

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

TESI DOCTORAL

Gerard Puig Gavarró

El rei Pere el Cerimoniós i els seus llibres. Les cròniques i la biblioteca de Poblet

Universitat Rovira i Virgili

Departament d'Història i Història de l'Art

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

TARRAGONA 2020

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

Gerard Puig Gavarró

**El rei Pere el Cerimoniós i els seus llibres. Les cròniques i
la biblioteca de Poblet**

TESI DOCTORAL

Dirigida per la Dra. Maria Bonet Donato

Departament d'Història i Història de l'Art

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Grup de recerca *Medioevum*

TARRAGONA 2020

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

EL REI PERE EL CERIMONIÓS I ELS SEUS LLIBRES. LES CRÒNIQUES I LA BIBLIOTECA DE POBLET

Gerard Puig Gavarró

AGRAÏMENTS

L'origen d'aquesta tesi doctoral es remunta al setembre del 2012. Essent encara estudiant del Grau d'Història de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, però tenint clares ja les preferències per l'Edat Mitjana, la Maria Bonet i l'Amancio Isla em van oferir entrar com a becari al seu grup d'Investigació. A partir d'aquí, els meus interessos es van anar perfilant amb el pas dels mesos. Un primer pas va ser el Treball Final de Grau, ja amb la Maria Bonet coma a tutora, sobre la imatge del rei Pere el Cerimoniós a la seva crònica defensat amb èxit el setembre del 2013. El segon, el màster d'Identitat Europea Medieval coordinat per la Universitat de Lleida i cursat online entre l'octubre del 2013 i el setembre de 2014, fruit del qual en resultà un Treball Final de Màster en què vaig aprofundir sobre alguns dels aspectes ja perfilats al Treball Final de grau. A partir d'aquí, la matriculació al programa de doctorat en estudis humanístics de la URV de l'octubre del 2014.

Per tant, el meu primer agraïment és per a la Maria Bonet. En primer lloc, per fer-me despertar la passió i la curiositat pel món medieval, juntament amb el Javier Faci en aquelles llunyanes classes de Societat i Cultura a l'Edat Mitjana del curs 2009/2010. El seu mestratge a tercer curs de carrera a l'assignatura d'Història Medieval de la Corona d'Aragó, juntament amb el del l'Amancio Isla a Història Medieval d'Espanya foren decisius. Durant aquests anys, la Maria ha exercit de tutora, de *coach* i fins i tot de psicòloga. L'agraïment és immens en primer lloc per la paciència infinita que ha tingut amb mi, amb la meva tendència anàrquica i individualista, i amb les meves constants anades i vingudes. Si la tesi ha arribat a bon part és gràcies sobretot a ella i al seu constant recolzament i confiança que sempre ha mantingut en mi. Tampoc vull deixar de banda el seu profund coneixement i mestratge i la seva capacitat per veure sempre aspectes que jo mai hi hagués copsat. Algunes de les seves idees capitals han quedat reflectides en la investigació.

A nivell acadèmic vull mencionar també l'Amancio Isla. La seva docència i les diverses converses mantingudes al seu despatx han estat sempre enormement fructíferes i interessants. També vull recordar als diversos professors del departament d'Història i Història de l'Art de la URV que m'han anat animant durant aquests anys i també, perquè

no, als alumnes de les assignatures d'Història de la Corona d'Aragó i Història Medieval Universal que porto impartint des del 2016. Tampoc vull passar per alt el personal de la biblioteca de la facultat de lletres de la URV, on vaig desenvolupar els compassos inicials de la investigació, i de la Biblioteca de Catalunya, lloc que s'ha convertit en la meva segona residència els últims estius.

Finalment, i no per això menys important, vull esmentar als meus pares, Cèsar i Roser, al seu suport constant, tot i els temps difícils que estem vivint, i al meu germà Sergi. Sense ells tot hagués estat molt, molt, més difícil. I també als meus col·legues, companys i amics, tant acostumats aquests últims temps a sentir-me dir "no puc venir que estic amb la tesi". A ells també, gràcies per la paciència.

FAIG CONSTAR que aquest treball, titulat «*El rei Pere el Cerimoniós i els seus llibres. Les cròniques i la biblioteca de Poblet*», que presenta Gerard Puig Gavarró per a l'obtenció del títol de Doctor, ha estat realitzat sota la meva direcció al Departament d'Història i Història de l'Art d'aquesta universitat.

Tarragona, 15 de gener de 2020

La directora de la tesi doctoral

Maria Bonet

Maria Bonet Donato

RESUM / RESUMEN / SUMMARY

L'estudi analitza el discurs polític i la construcció de la imatge del rei Pere el Cerimoniós (1336 – 1387) a través de diverses empreses impulsades per ell, com ara la seva crònica personal o la biblioteca que fa construir al monestir de Poblet, entesa com a complement del panteó dinàstic allà erigit. El rei Pere, un monarca lector, utilitza com a models per al seu discurs algunes de les obres que llegeix com ara la Bíblia o la crònica de Jaume I. A través d'aquests discursos, construeix una imatge molt determinada de la seva figura que s'anirà enfosquint amb el pas dels segles fins arribar a la imatge esbiaixada de la contemporaneïtat. A través de l'estudi ens allunyem de la imatge tradicional del rei cerimoniós i del Punyalet per aproximar-nos a la figura del monarca com a eix del sistema polític català medieval.

El estudio analiza el discurso político y la construcción de la imagen del rey Pedro el Ceremonioso (1336 - 1387) a través de diversas obras impulsadas por él, como su crónica personal o la biblioteca que hace construir en el monasterio de Poblet, entendida como complemento de panteón dinástico allí erigido. El rey Pedro, un monarca lector, utiliza como modelos para su discurso algunas de las obras que lee, como la Biblia o la crónica de Jaime I. Mediante esos modelos, construye una imagen muy determinada de su figura que se irá oscureciendo con el paso de los siglos hasta llegar a la imagen sesgada de la contemporaneidad. A través de este estudio nos alejamos de la imagen tradicional del rey ceremonioso y del Punyalet para aproximarnos a la figura del monarca como eje del sistema político catalán medieval.

The study focusses on the construction of the political discourse and the image of King Peter the Ceremonious (1336 - 1387) prompted by himself. He promoted various initiatives to fix a memory about his kingship, such as his personal chronicle written by him or the library at the Cistercian monastery of Poblet, understood as a complement to the dynastic pantheon relaunched also by him. King Peter, a reading and cultivate monarch, uses as a model of his speeches some of the works he reads and admires, such as the Bible or the chronicle of James I. This research also traces all the sources of the chonical production of King Peter IV and the bibliographical interest of the monarch.

Through his various speeches, oral and writing, he built a very clear image of his figure that over the centuries, it became darker until the distorted image of XIX and even XX and XXI centuries. Through the study we move away from the traditional image of the Ceremonious king and approach his figure to another in which the monarch was the axis of the medieval Catalan political system. Precisely, his chronicle far from being a classical historical book, it is a memory of his image, and among all a precious piece of expression of his political thought. Despite the biblical and dynastic ground, his description of what a king was it appears as a “modern” piece of mid-fourteenth century political thought. In this sense, he describes in this book, considered his political will, the bases of the power of a medieval king.

ÍNDEX DE TAULES

Quadre 1. Llibres del rei Pere el Cerimoniós.....	116
Quadre 2. Llibres del rei de 1336 a 1340.....	122
Quadre 3. Llibres del rei de 1341 a 1350.....	123
Quadre 4. Llibres del rei de 1351 a 1360.....	125
Quadre 5. Llibres del rei de 1361 a 1370.....	127
Quadre 6. Llibres del rei de 1371 a 1380.....	129
Quadre 7. Llibres del rei de 1381 a 1387.....	131

ÍNDEX DE GRÀFICS

Gràfic 1. Els llibres del rei Pere el Cerimoniós.....	117
Gràfic 2. Literatura d'entreteniment del rei Pere.....	119
Gràfic 3. La cronística llegida pel rei Pere.....	119
Gràfic 4. Literatura religiosa llegida pel rei Pere.....	120
Gràfic 5. Llibres jurídics del rei Pere.....	120
Gràfic 6. Llibres de ciència del rei Pere.....	121
Gràfic 7. Llibres del rei Pere de 1336 a 1340.....	122
Gràfic 8. Llibres del rei Pere de 1341 a 1350.....	124
Gràfic 9. Llibres del rei Pere de 1351 a 1360.....	126
Gràfic 10. Llibres del rei Pere de 1361 a 1370.....	128
Gràfic 11. Llibres del rei Pere de 1371 a 1380.....	130
Gràfic 12. Llibres del rei Pere de 1381 a 1387.....	131

1. INTRODUCCIÓ. OBJECTIUS I METODOLOGIA.....	31
1. Per què de l'estudi.....	31
2. Objectius.....	34
3. Metodologia emprada.....	44
Fonts emprades i problemàtica	
Els quadres estadístics i les classificacions temàtiques dels llibres	
La crònica del rei Pere III el Cerimoni. Consideracions prèvies	
2. LA HISTORIOGRAFIA SOBRE PERE EL CERIMONIÓS I LA SEVA CRONÍSTICA. SEGLES XIX I XX.....	55
1. La historiografia romàntica (1833 – 1870).....	56
2. La historiografia positivista (1870 – 1898/1900).....	63
3. La historiografia noucentista i del període republicà (1900 – 1936).....	69
4. L'evolució de la historiografia catalana des del final de la Guerra Civil fins a la dècada dels seixanta: entre el positivisme i la renovació historiogràfica.....	89
5. Dels anys seixanta a la primera dècada del segle XXI: continuisme i multidisciplinarietat.....	105
3. LA CULTURA LIBRÀRIA DEL REI.....	115
1. El rei Cerimoniós com a rei lector.....	115
Introducció.....	115
Pere el Cerimoniós, un rei bibliòfil.....	121
La formació del rei.....	123
Els llibres del rei Pere. Classificació temàtica.....	126
Llibres d'història.....	149
2. Impacte de les fonts en la cronística règia: la incidència de la Bíblia i el <i>Llibre dels feits</i>	161

Les fonts bíbliques i les concepcions religioses. Referències legitimadores i exemplars.....	162
El <i>Llibre dels feits</i> de Jaume I en la crònica particular del rei.....	175
4. EL DISCURS CRONÍSTIC DEL REI PERE COM A INSTRUMENT POLÍTIC.....	179
1. Introducció: el rei escriptor.....	179
La Cancelleria: el un nucli productor de memòria.....	181
2. El discurs polític del rei Pere.....	188
Les fonts de legitimitat del monarca: la família i el valor del llinatge.....	190
Les fonts de legitimitat del monarca: el cerimonial i l'escenografia.....	198
Les fonts de legitimitat del monarca: la imatge jurídica del rei.....	209
Les fonts de la legitimitat del monarca: el rei guerrer.....	213
3. El projecte polític del Cerimoniós: l'execució del poder enfront dels estaments	
Introducció: la tragèdia d'un rei.....	223
Les relacions amb l'estament eclesiàstic.....	225
El rei, la noblesa i la família.....	237
El rei i els prohoms urbans.....	261
5. LA BIBLIOTECA DE POBLET COM A DIPÒSIT DE MEMÒRIA.....	279
1. Introducció.....	279
2. El panteó, la biblioteca i la donació del rei Pere.....	283
El lloc: per què s'escull Poblet. Les relacions del rei Pere amb Poblet	
3. El panteó.....	293
Introducció	
El procés de construcció de les tombes.....	296
Aspectes artístics i iconogràfics.....	300
4. La biblioteca del rei a Poblet.....	302
Introducció.....	302

Demandes de llibres al monestir.....	305
Enviaments de llibres al monestir.....	308
L'acta de donació de 1380.....	315
6. LA RECEPCIÓ DE LA PRODUCCIÓ RÈGIA MEDIEVAL EN LA CRONÍSTICA HUMANÍSTICA I MODERNA: SEGLES XV – XVII.....	329
1. <i>Les Històries e conquestes del Realme d'Aragó e Principat de Catalunya</i> de Pere Tomic (1495).....	329
2. <i>Les Cròniques d'Espanya</i> de Pere Miquel Carbonell.....	341
7. CONCLUSIONS.....	355
8. BIBLIOGRAFIA.....	372

1. INTRODUCCIÓ. OBJECTIUS I METODOLOGIA.

1.1. El perquè de l'estudi: de la memòria del rei a les tradicions historiogràfiques.

El 5 de setembre de 1319, ara fa set-cents anys, va néixer a Balaguer el rei Pere III de Catalunya i IV d'Aragó, conegut posteriorment com *el Cerimoniós* o *el del Punyalet*¹. Protagonista d'un dels regnats més llargs i cabdals de la història del Casal de Barcelona i de la Corona d'Aragó, similar en rellevància al de Jaume I el Conqueridor, la seva figura, a diferència de la del seu antecessor, no ha gaudit mai de la mateixa sort. Tot i ser un monarca culte, amb una gran capacitat oratòria, amant de l'art, la literatura o l'astronomia, i patrocinador de grans obres del gòtic català com el Saló del Tinell del Palau Reial de Barcelona o el panteó dinàstic del monestir de Poblet, se li ha criticat una excessiva crueltat vers els seus enemics i els seus súbdits i se li ha retret també entrar en guerra amb un rival poderós com Castella, fet que tindria unes terribles conseqüències tant econòmiques com socials².

---

¹ De biografies del monarca i/o balanços del seu regnat n'hi ha un bon nombre. Els repassarem en el capítol dos, quan tractem l'estat de la qüestió dels estudis del Cerimoniós. Esmentem ara tan sols, i a mode d'exemple, l'obra de Rafael TÀSIS, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Aedos, 1961, que no deix de ser una paràfrasi ampliada de la *Crònica* personal del Cerimoniós, la influent obra de Ramon d'ABADAL, «Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña», a Ramón MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, Madrid, Espasa Calpe, 1966, vol. XIV, p. VII – CCIII, publicada posteriorment en català com a *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1972, o l'estudi més recent d'Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319 – 1387)*, Lleida, Pagès, 2015.

² Per comprendre quina és la imatge actual del rei Pere en àmbits no acadèmics, transcrivim un breu fragment d'un programa radiofònic de l'emissora Catalunya Ràdio anomenat «En guàrdia!» del 18 d'octubre del 2015 en què, aprofitant la presentació del llibre d'Ernest Belenguer ja citat, s'analitza la figura de Cerimoniós: «Pere III dit el Cerimoniós o el del Punyalet va ser després de Jaume I el Conqueridor el rei més important de la dinastia catalanoaragonesa. Va gaudir d'un regnat de més de cinquanta anys, entre 1336 i 1387, que no van ser precisament gaire plàcids. Però, encara que va ser un rei dur i de vegades cruel, també va mostrar una gran intel·ligència i una empenta que els seus successors mai van arribar a tenir. Pere, fill d'Alfons el Benigne, va néixer a Balaguer el 5 de setembre de 1319. Era setmesó, molt dèbil físicament i ni tan sols era el primogènit, però el destí el va portar a regir els destins de la corona a les portes d'una de les etapes més complicades de la història. El rei Pere va haver de fer front a amenaces com la rebel·lió interna representada per les anomenades unions d'Aragó i de València, les revoltes a l'illa de Sardenya o el conflicte amb la dinastia privativa de Mallorca, representada en aquells moments pel rei Jaume III. Per damunt de tots, el conflicte més prolongat i sagnant seria la coneguda com la Guerra dels dos Peres, que va enfrontar a Pere el Cruel de Castella. Totes aquestes empreses bèl·liques van comprometre de manera greu les finances de la corona: la petició constant de fons als diversos territoris i la fiscalitat aplicada sobre els habitants van anar augmentant el deute de la monarquia i van degradar

Tot i que, com veurem, la imatge amarada de negativitat del rei Pere es comença a conformar ja al segle XV, és durant el segle XIX, en el marc de la historiografia romàntica de matriu nacionalista que torna a centrar el seu interès en l'extinta Corona d'Aragó, quan els retrats del monarca prenen la seva tonalitat definitiva. Prósper de Bofarull definia així el rei: «*fue bajo de estatura, de genio violento y harto colérico; pero atento, político, curioso y valiente, de ideas caballerescas, muy dado a las letras, gran astrólogo y alquimista, y uno de los mejores trovadores de su siglo*»³. Francesc Monsalvatge, per la seva banda, no podia ser més taxatiu: era un monarca «*de malos instintos y depravado corazón, vívora infame, asesino de su hermano; Nerón, como le llama Tomic; cruel hipócrita y tirano*»⁴. Víctor Balaguer, buscant els motius d'aquest caràcter, l'atribueix als mals tractes que va rebre de la seva madrastra, Leonor de Castella, que «*despertaron en su corazón instintos de odio y de soberbia, sin que bastaran a moderar su mala índole las muestras infinitas de aprecio y de lealtad que entonces le dieron sus pueblos*»⁵. Un altre autor, menys conegut, Francesc Pelai Briz, fins i tot va publicar tot un llibre, un romancer negatiu, anomenat *Les venjances del rei*, on cada una de les poesies està dedicada a una víctima de la crueltat del monarca⁶. Aquestes descripcions s'inclouen dins la visió de la història de Catalunya que posseïa la burgesia liberal del segle XIX, per la

---

les condicions socials, agreujades en moments puntuals com el de les tres epidèmies de pesta que va conèixer el regne, amb la Pesta Negra de 1348 com la més destacada. Pere III va ser un rei culte, bon orador, amant de l'art, la literatura i l'astronomia, patrocinador d'obres cabdals del gòtic català més innovador, com les que es representen a la Sala del Tinell o el Saló de Cent de Barcelona. També era especialment curós amb el protocol i les formes a la cort, d'aquí el sobrenom del Cerimoniós. Al costat d'aquesta vessant civilitzada, hi convivia una crueltat personal sempre disposada a manifestar-se; per això el seu altre sobrenom era Pere el del Punyaleit, perquè va ser amb un punyal que va esquinçar els papers amb què la Unió aragonesa havia fet constar els seus privilegis. I encara uns i altres l'anomenaren Pere el Bregós». Com veiem, la figura del rei es caracteritza per la seva ambivalència: se li reconeixen les fites artístiques i culturals però se li retreuen les seves tendències cruels i bregoses, fatals aquestes darreres per a les finances de la corona i la fiscalitat de país. El programa es pot consultar a <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/en-guardia/595-pere-el-cerimonios/audio/895184/>.

³ Próspero de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. 2, Barcelona, Imprenta de J. Oliveres y Monmany, 1836, p. 271. Una altra vegada, s'ofereix la imatge ambivalent del monarca.

⁴ Francisco de MONSALVATJE, *El vizcondado de Bas*, «Notícies històriques», V, Imprenta y Librería de Juan Bonet, Olot, 1883, p.65.

⁵ Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol. 3, Barcelona: Librería de Salvador Manero, 1862, p. 136.

⁶ Francesc PELAI BRIZ, *Las venjansas del Rey Pere*, Barcelona, Estampa de Lo Porvenir, 1878. L'obra està composta de set romanços històrics inspirats en diversos episodis narrats a la *Crònica* personal del rei: «Dalmau Cruïlles», «Lo barber de València», «L'infant Jaume», «Cap de rey», «La mort d'en Ferran», «Joan d'Urrea», i «Bernat de Cabrera». Sobre la figura de Pelai Briz, v. Ramon PANYELLA I FERRERES, *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.

qual la societat medieval tenia la seva raó de ser en l'actuació dels municipis, dirigits per una burgesia emprenedora que havia estat capaç de limitar el poder dels monarques⁷.

El pas del segle XIX al XX no mudà gaire els plantejaments. Així per exemple, Manuel de Montoliu, interessat en la «complexa personalitat» del rei Pere, destacava d'ell una sèrie d'aspectes en el terreny polític que feien pressentir «l'ideal absolutista i radicalment unitari dels grans monarques del Renaixement i, en l'esfera moral, les doctrines en les quals Maquiavel [...] tractà de recolzar la seva concepció de l'Estat com una pura encarnació del príncep»⁸. Una visió semblant posseïa Martí de Riquer, per a qui el monarca, durant el seu regnat, anà enfortint el seu poder, que tendia a «una mena d'absolutisme»⁹. Fins i tot Francisco Elías de Tejada el caracteritzava com un rei «*menudo de talla, rubio y setemesino, enfermizo de cuerpo y recio de carácter*, amb el qual *fenece la antigua Cataluña próspera ávida de expansiones imperiales y empieza la crisis económica que inicia la quiebra interior del principado*»¹⁰.

Aquest darrer punt de vista, que considera el regnat del Cerimoniós com l'inici de la decadència del sistema polític català, té en l'obra de Ramon d'Abadal *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*¹¹ un dels seus màxims exponents. El principal problema que presenta la seva proposta, com veurem, és que transposa la crisi econòmica, la crisi demogràfica, provocada per la Pesta Negra, i les tensions socials del moment a la persona del rei Pere. D'aquí la negativitat de la imatge del monarca que traspuja tota l'obra¹² i que ha predominat entre bona part dels erudits i investigadors,

---

⁷ Flocel SABATÉ, «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 13 (2000 – 2002), p. 10 – 11.

⁸ Manuel de MONTOLIU, «La Crònica de Pere el Cerimoniós», a *Les Quatre Grans Cròniques*, Barcelona, Alpha, 1959, p. 114.

⁹ Martí de RIQUER, «El rei Pere el Cerimoniós i la historiografia», a *Història de la literatura catalana*, I, Barcelona, Ariel, p. 492.

¹⁰ Francisco Elías de TEJADA, «Pedro III, entre dos mundos», *Historia del pensamiento político catalán*, I, Sevilla, Ediciones Montejurra, 1963, p. 203.

¹¹ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*

¹² Íntimament unit a aquest tema, hi ha el conegut debat historiogràfic sobre l'anomenada *gran depressió baix medieval*, recuperant el terme encunyat pel recentment desaparegut Guy Bois (Guy BOIS, *La gran depresión medieval: siglos XIV – XV*, Valencia, Universitat de València, 2001.) Tot i que no és l'objectiu d'aquest estudi, creiem necessari recordar que a les darreres dècades s'ha relativitzat de manera notòria la coneguda *crisi del segle XIV*. Durant molt de temps, s'havia explicat el període com una crisi prolongada que hauria començat el 1333 i que, unida a penalitats econòmiques, catàstrofes naturals, epidèmies i agressions polítiques externes, s'hauria allargat fins al segle XV i, tot i la recuperació, mai s'hauria tornat a l'esplendor del passat (Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. 1, Barcelona, Curial i Edicions 62, 1986, p. 197 – 380. Una visió tradicional a nivell europeu a Michael POSTAN, *Ensayos sobre*

que veuen en la seva figura la d'un monarca altiu i autoritari¹³ que, per exemple, el 1347, a les Corts, davant dels estaments eclesiàstic, nobiliari i ciutadà, un cop derrotada militarment la Unió aragonesa, crema les seves escriptures i privilegis i, en un atac d'ira, trosseja i trenca el segell dels unionistes amb el seu punyale, o que castiga cruelment uns unionistes revoltats valencians fent-los-hi beure el metall fos de la campana que sonava per tal de què aquests es reunissin; el monarca que ordeix una estratagema legal per recuperar la corona de Mallorca, o que es capaç d'ordenar assassinar el seu antic conseller Bernat de Cabrera o el seu germanastre Ferran. Aquesta lectura és, sens dubte, esbiaixada i producte d'una sobredimensió del text cronístic en la seva vessant de relació acurada o ajustada d'un regnat. Un dels objectius d'aquesta tesi és precisament el de bandejar la imatge del rei del Punyale que s'ha anat configurant entre els autors a partir d'una mala interpretació de seu relat cronístic.

1.2. Objectius.

Aquest estudi traça una investigació que abraça els camps de la història de la cultura i la història política, en el sentit que s'aborda la història cultural des del prisma de les necessitats ideològiques del poder¹⁴. Es tracta en primera instància de conèixer fins a

---

agricultura y problemas generales de la economía medieval, Madrid, Siglo XXI, 1981.) Enfront d'aquestes propostes, i partint dels treballs de Stephan Epstein, la renovació historiogràfica ha proposat que els traumes demogràfics produïts per la Pesta Negra del segle XIV acceleraren un procés de centralització política que va provocar la integració dels mercats, la reducció dels costos d'intercanvi i, en conseqüència, el creixement econòmic ja en el mateix segle XIV (Stephan L. EPSTEIN, *Libertad y crecimiento. El desarrollo de los estados y de los mercados en Europa, 1300 – 1750*, Valencia, Universitat de València, 2009.) Aquests postulats han estat seguits a la península per autors com Paulino Iradiel (Paulino IRADIEL, «La crisis bajomedieval, un tiempo de conflictos», a *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV* (XIV Semana de Estudios Medievales, Nájera, del 4 al 8 de agosto de 2003), Logroño, Gobierno de La Rioja, Instituto de Estudios Riojanos, 2004, p. 13 – 48.) o Antoni Furió (Antoni FURIÓ, «La crisis de la Baja Edad Media: una revisión», a AA.VV., *Las crisis a lo largo de la historia*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2010, p. 15 – 45.)

¹³ Ramon d'Abadal, en la seva obra clàssica que acabem d'esmentar, és partidari també de la proposta autoritària del rei, tot i que amb reserves. Considera que es poden qualificar d'«autoritaris» els primers anys del mandat del rei. El seu suposat «autoritarisme», després s'anà diluint, necessitat com estava de recursos financers que només li poden donar les Corts. Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 265 – 267.

¹⁴ Una bona introducció a la nova història cultural, apareguda a finals dels anys vuitanta, que es caracteritza, entre molts altres aspectes, per l'aproximació a disciplines com la història de l'art o els estudis literaris i per cercar el principal referent no ja en les classes socials sinó en l'individu, i que té en un dels màxims representants a Peter Burke, es pot consultar a Jaume AURELL, *La escritura de la memoria. De los positivismo a los postmodernismos*, València, PUV, 2017, 2a edició revisada i ampliada, p. 181 – 202.

quin punt els llibres d'història, però també els religiosos o les obres de dret, que posseeix i / o llegeix el rei Pere el Cerimoniós (1319 – 1387), molts dels quals són enviats al monestir de Santa Maria de Poblet, constitueixen la base per a la redacció de l'obra historiogràfica més destacada que s'escriu durant el seu regnat i sota el seu patrocini: la *Crònica de Pere III el Cerimoniós*. El primer objectiu és, doncs, copsar quins són els models libraris i historiogràfics que coneix i utilitza el monarca per legitimar el seu discurs a través del relat cronístic, i fins a quin punt la crònica que ell impulsa estableix un seguit de paral·lelismes o préstecs amb els textos originals. L'anàlisi dels models serveix per a comprendre la construcció d'un discurs polític distribuït i organitzat en forma de crònica. En un segon moment, valorarem la suposada construcció de la biblioteca de Poblet impulsada pel Cerimoniós, en el marc de les diverses iniciatives destinades a afavorir el monestir, i que jugarà un lloc central, o si més no molt significatiu, en el procés de custòdia i confecció de les fórmules escrites i de dipòsit de memòria que el rei li atribuï. Finalment, veurem com aquesta projecció voluntària d'una imatge específica del monarca va ser recollida, modificada i reinterpretada en les tradicions cronístiques posteriors, ja des del segle XV, i culminant als segles XIX i XX, en el context d'una historiografia d'arrel romàntica i nacionalista que utilitzarà la figura del rei Pere per explicar l'inici de la suposada decadència del sistema polític medieval català.

Cal que ens preguntem, d'entrada, el per què de l'estudi de la cultura i la producció librària d'un monarca del segle XIV i quina és la rellevància de la contribució a l'elaboració del discurs i llenguatge polític del rei Pere el Cerimoniós. Un dels punts de partida de la investigació és, així, la consideració que la biblioteca que el monarca es fa construir al monestir de Poblet constitueix una mostra del seu pensament i dels aspectes polítics i culturals que ell considerava essencials. A partir d'aquí, caldrà un anàlisi de les fonts de la producció librària del rei, com ara els textos cronístics que patrocina, especialment la seva *Crònica* personal, però també els seus discursos a Corts, o algunes cartes rellevants, per poder copsar, així, la transcendència de la producció règia. De totes maneres, tant important com conèixer la contribució del rei Pere a una nova mentalitat política, més pròxima als temps prerenaixentistes que a l'època medieval, és observar la recepció, transmissió i finalment transformació de la imatge règia en la historiografia dels segles posteriors. L'aproximació a una figura i a un pensament tant

transcendents com el del rei Pere el Cerimoniós no va deixar indiferents als corrents de la cronística de l'edat moderna, ni als cercles intel·lectuals de l'edat contemporània dedicats a construir i reconstruir la història d'un dels principals i darrers reis del casal d'Aragó.

Començarem pel final, és a dir, per la imatge que bastí la historiografia contemporània del rei Pere, força allunyada de la que el monarca es va esforçar a plasmar al llarg de tot el seu regnat a través de l'escriptura, l'escultura o l'oratòria. En el capítol segon veurem com a mitjans del segle XIX, i a recer del moviment cultural conegut com *La Renaixença*, es forma a Catalunya la primera generació d'historiadors contemporanis que té els seus precedents en autors del segle XVIII com Narcís Feliu de la Penya o Antoni de Capmany, i que està encapçalada per Pròsper de Bofarull, Víctor Balaguer, Antoni Aulèstia o Antoni de Bofarull. Aquests autors començaran a construir una visió molt determinada del rei Pere caracteritzada, insistim, per la seva negativitat: el rei Cerimoniós serà un monarca emparentat amb Castella i repressor de les llibertats ciutadanes. Aquesta imatge farà fortuna i passarà al segle XX. Durant les primeres dues dècades del segle, i fins la Guerra Civil, apareixen un seguit d'institucions com La Mancomunitat o l'Institut d'Estudis Catalans que catalitzen l'activitat d'un seguit d'historiadors com ara Antoni Rovira i Virgili o Ferran Soldevila que, tot i la seva voluntat de renovació dels mètodes historiogràfics, segueixen mantenint els objectius de la historiografia romàntica decimonònica. Així, la visió del rei Pere seguirà sent essencialment negativa, en contraposició per exemple a la creixent mitificació de Jaume el Conqueridor.

Tot i els treballs renovadors de Jaume Vicens Vives, l'estudi sobre el Cerimoniós que resultarà més influent aparegut durant el franquisme serà el d'un burgès nacionalista i catòlic com Ramon d'Abadal. En efecte, el seu *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, publicat per primera vegada en castellà el 1966 i que, com hem dit, transposa la crisi demogràfica i, en certa manera, econòmica provocada per la Pesta Negra i les tensions socials del moment en la figura del monarca, tindrà una empremta que arriba quasi fins als nostres dies, tal com es desprèn dels últims treballs apareguts sobre el rei com ara la biografia d'Ernest Belenguer. Tot i que aquest autor recull les idees posades damunt la taula per primer cop per Antoni Rubió i Lluch a principis del segle XX en el sentit de valorar la transcendència del rei Pere com a home

culte, amant de les lletres i patrocinador d'algunes de les obres artístiques més reeixides del segle XIV català, segueix insistint en els tòpics decimonònics de la crueltat del rei, el seu suposat autoritarisme o els seus freqüents rampells d'ira que li valdrien el sobrenom del rei del *Punyalet*. Aquestes són imatges de les quals ens pretenem allunyar per aproximar-nos a l'anàlisi d'un poder que descriu les claus de la consolidació del sistema monàrquic baixmedieval.

En el tercer capítol, «La cultura librària del rei», abordarem la figura del rei Pere com a rei lector. El monarca, com a rei avesat a llegir, posseeix un seguit d'*imputs* politicoculturals que afectaran la figura del *rei escriptor*. Tot i que no pretenem elaborar un registre definitiu de la seva biblioteca, creiem necessari recollir i analitzar tot el ventall d'obres que el Cerimoniós va anar adquirint al llarg de la seva vida i veure el seu impacte en la producció règia. L'objectiu darrer és comprendre el valor polític, funcional i cultural de la producció cronística del monarca; es tracta de copsar com les diverses fonts escrites serveixen de material per bastir els seu discurs cronístic. Així, en primer lloc analitzarem quins llibres fa comprar el rei Pere al llarg de la seva vida, establint una relació cronològica i temàtica de les compres, agrupades en un seguit de quadres annexos al final del text que ens mostraran, diàfanament, els llocs comuns regis o les obsessions del Cerimoniós, com ara la Providència o la seva estirp. En un segon moment, veurem quina relació s'estableix amb els diversos fets històrics del seu regnat. Observarem, per exemple, la demanda de llibres francesos – literatura artúrica i cronística – des dels primers moments, possiblement relacionada amb el seu casament el 1338 amb la reina d'origen francès Maria de Navarra, tot i que tampoc cal perdre de vista la concepció que té el rei Pere de França com a element legitimador del seu poder. Durant el procés de reintegració de la corona mallorquina a la corona d'Aragó iniciat el 1343, el rei Pere confisca diversos llibres de dret romà i canònic de Jaume III de Mallorca. El mateix any, el Cerimoniós demana a l'abat del monestir de Poblet el *Llibre dels feits* de Jaume el Conqueridor que s'acaba de copiar al cenobi, fet que ha portat a algun autor a suposar que la crònica del seu avantpassat, un dels models literaris i compositius de la seva *Crònica* personal, condiona també els seus plantejaments polítics¹⁵. També

---

¹⁵ Luciano José VIANNA, «La interacció entre els àmbits “polític” i “textual” en el regnat del Cerimoniós», a *Revista de Llenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, 16, 2011, p. 15 – 26.

veurem la constant adquisició de bíblies que realitza el monarca, substrat ideològic essencial del rei, representat tant en els seus discursos a corts, trufats de citacions bíbliques, com en el seu discurs cronístic, o la demanda de cròniques castellanques com el *De Rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada durant la dècada dels quaranta, moment en què el Cerimoniós comença a aplegar els materials per a l'elaboració de la *Crònica general* o *Crònica de Sant Joan de la Penya*, la primera versió de la qual, en llatí, s'enllesteix el 1359, en ple conflicte amb Pere el Cruel de Castella per l'hegemonia peninsular.

En un segon moment d'aquest tercer capítol ens endinsarem en el complex món de l'impacte de les fonts en el discurs cronístic, tant en el fons com en la forma, fet que actuarà d'enllaç amb el capítol quart. Ens fixarem, especialment, en la destacada incidència de la Bíblia i el *Llibre dels feits* de Jaume I en la crònica particular del rei, i subsidiàriament en alguns dels seus discursos a Corts. Les escriptures sagrades i la crònica del seu antecessor conformen dos pilars ideològics que ressonen en tot el text. Es tracta dels referents que el Cerimoniós tria deliberadament per tal de donar forma a un pensament polític i que adopta i adapta d'altres de la contemporaneïtat. L'autoritat del text queda, així, avalada per l'autoritat de les fonts, en les dues vessants principals: sagrades i dinàstiques.

En el capítol quart, «La crònica del rei Pere com a instrument polític», tractem la figura del rei escriptor: a partir de les diverses influències politicoculturals que posseeix i que obté i preserva a través de lectures molt específiques, el monarca construeix una densa narrativa del poder. Al llarg de tot el seu regnat, el rei Pere el Cerimoniós basteix un discurs polític perfectament pensat i coherent que se serveix de tots els mitjans de comunicació al seu abast amb la finalitat de promoure la memòria gloriosa del seu llinatge i exhibir el seu poder enfront dels estaments: des del llenguatge escrit – les diverses cròniques que patrocina o les cartes que escriu –, passant per l'expressió oral – els sermons pronunciats a les Corts o les arengues a les tropes abans de l'inici d'una batalla – fins arribar al llenguatge visual – les representacions pictòriques del Saló del Tinell del Palau Real Major de Barcelona o el panteó dinàstic del monestir de Poblet. A través de la creació d'una ambiciosa operació propagandística d'un retòrica i

grandiloqüència desconegudes fins al moment en el marc de la Corona d'Aragó¹⁶, el missatge que pretén enviar resulta diàfan: és un monarca que ha estat escollit per Déu i, a més a més, pertany a un gran llinatge de reis llegendaris els orígens dels quals es remunten als temps de Guifré el Pilós. D'entre les diverses memòries que va forjant el monarca, la que ens ocupa de manera essencial és la memòria escrita. En aquest capítol, concretament, volem escatir la relació que s'estableix entre el monarca i l'escriptura, que agafa una enorme importància en aquest moment. La voluntat exemplar i la de deixar constància per escrit dels esdeveniments més importants del seu regnat recordant als seus coetanis, en definitiva, quines són les fonts del seu poder, són els dos motius bàsics que empenyen al rei a escriure.

El capítol quart aborda dues temàtiques bàsiques. La primera d'elles fa referència a les fonts essencials del poder regi, és a dir la providència, la família o el llinatge, la justícia, la guerra i el cerimonial, que el monarca posa damunt la taula en el discurs polític que desenvolupa en qualitat d'institució – *auctoritas*. La segona es relaciona amb l'execució de la *potestas* règia enfront dels estaments, en com queden dibuixades les fonts de poder en el discurs cronístic. Al segle XIV, tot i que la monarquia del casal d'Aragó segueix sent eminentment feudal, ens trobem amb una figura, la del Cerimoniós, que anticipa ja, des d'un punt de vista polític i de la concepció del poder, els prínceps renaixentistes o prerenaixentistes¹⁷. La crítica ha insistit força, almenys des de Rubió i Lluch, en què la figura del rei Pere, i per extensió la seva crònica, es caracteritzen per la manca d'èpica i heroisme que sí que posseeixen, per exemple, els relats de Jaume I, de Pere el Gran o de Ramon Muntaner¹⁸. A diferència dels seus avantpassats, protagonistes

---

¹⁶ Pietro CORRAO, «Celebrazione dinastica e costruzione del consenso nella Corona d'Aragona», a Paolo CAMMAROSANO (coord.), *La forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento*, Roma, École Française de Roma, p. 133 – 156.

¹⁷ «*He even begins to project the image of a wily and calculating Renaissance prince with a highly-developed political conscience*», Frédéric ALCHALABI, «A Chronicler King: Rewriting History and the Quest for Image in the Catalan Chronicle of Peter III (1319 – 1336 / 1387)», a *Imago Temporis*, 2008, p. 177 – 189, concretament p. 178.

¹⁸ Ja a principis del segle XX, Rubió i Lluch deia que «l'element sobrenatural, ni tan sols el religiós, no té cabuda» a la *Crònica* personal del rei Pere, v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909 - 1910, 3, p. 519 – 570, concretament p. 532. Cent any després, un altre estudiós del discurs cronístic del rei, Stefano Cingolani, insisteix en què «Si hi ha un atribut que li falta a Pere III és justament l'heroisme: ni rastre de les lluites d'expansió contra l'enemic exterior del rebesavi, del besavi i de l'avi, ni dels molts actes de valentia que havien caracteritzat nombrosos avantpassats seus»: Stefano CINGOLANI, «Pere III el Cerimoniós», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch vol. I Literatura medieval (I) Dels

de grans gestes i campanyes de conquestes contra enemics exteriors, normalment infidels, Pere el Cerimoniós s'hauria hagut de conformar amb lluitar per mantenir els seus territoris, a través d'una llarga i cruenta lluita contra el seu homòleg castellà, Pere el Cruel, que no aportà cap resultat destacable i empobrí el país i, com a molt, amb recuperar un territori que ja havia format part de la corona, com era el regne de Mallorca. A més a més, el rei Pere hauria estat protagonista d'actes condemnables des d'un punt de vista moral, impossibles d'imaginar en un Jaume I el Conqueridor o en un Pere el Gran, com la terrible i cruel repressió dels unionistes aragonesos i valencians, la implicació en l'assassinat dels seus germanastres Jaume i Ferran i, fins i tot, la construcció d'una dubtosa estratagema legal per embolcallar i atrapar Jaume III de Mallorca en una teranyina jurídica per poder emprendre, així la campanya de (re)conquesta de l'illa. Aquests actes li haurien valgut al rei l'epítet de «maquiavèlic avant la lettre»¹⁹.

Allunyant-nos d'aquestes interpretacions, creiem que la manera de procedir del rei Pere simplement s'adequa a les coordenades d'una època, el segle XIV, diferent de períodes anteriors. Segueix tenint la seva *Crònica* tons èpics, però no es tracta ara ja, en plena Baixa Edat Mitjana, d'una èpica com la del *Llibre dels Fets*, de grans conquestes als infidels i monarques que són grans cavallers heroics. El món on es mou Pere el Cerimoniós és ja un món més urbà, de ciutats, d'economia mercantil i monetària, amb un perfeccionament de les maquinàries administratives dels estats i dels instruments d'extracció fiscal – es desenvolupa la fiscalitat d'estat²⁰ –, de territorialitat heterogènia i amb una gran importància de la Cort i les intrigues que d'ella se'n deriven. Evidentment, l'ideal cavalleresc d'un Jaume I o un Pere el Gran és ja obsolet a la llum de les condicions militars i polítiques del segle XIV, on la diplomàcia, l'estratègia i l'enorme desenvolupament dels períodes bèl·lics s'allunyen de la guerra feudal, o *guerra guerrejadora*. Així, el monarca se'ns presenta en el discurs cronístic afrontant les despeses d'exèrcits costosos, participant en les batalles, de vegades en primera posició i altres vegades a la rereguarda, dirigint l'estratègia, la tècnica o la tàctica. Els episodis

---

origens al segle XIV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 188 – 217, concretament p. 200.

¹⁹ Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, p. 21.

²⁰ Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya: segles XII – XIV*, Vic, Eumo, 1995.

militars cobreixen una bona part de la narració i mostren com la vida o la funció del rei és precisament afrontar aquesta activitat com a destacada, i fins i tot principal. Aquesta voluntat de narrar no només les grans batalles sinó també el dia a dia dels exèrcits provoca que en molts moments, i especialment en el capítol tres que narra el procés de reincorporació de la corona de Mallorca a l'aragonesa, el discurs cronístic prengui la forma dels típics dietaris del Renaixement.

Tot i la vocació *autoritària* del monarca, un seguit de greus problemes econòmics i polítics concatenats impediran que el Cerimoniós pugui complir tot el seu programa. El nucli del discurs cronístic esdevé, així, la paradoxa que s'estableix entre l'*auctoritas* i la *potestas* règia, entre el discurs polític monàrquic i la materialització final del seu projecte, entre les aspiracions del rei Pere i la realitat. El protagonista de la *Crònica* és un rei posseïdor d'una voluntat cesarista que, no obstant, incapaç d'establir una fiscalitat reial suficient en el conjunt del territori, es veu obligat a recórrer cada cop de manera més habitual als estaments que, parsimoniosament, li concediran ajuts a canvi d'una sèrie de privilegis en les Corts que es convertiran, així, en un espai de negociació amb el monarca. Un exemple el constitueix el discurs reial pronunciat a les Corts de Montsó el febrer de 1363²¹. En una situació de gran dificultat es troba el Cerimoniós a finals de 1362, amb la represa de la guerra contra el seu homòleg castellà, Pere el Cruel que, trencant de manera unilateral la Pau de Deza - Terror, envaeix el territori aragonès per sorpresa i en pocs dies guanya una sèrie de castells. El rei Pere, que es troba a Perpinyà, decideix convocar Corts generals el mes de novembre. En el discurs del febrer del següent any, el rei, desesperat perquè els braços segueixen deliberant sense arribar a cap acord, els adverteix que «lo rei de Castella s'atansa ab gran poder en aquestes partides, e entenem que se'n vendrà a Saragossa», i els insta a trobar una ràpida solució. Tot i les demandes desesperades d'ajuda per part del Cerimoniós, que sent l'alè de Pere el Cruel al clatell, les Corts segueixen el seu procés normal i s'agafen el seu temps per tal que no passi per alt cap aspecte del seu interès. Aquest fet acaba esgotant la paciència del monarca, que retreu durant el discurs als diversos braços que cadascun d'ells mira pels seus interessos: «Mas tot açò esdevé per aquesta desventura de

---

²¹ Ricard ALBERT i Joan GASSIOT (eds.). *Parlaments a les corts catalanes*, Barcelona, Barcino, 1928, p. 24 – 26.

qüestions e debats que havets entre vosaltres, qui cascuns volets vostre ben propi e guardats vostres privilegis e vostres llibertats». Les desavinences entre els diversos estaments venen donades perquè els eclesiàstics i els cavallers no volen aportar tant com els homes del rei, i aquests diuen que sí: «e los clergues dient, e los cavallers dient, que no deuen tant pagar com los nostres hòmens, e los nostres hòmens dient que sí» Això provoca que les Corts s'allarguin «de l'autumne entrò a la primavera».

En el capítol cinquè, «La biblioteca de Poblet com a dipòsit de memòria», ens situem en els últims anys del rei Pere i analitzem la donació de llibres que fa el monarca el 1380 al monestir de Poblet, on també hi fa construir un mausoleu d'alguns membres de la seva dinastia, acte que suposa la culminació de la seva política de celebració del llinatge aragonès. L'acta de donació va acompanyada d'un prefaci molt interessant en què el monarca expressa la seva concepció sobre la funció de la història i de la fama. L'analitzarem, com també passarem revista als llibres escollits per ser enviats al monestir. El Cerimoniós, al final de la seva vida, elabora una síntesi i tria les obres que considera essencials, els seus treballs de capçalera, que han de formar part de la biblioteca que vol fer construir a Poblet, en paral·lel al seu panteó. Algunes d'aquestes obres són presents en el discurs cronístic i, per tant, cal veure on apareixen i de quina manera. Un dels llibres de la donació és, per exemple, un «*liber vitae sanctis regis iacobis, in latino, in volumine uno*²²», és a dir, una còpia de la versió llatina de la crònica de Jaume I elaborada per Pere Marsili, i ja hem enunciat que un dels models *compositius* del Cerimoniós és el *Llibre dels feits* del seu tresavi. Algunes de les influències formals de l'obra literària del Conqueridor sobre la crònica del Cerimoniós són la utilització del plural majestàtic *nós*, la voluntat d'iniciar el discurs cronístic realitzant un *excursus* d'història dinàstica o la tendència a embellir la narració amb records personals. La Bíblia és una altra de les obres presents en la donació l'impacte de la qual traspua tant en el discurs cronístic regi com en els seus parlaments a corts. A banda de les cites procedents de les sagrades escriptures que el rei utilitza constantment com a referent d'autoritat, el discurs també està amarat de referències a models bíblics. Ja al pròleg de la *Crònica*, el Cerimoniós es compara amb el rei David que, igual que ell, patí constants «guerres i

---

²² Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós», a *Història i historiografia*, Barcelona, PAM, 1987, p. 411 – 453, concretament p. 449.

tribulacions» durant el seu regnat i finalment en sortí victoriós²³. En un discurs a Corts celebrades a Tarragona el 9 de març de 1370, el rei Pere es compara amb el rei Salomó, el monarca més savi i just de la Terra²⁴.

Un altre de les obres que el rei dona a Poblet és un «*liber regiminis principum in latino, in volumine uno*»²⁵ que es pot correspondre al *De Regno* - conegut també com a *De regimine principum* –, dubtosament atribuït a Sant Tomàs d'Aquino, tot i que el més probable és que es refereixi al *De regimine principum* d'Egidi Romà. Compost entre 1277 i 1279 per al fill del rei de França, el futur Felip IV el Bell, es considera un dels màxims representants dels *specula principis* aristotèlics medievals i un dels tractats polítics més divulgats arreu d'Europa durant la Baixa Edat Mitjana. Reprèn moltes de les idees del *De Regno*, com ara que la monarquia es diferencia de la tirania perquè el monarca busca la justícia, governa sobre súbdits lliures i persegueix el bé comú i, a més, defensa la monarquia hereditària en comptes de la monarquia electiva²⁶. El dret romà, redescobert al segle XII, i les idees polítiques que se'n deriven esdevenen, així, una altra de les fonts de poder del Cerimoniós.

Tal com es desprèn del prefaci de l'acta de donació de 1380, com veurem, el rei Pere es mostra molt preocupat, especialment en els últims anys de la seva vida, per quina seria la seva imatge que passaria a la posteritat, per quin seria el tractament que farien de la seva figura els historiadors futurs: per quina seria, en definitiva, la transcendència de la seva producció historiogràfica. En el capítol sisè, «La recepció de la producció règia medieval en la cronística humanística i moderna» ens ocupem d'aquest aspecte, a partir de dues obres de capital importància: les *Històries e conquestes del Realme d'Aragó e Principat de Catalunya* de Pere Tomic (1495) i les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (1547) A la Corona d'Aragó, el coneixement del passat històric posseeix unes fórmules pròpies a la modernitat que, en cert manera, tenen trets que es desmarquen de les arrels medievals. Així per exemple, Pere Tomic partidari d'una noblesa

---

²³ *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, Ferran SOLDEVILA (ed.), revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, Pròleg, 5, p. 34.

²⁴ *Parlaments a les corts...*, p. 42 – 49.

²⁵ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 450.

²⁶ Antony BLACK, *El pensamiento político en Europa, 1250 – 1450*, Cambridge, University Press, 1996, p. 211 – 230.

controladora de la monarquia a través de les Corts, ja fa referència a la crueltat del rei i l'equipara, en quant a brutalitat, a l'emperador Neró. El cronista l'acusa d'atacar la noblesa i, concretament, de matar els seus germanastres Jaume i Ferran, al rei Jaume de Mallorca i al seu fill. Amb aquesta i altres aportacions que analitzarem, la visió del rei s'anirà transformant i es començarà a formar en l'imaginari historiogràfic una determinada imatge del monarca que passarà a l'època romàntica i arribarà fins als nostres dies.

1.3. Metodologia emprada.

1.3.1. Fonts utilitzades i problemàtica.

Per elaborar aquesta tesi, s'ha seguit una metodologia diversa i interdisciplinària on destaca la lectura i anàlisi de les fonts primàries i secundàries vinculades a la cultura llibraria del rei. Durant el procés d'investigació, han anat apareixent un seguit de dificultats relacionades amb les fonts d'índole primària. El primer problema fa referència a la gran quantitat de documentació ja publicada, aquí i allà, referent a la vessant cultural del rei Pere. El magne diplomatarí publicat per Antoni Rubió i Lluch a principis del segle XX²⁷, unit a les publicacions de Josep Coroleu²⁸, Josep Rius i Serra²⁹, Jeanne Vielleard³⁰, Amanda López de Meneses³¹, Josep Maria Madurell Marimon³² i Josep

---

²⁷ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la història de la cultura catalana migeval*, Albert BALCELLS (ed.), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, 2 vols. A través dels 938 documents que exhumà aquest erudit, procedents de més de 2.000 registres de l'ACA, queda ben palès l'interès del rei Pere pels llibres de tot tipus.

²⁸ Joseph COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV: col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, La Renaixensa, 1889. Les transcripcions de Coroleu contenen diversos errors de transcripció. En altres ocasions, la referència que aporta no es correspon amb la del registre del ACA.

²⁹ Josep RIUS SERRA, «Més documents sobre la cultura catalana medieval», a *Estudis Universitaris Catalans* 13, 1928, p. 135-170.

³⁰ Jean VIELLIARD, «Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Âge», a *Estudis Universitaris Catalans*, XV, 1930, p. 21 – 39.

³¹ Amanda LÓPEZ DE MENSES, «Florilegio documental del reinado de Pedro IV de Aragón», a *Cuadernos de Historia de España* 13, 1950 – 1953, p. 181-190; 14, p. 183-197; 15, p. 170-189; 16, p. 160-171; 17, p. 167-176; 18, p. 161-172; 19, p. 165-172; 20, p. 165-173; «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso», a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 5, 1952, p. 669-771.

³² Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Documents culturals medievals (1307-1485)», a *Boletín de la real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 38, 1979 – 1982, p. 301-473.

Trenchs Òdena³³ cobreixen pràcticament tot el conjunt de les activitats culturals del Cerimoniós. Altres diplomataris, epistolaris o recopilacions de fonts primàries que, de manera indirecta, s'ocupen d'aspectes culturals relacionats amb el Cerimoniós, com ara els processos contra Jaume III de Mallorca³⁴ i Bernat de Cabrera³⁵ publicats al segle XIX per Manuel de Bofarull, el petit epistolari del rei Pere editat per Ramon Gubern³⁶, la col·lecció de documents de la cancelleria en llengua catalana editada per Mateu Rodrigo Lizondo³⁷, el diplomatari de la Unió valenciana³⁸ o el nou epistolari del monarca que està preparant Stefano Cingolani i que està a punt de veure la llum³⁹ no han aportat informació rellevant per als propòsits que aquí ens interessen. De totes maneres, una relectura de qualsevol font primària sempre pot aportar coneixements que confirmen, matisen o contradiuen les informacions ja publicades.

Els *inventaris* són un altre tipus de fonts primàries que cal tenir en compte. De totes maneres, tan sols posseïm un inventari dels béns de la capella del rei Pere de 1356 publicat per Josep Trenchs Òdena i María Luz Mandigorra, útil per conèixer quins llibres religiosos posseïa el monarca cap a la meitat de la seva vida⁴⁰. Com que no ens n'ha arribat cap elaborat a la mort del rei, és de capital importància per al nostre interès l'inventari de béns mobles d'un dels fills del rei Pere, Martí l'Humà, manat confeccionar per la seva dona, Margarita de Prades, quan l'últim monarca del casal de Barcelona morí el 31 de maig de 1410⁴¹. Sabem que molts dels llibres passaven de pares a fills, de

---

³³ Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, Maria Teresa FERRER I MALLOL (coord.), Ignasi J. BAIGES, Daniel DURAN, Teresa HUGUET, Miquel RAUFAST, Esther REDONDO (eds.), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011. Diplomataris on es fa palès que l'autor morí sense haver culminat la seva tasca. Es recullen diversos documents que ja apareixen al diplomataris de Rubió i Lluch, alguns apareixen transcrits, altres només amb el regest...

³⁴ Manuel de BOFARULL, *Proceso contra el rey de Mallorca D. Jaime III mandado formar por el rey D. Pedro IV de Aragón*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1866, 3 vols.

³⁵ Manuel de BOFARULL, *Proceso contra Bernardo de Cabrera mandado formar por el rey D. Pedro IV de Aragón*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1867 – 1868, 3 vols.

³⁶ Ramon GUBERN (ed.), *Epistolari de Pere III*, Barcelona, Barcino, 1955. Consta de tan sols 30 cartes. El segon volum, que hauria d'arribar fins a les 150 cartes, mai s'arribà a publicar.

³⁷ Mateu RODRIGO LIZONDO (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València, PUV, 2013, 2 vols. Escassa presència de documents de caire cultural.

³⁸ Mateu RODRIGO LIZONDO (ed.), *Diplomatari de la Unió del Regne de València*, València, PUV.

³⁹ Stefano CINGOLANI (ed.), *Epistolari del rei Pere el Cerimoniós* (en premsa) Agraïixo al Dr. Cingolani haver-me deixat consultar l'epistolari sense haver estat encara publicat.

⁴⁰ Josep TRENCHS ÒDENA i María Luz MANDIGORRA, «La capilla de Pedro el Ceremonioso (1356): sus libros», a *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIII, 1987, p. 581 – 607

⁴¹ Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del Rey Martí d'Aragó», a *Revue Hispanique*, 12, 1905, p. 413 – 590

manera que un gran nombre de llibres que posseï el Cerimoniós apareixen a l'inventari del rei Martí. També resulta útil la comparació amb inventaris de béns d'altres membres de la casa reial, com ara els del seu avi Jaume II el Just⁴², la seva primera muller Maria de Navarra⁴³, o el seu cunyat i gran enemic Jaume III de Mallorca⁴⁴. A un nivell superior, monografies que incorporen un gran nombre d'inventaris com la de Jocelyn N. Hillgarth sobre la cultura dels mallorquins entre els segles XIII i XVI⁴⁵, la de Josep Hernando sobre les biblioteques de la Barcelona del segle XIV⁴⁶, i la d'Antoni Iglesias sobre la Barcelona del segle XV⁴⁷, també resulten útils per copsar que un gran nombre de llibres que circulen per la cort reial, també ho fan per les biblioteques de persones que no pertanyen a la noblesa⁴⁸.

Altres fonts primàries consultades són els *testaments*. Els diversos testaments del rei Pere no ens aporten cap tipus d'informació librària⁴⁹. En canvi, resulten d'enorme interès pel que fa a aspectes com ara la visió que posseeix el monarca de la mort, les motivacions que el porten a enterrar-se a Poblet, essent una de les principals la presència allí sebollit del seu tresavi Jaume I el Conqueridor o, fins i tot, la indumentària i les insígnies règies amb les quals vol ser enterrat. En un altre sentit, també hem consultat cerimonials de cort com ara l'*Ordo coronationis* compost a partir de 1353⁵⁰ – posterior, per tant a la coronació del Cerimoniós a Saragossa el 1336 – el qual és susceptible de ser comparat amb el text cronístic i, així, copsar les coincidències i les

---

⁴² Francesc MARTORELL, «Inventari dels béns de la Cambra Reial en temps de Jaume II (1323)», a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV, 1911 – 1912, p. 553 – 567.

⁴³ Florencio IDOATE, «Inventario de los bienes de la Reina Doña María, esposa de Pedro IV, Rey de Aragón», a *Príncipe de Viana*, VIII, 1947, p. 417 – 435.

⁴⁴ Jocelyn N. HILLGARTH, «Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina», a *Studia lulliana*, vol. 30, núm. 82, fascicle 1, 1990, p. 57 – 74.

⁴⁵ Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca, 1229 – 1550*, París, Centre national de la recherche scientifique, 1991, 2 vols.

⁴⁶ Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, 2 vols.

⁴⁷ Josep Antoni IGLESIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV: les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396 – 1475)* Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 1996, consultada el 17/01/18.

⁴⁸ Indispensable és l'obra de Charles FAULHABER, *Libros y bibliotecas en la España medieval: una bibliografía de fuentes impresas*, Londres, Grant & Cutler, 1987, repertori bibliogràfic dels diversos dipòsits de llibres de les corones d'Aragó i Castella a l'Edat Mitjana.

⁴⁹ Recopilats tots a Antoni UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, docs. 37 – 49, p. 227 – 356.

⁵⁰ *Ceremonial de consagración y coronación de los Reyes de Aragón*, Zaragoza, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa, Diputación General de Aragón, 1991 – 1992, 2 vols.

divergències en aspectes com ara la indumentària règia en les coronacions o les insígnies que porta el monarca.

Una altra problemàtica relacionada amb les fonts fa referència a la correcta identificació dels exemplars que apareixen en els diversos diplomataris, epistolaris o inventaris. Sovint les informacions sobre els llibres que hi apareixen són mínimes i desesperadament concises, fet que provoca que la identificació del títol sigui de gran complexitat i, de vegades, totalment impossible. Normalment, les dades que ens aporta un registre s'acostumen a limitar al títol de l'obra o alguna paraula que la defineix i identifica, al suport de l'escriptura, ja sigui pergamí o paper, i el tipus d'enquadernació del volum. Informació complementària que no sempre pot aparèixer és el tipus de llengua, la disposició del text i l'*incipit* i *explicit* de l'obra. A més, cal afegir la variabilitat de les grafies per referir-se a una mateixa obra, motivades pels errors dels copistes, la qual cosa complica encara més l'empresa. Tal com explicava Carme Batlle en un estudi de principis dels anys vuitanta, els escrivans, si no entenien la lletra de l'original manuscrit, copiaven la informació mínima indispensable de cada títol; a més, el treball el realitzaven al dictat i amb presses⁵¹. Així, una mateixa obra pot aparèixer al registres, per exemple, primer com a *Summa de Jaufred* i posteriorment com a *Summa de Godofred*.

1.3.2. Els quadres estadístics i les classificacions temàtiques de llibres.

A partir de l'anàlisi dels diversos diplomataris hem obtingut 188 llibres corresponents a les adquisicions que el rei Pere el Cerimoniós realitza des del 1336, moment en què comença regnar: documentem compres, confiscacions, llibres que el monarca mana copiar o, simplement, mencions a obres que té el rei i que després poden ser regalades o venudes. El nostre objectiu no és reconstruir totalment la biblioteca del rei Pere, sinó copsar quins són els interessos del monarca i com plasma aquest substrat ideològic en el seu discurs polític i memorialístic. Per tant, obviem les obres corresponents als anys

---

⁵¹ Carme BATLLE, «Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV», a *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime. Colloque de la Casa de Velázquez*, París, Éditions ADPF, 1981, p. 15 – 34, concretament p. 15 – 16.

de formació del rei, com també passem per alt les de les reines i els infants, que molt possiblement també passen per les mans del Cerimoniós. Creiem que 188 ítems és una xifra considerable per obtenir una mostra suficient dels interessos libraris del rei Pere. Amb els 188 llibres inventariats, hem cregut convenient en primer lloc classificar-los des d'un punt de vista temàtic. A continuació, diversos quadres estadístics i cronològics oferiran una visió clarificadora de quins son els interessos del rei Pere o quan adquireix una obra determinada i per quin motiu.

D'altra banda, l'acarament dels diversos textos és una metodologia indispensable a l'hora de valorar l'impacte de les fonts en les cròniques patrocinades pel rei i trobar, així, els paral·lelismes, les paràfrasis, les omissions o les distorsions. Una comparativa és la que hem establert entre el *Llibre dels feits* de Jaume I – principal model historiogràfic del Cerimoniós, insistim, a risc d'esdevenir reiteratiu – i la crònica particular del rei Pere. Els dos relats cronístics tenen un seguit de paral·lelismes: el caràcter religiós o sacralitzador dels pròlegs, la voluntat exemplar dels dos textos i un punt de partida lligat al naixement providencial dels dos reis. En segon lloc, la Bíblia és una altra de les fonts que apareix repetidament en el discurs cronístic del rei: és una altra font d'autoritat règia, legitimadora i exemplar. Així, les diverses citacions bíbliques i els diversos referents que emprava el rei quan es compara, per exemple, amb un nou David, un nou Salomó, un nou Lot, o quan utilitza la imatge del bon pastor o del metge que sana als malalts – Jesús – constitueixen arguments textuais i intel·lectuals indispensables.

1.3.3. La crònica del rei Pere III. Consideracions prèvies.

Com ja hem enunciat, en el capítol quart ens ocupem de l'anàlisi del discurs polític del rei Pere present bàsicament en la seva crònica personal i, de manera subsidiària, en els seus discursos a corts. Sobre la *Crònica* és necessari realitzar una sèrie de consideracions prèvies. La primera d'elles, ben coneguda i assenyalada pels estudiosos però que no està de més recordar-la, és la funció política que posseeix la historiografia medieval, gènere a cavall entre la història i la literatura i convertida en un mitjà propagandístic i justificatiu

de l'estatus i el poder de la institució monàrquica⁵². No hem d'oblidar que la crònica és el testament polític del Cerimoniós i, per tant, només hi figuren els aspectes a priori que interessin al rei de cara al missatge propagandístic que vol transmetre per legitimar la seva autoritat: que és un bon sobirà governant, un bon guerrer, que té la Providència al seu costat, o que és cruel quan toca, però també misericordiós. Així, si bé és important entendre què diu el relat, tampoc es pot passar per alt allò que no diu – omissions – o diu de manera distorsionada⁵³. Un exemple paradigmàtic, com veurem, és la celebració de Corts, de tanta importància en el procés de domesticació del poder del monarca. Si bé el rei Pere, necessitat de recursos crematístics a causa de les guerres constants en les quals es veié involucrat, hagué de recórrer a la convocatòria de les Corts de manera molt sovint per tal d'obtenir recursos extraordinaris, a canvi de concessions de privilegis als braços, en el discurs cronístic les referències a les Corts són molt poques.

Una segona consideració a tenir en compte és que, en contra del que proposen autors com Josep Maria Salrach i Joan Pau Rubiés⁵⁴, Alfons Puigarnau⁵⁵, o Raquel Homet⁵⁶, entre d'altres, la *Crònica* no és un relat autobiogràfic, sinó que es construeix conforme a l'esperit del *Speculum principis* i, sobretot, de la cronística catalana. Els historiadors i els crítics literaris s'han mostrat sempre força escèptics a l'hora de considerar l'existència del gènere autobiogràfic a l'Edat Mitjana. Un símptoma que ens aproxima a l'autobiografia com ara la presència del «jo», l'existència d'un subjecte al text que l'anuncia i el construeix, present tant a la crònica de Jaume I com a la del rei Pere, no resulta un element suficient per parlar de formes autobiogràfiques als segles XIII i XIV⁵⁷.

---

⁵² Jaume AURELL, «Els discursos del poder: la funció política de la historiografia», a Flocel SABATÉ (coord.), *L'edat mitjana: món real i espai imaginat*, Catarroja, Afers, 2012, p.111 - 125, concretament p. 125.

⁵³ En una línia similar s'expressa José Ángel SESMA MUÑOZ, «Pedro IV y la proyección de la imagen real en la Corona de Aragón», a Pascual MARTÍNEZ SOPENA i Ana RODRÍGUEZ (eds.), *La construcción medieval de la memoria regia*, València, PUV, 2011, p. 415 – 424, concretament p. 416.

⁵⁴ Josep Maria SALRACH i Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les *Quatre Grans Cròniques*», a Jaume PORTELLA I COMAS (ed.), *La formació i expansió del feudalisme català*, Revista del Col·legi Universitari de Girona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985 – 1986, p. 467 – 510, concretament p. 487.

⁵⁵ Alfons PUIGARNAU, «Iconologia política en la Catalunya medieval», a *Anuario de Estudios medievales*, 32/1, Barcelona, CSIC, 2002, p. 81.

⁵⁶ Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso», a Nida GUGLIELMI i Adeline RUCQOI (eds.), *El discurso político en la Edad Media – Le discours politique au Moyen Âge* Buenos Aires, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas – Centre National de la Recherche Scientifique, 1995, p. 97 – 115, concretament p. 98.

⁵⁷ Jaume AURELL, «Las crónicas autobiográficas: las memorias de los reyes», a *La historiografía medieval*, València, PUV, 2016, p. 47 – 72, concretament p. 48 – 52. Segons Aurell, la crònica de Jaume I seria un cas

Tal com diu Aaron Gurevich, a l'Edat Mitjana no existeix el gènere autobiogràfic pròpiament dit, ja que els autors no saben o no volen expressar aspectes de la seva vida. Les obres que parlen d'aspectes de la vida d'aquests personatges persegueixen unes finalitats concretes⁵⁸. En el cas del *Speculum*, reflectir la imatge del rei perfecte. Com veurem, una de les motivacions que porten al rei Pere a escriure la *Crònica* és la voluntat exemplar, present ja des del pròleg, on assegura que tot el que recontarà a continuació està escrit

«no pas a jactància nostra ne llaor, mas per tal que els reis, succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre, oint que diverses perills e multiplicades guerres de poderosos enemics nostres, per ferma esperança e fe, ab paciència ensems, que havem haüda en la gran bondat e misericòrdia del nostre Creador, havem passats e som-ne deslliurats ab gran honor e victòria, *prenguin eiximpli* ⁵⁹que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador»⁶⁰.

Així, és precisament aquesta voluntat de què els fills del rei Pere, i els fills dels seus fills llegeixin el relat cronístic i n'extreguin pautes sobre com governar adequadament i normes de conducta un dels motius que empeny al Cerimoniós a escriure.

Un tercer aspecte a tenir en compte és el de les dates de composició del text cronístic. Sembla ser que fou el rei el que començà a escriure la *Crònica*, tal com es desprèn de caràcter privat i més aviat fonamentat en el record personal del primer capítol, dedicat als esdeveniments més destacats del regnat del pare de Pere, el rei Alfons el Benigne, i que només en un segon moment va decidir fer-se ajudar per alguns dels seus cancellers⁶¹. Ramon Gubern, en un estudi clàssic, situa entre 1349 i 1355 el moment en què el rei concep la idea de confeccionar un relat del seu regnat i possiblement durant aquest període compon el primer capítol i part del segon⁶². No tornem a tenir notícies

---

excepcional d'autobiografia a l'Occident medieval ja que compleix totes les condicions requerides per poder entrar al cànon autobiogràfic. És un relat en què coincideixen autor, narrador, protagonista i tema principal i el rei no s'amaga darrere de l'autor, sinó que es mostra tal i com és, mostrant les seves imperfeccions, limitacions i debilitats: «Las crónicas autobiográficas...», p. 52 – 53.

⁵⁸ Aaron GUREVICH, *Los orígenes del individualismo europeo*, Barcelona, Crítica, 1997, p.99.

⁵⁹ El subratllat és meu.

⁶⁰ *Crònica...*, Pròleg, V, p.34.

⁶¹ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana des del segle X fins al XIV*, Barcelona, Base, 2008, p. 239.

⁶² Ramon GUBERN, «Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós», *Estudis Romànics*, II, Barcelona, 1949 – 50, p. 135 – 148, concretament p. 137.

de la redacció de la *Crònica* fins l'1 d'abril de 1371, moment en què, a través d'una carta, el rei s'adreça a Bernat Descoll, funcionari reial, i li comenta la seva decisió de continuar la *Crònica*:

«Per tal que les cròniques dels fets nostres sien continuades en la manera que.s pertany, nós havem deliberat de fer-les complir, ço és, del dia ençà que fallen dels qüerns de les dites cròniques que vós tenits. Per què.us dehim e manam que.ns façats saber clarament lo punt en què són les dites cròniques que vós tenits, en entrò a qual dia e temps són continuades. E açò per res no mudets o laguiets»⁶³.

Com veiem, el rei ha pres la determinació de tornar a dedicar-se a la *Crònica*, després de molt de temps, tot i que ara no vol seguir treballant-hi sol.

Un segon document ens aporta la informació que un dels personatges que participà en la redacció de la crònica aquests moments fou Arnau de Torrelles. És una carta del 3 d'abril de 1373 del rei Pere al seu cosí el bisbe Jaume d'Aragó on s'excusa que el seu cambrer reial, Arnau de Torrelles, no pugui viatjar a València, ja que forma part de l'equip que està treballant en el relat cronístic, el qual el rei té moltes ganes de veure'l conclòs:

«e és la raó, que no havíem posat en escrit de nostres fets, e era cosa que nós teníem molt a cor e aquella que desijam molt que vinga a perfecció, e havem-lo comanat a certes persones, e lo dit Arnau és una d'aquelles qui ab nós ensemps contínuament en certes hores hi entenem»⁶⁴

Un tercer document, dirigit a Bernat Descoll⁶⁵, l'encarregat principal de la *Crònica* des de 1375, resulta molt clarificador pel que fa al procés creatiu del text cronístic. El rei Pere inicia la carta, datada a Sant Cugat el 8 d'agost de 1375, donant el vistiplau als tres primers de la *Crònica* -«tenim per bons los primer, segon e terç capítols de les

---

⁶³ Ramon GUBERN, «Notes...», p. 147.

⁶⁴ Ramon GUNERN, «Notes...», p. 147.

⁶⁵ Sobre la figura de Bernat Descoll, v. Alberto BOSCOLO *Bernat Descoll, funcionari i cronista del rei Pere "El Cerimoniós"*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1975. Segons Bòscolo, Descoll va viure a Sardenya entre 1333 i 1335 encarregat de controlar la situació financera de l'illa per manament d'Alfons el Benigne - p. 10 – 12. Així, no seria estrany que el capítol que tracta sobre la revolta del jutge d'Arborea, fos redactat per ell, que tant bé coneixia l'illa. La *Crònica* ens informa de la seva presència com a un dels personatges més pròxims al capital de la galera principal de l'estol de venecians, catalans i grecs que s'ha d'enfrontar a Gènova en la batalla del Bòsfor: «E ab lo dit capità anaren En Bonanat Descoll, vis-almirall nostre», *Crònica*, cap. V, 6, p. 295.

cròniques»-, tot i que encara s'hi ha d'intervenir -«però que u façats per menut al mes que porets»-; per tant, podem concloure que cap dels capítols de la *Crònica* està acabat abans de 1375. Pel que fa al quart capítol, «parlant de les unions, podets fer tro llà on per nós es estat reconegut, e puys, com serets en aquell punct, bé trobarets los fet com fu pus avant», senyala el rei, a la vegada que li ordena que narri els fets «posant-ho per jornades». El monarca també recomana al cronista que deixi espai en aquells punts de la narració que li provoquin dubtes, que ja seran posteriorment omplerts a partir dels propis records del rei o a través de la consulta d'altres fonts: «e si en res dubtats per lo debat que deits que'n haviem a Çaragoça o per altra manera, lexats hi espai, de guisa que tota vegada se puixa continuar».

El rei continua la carta establint quins han de ser els capítols posteriors, encara per redactar, i que possiblement estarien llestos el 1383⁶⁶, de la *Crònica*: el cinquè ha de tractar «de la confederació de Venècia e de les altres coses», el sisè «de la guerra de Castella». A més a més, sembla ser que el rei pensava incloure un setè i últim capítol sobre la «rebel·lió del jutge d'Arborea», ja que estava convençut que l'acabaria sufocant definitivament, fet que sabem que no fou així: «e puys que esperam ab Deu en breu conquerir tota la illa, qui serà conclusió de tots los fets passats».

Un últim consell que dóna el sobirà a Descoll fa referència a les fonts informatives que el cronista ha d'emprar per dotar de major credibilitat el text. Al referir-se al capítol de la guerra de les Unions, Pere proposa a Descoll que utilitzi els «llibres de nostre scrivà de ració»⁶⁷, ja que així podrà contrastar les notícies. Aquest fet és de capital importància, ja que permet parlar d'un altre tipus de memòria, a banda de la personal del rei, que trobem al text cronístic. És una memòria reconstruïda, o «memòria administrativa», tal com l'anomena Francisco Gimeno, que pretén forjar-la el Cerimoniós seguint els paràmetres propis del model administratiu cancelleresc⁶⁸. Segons aquest autor, en els últims anys del seu regnat, el rei Pere se serviria d'aquesta memòria documental

---

⁶⁶ Sembla ser que la primera redacció de la *Crònica* s'enllestí aquest any. V. per exemple Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica», a *Llengua i literatura*, núm. 5, Barcelona, p. 7 – 102, concretament p. 53.

⁶⁷ Totes les referències de la carta es troben a Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, doc. CCLXXXVIII, p. 263 – 265.

⁶⁸ Francisco GIMENO, *Escribir, reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336 – 1387)*, Madrid, Abada, 2006, p. 152 – 154.

acumulada al llarg dels anys del seu extens regnat, *modificando el sentido inicial de la misma y convirtiéndola en la fuente, necesaria para escribir en su crónica la representación de sí mismo*⁶⁹. Aquest fet condicionaria la percepció que tant d'ell com el seu regnat tindrien les generacions futures, com ja hem vist que ocorre en el segle XIX. Tornarem sobre el tema del paper jugat per la Cancelleria en la redacció de la *Crònica personal*⁷⁰ del rei en el capítol quart.

El període cronològic que cobreix la *Crònica*, sense comptar el capítol primer, dedicat al regnat d'Alfons el Benigne, ni l'apèndix, que cobreix desordenadament una sèrie d'esdeveniments des de 1370 fins a la mort del rei, transcorre des del 1319 al 1369, moment de la fi de la guerra amb Castella. Per què obvia el rei els divuit anys de regnat restants? D'altra banda, els capítols de la *Crònica* són també d'una longitud desigual, essent el més llarg amb diferència el número tres, que narra el procés contra Jaume III de Mallorca que acaba amb l'annexió del regne a la Corona d'Aragó (1341 – 1345) – 33% del relat cronístic; el segon més llarg és el capítol sisè – ocupa un 19% del relat cronístic – que narra la guerra amb Pere el Cruel de Castella i que acaba amb la mort d'aquest (1356 – 1366); la guerra de les unions, el capítol quart, que culmina també amb el triomf del rei Pere sobre els unionistes (1345 – 1351), ocupa el 14'5% de la narració. Com veiem, només tres episodis ocupen quasi tres quartes parts del discurs regi. La quarta part restant se la reparteixen entre el primer capítol, que narra els antecedents del regnat – 12% -, els primers quatre anys de regnat del rei, fins el 1340 – capítol 2, 9'5% , la guerra contra Gènova i la rebel·lió sarda (1351 – 1355) – capítol 5, 8% - i el pròleg un 4%⁷¹. Em sembla que la incidència del rei Cerimoniós al llarg del relat cronístic en els afers en què, tot i els problemes, aconsegueix imposar-se als enemics – Jaume de Mallorca, les Unions – respon precisament a la voluntat règia d'afirmació del poder reial que pretén mostrar a través de la *Crònica*. Per contra, els fets que poden contribuir a minvar el seu poder són explicats de manera ràpida o, directament, omesos.

---

⁶⁹ Francisco GIMENO, *Escribir, reinar...*, p. 126.

⁷⁰ Distingim la *Crònica general* del regnat de Pere el Cerimoniós, altrament anomenada *Crònica de San Juan de la Peña*, de la *Crònica personal* o *Crònica de Pere III el Cerimoniós* pròpiament dita. Aquesta darrera és la que ens ocupa essencialment en aquesta tesi.

⁷¹ Els percentatges estan extrets de Raquel HOMET, «El discurso político...», p. 100.

Els últims anys del regnat del rei Pere seran dramàtics, especialment a causa de les greus dificultats econòmiques que patirà la corona. Incapaç d'establir una fiscalitat real suficient en el conjunt del territori, el monarca haurà de recórrer cada cop de manera més habitual als estaments, que amb tota la parsimònia del món li concediran ajuts, a canvi d'una sèrie de privilegis en les corts, convertides en un espai de negociació amb el monarca. El rei es veurà fins i tot obligat a alienar béns del seu patrimoni, entre els quals figuraran la jurisdicció sobre molts llocs i viles de Catalunya, a membres de la noblesa o de l'Església, fet que portarà com a conseqüència la senyorialització i la privatització del govern local i de l'administració de justícia a la major part de Catalunya⁷², amb les conseqüents disputes jurídiques pel reconeixement d'una àmplia capacitat jurisdiccional. El rei, en definitiva, es veurà *coartado en su propio discurso de reivindicación de la regalía y de la jurisdicción regia*⁷³.

Aquestes són les consideracions que serveixen de punt de partida per estudiar el discurs cronístic de Pere el Cerimoniós. Situem-nos abans, però, a l'època contemporània per copsar quina imatge, que es comença a conformar al segle XIX, tot i que ve d'èpoques anteriors, ha arribat fins als nostres dies del rei Pere i si aquesta s'assembla a la que volia plasmar el monarca en les seves obres.

---

⁷² Maria Teresa FERRER MALLOL, «Els problemes financers dels reis catalans i una solució: l'empenyorament dels llocs i viles. El cas de Teià», a *Revista de Dret Històric Català*, núm.6, 2006 p. 89 – 90.

⁷³ Flocel SABATÉ, «El poder del soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», a François FORONDA, Jean – Philippe GENET, José Manuel NIETO SORIA, *Coups d'État à la fin du Moyen Âge*, Madrid, Casa de Velázquez, 2005, p.500.

2. LA HISTORIOGRAFIA SOBRE PERE EL CERIMONIÓS I LA SEVA CRONÍSTICA. SEGLES XIX I XX.

Ens proposem en aquest capítol estudiar l'evolució de la imatge del rei Pere el Cerimoniós bastida per la historiografia catalana dels segles XIX, XX i els primers dos decennis del XXI a través d'un repàs de les personalitats més rellevants de la historiografia catalana contemporània que s'han ocupat de la figura del monarca, ja sigui en el marc de les diverses històries generals de Catalunya o d'estudis individuals i individualitzadors del rei. El punt de partida és l'obra de Pròsper de Bofarull apareguda el 1836 *Los condes de Barcelona vindicados*, i el punt d'arribada la biografia que Ernest Belenguer va publicar sobre el rei Pere el 2015, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319 – 1387)*. Veurem que tot i les enormes diferències metodològiques que existeixen entre aquestes dues obres, alguns dels tòpics sobre el monarca apuntats ja per un historiador romàntic com Bofarull, com ara la suposada crueltat del rei, seguiran apareixent en un historiador de dos segles després i suposadament allunyat de la historiografia romàntica com és Belenguer. Aquest fet ens permetrà reflexionar subsidiàriament sobre l'influx de la historiografia nacionalista avui en dia i quines conseqüències ha tingut aquesta influència a l'hora d'una adequada comprensió i valoració de la figura del rei Pere.

Cadascun dels autors s'inclou dins dels seus respectius corrents intel·lectuals i culturals que cal caracteritzar breument. Tot i que qualsevol classificació cronològica no deix de tenir un cert grau d'arbitrarietat, hem dividit el capítol en cinc apartats que es corresponen, a grans trets, amb les diverses etapes evolutives de la historiografia catalana contemporània⁷⁴: la historiografia romàntica (1833 – 1870), la historiografia positivista (1870 – 1900), la historiografia noucentista i del període republicà (1900 – 1936), la historiografia de la postguerra i fins als anys seixanta (1939 – 1960) i la historiografia dels anys seixanta al segle XXI⁷⁵.

---

⁷⁴ Albert BACELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2004.

⁷⁵ Ens basem, en part, en la classificació establerta per Jaume AURELL: «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea, 1830 - 1960», a Amparo ÁLVAREZ [et al.], *El siglo XX: balance y perspectivas: V Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, València, Fundación Cañada Blanch, 2000, p. 7 – 17, concretament p. 8.

2.1. La historiografia romàntica (1833 – 1870)

Les primeres manifestacions d'una historiografia catalana relativament moderna coincideixen amb la difusió del Romanticisme en el context de la Dècada Ominosa (1823 – 1833)⁷⁶. No és, però, fins a mitjans del segle XIX⁷⁷, i a recer del moviment literari de la Renaixença⁷⁸, que tradueix en el terreny cultural el creixement econòmic i social que estava experimentant Catalunya⁷⁹, que es forma la primera generació d'historiadors catalans contemporanis, que té els seus precedents en autors del segle XVIII com Narcís Feliu de la Penya o Antoni de Capmany⁸⁰. Les transformacions econòmiques i socials que es produeixen al Principat des del segle XVIII i les lluites al voltant de la formació del nou estat liberal condueixen al desenvolupament d'una «consciència nacional» manifestada,

---

⁷⁶ Pere ANGUERA, «Espanolismo y catalanidad en la historiografía catalana decimonónica», a *Hispania*, LXI/3, núm. 209, 2001, p. 907 – 932, concretament p. 908. Sobre la difusió del Romanticisme literari a Catalunya v., per exemple, Manuel JORBA, «El Romanticisme», a Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la literatura catalana. Vol. VIII. Romanticisme i Renaixença*, Barcelona, Ariel, 1986, p. 77 – 122.

⁷⁷ Recordem que el segle XIX és, arreu d'Europa, el segle de la investigació historiogràfica.

⁷⁸ Existeix un acord entre els historiadors en assenyalar el 1833, any de publicació de l'oda «La Pàtria» de Bonaventura Carles Aribau, com el moment en què neix aquest moviment.

⁷⁹ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo en Cataluña: de “La historia de Cataluña y la Corona de Aragón” de Víctor Balaguer (1863), a “Los orígenes de la revolución catalana” de Jaume Vicens Vives (1957)», a *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 27 – 28, 2006, p. 209 – 235, concretament p. 209. Sobre el context socioeconòmic v. Josep FONTANA, *Història de Catalunya. Volum V. La fi de l'Antic Règim i la Industrialització*, Barcelona, Edicions 62, 1988.

⁸⁰ Existeix un debat historiogràfic entre els partidaris d'assenyalar una continuïtat entre Antoni de Capmany, els autors il·lustrats i la historiografia romàntica i els que consideren que es produeix una ruptura entre els historiadors del s. XVIII i els de la Renaixença. Entre els primers hi trobem Eva Serra, Josep Maria Fradera o Josep Fontana. Eva Serra parla de la «ruptura considerable amb els precedents de la Il·lustració»: «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República», a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XIX, 2008, p. 249-257, concretament p. 250. Josep Maria Fradera afirma en un treball clàssic que la historiografia catalana del segle XIX no és una continuació de la de Capmany i Caresmar, sinó de la «mediocre» historiografia de l'Acadèmia de Bones Lletres: «El passat com a present (la historiografia catalana de la revolució liberal a la Renaixença)», a *Recerques*, 23, 1990, p. 53 – 71. Josep Fontana, al seu torn, parla del «gir» que la influència romàntica dona a la historiografia catalana: «El romanticisme i la formació d'una història nacional catalana», a Montserrat COMAS, Manuel JORBA, Antònia TAYADELLA (eds.), *El segle romàntic. Actes del col·loqui sobre el romanticisme*, Vilanova i la Geltrú 2, 3 i 4 de febrer de 1995, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 1997, p. 539 – 549, concretament p. 542. En el segon grup hi trobem historiadors com Jaume Aurell, Ramon Grau o Matilde González. Jaume Aurell parla d'una «solució de continuïtat» dels cinquanta anys que transcorren entre els treballs de Capmany i la primera generació d'historiadors catalans: «La formación del imaginario histórico del nacionalismo catalán, de la Renaixença al Noucentisme (1830 – 1930)», a *Historia contemporánea*, 22, 2001, p. 257 – 288, concretament p. 266. Matilde González creu que es produeix una continuïtat respecte la tendència historicista de la Il·lustració: «Romanticisme historicista a Catalunya. Medievalisme, llegenda i identitat nacional», a *Afers*, 9, 1994, p. 709 – 719, concretament p. 709 – 710. Ramon Grau, finalment, assenyala l'entroncament de la historiografia catalana de mitjan segle XIX amb l'obra de Capmany: «La historiografia del romanticisme (de Pròsper de Bofarull a Víctor Balaguer)», a Albert BACELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, p. 141 – 160, concretament p. 141.

en primer lloc, en el terreny cultural⁸¹. Sorgiran, d'aquesta manera, arreu de Catalunya i especialment a Barcelona una generació – sovint negligida⁸² – d'estudiosos interessats a explicar el passat català, a copsar el seu esplendor, per tal de servir de base al projecte polític, social i econòmic que estan bastint en el present. Paradoxalment, l'esclat del moviment romàntic – nacionalista portarà a sectors de nacionalisme català a reflexionar sobre el paper que ha de jugar Catalunya en el si d'Espanya⁸³.

Tal com ha indicat Jaume Aurell, en el període fundacional de la historiografia nacional catalana hi convergeixen tres fenòmens que cal tenir en compte⁸⁴. En primer lloc, el desenvolupament de l'historicisme alemany, que implica l'adopció dels mètodes científics en la disciplina històrica. En segon lloc, l'expansió de la literatura romàntica amb la seva càrrega de retorn als orígens que si bé implica el contacte amb documents i fonts narratives pròximes als fets historiat, també comportarà una recepció acrítica de faules o recreacions històriques molt posteriors als fets de referència dels historiadors, fet que esdevindrà el principal dèficit de la historiografia catalana fins ben entrat el segle XX⁸⁵. Finalment, el rol creixent dels intel·lectuals liberals en el panorama intel·lectual.

En el context d'aquest romanticisme d'arrel patriòtica apareixen les primeres *històries* o *biografies nacionals* arreu d'Europa. Partint d'una visió orgànica de la nació, entesa com un organisme viu, amb una metodologia positivista i un interès quasi exclusiu per la història política i militar, aquesta tendència es traduirà en el redescobriments dels orígens i un interès renovat pel període medieval, considerat fins al moment com una època fosca enmig de dues èpoques brillants, l'Antiga Roma i el Renaixement. A nivell peninsular la repercussió serà doble: d'una banda, la monopolització dels valors castellans d'èpica militar o centralització per part del nacionalisme espanyol i, de l'altra,

---

⁸¹ Josep FONTANA, «Ciència històrica i consciència nacional catalana», *L'Avenç*, 100, 1987, p. 70 – 76, concretament p. 74.

⁸² L'estudi d'aquesta generació ha estat durant molt de temps negligit a causa del propi caràcter pejoratiu adquirit pel terme *romàntic*. I és que, tal com diu Josep Fontana, cada generació es converteix en «romàntica» per a la següent, fet que també ha provocat que el propi terme es buidi de contingut: Josep FONTANA, «Els historiadors romàntics», a *L'Avenç*, 200, 1996, p. 10 – 11, concretament p. 10.

⁸³ V. per exemple Vicente CACHO, *El nacionalismo catalán como factor de modernización*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998.

⁸⁴ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 261.

⁸⁵ Ramon GRAU, «La historiografia del romanticisme...», p. 145.

la formació dels sistemes mítics de les altres tradicions nacionals peninsulars, com la basca o la catalana, que intentaran fer front al creixent monopoli historiogràfic castellà⁸⁶. Així, enfront de la «castellanització historiogràfica», tal com l'anomena Aurell⁸⁷, que remet a les glòries nacionals espanyoles de l'època moderna aglutinadores de la resta de col·lectivitats de la Península, s'anirà conformant una història nacional catalana que pretindrà realçar l'especificitat catalana enfront de tot allò castellà, idealitzarà els forjadors de la nació, com ara Guifré el Pilós o Jaume I⁸⁸ i que es construirà com a reacció a la història nacional espanyola. Aquesta plantejament condicionarà la historiografia catalana fins als temps de Jaume Vicens Vives⁸⁹ i contribuirà a formar una imatge negativa de Pere el Cerimoniós, com veurem.

Un any després de l'esclat de la revolució liberal, el 1836, l'arxiver reusenc i director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó Pròsper de Bofarull (1777 – 1859)⁹⁰ publica *Los Condes de Barcelona vindicados*, a cavall dels regnats de Ferran VII i Maria Cristina. Obra construïda d'esquena a la tradició historiogràfica del segle XVIII representada per autors com Jaume Caresmar pretén, segons el propi autor, fer palès el buit historiogràfic existent des de l'època de Jeroni Pujades que situa a Catalunya en una posició inferior respecte altres parts d'Espanya, i reconstruir la genealogia de les famílies sobiranes catalanes, que Bofarull condueix sense interrupcions des dels temps de Guifré I fins a Isabel II, en aquells moments encara menor d'edat⁹¹. En aquest marc, el retrat que realitza l'historiador reusenc de Pere el Cerimoniós resulta ambivalent. D'una banda, afirma que «*Fué bajo de estatura, de genio violento y harto colérico*», tot i que també «*atento, político, curioso y valiente, de ideas caballerescas, muy dado a las letras, gran astrólogo y alquimista y uno de los mejores trovadores de su siglo*». Bofarull també incideix en la

---

⁸⁶ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 265 – 266.

⁸⁷ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 9.

⁸⁸ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 265 – 266.

⁸⁹ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 9.

⁹⁰ Sobre Pròsper de Bofarull, vegeu Josep FONTANA, «Ciència històrica i consciència nacional catalana...»; Ramon GRAU, «La historiografia: a la recerca de l'emoció patriòtica», a Francesc FONTBONA, Manuel JORBA (eds.), *El Romanticisme a Catalunya: 1820 – 1874*, Barcelona, Pòrtic, 1999, p. 47 – 51; Ramon GRAU, «L'aportació dels historiadors romàntics», a Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. IV, Barcelona, Edicions 62, 1995, p. 221 – 248; Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull», a *Barcelona. Quaderns d'Història*, 6, 2002, p. 121 – 138; Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Sobre els balanços bibliogràfics», *L'Avenç*, 146, 1991, p. 56 – 61; Manuel MILÀ i FONTANALS, *Noticia de la vida y escritos de Don Próspero de Bofarull y Mascaró, archivero y cronista de la Corona de Aragón*, Barcelona, Impr. de Juan Oliveres y Monmany, 1860.

⁹¹ Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull...», p. 127 – 128.

vessant escripturística del monarca, que «*Dejó escritas varias poesías, su crónica, las ordenaciones para la conservación y arreglo de su real archivo diplomático que conserva las actas de sus ascendientes y descendientes*», en la seva afició pel cerimonial, ja que «*fijó la etiqueta, destinos, atribuciones, y demás de su corte, con todo el ceremonial de la coronación de los reyes y reinas de Aragón*» i en la imatge del rei del Punyalet: «*vulgarmente en Cataluña fué conocido por D. Pere del Punyalet, en razón de que llevaba siempre colgada esta arma de la pretina con que derramó su sangre en el acto de desgarrar los célebres privilegios de la odiada Unión*»⁹².

Deixant de banda les notables deficiències metodològiques de la seva obra historiogràfica, Pròsper de Bofarull també és l'iniciador el 1847 de la magna col·lecció de *Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*⁹³. En aquesta sèrie trobem, per exemple, els processos de les antigues Corts i parlaments de Catalunya, Aragó i València, el fogatge de mitjan segle XIV – volum XII, del 1856 –, o els processos polítics contra el rei de Mallorca, Jaume III (volums XXIX – XXXI, publicat ja per Manuel de Bofarull el 1866) o contra Bernat de Cabrera (volums XXXII – XXXIV, publicats entre 1867 i 1868)

Els representants més paradigmàtics de la historiografia romàntica catalana són Jaume Tió i Noè, Pau Piferrer i, sobretot, Víctor Balaguer (1824 – 1901)⁹⁴. Assagista i escriptor més que no pas historiador, a Balaguer li devem la primera sistematització de la història política de Catalunya per a un públic ampli i la primera gran obra de síntesi des de *Los Condes de Barcelona* de Bofarull⁹⁵. La seva monumental *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* amb el primer volum aparegut el 1860, posseeix un eloqüent subtítol, «*Escrita para darla a conocer al pueblo recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud, patriotismo y armas, y para difundir entre todas las clases el*

---

⁹² Próspero de BOFARULL, *Los Condes de Barcelona...*, p. 271 – 272.

⁹³ Fins a l'any 2003, se n'havien publicat 52 volums.

⁹⁴ Sobre la seva figura v., per exemple, Ramon GRAU, «Víctor Balaguer i la cultura del saltataulells», a *L'Avenç*, 262, 2001, p. 27 – 35; Enrique MIRALLES, «Víctor Balaguer: una biografia», a *El segle romàntic. Actes del col·loqui sobre el romanticisme*, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 1997, p. 421 – 438, o Joan PALOMAS, «Els liberals reformistes: Víctor Balaguer», a *Barcelona. Quaderns d'Història*, 6, 2002, p. 217 – 237. El número 16 de la revista *Cercles* publicat el 2016 és un monogràfic de la seva figura.

⁹⁵ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 211.

*amor al país y la memoria de sus glorias pasadas*⁹⁶», que demostra clarament la funció social que ha de tenir la historiografia segons el criteri de Balaguer. L'autor vilanoví, de tendència progressista, defensa un model federal per a l'estat espanyol i presenta la Corona d'Aragó com una experiència històrica que Espanya hauria de considerar a l'hora d'articular-se⁹⁷, en un moment en què el federalisme de Francesc Pi i Margall està en auge⁹⁸. De totes maneres, l'obra, com tota la historiografia romàntica catalana, presenta greus dèficits conceptuals i metodològics: abusa de les llegendes i cau molt sovint en la trampa de la història – justificació.

Una de les claus de l'obra balagueriana és la contraposició entre la història de Catalunya i la història de Castella⁹⁹. Es tracta d'una concepció de la història catalana que implica la creació d'una sèrie d'arquetips que seran repetits per la historiografia nacionalista fins avui en dia i que incideixen en la tasca destructiva de les llibertats catalanes per part de l'Espanya centralista. El Compromís de Casp, així, és analitzat fatalísticament, ja que porta com a conseqüència l'entronització d'una família castellana, i el rei Ferran el Catòlic posseeix una mala fama a causa del seu matrimoni amb Isabel la Catòlica¹⁰⁰. Un dels mites històrics que es deriven d'aquesta visió de la història és, precisament, el de la contraposició entre unes institucions catalanes medievals democràtiques i unes institucions castellanes absolutistes. El propi Balaguer, en el proemi de la seva *Historia*, afirma que Catalunya ha gaudit de «*seis siglos de libertad constitucional como no la tiene mayor la misma Inglaterra que pasa por ser el templo de la libertad constitucional de*

---

⁹⁶ Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol I, Librería de Salvador Manero, 1860.

⁹⁷ Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents», a *Revista de Catalunya*, Segona època, 26, 1989, p. 29 – 46, concretament p. 36 – 40. V. també Pere ANGUERA, «Españolismo y catalanidad...», p. 916 – 917.

⁹⁸ «*Si bien España, por su posición geográfica señalada y por sus límites patentes parece incontestablemente destinada a contener un pueblo único, reunido en cuerpo de nación; en cambio, la diversidad de origen, de constitución del idioma, de usos y costumbres de las que hoy son provincias del estado y hace poco tiempo formaban reinos independientes, parece poder indicar que debe existir un pueblo único, sí, unido, pero confederado, bajo esta o aquella forma de gobierno, que esto poco hace al caso, aunque siempre contraria a la centralización, que es la muerte política de España*», Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol I, p. 12.

⁹⁹ «*Castilla es España para los historiadores generales. Hablan siempre del pendón castellano, de los leones y las torres, de las glorias y libertades castellanas, y escriben muy satisfechos la historia de Castilla creyendo escribir la de España. Es un grave error*», Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol I, p. 11 – 12.

¹⁰⁰ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 268. V. també Josep FONTANA, «El romanticisme i la formació d'una història nacional catalana...», p. 544.

Europa»¹⁰¹. En una altra obra, *Bellezas de la historia de Cataluña* (1853), fixa en la promulgació dels Usatges al segle XI els inicis de les llibertats catalanes, que tenen la seva traducció en les Corts, anteriors en el temps a les angleses i castellanes. Aquesta estima per la llibertat dels catalans, diu Balaguer, aniria unit a l'esperit del poble. En conseqüència, els diferents monarques haurien respectat sempre les lleis i les llibertats, que així, estarien sempre assegurades ja que serien fruit d'un pacte, d'un contracte entre el rei i el poble¹⁰².

De totes maneres, com advertirà Jaume Vicens Vives, els historiadors romàntics confonien les llibertats que defensaven amb els privilegis, és a dir, l'existència efectiva d'una sèrie de condicions jurídiques senyorials o urbanes. I privilegi, com observarà Vicens Vives, no és sinònim de llibertat¹⁰³. Cal entendre el concepte de *llibertat* com el procés de limitació del poder regi per part dels estaments, que pretenen mantenir els seus privilegis de classe. A la Corona d'Aragó, les Corts s'encarregaran de contestar incessantment el poder d'un monarca que, en el cas de Pere el Cerimoniós, necessitat de recursos crematístics, es veurà obligat a negociar amb els tres braços i a concedir-los una sèrie de privilegis. A Castella, per contra, els tres braços participants a Corts no podran actuar d'una manera tan contundent.

La suposada organització democràtica catalana medieval i els límits que imposa a l'autoritat règia – el conegut *sistema pactista* català – arrelarà profundament en el si de l'imaginari catalanista que s'està forjant al segle XIX. La literatura recorrerà a aquest mite en moments conflictius, quan l'autoritat règia intenti excedir-se en les seves atribucions¹⁰⁴. Aquestes agressions a la legitimitat tindran un clar protagonista, Pere el Cerimoniós, caracteritzat pels historiadors romàntics com un criminal incapaç de respectar cap dret i que anteposa el bé comú, sovint confós amb el bé privat, a qualsevol altre aspecte. Per aquests autors, la majoria d'ells burgesos, el rei Pere és el primer de la Corona d'Aragó que encarna una espècie de sistema pre-estatal precursor de les grans

---

¹⁰¹ Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol I, p. 13.

¹⁰² Vicent BAYDAL, «Los orígenes historiográficos del concepto de "pactismo"», *Historia y política*, 34, juliol – desembre de 2015, p. 269 – 295, concretament p. 273.

¹⁰³ Jaume AURELL, «Historiadores "románticos" e historiadores "científicos" en la historiografía catalana contemporánea: nacionalismo historiográfico y revisionismo generacional», *Memoria y civilización*, 3, 2000, p. 237 – 273, concretament p. 267.

¹⁰⁴ Magí SUNYER, *Els mites nacionals catalans*, Vic, Eumo, 2006, p. 146.

monarquies absolutistes de l'Edat Moderna: és, en definitiva, el monarca amb menys atributs feudals, autoritari i repressor de les revoltes ciutadanes com ara les unions aragonesa i valenciana¹⁰⁵. Insistim un cop més en què aquesta visió és producte d'una lectura esbiaixada del discurs cronístic en el sentit de considerar-lo un relat acurat del regnat.

Seguint l'estela de Pròsper de Bofarull, el retrat que ens ofereix Víctor Balaguer del rei Pere és eminentment negatiu. L'historiador el defineix com un home sense pietat ja des de ben jove quan, encara regnant el seu pare Alfons el Benigne i essent ell governador general del regne, executa sentències judicials inexorablement i sovint saltant-se la llei¹⁰⁶. Cercant els motius del seu caràcter, Balaguer els creu trobar en la seva madrastra. Els mals tractes rebuts de Leonor de Castella «*despertaron en su corazón instintos de odio y de soberbia, sin que bastaran a moderar su mala índole las muestras infinitas de aprecio y de lealtad que entonces le dieron sus pueblos*»¹⁰⁷. Balaguer, igual que la resta d'historiografia romàntica, considera que els períodes decadents de la història de Catalunya son per culpa de la ingerència de la Corona de Castella¹⁰⁸. Així, una reina castellana, Leonor, seria la culpable del caràcter colèric i rancorós del rei Pere. Ja veurem que en el discurs cronístic del rei¹⁰⁹ se'ns explica que Leonor, essent madrastra del monarca i veient-se incapaç de prendre els drets de primogenitura al jove Pere, intentarà obtenir per als seus fills, els infants Ferran i Joan, un patrimoni regi el suficientment extens – Tortosa i la seva vegueria, el marquesat de Camarasa, Albarrasí, Oriola, Callosa, Guardamar, Alacant, Montfort, Elda, Novelda i Asp per a l'infant Ferran i Castelló, Borriana i Llíria per a l'infant Joan – per a convertir-los en poderosos rivals del seu germanastre. No obstant, els prohoms de València es resistiran a entrar a formar part de la corona de Castella i la ciutat s'aixecarà contra Alfons el Benigne, el pare del Cerimoniós.

Tot i les seves limitacions metodològiques, les obres historiogràfiques dels romàntics catalans gaudiran d'un èxit notable a causa del seu caràcter divulgatiu, allunyat de la

---

¹⁰⁵ Narrades en el capítol IV de la seva *Crònica personal*.

¹⁰⁶ Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol III, p. 136.

¹⁰⁷ Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol III, p. 136.

¹⁰⁸ Jaume AURELL, «Historiadores "románticos" ...», p. 258.

¹⁰⁹ *Crònica...*, I, 44 – 47, p. 76 – 78.

historiografia amb pretensions científiques. De totes maneres, les seves concessions als mites i llegendes i la manca de rigor provocaran una reacció per part de la historiografia erudita que cristal·litzarà a partir de la dècada de 1870.

2.2. La historiografia positivista (1870 – 1898/1900)

La renovació de la metodologia de la historiografia catalana es produeix amb l'entrada dels corrents positivistes europeus, introduïts a partir del 1868 i acceptats durant la Restauració en un ambient d'escepticisme i reacció al període d'agitació social i desordres que havia estat el Sexenni Revolucionari (1868 – 1874)¹¹⁰. Un seguit d'esdeveniments polítics i culturals conjugats originaran el peculiar ambient en què es desenvoluparà una nova generació d'historiadors: un context de revolució burgesa que desemboca en el període de la Restauració i atorga a les aspiracions nacionalistes catalanes una dimensió regeneracionista, moderada i pragmàtica¹¹¹. És l'època de personalitats tant rellevants com les de Francesc Pi i Margall o Valentí Almirall. Als anys noranta, en el marc d'una Catalunya progressivament més industrialitzada, urbanitzada, moderna i centrada en Barcelona, es gestarà el catalanisme polític i cultural en la seva doble vessant burgesa conservadora i federalista progressista. Situem la fi del període a finals de segle, amb el *desastre de 1898* i el renaixement dels nacionalismes català i basc, en concomitància a l'esclat de la crisi del projecte nacional espanyol basat en un estat unitari i centralitzat¹¹².

Paral·lelament, a mitjans del segle XIX es produeix un gir important en la concepció de la ciència. La història passa a ser considerada com una ciència social empírica concebuda de manera similar a les ciències de la naturalesa. A la majoria dels països de l'Europa del moment assistim a la professionalització dels historiadors i l'acceptació i entrada de la història a les universitats i acadèmies. El positivisme científic, allunyant-se de la teorització, orientarà la història vers els estudis monogràfics i els anàlisis de dades concretes¹¹³. A Catalunya, a les darreres dècades del segle XIX, es produirà un notable

---

¹¹⁰ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 212.

¹¹¹ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 271.

¹¹² Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 273.

¹¹³ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 212.

desenvolupament dels estudis històrics en un context científic marcat pel positivisme¹¹⁴. Segons Ramon Grau, es pot parlar d'una generació d'historiadors del 1840 que comença a donar resultats cap al 1870. Representen un «positivisme pràctic» que en el camp de la historiografia comportarà un «cert retorn als cànons erudits del segle XVIII i un seriós intent d'establir un mètode hipoteticodeductiu de vocació explícitament científica»¹¹⁵. De fet, una de les obres paradigmàtiques de la historiografia catalana positivista, la *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* d'Antoni de Bofarull (1876 – 1878) està composta com a reacció a la manca de rigor històric que caracteritza la *Historia* balagueriana. Ara bé, tal com el propi Grau ha assenyalat, aquesta historiografia positivista, «més que no pas impugnar les institucions romàntiques, que consideraven encertades com a percepció de la identitat nacional catalana, tractaren de convertir-les en fets empíricament comprovats»¹¹⁶. En efecte, una de les principals característiques d'aquesta historiografia positivista és l'associació d'una pretensió de científicitat amb una clara voluntat catalanitzadora, fet que fa que podem parlar, malgrat els evidents canvis metodològics que presenten, d'una línia de continuïtat amb la Renaixença¹¹⁷.

Un dels efectes de la Renaixença va ser l'aparició d'un tipus d'historiador compromès amb el seu ofici i la seva nació. Aquests historiadors de les generacions posteriors a la Renaixença obriran nous camins per a la investigació del passat, aprofundiran en les tècniques d'investigació i enriquiran la metodologia¹¹⁸. La historiografia catalana del tombant de segle, així, serà enormement dinàmica i es veurà afavorida per la creació d'institucions com ara l'Institut d'Estudis Catalans, l'Ateneu Barcelonès o la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que contribuiran a la proliferació dels estudis històrics i humanístics. Ara bé, la motivació nacionalista també provocarà la multiplicació de plantejaments simplistes entre els historiadors que, com ja passava amb els romàntics, identificaran les èpoques de major autonomia o independència catalanes amb les èpoques més pròsperes i brillants¹¹⁹. S'anirà consolidant així, tal com exposa

---

¹¹⁴ Enric PUJOL, «Fi de segle i avenç científic. La historiografia catalana a la fi del Vuit-Cents», a *El Contemporani*, 10, setembre – desembre de 1996, p. 32 – 37, concretament p. 32.

¹¹⁵ Ramon GRAU, «Positivisme», a Francesc ARTAL [et al.], *Ictineu: diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVII XX*, Barcelona, Edicions 62, 1979

¹¹⁶ Ramon GRAU, «Positivisme...», p. 843.

¹¹⁷ Enric PUJOL, «Fi de segle i avenç científic...», p. 32.

¹¹⁸ Jaume AURELL, «Historiadores “romànticos”...», p. 256.

¹¹⁹ Jaume AURELL, «Historiadores “romànticos”...», p. 256.

Jaume Aurell, a Catalunya entre finals del segle XIX i principis del segle XX una manera de fer història a la defensiva en la qual s'exaltaran aquells aspectes identificats amb l'essència de Catalunya, mentre que es mirarà amb recel tot el que provingui de Castella, el país veí que a partir del segle XVI havia obstaculitzat la modernització de Catalunya¹²⁰. Els historiadors positivistes catalans com Antoni de Bofarull o Josep Coroleu, i també els d'èpoques posteriors, com Antoni Rovira o Ferran Soldevila, es mostraran incapaços de deslliurar-se del jou romàntic. Tot i la modernització del mètode historiogràfic, prevaldrà la ideologia romàntica i, en conseqüència, seguirà la susceptibilitat cap a tot allò provinent de Castella. La dicotomia establerta ja en temps de Víctor Balaguer entre el liberalisme català i l'absolutisme castellà passarà a ser un debat permanent. La imatge de Pere el Cerimoniós es veurà mediatitzada per aquest debat cultural.

El 1850, el nebot de Pròsper de Bofarull, Antoni de Bofarull (1821 – 1892)¹²¹, arxiver, historiador i escriptor, tradueix la *Crònica* personal de Pere el Cerimoniós al castellà i l'edita confrontant-la amb la versió original en català, tot acompanyant-la d'un breu apèndix documental. Tot i que l'edició millora l'anterior de Pere Miquel Carbonell, del segle XVI, presenta una sèrie d'errors, com ara el de considerar l'apèndix com si formés part de la crònica. La introducció, firmada pel propi autor, és una bona mostra del nacionalisme català de cuny romàntic que, en el cas de Bofarull, desembocarà en un tipus d'historiografia de tarannà conservador, pessimista i nostàlgic¹²².

---

¹²⁰ Jaume AURELL, «Historiadores “románticos”...», p. 256 – 257. No deix de ser paradoxal, tal com comenta Aurell, que la visió despectiva de Castella i tot allò castellà es produeixi a Catalunya en un moment – final del segle XIX / inicis del XX – de creixement econòmic i progrés cultural, especialment a Barcelona.

¹²¹ La bibliografia essencial sobre Antoni de Bofarull és la següent: Pere ANGUERA, «La teoria nacional d'Antoni de Bofarull: un exemple de doble nacionalitat», a Pere ANGUERA [et al.], *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus, Centre de Lectura, 1996, p. 15 – 39; Jordi GINEBRA, *Antoni de Bofarull i la Renaixença*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1988; Jordi GINEBRA, «Noves dades biogràfiques i bibliogràfiques d'Antoni de Bofarull», a Pere ANGUERA [et al.], *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, p. 131 – 157; Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull...», p. 121 – 138; Joaquim SANTASUSAGNA, *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, Reus, [s.n.], 1949, p. 89 – 143.

¹²² «Cuando un país, por desgracia, deja de ser nación independiente y pasa tan sólo a figurar confundido entre los estados de una gran monarquía, su preponderancia antigua queda olvidada por la que ejerce el estado dominante, su idioma de corte, si lo ha tenido particular, pasa a ser vulgar en sus pueblos, sus usos y sus costumbres van desapareciendo, al alternar con los de sus nuevos hermanos, y hasta sus glorias y hazañas se oscurecen, por no ser ya más que parte en la historia general del reino a que se ha unido. En este caso, para el que conoce el valor del suelo que le vió nacer, sólo queda, en consuelo, el estudio de las crónicas que se escribieron en pasados siglos y, sobre todo, el entusiasmo que éstas graban en el corazón de que lee», *Crónica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso o del Punyalet, escrita en lemosín por*

L'obra més important de l'historiador reusenc és la voluminosa *Història Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Demostra una voluntat de substituir el romanticisme èpic i literari de Víctor Balaguer per una història d'erudició positivista que, en el seu cas, resulta totalment estèril¹²³ i mantenint, això sí, una vindicació de Catalunya¹²⁴. En el volum IV, publicat el 1876, dedica més de tres-centes pàgines al regnat de Pere el Cerimoniós. La principal característica de l'estudi és la gran quantitat de documents utilitzats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del qual Bofarull en va ser arxiver general durant molts anys. El retrat que dona del rei Pere és similar al del seu oncle Pròsper en el sentit de ressaltar l'ambivalència del monarca «*que si algunas veces parece cruel [...] y lo es, en otras se distingue como sabio, como gran práctico y ordenador y hasta como adelantado en extremo a su misma época*»¹²⁵. Ara bé, Bofarull – i això és un avenç respecte els seus predecessors – no considera que la crueltat sigui una característica pròpia del rei Pere, sinó que creu que era quelcom típic dels sobirans de l'època: «*¿culparemos solo a nuestro rey cuando encontramos que son sus contemporáneos Pedro de Castilla y Pedro de Portugal, ambos conocidos por crueles y Carlos el Malo de Navarra? Una gran parte hemos de atribuir, pues, a la época de las culpas que debiéramos achacar al personaje*»¹²⁶.

Entre 1887 i 1889, Antoni Aulèstia Pijoan (1848 – 1908)¹²⁷ publica la seva *Història de Catalunya*, punt d'inflexió per al desenvolupament de la historiografia catalana¹²⁸.

---

el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por Antonio de Bofarull, Barcelona, A. Frexas, 1850, p. V. Notem la confusió lingüística de Bofarull entre el llemosí i el català.

¹²³ Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana...», p. 40 – 42.

¹²⁴ «*El país llamado Cataluña debe tener su representación en la historia que se llama general de aquella monarquía [la castellana], y su importancia, bajo este punto de vista, es igual a la que pueda atribuirse cada región o nación de aquellas que fueron conocidas en diversos períodos y situaciones unida o separadamente de las demás regiones y estados que figuran en el suelo hispano*», Antonio de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, I, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1876, p. III.

¹²⁵ Antonio de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, IV, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1876, p. 283.

¹²⁶ Antonio de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, IV, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1876, p. 283.

¹²⁷ Sobre Aulèstia, vegeu Pere ANGUERA, «Aulèstia i Pijoan, Antoni», a *Homes del catalanisme*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1995, p. 50 – 51; Antonio GIL AMBRONA, «Antoni Aulèstia i Pijoan. Compromiso catalanista e historia: una trayectoria de difícil equilibrio», a *Manuscrits: revista d'història moderna*, Universitat de Barcelona, 11, 1993, p. 259 – 279; Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Sobre la tradició historiogràfica», a *L'Avenç*, 145, 1991, p. 64 – 69; Jaume SOBREQÜÉS, «Les històries generals de Catalunya en el període històric de la Renaixença i el Romanticisme (segle XIX)», a Joaquim NADAL [et al.], *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1990, p. 19 – 35, especialment p. 31 – 34.

¹²⁸ Enric PUJOL, «Fi de segle i avenç científic...», p. 35.

L'obra presenta algunes diferències respecte als treballs de Balaguer i els dels Bofarull. D'entrada, la llengua: és la primera història general de Catalunya escrita en català¹²⁹. Però també l'extensió, molt més breu – l'obra consta de tan sols dos volums –, que l'havia d'aproximar a les classes populars¹³⁰, i el propòsit de l'obra: a diferència de Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull, que situen les seves obres en el marc de la història regional, Aulèstia planteja Catalunya com el protagonista exclusiu de l'estudi, com una unitat pròpia d'anàlisi¹³¹. El profund catalanisme de l'autor¹³² el porta a interpretar el passat en una línia similar a la de Balaguer en el sentit de considerar que la història de Catalunya ha estat regida per «lo principi de llibertat política basada en lo sentit pràctic de les necessitats del home en societat, lo de la independència y unitat de la nacionalitat catalana» i, finalment, el de la «dignificació de la personalitat humana apoyada en lo compliment de les lleis contra tot poder per alt que sia»¹³³. En conseqüència, cau en el reduccionisme de convertir la història política en l'enfrontament entre el poble català, amant de les llibertats, i un seguit de reis castellans estrangers absolutistes que promouen la desnacionalització¹³⁴. Per contra, cal valorar-li el fet de no centrar-se únicament en els esdeveniments polítics i militars, la qual cosa significa un avanç metodològic¹³⁵.

El retrat que ofereix Aulèstia del rei Pere resulta un compendi d'alguns dels tòpics sobre el monarca que han quallat fins als nostres dies. D'entrada, la imatge d'un rei dèbil físicament, al ser setmesó, de tarannà autoritari però amb un gran respecte pel

---

¹²⁹ Jaume SOBREQÜÉS, «Les històries generals de Catalunya...», p. 27.

¹³⁰ A la introducció, Aulèstia manifesta que «Lo poble català sempre ha donat preferència a la literatura didàctica, y entre aquesta a la que responia mes concretament a son esperit particularista», i que «nostre propòsit no ha sigut ensenyar al erudit, sinó facilitar al públic general una agrupació de fets», Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya*, vol. 1, La Renaixensa, 1887 – 1889, p. VI i p. XIII.

¹³¹ Militant de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de la Unió Catalanista, Aulèstia considerava la seva obra un element didàctic emmarcat en la tasca de la recuperació de la personalitat catalana, v. Pere ANGUERA, «Españolismo y catalanidad...», p. 924 i Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana...», p. 43.

¹³² A la introducció de la seva *Història*, Aulèstia explica que ja des de ben jove «obrirem de bat a bat lo cor al sentiment de pàtria, encarnat en la causa, llavors naixent, del catalanisme» i que «lo principal mòvil que ha guiat nostra ploma ha sigut contribuir a augmentar l'entusiasme per les glòries de la terra», Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, p. V i X.

¹³³ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, p. X.

¹³⁴ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 215.

¹³⁵ El propi autor ho explicita al pròleg: «Sense deixar de donar la merescuda importància als successos polítics y militars, nos hem fixat també principalment en lo desenrotllo de l'art, de les ciències, de la producció industrial y dels comers, de las costums e institucions», Antoni AULÈSTIA PIJOAN, *Història de Catalunya...*, p. XI – XII.

cerimonial: «Pobre de carns, criat casi sol, y orfe de mare, son ànima, com si's reconcentrés en si mateixa, modifica l'embranchida de ses passions sobergues i tiràniques, cobrint-les amb una capa de cerimoniós respecte a les formes legals i d'hipòcrita senzillesa»¹³⁶. La seva tirania es veu compensada per la certa expansió que realitza la Corona en la seva època, arribant fins a Atenes: «En Pere té tot l'aspecte d'un tirà per qui mira sos actes polítics i de família aïsladament; mes en conjunt los rasgos d'un gran caràcter apareixen en sa obra de donar unitat a la terra catalana; d'assegurar la preponderància real sobre l'agonitzant feudalisme; y d'extendre'ls dominis de la Confederació fins als mes orientals confins del Mediterrani»¹³⁷. De totes maneres, Aulèstia acaba condemnant les tendències cesaristes del rei: «La tendència del regnat a que al·ludim, és la primera manifestació del esperit cesarista, que havien propagat les Universitats mostrant als llegistas la admirable construcció del Dret Romà; és lo primer vagit de la tendència unitària, que's posa cara a cara dels organismes particulars y'ls vens en la primera batalla»¹³⁸. Per a l'autor, un dels actes més censurables del rei Pere és «la anorreació de la dinastia a Mallorca». Creu Aulèstia que «si haguessin continuats los estats particulars de llengua y civilisació catalanes, com ho era Mallorca – Rosselló; si'ls antics furs no haguessen començat a reformarse; ¡qui sap si la dinastia castellana hauria entrat a portar sa llengua, costums i dominant influència en nostre país!»¹³⁹.

El 1876, Josep Coroleu (1839 – 1895) i Josep Pella, dos liberals inicialment progressistes però que s'aniran moderant després del Sexenni Revolucionari i que acabaran abraçant el regionalisme, publiquen *Las cortes catalanas*¹⁴⁰, el primer anàlisi exhaustiu de la institució¹⁴¹. Seguint els postulats del positivisme historiogràfic, afegeixen a l'estudi nombrosos documents d'arxiu per tal de reforçar la seva interpretació liberal del sistema parlamentari antic. El seu objectiu és recordar les Corts catalanes medievals com una institució fornidora de llibertats als seus avantpassats i demostrar, suposadament a

---

¹³⁶ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, vol. 2, p. 114.

¹³⁷ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, vol. 2, p. 114.

¹³⁸ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, vol. 2, p. 115.

¹³⁹ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya...*, vol. 2, p. 115 – 116.

¹⁴⁰ José COROLEU y José PELLA, *Las Cortes catalanas: estudio jurídico y comparativo de su organización y reseña analítica de todas sus legislaturas*, Barcelona, Imp. De la Revista Histórica Latina, 1876. Vint anys després, el 1896, la Real Academia de Historia iniciarà l'edició dels processos de les corts catalanes, una de les fonts essencials per comprendre la relació entre el rei Pere i els estaments.

¹⁴¹ Vicent BAYDAL, «Los orígenes historiográficos del concepto de "pactismo" ...», p. 274.

través del mètode científic, la primacia, tant en quantitat com en qualitat, de la llibertat política de Catalunya respecte a la d'Anglaterra, postulat que passaria a formar part de l'imaginari catalanista¹⁴². El mateix Coroleu publica el 1885 publica una nova edició de la crònica règia, seguint la de Carbonell, i que conté, no obstant, força errors de transcripció¹⁴³. Més interessant resulta, tot i també les nombroses errades de transcripció, l'aplec publicat pel mateix Coroleu el 1889 de documents culturals i que permeten conèixer, a través de les cartes familiars, les inquietuds bibliòfiles i artístiques del rei Pere o del seu fill Joan¹⁴⁴.

En síntesi, la historiografia catalana del segle XIX, de la mateixa manera que l'espanyola, construeix una visió idealista i amarada de tòpics de la història medieval de la Corona d'Aragó, com ara el de l'estima per les llibertats dels reis catalans a diferència de la tendència absolutista dels castellans. Aquesta historiografia, romàntica i nacionalista, abona el terreny per a un tipus d'història de Catalunya que neix en el tombant de segle a cavall d'una burgesia industrial catalana pròspera i un estat espanyol, el de la Restauració, en plena decadència¹⁴⁵. Els historiadors de les primeres dècades del segle XX intentaran aportar, amb més o menys èxit, a la historiografia catalana un caire més rigorós i científic.

2.3. La historiografia noucentista i del període republicà (1900 – 1936)

L'autèntic impuls cap a una modernització de la metodologia històrica i una autèntica institucionalització i professionalització de la disciplina a Catalunya es produeix durant els primers decennis del segle XX en el marc cultural del *Noucentisme*, moviment cultural i ideològic que propugna una reacció respecte als moviments literaris anteriors, especialment el Modernisme, i un retorn a la simplicitat del classicisme¹⁴⁶, i en el marc

---

¹⁴² Vicent BAYDAL, «Los orígenes historiográficos del concepto de “pactismo”...», p. 275.

¹⁴³ José COROLEU, *Crònica del rei d'Aragó En Pere IV lo Ceremoniós, o del Punyalet, escrita pel mateix monarca*, Barcelona, Imp. La Renaixensa, 1885.

¹⁴⁴ Joseph COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV...*

¹⁴⁵ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 217.

¹⁴⁶ La manifestació paradigmàtica del moviment és l'obra d'Eugeni d'Ors *La ben plantada*, apareguda el 1912, i que propugna valors com l'esteticisme i el mediterranisme classicista en detriment de la rauxa romàntica.

polític i institucional de la Mancomunitat de Catalunya¹⁴⁷. El *desastre del 98* havia tingut com a conseqüència per una banda el col·lapse del discurs del nacionalisme espanyol i l'aparició d'una sèrie d'intel·lectuals i pensadors molt crítics amb la situació del país – la Generació del 98 – i per l'altra l'esclat dels nacionalismes perifèrics, el basc i el català, entesos com el fruit de la maduració de propostes inicials més moderades com ara el regionalisme, el foralisme i el federalisme, mal sufocades per la imposició artificial d'una Espanya unitària¹⁴⁸. Enfront de la galopant crisi de l'Espanya de principis de segle, la intel·lectualitat catalana de la generació noucentista reaccionarà presentant com a alternativa un ambiciós projecte cultural nacionalitzador en el qual la visió de la història hi jugarà un paper important¹⁴⁹.

L'historiador Enric Pujol, un dels màxims experts i divulgadors de la historiografia catalana de les primeres dècades del segle XX en general i de la figura de Ferran Soldevila en particular¹⁵⁰, assenyala que amb el terme *noucentisme historiogràfic* es designa per una banda el període de la història de la historiografia catalana de domini noucentista i per l'altra una escola o corrent amb una sèrie de característiques comunes. S'acostuma a assenyalar el 1906, data de l'aparició del *Glosari* d'Eugeni d'Ors, de la publicació de *La nacionalitat catalana* d'Enric Prat de la Riba, i de l'eclosió de la Solidaritat Catalana, com el punt d'arrencada del moviment, mentre que el punt final és clarament el 1923, any del cop d'estat de Primo de Rivera que posarà fi a la Mancomunitat i farà impossible l'aplicació del programa cultural i cívic del noucentisme des d'una instància de poder¹⁵¹.

La característica primordial del noucentisme és la seva simbiosi entre política i cultura, entre l'impuls institucional i el moviment cultural: la tasca que emprenen els historiadors noucentistes tan sols es pot comprendre en el marc d'institucions com ara la Mancomunitat¹⁵². Així, la progressiva professionalització dels historiadors es produeix amb els primers èxits polítics de la Lliga Regionalista, el partit polític de caire

---

¹⁴⁷ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 11.

¹⁴⁸ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 282.

¹⁴⁹ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 282.

¹⁵⁰ Pujol dedicà la seva tesi doctoral a la figura de Ferran Soldevila: *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894 – 1971)*. Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2000, consultada el 4/3/18.

¹⁵¹ Enric PUJOL, «La historiografia noucentista. Assaig de definició», a *El Contemporani*, 14, gener – abril de 1998, p. 36 – 43, concretament p. 37.

¹⁵² Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 11.

conservador fundat el 1901 i que té com a prioritat política la institucionalització de la cultura catalana¹⁵³. Enric Prat de la Riba, un dels líders de la Lliga, president de la Diputació de Barcelona del 1907 al 1914 i, des d'aquest any, president de la recentment creada Mancomunitat de Catalunya, impulsarà un programa de normalització de la cultura catalana que es mantindrà fins el 1939¹⁵⁴. Les bases del seu projecte seran la creació el 1903 dels Estudis Universitaris Catalans i el 1907 l'Institut d'Estudis Catalans. La primera secció creada de l'Institut serà la Secció Històrico-Arqueològica, que durà a terme un ampli programa d'activitats per tal de normalitzar els estudis històrics. Un dels primers objectius serà elaborar un programa d'edició crítica de les cròniques medievals catalanes que la guerra trunçarà. Abans del conflicte, tan sols s'editaran les *Gesta Comitum Barcinonensium et regum Aragonie* i plecs impresos de les cròniques de Jaume I i Bernat Desclot. El pla d'edicions crítiques de les cròniques catalanes ideat per un dels grans erudits del primer terç del segle XX, Jaume Massó i Torrents (1863 – 1943), el 1912¹⁵⁵ i descrit en un inventari de referència el 1906¹⁵⁶, i l'antologia de la historiografia medieval de Ramon d'Alòs – Moner (1885 – 1939)¹⁵⁷, mostren una concepció de la cronística medieval catalana com a fonament de reivindicacions polítiques.

Una altre tret característic del noucentisme historiogràfic és la voluntat de renovació dels mètodes i els objectius de la historiografia romàntica liberal mantenint, això sí, l'esperit del romanticisme més abrandat¹⁵⁸. Per aquest motiu, alguns historiadors de la cultura catalana prefereixen parlar d'una *historiografia neoromàntica* mes que no pas noucentista¹⁵⁹. El terme *neoromàntic* s'empra per referir-se a un corrent filosòfic sorgit a finals del segle XIX a l'Europa Occidental i que pretén recuperar els valors i els criteris romàntics com a reacció als criteris científics del positivisme. En aquest context, el nacionalisme historiogràfic prendrà una nova volada, tal com ho demostra l'aparició

---

¹⁵³ Jordi CASASSAS, «La configuració del sector 'intel·lectual – professional a la Catalunya de la Restauració», a *Recerques*, 8, 1978, p. 103 – 131, concretament p. 129.

¹⁵⁴ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 217.

¹⁵⁵ Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Exposició d'un pla de publicació de les cròniques catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1912.

¹⁵⁶ Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, 15, 1906, p. 486 – 613.

¹⁵⁷ Ramon d'ALÒS – MONER, *Historiografia*, Barcelona, Crestomaties Barcino, 1932.

¹⁵⁸ Jaume AURELL, «La formació del imaginari històric...», p. 278.

¹⁵⁹ Ramon GRAU, «Neoromanticisme», a *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 733 – 734.

d'un seguit de figures com ara Antoni Rubió i Lluch o Josep Puig i Cadafalch en una primera generació, o Ferran Valls i Taberner, Manuel de Montoliu, Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Soldevila o Ramon d'Abadal en una generació posterior¹⁶⁰. La rellevància de molts d'aquests historiadors – veurem la importància de les obres de Soldevila o Abadal – ha portat a un autor com Jaume Aurell a assenyalar que el noucentisme historiogràfic és molt més que una actualització del moviment romàntic, ja que implica per una banda la regeneració dels valors patriòtics del romanticisme i, per l'altra, la maduració de les tècniques historiogràfiques¹⁶¹. En paral·lel a algunes expressions diàfanament neoromàntiques, com ara la preponderància de la història política i del nacionalisme historiogràfic i la concepció idealista de la història de Catalunya, amb una continuació de l'interès historiogràfic per períodes com l'Edat Mitjana, el noucentisme historiogràfic representa el primer intent modern de construir una historiografia sobirana, autònoma i científica, superadora dels prejudicis romàntics i vinculada a un moviment polític i institucional que els dona cobertura¹⁶²: les pretensions científiques s'observen en la organització dels estudis historiogràfics per sectors – història política, del dret, de la literatura, o de l'art – i el rigor amb el qual es renoven les tècniques lingüístiques, arqueològiques i diplomàtiques¹⁶³. Es produeix, així, el trànsit d'una historiografia essencialment mitològica a una de científica, tot i que encara no professionalitzada ni homologable a la que s'està realitzant a Europa¹⁶⁴.

2.3.1. Antoni Rubió i Lluch, un pioner.

La voluntat de cerca de l'objectivitat i rigorositat històriques, sense deixar de banda certes pretensions nacionalistes, troba en els treballs d'Antoni Rubió i Lluch (1856 – 1937) possiblement la manifestació més paradigmàtica de la primera generació noucentista. Historiador de la cultura, home de lletres, diplomàtic i catalanista moderat, fill d'un dels principals impulsors de la Renaixença, Joaquim Rubió i Ors, i deixeble de Manuel Milà i Fontanals, Rubió serà el primer catedràtic de Literatura de la Universitat

---

¹⁶⁰ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 278 – 279.

¹⁶¹ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 279.

¹⁶² Enric PUJOL, *El descrèdit de la història*, Girona, Llibres del Segle, 1993, p. 93.

¹⁶³ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 219.

¹⁶⁴ Jaume AURELL, «La formación del imaginario histórico...», p. 279 – 280.

de Barcelona i el primer president de l'institut d'Estudis Catalans¹⁶⁵. Considerat el pare de la moderna escola històrica catalana¹⁶⁶, des de la seva docència als cursos anomenats Estudis Universitaris Catalans formarà entre els seus deixebles com ara Valls i Taberner, Abadal o Soldevila una escola que esdevindrà un grup prestigiós pel seu virtuosisme en el treball documental i monogràfic que retroba i amplifica les fites de la historiografia crítica del segle XVIII¹⁶⁷.

Rubió i Lluch, a diferència de la majoria de catedràtics universitaris del moment, dóna una importància capital al treball d'arxiu i es basa en una metodologia fonamentada en la reflexió, la recerca, l'acarament de dades i l'ús de les diverses disciplines auxiliars per tal de reconstruir els diversos períodes històrics¹⁶⁸. Concep la literatura com una realitat nacional i com un tot orgànic, fet que el porta a considerar-la com un organisme que es forma i que, amb avenços i retrocessos, es desenvolupa. Ressegueix amb terminologia biològica els processos pels quals passa la vida literària a Catalunya i assenjala els tres grans períodes històrics de la literatura catalana: el període nacional (s. XIII – s. XV), el de la decadència (s. XVI – principis del s. XIX) i el de la renaixença (a partir del 1833)¹⁶⁹. Tot i dedicar alguns treballs a l'època de la Renaixença, la majoria de les seves investigacions sobre la història literària catalana se centren en el primer període. D'entre els seus treballs dedicats a la cronística catalana, són rellevants per al nostre interès l'estudi sobre la difusió del *Llibre dels feits* al segle XIV¹⁷⁰ i, sobretot, el del procés de redacció de la crònica del rei Pere¹⁷¹. En aquest article, l'erudit barceloní, a banda de demostrar l'interès del rei Pere pels llibres d'història i la seva utilització política, estableix per primera vegada que el text cronístic no és una autobiografia del monarca, sinó que és producte del treball de la Cancelleria¹⁷², diferencia amb encert les diverses fases de composició tant de la *Crònica* personal del monarca com de la *Crònica general*, i apunta

---

¹⁶⁵ Sobre la seva figura v., per exemple, Albert BALCELLS, «Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans», Barcelona, Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, 2008 o Enric PUJOL, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps...*, p. 65 – 75.

¹⁶⁶ Albert BALCELLS, «Antoni Rubió i Lluch...», p. 15.

¹⁶⁷ Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull...», p. 122.

¹⁶⁸ Albert BALCELLS, «Antoni Rubió i Lluch...», p. 17.

¹⁶⁹ Jordi MALÉ, «Antoni Rubió i Lluch», a Antoni SIMON (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 1036 – 1038, concretament p. 1037.

¹⁷⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La crònica del rey en Jaume en el XIVen segle», a *Estudis Universitaris Catalans*, I, 1907, p. 349 – 357.

¹⁷¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la Crònica...».

¹⁷² Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la Crònica...», p. 523.

algunes de les seves fonts. Aquest treball segueix sent avui dia un punt de referència per als estudis de la crònica del Cerimoniós, tot i que també contribuiria a que quallessin algunes de les imatges tradicionals del rei, com ara la seva «hipocresia» i les seves constants «crueltats»¹⁷³.

Rubió i Lluç, que dedica la seva tesi doctoral al poeta grec Anacreont¹⁷⁴, és també un destacat hel·lenista, faceta que se li desperta al descobrir el 1879 l'obra *Els catalans a l'Orient* de l'historiador Epaminondes Satamatiadis. Aquest interès es tradueix en més de quaranta estudis i monografies com ara *Los navarros en Grecia y el Ducado catalán de Atenas en la época de su invasión* (1886) o, per al cas que ens interessa, «Significació de l'elogi de l'Acròpolis d'Atenes del Rei Pere'l Cerimoniós», publicat el 1925 al *Homenaje a Menéndez Pidal*¹⁷⁵: segons Rubió, la lloança del rei Pere es tracta del primer ressò estètic a Occident del gran conjunt monumental grec. El darrer objectiu de l'erudit barceloní és el de redactar la història completa de la dominació catalana a Grècia, tasca que no podrà complir, i que serà duta a terme per l'historiador nord-americà Kenneth M. Setton¹⁷⁶. Tampoc veurà publicada la seva magna obra sobre la Grècia catalana, ja que no apareixerà sinó pòstumament el 1947 sota el títol de *Diplomatari de l'Orient català (1301 – 1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*. En aquesta obra Rubió reuneix 717 documents fruit d'un extens i consciencios escorcoll de diverses biblioteques i arxius europeus alguns visitats durant els seus viatges a Itàlia i Grècia, com ara l'Arxiu d'Estat de Venècia, l'Arxiu del Vaticà i l'Arxiu d'Estat de Palerm a banda, evidentment, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La seva temàtica va des de la història de la Companyia entre 1302 i 1312, el comerç dels catalans amb el Llevant o, de manera molt especial, la història dels

---

¹⁷³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la Crònica...», p. 527.

¹⁷⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Estudio crítico-bibliográfico sobre Anacreonte y la colección anacreóntica, y su influencia en la literatura Antigua y moderna*, publicada el 1879.

¹⁷⁵ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Significació de l'elogi de l'Acròpolis d'Atenes pel rei En Pere'l Cerimoniós», a *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal. Miscelánea de estudios lingüísticos, literarios e históricos*, III, Madrid, Librería y Casa Editorial Hernando, 1925, p. 37 – 56.

¹⁷⁶ L'historiador nord-americà publica el 1948 la seva obra *Catalan Domination of Athens* on reconeix el llegat de Rubió i Lluç.

ducats catalans de Grècia. Reeditada el 2001 amb un breu pròleg de Maria Teresa Ferrer Mallo¹⁷⁷, l'obra segueix sent un instrument de treball de gran vàlua.

Entre els estudis de cultura medieval d'Antoni Rubió i Lluch destaquen el treball pioner de 1917 sobre Joan I el Caçador i el primer període de l'humanisme català¹⁷⁸, estudi encara a tenir en compte avui en dia en la consideració de la sempre problemàtica etiqueta de l'anomenat *humanisme català*, l'estudi sobre l'oratoría dels reis del Casal de Barcelona¹⁷⁹ i, sobretot, «La cultura catalana en el regnat de Pere III»¹⁸⁰. Aquest treball, sintètic i de gran erudició, amb una estructura i uns continguts similars als del pròleg del segon volum dels seus *Documents*, segueix sent un dels resums més complets sobre els vastíssims interessos libraris de Pere el Cerimoniós.

La voluntat de recerca arxivística i especialització monogràfica, heretada d'un dels seus mestres, Manuel Milà i Fontanals¹⁸¹, es tradueix en la magna i decisiva obra *Documents per a la història de la cultura catalana mig-aval*, autèntic punt de partida de qualsevol estudiós de la cultura catalana medieval. Editat en dos volums per l'Institut d'Estudis Catalans el 1908 i el 1921¹⁸², el diplomatarí consta de 938 documents d'entre 1275 i 1410 – 512 el primer volum i 426 el segon; per tant, engloba els regnats que van de Jaume II el Just a Martí l'Humà. Tal com el propi Rubió indica al pròleg del primer volum¹⁸³, la majoria de documents estan extrets de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, concretament dels registres de Cancelleria – uns 2.000 des de finals del segle XIII a principis del XV – i de les cartes reials, tot i que també té en compte col·leccions documentals ja impreses i altres monografies del propi Rubió. Com reconeix l'autor, diversos deixebles seus l'ajudaren en la titànica tasca de recerca arxivística com ara el

---

¹⁷⁷ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301 – 1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001.

¹⁷⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Joan I humanista i el primer període de l'humanisme català», a *Estudis Universitaris Catalans*, 10, 1917, p. 1 – 17.

¹⁷⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Algunes consideracions sobre l'oratoría política de Catalunya en l'Edat Mitjana», a *Estudis Universitaris Catalans*, 3, 1909, p. 213 – 224.

¹⁸⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La cultura catalana en el regnat de Pere III», a *Estudis Universitaris Catalans*, 10, 1914, p. 1 – 17.

¹⁸¹ Ramon GRAU, «Antoni Rubió i Lluch», *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 943 – 944.

¹⁸² L'any 2000 l'Institut d'Estudis Catalans en va fer una reedició. El primer volum conté un pròleg amb les fites biogràfiques i bibliogràfiques de Rubió i Lluch a càrrec d'Albert Balcells, i el segon una breu introducció al diplomatarí a càrrec d'Albert Hauf.

¹⁸³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Pròleg», a *Documents...*, vol. I, p. IX – XXXVI.

seu fill Jordi Rubió i Balaguer, Ramon d'Alòs-Moner, Francesc Martorell i Trabal, Ferran Valls i Taberner, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal o Ferran Soldevila, que elabora els índexs¹⁸⁴. El segon volum, compost exclusivament de documentació inèdita, s'inicia amb un extens pròleg del propi Rubió i Lluch que constitueix un important sumari de la cultura catalana del segle XIV. L'autor, després d'assenyalar la íntima relació establerta entre els reis del Casal de Barcelona i la literatura, la història, la oratòria, la música, les arts i les ciències¹⁸⁵, passa revista als quatre blocs en què divideix el diplomatarí: documents sobre el mon del llibre, sobre la història dels centres universitaris, sobre el mon de les ciències o pseudociències i sobre la història de l'art. A causa de la seva especialitat, Rubió fa especial incidència en el primer apartat i realitza un estat de la qüestió dels llibres que circulen per la cort en aquest període.

Altres treballs rellevants apareguts durant els primers tres decennis del segle XX són els de l'historiador, arxiver i bibliotecari mallorquí Gabriel Llabrés (1858 – 1928) sobre l'autoria de la *Crònica personal* del rei Pere, que ell identifica amb Bernat Descoll¹⁸⁶, i sobre l'altre gran obra historiogràfica patrocinada pel Cerimoniós, la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, escrita també segons el seu parer per Descoll¹⁸⁷; el del medievalista alemany Heinrich Finke (1855 – 1938), «Relacions dels reis d'Aragó amb la literatura, la ciència i l'art en els segles XIII i XIV», que passa per ser un dels primers estudis que constata, a partir d'un capbussament en la documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó¹⁸⁸, la transcendental unió que s'estableix entre els reis del Casal de

---

¹⁸⁴ «Tal és l'origen del present Diplomatarí. Bé es pot dir que ell, en el seu pensament i en el seu desenrotllament, és fruit dels "Estudis Universitaris Catalans"; és obra més aviat col·lectiva que personal, obra de compenetració entre el mestre i els deixebles, obra d'altruisme científic, modesta i abnegada», Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Pròleg...», p. XII.

¹⁸⁵ «Els nostres reis [...] d'antics amics i protectors dels trobadors es converteixen en trobadors, en historiadors, en oradors, en músics, i sobretot en mecenes esplèndids de tota aspiració del saber, de tota inspiració literària i artística. La dinastia del casal de Barcelona no és sols un estol de monarques gloriosos, sinó una florida garlanda d'artistes», Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Pròleg», a *Documents per a la història de la cultura catalana mig-aval*, vol. II, p. IX – LXXV, concretament p. X – XI.

¹⁸⁶ Gabriel LLABRÉS, «Bernardo Dezcoll es el autor de la crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 7, 1902, p. 331 – 347. Ja anteriorment, Josep Coroleu havia indicat que Descoll podia ser l'autor de la crònica: Josep COROLEU, «Descubrimiento del verdadero autor de la crónica de Pedro el Ceremonioso», a *La España Regional*, 3, 1887, p. 530 – 536.

¹⁸⁷ Gabriel LLABRÉS, «¿Quién es el autor de la Crónica de San Juan de la Peña?», a *Revista de Huesca*, 1, 1903, p. 1 – 15.

¹⁸⁸ Finke publicà les *Acta Aragonensia* en tres volums i dos suplementos entre 1908 i 1936, considerada la col·lecció diplomàtica més completa del regnat de Jaume II el Just.

Barcelona i la cultura¹⁸⁹, o el de l'historiador madrileny i director de l'ACA des del 1911 Eduardo González Hurtebise (1876 – 1921) sobre el procés compositiu de la *Crònica general* del regnat del rei Pere o *Crònica de San Juan de la Peña*, que inclou la transcripció de documents inèdits¹⁹⁰. Altres investigacions interessants són l'«Inventari dels béns de la cambra reial en temps de Jaume II (1323)» de Francesc Martorell i Trabal (1887 – 1935)¹⁹¹, ja que alguns dels llibres que posseeix el Cerimoniós són heretats del seu avi i, sobretot, «La crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet», de Manuel de Montoliu (1877 – 1961), un dels primers estudis que s'ocupa de la relació entre la versions llatina i catalana de la crònica de Jaume I¹⁹². Com veurem, el rei Pere mostrarà especial interès en posseir el manuscrit del *Llibre dels feits* elaborat el 1343 al cenobi populetà. Finalment, també cal mencionar la col·lecció documental publicada per l'historiador, metge i polític Daniel Girona i Llagostera (1869 – 1940) «Itinerari de l'infant Pere (després rei Pere III (1319 – 1336))» en dues parts, la primera el 1933 i la segona el 1934¹⁹³. L'estudi conté documents inèdits sobre els anys de formació del futur rei Pere el Cerimoniós.

2.3.2. La historiografia del període republicà: les històries de Catalunya d'Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila

Hom ha assenyalat que si bé els anys de la dictadura de Primo de Rivera es poden considerar una època de transició, amb la decadència de les institucions culturals que havia impulsat la Mancomunitat, com els Estudis Universitaris Catalans i l'Institut d'Estudis Catalans, els anys trenta suposen un autèntic *turning point* pel que fa a l'evolució de la historiografia catalana, des del punt de vista de la metodologia històrica i de la pròpia manera de fer història¹⁹⁴. La formació d'un nou grup d'historiadors al

---

¹⁸⁹ Heinrich FINKE, «Relacions dels reis d'Aragó amb la literatura, la ciència i l'art en els segles XIII i XIV», a *Estudis Universitaris Catalans*, 4, 1910, p. 66 – 80.

¹⁹⁰ Eduardo GONZÁLEZ HURTEBISE, «La Crònica general escrita por Pedro IV de Aragón», a *Revista de Bibliografia Catalana*, IV, 1904, p. 188 – 214.

¹⁹¹ Francesc MARTORELL I TRABAL, «Inventari dels béns de la cambra reial en temps de Jaume II (1323)», a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 4, 1911 – 1912, p. 553 – 567.

¹⁹² Manuel de MONTOLIU, «La crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet», a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5, 1913 – 1914, p. 277 – 310.

¹⁹³ Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari de l'infant Pere (després Pere III) 1319-1336», a *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XVIII, 1933, p. 336 – 356 i núm. XIX, 1934, p. 81 – 262.

¹⁹⁴ Jaume AURELL, «Historiadors “romànticos”...», p. 245.

voltant d'un republicanisme d'esquerres que s'havia anat gestant durant els anys de la Dictadura primoriverista és l'esdeveniment fonamental d'aquest període. Tampoc hem d'oblidar que el 1929 es funda l'Escola dels Annals a França, que tindrà un notable impacte en la historiografia catalana de les dècades posteriors, especialment a través de la figura de Jaume Vicens Vives¹⁹⁵.

Tal com havia ocorregut amb els historiadors noucentistes, la nova generació d'historiadors es consolida al voltant d'un nou fenomen polític: la creació de la Generalitat republicana el 1931. Novament, política i historiografia tornen a anar plegades. Si la Mancomunitat de Catalunya havia permès a principis de segle l'articulació d'un grup d'historiadors sota el paraigües de diverses institucions culturals, ara és la nova Generalitat la que propicia la formació d'un equip intel·lectual amb un seguit de característiques comunes i objectius ben diferenciats respecte als seus predecessors. Aquest grup, qualificat per Enric Pujol d'«intel·lectualitat republicana d'esquerra i, pel que fa a l'àmbit historiogràfic, historiadors republicans d'esquerra [...] pel que fet llur actuació va tenir lloc en uns moments històrics marcats per una hegemonia social de les idees d'esquerra»¹⁹⁶, està conformat per alguns historiadors que provenien del Noucentisme, com ara Ferran Soldevila, i altres amb una formació també anterior però posseïdors d'un ideari republicà que encaixava perfectament amb el de la nova Generalitat, com ara Lluís Nicolau d'Olwer o Antoni Rovira i Virgili. Com veurem, Soldevila i Rovira i Virgili elaboraran les dues síntesis d'història de Catalunya més rellevants del període.

L'aportació més destacada d'aquest grup d'historiadors es el seu intent de trencar amb la concepció elitista de la cultura i connectar, per primera vegada, amb el món de l'educació de les masses intentant combinar l'alta investigació amb la divulgació generalitzada. De totes maneres, en la seva manera de fer història i en la seva pròpia actuació s'hi detecta l'influx de l'ambient apassionat dels temps de la República¹⁹⁷. La proclamació fugaç de la República Catalana el 14 d'abril de 1931 suposa la culminació

---

¹⁹⁵ Sobre l'escola dels Annals, v. Peter BURKE, *La Revolución historiográfica francesa: la escuela de los Annales, 1929 – 1989*, Barcelona, Gedisa, 1994.

¹⁹⁶ Enric PUJOL, «Els historiadors republicans d'esquerra. L'equip intel·lectual de la Generalitat republicana (1931 – 1936)», a *El Contemporani*, 18, maig – agost de 1999, p. 29 – 35, concretament p. 29.

¹⁹⁷ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 12.

d'un procés que té els seus orígens en el peculiar ambient de creixement econòmic, augment de consciència nacional i revitalització cultural que s'havia donat a Catalunya i, de manera molt particular, a Barcelona des de la segona meitat del segle XIX¹⁹⁸. La possibilitat d'aconseguir per a Catalunya una major autonomia i, fins i tot, la independència política, aspiració històrica revitalitzada des d'un punt de vista polític i cultural per la Renaixença i desenvolupada pel Modernisme, portarà a molts historiadors a donar suport al procés nacionalista utilitzant l'arma que tenen més a mà i que consideren més eficaç: la història¹⁹⁹. D'aquesta manera, ens tornem a trobar amb un tipus d'historiador que, com en èpoques anteriors, relaciona els moments més reeixits de la història de Catalunya amb aquells de més autonomia. La *Història Nacional de Catalunya* d'Antoni Rovira i Virgili, el primer volum de la qual apareix el 1922, és l'exemple paradigmàtic d'aquest tipus d'historiografia *neoromàntica*²⁰⁰.

Antoni Rovira i Virgili (1882 – 1949)²⁰¹, historiador no professional, fou un periodista autodidacta i polític republicà. Posseïdor d'una ideologia radicalment allunyada del catalanisme conservador de Prat de la Riba, Cambó i la Lliga, milità a la Unió Federal Nacionalista Republicana (1910 – 14), Acció Catalana (1922 – 30) i Esquerra Republicana de Catalunya (1932 – 49), i va ser elegit diputat al Parlament de Catalunya el 1932. Se sentí també atret pel component romàntic del federalisme de Francesc Pi i Margall. Com el seu propi nom indica, Rovira concep el seu gran projecte d'escriure una història de Catalunya com una història de la nació a través de la qual els lectors puguin comprendre el desenvolupament de la consciència nacional catalana. Estem davant, un cop més, d'un tipus d'historiografia entesa com una arma de combat polític seguint la tradició iniciada per Víctor Balaguer i els historiadors romàntics del segle XIX²⁰². Tot i que Rovira i Virgili, a l'interessant pròleg del primer volum de la seva *Història nacional*, es mostra

---

¹⁹⁸ Jaume SOBREQÜÉS, *Història Contemporània de Catalunya*, Barcelona, Columna, 1997 – 1998.

¹⁹⁹ Jaume AURELL, «Historiadores "romànticos" ...», p. 255.

²⁰⁰ L'obra havia de constar de tretze parts i arribar fins el 1919. Entre el 1922 i el 1934 se'n publicaren set que arriben fins a la mort de Felip II de Castella el 1621. Una part del volum set va ser destruïda durant la Guerra Civil i restà inèdita fins al 1979, quan seria reeditada per Jaume Sobrequés.

²⁰¹ Sobre Rovira i Virgili, v. Artur BLADÉ, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1984 o, molt especialment, Jaume SOBREQÜÉS, *Antoni Rovira i Virgili. Història i pensament polític*, Barcelona, Curial, 2001.

²⁰² Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 222.

especialment crític amb la manera de fer història de Balaguer i Antoni de Bofarull²⁰³, i deix clar que pretén escriure una «història nacional» i no pas «una història patriòtica, en el sentit de propaganda i de panegíric que aquest mot pren molt sovint»²⁰⁴, la tendència al nacionalisme present al llarg dels diversos volums de l'obra contradiuen la seva inicial declaració d'intencions²⁰⁵. Metodologia renovada però interpretacions antigues.

Tal com ha indicat Eva Serra, el discurs de Rovira i Virgili se situa pròxim a l'idealisme alemany i s'allunya del materialisme històric²⁰⁶. Un dels errors metodològics de l'autor tarragoní en els quals més ha incidit la crítica és la caiguda en el parany del presentisme historiogràfic i l'establiment d'una relació mecànica entre el passat i el present, igual que els autors romàntics del segle XIX²⁰⁷. En un article publicat el 1935 titulat «La joventut intel·lectual catalana», Rovira es lamenta de la poca sensibilitat nacional que detecta en els joves historiadors i es queixa de l'augment «d'estudiosos i investigadors, que fan treballs històrics com si fessin l'autòpsia d'un cadàvers, sense adonar-se que la història nacional és un cos viu i bategant i que, com ha dit Benedetto Croce, la veritable finalitat de la història és explicar el present»²⁰⁸. Cal situar aquest article en el marc de l'agra polèmica que mantingué Rovira amb un jove historiador que ni tan sols s'havia doctorat en aquells moments, Jaume Vicens Vives, sobre la política remença de Ferran

---

²⁰³ «Referint-nos concretament al cas de Catalunya, direm que ha estat una dissort per a la història catalana que les dues grans històries – és a dir, històries grosses – de la passada centúria, la de Víctor Balaguer i la d'Antoni de Bofarull, hagin estat escrites, respectivament, per un literat sense disciplina històrica i per un arxiver sense disciplina literària», Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Pàtria, 1922, p. 23.

²⁰⁴ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya...*, p. 17. Rovira afegeix a continuació: «La concepció apologetica de la història treu a aquesta la valor científica i la fecunda transcendència social. Ni alçarem fins als núvols les gestes, les institucions i els homes de la nostra pàtria; ni posarem tothora, sistemàticament, la raó de la banda de Catalunya; ni acceptarem les llegendes daurades i les belles faules; ni rebutjarem les veritats tristes o aspres. El nostre amor filial a Catalunya no ens farà veure les coses a través d'un prisma parcial»: *Història Nacional de Catalunya...*, p. 17.

²⁰⁵ Rovira i Virgili per exemple qualifica els diversos períodes de la història a través d'una sèrie d'adjectius que ja mostren un cert biaix ideològic. Així, l'època que va de Pere al Gran al Compromís de Casp és qualificada de *Catalunya imperial*, mentre que la que va de Ferran d'Antequera a Ferran el Catòlic és definida com a *Catalunya minvant*. La ingerència espanyola entesa un cop mes com un factor de desestabilització catalana.

²⁰⁶ Eva SERRA, «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República...», p. 255.

²⁰⁷ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 222; Jaume AURELL, «Historiadores "románticos"...», p. 254 – 260.

²⁰⁸ Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives, 1910 – 1960: una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 56.

II l'estiu del 1935²⁰⁹ i que provocà un debat periodístic encès amb altres historiadors catalanistes²¹⁰.

Les interpretacions de Vicens diferien totalment de la tradició dominant a la historiografia catalana, que tendia a valorar negativament l'actuació i el significat històric dels Trastàmars²¹¹. Aquest fet provocà la censura per part de Rovira i Virgili, que va retreure a al jove historiador en l'article ressenyat el seu poc sentiment catalanista²¹². Jaume Vicens Vives, en els escrits del moment, ja dividia maniqueament la historiografia catalana entre aquella de tipus «romàntic», manipuladora, tergiversadora i anacrònica des d'un punt de vista històric, i aquella més «moderna». Creia que totes les generacions d'historiadors anteriors a ell, des de Pròsper de Bofarull fins a Rovira i Virgili, havien practicat una historiografia nacionalista que s'allunyava d'un tipus d'historiografia professional i científica que era la que s'havia de dur a terme. Ell mateix es considerava com el punt d'inflexió entre aquestes dues maneres antagòniques de concebre i practicar la història²¹³. Creient-se l'autèntic regenerador de la historiografia catalana, considerava necessari bandejar el nacionalisme de la historiografia, que havia provocat que la història de Catalunya s'hagués construït damunt d'una sèrie de tòpics, molts d'ells falsos²¹⁴. Un d'aquests tòpics, ja enunciat, era el de les suposades llibertats catalanes enfront de l'autoritarisme castellà, que portà a diversos historiadors a valorar negativament a Pere el Cerimoniós, repressor de les

---

²⁰⁹ Jaume VICENS VIVES, «Ferran II, alliberador dels pagesos catalans», a *La Publicitat*, 25 d'agost de 1935. Recollit a Jaume VICENS VIVES, *Obra Dispersa. Catalunya ahir i avui*, I, Barcelona, Vicens Vives, 1967, p. 340 – 343.

²¹⁰ Sobre aquesta polèmica v. Jaume SOBREQÜÉS, «Un moment crucial de la historiografia catalana: la polèmica entre Jaume Vicens Vives i Antoni Rovira i Virgili», a *Revista de Catalunya*, 28, 1989, p. 70 – 82, i Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives...*, p. 54 – 68.

²¹¹ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 224.

²¹² Rovira digué de Vicens a propòsit de la vindicació de Ferran el Catòlic d'aquest darrer: «No mostra sensibilitat catalanesca. ¿I és que això el fa ésser més lúcid com a historiador? Al contrari: el fons polític i crític del seu treball és d'una gran feblesa, d'una parcialitat accentuada i a estones d'una excessiva ingenuïtat. No arriba ni a ésser exacte en les dades que consigna o retreu», Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives...*, p. 56.

²¹³ Jaume AURELL, «Historiadores "románticos" ...», p. 248.

²¹⁴ «La historiografia catalana és un camp d'esbarzers i de gatoses que assequen els pocs abrisons sans que hi ha nascut. Es repeteixen les faules, es mantenen els equívocs i tots veiem com persevera en els tòpics còmodes i perillosos. Entre tots hem creat una història de Catalunya falsa en la seva major part, i completament absurda en tractar-se de l'època de la decadència. ¿És que la grandesa nacional de Catalunya necessita d'aquesta història misèrrima per a mantenir-se? No seria ja hora de rectificar, senyor Rovira?», Jaume VICENS VIVES, *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*, I, Barcelona, Vicens Vives, 1967, p. 340.

Unions aragonesa i valenciana, revoltes aristocràtiques que pretenien arrencar certs *privilegis* o *llibertats* del monarca²¹⁵. De la mateixa manera que havien fet Víctor Balaguer o Antoni Aulèstia, Antoni Rovira i Virgili incidia en la llibertat política inherent en la organització històrica dels catalans basada en el respecte mutu entre el rei i els seus súbdits²¹⁶, i insistia en el tòpic de la primacia de les llibertats catalanes respecte a les angleses al referir-se als Usatges²¹⁷.

Al final de la vuitantena de pàgines que ocupa el regnat de Pere el Cerimoniós, Rovira i Virgili traça una semblança del rei Pere molt més matisada en comparació a la dels romàntics del segle XIX. L'historiador tarragoní creu que les seves virtuts foren «la intel·ligència, l'ambició, la constància, l'astúcia», però també la «crueltat», l'avarícia i la mesquinesa, fet que, segons Rovira, «l'han fet odiós i antipàtic dins a molts historiadors catalans». De totes maneres, creu que el rei va ser «un home enèrgic, perseverant, dotat d'un clar sentit polític, de gran habilitat diplomàtica, guiat pel pensament concret de la grandesa i la unitat de les terres governades per la casa de Barcelona»²¹⁸. Rovira contrasta el caràcter del seu pare Alfons el Benigne, «il·lús i d'ànima flonja», amb el «caràcter ferm», el «fort sentit reialista», i l'«esperit de continuïtat i de tenacitat» del Cerimoniós, i arriba a reconèixer que «en alguns aspectes, Pere III era superior al seu avi Jaume II, home assenyat i bon diplomàtic, però una mica vacil·lant i lent»²¹⁹. Els «defectes» que retreu al rei Pere Rovira són «l'arrauxament, la impetuositat, la mancança de mesura en les ambicions i els propòsits» que, no obstant, es contraresten per la «fina intel·ligència, que sovint degenerava en refinada astúcia, i per una tendència calculadora i egoista, que el separaven de la generositat irreflexiva de Jaume I i de la lleialtat cavalleresca de Pere II». Rovira conclou incidint en un aspecte que el Cerimoniós

---

²¹⁵ En una coneguda citació pertanyent a una de les seves obres programàtiques, *Notícia de Catalunya*, Vicens valorava críticament el tòpic de les llibertats medievals establert pels historiadors romàntics: «Una de les grans il·lusions de l'historiador romàntic, tant si procedia del camp liberal com si es sentia inclòs entre les gents amants de la tradició, fou considerar l'Edat Mitjana com una època de llibertats. Confonia la llibertat que ell defensava – de nissaga jacobina – o el fur que venerava – una resta petrificada de passades concepcions històriques – amb l'existència efectiva d'unes condicions jurídiques, senyorials o urbanes, privilegiades. Perquè cal entendre'ns bé des d'ara: privilegi no vol dir, precisament, llibertat ni tampoc llibertats». Jaume VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, 1962, p. 107.

²¹⁶ Vicent BAYDAL, «Los orígenes historiográficos del concepto de "pactismo"...», p. 279.

²¹⁷ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 3, Barcelona, Pàtria, 1924, p. 521.

²¹⁸ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Pàtria, 1928, p. 380.

²¹⁹ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Pàtria, 1928, p. 380.

destacà freqüentment, com veurem, en els seus discursos a Corts: la seva forta voluntat, «tan forta [...] com feble el seu sentit moral»²²⁰.

Aquest retrat sembla aproximar-se més a la realitat que el dels historiadors del segle XIX. A més a més, hem de tenir en compte que Rovira i Virgili aprofita i se serveix en el seu discurs dels treballs sobre el rei Pere que havien aparegut recentment, com ara els estudis de Rubió i Lluch, el manual d'història de Catalunya de Ferran Soldevila i Ferran Valls i Taberner o el recull documental de Josep Rius. De totes maneres, tot i manejar una bibliografia i documentació més àmplies, insisteix en tòpics com ara el del rei venjatiu quan es refereix a la seva «refinada hipocresia i repugnant sang freda», o el del rei cerimoniós, que «li vingué del seu gran interès pel cerimonial i l'etiqueta»²²¹. A més a més, el seu nacionalisme *neoromàntic* i el seu presentisme el fan caure en una victimització similar a la que hem vist en Víctor Balaguer o Antoni de Bofarull en el sentit de considerar a Espanya o, per ser més acurats, Castella, com a culpables de tots els mals de Catalunya²²². Així, un cop més, veiem com els tons negatius del caràcter del Cerimoniós són culpa de la negativa influència de la seva madrastra Leonor: «L'odi que li tenia la reina Elionor influí decisivament sobre l'actitud del monarca»²²³.

L'altra gran síntesi d'història de Catalunya del període és la de Ferran Soldevila (1894 – 1971) Tot i escriure la majoria de la seva obra durant el franquisme, és un historiador format en el Noucentisme, moviment cultural que se situa a la base de tota la seva obra historiogràfica²²⁴. Se l'ha considerat, juntament amb Jaume Vicens Vives, l'historiador

---

²²⁰ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Pàtria, 1928, p. 380.

²²¹ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Pàtria, 1928, p. 380 – 381.

²²² Diu Josep Fernández Trabal que «*En Rovira y Virgili se observan, quizás más que en ningún otro historiador, las limitaciones teóricas de una historiografía que no consigue entender la historia nacional más allá de la victimización y de la búsqueda permanente de causas externas para explicar una trayectoria histórica en sí difícil de asumir desde los planteamientos ideológicos de partida*»: «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 224.

²²³ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Pàtria, 1928, p. 381.

²²⁴ La dificultat d'adscriure a un autor en una categoria abstracta com és un corrent historiogràfic augmenta en el cas de Ferran Soldevila a causa de la seva llarga trajectòria – neix el 1894 i mor el 1971, en ple tardofranquisme. Enric Pujol ha sintetitzat adequadament el seu recorregut vital. Format en el noucentisme, moviment cultural que influirà en tota la seva posterior evolució, va pertànyer a l'oposició cultural contra Primo de Rivera, va ser un destacat representant dels historiadors republicans d'esquerra que van donar un suport decidit a la Generalitat republicana i després de la guerra es va integrar a la resistència cultural antifranquista. Va rebre influències tant d'autors catalans com foranis ja en el seu període formatiu i va assumir la tradició historiogràfica autòctona a la vegada que es mantenia obert als diferents corrents innovadors apareguts durant la seva època: Enric PUJOL, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps...*, p. 17.

que posa els fonaments de la historiografia catalana contemporània²²⁵ i un dels posseïdors d'un major bagatge cultural i historiogràfic de la generació formada en el si de l'Institut d'Estudis Catalans²²⁶. A diferència de Rovira i Virgili, Soldevila fou un historiador professional que, al no tenir ocupacions polítiques rellevants, va poder invertir grans quantitats d'hores a la investigació d'arxiu i a l'activitat formativa. Ingressà el 1910 a la Universitat de Barcelona, on entrà en contacte amb el que seria el seu mestre, Rubió i Lluch, que el va fer inscriure als Estudis Universitaris Catalans. Es llicencià el 1915, any en què també esdevingué secretari de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest càrrec li va permetre entrar en contacte amb els grans historiadors i intel·lectuals catalans del moment, com ara Puig i Cadafalch, Massó i Torrents, Pere Coromines o Pere Bosch i Gimpera. Fou precisament un encàrrec de l'Institut el de redactar la introducció històrica i les notes que havien d'acompanyar una nova edició de les quatre grans cròniques catalanes, empresa que l'ocuparia quasi tota la seva vida i que li permetria esdevenir un gran coneixedor de les figures de Jaume el Conquistador i Pere el Gran, dels quals en publicà múltiples estudis²²⁷. El 1916 es doctorà a Madrid amb una tesi sobre la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, fet que li va permetre, en els estudis preparatoris, rebre el mestratge de Menéndez Pidal.

Amb l'adveniment de la dictadura primoriverista, Soldevila viatjà a Anglaterra el 1926 com a lector de literatures hispàniques i va poder conèixer en profunditat el món de les universitats angleses. Anà també a París, a les classes de Maurice Prou, a la prestigiosa École de Chartres. Aquests llargues temporades a l'estranger li van permetre establir una sèrie de profitosos contactes amb diversos acadèmics europeus i assolir prestigi a diferents països²²⁸. De totes maneres, alguns autors consideren que, a diferència de Jaume Vicens Vives, Ferran Soldevila mai va aconseguir assimilar les tendències

---

²²⁵ Enric PUJOL, *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Afers, Catarroja – Barcelona, 1995.

²²⁶ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 223.

²²⁷ Durant la dècada de 1950 – 60 centra la seva atenció en els dos grans reis del segle XIII: Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 4 vols., Barcelona, IEC, 1950 – 1962; *Els grans reis del segle XIII: Jaume I i Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955; *Vida de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Aedos, 1958, o *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, IEC, 1968.

²²⁸ Enric PUJOL, *Ferran Soldevila. Els fonaments...*, p. 229. El 1964, per exemple, Soldevila va ser nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat de Montpeller.

historiogràfiques que estaven en l'avantguarda en aquells moments a Europa com ara l'Escola dels Annals²²⁹.

El 1931, amb el nou règim republicà, Soldevila entrà com a professor a la Universitat Autònoma de Barcelona i hi romangué fins el 1938. També reingressà al cos d'arxivers. En el terreny polític, abandonà Acció Catalana en part perquè volia mantenir una independència partidista que creia que anava lligada a la condició d'historiador. De totes maneres, mantingué intacte el seu compromís polític: defensà fermament la Generalitat republicana durant el període de la Guerra Civil, moment en què també formà part de les institucions de combat cultural que van aparèixer. Amb el triomf franquista vingué l'exili, que durà fins el 1943 i passà per l'escenari de la República Francesa i fins i tot un intent frustrat a l'últim moment d'anar a Argentina. En tornar a Barcelona, formà part des del primer moment de la resistència antifranquista, tant en l'àmbit cultural, participant en la reconstrucció de l'IEC i la represa dels EUC, com en el polític, integrant-se al comitè interpartidista impulsat per Josep Pous i Pagès. El 1954 va ser readmès al cos d'arxivers, fet que li va permetre entrar novament en contacte amb les fonts que li resultaven imprescindibles per al seu treball²³⁰.

Aquesta petita enunciació d'algunes de les fites biogràfiques de Ferran Soldevila ens mostra alguns aspectes que el diferencien i d'altres que l'apropen a Antoni Rovira i Virgili. La gran diferència entre els dos historiadors, apuntada ja per Ramon d'Abadal en el pròleg de l'*Obra dispersa* de Vicens Vives, és d'índole metodològica. Mentre que Rovira i Virgili era un periodista que es dedicà a la historiografia subsidiàriament i compilà un seguit de fonts secundàries per elaborar la seva *Història nacional*, Soldevila basà la seva solidesa com a historiador a través del contacte directe amb la documentació medieval. El seu objectiu, a diferència de Rovira, era el d'elaborar una «història sincera» de Catalunya, que podem entendre com un tipus d'historiografia més rigorosa²³¹. La voluntat de renovació metodològica de Soldevila es pot copsar, per exemple, en la crítica realitzada al tipus d'història elaborada per Víctor Balaguer en

---

²²⁹ Jaume AURELL, «Historiadores "romànticos" ...», p. 268.

²³⁰ Enric PUJOL, «Ferran Soldevila i Zubiburu», Antoni SIMON (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana...*, p. 1105 – 1109, concretament p. 1106.

²³¹ Ramon d'ABADAL, «Pròleg», Jaume VICENS VIVES, *Obra dispersa*, Barcelona, Vicens – Vives, 1967, p. III – XI, concretament p. VII – VIII.

motiu de la celebració del centenari del seu naixement el 1925²³². Ara bé, s'havia deslliurat Soldevila totalment del jou del nacionalisme historiogràfic?

Jaume Vicens Vives, que també treballà la documentació d'arxiu des d'un primer moment per elaborar els seus estudis del segle XV català, tot i considerar a Soldevila un historiador més «científic» que Rovira i Virgili, el va incloure també dins del mateix sac d'historiadors neoromàntics. És més, Vicens creia que era el cim del moviment neoromàntic de la historiografia catalana²³³. Tot i valorar en Soldevila que, a diferència de Rovira, acudís a les fonts primàries, i que hagués estat capaç d'elaborar una història de Catalunya «flexible i succinta, àgil i científica», el veia com un historiador incapaç de superar l'apriorisme nacionalista que el feia interpretar, igual que l'historiador tarragoní, l'evolució de la societat catalana en termes de defensa d'una realitat nacional²³⁴. Possiblement Vicens Vives tenia raó. Un bon exemple del nacionalisme historiogràfic de Ferran Soldevila heretat dels historiadors del segle XIX és el fet que dedicà una obra sencera a refutar les interpretacions de Menéndez Pidal sobre el Compromís de Casp, esdeveniment amarat de negativitat per a la historiografia nacionalista catalana i que simbolitza l'inici de la pèrdua de les llibertats per a Catalunya com a poble i el principi de la decadència com a nació independent amb l'entronització d'una dinastia castellana²³⁵. Un altre exemple el trobem en el pròleg de la seva *Història de Catalunya* apareguda a mitjans de la dècada dels trenta.

---

²³² Sobre Balaguer, recordava Soldevila que «Bofarull va refutar-lo, Aulèstia va prescindir-ne, Valls – Taberner i el qui signa aquesta crònica van considerar-lo inexistent, Rovira i Virgili, qui en la Introducció a la seva 'Història nacional de Catalunya' en va fer una crítica competent i justa ha escrit [...] d'aquesta 'Història' [la de Balaguer] i la de Bofarull, que més que velles eren mortes», Ferran SOLDEVILA, «El centenari de Víctor Balaguer», *Revista de Catalunya*, 7, 1925, p. 59 – 61.

²³³ El 1936 Vicens deia de Soldevila que «és l'entrellaçament científic, metòdic i brillant de seixanta anys d'una investigació dirigida més amb el cor i els sentits que amb el pensament i la realitat», cita extreta de Jordi CANAL, «El conflicte remença vist pels historiadors dels segles XIX i XX», *Revista de Girona*, 118, 1986, p. 57 – 63, concretament p. 59. En un sentit similar, en una ressenya de 1935 de la recentment apareguda *Història de Catalunya* de Soldevila, apuntava l'historiador gironí que «La seva *Història*, examinada globalment, clausura una etapa de la nostra historiografia. El seu millor mèrit és el de concretar els resultats assolits en més de seixanta anys per la història de la nostra Renaixença i per la investigació erudita (escola Rubió i Lluch), i, també, el de servir de punt de partida a tot esforç futur per a reordenar el cabal històric de Catalunya», Jaume VICENS VIVES, «Història de Catalunya, per Ferran Soldevila», a *Obra dispersa...*, p. 314 – 320, concretament p. 314.

²³⁴ Jaume AURELL, «Historiadors "romàntics"...», p. 248. Vives creia que la *Història de Catalunya* de Soldevila era «nacional quant a la valoració dels fenòmens històrics esdevinguts a Catalunya, i nacionalista quant a llur interpretació actual i a les perspectives que ens ofereix», *Obra dispersa...*, p. 315.

²³⁵ Jaume AURELL, «La formació del imaginari històric...», p. 258.

La *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, redactada entre el final de la Dictadura de Primo de Rivera i el període de la Generalitat republicana, i apareguda en tres volums entre 1934 i 1935, fou un encàrrec del polític i mecenes Francesc Cambó, que pretenia que Soldevila realitzés una obra de pura propaganda política similar a la *Histoire de France* de Jacques Bainville. De totes maneres, com indica Enric Pujol, Soldevila modificà els plantejaments cambonians doctrinaris i subjectivistes i elaborà un artefacte de creació personal, una síntesi d'erudició i d'investigació pròpia – l'aparell crític de l'obra és notable – amb un estil literari amè i brillant. L'obra va ser un gran èxit i provocà un impacte profund en el si de la intel·lectualitat catalana²³⁶. De totes maneres, el biaix nacionalista que detectà Vicens Vives el trobem ja present al pròleg de l'obra, en què l'autor expressa que a través d'aquella síntesi pretén contribuir «a trobar l'expressió justa i plena de la nostra plena consciència com a poble»²³⁷, declaració que desaparegué a la segona edició de l'obra revisada i apareguda entre 1962 i 1963²³⁸. En un altre moment del pròleg, Soldevila manifesta que «començada aquesta obra en plena coacció dictatorial, prosseguida enmig de les vicissituds de les nostres lluites internes, puc dir que he patit Catalunya alhora en el seu passat i en el seu present. Sovint aquell m'ha fet comprendre aquest»²³⁹: mostra diàfana del seu presentisme, un altre dels errors metodològics en què cau l'autor i que apropen la seva síntesi a la de Rovira i Virgili.

Tant en l'obra de Soldevila com en la de Rovira i Virgili la consciència nacional es fa ben evident i el procés històric es contempla des d'un punt de vista dramàtic²⁴⁰. El present i el passat resulten indestriables i els fets històrics s'interpreten contrastant les maneres polítiques catalanes i les maneres militars castellanes²⁴¹. En aquest sentit, i una vegada més, la imatge resultant del rei Pere el Cerimoniós es veurà afectada per aquest punt de

---

²³⁶ Sobre els orígens, desenvolupament i impacte de la *Història de Catalunya* de Soldevila, v. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps...*, p. 359 – 397.

²³⁷ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. 1, Alpha, 1934, p. IX.

²³⁸ A la segona edició, motivada per les crítiques i els anys transcorreguts, Soldevila hi afegí les aportacions de Ramon d'Abadal, Vicens Vives, Joan Reglà i Pierre Vilar aparegudes durant les dècades dels quaranta i cinquanta i rectificà algunes de les valoracions de la primera edició, v. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps...*, p. 747 – 757.

²³⁹ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. IX.

²⁴⁰ Diu Soldevila en un altre moment del pròleg de la seva *Història de Catalunya*: «Mai no he volgut amagar, ni dins els plec de les nostres glòries més denses, cap de les misèries que les han rosegades o malmeses. Sols així podria cobrar tot el seu admirable sentit la tragèdia de la nostra història», Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. X.

²⁴¹ Eva SERRA, «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República...», p. 256.

partida. El capítol disset del primer volum s'inicia amb una semblança del monarca procedent d'un petit manual d'història de Catalunya que Soldevila havia publicat amb Ferran Valls i Taberner el 1922 i que insisteix en una sèrie de tòpics ja vistos del rei Pere: el «caràcter irascible, imperatiu i magnífic, afermat per les tendències de l'època» del Cerimoniós; la seva «subtileza política» i la «manca d'escrúpols en l'elecció dels procediments, les quals el feien avançar, dreta via, cap a la fi que es proposava d'atènyer», la seva «feble complexió» i la seva afició per les cerimònies i l'etiqueta. Com en altres descripcions del rei que hem vist, el resultat final resulta ambivalent. Es retreu al sobirà la seva «ambició i les seves violències, reveladores d'un temperament cruel» i que causaren «víctimes dignes de pietat», alhora que es reivindica que «va empènyer la seva addicta Catalunya d'un vigorós impuls i que va saber dur a salvament els seus reialmes en un dels períodes més oratjosos de la seva història»²⁴².

Allò més interessant de la semblança del rei Pere que traça Ferran Soldevila és la vinculació que estableix entre «un dels períodes més oratjosos» de la història de la Corona d'Aragó i les «reaccions del propi temperament» del Cerimoniós. És a dir, va ser el particular caràcter del monarca el que ocasionà la majoria de conflictes del seu regnat. Diu Soldevila que el temperament del rei «era un d'aquests caràcters que menen tots els esdeveniments a les conseqüències més agudes, més patètiques» i que «moltes de les lluites del seu regnat podrien haver estat evitades» i el Cerimoniós «lluny d'evitar-les, ell les suscita i les enverina»²⁴³. A continuació, compara el seu regnat amb el del seu avi Jaume II el Just, «semblant per la llargària, semblant pels problemes i pels objectius», i conclou que «allí on Jaume II cedeix cautament des que troba una resistència massa forta o entreveu massa perills, Pere III insisteix, acumula voler i virulència fins a aconseguir el seu propòsit o fins a ésser definitivament desfet»²⁴⁴. La figura del rei del Punyalet queda empetitida al costat de la del rei del Seny català. De totes maneres, Soldevila també imputa una part de la «violència oratjosa que caracteritza el regnat de Pere III» a altres personatges el principal dels quals és, evidentment, la seva madrastra Leonor de Castella, «dona autoritària i altiva» que va contribuir a fer créixer l'odi en el cor del petit Pere. Així, conclou Soldevila, es formà el Cerimoniós, «verinosament, lluny

---

²⁴² Ferran VALLS I TABERNER i Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 5^a. edició, PAM, 2002, p. 211.

²⁴³ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. 342 – 343.

²⁴⁴ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. 343.

de tota amor i nodrit en la rancúnia, durament, en la lluita i en la intriga; ensuperbidament, amb una ànsia d'autoritat omnímoda»²⁴⁵.

2.4. L'evolució de la historiografia catalana des del final de la Guerra Civil fins a la dècada dels seixanta: entre el positivisme i la renovació historiogràfica.

L'acabament de la Guerra Civil i la victòria del franquisme, amb la consegüent repressió sobre el bàndol derrotat, van suposar la fi de l'escola històrica que s'havia iniciat amb els primers romàntics i que havia continuat amb els erudits positivistes i els deixebles de Rubió i Lluch²⁴⁶. Els efectes foren devastadors sobre les persones i sobre les institucions que s'havien anat creant durant les primeres dècades del segle XX²⁴⁷. La generació d'historiadors que s'havia articulat al voltant dels Estudis Universitaris Catalans es va dispersar a causa de la divergència de les opcions polítiques i ideològiques dels seus membres. Alguns es van passar al bàndol vencedor, com ara Valls i Taberner, i d'altres, la gran majoria, va emprendre el camí de l'exili, com ara Rovira i Virgili, Soldevila, Nicolau d'Olwer o Bosch i Gimpera. Els que van decidir quedar-se foren depurats, minuciosament examinats de les seves idees i, segons el cas, apartats dels seus càrrecs i llocs de responsabilitat²⁴⁸. El Seminari d'Història de Catalunya, dirigit per Ferran Soldevila, va ser dissolt i els seus membres més destacats van haver d'exiliar-se o foren directament depurats²⁴⁹. L'Institut d'Estudis Catalans va interrompre les seves activitats i no les va reiniciar, tot i que tímidament, fins el 1946, amb la creació de la Societat

---

²⁴⁵ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. 343.

²⁴⁶ Antoni SIMON, «Per una història de la historiografia catalana. Una aproximació bibliogràfica», a Joaquim NADAL [et al.], *La historiografia catalana...*, p. 107 – 113, concretament p. 107.

²⁴⁷ Antoni FURIÓ, «La historiografia catalana sota el franquisme», a Albert BACELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana...*, p. 205 – 228. Sobre els efectes del franquisme sobre la historiografia catalana, comenta Antoni Furió: «En bona mesura, la historiografia catalana de la postguerra, més enllà dels avanços estrictament tècnics, dels progressos de l'erudició, de la renovació metodològica, del restabliment del contacte amb els corrents europeus o de la revisió dels seus propis continguts, no podia deixar d'afrontar, en primer lloc, la pressió exercida des dels medis acadèmics i publicístics i, molt més encara, la depuració i el desmantellament de les infraestructures bastides durant el període anterior, en el marc d'una política deliberada de terra cremada i eliminació – fins i tot física – de la dissidència», «La historiografia catalana sota el franquisme», p. 207.

²⁴⁸ Antoni FURIÓ, «La historiografia catalana sota el franquisme...», p. 209.

²⁴⁹ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 227.

Catalans d'Estudis Històrics i l'edició del *Diplomatari de l'Orient Català* de Rubió i Lluch. La historiografia nacional, que havia ofert grans obres de síntesi als anys trenta, es va retirar en un replegament desarticulat tot refugiant-se en la història erudita o local²⁵⁰.

El període que va del 1939 al 1960, el del primer franquisme, ha estat qualificat en termes molt negatius des d'un punt de vista historiogràfic²⁵¹. Aquesta és una afirmació qüestionable o acceptable només pel que fa a la producció de la historiografia contemporània. Com va indicar ja fa unes dècades Enric Pujol, tot i la duresa de les condicions existents, la resistència cultural, tant a l'exili com a l'interior, assolí un seguit de fites notables²⁵². Un estudiós rossellonès vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans, Amédée Pagès (1865 – 1952)²⁵³, que ja havia publicat el 1889 un estudi sobre la crònica del rei Pere, «*Recherches sur la chronique catalane attribuée a Pierre IV d'Aragon*»²⁵⁴, publicarà a França el text cronístic el 1941²⁵⁵, comptant amb una sèrie de notes històriques i geogràfiques elaborades per l'erudit i bibliotecari Ramon d'Alòs-Moner, que ja havia publicat una edició fragmentària del text cronístic el 1932²⁵⁶, però que havia mort sense poder acabar-les²⁵⁷. Pensada inicialment per a ser publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, aquesta serà l'edició a partir de la qual Ferran Soldevila es basarà per publicar la seva l'any 1971. A Pagès li devem la descoberta de les dues redaccions de la crònica: la primera, iniciada a la dècada dels quaranta i acabada entre 1375 i 1383, revisada pel monarca i la segona, redactada entre 1382 i 1385, i que conté algunes ampliacions. La majoria dels canvis introduïts, d'ordre menor, i presents sobretot als

---

²⁵⁰ Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana: el nostre segle», *Revista de Catalunya*, Segona època, 27, 1989, p. 43 – 55, concretament p. 47.

²⁵¹ Josep Termes, per exemple, creu que «és una de les etapes més negres des del punt de vista de la creació d'una historiografia contemporània a Catalunya» i la qualifica de «dura» i «fosca»: Josep TERMES, «La historiografia de la postguerra i la represa de Jaume Vicens Vives», a Joaquim NADAL [et al.], *La historiografia catalana...*, p. 37 – 51, concretament p. 37 – 38.

²⁵² Enric PUJOL, *El descrèdit de la història...*, p. 144. Pujol creu que «no és tan clara la consideració que l'etapa 1939 – 1960 fos un erm des del punt de vista historiogràfic. Una afirmació d'aquest ordre pot tenir un cert sentit si la centrem només en el conreu de la historiografia contemporània, però en cap cas en el conjunt de la disciplina», *El descrèdit de la història*, p. 144.

²⁵³ V. per exemple el retrat que en fa Jordi Rubió i Balaguer a *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Abadia de Montserrat, 1991, p. 291 – 297.

²⁵⁴ Amédée PAGÈS, «*Recherches sur la chronique catalane attribuée a Pierre IV d'Aragon*», a *Romania*, vol. 18, núm. 70, p. 233 – 280.

²⁵⁵ Amédée PAGÈS (ed.), *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne dit le Cérémonieux ou del Punyalet*, Toulouse, Privat, París H. Didier, 1941.

²⁵⁶ Ramon d'ALÒS – MONER, *Historiografia*, Barcelona, Crestomaties Barcino, 1932.

²⁵⁷ Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907 – 1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002, p. 53 i 130 – 132.

capítols IV – VI, consisteixen en alteracions de l'estructura de les frases, addició de noms omesos en la primera edició, correccions del relat, canvis d'estil, com ara la utilització d'un llenguatge mes cru per referir-se als rivals, o omissions de frases que podrien minvar l'autoritat del monarca²⁵⁸.

2.4.1. La tasca de Jordi Rubió i Balaguer.

Un dels noms que sobresurten en aquests anys és el del fill d'Antoni Rubió i Lluch, Jordi Rubió i Balaguer (1887 – 1982). Historiador de la cultura, de la literatura i bibliògraf, l'ombra de Rubió i Balaguer, comença a dibuixar-se a l'època noucentista i travessa tot el franquisme²⁵⁹. Format a la Universitat de Barcelona, on es doctorà el 1907 amb una tesi sobre la crònica de Bernat Desclot, ajudà des del curs 1911 – 1912 al seu pare a les classes que aquest darrer impartia a la càtedra dels Estudis Universitaris Catalans. Entre 1912 i 1913 viatjà a Hamburg i s'inicià en els mètodes alemanys de filologia romànica, la biblioteconomia i les tècniques de catalogació de llibres. També elaborà, per a l'Institut d'Estudis Catalans, un catàleg de manuscrits lul·lians de les diverses biblioteques i arxius germànics. El 1914, a proposta d'Enric Prat de la Riba, va ser designat director de la Biblioteca de Catalunya, recentment creada. El 1915 començà a impartir classes de bibliologia a l'Escola de Bibliotecàries creada per la Mancomunitat. Essent secretari del Patronat de la Biblioteca de Catalunya, va intervenir en la creació d'un sistema de biblioteques populars catalanes. Dirigí entre 1925 i 1936 la revista dels *Estudis Universitaris Catalans*. Amb la República, va ser designat el 1931 membre del Consell de

---

²⁵⁸ Amédée PAGÈS (ed.), *Chronique...*, p. LXVII – LXXII. Sobre els canvis de la segona redacció, v. també Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat de Pere el Cerimoniós...», p. 59 – 60.

²⁵⁹ V. Jordi MALÉ, «Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme», a *Revista de Catalunya*, 148, 2000, p. 89 – 115 o Joaquim MOLAS, «Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana», a *Symposium in honorem prof. M. De Riquer*, Universitat de Barcelona i Quaderns Crema, Barcelona, 1984, p. 257 – 276. La seva producció va ser recollida en els tretze volums de les obres completes editades per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. De gran utilitzat són els índexs d'aquestes obres completes: Núria MAÑÉ, *Índexs de les obres de Jordi Rubió i Balaguer*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

Cultura de la Generalitat i, iniciada la Guerra, cap del Servei de Biblioteques de la Generalitat i responsable del patrimoni bibliogràfic²⁶⁰.

Durant les quatre primeres dècades del segle XX, els treballs de Rubió i Balaguer se centren, seguint l'estela del seu pare, en l'inventari i catalogació de manuscrits i a donar a conèixer nous documents i noves obres especialment de la literatura i la cultura catalana medieval. L'autor, així, prolongava la línia d'investigació documentalista típicament positivista iniciada per Rubió i Lluç²⁶¹. Destaca l'estudi de 1907 sobre els inventaris dels béns de l'orde del Temple a Catalunya a partir de la documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb un breu apèndix documental que conté referències a diverses biblioteques que posseïen els castells de l'orde entre 1300 i 1326²⁶². Sabem per exemple que l'avi del rei Pere, Jaume II el Just, s'apoderà de diversos llibres dels templers al ser empresonats el 1311, alguns dels quals podrien haver passat al Cerimoniós. Rellevant és també el treball de 1929 sobre un dels primers humanistes catalans de la segona meitat del segle XV, Pere Miquel Carbonell, cronista, bibliòfil i possiblement el primer editor de la *Crònica* del rei Pere: a principis del segle XVI, va imprimir el text cronístic en forma d'apèndix a les seves *Cròniques d'Espanya*. Rubió publica un inventari parcial inèdit de 1484 de la biblioteca de Carbonell que demostra l'interès de l'autor barceloní per les obres clàssiques llatines²⁶³. Fruit de la recerca arxivística és també l'estudi publicat el 1936 sobre la *Crònica General* del regnat de Pere el Cerimoniós, altrament coneguda com a *Crònica de San Juan de la Peña*. Concretament, Rubió dona notícia d'un document del registre de cancelleria de l'ACA, datat el novembre de 1375, en què s'esmenta la traducció del català al llatí d'unes «*antiquas croniquas regum Aragonum et comitum Barchinone*»; es tracta de la versió

---

²⁶⁰ Jordi MALÉ, «Jordi Rubió i Balaguer», a Antoni SIMON (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana...*, p. 1033 – 1036, concretament p. 1034.

²⁶¹ Jordi MALÉ, «Jordi Rubió i Balaguer...», p. 1034. De totes maneres, com remarca Malé, Rubió i Balaguer era conscient que els textos estan condicionats per un seguit de circumstàncies històriques i un ambient cultural i literari: «Jordi Rubió i Balaguer...», p. 1034 – 1035.

²⁶² Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Inventaris inèdits de l'Orde del Temple a Catalunya», a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1, 1907, p. 385 – 407

²⁶³ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell, fins a l'any 1484», a *Miscel·lània Crexells*, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1929, p. 205 – 222

catalana de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* elaborada per Guillem Nicolau²⁶⁴.

Finalitzada la Guerra Civil, Jordi Rubió i Lluch va ser destituït de tots els seus càrrecs. El 1942 va participar en la reconstitució clandestina de l'IEC i dels Estudis Universitaris Catalans. El 1948 va ser nomenat cap de la Secció de Literatura Catalana del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona des de 1957, el 1961 va ser nomenat membre corresponent de la Real Academia Española²⁶⁵. És durant la postguerra que Rubió i Balaguer publicà la majoria dels seus treballs d'història literària fruit de les seves recerques a arxius i biblioteques. Especialment destacable és la síntesi d'història de la literatura catalana, que Jordi Malé ha anomenat «la primera gran història general de les lletres catalanes», publicada inicialment en castellà com a *Literatura catalana* entre 1949 i 1958, dins la monumental *Historia general de las literaturas hispánicas* dirigida per Guillem Díaz – Plaja, i traduïda al català – i ampliada pel que fa a l'apartat de la Renaixença – entre 1984 i 1986, amb el títol d'*Història de la literatura catalana*.

Als preliminars del primer volum, Rubió i Balaguer, seguint la pauta de Rubió i Lluch i Milà i Fontanals, estableix una divisió en tres períodes de la història de la literatura catalana. L'època medieval va del segle XII a principis del XVI, la Decadència del segle XVI al XVIII i la Renaixença ocupa el segle XIX. Al seu torn, el període medieval se subdivideix en l'època dels orígens, que ocupa el segle XII, el període nacional, que va des del regnat de Jaume I fins al de Pere el Cerimoniós, el prerenaixement, que engloba el regnat de Joan el Caçador i el Renaixement, de Martí l'Humà a Ferran el Catòlic²⁶⁶. El que més interessa remarcar és la valoració podríem dir negativa en termes generals que Rubió ens dóna de la *Crònica personal* del rei Pere, en comparació amb la del seu avantpassat Jaume I: tot i que els dos textos cronístics mantenen un seguit de paral·lelismes, com ara la utilització del plural majestàtic, creu Rubió que l'obra del Cerimoniós «no pot tenir ja el to heroic de la del seu rebesavi» ja que «ni la personalitat

---

²⁶⁴ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La versió llatina de la crònica general de Catalunya i Aragó», a *Estudis Universitaris Catalans*, 21, *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, 1, 1936, p. 343 – 355.

²⁶⁵ Jordi MALÉ, «Jordi Rubió i Balaguer...», p. 1034.

²⁶⁶ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 28 – 29.

històrica del rei ni l'època no ho consentien»²⁶⁷. Rubió lliga la manca del «buf animador de les impressions personals del rei i de la interpretació heroica de la realitat» que presenta al seu parer la crònica amb el fet que és un artefacte fruit «en gran mesura dels records documentals que oferia la cancelleria», fet que provoca, creu, que en diversos indrets, i molt especialment en el capítol tercer, «la narració degenera en dietari»²⁶⁸. La manca de tons èpics de la crònica del rei Pere, apuntada ja per Rubió i Lluch, serà també subratllada pels autors posteriors: al ser filla d'una època, el segle XIV, allunyada dels grans temps de conquestes que havien caracteritzat el segle XIII, la crònica de Pere el Cerimoniós serà vista sovint com un relat menor i molt més prosaic que la de Jaume el Conqueridor. De totes maneres, Rubió remarca el valor de la crònica «com a font històrica contemporània, viva, ràpida i pintoresca en moltes de les seves pàgines». A més, considera que «la personalitat de Pere el Cerimoniós imprimeix el seu segell a la crònica i l'eleva per damunt del nivell grisenc d'una mera compilació»²⁶⁹.

De Jordi Rubió i Balaguer queda per ressenyar un treball que va romandre inèdit però que constitueix el punt de partida del capítol cinquè d'aquesta tesi: es tracta de l'estudi que dedicà a la biblioteca que el rei Pere es va fer construir al monestir de Poblet²⁷⁰. Com veurem, el fet que Rubió busqués sense èxit als diversos registres de la cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Arxiu Històric Nacional el document del 20 d'agost de 1380 a través del qual el rei Pere feia una donació de llibres d'història al monestir de Poblet, provocà possiblement que mai arribés a publicar l'estudi. Comentarem amb deteniment aquest treball en el capítol cinquè. Quedem-nos ara amb la seva idea principal: cal interpretar la dació librària al cenobi populetà, acompanyada d'una acta de donació amarada de classicisme, al qual el propi Rubió li dedicarà un altre estudi²⁷¹, com el «coronament de tota una política d'enaltiment del prestigi de la majestat reial, en el qual el culte a la historiografia tingué un paper preponderant»²⁷².

---

²⁶⁷ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana...*, p. 126.

²⁶⁸ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana...*, p. 128.

²⁶⁹ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana...*, p. 128.

²⁷⁰ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós», a *Història i historiografia*, 1987, p. 411 – 453.

²⁷¹ Una part de l'acta de donació de 1380 és una traducció quasi literal del *De coniuratione Catilinae* de Sal.lusti (VIII, 2 – 4): Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Sobre Sal.lusti a la cancelleria catalana (segles XIV – XV)», a *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990, p. 271 – 295. L'edició original de l'estudi és de 1963.

²⁷² Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 427.

2.4.2. Publicacions rellevants de les dècades dels quaranta i dels cinquanta.

Els anys quaranta i cinquanta contempnen l'aparició d'un seguit de publicacions de fonts documentals relacionades amb el rei Pere, com ara les d'Amanda López de Meneses sobre el seu regnat²⁷³, amb especial atenció als aspectes culturals²⁷⁴, i sobre la Pesta Negra a la Corona d'Aragó²⁷⁵. Menció especial mereix el petit epistolari de trenta cartes del Cerimoniós publicat el 1955 per l'historiador i professor badaloní Ramon Gubern (1926 – 2015)²⁷⁶. Tot i que la introducció constitueix una acceptable actualització del regnat i la figura del rei Pere, el fet que la majoria de cartes pertanyin a la col·lecció de registres del segell secret de l'ACA, i que mai veiés la llum el segon volum relativitzen força el valor de la publicació, apareguda ja fa més de mig segle. Molt més interessant resulta l'article de Gubern aparegut uns anys abans sobre el procés de redacció de la *Crònica personal* del rei²⁷⁷. Com ja hem vist en el capítol introductori, l'autor publica una missiva datada a Tortosa l'1 d'abril de 1371 en què el rei s'adreça a Bernat Descoll, funcionari reial, i li comenta la seva decisió de continuar la *Crònica*, i una altra, datada a Barcelona el 3 d'abril de 1373, en què el Cerimoniós escriu al seu cosí el bisbe Jaume d'Aragó excusant-se que el seu cambrer reial, Arnau de Torrelles, no pugui viatjar a València, ja que està treballant, amb altres escrivans, en el relat cronístic. A través de l'estudi de Gubern sabem que la redacció de la crònica fou un afer col·lectiu i que el rei Pere el supervisà.

Els anys cinquanta també veuen la publicació d'una sèrie de monografies sobre el Cerimoniós, algunes de les quals porten la firma de l'escriptor, polític i editor barceloní Rafael Tasis (1906 – 1966). El 1949 redactà *La vida del rei En Pere III*, no publicat fins el 1954, i que comptà amb el padrinatge de Ferran Soldevila²⁷⁸. Tot i tractar-se d'una

---

²⁷³ Amanda LÓPEZ DE MENESES, «Florilegio documental...».

²⁷⁴ Amanda LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso...».

²⁷⁵ Amanda LÓPEZ DE MENESES, «Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón», 6, 1956, p. 291 – 447.

²⁷⁶ *Epistolari de Pere III...* Segons Stefano Cingolani, que està preparant un nou epistolari amb cartes inèdites del monarca, els hereus de Ramon Gubern van entregar els materials, que es troben encara en estat d'esborrany, al CSIC de Barcelona: Stefano CINGOLANI, *Epistolari del rei Pere el Cerimoniós*, en premsa.

²⁷⁷ Ramon GUBERN, «Notes sobre la redacció...».

²⁷⁸ Rafael TESIS, *La vida del rei En Pere III...*

simple paràfrasi ampliada, en català modern, de la crònica del rei, l'obra serví a l'autor perquè Jaume Vicens Vives li encarregués un dels volums de la col·lecció «Biografies catalanes», *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, aparegut el 1957²⁷⁹, que conforma una visió clàssica i tradicional del regnat i la figura del rei, tot i que la semblança del monarca resulta força matisada a pesar de caure en els habituals errors de culpar a la influència castellana dels seus rampells violents²⁸⁰. Tasis també publicà una monografia sobre el primogènit del Cerimoniós²⁸¹ i un petit estudi sobre les unions aragonesa i valenciana²⁸².

Un altre autor que publicà monografies destacades en aquesta dècada és l'arxiver i historiador valencià Jesús Ernest Martínez – Ferrando (1891 – 1965). El seu treball possiblement més reeixit és *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, de 1948, on descriu de manera detallada – l'obra consta de dos volums – les relacions del monarca amb les seves esposes i els seus fills²⁸³. L'estudi, que utilitza nombrosa documentació original – Martínez Ferrando fou arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó des del 1920 i director del 1940 al 1961 – resulta interessant per conèixer aspectes de la vida de personatges amb els quals el rei Pere s'hi relacionà de manera més o menys intensa, com ara el seu oncle l'infant Pere d'Aragó, fill de Jaume el Just i Blanca de Nàpols i conseller del Cerimoniós durant els primers anys del seu regnat²⁸⁴. Aquest estudi li serví de base per a les obres de caire més divulgatiu com ara *Els fills de Jaume II*, del 1950, i *Jaume II o el seny català*, del 1956. Interessant és també *La tràgica història dels reis de Mallorca*, publicada el 1960, font d'informació biogràfica per a un dels grans enemics, a tenor del discurs cronístic, del rei Pere: Jaume III de Mallorca²⁸⁵.

---

²⁷⁹ Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Aedos, 1962.

²⁸⁰ Tasis remarca que durant el seu regnat, «les terres aplegades sota el ceptre de la nissaga sortida de Guifré I van aconseguir llur màxima extensió fins aquell moment». Pel que fa a les accions cruels del monarca, creu que «no semblen pas gaire cosa al costat del que poden registrar-se en el regnat de Pere I de Castella o d'alguns dels altres sobirans contemporanis o successors del Cerimoniós. I àdhuc aquests poden explicar-se com a mesures de guerra i, en certa manera, són fills de la influència de persones estranyes, com Enric de Trastàmara o el rei de Navarra», Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills...*, p. 122 – 125.

²⁸¹ Rafael TESIS, *Joan I, rei caçador i músic*, Barcelona, Aedos, 1959.

²⁸² Rafael TESIS, *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona, Dalmau, 1960.

²⁸³ Jesús Ernest MARTÍNEZ - FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1948, 2 vols.

²⁸⁴ Jesús Ernest MARTÍNEZ - FERRANDO, *Jaime II de Aragón...*, vol. 1, p. 158 – 169.

²⁸⁵ Jesús Ernest MARTÍNEZ – FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. Jaume (IV). (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1960.

Un altre autor amb una extensa biografia que travessa diverses generacions i tendències historiogràfiques però que té el seu cim de creativitat a la dècada dels quaranta i els cinquanta és Miquel Coll i Alentorn (1904 – 1990). Militant d'Unió Democràtica de Catalunya des del 1932, seguirà essent un membre actiu del partit democristià fins a la seva mort el 1990. Serà elegit diputat al Parlament de Catalunya el 1980, formarà part de l'executiu de la Generalitat com a conseller adjunt a la presidència i ocuparà la presidència del Parlament del 1984 al 1988. Novament, ens trobem amb un historiador amb una significació en la vida política catalana de primer nivell²⁸⁶.

Deixeble de Rubió i Lluch i continuador de les pautes de la generació de 1917, Coll i Alentorn mostra en els seus treballs l'esperit crític i el rigor erudit de la historiografia de la segona generació noucentista²⁸⁷. Alumne de Rubió i Balaguer als Estudis Universitaris Catalans de 1925 a 1927, funda amb Ramon Aramon la Societat Catalana d'Estudis Històrics el 1943, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Tot i ser enginyer tèxtil de professió, aconseguí convertir-se en un especialista de la historiografia catalana medieval i, de manera molt particular, de la crònica de Bernat Desclot, de la qual en publicà una edició crítica entre 1949 i 1951 que segueix essent avui en dia una referència. Altres treballs rellevants de Coll i Alentorn són l'estudi sobre la llegenda d'Otger Cataló i els Nous Barons de la Fama i la seva transmissió a través de diverses cròniques catalanes medievals (1949)²⁸⁸, un anàlisi de les empreses historiadores i celebradores del llinatge d'Aragó que es duen a terme durant el regnat del rei Martí l'Humà²⁸⁹, o la ressenya de l'edició d'Amédée Pagès de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*²⁹⁰. En aquest darrer treball, Coll i Alentorn fixa la redacció de l'apèndix de la crònica entre 1387 i 1425 a partir de la informació proporcionada per la *Crònica universal del 1425* i de la confirmació del coneixement del text cronístic per part de Pere

---

²⁸⁶ V. Albert BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn. Historiografia i democràcia, 1904 – 1990*, Barcelona, Proa, 1999.

²⁸⁷ Albert BALCELLS, «Miquel Coll i Alentorn», a Antoni SIMON (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana...*, p. 353

²⁸⁸ Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», a *Llegendari*, Barcelona, Curial / PAM, 1993, p. 7 – 50.

²⁸⁹ Miquel COLL I ALENTORN, «El rei Martí, historiador», a *Historiografia*, Barcelona, Curial, PAM, 1991, p. 304 – 313.

²⁹⁰ Miquel COLL I ALENTORN, ressenya a *Estudis Romànics*, 1, 1947 – 1948, p. 254 – 257.

Tomic; Pagès havia considerat que l'apèndix havia estat redactat per Pere Miquel Carbonell.

Miquel Coll i Alentorn va impartir durant quaranta-sis anys (1941 – 1987) cursos d'història de Catalunya de diversos nivells. Fruit d'aquesta voluntat divulgadora és el seu *Curs d'Història dels Països Catalans*, publicat de manera pòstuma en el primer volum de les seves obres completes. En aquesta obra, la semblança del rei Pere resulta clàssica ja que ressalta els aspectes més negatius del caràcter del monarca, qualificat de «busca-raons», d'«home tortuós i capaç de moltes maniobres», «arrauxat», «incontrolat i sense domini del seu temperament», i a la vegada «fred, calculador i maniobrer». Significativament, l'apartat que segueix al del regnat del rei Pere es titula «Els inicis de la decadència»²⁹¹. Pel que fa a la valoració del text cronístic, Coll i Alentorn segueix la línia valorativa dels seus predecessors de menystenir l'artefacte literari del monarca. Mentre que considera el *Llibre dels feits* un dels textos més rellevants de la literatura medieval catalana, tant literàriament com lingüísticament i històricament²⁹², creu que la *Crònica de Pere el Cerimoniós* és inferior qualitativament a la resta de cròniques catalanes i aquest fet, en part, creu que es deu al caràcter tendencios del monarca²⁹³.

2.4.3. La renovació historiogràfica de Jaume Vicens Vives.

La derrota de 1939, que obre el camí a un nou procés de desnacionalització i de persecució lingüística i cultural, obliga als intel·lectuals a una nova recerca dels senyals d'identitat²⁹⁴. Les bases teòriques i els nous enfocaments que marcaran el renaixement de la historiografia catalana vindran donats per l'anomenat «realisme historiogràfic», denominació que, segons alguns autors com Ramon Grau, engloba les noves tendències que, com l'Escola dels Annals a França, consideren la història una ciència social dotada d'un contingut econòmic fonamental, i que seran predominants a partir de la dècada

---

²⁹¹ Miquel COLL I ALENTORN, *Història*, vol. 1, Barcelona, Curial, PAM, 1992, p. 205 – 207.

²⁹² Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia...*, p. 141 – 142.

²⁹³ Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia...*, p. 152 – 153.

²⁹⁴ Josep FONTANA, «Ciència històrica i consciència nacional catalana...», p. 74.

dels anys cinquanta²⁹⁵. Serà Jaume Vicens Vives (1910 – 1960)²⁹⁶ la personalitat clau de la renovació de la ciència històrica a Catalunya – i a Espanya – i l'autèntic dinamitzador de la historiografia de les primeres dècades del franquisme fins la seva mort prematura el 1960. El lideratge exercit entre els historiadors de la seva generació durant els anys quaranta i cinquanta cal valorar-lo sobretot si es té en compte el context negatiu en el qual es desenvolupà, amb la manca de suports polítics i culturals en simbiosi que tants bons resultats havien donat en l'època del Noucentisme i del republicanisme historiogràfic²⁹⁷.

Jaume Vicens Vives ha estat, des de sempre, una figura controvertida. Si durant la seva vida no va gaudir d'un excessiu prestigi entre els àmbits nacionalistes a causa de l'aura de col·laboracionista amb el règim franquista que el va acompanyar sempre²⁹⁸, un cop mort les opinions dels historiadors tampoc són unànimes. Per alguns autors, com per exemple Ramon Grau, Vicens Vives és indiscutiblement el màxim renovador de la historiografia catalana contemporània²⁹⁹. Altres, com ara Josep Termes, tot i no desmerèixer la seva trajectòria, consideren que no és l'única fita destacada de la historiografia catalana de la dècada dels quaranta i dels cinquanta i que cal tenir en compte que els deu anys que passen des del 1950, quan Vives assisteix al Congrés de Ciències Històriques Internacionals de París i descobreix l'Escola dels Annals, al 1960, quan mor de càncer de pulmó a Lió, és un període relativament breu per dur a terme un autèntic canvi metodològic³⁰⁰. Eva Serra, per la seva banda, ha criticat el tòpic, impulsat pel propi Vicens, de considerar-lo el primer representant d'una història «científica» en contraposició a una història «romàntica» i nacionalista que s'hauria estat practicant fins al moment i ha afirmat que «la historiografia científista de Vicens no tenia pretensions nacionals catalanes» ja que «la seva preocupació era Espanya i una explicació històrica de l'articulació Catalunya - Espanya», motiu pel qual «es dirigia a una burgesia que mai

---

²⁹⁵ Ramon GRAU, «Realisme», a *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 893 – 896.

²⁹⁶ La bibliografia sobre Vicens Vives és molt extensa. Destaquem la biografia ja citada de Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives...* o el número monogràfic de la revista *Recerques* del 2011 – núm. 63.

²⁹⁷ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 13.

²⁹⁸ Jaume AURELL, «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea...», p. 14.

²⁹⁹ Ramon Grau considera a Jaume Vicens Vives el cap a Catalunya de l'escola del «realisme historiogràfic», iniciada a França amb l'Escola dels Annals: «Realisme...», p. 893.

³⁰⁰ Josep TERMES, «La historiografia de la postguerra...», p. 38 – 39.

havia estat independentista, i que ell volia dinàmica i diligent i no passiva i indolent»³⁰¹. Enric Pujol, finalment, creu que les crítiques no invaliden la trajectòria de Vicens Vives però són útils per allunyar-se de la idea de veure a l'autor com una cesura en la història de la historiografia catalana contemporània. Cal, això sí, considerar-lo un pioner en la introducció a Catalunya dels nous corrents historiogràfics vigents a l'Europa del moment³⁰².

Vicens Vives es va formar a la Universitat de Barcelona entre el 1927 i el 1930. Allà va rebre la decisiva influència d'Antonio de la Torre, que el va encaminar cap al seu primer gran tema d'investigació, el rei Ferran el Catòlic. Tot i que durant la República es va identificar amb l'obra de la Generalitat i es va integrar al Seminari d'Història de Catalunya de la Universitat de Barcelona impulsat per Bosch i Gimpera, en la seva faceta d'historiador, com ja hem vist a propòsit de la polèmica que va mantenir amb Antoni Rovira i Virgili, es va mantenir sempre allunyat de la historiografia nacionalista neoromàntica la qual, al seu parer, oferia una visió deformada del passat medieval. A diferència d'aquells historiadors, Vicens no se sentia atret per l'etapa de plenitud de l'Edat Mitjana i va centrar les seves investigacions en el segle XV³⁰³. La seva tesi doctoral, llegida el febrer de 1936, analitzà les relacions de Ferran el Catòlic amb la ciutat de Barcelona i constituí una refutació de les interpretacions negatives que la historiografia catalanista havia traçat des dels temps de la Renaixença de l'actuació de Ferran II a Catalunya³⁰⁴. Des d'un punt de vista metodològic, Vicens en aquest estudi se situa en una posició positivista i rebutja el presentisme historiogràfic romàntic com a falsejador del passat nacional. Com a alternativa a la historiografia política de matriu romàntica, que considerava tancada amb la síntesi de Ferran Soldevila, Vicens introdueix, tal com ha assenyalat Ramon Grau, «els substrats geogràfic, econòmic i social dels esdeveniments segons una idea manllevada a Henri Berr»³⁰⁵, filòsof francès que havia formulat el 1911 el concepte de la síntesi en història i l'havia difós a través de la col·lecció «*L'Évolution de l'Humanité*», relacionada amb l'Escola dels Annals.

---

³⁰¹ Eva SERRA, «La història moderna: grandesa i misèria d'una renovació», a *L'Avenç*, 83, 1985, p. 56 – 63, concretament p. 56.

³⁰² Enric PUJOL, *El descrèdit de la història...*, p. 138.

³⁰³ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 229.

³⁰⁴ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 230.

³⁰⁵ Ramon GRAU, «Jaume Vicens Vives», a *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 1111 – 1112.

Amb la finalització de la Guerra Civil es clou la primera etapa de la trajectòria intel·lectual de Vicens Vives. La segona s'inicia a mitjan de la dècada dels quaranta, quan retorna a la universitat, fet que no es produirà definitivament fins el 1947, quan obté una plaça de catedràtic d'Història Moderna a la Universitat de Saragossa. Un any després, retorna a la Universitat de Barcelona per ocupar la càtedra d'Història universal moderna i contemporània. Durant els primers anys de la dècada dels cinquanta, Vicens cerca una nova metodologia, conscient de què amb la vella història narrativa és impossible avançar i de què cal modernitzar la historiografia. Tal com ha assenyalat Josep Fernández Trabal, en Jaume Vicens Vives trobem una evolució des d'una història de caire més politicoinstitucional i positivista fins a un concepte, més d'acord amb els nous temps, d'història social i econòmica amb una metodologia de base estadística. En quant a la temàtica, anirà desplaçant l'atenció cap a la història contemporània³⁰⁶. Tot i que possiblement s'ha exagerat la importància que va tenir per a Vicens la seva participació en el IX Congrés Internacional de Ciències Històriques celebrat a París el 1950, és indubtable que l'experiència i la visió que allí adquirí van influir de manera decisiva en la renovació de les seves tècniques i mètodes³⁰⁷. Aquest congrés va assenyalar l'inici el principi de l'hegemonia mundial de l'Escola dels Annals, escola que Vives ja coneixia, tot i que fou en aquest moment quan descobrí en ella una espècie de «tercera via» que li permetria fer un tipus d'història econòmica i social sense haver de sotmetre's al materialisme històric³⁰⁸. Vicens valorà de la historiografia propugnada pels Annals el seu afany globalitzador, la lluita contra el tòpic i l'exigència de què la història donés respostes als interrogants de la humanitat en funció dels seus problemes i necessitats³⁰⁹.

La renovació historiogràfica que promou Jaume Vicens Vives té el seu origen en el món universitari. Vives entenia la universitat com l'únic marc on la investigació científica era viable i des d'on es podien crear plataformes útils per a l'intercanvi i la difusió³¹⁰. Així, creà a la Universitat de Barcelona el Centre d'Estudis Històrics Internacionals, fundat el 1949 però no reconegut oficialment fins el 1955, i el 1951 impulsà l'aparició de la revista *Estudios de Historia Moderna*. A mitjan de la dècada dels cinquanta, amb aquesta

---

³⁰⁶ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 230.

³⁰⁷ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 230.

³⁰⁸ Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives...*, p. 393.

³⁰⁹ Josep Maria MUÑOZ, *Jaume Vicens i Vives...*, p. 192.

³¹⁰ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 231.

infraestructura, publicà un parell d'obres de caire divulgatiu i pedagògic. La primera d'elles, *Aproximación a la historia de España*, apareguda el 1952, va ser concebuda com un assaig que havia de plantejar els antagonismes entre centre i perifèria que creia inherents a la història d'Espanya³¹¹. La segona, *Notícia de Catalunya*, apareguda el 1954, és un assaig que reflexiona sobre els elements que constitueixen la personalitat diferenciada i diferenciadora dels catalans, com ara el seny i la rauxa, l'esperit menestral o, com ja hem vist, el pactisme. En aquesta obra, que tindria una gran influència, Vicens bandeja el nacionalisme ètnic de Prat de la Riba i afirma que el mestissatge cultural, humà i social és el fonament de la identitat catalana. Finalment, a la segona meitat de la dècada, llençà una història de Catalunya de caire col·lectiu amb el títol de *Biografies catalanes* per tal d'esquivar la censura, de la qual redactà els volums dedicats al segle XV i al XIX. Col·laboraren en l'empresa autors com Ramon d'Abadal, Ferran Soldevila, Santiago Sobrequés o Joan Reglà.

2.4.4. La reconsideració de la Baixa Edat Mitjana de Vicens Vives i Pierre Vilar

Les aportacions de Jaume Vicens Vives que més ens interessin per al nostre propòsit són aquelles relacionades amb l'anàlisi de l'època de Pere el Cerimoniós des d'un punt de vista econòmic, ja que signifiquen una reinterpretació del període. Al Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Palma de Mallorca el 1955, Vicens presentà un resum d'història econòmica de la corona de la primera meitat del segle XV i que prenia en consideració les publicacions europees sobre la matèria i les noves investigacions de Claude Carrère, Philippe Wolff o Pierre Vilar que ell mateix havia impulsat i publicat des dels *Estudios de Historia Moderna*. En aquesta comunicació, Vicens negava que la decadència catalana del segle XV tingués motivacions polítiques i inseria aquest període de declivi en el context de la crisi general europea de la Baixa Edat Mitjana. De totes maneres, creia que eren causes polítiques les que havien provocat la impossibilitat de recuperació, concretament la negativa de la classe dirigent

---

³¹¹ Josep Maria MUÑOZ, «Jaume Vicens Vives», a Antoni SIMON (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana...*, p. 1178 – 1182, concretament p. 1180.

catalana d'abandonar el pactisme i d'integrar-se al nou estat espanyol renaixentista³¹². Un any després, Vicens elaborà una síntesi global de la decadència catalana de la Baixa Edat Mitjana al estudi «Els orígens de la revolució catalana» que va servir de pòrtic al seu treball sobre els Trastàmars que formaria part de la col·lecció «Biografies catalanes» que ell mateix havia impulsat³¹³. La visió de Vicens s'allunyava de les interpretacions que culpaven a un enemic extern – la monarquia castellana – de la decadència catalana i considerava la caiguda de Catalunya com a potència una conseqüència més del procés de depressió econòmica general dels països de Mediterrani que havia desenvolupat Pierre Vilar³¹⁴. El que aquí ens interessa és que per a Vicens, la crisi es comença a gestar en ple regnat de Pere el Cerimoniós – vers el 1350 – i una de les seves manifestacions són les diverses fallides bancàries de la dècada dels vuitanta dels principals prestadors del rei Pere, com ara Pere Descaus, Andreu d'Olivella, Pere Pasqual i Arnau Esquerit³¹⁵.

El mateix 1956, un historiador francès format en el materialisme històric, Pierre Vilar (1906 – 2003), publica un influent treball als *Estudios de Historia Moderna* sobre l'enfonsament català de la Baixa Edat Mitjana que formarà part de la seva magna obra traduïda al català, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*³¹⁶. Segons Vilar, el període de plenitud de Catalunya se situa entre 1250 i 1350. En el transcurs d'aquest segle, la disponibilitat d'homes i de capitals possibilita la conquesta i el poblament de nous territoris, la intervenció diplomàtica, militar i comercial al nord d'Àfrica i, sobretot, la intervenció en el comerç amb Orient. Els fonaments d'aquesta època de puixança són els capitals sorgits de la terra i de la producció artesana, l'esperit d'empresa, la cohesió social, una mà d'obra abundant i una sintonia amb la corona. A partir de 1350, la crisi general europea s'abat vigorosament sobre Catalunya, que tindrà greus dificultats per seguir el posterior ritme de recuperació: el país sortirà de la depressió tard i amb

---

³¹² Jaume VICENS VIVES, «Evolución de la economía catalana durante la primera mitad del siglo XV», a *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Actas y comunicaciones, vol. 1, Ponencias, Palma de Mallorca, 1955, p. 185 – 207.

³¹³ Jaume VICENS VIVES, «Els orígens de la revolució catalana», a *Els Trastàmars*, Barcelona, Vicens – Vives, 1980, 2ª edició, p. 7 – 61.

³¹⁴ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «Un período crucial en la construcción del medievalismo...», p. 233.

³¹⁵ Jaume VICENS VIVES, «Els orígens de la revolució catalana...», p. 16.

³¹⁶ Pierre VILAR, «Le déclin catalan du Bas Moyen – Âge. Hypothèses sur sa chronologie», a *Estudios de Historia Moderna*, 6, 1956 – 1959, p. 1 – 68.

evidents símptomes de debilitament, i mai més tornarà a ocupar la situació de preeminència a nivell europeu que havia tingut abans de la crisi. La seqüència traçada per Vilar resulta diàfana: la Pesta Negra i les seves seqüeles provoquen la desaparició de moltes explotacions, l'abandonament de moltes terres i l'enfrontament entre la pagesia i uns senyors necessitats de rendes que es troba a la base del greu conflicte remença. La disminució de la producció agrària atura el motor principal del creixement català. Per contra, el motor urbà sembla mantenir-se: el 1359 el rei Pere inicia l'ampliació de les muralles de Barcelona, tot i que el nou recinte no s'omplirà fins al segle XVIII. Per a Vilar, aquest fet assenyala el pas d'una conjuntura de desenvolupament a una conjuntura involucionista, tot i que també indica que l'apogeu del gran comerç, que no es troba tan lligat a la situació demogràfica i agrària, igual que el desenvolupament de la banca i la producció per a l'exportació, es prolonga fins a mitjan segle XV. Vilar fins i tot assenyala que, en un primer moment, l'acumulació de fortunes i l'abundància de moneda prova un pujada dels preus que es tradueix en una febre constructiva. Els grans edificis gòtics, com el saló del Tinell, la llotja o Santa Maria del Mar, es construeixen en aquest moment, sota els auspicis del rei Pere. De totes maneres, tot i aquesta prosperitat aparent, l'historiador llenguadocià situa entre les acaballes del regnat del Cerimoniós, el 1380, i el 1420 els primer símptomes de desequilibri i debilitat: els diversos pogroms del 1391, els problemes a Sardenya, els enfrontaments amb Gènova i la pèrdua de pes de Catalunya en el si de la Corona. La crisi es mostrarà amb tota la seva cruesa a mitjan segle XV.³¹⁷

Les hipòtesis de Vicens i Vilar foren revisades per autors procedents de molts diversos àmbits historiogràfics i avui en dia es poden considerar ja superades. En la historiografia recent impera la idea que, exceptuant l'enfonsament demogràfic, la decadència econòmica no va ser en línies generals tan catastròfica com es creia i les diverses manifestacions de crisi en algun sector anaven acompanyades de recuperacions, reaccions i compensacions en altres sectors³¹⁸. De totes maneres, cal situar les seves

---

³¹⁷ Els punts bàsics de la tesi de Pierre Vilar es troben sintetitzats a Gaspar FELIU, «La crisis catalana de la Baja Edad Media: estado de la cuestión», a *Hispania*, LXIV/2, núm. 217, 2004, p. 435 – 466, concretament p. 436 – 438.

³¹⁸ Paulino IRADIEL, «La economía de la Corona de Aragón a finales de la Edad Media», a *Los Reyes Católicos y la monarquía de España: Museo del Siglo XIX, Valencia, septiembre – noviembre de 2004*, Madrid, Sociedad Estatal de Commemoraciones Culturales, 2004, p. 125 – 136, concretament p. 126.

tesis en el context de finals de la dècada dels cinquanta i principis dels seixanta quan, en efecte, aquestes propostes suposaren una verdadera reconsideració de la Baixa Edat Mitjana catalana.

2.5. Dels anys seixanta al segle XXI: continuisme i multidisciplinarietat.

La historiografia del període que va dels anys seixanta a l'actualitat és pot qualificar de continuista i multidisciplinar. Multidisciplinar perquè, com veurem, les aportacions sobre la figura de Pere el Cerimoniós provenen d'àmbits tant diversos com la història de la literatura o la història de l'art. Continuista perquè aquesta entrada en escena d'altres àmbits d'estudi no implicarà, en línies generals, un canvi de paradigma respecte a períodes anteriors. Cronològicament, el primer esdeveniment, de gran rellevància, del període és l'aparició el 1966 del clàssic de Ramon d'Abadal.

2.5.1. Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya, de Ramon d'Abadal.

El 1966 veu la llum una de les fites bibliogràfiques que de manera més decisiva contribuirà a conformar la valoració negativa del rei Pere i del seu regnat que arriba, amb innovacions, fins a la biografia del monarca d'Ernest Belenguer de 2015: el treball de Ramon d'Abadal (1888 – 1970)³¹⁹ *Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña*, aparegut inicialment com a pròleg del volum XIV, dirigit per Luis Suárez Fernández i Joan Reglà, de la *Historia de España* de Ramon Menéndez Pidal, i traduït al català el 1972³²⁰. Algun historiador l'ha qualificat com l'obra més «extravagant» d'Abadal en el sentit de què és la que més s'allunya del seu àmbit d'estudi, la història del dret, i de l'època en què centrà els seus interessos, el període carolingi i el dels orígens dels comtats catalans³²¹. Igual que Soldevila, Abadal no estava

---

³¹⁹ Sobre la figura de Ramon d'Abadal v. la biografia de Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política, 1888 – 1970*, Lleida, Pagès, 1996. És també interessant el treball de Gaspar FELIU, «Ramon d'Abadal: la tenacitat en el treball de base», a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22, 2011, p. 157 – 183. V. també Josefa PIÑOL, «Bibliografia de Ramon d'Abadal», *Ausa*, vol. 6, núm. 66 – 67, 1970, p. 210 – 222.

³²⁰ Ramon d'ABADAL, «Pedro el Ceremonioso y los inicios de la decadencia...».

³²¹ Gaspar FELIU, «Ramon d'Abadal...», p. 177.

d'acord amb les conclusions a les quals havia arribat Pidal en la seva obra sobre el Compromís de Casp i li féu saber. D'aquelles converses en sorgí l'encàrrec del pròleg sobre el regnat del Cerimoniós.

Nascut a Vic el 1888, en el si d'una família benestant, Abadal viatjà a Barcelona el 1904 per estudiar Dret. A la universitat forjà amistat amb la «generació» articulada al voltant de Rubió i Lluch i dels Estudis Universitaris Catalans, és a dir, Valls i Taberner, Rubió i Balaguer, Bosch i Gimpera o Duran i Sanpere³²². El 1910 es traslladà a Madrid per realitzar el doctorat i entrà en contacte amb Rafael de Ureña, Eduardo de Hinojosa i Marcelino Menéndez Pelayo. A Madrid encarrilà definitivament els seus estudis vers la història jurídica de les institucions i el 1911 es doctorà amb una investigació sobre l'aplicació de les *Partidas* a Catalunya i el dret a la tinença de castells³²³. Recordem que Pere el Cerimoniós intentarà dur a terme un intent d'adaptació de la *Consuetudo Hispaniae*, incloses a les *Partidas* de Castella, després d'adonar-se que en l'evolució rendista de les castlanies, la imatge del poder reial sovint s'anava difuminant³²⁴. La finalitat de l'adaptació, com constatà Abadal, era l'enfortiment del poder reial en detriment de la noblesa i es concretaven en l'intent de substituir els *castlans* del dret feudal català pels *alcaydes* de la *Costumbre de España* en la guàrdia dels castells reials³²⁵.

En Ramon d'Abadal tornem a trobar, igual que en Rovira i Virgili, un historiador plenament implicat en la política del seu temps. A diferència de Rovira, però, la orientació ideològica d'Abadal és clarament conservadora. Militant de les Joventuts Nacionalistes de La Lliga des de la seva època d'estudiant, ingressà posteriorment al partit i fou elegit diputat provincial entre 1917 i 1924. Al morir Prat de la Riba, formà part de l'escissió del partit que crearia Acció Catalana el 1922. Amb l'adveniment de la República, tornà a la Lliga després de la clatellada electoral d'Acció Catalana³²⁶ i fou nomenat director de *La Veu de Catalunya*. Durant el període republicà, el conservadorisme d'Abadal s'aprofundí arran del tractament de la qüestió religiosa i els

---

³²² Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal...*, p. 21.

³²³ Traduïda i publicada amb el títol de «Les "Partidas" a Catalunya durant l'Edat Mitjana», a *Estudis Universitaris Catalans*, 6, 1912, p. 13 – 37 i 159 – 180 i 7, 1913, p. 118 – 162. Novament imprès a Ramon d'ABADAL, *Dels visigots als catalans*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 335 – 379.

³²⁴ Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», a *Anuario de Estudios Medievales*, 25, 1995, p. 628

³²⁵ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 258 – 259.

³²⁶ Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal...*, p. 222 – 223.

conflictes socials³²⁷. De tornada de l'exili, i fins a la seva mort el 1970, es quan publica la majoria d'estudis que li han valgut la qualificació de «gran patriarca dels moments inicials de la història de Catalunya»³²⁸.

La introducció del seu estudi sobre el regnat del rei Pere és enormement interessant ja que, a través ella, Ramon d'Abadal exposa la seva concepció de la història. Al seu parer, el progrés de la humanitat «no és pas degut a les masses, a l'home del carrer, sinó a les grans individualitats, a les minories selectes dirigents. L'individu és qui inspira la Història; després, el poble la realitza»³²⁹. Aquesta defensa d'una tipus d'història més de caire polític i militar el porta a oposar-se a «l'anomenada història *sòcio-econòmica*, que s'interessa per l'home mitjà i gravita sobre la massa, sobre les seves condicions de vida, sobre les estructures socials en què és enquadrada»³³⁰. Abadal es mostra contrari a la «història materialista», expressió sota la qual inclou des del materialisme històric de Marx fins a la nova històrica econòmica i social defensada per l'escola dels *Annals* amb Marc Bloch i Lucien Febvre i difosa a Catalunya per Vicens Vives, amb el qual sempre hi tingué, no obstant, una bona relació³³¹.

Tot i la seva aposta per la història d'índole política i la «història de les guerres», Abadal també té en compte els fets materials en el seu estudi. Així, abans d'abordar el regnat de Pere el Cerimoniós ofereix una panoràmica de la demografia del període, amb especial interès per les conseqüències de la Pesta Negra, i també de l'economia: aquest fet, tot i no arribar al nivell de Vicens Vives, constitueix un avanç respecte a la història essencialment política que plantejaven Rovira i Virgili i Soldevila. A la segona part de l'estudi, Abadal s'ocupa de les institucions com ara el consell del rei o la cúria i, molt especialment, les corts, «la qüestió bàsica de l'Estat medieval català»³³² i escenari de la pugna entre el rei i els estaments. Finalment, un semblança de la persona del rei i un anàlisi de l'enfrontament entre Castella i Aragó conegut com la Guerra dels dos Peres clouen el treball.

---

³²⁷ Gaspar FELIU, «Ramon d'Abadal...», p. 162.

³²⁸ Gaspar FELIU, «Ramon d'Abadal...», p. 163.

³²⁹ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 11.

³³⁰ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 8.

³³¹ Vicens Vives encomanà a Abadal el primer volum de la col·lecció «Biografies catalanes»: *Els primers comtes catalans*, que aparegué el 1958.

³³² Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 123.

Una dels aspectes més destacables de l'estudi d'Abadal és el paper que atorga a la institució de les corts com a limitadores del poder del monarca. El rei Pere tan sols les convocarà quan es vegi necessitat de recursos crematístics, fet que es convertirà en habitual a causa de les constants guerres en les que es veurà immersa la monarquia³³³. Abadal recompta que el Cerimoniós va reunir corts divuit vegades i que aquestes s'allargaren, sumant-les totes, durant vint-i-sis anys. Cal afegir les tretze reunions del Parlament, la majoria de vegades reduït al braç reial o ciutadà, i les tres reunions a Montsó de les «Corts confederades dels tres regnes». En total, dels cinquanta-un anys de regnat, tan sols en catorze d'ells no hi hagué cap mena de reunió parlamentària, fet que, segons Abadal, és una bona mostra de la tonalitat del regnat³³⁴. Aquesta és una de les claus de la concepció de Ramon d'Abadal del regnat de Pere el Cerimoniós: a diferència de «la historiografia tradicional», que «acostuma a presentar el rei Pere III com un monarca enèrgic i absolutista que contribuï a l'enfortiment del poder reial en la Corona d'Aragó, tot seguint la tendència general de les grans monarquies del seu temps», Abadal creu que els resultats del regnat del rei Pere van ser «clarament negatius; en els primers moments semblà que el poder reial rebria del monarca un impuls considerable; tanmateix no trigà gaire a declinar el seu ímpetu, i la seva situació fou cada vegada més feble i decebedora». En síntesi, creu que al final del seu regnat, «el control polític del país català es trobava en mans de les Corts»³³⁵. Cal valorar la interpretació innovadora de l'autor, en el sentit d'allunyar-se de la típica imatge del monarca autoritari; ara bé, en el seu dibuix del regnat abunden les tonalitats obscures i negatives, que també es traslladen a la imatge del rei, amb la insistència en tòpics com ara el de la feblesa física o la crueltat.

Per a Abadal, les fites més rellevants de l'acció de govern del Cerimoniós són la reincorporació del regne de Mallorca i les empreses destinades a recuperar Sicília, els ducats d'Atenes i de Neopàtria o el marquesat de Tortosa. De totes maneres, el balanç del regnat, «que hauria d'haver estat un període favorable a la consolidació d'una poderosa monarquia catalana», no podrà ser més negatiu a causa d'un seguit de problemàtiques en diversos àmbits: la crisi demogràfica, la «força activa i incommovible

---

³³³ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 263 – 279.

³³⁴ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 264.

³³⁵ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 257.

del sector feudal», i una política exterior desproporcionada, donaran lloc contràriament «a la formació d'una estructura estatal antimonàrquica que anul·larà la possibilitat que Catalunya reixi a ascendir amb personalitat pròpia i independent al nivell dels Estats renaixentistes de l'època». Per tant, conclou Abadal, «el regnat de Pere el Cerimoniós inicia la decadència política de Catalunya»³³⁶.

2.5.2. El «frontpopulisme historiogràfic» i l'impacte de l'obra de Pierre Vilar

Enric Ucelay Da Cal, historiador controvertit, va formular a finals de la dècada dels vuitanta un concepte força adequat per referir-se al tipus d'història que es practica a Catalunya durant les dècades dels seixanta i dels setanta: és el que anomena «historiografia frontpopulista», «un sincretisme nou, construït a partir de Soldevila – i no cal dir-ho, de Raventós –, però combinat amb l'assumpció de les postures ideològiques revolucionàries dels anys 30»³³⁷. El mestratge de Jaume Vicens Vives, juntament amb el renaixement de l'interès pel pensament marxista, haurien fet possible l'aparició d'aquest corrent, que estaria configurat per un seguit de valor comuns: l'aparició d'un historiador «compromès amb la societat» i que du a terme una tasca «alhora cívica i professional»; «el compromís de l'historiador és específicament amb els oprimits, o sia, la societat catalana que pateix una opressió nacional, i les “classes populars” o “el proletariat” [...] que patien no solament l'opressió física, sinó la distorsió fruit de l' “hegemonia” de la classe dominant»; consideració de la universitat com «l'únic àmbit adequat a l'historiador professional», i de la història econòmica com la suprema disciplina³³⁸. Segons Enric Pujol, sociològicament aquesta formulació és de gran utilitat ja que constata el decantament cap a l'esquerra política que van seguir una gran part dels historiadors del període, i també evidencia el destacat paper que aquests van tenir en la resistència cultural al franquisme i també a la historiografia espanyola oficial de

---

³³⁶ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 289.

³³⁷ Enric UCELAY DA CAL, «La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català», a Joaquim NADAL [et al.], *La historiografia catalana...*, p. 53 – 89, concretament p. 61 – 62.

³³⁸ Enric UCELAY DA CAL, «La historiografia dels anys 60 i 70...», p. 64 – 66.

l'època. Historiogràficament, però, el terme resulta excessivament genèric, ja que caldria distingir i caracteritzar cadascuna de les escoles que integraren aquest corrent³³⁹.

La traducció al català i publicació de la tesi doctoral de Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, entre 1964 i 1968³⁴⁰, provocà un impacte sense precedents en el conjunt de la societat catalana del tardo-franquisme i, específicament, marcà tota una època en la producció historiogràfica autòctona³⁴¹. La transcendència de l'obra de l'historiador francès rau en què suposava la interpretació del fet nacional català a partir del mètode del materialisme històric. Després d'explicar els fets geogràfics en el primer volum, en el sego Vilar analitza la Catalunya medieval traçant un període de plenitud, que va de 1250 fins al 1350, i un de decadència que s'inicia ja a partir de la segona meitat del segle XIV, com hem vist. En els dos volums restants de la seva obra, que conformen el nucli de la seva tesi, pròpiament dit, Vilar analitza les transformacions agràries i la formació del capital comercial durant el segle XVIII³⁴².

La influència de Pierre Vilar es fa palesa, al llarg de les següents dècades en les obres de diversos autors, un dels quals, i potser el principal, és Josep Maria Salrach (1945). Tot i ser especialista en l'Alta Edat Mitjana, Salrach és autor de diverses obres de síntesi d'història de Catalunya en què combina, de manera molt particular, una metodologia materialista històrica amb una ideologia catalanista³⁴³. El 1980, per exemple, es va encarregar de la redacció del primer volum de la *Història dels Països Catalans* – títol que ja conté una certa càrrega ideològica – coordinada per Albert Balcells. L'epígraf que tracta del regnat del rei Pere, escrit conjuntament amb Eulàlia Duran, no pot ser més explícit: «Retrocés de la monarquia i inicis de la decadència política: el regnat de Pere el

---

³³⁹ Enric PUJOL, *El descrèdit de la història...*, p. 167.

³⁴⁰ Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, 3 vols., Barcelona, Edicions 62, 1964 – 1968.

³⁴¹ Enric PUJOL, *El descrèdit de la història...*, p. 151.

³⁴² El propi Vilar explicaria, anys més tard, el significat del subtítol de l'obra, *Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*: «Recerques (cosa que indica que no pretenc haver acabat la tasca) sobre els fonaments econòmics (cosa que indica que m'he mantingut fidel a la hipòtesi de primacia del fet econòmic, no en la jerarquia dels fenòmens, sinó en la jerarquia dels fenòmens, sinó en la gènesi dels processos) de les estructures nacionals (cosa que significa que la meva intenció principal no ha estat la d'explicar, i molt menys, la de justificar, el fenomen nacional català, sinó la de situar el fet català com un cas revelador): revelador del desenvolupament desigual al si de la Península Ibèrica, revelador de les relacions entre els diversos tipus de desenvolupament econòmic i les aspiracions de les diferents classes socials», Pierre VILAR, *Reflexions d'un historiador*, València, Universitat de València, 1992, p. 75.

³⁴³ El nacionalisme de Salrach queda ben explicat a l'article programàtic «Nacionalisme i historiadors: per una història de Catalunya sense esquarterar», *Revista de Catalunya*, 103, 1996, p. 3 – 9.

Cerimoniós (1336 – 1387)»³⁴⁴. Tot i que la perspectiva metodològica és diferent, algunes de les conclusions de Salrach són similars a les que havia arribat Ramon d'Abadal: durant el regnat de Pere el Cerimoniós s'enforteix el paper de les Corts alhora que es crea una institució destinada a exercir una gran influència en el govern de la Corona, la Diputació del General o Generalitat, mentre que el poder reial fa fallida, ja que s'ha de plegar molt sovint als interessos dels estaments, tot i les reticències del rei.

Una altra síntesi del regnat del rei Pere apareguda pocs anys després i elaborada per una autora que podem situar també sota els paràmetres del materialisme històric és la de Carme Batlle (1931), que constitueix una part del volum tercer de la *Història de Catalunya* dirigida pel propi Pierre Vilar, i que porta com a subtítol «L'expansió baix medieval: segles XIII – XV». Novament ens trobem amb l'any 1350 com la cesura que separa l'època d'expansió dels temps de dificultats - en aquest cas, separa també les dues grans parts del volum -, tot i que ja des del segon decenni del segle XIV es comencen a apreciar símptomes de la futura crisi. El regnat del Cerimoniós, que ocupa poc menys de deu pàgines, és qualificat d'una «gran bel·licositat preconitzada pel mateix sobirà i els seus consellers»³⁴⁵.

2.5.3. Alguns treballs destacats de les últimes dècades.

Des de l'àmbit de la història de la literatura s'han produït anàlisis de conjunt de la crònica del rei Pere. Partint dels estudis de la dècada dels seixanta de Martí de Riquer³⁴⁶, altres autors que s'han ocupat del text cronístic són Albert Hauf, Stefano Cingolani o Josep Antoni Aguilar i Àvila. Hauf s'ha ocupat en diversos treballs de la «intencionalitat» del discurs cronístic del Cerimoniós, que consisteix en assegurar el pas a la posteritat de la memòria textual dels grans fets protagonitzats per la seva persona com a representant d'un gloriós llinatge, el de Barcelona i Aragó³⁴⁷. Cingolani ha analitzat la crònica com una

---

³⁴⁴ Josep Maria SALRACH, *Història dels Països Catalans, dels orígens a 1714*, vol. 1, Barcelona, Edhasa, 1980, p. 723 – 765.

³⁴⁵ Carme BATLLE, *L'expansió baix medieval*, a Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. 3, p. 183.

³⁴⁶ Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1, Barcelona, Ariel, 1980, p. 394 – 501

³⁴⁷ Albert HAUF, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», Ian MICHAEL i Richard Andrew CARDWELL (ed.), *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Book, 1986, p. 47 – 61; Albert HAUF, «Les cròniques catalanes medievals. Notes

expressió d'un discurs memorialístic del monarca, alhora que n'ha analitzat les qualitats literàries³⁴⁸. L'obra apareguda fa pocs anys d'Aguilar Àvila constitueix una bona i breu introducció des d'un punt de vista filològic a la crònica del rei Pere. Resulta interessant veure els paral·lelismes que estableix l'autor entre el discurs del Cerimoniós i el de Jaume I³⁴⁹.

Un treball de gran interès és el de la historiadora nord-americana Suzanne Cawsey, que analitza la vessant propagandística dels discursos reials, tant els cronístics com, sobretot, els pronunciats a Corts³⁵⁰. Un altre estudi que suposa una fita en els estudis sobre la figura del Cerimoniós i el seu discurs cronístic és l'obra de Jaume Aurell *Authoring the past* apareguda recentment. L'autor aplica a l'anàlisi de la crònica els paradigmes del nou medievalisme i de la nova historiografia i la compara amb la tradició de la cronística catalana així com amb les tradicions europees³⁵¹.

Altres treballs remarcables que constitueixen un estudi sobre algun aspecte concret són, per exemple, els de Raquel Homet sobre el discurs polític del rei Pere³⁵²; el de Rafael Narbona sobre simbologia política³⁵³, el llarg treball de Jocelyn Hillgarth sobre la personalitat del monarca que se'ns mostra a través del text cronístic³⁵⁴, o els estudis de Francisco Gimeno sobre la funció que atorga el Cerimoniós a l'escriptura³⁵⁵. Finalment, una de les últimes publicacions rellevants és la biografia apareguda el 2015 d'Ernest

---

entorn de la seva intencionalitat», Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 39 – 75

³⁴⁸ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana des del segle X fins al XIV*, Barcelona, Base, 2008.

³⁴⁹ Josep Antoni AGULAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.

³⁵⁰ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, 1200 – 1450*, València, PUV, 2002.

³⁵¹ Jaume AURELL, *Authoring the past: History, Autobiography and Politics in Medieval Catalonia*, Chicago, The University of Chicago Press, 2012.

³⁵² Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso», Nilda GUGLIELMI i Adeline RUCQUOI (ed.), *El discurso político en la Edad Media*, Buenos Aires, Primed i CNR, 1995, p. 97 – 115; Raquel HOMET, «Aspectos de la imaginaria política: los conceptos de cristiandad, España y nacionalidad en las grandes crónicas catalanas», *Temas medievales*, vol. 5, 1995, p. 254 – 256; Raquel HOMET, «La temporalidad en la historiografía catalana: del "Libre dels feits" a Pedro el Ceremonioso», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 26, 2005, p. 271 – 284

³⁵³ Rafael NARBONA, «Ritos y gestos de la realeza en las cuatro grandes crónicas», José Ángel SESMA (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208 – 1458. La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Centro de Estudios Medievales de Aragón, 2010, p. 285 – 326.

³⁵⁴ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva Crònica», *Llengua & Literatura*, 5, 1992 – 1993, p. 7 – 102.

³⁵⁵ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar. La experiencia gráfico – textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336 – 1387)*, Madrid, Abada, 2006

Belenguer, ja mencionada, que, tot i incorporar molta bibliografia actualitzada, segueix pecant d'alguns dels errors que ja observàvem en els autors del segle XIX: insistència en tòpics com els de la crueltat o l'afany pel cerimonial del monarca sense arribar a preguntar-se què empenyia el rei a actuar d'aquesta manera.

3. LA CULTURA LIBRÀRIA DEL REI

3.1. El rei Cerimoniós com a rei lector.

3.1.1. Introducció: Pere el Cerimoniós, un rei culte.

Existeix un ampli consens entre la majoria d'autors que s'han ocupat d'analitzar la figura del rei Pere en assenyalar l'amplia formació cultural del monarca³⁵⁶. Una de les últimes biografies que ha aparegut del Cerimoniós, la d'Ernest Belenguer, actualitzada des d'un punt de vista bibliogràfic però que no aporta quasi cap novetat des d'un punt de vista epistemològic, sintetitza les aportacions culturals del rei Pere, que engloben diversos camps³⁵⁷. Enunciem-los ara de manera sintètica. En el camp de l'*art*, el rei patrocina l'estil gòtic català com, per exemple, en el Saló del Tinell – obra a la qual ens referirem diverses vegades, ja veurem per què –, el Saló de Cent de Barcelona o, de manera molt especial, el monestir de Poblet, que es consolida durant el seu regnat i sota el seu impuls com a panteó dinàstic oficial de la dinastia catalanoaragonesa. En el camp de la *història*, el que aquí més ens interessa, el Cerimoniós, a banda de ser un lector compulsiu de llibres, promou la redacció de tres grans artefactes historiogràfics: les *Cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, la *Crònica* del seu regnat i les *Cròniques de Sicília*³⁵⁸.

En el camp del *dret*³⁵⁹, el rei encarregà una traducció al català de *Las Siete Partidas* d'Alfons X el Savi de Castella amb el propòsit principal d'enfortir el poder regi, tot i que

---

³⁵⁶ Sobre aquest aspecte segueix sent essencial el sintètic i eruditíssim estudi de Rubió i Lluch «La cultura catalana en el regnat de Pere III...», com també la seva introducció als *Documents per a l'història de la cultura catalana migeval*, vol. II, p. xxxiii-xxxv. Altres estudis sobre el rei i la cultura escrita: Ángel CANELLAS i José TRENCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia. Cancillería y cultura. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344 – 1479)*, p. 27 – 52; Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, especialment el capítol 7, «Libros para el rey, libros para la corte», p. 157 – 178; Ramon GUBERN, «L'home de lletres», a *Pere III, el Cerimoniós (1319 – 1387)*, Barcelona, Fundació Jaume I, any XXI, 1987, p. 41 – 53; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural...», especialment p. 36 – 45, o José TRENCHS ÒDENA, «Libri, lecture, insegnamento e biblioteche nella Corona d'Aragona (secoli XIII – XV)», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Vol. 1, Sassari, Carlo Delfino editore, 1993, p. 193-258, concretament p. 210 – 212.

³⁵⁷ Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 17 i p. 309 – 317.

³⁵⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre l'elaboració de la Crònica...», p. 519.

³⁵⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La cultura catalana en el regnat de Pere III...», p. 224.

sembla que quedà inconclusa³⁶⁰. També endegà un seguit d'ordinacions, essent les més rellevants per als nostres interessos les *Ordinacions de la casa reial*, còpia quasi literal de les *Leges Palatinae* del seu cunyat i arxienemic Jaume III de Mallorca, i també impulsà la versió definitiva del codi legal marítim o *Llibre del consolat del mar*, i altres ordinacions d'assumptes menors, com ara les de la seva capella o les de la Taula del Pes. Patrocinà també diversos estudiants de dret³⁶¹. Pel que fa a *l'astronomia i l'astrologia*, sabem que el Cerimoniós tenia a la seva biblioteca diverses obres d'autors àrabs i jueus i que també en sol·licità de noves, tant traduccions com compilacions³⁶². Dalmau Sesplanes o Bartomeu de Trésbens foren alguns dels astròlegs i astrònoms que estigueren al servei del rei. Impulsà unes taules astronòmiques que es coneixen com les *Taules astronòmiques de Pere el Cerimoniós*³⁶³ i durant el seu regnat també es creà el conegut atlas català d'Abraham Cresques el 1375. En el terreny religiós, impulsà traduccions de l'Alcorà i de Maimònides i protegí doctors jueus i estudiants de teologia³⁶⁴. En els últims anys de la seva vida, s'interessà per l'obra de Francesc Eiximenis, al qual protegí econòmicament en diverses ocasions³⁶⁵.

Més contribucions del Cerimoniós a la cultura. Amb les esmentades *Ordinacions* del 1344, el rei Pere, entre altres aspectes, intentà crear un grup de funcionaris cancellerescos que crearien un *nou estil de prosa* que, progressivament, serà imposat als escriptors de fora dels àmbits de la cort³⁶⁶. En el camp de la *poesia*, tant el Cerimoniós com els seus fills van intentar ressuscitar, sense èxit, la poesia trobadoresca a partir de la promoció de diversos certàmens poètics similars als del consistori de Tolosa, creat el 1323³⁶⁷. El propi rei compongué alguns poemes en un provençal catalanitzat³⁶⁸.

---

³⁶⁰ Fernando GONZÁLEZ OLLÉ, «Opciones y preferencias lingüísticas del rey Pedro IV», a *Revista de Filología Española*, LXXXVII, 2, p. 293 – 322, concretament p. 301.

³⁶¹ Jocelyn N. HILLGARTH, *Los reinos hispánicos: 1250 – 1516*, vol. 1, Barcelona, Grijalbo, 1979, p. 404

³⁶² Lluís CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona / Palma, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears, 2002.

³⁶³ José MILLÁS VALLICROSA (ed.), *Las Tablas astronómicas del rey Pedro el Ceremonioso*, Madrid, CSIC, 1962.

³⁶⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, p. LXXIX – CXV.

³⁶⁵ Jaume RIERA i Jaume TORRÓ, *Francesc Eiximenis i la casa reial: diplomataris 1373 – 1409*, Girona, Universitat de Girona, 2011.

³⁶⁶ V., per exemple, alguns dels treballs del volum de Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990.

³⁶⁷ Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana...*, p. 565 – 572. Un enfocament diferent de la qüestió a Giuseppe TAVANI, *Per a una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial, 1996.

³⁶⁸ Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana...*, p. 535 – 538.

Possiblement el més conegut és el que dedicà a «lo bon ayre e a la noblea de esta isla de Cerdenya»³⁶⁹ el 1355. Finalment, pel que fa als estudis universitaris, reben un fort impuls durant el regnat del rei Pere. El 1350 es funda l'Estudi General de Perpinyà i el 1354 el d'Osca amb les mateies prerrogatives que els de Tolosa, Montpeller i Lleida. De totes maneres, el protagonisme segueix essent per l'Estudi General de la capital del Segre, al qual el Cerimoniós li dedicarà moltes atencions³⁷⁰

Les llengües del rei. El rei coneixia, com a mínim, el llatí, el francès, l'aragonès, el castellà i el català³⁷¹. Veurem que les obres que patrocina i dirigeix, com ara la seva *Crònica particular*, estan farcides de citacions bíbliques en llatí, així com els seus discursos a Corts³⁷². D'altra banda, la seva copiosa correspondència ens mostra un monarca que canvia d'idioma depenent de l'origen de l'interlocutor³⁷³. Al papa i els eclesiàstics generalment s'hi dirigeix en llatí, mentre que escriu en francès a la seva primera muller, Maria de Navarra. Als seus fills s'hi dirigeix en català, mentre que per interactuar amb un personatge com Juan Fernández de Heredia utilitza l'aragonès.

La relació del rei amb la lectura.

El rei Pere estableix una relació que quasi podríem qualificar d'*íntima* amb els seus llibres, símptoma d'una notable modernitat, i que es pot dividir en dues d'actituds fonamentals: la preocupació per una adequada conservació dels manuscrits i la transformació de la lectura en un fet privat.

---

³⁶⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CLXVIII, p. 168.

³⁷⁰ Sobre l'Estudi General de Lleida v., per exemple, Joan J. BUSQUETA i Elena GONZÁLEZ (dir. i coord.), *L'Estudi General de Lleida: ciutat i universitat en els documents de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Lleida, Ajuntament De Lleida, 2000.

³⁷¹ Fernando GONZÁLEZ OLLÉ, «Opciones y preferencias lingüísticas...».

³⁷² Com veurem, el rei Pere adquireix moltes bíblies al llarg de la seva vida, algunes en llatí, altres efectivament en romanç com la «*bibliam vestram in romancio scriptam*» que demana a Sanç d'Aragó el 28 de juliol de 1339, Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CIV, p. 119.

³⁷³ Sobre aquest aspecte, v. Stefano CINGOLANI, «Introducció» a *Epistolari del rei Pere el Cerimoniós* (en premsa)

a) L'interès per la bona conservació dels llibres manuscrits.

A l'Edat Mitjana³⁷⁴, el llibre és un element car en comparació a altres béns de consum i, a banda de la seva funció cultural ja de per si amarada de prestigi, és considerat un bé luxós objecte de cobdícia per reis, eclesiàstics i alts dignataris civils³⁷⁵. El llibre, com a objecte de luxe i símbol de poder, era objecte de compra-vendes, regals entre grans dignataris, préstecs, deixes, però també de robatoris o confiscacions. Així, a través de permutes, compres, donacions o apoderaments³⁷⁶, les biblioteques comtals i reials veuran ampliat els seus fons, en un procés paral·lel a l'increment del prestigi dels seus propietaris³⁷⁷. És en aquesta direcció que cal concebre l'elecció del monestir de Poblet com a seu de la biblioteca règia, formalitzada a través d'una important acta de donació el 20 d'agost de 1380³⁷⁸ i de la qual ens n'ocuparem àmpliament al capítol cinquè. Tan sols enunciem de moment que, si bé hem de veure-hi també una finalitat funcional en la construcció de la biblioteca populetana – evitar la dispersió dels llibres després de la

---

³⁷⁴ La bibliografia del llibre manuscrit a la Corona d'Aragó la Baixa Edat Mitjana és oceànica. Mencionem, tan sols, algunes obres de referència. Una aproximació al llibre manuscrit des de la vessant dels seus aspectes més materials a Francisco GIMENO BLAY, «Produir llibres manuscrits catalans (segles XII – XV)», a Lola BADIA, Míriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ, *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII – XV)*, Barcelona, Curial, PAM, 2002, p. 115 – 149, o Manuel SÁNCHEZ MARIANA, «El libro en la Baja Edad Media. Corona de Aragón y Navarra», a Hipólito ESCOLAR (dir.), *Historia ilustrada del libro español*, vol. 1. *Los manuscritos*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Pirámide, 1993, p. 223 – 273. Sobre llibres i lectors són imprescindibles les obres de Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV...*, Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca...*, i Antoni IGLESIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV...* Resulta també indispensable el repertori bibliogràfic de Charles FAUHABER *Libros y bibliotecas en la España medieval...*

³⁷⁵ Gaspar COLL, «La relació preu/valor artístic i social del llibre manuscrit català al segle XIV. Aproximació a un estudi documental», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, Universitat de Barcelona, 16 – 17, 1995 – 1996, p. 215 – 232, concretament p. 216. Dues mostres del valor que atorga el rei Pere als llibres: el 2 de juliol de 1353, des de València, ordena que es castigui rigorosament als culpables de la destrucció i incendi d'una casa i una església situades a prop del monestir de Ripoll que causà la pèrdua de més de seixanta volums de llibres de teologia i altres ciències, Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. CVI, p. 99 – 100. El 5 de desembre de 1358, de Villareal estant, demana al bisbe de València que proveeixi de llibres litúrgics la capella del palau reial de la ciutat, que havia quedat arrasada per un aiguat: «Com l'altre dia quant vench aquell diluvi d'aygua se perdessin e.s destruissen los llibres que eren en la nostra capella reyal de València [...] vos pregam que vós aquells llibres que.y sien necessaris vullats ministrar a la dita capella», Josep TRENCHS ÒDNA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1122, p. 310.

³⁷⁶ Un exemple paradigmàtic és el que protagonitza Jaume II el Just quan empresona els Templers el 1311 i embarga tots els seus béns, especialment joies i llibres, v. Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya 2003, p. 198.

³⁷⁷ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón en la Edad Media*. Tesis doctoral de la Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, 2005, consultada el 12/8/17, p. 251.

³⁷⁸ Tot i això, com veurem, el rei Pere comença a afavorir Poblet amb llibres a partir de finals de la dècada dels 50.

mort del rei³⁷⁹ -, darrere de la concessió librària, que s'ha de concebre íntimament unida al panteó dinàstic fet construir també pel Cerimoniós, hi ha una clara política de celebració i enaltiment de la dinastia de la qual el propi n'és membre, i de la institució monàrquica.

Posseïm diverses notícies que testimonien la importància que atorga el rei Pere a la conservació dels llibres i la protecció durant el seu transport, fet que ens fa pensar en una consciència, més o menys desenvolupada, del seu valor. En una carta adreçada a la reina del 18 d'abril de 1363, el rei li demana que apressi a Guillem de Bellveí a acabar de copiar els capítols de les importants corts de Montsó recentment celebrades i que, un cop copiats, els hi envii «envolcats en un drap encerat»³⁸⁰. En una missiva del 26 de juny del 1368 el Cerimoniós reclama un salteri il·luminat i detalla les condicions en què ha de ser portat: «envolcat en drap encerat, en tal manera que per pluja ne per aygues no puxa menys valer»³⁸¹. Uns anys després, el 4 de febrer de 1375, demana al seu mestre racional Berenguer de Relat que no s'enviïn els seus llibres per mar per evitar qualsevol tipus de perill³⁸².

---

³⁷⁹ Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit a Catalunya...*, p. 198. Els llibres es guardaven al palau reial de Barcelona a la cambra del tresor, juntament amb les joies i les armes – fet que ens demostra el seu valor. Els més utilitzats pel monarca es guardaven en cofres o caixes a les diverses habitacions. V. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 414. Tenim una notícia del 4 de gener de 1362, per exemple, en què el rei ordena que una esfera que ha fet construir es col·loqui «en la cambra on estan los llibres [...] arrimant de ça los cofres dels llibres de guisa que la dita espera hi puga be estar», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCII, p. 199 – 200.

³⁸⁰ Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1245, p. 338. Recordem que les corts s'havien convocat en un moment crític de la guerra amb Castella; d'aquí podia venir possiblement la pressa del Cerimoniós perquè es copiessin ràpidament els capítols. Sobre la transcendència d'aquestes corts, ben coneguda, v. Pere ORTÍ & Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu, 1288 – 1384*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997, p. 229 – 262.

³⁸¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCXXXIII, p. 217. El 15 de setembre del mateix any, referint-se al mateix salteri, el rei fa referència a «atzur d'acre per acanar de illuminar lo nostra salteri», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCXXIV, p. 217 – 218. Aquesta referència testimonia un dels motius del valor dels manuscrits medievals: les seves belles il·luminacions. Sobre aquest aspecte, al qual ara no ens hi podem detenir, v. Gaspar COLL, «La il·luminació de manuscrits a Catalunya durant el segle XIV: aproximació a un estudi documental», a *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya, 3, 1998, p. 327 – 333.

³⁸² «Havem vist en una letra que [...] vos fets venir la nostra roba ensemps ab la de la reyna per mar tro sus a Tarragona, la qual cosa nos ha sabuda greu per los llibres nostres que hi son, los quals no volríem fossen meses en mar», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. CLXXXIX, p. 176.

b) La lectura: un fet privat.

La societat del segle XIV que produeix i consumeix literatura a la Corona d'Aragó és ja una societat essencialment alfabetitzada³⁸³. De totes maneres, la oralitat segueix tenint una gran presència i importància en diversos àmbits culturals com ara la poesia lírica o els sermons de reis³⁸⁴ i predicadors³⁸⁵, de manera que es pot dir que el contacte que s'estableix entre la noblesa i el llibre segueix realitzant-se en gran mesura a través de la oralitat i col·lectivament³⁸⁶. Les cròniques, les genealogies, i la resta d'obres historiogràfiques compostes des de finals del segle XIII es conceben en el marc del palau, que és també l'escenari privilegiat de la seva difusió, mentre que la pràctica de la lectura individual i en veu baixa segueix sent en aquests moments encara minoritària³⁸⁷. La remembrança de les gestes del llinatge, d'aquesta manera, recitades en un lloc públic, es converteix en un ritual col·lectiu, en un espectacle que, podent implicar la dramatització, la gestualitat, i fins i tot la dansa i el cant³⁸⁸ pretén divertir, educar i, evidentment, fer propaganda a favor dels interessos monàrquics³⁸⁹.

Des d'aquest punt de vista, no pot deixar de cridar-nos l'atenció la coneguda escena de la *Crònica particular* del Cerimoniós en què el rei, durant la campanya del Rosselló contra Jaume de Mallorca, se'ns mostra llegint en veu baixa – o potser mentalment – un

---

³⁸³ Paul ZUMTHOR, *La letra y la voz de la "literatura" medieval*, Madrid, Cátedra, 1989, p. 141.

³⁸⁴ Veurem al capítol 4 la importància dels sermons del rei inserits en el discurs cronístic. Tampoc oblidem que la pròpia *Crònica particular* del Cerimoniós conté algunes traces d'oralitat, tot i que molt minses si es comparen amb el *Llibre dels feits* o la crònica de Desclot. N'és un exemple el confós i breu paràgraf 41 del primer capítol, en què es justifiquen les repeticions del discurs que han aparegut i apareixeran: «E jatsia que, en lo procés qui se segueix en lo present llibre, sien contingudes algunes coses de les quals ja dessús és llargament feta menció, emperò, per continuar lo temps següent, són-hi tocades algunes coses d'aquelles que ja dessús són declarades, no per vici d'escriptura, mas per alguna superfluïtat que s'és haüda a continuar en lo present procés, lo qual no en deu ésser viciat, si alguna raó hi és recontada altra vegada, car és-se fet per continuació d'escriptura del present procés, e trobar-s'han cascuna continuada en la sua veritat», *Crònica*, I, 41, p. 73.

³⁸⁵ És el que s'anomena *oralitat secundària*: aquella producció oral que es recompon a partir de la seva inserció en una cultura lletrada, aquella oralitat passada pel sedàs de l'escriptura. Sobre aquest fenomen de gran complexitat i implicacions, v. Walter J. ONG, *Oralidad y escritura: tecnologías de la palabra*. Mèxic D.F., Fondo de Cultura Económica, 1987.

³⁸⁶ Isabel BECEIRO, «El contacto con el libro de la nobleza peninsular bajomedieval», *Discurso, memoria y representación. La nobleza peninsular en la Baja Edad Media. Actas de la XLII Semana de Estudios medievales de Estella – Lizarra*, Pamplona, Fondo de Publicaciones del Gobierno de Navarra, 2015, p. 213 – 242, concretament p. 216.

³⁸⁷ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 225.

³⁸⁸ Isabel BECEIRO, «El contacto con el libro de la nobleza peninsular bajomedieval...», p. 216 – 217.

³⁸⁹ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 225. Les gestes en vers sobre fets de la vida del rei Pere compostes pel capellà Sanç Martín molt possiblement es recitaren a la cort, Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CXXI, p. 131.

fragment del *Llibre dels feits* abans d'anar-se'n a dormir: «Aquest digmenge, a hora de prim son, nós encara no érem gitats e llegíem lo llibre o Crònica del senyor rei En Jacme, tresavi nostre»³⁹⁰. És sens dubte una traça de remarcable modernitat i que anticipa la transformació en els temps moderns de la lectura en un fet privat i individual³⁹¹. Desconeixem altres moments en què el rei llegeixi d'aquesta manera. Fins i tot, coneixent la tendència a la simulació en determinades ocasions del monarca, podríem pensar que l'escena és una invenció. Tant se val. El que importa és l'actitud que pren el monarca vers la lectura d'un llibre. D'altra banda, tenim documentades diverses compres de faristols per a la cambra dels llibres del rei i que molt possiblement anaven destinats a la lectura³⁹².

3.1.2. Pere el Cerimoniós, un rei bibliòfil.

És ben conegut el lema del *Policratus* de Joan de Salisbury «*rex illiteratus quasi asinus coronatus*» que adverteix dels perills de deixar el futur del regne en mans d'un rei ignorant³⁹³. Tot i que aquestes responsabilitats no sempre van ser assumides, o van ser-ho amb diferents nivells d'intensitat, podem dir que durant la Baixa Edat Mitjana es va fer cada cop més patent la necessitat de perfilar el retrat d'un rei *litteratus*³⁹⁴. En el marc de la Corona de Castella, l'exemple per antonomàsia de monarca que utilitzà la saviesa com a eina política i instrument d'afirmació del poder real va ser, com sabem, Alfons

---

³⁹⁰ *Crònica*, III, 193, p. 242.

³⁹¹ Sobre l'impacte i les repercussions de la lectura privada i en silenci, v. Paul SAENGER, «Silent reading: its impact on late medieval script and society», a *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, 13, 1982, p. 367 – 414.

³⁹² L'1 d'abril del 1367, per exemple, tenim un pagament de tres faristols per a la cambra del rei fets pel carmarlenc Francesc de Perellós: «[...] ab LXVIII sous IIII diners que costaren tres faristols, que manà fer a obs de tenir lo senyor rey los libres en què lig en la sua cambra», Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1363, p. 362.

³⁹³ La noció de *saviesa* encarnada en la figura del *rex sapiens* presenta dues accepcions diferents, tot i que complementàries. La primera es relaciona amb la virtut de la prudència, amb la capacitat de discernir entre allò “correcte” i allò “incorrecte”, i defineix la capacitat del rei per exercir la seva funció de govern i justícia (*rex prudens*) La segona fa referència al saber pròpiament dit, adquirit a través de l'estudi i l'aprenentatge (*rex litteratus*) i és la que ara ens interessa. V. Marina KLEINE, «Imágenes del poder real en la obra de Alfonso X (III): Rex sapiens», a *De Medio Aevo*, núm. 7, 1, 2015/1, p. 63 – 98, concretament p. 63.

³⁹⁴ Laura FERNÁNDEZ, «Los espacios del conocimiento en palacio: de las arcas de los libros a las bibliotecas cortesanas en el reino de Castilla», a *Anales de Historia del Arte*, 2013, vol. 23, núm. especial, II, p. 107 – 125.

X³⁹⁵. Igualment, a la Corona d'Aragó, com ja va assenyalar fa més d'un segle Heinrich Finke³⁹⁶, van existir un seguit de monarques que van establir una particular relació amb la cultura i les arts: reis cronistes, músics, oradors, promotors, fundadors d'universitats i, evidentment, bibliòfils³⁹⁷. Reis com Jaume II el Just, Pere el Cerimoniós, Joan el Caçador i Martí l'Humà seran monarques profundament bibliòfils, però aquesta bibliofília, lluny de quedar-se en una simple col·lecció d'exemplars, anirà encaminada a un procés de legitimitació del poder i d'afermament monàrquic. El cas del rei Pere és possiblement el més paradigmàtic. Com veurem, a través dels seus documents i en el seu discurs cronístic se'ns presentarà com un bon estadista i, també, com un monarca amb profundes inquietuds intel·lectuals.

Un altre dels efectes de la profunda inclinació del rei Pere i els seus fills pels llibres és la creació d'un circuit de préstecs literaris entre el monarca i els seus fills, les seves dones i els principals nobles de la Corona³⁹⁸. En aquest sentit, com veurem al capítol cinquè,

---

³⁹⁵ Adeline RUCQOI, «El rey Sabio: cultura y poder en la monarquía medieval castellana», a *Repoblación y reconquista. Actas del III Curso de Cultura Medieval*, Aguilar de Campoo, Centro de Estudios del Románico, 1993, p. 77 – 87. Un autor com Jocelyn N. Hillgarth creu que el Cerimoniós pretén emular conscientment el Rei Savi castellà pel que fa al seu paper com a mecenes i promotor de la cultura, «La personalitat política i cultural de Pere III...», p. 36. En un altre treball, el mateix autor suggereix que el rei Pere podria haver imitat el seu cunyat i gran enemic Jaume de Mallorca en aspectes com ara la legislació – el Cerimoniós copia quasi literalment les *Leges Palatinae* per elaborar les seves *Ordinacions de casa i cort* –, el mode en què volien ser vistos pels seus súbdits, a través de les cerimònies públiques o els obres d'art, i el seu paper com a promotors d'esglésies i col·leccionistes libraris: Jocelyn N. HILLGARTH, Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III», p. 76. És aquesta, sens dubte, una proposta interessant, tot i que creiem que el referent principal del Cerimoniós és el Conqueridor.

³⁹⁶ Heinrich FINKE, «Relacions dels Reys d'Aragó ab la literatura...».

³⁹⁷ Segons Manuel Alejandro Rodríguez de la Peña, tan sols els Hohenstafen i els Plantagenet poden presentar una «*excepcionalidad sapiencial dinástica*» similar. Manuel Alejandro RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, «Mecenas, trovadores, bibliófilos y cronistas: los reyes de Aragón del Casal de Barcelona y la sabiduría (1162 – 1410)», a *Revista Chilena de Estudios Medievales*, 2, 2012, p. 81 – 120, concretament p. 82.

³⁹⁸ Isabel BECEIRO, «El contacto con el libro de la nobleza peninsular bajomedieval...», p. 217. No és aquest el lloc adequat, però hem de mencionar, ni que sigui de passada, la innegable influència que degué tenir el Cerimoniós en la inculcació de les preferències bibliogràfiques als seus fills Joan i Martí. Pel que fa a Joan el Caçador, són nombroses les referències que testimonien l'interès del monarca pels llibres, un interès que creiem que mes que anomenar-lo bibliofília, el podríem arribar a anomenar *bibliofagia* ja que la demanda de manuscrits per part del rei és pràcticament constant. La tendència a la cleptomania librària que mostra també Joan podrà ocasionar problemes. El 20 de juny de 1379, per exemple, essent encara infant, Joan comunica per carta al vescomte de Roda que li ha sostret el *Lançalot* que tenia a casa seva: «Veçcomte: nos ací estants sabem que vos hic haviéts en la vostra casa .i. bell libre de Lançalot en francès; e quan l'aguem vist per sa bellesa havem lo ns pres e retengut», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCCI, p. 278. En quant a Martí l'Humà, ampliarà la llibreria del seu pare i el seu germà i arribarà a aplegar una biblioteca rica i variada: v. Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del Rey Martí d'Aragó...», i també María José ROY MARTÍN & Diego NAVARRO BONILLA, «La librería del rey Martín I el Humano: aproximación metodológica para su estudio», *Aragón en la Edad Media XIV – XV. Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros*, vol. II, Saragossa, Universidad de Zaragoza, Facultad de Filosofía

els monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, íntimament lligats a la monarquia, participaran també en certa manera d'aquest entramat cultural. Per al cas de Poblet, tenim alguna notícia de demandes de llibres religiosos al cenobi per part del rei i encàrrecs de còpies de manuscrits – la famosa còpia del *Llibre dels feits* de 1343 – que culminen amb la coneguda donació de llibres d'història del 20 d'agost de 1380. Ja veurem quina significació posseeix.

Tot i ser Jaume I el Conqueridor el model per excel·lència del rei Pere, el Cerimoniós no és un monarca essencialment guerrer com ho era el seu avantpassat. Veurem que és un rei que té interessos que engloben diversos camps del saber, des de la cartografia, la medicina o l'astrologia, fins a la matèria de Bretanya i les cançons de gesta franceses i castellanques, passant pels clàssics o els autors de l'Antiguitat Tardana com Juli Frontí o Pau Orosi. Tot i parlar diversos idiomes, encarregarà també nombroses traduccions del llatí, el grec, l'hebreu i l'àrab. Coneixerà també obres de teologia com ara les de Joan de Gal·les i demanarà llibres al gran enciclopedista Francesc Eiximenis. El seu coneixement profund de la història, tant dels seus territoris com de les corones veïnes, de la Bíblia i dels clàssics li permetran furnir discursos a corts d'una profunda erudició. Així doncs, en primer lloc, és lícit que ens preguntem quina fou l'educació del rei i com va dur-se a terme.

3.1.3. La formació del rei

En una ocasió, el Cerimoniós va afirmar que «Nós som de tal edat i de tal enteniment que una carta sabem escriure i redactar sense consell de ningú»³⁹⁹. Ramon d'Abadal, en el seu estudi clàssic sobre el Cerimoniós, ja va formular una qüestió que segueix suscitant interrogants: com i quan va adquirir la seva àmplia formació cultural el rei Pere, tenint en compte que el seu pare, Alfons el Benigne, amb prou feines sabia escriure⁴⁰⁰. En primer lloc, hem de dir que la *Crònica personal* no ens aporta cap mena d'informació

---

y Letras, Departamento de Historia medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos, 1999, p. 1369 – 1381.

³⁹⁹ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 157.

⁴⁰⁰ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 157 i 164 - 165. En aquest sentit, seria interessant conèixer si el seu avi patern Jaume II el Just, un rei culte, jugà algun paper en l'educació del seu net.

sobre l'educació del rei, com també passa amb molts altres temes i aspectes. Rafael Tasis, al seu torn, es limita a assenyalar que l'educació del petit Pere, a partir del trívium i el quadrívium, l'ensenyament de la Bíblia i l'aprenentatge del llatí, va dependre en bona mesura de l'arquebisbe Pero López de Luna⁴⁰¹. Jocelyn N. Hillgarth, bo i reconeixent la poca informació al respecte que ens aporta la documentació, creu que durant el seu període aragonès el futur Cerimoniós devia rebre algun tipus d'educació sistemàtica⁴⁰².

Francisco Gimeno, tenint en compte aquestes idees, ens parla del que ell anomena «*aprendizaje oculto*»: el fet que en el discurs cronístic del Cerimoniós no es faci cap mena de menció a l'aprenentatge del rei no és casual, sinó que es tracta d'una ocultació volguda de la debilitat i de la fragilitat pròpies del procés formatiu seguit al llarg dels primers anys d'aprenentatge. Al monarca no li interessava mostrar els seus titubejos formatius, ja que ja havia demostrat les seves limitacions físiques explicant que havia nascut setmesó⁴⁰³. En un discurs cronístic que persegueix projectar una imatge del Cerimoniós molt determinada, d'acord amb un afermament del poder monàrquic, aspectes com els primers balbucejos del petit Pere no hi tenen cabuda.

De totes maneres, posseïm algunes notícies sobre les primeres passes del futur rei cap a l'alfabetització. A través d'una carta del 26 de juny de 1326 d'Alfons el Benigne dirigida al seu mestre Ramon de Beniach, sabem que l'hi havia encomanat l'educació dels seus dos fills, Pere i Jaume⁴⁰⁴. Aquest personatge havia estat també el mestre dels fills de Jaume II el Just. Tenim la notícia d'un pagament del 3 de novembre de 1311 del rei Jaume a «*Raymundo de Benaiacho, magistro inclitorum infantum Jacobi et Alfonsi, filiorum nostrum*»⁴⁰⁵. Un altre mestre del futur rei va ser Garcia de Sant Pol. El setembre de 1331, quan Pere tenia 11 anys, Garcia va comprar dos llibres de text de gramàtica llatina, el *Doctrinal* i l'*Alexandre* per a l'aprenentatge de Pere: «Item li costaren .II. llibres, ço és Alaxandri e Doctrinal e altres llibres»⁴⁰⁶. El primer es refereix al *Alexandre* de

---

⁴⁰¹ Rafael Tasis, *La vida del rei en Pere III...*, p. 26.

⁴⁰² Jocelyn N. HILLGARTH,, «La personalitat de Pere el Cerimoniós...», p. 13.

⁴⁰³ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 34 – 35.

⁴⁰⁴ «Cum nos sicut vosmet scitis ordinauerimus uos in magistrum et instructorem in artibus inclitorum infantum Petri et Jacobi carissimorum filiorum nostrum», Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant Pere...», doc. 20, p. 85 – 86.

⁴⁰⁵ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. XXVIII, p. 21 – 22.

⁴⁰⁶ Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant Pere...», doc. 74, p. 148.

Gauthier de Chatillon, molt utilitzat en els ambients escolars del moment⁴⁰⁷, mentre que el segon és el *Doctrinal* d'Alexandre de Villadei, una gramàtica llatina del segle XII que tingué una àmplia difusió a la Baixa Edat Mitjana⁴⁰⁸. L'abril del 1334, el mateix Garcia de Sant Pol va comprar un *Tobies* «per aprendre al dit senyor infant»⁴⁰⁹. Es tracta del *Tobiata dogmata ad filium*, obra de Mathieu de Vendôme, i que formava part del text escolar anomenat *Auctores octo*⁴¹⁰.

L'aprenentatge del rei continua a l'edat adulta. A banda de coneixements gramaticals, de la Bíblia i del llatí, els monarques també llegien obres polítiques, teològiques i, evidentment, històrico-dinàstiques. Així per exemple, el 31 d'octubre del 1371 el Cerimoniós mana que s'envii una còpia de la crònica del Conqueridor al seu fill Martí, que llavors té 15 anys⁴¹¹, mentre que el 6 de març de 1365, l'infant Joan – té també 15 anys –, des del monestir de Sant Cugat del Vallès, havia informat a Pere Palau, tinent de les armes de l'Arxiu Reial de Barcelona, que havia enviat al seu cambrer diversos objectes, entre els quals hi ha un llibre anomenat «romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó, en cathalà»⁴¹². Creiem que no es tracta d'un exemplar de l'anomenada *Llegenda del bon comte i l'emperadriu alemanya*⁴¹³ sinó que, tal com opina Cingolani, estem davant de la versió catalana de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, patrocinada pel Cerimoniós i acabada el 1366, o potser una versió de les *Gesta*

---

⁴⁰⁷ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 42.

⁴⁰⁸ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 42. La utilització del *Doctrinal* demostra, segons Gimeno, que el jove Pere havia entrat ja en una nova fase del currículum escolar, ja que la gramàtica de Villadei no és un text per a principiants, Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 41.

⁴⁰⁹ Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant Pere...», doc, 113, p. 204. El *Tobies*, el *Doctrinal* i l'*Alexandre* seran utilitzats també en l'ensenyament del primogènit del rei Pere, Joan. El novembre del 1356 tenim documentada la compra de diversos llibres «a ops del senyor infant» - en aquests moments el futur Joan I té 6 anys: un «dotrinal», un «gracisme», un «Alaxandri», un «Cató» i un «Tobies», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. CXXI, p. 121.

⁴¹⁰ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 42.

⁴¹¹ Es tracta d'un «librum pergameneum cum postibus cohoptis de corio virnilio scriptum in romancio et incipit in rubro: "aquest és lo comensament del pròleg sobre llibre que feu el rey en Jacme per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Mallorca e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeller, de tots los feyts e de les gràcies que Nostre Senyor li feu en la sua vida".», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCXLIV, p. 235 – 236.

⁴¹² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CCXIII, p. 207 – 208.

⁴¹³ Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», a Axel SCHÖNBERG, Tilbert Dídac STEGMANN (curadors), *Actes del desè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, vol. II, Barcelona, PAM, 1996, p. 197 – 216.

*comitum*⁴¹⁴. Sigui l'obra que sigui, la lectura de les gestes dels avantpassats era habitual entre els membres de la reialesa⁴¹⁵.

3.1.4. Els llibres del rei Pere. Classificació temàtica.

Tot i que des dels temps de Jaume II el Just observem ja un augment de l'interès dels monarques pel que fa a la compra, encàrrec i producció de llibres manuscrits de temàtiques molt diverses⁴¹⁶, el regnat de Pere el Cerimoniós significa un augment tant quantitatiu com qualitatiu de la documentació règia relacionada amb el món del llibre. Les diverses recopilacions documentals⁴¹⁷ ens mostren un monarca demanant constantment referències bibliogràfiques de gran varietat temàtica – història, literatura clàssica, dret, religió, ciència o gramàtica –, fet que, insistim, ens permet parlar d'un rei *bibliòfil*⁴¹⁸ i, el que és més important, un rei *prerenaixentista*, tant pel que fa als gustos literaris⁴¹⁹ com, també, pel que fa a la seva concepció del poder⁴²⁰, com tindrem ocasió de comprovar.

---

⁴¹⁴ Stefano CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 159.

⁴¹⁵ El rei Pere no només es preocupa per l'educació dels seus fills, sinó també pels membres de la seva capella. El 14 de juliol de 1373, el Cerimoniós mana al rector de Torrestorres que vagi immediatament a la cort a ensenyar gramàtica i lògica als escolans de la capella reial: «Manam vos que encontinent vingats a la nostra cort per servir vostre ofici, ço és, legir gramaticha e lògica als capellans e escolans de la nostra capella e de la reyna», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura...*, vol. I, doc. CCLX, p. 247.

⁴¹⁶ V. Henrich FINKE, *Acta Aragonensia*, 3 vols., Berlín – Leipzig, W. Rothschild, 1908 – 1922; José HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, Nerea, 2006, p. 117 – 133, o Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II. Su vida familiar...* Era un rei amb fama de bon orador, i la *Crònica personal* del Cerimoniós ho testimonia. Just abans de la partida de l'expedició règia que ha d'acabar amb la conquesta de Sardenya, a Portfangós, el rei Jaume realitza un «sermó llarg e ben ordenat segons que es pertanyia, informant lo dit senyor infant, fill seu [Alfons el Benigne], sobre ço que fer devia en los afers de la dita conquesta». A continuació, el Just du a terme una celebració de la memòria dinàstica del llinatge d'Aragó des dels temps de Pere el Catòlic, un llinatge que gaudeix del favor de Déu i que ha protagonitzat grans gestes. *Crònica*, I, 12, p. 46 – 47.

⁴¹⁷ Citades totes al primer capítol, notes 27 – 41.

⁴¹⁸ Diu, per exemple, Isabel de Riquer: «*Pedro el Ceremonioso no fue sólo un rey bibliófilo, un coleccionista de libros, fue, y esto es más importante un rey lector*», Isabel DE RIQUER, «La literatura francesa en la Corona de Aragón en el reinado de Pedro el Ceremonioso», a Francisco LAFARGA (coord.), *Imágenes de Francia en las letras hispánicas*, Barcelona, PPU, 1989, p. 115 – 126, concretament p. 115.

⁴¹⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La cultura literària de l'època de Pere III...», p. 220.

⁴²⁰ Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 107.

Maneres d'adquirir els llibres

El rei Pere utilitza diversos mètodes per augmentar els exemplars de la seva biblioteca. Des de l'encàrrec d'una còpia als escrivans de la cancelleria, passant per les confiscacions de béns als rebels derrotats o als difunts, els encàrrecs a personatges que es troben a regnes estrangers, especialment França, Avinyó, Roma o Anglaterra, o els préstecs entre familiars⁴²¹. La confiscació de llibres més coneguda és possiblement la que el Cerimoniós aplica als béns de Jaume III de Mallorca un cop és derrotat. Ja el 9 de juliol de 1343, després de la campanya victoriosa de Mallorca, es produeixen els primers embargaments libraris: en una missiva el rei Pere demana al seu cambrer Llop de Gurrea que els set llibres de dret que té que havien estat del rei de Mallorca els entregui al seu tresorer Bernat d'Olzinelles⁴²². Al cap d'un any, el 2 de desembre de 1344, després de la pèrdua de Perpinyà per part de Jaume, el Cerimoniós ordena apoderar-se de tots els seus béns, «cavalls, cofres, llibres, vexella, moneda, robes, joyes, cappella, e tots qual se vol bens que l'alt en Jacme de Mallorcha e sa compaynna jaquiren a Puigcerdà» i «fer inventari per mà de notari publich de les dites coses»⁴²³. El rei Pere estava realment interessat en els llibres del seu cunyat⁴²⁴. Uns dies després, l'11 de desembre de 1344, retreu a través d'una carta al seu procurador dels comtats del Rosselló i la Cerdanya que hagi empenyorat els llibres de Jaume de Mallorca i mana que els hi enviï⁴²⁵. I encara més. Trenta any després, el rei Pere segueix apropiant-se dels béns de l'antic rival. Posseïm una carta de finals del 1377 en què el Cerimoniós es dirigeix a un mercader de Mallorca demanant-li un volum dels «secrets d'Aristòtil» ja que s'ha assabentat que el

---

⁴²¹ José TRENCHS ÒDENA, «Libri, lecture, insegnamento e biblioteche...», p. 204.

⁴²² «*Dicimus et mandamus vobis quatenus illos septem libros nostros quos penes vos tenetis qui que fuerunt incliti Jacobi de Maiorca, quorum unus vocatur Digestum vetus, alter Codex, alter Inforciatum, alter Volumen, alter Lectura Odofredi super Codice, alter suma Açonis, alter Inventarium juris compositum per episcopum Biterensem, tradatis et deliberetis pro parte nostre curie dilecto consiliario et thesaurio nostro Bernardo de Ulzinellis legum doctore*», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CXVI, p. 127 – 128.

⁴²³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CXXIII, p. 133.

⁴²⁴ El rei Jaume tenia una quantitat considerable de llibres. Un inventari del 1349 demostra que en aquells moments, tot i les depredacions del Cerimoniós i una donació que havia fet al monestir de Poblet el 1341 de 40 manuscrits, seguia tenint més de 90 llibres, 80 dels quals eren no-litúrgics. V. Jocelyn N. HILLGARTH, «Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina», a *Studia lulliana*, vol. 30, núm. 82, fascicle 1, 1990, p. 57 – 74, concretament p. 60 – 61.

⁴²⁵ «A nos es greu com havets meses en penyora dels llibres nostres qui eren aquí romases de l'alt en Jacme de Mallorques e de ses companyes. Per què us manam expressament, sots pena de la nostra indignació, que, vista la present, tragats tots los llibres e ls nos tramitats ací», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CXXIV, p. 133 – 134.

manuscrit «fo del rey en Jacme de Mallorques»⁴²⁶. El monarca devia ser conscient de la qualitat dels llibres Jaume III.

Confiscar llibres dels morts és quelcom habitual. Això ocorre, per exemple, amb les obres de Joan de Cremona, antic metge de Jaume III i condemnat el 1345. Després de ser executat, el rei demana al procurador del Regne de Mallorca que ràpidament li trameti «omnes et singulos libros cuiuscumque facultatis qui fuerunt magistri Johannis de Cremona»⁴²⁷. L'11 de febrer de 1351, de Perpinyà estant, el rei Pere demana a la seva germana una «bíblia que és escrita en vulgar cathalà» que havia sigut de l' «alt infant en Jacme, a qui Deus perdó»⁴²⁸, és a dir, del seu germanastre Jaume, un dels cabdills dels unionistes aragonesos que s'havien revoltat contra el rei, i que havia mort el 1347 en circumstàncies estranyes, com veurem. El 10 de febrer de 1365, des de Tortosa, demana tres llibres «escrits en pergamí, ab cobertes de posts e cobertes de cuyr vermell» de les «.viii. Partides de les leys d'Espanya» i altres «llibres escrits en castellà que foren del infant en Ferrando»⁴²⁹. L'infant Ferran, l'altre germanastre del Cerimoniós, havia estat assassinat per ordre del rei Pere feia un parell d'anys.

Durant el regnat del rei Pere s'encarreguen un gran nombre de traduccions d'obres d'autors clàssics grecs i llatins, però també de textos hebreus o àrabs. En aquesta sentit, és especialment remarcable la tasca que du a terme la cancelleria com a nucli productor de traduccions, tal com veurem al capítol 4. El 2 de febrer de 1369, per exemple, el rei encomana a Jaume Domènech la traducció al romanç dels *Stratagemata* de Juli Frontí, en cas que estiguin en llatí⁴³⁰. Destacable és, per exemple, la traducció de *L'Alcorà* que encarrega el Cerimoniós del llatí a una llengua romanç, possiblement al català, a Ferrer de Gilabert, el seu procurador del Regne de Mallorca el 1381⁴³¹. Dos anys després, el 14 de març de 1383, mana a les aljames jueves de Girona i Perpinyà, que facin traduir «del

---

⁴²⁶ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXCI, p. 272.

⁴²⁷ Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 771, p. 224.

⁴²⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLI, p. 154.

⁴²⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXII, p. 206 – 207.

⁴³⁰ «Entes havem que vos havets un libre qui tracte de fet de cavalleria appellat Julio Frontí [...] e si per ventura és en latí, trebellats hi vos que sia tornat en romanç», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXVI, p. 219.

⁴³¹ «En Ferrer Gilabert: nos sabents que l'Alcorà dels moros és en lo monestir dels ffreres Menors d'aquexa ciutat, volem haver còpia d'aquell, reduït de latí en romans», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXIII, p. 296.

ebraych en lengua catalana la obra que maestre Mossè de Egipte feu sobre los juhís o drets ebrahichs»⁴³².

El Cerimoniós també compra llibres a l'estranger. El 30 de novembre de 1361, per exemple, encarrega les *Cròniques dels reis de França* aprofitant que Francesc de Perellós ha anat a París, ja que ha perdut l'exemplar que tenia. Si no queda cap exemplar disponible al mercat, el mana fer copiar⁴³³. El 28 de setembre de 1370 escriu al seu conseller i majordom Berenguer d'Abella, que és a França, dient-li que si troba «llibres de cròniques dels reis d'Ongria, de Dàcia, de Norega o altres», els compri sense consultar-li⁴³⁴. Voluntat diàfana del monarca d'aconseguir cròniques règies procedents dels indrets mes remots.

---

⁴³² Podria tractar-se d'una traducció del *Mixnè Torà* de Maimònides, Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXXVIII, p. 309.

⁴³³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CC, p. 196 – 198.

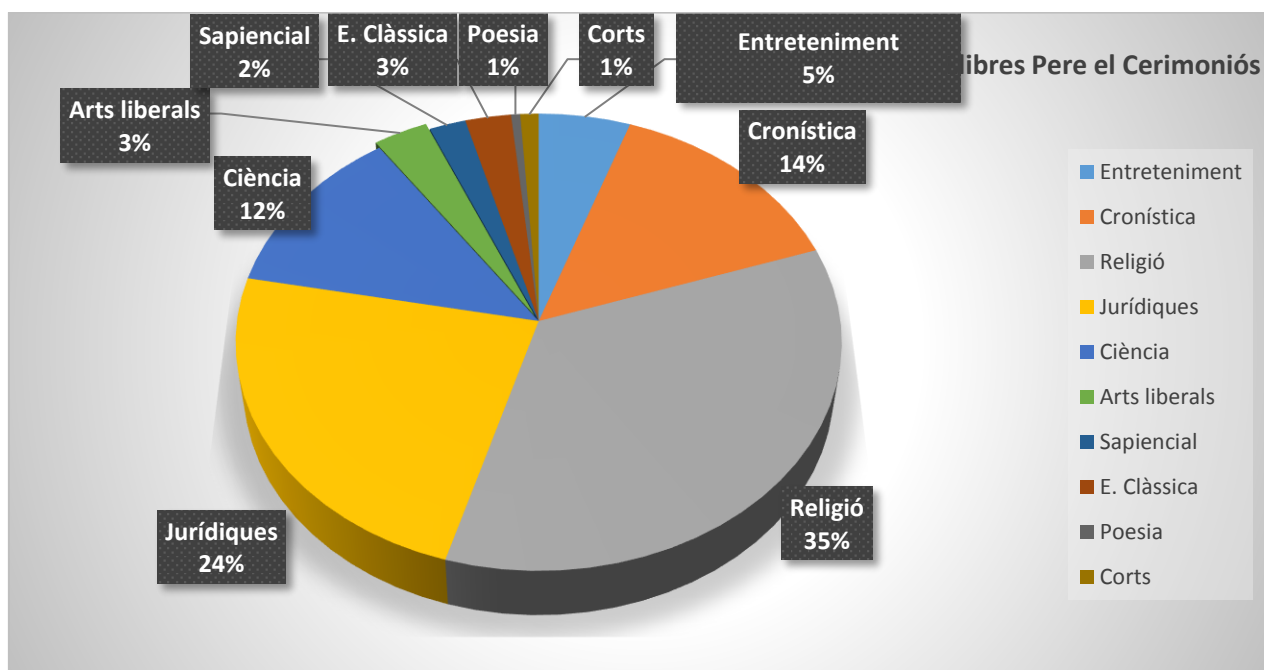
⁴³⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXVII, p. 229 – 230.

Quadre 1. Llibres del rei Pere el Cerimoniós

1. Literatura d'entreteniment	10 llibres
1.1. Matèria de Bretanya	5
1.2. Cançons de gesta	1
1.3. Altres obres	4
2. Cronística	27 llibres
2.1. Cròniques franceses	4
2.2. Cròniques castellanes	4
2.3. Cròniques de la Corona d'Aragó	14
2.4. Altres	5
3. Literatura religiosa	66 llibres
3.1. La Bíblia i els seus comentaris	25
3.2. Llibres devocionals i litúrgics	33
3.3. Vides de sants	1
3.4. Miracles de la Verge	1
3.5. Llibres teològics	4
3.6. Altres religions	2
4. Llibres jurídics	44 llibres
4.1. Dret Romà	12
4.2. Dret Canònic	5
4.3. Processos	2
4.4. Recopilacions de lleis	23
4.5. Altres obres jurídiques	2
5. Llibres de ciència	23 llibres
5.1. Astronomia	16
5.2. Agricultura	3
5.3. Geografia i cartografia	2
5.4. Medicina	1
5.5. Demografia	1
6. Llibres d'arts liberals	6 llibres

6.1.	Gramàtica	5
6.2.	Diccionaris	1
7.	Literatura didàctica i sapiencial. Obres èticopolítiques	4 llibres
8.	Obres d'època clàssica i Antiguitat Tardana	5 llibres
9.	Poesia	1 llibre
10.	Corts	2 llibres

Gràfic 1. Els llibres del rei Pere el Cerimoniós. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

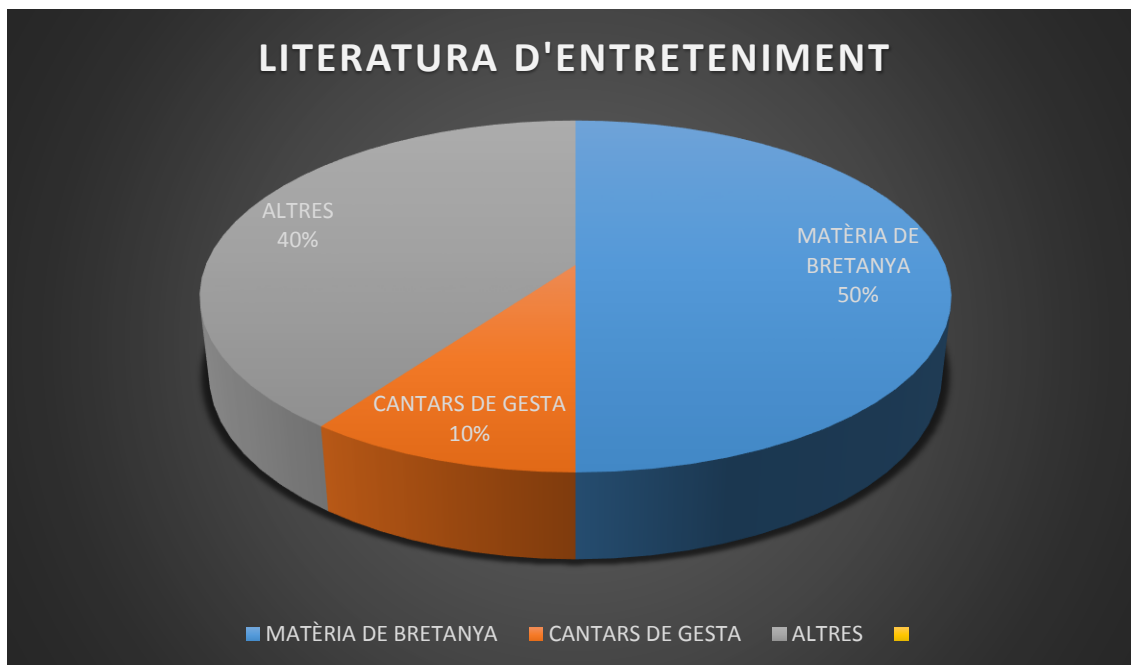

Aquest és el quadre resum dels llibres del rei Pere el Cerimoniós que hem inventariat. 188 ítems classificats temàticament extrets dels diversos diplomataris, epistolaris i altres recopilacions de fonts primàries que hem indicat en el capítol introductori de l'estudi⁴³⁵. Abans de passar a analitzar cada un dels grups en particular, convé realitzar una sèrie d'aclariments previs. En primer lloc, cal deixar ben clar que aquests 188 llibres no representen una reconstrucció total de la biblioteca del rei Pere. Hem documentat només els llibres del rei a partir que comença a regnar el 1336 i fins a la seva mort el 1387. Per tant, obviem els que serviren, per exemple, per a l'educació del monarca o que el rei llegí durant la seva adolescència. En segon lloc, cal tenir en compte que aquests llibres es refereixen no només a compres i adquisicions que realitza el Cerimoniós, sinó també a mencions de manuscrits que el rei segurament ja posseïa en el moment en què apareixen ressenyats. Obviem, això sí, les obres demanades i adquirides per les diverses reines, les infantes i els infants, ja que l'inventari s'hagués allargat excessivament, amb una sola excepció: la traducció al català de les *Històries troianes* de Guido delle Colonne, ja que fou realitzada per Jaume Conesa, protonotari i secretari del rei Pere. Tot i que a la figura del rei escriptor hi dediquem el capítol quart, també incorporem en aquest quadre les diverses obres que el monarca promociona o fa escriure, com son les diverses versions de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, la seva *Crònica personal*, la *Crònica dels reis de Sicília*, les *Ordinacions de la Casa i Cort* o el procés contra Jaume III de Mallorca ja que, gràcies a la documentació, sabem que el rei seguia de ben a prop el procés de redacció de les obres i, fins i tot, en corregia personalment els resultats. Finalment, cal mencionar l'enorme dificultat que suposa molts cops saber si una obra es refereix a un mateix manuscrit aparegut anteriorment o, per contra, es tracta d'una nova còpia o demanda. Quan la referència a una mateixa obra s'allunya en el temps és probable que es tracti de diferents manuscrits. Ara bé, tampoc és estrany, com veurem, que el Cerimoniós encarregui una obra i no la pagui fins al cap de diversos anys. Aquestes són tan sols algunes de les problemàtiques que ofereix l'anàlisi dels inventaris dels llibres del rei.

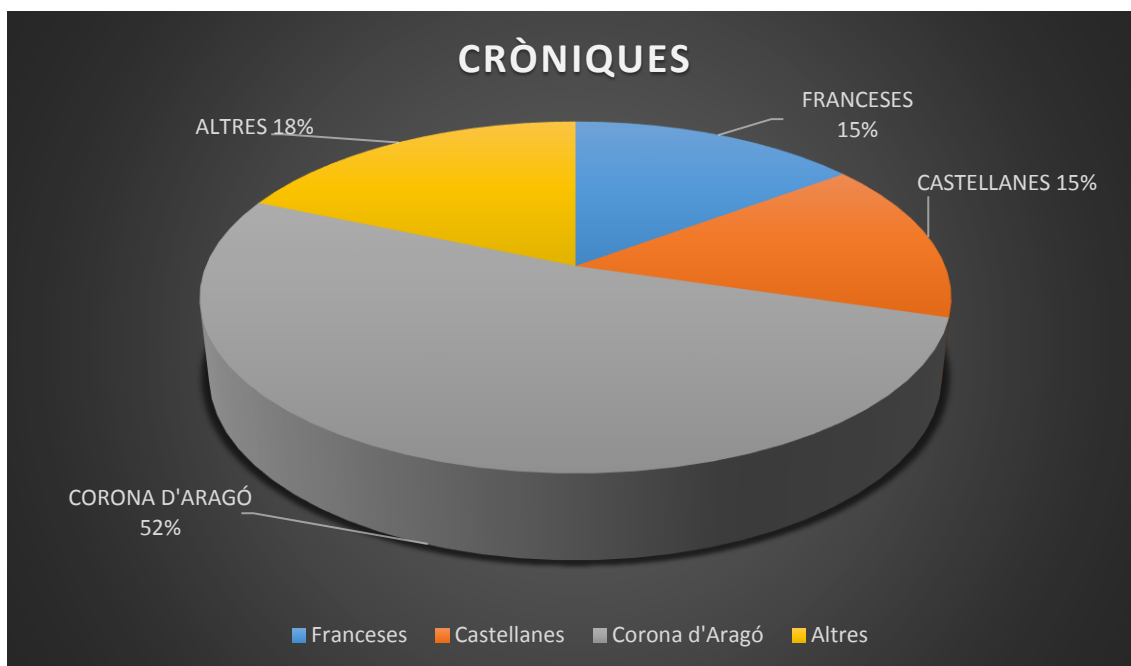
---

⁴³⁵ Notes 27 a 43.

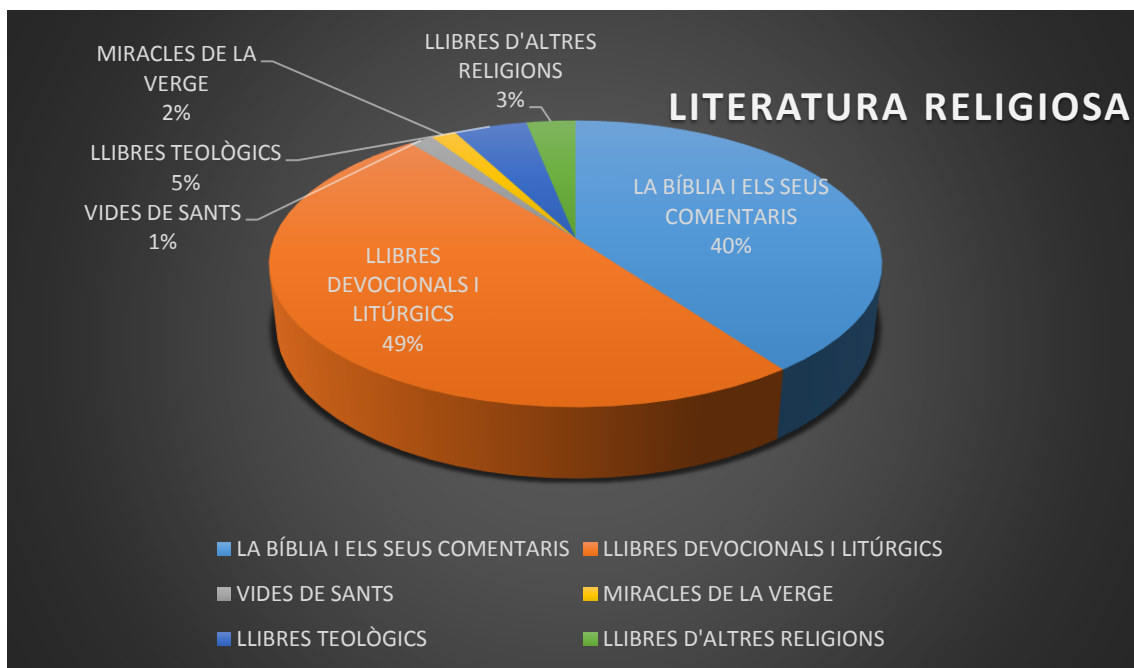
Gràfic 2. Literatura d'entreteniment del rei Pere. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

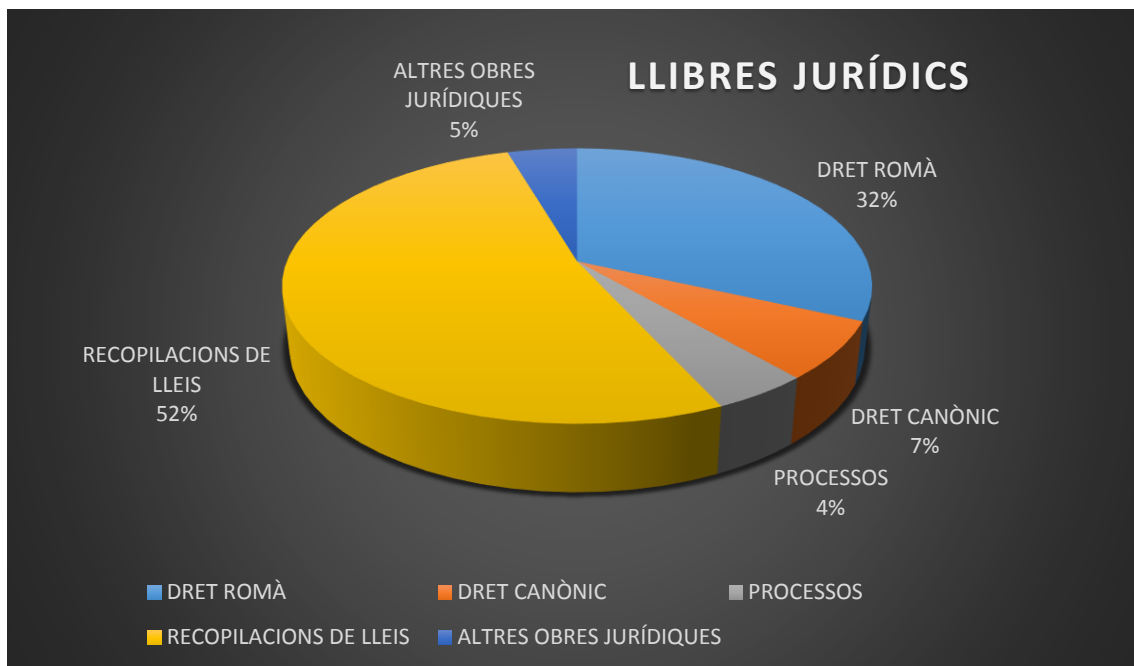
Gràfic 3. La cronística llegida pel rei Pere. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

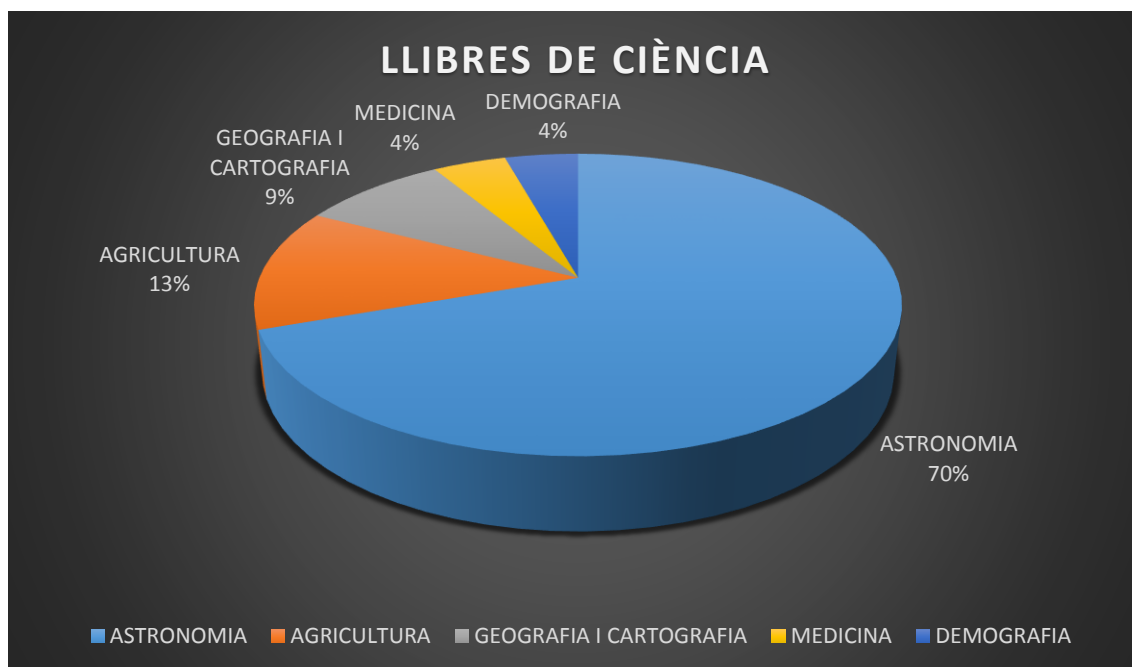
Gràfic 4. Literatura religiosa llegida pel rei Pere. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

Gràfic 5. Llibres jurídics del rei Pere. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

Gràfic 6. Llibres de ciència del rei Pere. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

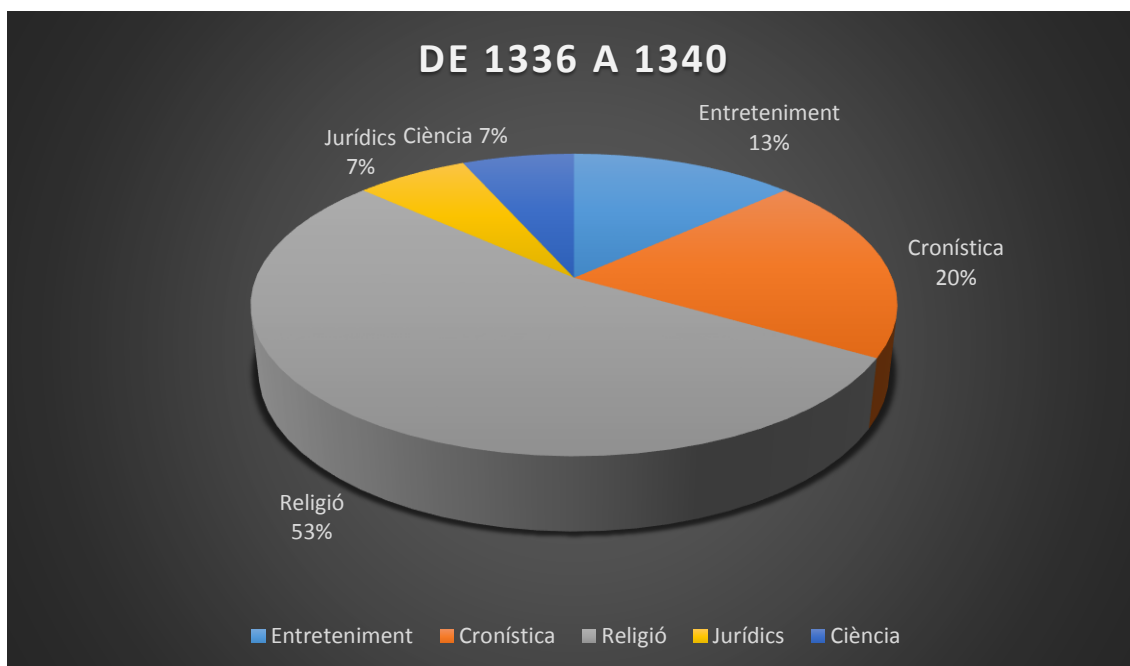

Quadre 2. Llibres del rei de 1336 a 1340 (15 llibres)

ANY	FITES BIOGRÀFIQUES DEL REI PERE	LLIBRES
1336	Inici del regnat. Coronació a Saragossa. Enfrontament amb la noblesa catalana.	Llibre de Miracles de la Verge Llibre dels Drets Reials de la Segarra
1337		Llibre d'Hores <i>Cròniques</i>
1338	Casament amb Maria de Navarra.	Mapamundi Decretals
1339	Trasllat de les restes de Santa Eulàlia a la cripta de la catedral de Barcelona. El rei acompanya la processó.	<i>Meliadux</i> <i>Cròniques dels reis de França</i> Llibre de la conquesta de la terra d'Ultramar Una Bíblia en romanç <i>Lançalot</i>
1340	Escull Poblet com a lloc d'enterrament.	Una Bíblia Llibre d'Hores <i>Decret</i> de Gracià Una Bíblia

Gràfic 7. Llibres del rei Pere de 1336 a 1340

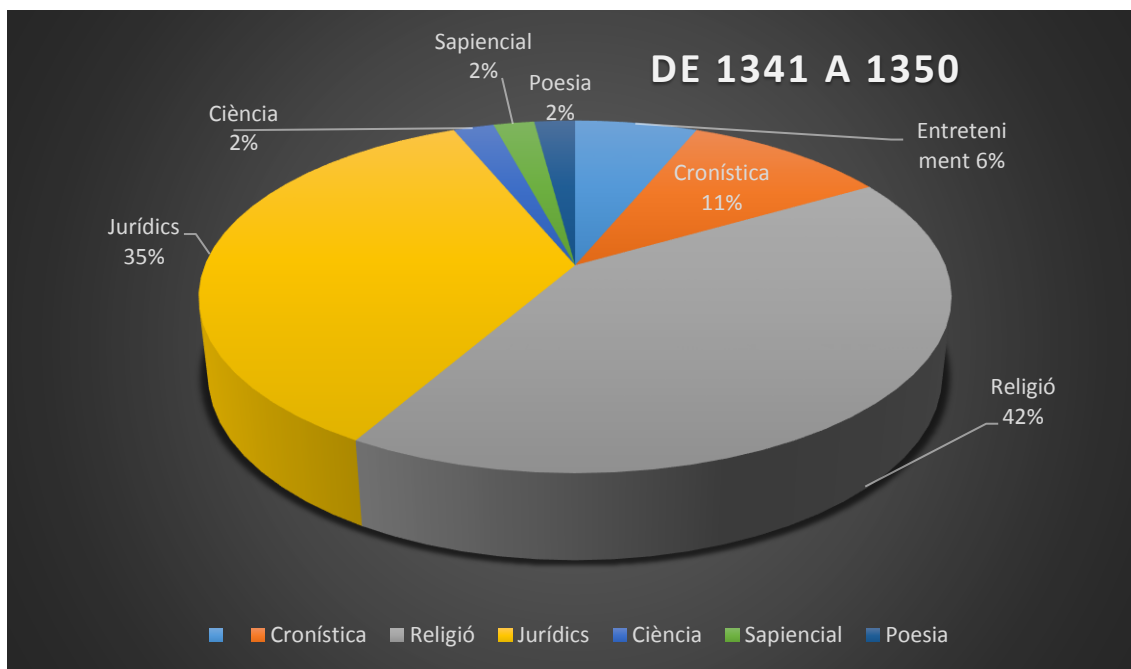

Quadre 3. Llibres del rei de 1341 a 1350 (48 llibres)

1341	Inici del conflicte amb Jaume III de Mallorca	Una Bíblia <i>Decret de Gracià</i> <i>Ordinacions de la casa reial</i> <i>Llibre De coronationibus regum</i>
1342	Encàrrec a mestre Aloi de les 19 estàtues d'alabastre dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó per al Saló del Tinell del Palau Reial de Barcelona.	Llibre de les cròniques d'Espanya = <i>De Rebus Hispaniae</i> Breviari Saltiri <i>Calila e Dimna</i> Missal Oficier
1343	Procés contra Jaume III. Declarat culpable i desposseït dels seus estats. Pere ocupa Mallorca.	Llibre anomenat <i>Gestorum</i> en francès <i>Digestum</i> vell Codex <i>Inforciatum</i> <i>Volumen</i> <i>Lectura d'Odofred sobre el Codex</i> <i>Summa d'Açó</i> <i>Inventari del Decret</i> <i>Crònica de Jaume I</i>
1344	Campanya del Rosselló contra Jaume III, que és vençut	Una Bíblia Saltiri <i>Gestes en vers de Pere III</i>
1345		Procés contra el rei de Mallorca Un llibre de <i>Cròniques</i> de fets de la terra Una Bíblia Una Bíblia de Jaume de Mallorca
1346		<i>Concordances</i> <i>Lançalot</i> <i>Digest nou</i> <i>Digest vell</i> Codex <i>Ofici de l'Exaltació de la Santa Creu</i> Leccionari
1347	Inici de la rebel·lió de les unions. Corts de Saragossa. El rei Pere, a mercè dels revoltats unionistes aragonesos. Intervenció de Bernat de Cabrera i retorn a Catalunya del rei. El rei es casa en segones núpcies amb Leonor de Portugal	<i>Moralia de Job</i> Oficier Epistolari Evangelari Un llibre de medicina Missal
1348	La Pesta Negra arriba als territoris de la Corona d'Aragó. El rei, presoner dels unionistes a València, aconsegueix escapar i es refugia a Terol. Batalla d'Èpila i derrota de la Unió aragonesa. Els principals dirigents són ajusticiats. Derrota dels unionistes valencians a la batalla de Mislata.	Hores de Santa Maria

1349	Casament en terceres núpcies amb Leonor de Sicília Batalla de Lluçmajor. Mort de Jaume III. Reincorporació del regne de Mallorca.	El Llibre de les seves gestes = <i>Crònica de Pere III</i> Un llibre de cròniques d'Antoni Des Collell Llibre de la <i>Taula rodona</i>
1350	Naixement de l'infant Joan, futur Joan I. Fundació de l'Estudi General de Perpinyà.	Breviari <i>Instituta</i> <i>Digest</i> <i>Clementines</i> <i>Suma de Jaufred</i>

Gràfic 8. Llibres del rei Pere de 1341 a 1350. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

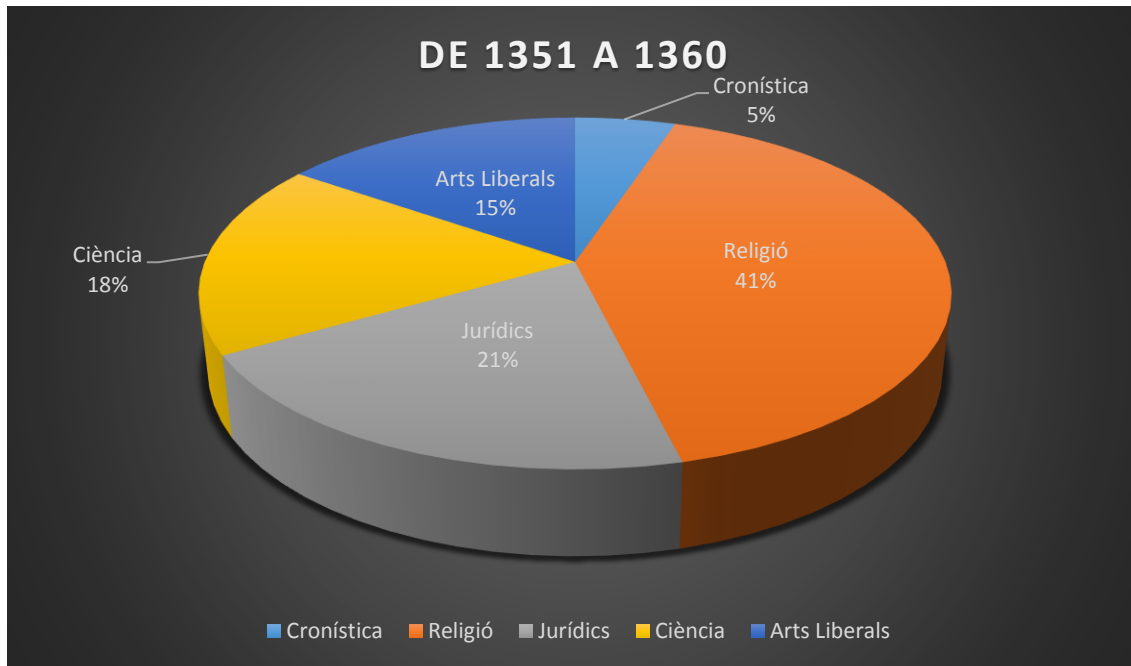

Quadre 4. Llibres del rei de 1351 a 1360 (39 llibres)

1351	Aliança amb Venècia contra Gènova	Bíblia en català Hores de Santa Maria Saltiri Saltiri Saltiri de la difunta reina Maria Saltiri Oficier <i>Llibre de les Ordinacions del rei Pere II (el Gran)</i> Llibre de figures i astronomia Un llibre anomenat <i>Almanach</i>
1352	Batalla de Bòsfor contra Gènova	Una Bíblia Còpia d'un llibre de les <i>Ordinacions de la Casa Reial</i> Un llibre d'astrologia Missal
1353	Batalla de l'Alguer. Victòria contra els genovesos	Una Bíblia que fou del noble Gilabert Oficier Oficier
1354	El rei repobla l'Alguer amb catalans Corts generals a Càller Fundació els Estudis Generals d'Osca	
1355	Escriu un poema lloant «lo bon aire e noblea» de Sardenya	<i>Librum nostrarum cronicarum = Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> (versió llatina)
1356	Inici de la guerra amb Castella Naixement de Martí, segon fill mascle	<i>Catholicon</i> Còpia del llibre de les <i>Ordinacions de la Casa reial</i> <i>Doctrinal</i> <i>Gracisme</i> <i>Alaxandri</i> <i>Cató</i> <i>Tobies</i>
1357		
1358	Naixement de l'infanta Leonor Aixecament dels Dòria a Sardenya	Missal Un llibre en paper d'algunes Ordinacions Antifoner Responser dominical Llibre dels focs de Catalunya <i>Cròniques dels reis d'Espanya = De rebus hispaniae</i>
1359	Atac naval de les forces castellanes a Barcelona Corts de Cervera. Creació de la Diputació del General. Ordena establir el cens general dels fogatges del Principat de Catalunya Inici de les obres del Saló del Tinell del Palau Reial Major de Barcelona	Una Bíblia Un llibre d'Abenragel Un llibre d'Abenragel <i>Tractat d'astrologia o ciència dels estels</i> de Dalmau Desplanes i Pere Gilbert Llibre de les rendes i els drets dels antics reis d'Aragó <i>Ordinacions sobre lo fet del mar</i>

	Construcció d'un arxiu a Càller per conservar la documentació de Sardenya	
1360	Ordena que les tombes del panteó de Poblet siguin col·locades damunt d'un seguit d'arcs monumentals	<i>Ordinacions de la capella reial</i> Constitucions de les Corts de Cervera

Gràfic 9. Llibres del rei Pere de 1351 a 1360. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

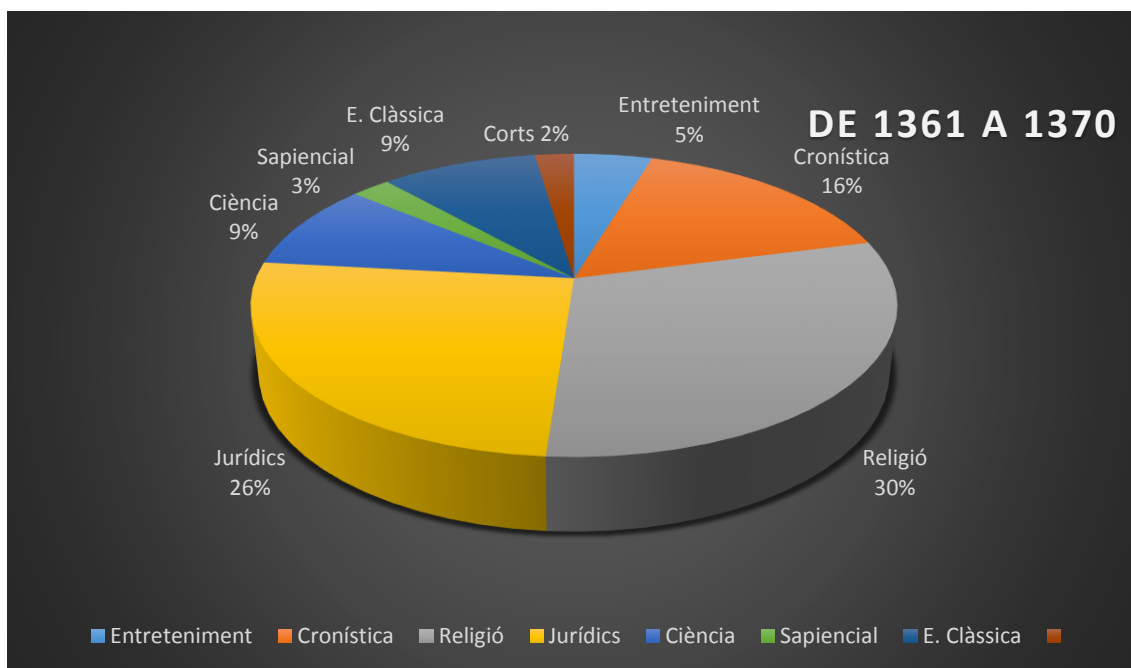

Quadre 5. Llibres del rei de 1361 a 1370 (43 llibres)

1361	Pau momentània amb Castella	Bíblia en llatí que conté el <i>Llibre de Job</i> Llibre de la Passió Ordinacions de la taula <i>Llibre del cavaller Zifar</i>
1362		<i>Llibre de lectura d'Astrolabi</i> <i>Lançolot</i> en català Cròniques universals elaborades per un monjo negre Ordinacions de la Taula del Pes
1363	L'exèrcit castellà arriba a València Pacte amb Enric de Trastàmara, pretendent al tro castellà, per lliurar el regne de Múrcia a la Corona d'Aragó	<i>Tractat d'agricultura compilat per un rei moro de Sevilla</i> , Mirababolí <i>Regiment d'Aristòtil = Secretum Secretorum</i> o <i>Secret dels Secrets</i> <i>Compendi historial</i> de Jaume Domènech, basat en el <i>Speculum Historiale</i> de Vicenç de Beauvais
1364	Ajusticiament de Bernat de Cabrera Mort de Mateu Adrià, protonotari del rei Aixecament de Marià IV d'Arborea a Sardenya	
1365	Arribada a Barcelona de les Companyies Blanques Setge de Morvedre per part de Castella Acord amb l'abat de Poblet per fortificar el cenobi	Convinences i tractats fets entre els reis d'Aragó i els de França i Nàpols Tres llibres de <i>Las Siete Partidas</i> d'Alfons X <i>Las Siete Partidas</i> en català traduïdes per Mateu Adrià Oficier
1366		<i>Repertorium Biblie</i> Llibre de Corts <i>Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> (versió catalana) Una obra jurídica Un llibre de la cort Una Bíblia en llatí en tres volums
1367		Una Bíblia El <i>Summa Collacionum</i> de Joan de Gales en dos volums Una còpia del <i>Procés contra Jaume III de Mallorca</i> Una Bíblia
1368		Breviari Saltiri <i>Cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> en català
1369	Assassinat de Pere el Cruel i final de la guerra amb Castella	<i>Stratagemata</i> de Juli Frontí <i>Cròniques dels reis de Castella, de Portugal i de Navarra = Crònica de los estados peninsulares</i> Llibre de les Proposicions a Corts del rei Un llibre d'astrologia
1370	Corts a Tarragona	<i>Paulo Europio = Historia romana</i> , de Pau el Diaca, continuadora del

	Inauguració del Saló del Tinell del Palau Reial Major	<i>Breviarium ab urbe condita</i> de Flavi Eutropi (s. IV) <i>Isidor Major</i> <i>Isidor Menor</i> <i>Suma de les Històries del Món</i> en francès <i>Antolius</i> Cròniques dels reis d'Hongria, de Dàcia, de Noruega

Gràfic 10. Llibres del rei Pere de 1361 a 1370. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

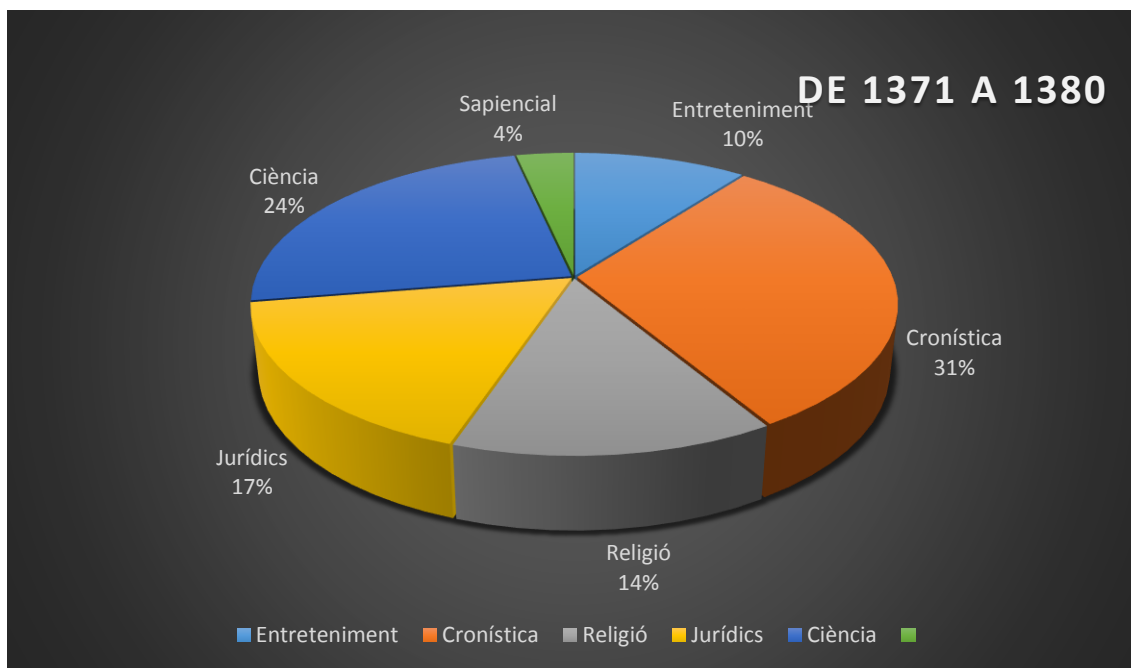

Quadre 6. Llibres del rei de 1371 a 1380 (29 llibres)

1371		Còpia del <i>Procés contra Jaume III de Mallorca</i> Diürnal <i>Vida del Sant Rei en Jaume</i> <i>Crònica de Jaume I</i>
1372		<i>Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> (versió aragonesa) <i>Cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> (llatí) <i>Canòniques de l'alt rey en Jacme de bona memòria</i> Llibre anomenat <i>Racional</i> Dos « llibres de feus » Llibre de Marco Polo
1373		<i>Cròniques de Sant Victorià de Sobrarbe</i>
1374	Debat poètic a la cort del rei	<i>Històries Troianes</i> de Guido delle Colonne (traducció al català) Tres llibres d'astrologia Llibre de Marco Polo
1375	Tractat d'Almazán amb Enric II de Castella. Aprovació del casament de la infanta Leonor amb el príncep Joan, primogènit del rei de Castella Mort de Jaume IV de Mallorca, marit de la reina Joana de Nàpols Intercanvi epistolar amb Bernat Descoll sobre la composició de la seva crònica. Abraham Cresques enllesteix l'Atlas Català	Una compilació jurídica feta per Jaume Desfar <i>Cròniques dels reis de Sicília</i> (original en llatí) Un llibre gran d'astrologia escrit per Dalmau Sapllana = <i>Llibre del eclipsi del sol e de la luna</i> <i>Cròniques dels reis de Sicília</i> en català <i>Cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona</i> (versió llatina definitiva)
1376		Un llibre d'astrologia anomenat <i>Almanach</i> , de Francesc Pareta Un llibre de teologia anomenat <i>Diccionari</i> Una Bíblia
1377	Mort del rei Frederic de Sicília. El Cerimoniós, rei de l'illa El rei Pere esdevé duc de Neopàtria Casament en quartes núpcies amb Sibil·la de Fortià	<i>Secretum Secretorum</i> de Jaume de Mallorca <i>De Agricultura</i> , de Pal.ladi (en català)
1378	Pau amb Gènova Cisma d'Occident. El rei Pere es manté neutral	
1379		Llibre de <i>les infeudationes seu concessionis feudorum nostrorum Regni Aragonum</i>
1380	Cedeix els drets sobre l'illa de Sicília al seu fill Martí Conquesta d'Atenes, que s'incorpora a la Corona	Una gran obra d'astrologia copiada per Francesc Pareta

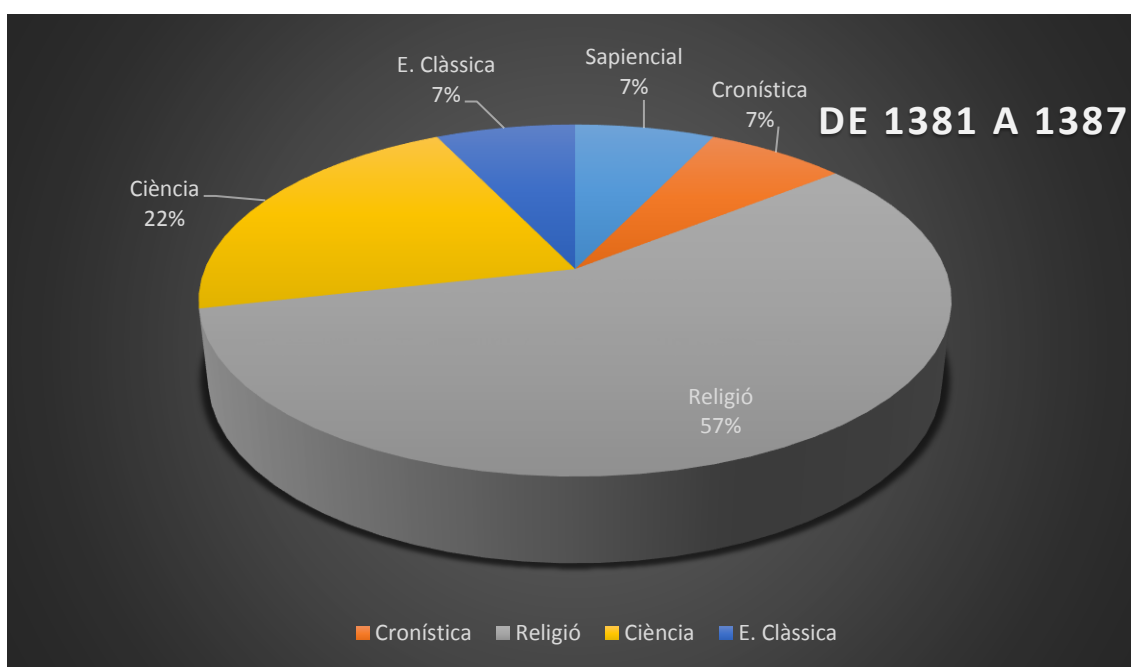
Gràfic 11. Llibres del rei Pere de 1371 a 1380. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

Quadre 7. Llibres del rei de 1381 a 1387 (14 llibres)

1381		<i>De regimine principum</i> , d'Egidi Romà (en català) <i>Tractat d'astrologia</i> de Dalmau Sesplanes Un llibre de Pau Orosi <i>Primer del Crestià</i> , de Francesc Eiximenis <i>Llibre de Santa Margalida</i> Mapamundi d'Abraham Cresques Nou <i>Tractat d'astrologia</i> de Dalmau Sesplanes
1382		<i>L'Alcorà</i> (traduït al català)
1383	Corts generals a Montsó	Un Maimònides Una Bíblia Leccioner
1384	Enfrontament amb el comte Joan I d'Empúries	
1385	S'enllesteix la seva crònica personal i el seu sepulcre de Poblet	<i>Speculum Historiale</i> de Vicent de Beauvais Una Bíblia
1386		«Un llibre en què son els evangelis e les epístoles e l'apocalipsis tot glossat»
1387	El rei mor el 5 de gener de 1387 a Barcelona	

Gràfic 12. Llibres del rei Pere de 1381 a 1387. Font: elaboració pròpia a partir del buidatge dels diplomataris indicats de les notes 27 a 43.

Els llibres del rei Pere. Consideracions generals.

Tal com s'observa en el **gràfic 1**, la majoria de llibres del Cerimoniós són obres religioses, jurídiques i cronístiques. Aquests tres grups conformen quasi un 75% del total de les obres que el monarca posseeix o fa comprar (137 de 188 ítems) i coincideixen amb tres de les quatre fonts de poder fonamentals que el monarca posa al servei de l'afermament del seu poder: el llinatge, representat en les cròniques, la providència i la justícia – la quarta font és la guerra. El grup més prolífic és el que fa referència a la **literatura religiosa – gràfic 4** –, on el protagonisme absolut és pels manuscrits devocionals i els referents al món de la Bíblia. Com veurem, les Sagrades Escripures conformen una de les bases legitimadores del discurs cronístic regi. Pel que fa a les obres litúrgiques, l'enorme quantitat – quasi un 50% - s'explica no només per la profunda religiositat del rei sinó també pel fet que molts d'aquests llibres anaven destinats a la capella que el Cerimoniós tenia al Palau Reial de Barcelona. En quant a les obres jurídiques – **gràfic 5** – el protagonisme absolut – més del 50% - és pels aplecs de lleis, amb una importància molt especial per les diverses còpies que el rei encarrega del manuscrit de les *Ordinacions de Casa i Cort*, fet que demostra la especial rellevància que el monarca atorga a aquest artefacte jurídic. Un 32% són obres que genèricament anomenem de *dret romà*, tot i per ser més precisos hauríem de dir *dret justinianec*, ja que la majoria són manuscrits del *Corpus Iuris Civilis*, com ara el *Digest*, o comentaris de les compilacions de Justinià. El cerimonial i el dret romà esdevenen, així, fonts del poder del Cerimoniós a tenir també en compte.

La **cronística – gràfic 3** – està dominada – més d'un 50 % – per obres que narren les gestes del propi llinatge aragonès. D'entre les cròniques que genèricament hem anomenat *de la Corona d'Aragó*, cobra una gran preponderància la de Jaume I. El rei Pere té diversos exemplars de la crònica del seu antecessor, tant de la versió llatina elaborada per Pere Marsili com de la catalana. Alguns d'aquests exemplars els donarà als seus fills, com veurem. Cal destacar també les tres versions en llatí, aragonès i català de la *Crònica general* del seu regnat – la mal anomenada *Crònica de Sant Joan de la Penya* – que el monarca cedirà a diversos monestirs com els de Ripoll o Poblet, o a la catedral de València. També hem comptabilitzat la *Crònica* personal del rei. Pel que fa al grup de cròniques castellanques, el protagonisme és per al *De Rebus Hispaniae* de

Rodrigo Jiménez de Rada, que el monarca enviarà a Poblet i que constitueix una de les fonts de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*. En quant a les franceses, el Cerimoniós posseeix les *Cròniques dels reis de França* des de principis del regnat. França serà, com veurem, un altre dels models legitimadors de la monarquia. Finalment, dins del grup d'*altres cròniques*, s'hi inclou cronística d'altres indrets d'Europa, com ara les cròniques dels reis d'Hongria, de Dàcia i de Noruega, o manuscrits impossibles de desxifrar.

El següent grup de manuscrits en importància, almenys des d'un punt de vista quantitatiu, el conformen els **llibres de ciència** – 12%, **gràfic 6** –, amb un enorme protagonisme de les obres d'astronomia – 70% del total. Com veurem, el Cerimoniós encomanarà diverses obres a destacats astrònoms del moment com ara Bartomeu de Tresbens. A continuació ve la **literatura d'entreteniment** – 5%, **gràfic 2** –, amb notable protagonisme de l'anomenada *Matèria de Bretanya*, tot i que el Cerimoniós no serà tan gran consumidor d'aquest tipus de literatura com ho serà el seu fill Joan, i les **obres d'època clàssica i Antiguitat Tardana** – 3%. Com veurem a propòsit de l'acta de donació librària de Poblet de 1380, el Cerimoniós posseeix una concepció de la història més pròxima als temps humanistes i renaixentistes que no als medievals. No obstant, això no es reflecteix en les seves lectures. El rei Pere posseeix poca literatura clàssica i, exceptuant Pau Orosi, la que té es tracta d'autors que podíem qualificar de segona fila. No hi ha rastre ni d'un Ovidi, ni un Virgili, ni un Sèneca, o un Horaci. Tan sols hi trobem un Flavi Eutropi i un Juli Frontí, fet aquest darrer que es pot relacionar amb l'interès per les estratègies militars del rei ja que l'obra que adquireix són els *Stratagemata*. Finalment, tenim els **llibres d'arts liberals** – 3% -, és a dir obres de gramàtica per a l'ensenyament del seu primogènit i algun diccionari, i la **literatura didàctica i sapiencial / obres eticopolítiques** – 2 % - on destaca la important obra *De regimine principum*, d'Egidi Romà, manual de teoria política que el Cerimoniós enviarà a Poblet. Els dos últims grups estan dedicats a la **poesia**, ja que hem comptabilitzat uns gestes franceses en vers – i les **compilacions d'actes i proposicions del rei a corts**

Els quadres i els gràfics dividits en dècades – veure annex 2 – ens permeten establir una sèrie de conclusions:

1. L'adquisició de bíblies, de manuscrits contenint algun llibre de la Bíblia i de comentaris de les Sagrades Escripures, com ara les *Moralia de Job*, és una constant al llarg de tot el regnat del rei Pere. El text sagrat és una de les fonts de poder fonamentals del monarca.

2. En els primers cinc anys de regnat - **quadre 2, gràfic 7** – el rei Pere adquireix diferents manuscrits de temàtica francesa, ja siguin obres de ficció com ara el *Meliadux* o el *Lançalot*, ja siguin obres de caire cronístic com les *Cròniques dels reis de França*. El casament el 1338 amb Maria de Navarra, reina d'ascendència francesa, podria ser el motiu de l'interès del jove Pere pels manuscrits francesos.

3. A principis de la dècada de 1341 a 1350 – **quadre 3, gràfic 8** – el rei Pere, coincidint amb l'establiment del seu magne projecte funerari a Poblet, comença a reunir materials per a la composició de la *Crònica general* i la seva *Crònica personal* com ara el *De Rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada. Aquests anys també estan marcats pel conflicte amb Jaume III de Mallorca que, com sabem, culminaran amb la desposseïció del seu regne per part del Cerimoniós. Una de les conseqüències serà la confiscació d'un gran nombre de llibres de dret del rei mallorquí que potser servien per a la confecció del seu *Procés*. Durant la dècada dels quaranta el Cerimoniós també adquireix diversos llibres litúrgics per a la seva capella.

4. A la dècada de 1351 a 1360 – **quadre 4, gràfic 9** – la novetat més destacada és l'aparició dels llibres de ciència i, molt particularment, els manuscrits d'astronomia, possiblement relacionats amb la composició de les Taules astronòmiques del rei Pere. La guerra amb Castella també porta al rei a voler enllestir la primera versió de la *Crònica general*; d'aquí la demanada de cronística castellana.

5. A la dècada de 1371 a 1380 – **quadre 6, gràfic 11** – és quan el rei Pere adquireix un gran nombre de cròniques. Un cop ha conclòs el gran conflicte amb la corona veïna que marca tot el seu regnat, el monarca decideix enllestir les diverses cròniques iniciades a la dècada dels quaranta.

Anem a veure a continuació, amb més deteniment, la cronística que maneja el rei.

3.1.5. Llibres d'història.

Hem vist que el Cerimoniós, abans d'anar-se'n a dormir i, per tant, en un moment de lleure, no llegeix literatura d'entreteniment – tot i que també posseeix llibres d'aquesta tipologia –, sinó un llibre d'història, concretament la crònica del seu tresavi. La història, així, posseeix per al rei Pere una funció instrumental: és una eina al servei de la celebració del seu llinatge i de l'afermament de la monarquia. Són molts els moments en què el rei Pere reflexiona sobre el passat gloriós de la seva dinastia: en diversos passatges de la seva *Crònica particular*, en les nombroses cartes que escriu o fa escriure, en els discursos a Corts o en la transcendent acta de donació librària de Poblet del 20 d'agost de 1380, que analitzarem al cinquè capítol. A principis del segle XX, en un important treball ja ressenyat sobre la composició de la seva *Crònica personal*, Antoni Rubió i Lluch ja deia que, per al rei Pere, la història va ser «el culte de la seva vida [...] Ell la visqué y la realisà contínuament; no sols en els llibres, sinó en l'acció, en els parlaments, y en la mateixa vida artística y fins en la de família»⁴³⁶. En efecte, el complex culte a la història que du a terme Pere el Cerimoniós al llarg de la seva vida està compost de diversos gestos que es manifesten tant a través de l'escriptura, de l'oralitat o de la cultura visual.

Les glorioses gestes d'uns avantpassats que van protagonitzar una fulgurant expansió per la Mediterrània es troben a les diverses cròniques de caràcter històric. La manera de ponderar la importància d'aquestes gestes és comparar-les amb altres llinatges contemporanis. Així, al llarg de la seva vida el Cerimoniós adquireix relats cronístics tant dels seus antecessors com de monarquies més llunyanes. El rei Pere, a banda del *Llibre dels feits*, llegirà cròniques dels reis de Sicília, cronística castellana com ara el *De Rebus Hispanie* de Rodrigo Jiménez de Rada, les «Cròniques dels reis de Castella, de Navarra i de Portugal» - és la *Crónica de los estados peninsulares* de 1305 –, les *Grandes Chroniques de France*, i també relats més llunyans com cròniques d'Hongria, Dàcia i Noruega, i obres d'història universal com les *Historiae adversus paganos* de Pau Orosi, l'*Speculum Historiale* de Vicent de Beauvais o els treballs d'Isidor el Pacense.

---

⁴³⁶ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la Crònica...», p. 519.

Alguns dels llibres d'història que encarrega el rei constituïran la base fornidora del seu discurs cronístic. El monarca es basarà no només en la seva pròpia memòria dinàstica, sinó que utilitzarà també la dels seus potencials enemics, com ara els monarques castellans i els francesos. Cal insistir en aquest aspecte fonamental: la història té per al rei Pere una funció utilitària i exemplar, en la línia de la *historia magistra vitae* ciceroniana. Tornarem sobre aquest tema al capítol cinquè, quan analitzem l'acta de donació librària de Poblet del 1380, on es torna a desenvolupar aquesta idea clàssica.

3.1.5.1. Cronística francesa

El rei i França

Pertanyer a un llinatge excepcional és la font de poder fonamental del Cerimoniós. A l'inici del primer llibre – o capítol – de la seva *Crònica personal*, el rei Pere ens explica, orgullós, l'alt rang social d'alguns dels seus parents més pròxims. En primer lloc, parla dels seus avis: «Lo senyor rei N'Anfós, pare nostre, fon fill del rei en Jacme e de la reina dona Blanca, filla del rei Carles, avi e àvia nostres.»⁴³⁷. A continuació, es refereix als seus oncles, als fills de Jaume i Blanca: «Lo primer, qui fon primogènit, hac nom Jacme; lo segon, Alfonso, qui fon pare nostre; lo terç, En Joan, e fon patriarca d'Alexandria, arquebisbe de Tarragona; lo quart, En Pere, e fon comte de Ribagorça e d'Empúries, lo cinquè, En Ramon Berenguer, e fon comte de les muntanyes de Prades»⁴³⁸.

Jaume II el Just, avi del Cerimoniós, es va casar amb Blanca d'Anjou, filla de Carles II d'Anjou, rei de Nàpols i comte de Provença, en un matrimoni fruit de la liquidació del conflicte entre Aragó i el pontificat, que s'arrossegava de feia temps i havia tingut moments dramàtics com ara l'excomunicació de Pere el Gran, i que segellava una nova aliança i política d'aproximació entre França i la Corona⁴³⁹. D'aquesta manera, la vinculació del rei Pere amb els reis de França, monarquia relacionada íntimament amb

---

⁴³⁷ *Crònica*, I, 1, p.35. V. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón...*, p. 3 – 18.

⁴³⁸ *Crònica*, I, 1, p. 35.

⁴³⁹ Maria BONET, «La consolidació política i econòmica», a Maria BONET i Amancio ISLA, *Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del camp*, vol. 2, Lluís PAGÈS (dir.), *Història de Tarragona*, 2012, p. 111 – 181, concretament p. 128 – 129.

l'Església⁴⁴⁰, resulta diàfana. En el discurs cronístic, el monarca remarca que un dels seus oncles, Joan, fou patriarca d'Alexandria. El Cerimoniós es refereix a Joan d'Aragó, fill de Jaume II, arquebisbe de Tarragona i patriarca d'Alexandria en un context d'expansió per la Mediterrània de la Corona d'Aragó i de màxima projecció del poder reial en aliança amb l'Església. El rei Pere, per tant, és membre d'una monarquia que ja en els temps del seu avi havia pretès sacralitzar-se o demostrar la protecció divina per deixar enrere els temps convulsos de lluita amb el papat⁴⁴¹.

La santedat del llinatge de Cerimoniós per banda materna prové de l'estirp francesa. França, posseïdora d'una aurèola sagrada, és un dels grans referents ideològics del rei, que mostra un estima i una consideració especials pel regne veí en més d'una ocasió, tot i l'enemistat històrica. No oblidem a més que, cercant possiblement un major contacte amb Navarra, girada cap al mon francès en aquells moments⁴⁴², el rei Pere el es casa en primeres núpcies el 25 de juliol de 1338 amb Maria, la segona filla dels reis de Navarra Felip d'Évreux i Joana, la qual sembla que exercirà una notable influència sobre el Cerimoniós en els primers anys del seu regnat⁴⁴³, moment en què adquireix diverses obres literàries de temàtica francesa⁴⁴⁴. El 1362 el rei intentarà casar la seva filla Joana amb Joan II de França i el primogènit del monarca, el futur Joan I el Caçador, es casarà el 1380 amb la neboda de Carles V de França, Violant de Bar. A través d'aquest enllaç, entraran un gran nombre d'obres franceses a la cort d'Aragó.

La percepció positiva que té el rei de França es manifesta, en primer lloc, en l'escassa voluntat d'entrar en guerra amb el regne veí. A l'inici del conflicte amb Jaume III de Mallorca que culminarà amb la reintegració de la corona mallorquina a la d'Aragó, el Cerimoniós, tal com ens exposa el discurs cronístic, té clar que ajudar al seu vassall, que

---

⁴⁴⁰ Flocel SABATÉ, «L'Europe imaginée par les Catalans au Moyen Âge. Structure politique et mirage des sociétés voisines», a *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France*, 2004 – 2005, 2011, p. 414 – 423, concretament p. 419.

⁴⁴¹ Maria BONET, «La consolidació política i econòmica...», p. 129.

⁴⁴² Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 56 – 57.

⁴⁴³ De totes maneres, al morir la reina de part el 1347, el rei, immers ja en els primers compassos del conflicte de les Unions, no fa complir el seu testament de ser sebollida a Poblet i l'enterra a València: «E per tal com la reina, nostra muller, havia haüt mal part e soferts de grans afanys per lo prenyat, així com Déus plagué, après mort el dit infant cinc dies, la dita nostra muller, així com vera catòlica e amiga de Déu, reté la sua ànima molt devotament a Déu. E manà en son testament que lo seu cos fos sebollit en lo monestir de Poblet; mas per tal com teníem grans afers entre mans, sebollim-la molt honradament en lo monestir de Sant Vicent en la ciutat de València.», *Crònica*, IV, 7, p. 254.

⁴⁴⁴ Antoni RUBIÓ i LLUCH «La cultura catalana en el regnat de Pere III...», p. 241 – 243.

ha iniciat una política antifrancesa, seria un gran problema, ja que això significaria enemistar-se amb França. Tal com reconeix el rei Pere, seria «un gran perill de nostres regnes e terres metre'ns en guerra ab tan poderós rei com és de França»⁴⁴⁵. En segon lloc, l'admiració per França es tradueix en la imitació dels gustos de la cort francesa. En una carta del 30 de maig de 1356, des de Perpinyà, en què encarrega als seus ambaixadors a la cort del rei de França que li comprin un llibre «apel·lat *Caholicon*», el Cerimoniós no pot ser més clar: «Nos cobeegem e afectem molt e no sens rahó, saber l'estament de la casa de França e açò per lo gran deute e acostament que havem ab aquella»⁴⁴⁶.

L'actitud del Cerimoniós està en sintonia amb la d'altres monarques de la corona d'Aragó, com ara el seu primogènit, que durant el segle XIV aprofitaran les relacions de parentiu amb la reialesa i l'alta noblesa francesa per iniciar un seguit d'intercanvis artístics i culturals, que es multiplicaran durant el cisma de l'Església d'Occident i el trasllat temporal de la seu del papat a Avinyó⁴⁴⁷. En el cas del rei Pere la influència francesa es nota, en primer lloc, el camp de la memòria visual, en els diversos paral·lelismes conceptuals, tècnics i iconogràfics establerts entre el Saló del Tinell del Palau Reial de Barcelona, construït i decorat durant l'època del Cerimoniós (1359 – 1370), i la gran sala del *Palais de la Cité* de París, decorada durant l'època de Felip el Bell, rei de França entre 1285 i 1314⁴⁴⁸. En quant a l'àmbit de la memòria escrita⁴⁴⁹, que és el que ara ens ocupa, cal valorar la importància de les *Grandes Chroniques de France* com a element gens menyspreable del substrat ideològic del rei Pere.

---

⁴⁴⁵ *Crònica*, III, 13, p. 132. Segons Hillgarth, aquesta afirmació del rei es deu a la poca capacitat militar del Cerimoniós: Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat de Pere el Cerimoniós...», p. 16. Ara bé, també pot deure's, creiem, a la rellevant consideració que té França en l'enteniment del monarca.

⁴⁴⁶ Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1016, p. 287 – 288.

⁴⁴⁷ Lola BADIA, «El context polític dels segles XIII – XV», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana...*, 2013, p. 25.

⁴⁴⁸ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastia...», p.- 222 – 223. V. també Francesca ESPAÑOL, «Artistas y obras en la Corona de Aragón y el Reino de Francia», a Concepción COSMEN, María Victoria HERRÁEZ, María PELLÓN (coords.), *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la baja edad media*, León, Univesidad de León, 2009, p. 253 – 294.

⁴⁴⁹ Isabel DE RIQUER, «La literatura francesa en la Corona de Aragón...».

Les *Grandes Chroniques de France* i la legitimació del poder regi

El rei Pere es va fer amb un exemplar de les *Chroniques de France* ja a inicis del seu regnat. El 27 de març de 1339, de València estant, el Cerimoniós va comprar al seu tresorer Ramon de Boïl un *Meliadux* i un «*liber canonicaroum regum Francie*» per «*tres mille solidos barchinonenses*»⁴⁵⁰. Sembla ser que el monarca va llegir i rellegir l'obra fins arribar a memoritzar-la. Uns anys després, el 30 de novembre de 1361 – ens trobem, per tant, en plena Guerra dels Dos Peres que, recordem-ho, s'insereix també dins de la Guerra dels Cent Anys –, el rei escriu a Francesc de Perellós, col·laborador seu, per comunicar-li que ha perdut «lo llibre apellat Cròniques dels reys de França», fet que li és «fort greu». Aprofitant que Perellós es troba a París, el rei li demana que les compri i, si no estan a la venda, que les faci copiar⁴⁵¹. El Cerimoniós havia buscat el llibre per tot arreu. Tres dies abans, el 27 de novembre de 1361, havia escrit a Pere Boïl demanant-li que mirés als seus cofres per si trobava el llibre ja que n'hi havia deixat alguns i volia assegurar-se que no se l'hagués quedat per error⁴⁵².

Tornant a la missiva enviada a Francesc de Perellós, el Cerimoniós, per tal que el seu ajudant sàpiga de quin llibre es tracta, li comenta que li farà «menció de ço que a nós adés recordam del començament e continència del dit llibre». Seguidament, comença a dictar, de memòria, les primeres pàgines de la crònica, que s'inicia amb un relat sobre els orígens de França i la primera dinastia monàrquica, la Merovingia: «E és lo començament del dit llibre, com lo poble de Fransa vench en una província la qual era appellada Sicambra, e lo primer lur rey qui fo hac nom Meroveos»⁴⁵³. A continuació, el rei Pere fa referència a una llegenda d'aquest monarca, «luxuriós» i, per aquest motiu, «gitat de son regne per sos sotmeses, per ço com los tolia lurs mullers e lurs filles per força, e lavors fusch». Segons la llegenda, l'esposa de Meroveu va tenir durant una nit

---

⁴⁵⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CI, p. 117.

⁴⁵¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CC, p. 196 – 198.

⁴⁵² «Mossèn Pere Boyl: fem vos saber que nós havem fet cercar en lo nostre archiu e en altres lochs lo libre de les istòries del rey de França lo qual havem ops e no lo podem trovar en loch del mon. E pensam nos que per ventura l'altre dia quant vos prestam alsuns libres romangues per oblit de vostres servicials en vostre poder. Perquè us pregam que tantost fagats regonexer en vostres cofres lo dit libre; e si lo posets trovar, encontinent nos trametats aquell», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, doc. CXXXVIII, p. 137.

⁴⁵³ La fabulosa memòria li falla al rei, que atribueix la llegenda a Meroveu en comptes de Khilderic, com han fet notar Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER: «La traducció catalana (c. 1351) de les *Grandes Chroniques de France*», a *Anuario de Estudios Medievales*, 42/2, 2012, p. 653 – 668, concretament p. 656.

un seguit de visions: «la primera part de la nit veé molts grans leons e salvatges, la segona part de la nit, orses e semblants bèsties salvatges, e en la tercera part com a cans grans e petits. E declararli la reyna com la primera generació de França devia ésser axí com a leons, la segona com a orses, la tercera com a cans grans e petits, e lavors se minvaria lo regne de França»⁴⁵⁴. Per tant, la llegenda és interpretada pel rei Pere com una profecia de la progressiva decadència de la monarquia francesa a causa dels pecats comesos per algun dels seus representants⁴⁵⁵.

Després d'aquesta explicació, el Cerimoniós continua fins arribar a «aquell rey qui vench a Gerona» que es refereix, sens dubte, a Felip III l'Ardit que va assetjar i prendre Girona el 1285 en el marc de la croada contra la Corona d'Aragó. Així, l'exemplar que demana el rei a Francesc de Perellós equival al *Roman des rois* del monjo Primat amb l'afegit dels regnats de Lluís VIII, Lluís IX i Felip III. El nucli inicial de les *Grandes Chroniques de France*, acabat per Primat a l'abadia de Saint – Denis el 1274, conté la història dels reis de França des dels orígens fins al regnat de Felip II August (1180 – 1223) Les versions elaborades durant el segle XIV acostumen a traduir-se al francès – l'original és en llatí – i afegir-se després del text de Primat, de manera que els diversos manuscrits estan formats per una primera part sempre idèntica, la del *Roman des rois*, i una segona amb diverses continuacions segons l'època⁴⁵⁶. El rei Pere, conscient del caràcter obert de les cròniques medievals, demana a Francesc de Perellós un exemplar més complert que el que havia perdut: «E no estigats per ço com allí diu Pere d'Aragó, com a nós plau e volem que l'haiam en totes guises complidament, hoc encara tro a aquest rey qui huy és, si s troba, si no, aytant complit com trobar se puga»⁴⁵⁷. És a dir, vol l'exemplar que arriba fins al regnat de Joan II el Bo – en cas que existeixi –, *aquest rey qui huy és*⁴⁵⁸. En una

---

⁴⁵⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CC, p. 196 – 198.

⁴⁵⁵ Martin AURELL, «Messianisme royal de la Couronne d'Aragon (XIVe – XVe siècles)», a *Annales. Histoire. Sciences Sociales*, 52/1, 1997, p. 119 – 155, concretament p. 122. V. també Flocel SABATÉ, «L'Europe imaginée par les Catalans au Moyen Âge. Structure politique et mirage des sociétés voisines», a *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France*, 2004 – 2005, 2011, p. 414 – 423, concretament p. 420.

⁴⁵⁶ Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER: «La traducció catalana (c. 1351) de les *Grandes Chroniques de France...*», p. 654. Sobre la gènesi i transmissió de les *Grandes Chroniques*, v. Bernard GUENÉE, «Les *Grandes Chroniques de France: Le Roman aux roys (1274 – 1518)*», a Pierre NORA (ed.), *Les Lieux de la mémoire*, París, Gallimard, 1986, vol. II, p. 198 – 214.

⁴⁵⁷ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CC, p. 196 – 198.

⁴⁵⁸ Joan I el Caçador, com a bon bibliòfil i francòfil, també estarà interessat en les *Grandes Chroniques*. El 13 d'agost de 1380, després de casar-se amb Violant de Bar, escriurà al seu oncle, el rei de França Carles V, per demanar-li «tres llibres escrits en lenguatge francès, ço és les canòniques de França, Titus Livius e

carta registrada després de l'enviada a Perellós, el rei demana a Pere de Tàrraga que complexi l'encàrrec en cas que Perellós ja no sigui a França: el rei Pere desitjava en gran manera posseir la crònica⁴⁵⁹.

La demanda de les cròniques es relaciona, insistim, amb el fet que l'estirp francesa és una de les fonts de legitimació del poder del Cerimoniós. Aquesta voluntat d'afermament del poder monàrquic contra el poder estamental porta al rei Pere, el 2 d'abril de 1353, a encarregar buscar en els arxius reials, començant pel de Perpinyà, «la donació feta al primer comte de Barchinona del dit comtat e del nom del rey de França qui li donà, ne si era rey ho emperador e de les condicions en la dita donació contengudes, e de lo calenda d'aquella»⁴⁶⁰. El rei Pere, pretenent una posició preeminent per damunt de la resta de nobles des dels moment fundacionals del país, busca que tota la noblesa catalana li reti homenatge. No obstant, l'argument a través del qual el Cerimoniós pretén legitimar la seva posició és inexistent: l'origen del territori de la Corona no rau en cap donació franca a un comte català, sinó en la progressiva desvinculació dels diferents comtats catalans fruit de la crisi carolíngia a partir de la mort de Carles del Calb⁴⁶¹.

A banda d'una font de legitimació del poder regi, França actua també de model polític, i aquest model és present a les *Grandes Chroniques de France*. D'aquí l'interès que demostra el rei Pere per obtenir un nou exemplar el 1361 després de perdre el primer, i d'aquí també que, molt possiblement, n'impulsi una traducció al català, iniciada pels volts del 1351 a la cancelleria règia i de la qual tan sols ens ha arribat el foli que es

---

Mendievila», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, doc. CCXXXIII, p. 221. Algun exemplar també degué arribar a les mans de Martí l'Humà, ja que en el seu inventari *postmortem* hi figura una *Suma de les canòniques del rey de França* en francès: Jaume MASSÓ TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó»..., p. 445 – 446, núm. 229.

⁴⁵⁹ «Fem-vos saber que nós escrivim a mossèn Francesc de Perellós per altra letra sots aquesta forma: “Mossèn Francesch, sapiats que nós havíem lo libre apel·lat Cròniques del rey de França et cetera, prout supra proxime in presenti carta”, post cuius data fuit additum quod sequitur: “On si per aventura mossèn Francesch de Perellons era tornat de França e vós hi sots romàs, manam-vos que exegiscats les coses dessús dites axí com ell faera si present hi fos», Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1203, p. 327.

⁴⁶⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXV, p. 165.

⁴⁶¹ Precisament per això, és una equivocació considerar la *Marca Hispànica* com una demarcació administrativa unitària, v. Flocel SABATÉ, «El nacimiento de Cataluña. Mito y realidad», a *Fundamentos medievales de los particularismos hispánicos. IX Congreso de Estudios Medievales*, León, Fundación Sánchez Albornoz, 2005, p. 221 – 276, concretament p. 228 – 229.

correspon amb l'inici⁴⁶². Lluís Cabré i Montserrat Ferrer especulen que el monarca demana tant insistentment el 1361 un nou exemplar en francès perquè ha de servir de base per continuar la traducció o, fins i tot, tenint en compte que l'obra que reclama inclou la invasió de 1285, perquè pot anar destinat a la redacció o revisió de la *Crònica general de Pere III el Cerimoniós*⁴⁶³. De la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, iniciada cap al 1348 – 1350, tot i que el rei comença a aplegar materials des de principis de la dècada dels 40, la versió primigènia llatina és acabada abans de 1359 i la versió catalana abans de 1366⁴⁶⁴. Per tant, la cronologia de la demanda de la crònica francesa del rei, quadraria. De totes maneres, tal com fan notar Cabré i Ferrer, no sembla haver-hi cap afinitat entre els capítols de les *Grandes Chroniques de France* que parlen de Felip III l'Ardit i la invasió de 1285 (capítols 41 – 45) i el capítol 35 de la *Crònica General*⁴⁶⁵ que tracta de Pere el Gran i l'entrada dels francesos a Girona de 1285⁴⁶⁶.

El rei francès modèlic per excel·lència és, evidentment, Carlemany. Ja els primers relats cronístics elaborats en els comtats catalans, com ara els *Annals de Ripoll*, les *Gesta Comitum Barcinonensium* o l'anomenat *Pseudo – Turpí*, la història del viatge llegendari de Carlemany a Santiago de Compostela, busquen atorgar prestigi i legitimitat política als comtes de Barcelona a través de la figura de l'emperador carolingi. En aquests diversos relats, Carlemany és presentat com a campió del cristianisme gràcies a la seva conquesta de l'Espanya musulmana. Així, a diferència de les cròniques contemporànies navarreses o castellanques, les dels comtats catalanes busquen de manera deliberada l'entroncament directe amb els carolingis dels comtes de Barcelona a través de la figura, de tints llegendaris, de Guifré el Pilós, que també explicaria l'autonomia efectiva al segle XII del comtat de Barcelona en temps de Ramon Berenguer IV⁴⁶⁷. És en aquest context que hem d'entendre que el 14 d'abril de 1345 el bisbe de Girona institueixi el culte en honor a Sant Carlemany, per tal de dotar d'una dimensió espectacular la memòria de

---

⁴⁶² Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER: «La traducció catalana (c. 1351)...».

⁴⁶³ Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER: «La traducció catalana (c. 1351)...», p. 659 – 660.

⁴⁶⁴ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 205 – 212.

⁴⁶⁵ *Crònica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya*, Amadeu SOBERANAS (ed.), Barcelona, Alpha, 1961, p. 140 – 148.

⁴⁶⁶ Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER: «La traducció catalana (c. 1351)...», p. 660.

⁴⁶⁷ Nikolas JASPERT, «Historiografía y legitimación carolingia. El monasterio de Ripoll, el Pseudo – Turpín y los condes de Barcelona», a Klaus HERBERS (coord.), *El Pseudo – Turpín, lazo entre el culto jacobeo y el culto de Carlomagno: actas de VI Congreso Internacional de Estudios Jacobeos*, Santiago de Compostela, Xerena de Promoción do Camiño de Santiago, 2003, p. 297 – 315, concretament p. 307 – 309.

l'emperador⁴⁶⁸, i que un dels tapissos francesos historiatos adquirits per la reina Leonor de Sicília, esposa del Cerimoniós, el 15 de març de 1356 sigui un «*istoriis Caruli Magni longitudinis .XV. palmorum*»⁴⁶⁹.

Altres cròniques franceses

El rei Pere també adquireix obres d'història universal en francès i obres d'història universal d'autors francesos. Sabem, per exemple, que una de les últimes obres que llegí fou el *Speculum historiale* del dominic Vicenç de Beauvais⁴⁷⁰. Aquesta magna obra escrita en llatí, acabada entre el 1244 i el 1359, és la tercera part d'una gran obra enciclopèdica, el *Speculum maius*, de gran difusió durant l'Edat Mitjana. El Cerimoniós no només llegí l'obra sinó que encomanà una traducció al català, començada per Jaume Domènec i continuada per Antoni Ginebreda: és el *Compendi historial*, una compilació d'història universal que es basa en el *Chronicon* de Guillem de Nangis i en el *Speculum historiale*, formada per quatre llibres – el primer, extraviat – que arriben fins l'any 626 – l'obra, per tant, quedà incompleta⁴⁷¹.

La primera notícia que tenim del *Compendi historial* és del 1363. El 12 d'octubre d'aquest any, des de Lleida, el rei Pere demana una còpia que té d'un «*librum omnium ystoriarum*» per tal que «*noster frater Jacobus Dominici ordinis Predicatorum in Aragonie provincialis [...] translatare faciat ad opus nostri ystorias in eodem libro insertas*»⁴⁷². Hem de suposar que el *librum omnium ystoriarum* seria el *Speculum historiale* de Beauvais, que el rei ja posseïa, i que ara encarrega a Domènec que el tradueixi. Sabem que el dominic hi seguia treballant el 1372⁴⁷³ i que el 1378⁴⁷⁴ i el

---

⁴⁶⁸ Joan MOLINA, *La memoria de Carlomagno: culto, liturgia e imàgenes en la Catedral de Gerona*, Aguilar de Campoo, Fundación Santa María de la Real del Patrimonio Histórico, 2017, p. 17.

⁴⁶⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc, CLXXI, p. 170 – 171.

⁴⁷⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la crònica...», p. 520 – 521.

⁴⁷¹ Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques universals catalanes», a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIV, 1971 – 1972, p. 43 – 50, concretament p. 44.

⁴⁷² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, doc, CXLVII, p. 147 – 148.

⁴⁷³ És d'aquest any una carta del rei Pere en què fa referència al fet que «el religiós e amat nostre Jacme Domènec, enquisidor de Mallorques, a instància e prechs nostres, ha emparada de fer una obra de .i. llibre lo qual nos tenim a fort cor», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCL, nota 1, p. 321.

⁴⁷⁴ L'1 de setembre de 1378, de Barcelona estant, el rei Pere assigna «*quingentos florenos auri de Aragonia*» a «*frater Jacobus Dominici, ordinis predicatorum, magister in sacra pagina [...] in compilacione*

1380⁴⁷⁵ va rebre diversos pagaments per la tasca que estava realitzant. Domènec, però, va morir el 1384 sense haver enllestit la seva obra i un any després el Cerimoniós encomanà a Antoni Ginebreda la seva continuació⁴⁷⁶. De totes maneres, sembla que Ginebreda no s'hi va dedicar amb la intensitat que el rei considerava que s'hi havia de dedicar i el Cerimoniós, fidel al seu caràcter impacient, li escrivia un any després manant-li que «a nós personalment vingats per dar acabament a la dita obra» i que si no podia culminar-la, «vista la present, nós en certifiquets, car nós haurem altra persona qui la dita obra acabarà prestament»⁴⁷⁷. El mateix any també encarregà copiar un exemplar pel seu fill Martí⁴⁷⁸.

El rei també posseïa una *Suma de les històries del mon* en francès. Resulta complicat saber de quina obra es tracta, tot i que coneixem que n'encarregà una traducció a l'aragonès a Joan de Barbastre, el mateix escrivà que copiarà el *Llibre dels feits* el 1380. El destinatari de la traducció era Juan Fernández de Heredia⁴⁷⁹, tal com es desprèn de la interessant correspondència establerta entre el Gran Mestre i el Cerimoniós. A principis de 1370, el 5 de gener, el rei demana el llibre al castellà d'Amposta⁴⁸⁰. No sabem si ja el tenia o ara l'adquireix per primer cop. El 16 de maig del mateix any el

---

diversorum voluminum Cronicarum et Istoriarum», Jean VIELLIARD, «Nouveaux documents sur la culture catalane...», doc. III, p. 25 – 26.

⁴⁷⁵ El 19 de maig de 1380, el rei realitza diversos pagaments a Jaume Domènec, «magisteri in Sacra Pagina [...] plures libros hystoriales et alios, ad preces nostras et pro nobis, transtulit de latino in vullgari eosque composuistis et compilastis ex aliis libris hystorialibus», Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1891, p. 473 – 477.

⁴⁷⁶ El 25 de febrer de 1385, el Cerimoniós notifica que ja ha encarregat a «frare Anthoni Ginebreda [...] de continuar e acabar la obra que mestre Jacme Domènec, quondam, fahia per nós», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCLXIII, p. 328 – 329.

⁴⁷⁷ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCLXXXI, p. 342.

⁴⁷⁸ El 5 de març de 1386, des de Barcelona, el rei demana «a ops de nostre car fill l'infant en Martí [...] traslladar lo compendi ystorial que ns feu Mestre Jacme Domènec». Aquest document és interessant ja que ens explica també que el rei es feia llegir cada dia un fragment de l'obra de Vicent de Beauvais: «lo traslat nos puxa trer de present, dels .iiii. volums que nós havem, com aquells que nós façam legir, ço és, cascun dia certa liçó, e aquella lectura entenem continuar tro tots los dits .iiii. volums haiam discorreguts e passats», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCLXXIV, p. 336.

⁴⁷⁹ Francisco José MARTÍNEZ ROY, «Introducción», a *Libro de las gestas de Jaime I, rey de Aragón. Compilación aragonesa patrocinada por Juan Fernández de Heredia*, Francisco José MARTÍNEZ ROY (ed.), Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón / Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses / Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 2010, p. XI – CXX, concretament p. LX – LXVII.

⁴⁸⁰ «Otrossí vos rogamus que trayades los libros de Paulus Europius e de Isidorus maior e menor e la suma de las istorias en ffrances», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXII, p. 224.

monarca manifesta al castellà que ha rebut l'obra i que la farà traduir a l'aragonès⁴⁸¹. El 13 de setembre, en una carta dirigida a Joan de Barbastre, el rei li demana que, si ja ha acabat, li envii els llibres francesos, entre els quals hi ha d'haver la *Suma de les històries del mon*, i les seves respectives traduccions⁴⁸². L'escrivà no devia haver acabat ja que uns mesos més tard, el 5 de gener de 1371, el Cerimoniós torna a escriure-li queixant-se de la tardança en acabar la tasca i, tal com fa amb Antoni Ginebreda, li adverteix que encarregarà la traducció a una altra persona si no s'afanya a acabar⁴⁸³. Un mes més tard, el 8 de febrer, el rei Pere, visiblement enfadat, escriu a Barbastre, que li havia demanat una escrivania, i l'apressa a enviar-li el llibre estigui com estigui⁴⁸⁴. La *Suma*, finalment, arriba traduïda a les mans del rei el novembre de 1371. El 24 d'aquest mes, el monarca escriu a Fernández de Heredia des de Casp, on s'estan celebrant unes Corts, i li comunica que per fi té l'obra⁴⁸⁵. Una última notícia del llibre la tenim el 10 de febrer de 1372, moment en què el rei torna a escriure a Heredia per comunicar-li que ha donat al seu procurador «el libro que havemos fecho translatar en aragonés de la suma de las istorias en ffrancés que vos nos diestes»⁴⁸⁶. L'obra degué passà, com moltes d'altres, a Martí

---

⁴⁸¹ «Castellan: nos havemos recebido el libro clamado suma de las istorias en francés, que nos enviastes por Jayme Mestre [...] E nós, segund vos havemos prometido, fazemos la dita suma de istorias transladar en aragonés», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXIV, p. 225 – 226.

⁴⁸² «Manam vós que ns trametats aquells llibres franceses, ço és, l'original e lo trellat, si és acabat, o, si no u és, que l'acabets com abans porets», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXVI, p. 228.

⁴⁸³ «Muyto nos maravillamos que del tiempo entaqua que vos tenedes aquellos libros los quales vos havemos mandados que transladedes, no los havedes trasladados, mas creemos que mas curades de fazer otros afferes que no de transladar los ditos libros. E assin, pus tan mala cura endavedes de transladar los ditos libros, mandamos vos que, vista la present, los nos enviedes con lo que trasladado ende havedes, e fazer los hemos transladar a otri quende haurá mayor cura que no favedes havida vos tro al dia de huey», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXVIII, p. 231.

⁴⁸⁴ «No ns havets vos en tal manera servit en fer lo translats del libre francès que us havíem manat translatar, que nos vos deiam donar la escrivania que demanats, ne fer altra gràcia, per què la dita escrivania no us dariem, mas manam vos que encontinent nos trametats lo dit libre francès ensemps ab tot allò que n'haiats transladat en l'estament en que és», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXXIX, p. 231 – 232.

⁴⁸⁵ «El libro appellado suma de las istorias del mundo vos havemos feyto translatar de francés en aragonés», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXLVII, p. 237 – 238.

⁴⁸⁶ En la mateixa missiva el rei diu al Gran Mestre que farà traduir a l'aragonès la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* per tal que pugui continuar la seva *Grant crònica de España*: «E otrossí faremos translatar las corónicas que demandades de los senyores reyes de Aragón nuestros predecesores, e vos enviaremos el translats, por que lo fagades continuar en las corónicas d'Espanya», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXLVIII p. 238 – 239.

l'Humà, ja que la retrobem a l'inventari dels seus béns, tant l'original en francès⁴⁸⁷ com la traducció en aragonès⁴⁸⁸.

3.1.5.2. Cronística castellana

La *Historia Gothica* de l'arquebisbe toledà Rodrigo Jiménez de Rada (1243) i la *Crónica de los estados peninsulares* (1305) són les dues fonts de procedència castellana que utilitzarà el Cerimoniós com a materials per elaborar el seu primer gran monument cronístic: la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, o *Crònica de Sant Joan de la Penya*. Sabem que el rei posseeix el *De Rebus Hispaniae* des del 1342⁴⁸⁹ i que l'envia a Poblet el 1359, com veurem en el cinquè capítol.

L'obra del toledà, escrita en llatí, va ser traduïda aviat aviat a l'aragonès – *Estoria de los godos* (1252 – 1253) i al català a la *Crònica d'Espanya* (1267 – 1268)⁴⁹⁰, atribuïda a Pere de Perpinyà. A través d'aquestes vies, influí de manera notable en la concepció d'una història d'Espanya unitària dominant fins al segle XV: és el que es coneix com a *goticisme*, com veurem en el capítol cinquè. De moment, tan sols apuntem que els materials del *De Rebus Hispaniae* s'utilitzen de la pàgina 17 a la 14 de la *Crònica de San Juan de la Peña*, i la *Crònica de los estados peninsulares* de la pàgina 24 a la 100⁴⁹¹.

---

⁴⁸⁷ Núm. 216 de l'inventari: «Item un altre libre appellat *Istoria de tot lo Mon* en francès escrit en pergamins ab posts de fust cobert de cuyro vert ab .v. claus a cascuna part e dos tancadors de cuyro vermell lo qual comença en vermello “Ci comença” e en lo negre “Segnor” e faneix “gran fiança”», Jaume MASSÓ TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó»..., p. 444.

⁴⁸⁸ Núm. 168: «Item un altre llibre appellat *Summa Istoriarum* en aragonès escrit en paper ab posts de fust et cobert de cuyro vermell ab .v. claus a cada post e .iiii. tancadors ab gafet lo qual comença “Aquí comença” e faneix “anno a nativitate domini M.CCC.lxxi translataui”», Jaume MASSÓ TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó»..., p. 437.

⁴⁸⁹ Antoni Rubió i Lluch, *Documents...*, vol. I, doc. CX p. 123.

⁴⁹⁰ Pere QUER, *L'adaptació catalana de la Historia de Rebus Hispaniae de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII – XV)* Volum 1. Estudi. Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 2000, consultada el 4/7/18,.

⁴⁹¹ *Crònica de San Juan de la Peña*, versió latina e índices preparados para Antonio UBIETO ARTETA, València, 1961.

3.2. Impacte de les fonts en la cronística règia: la incidència de la Bíblia i el *Llibre dels feits*

En la coneguda carta a Bernat Descoll, ja citada, del 8 d'agost de 1375, el rei Pere, al referir-se al capítol de la guerra civil de les Unions, insta al seu escrivà a que utilitzi els «llibres de nostre scrivà de ració»⁴⁹², ja que així podrà contrastar les notícies. Al marge esquerre de foli 29 r. del manuscrit 2.664 de la Biblioteca Universitaria de la Universidad de Salamanca corresponent a la versió catalana de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, hi trobem una anotació autògrafa del Cerimoniós que afirma: «Aquesta Crònica és comprovada ab cartes públiques del nostre arxiu et és vera»⁴⁹³. En efecte, la *Crònica* personal del rei Pere és un text fonamentalment polític redactat a partir de documentació procedent de la Cancelleria règia, com ara cartes, processos jurídics o llibres de l'escrivà de ració, tot i que també es pot considerar una obra de notables qualitats literàries. Algunes de les lectures adquirides i llegides pel rei al llarg de la seva vida apareixen, translúcides, al llarg de discurs cronístic. La cultura librària del Cerimoniós impacta, en el fons i en la forma, en la seva *Crònica* personal. Els llibres del rei lector esdevenen, així, arguments d'autoritat, fonts del poder regi.

Ens fixarem en aquest subapartat de manera molt especial en la destacada incidència de la Bíblia i el *Llibre dels feits* de Jaume I en la crònica particular del rei i subsidiàriament en alguns discursos. Les escriptures sagrades i la crònica del seu antecessor i mirall conformen dos pilars ideològics que ressonen al llarg de tot el discurs cronístic. Es tracta de referents que el rei Pere tria deliberadament per tal de donar forma a un pensament polític i que adopta i adapta d'altres de la contemporaneïtat. L'autoritat del text queda així avalada per l'autoritat de les fonts en les dues vessants principals, sagrades i dinàstiques. En aquest sentit, la visió providencial de la seva missió és la màxima expressió de la legitimitat de caire sagrat, però també ho és la seva família.

Els discursos i les narratives on el rei plasma el seu pensament polític estan marcats per referències i coneixements de les sagrades escriptures i de la crònica del seu rebesavi.

---

⁴⁹² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...* doc. CCLXXXVIII, p. 263 – 264.

⁴⁹³ Francisco GIMENO, *Escribir, reinar...*, p. 65.

La utilització de la Providència divina com a força conformadora i legitimadora de les accions i encerts del rei és un recurs recurrent en les lletres del rei Pere. Tot i tractar-se d'un recurs literari comú en la cronística catalana, podem identificar algunes referències singulars que, sens dubte, ens parlen d'una concepció del poder renovada i que dóna resposta a noves preocupacions. Ens referim, per exemple i com veurem, a les imatges del rei David o del bon pastor. Una i altra serveixen com recursos per a descriure la capacitat resolutiva del monarca davant l'extrema tensió militar del regnat i també dels quadres de poder de la societat, representats en els estaments. Aquesta imatge quasi heroica del rei Pere queda apuntalada en el relat cronístic amb altres referències a la Providència divina i la seva direcció teleològica de les accions del rei, així com la protecció d'ell i de la seva família. No obstant això, com veurem, l'autor reconeix també el pes i lloc del poble i les nacions en alguna oportunitat, i marca un contrapunt a la teoria descendent en un sentit estricte. Amb tot, a l'hora d'amenaçar o contenir la resistència dels estaments, el rei no dubta en recórrer a la força de la ira divina, que tants perjudicis ha causat als seus declarats enemics. Comencem parlant de les fonts bíbliques ja que, com hem vist, la Bíblia és un dels llibres que més demana el rei al llarg de la seva vida.

3.2.1. Les fonts bíbliques i les concepcions religioses. Referències legitimadores i exemplars

Glòria i gràcia divina en el preàmbul de la crònica. Un rei i una nissaga en l'empara de Déu i per el bon govern.

Una de les aportacions essencials de la historiografia medieval respecte a la clàssica és el concepte de «Providència», que supera la idea grega del cec «destí»⁴⁹⁴. En efecte, una de les característiques més remarcables de la *Crònica de Pere el Cerimoniós* és el seu

---

⁴⁹⁴ Jaume AURELL, «*Els discursos del poder...*», p. 140.

providencialisme⁴⁹⁵, seguint l'agustinisme polític. Es tracta d'una visió de la història, l'artífex de la qual és Sant Agustí, que fa de Déu el jutge suprem del desenvolupament dels fets del món i de les accions humanes. Segons Josep Maria Salrach i Joan Pau Rubiés, la visió providencialista de la història porta com a conseqüència que les accions humanes en si mateixes no tinguin valor, sinó només en la mesura que són fetes per honorar Déu i la seva glòria⁴⁹⁶. En aquest sentit, el Pròleg de la *Crònica*, una autèntica declaració d'intencions del rei Pere, organitzat en forma de discurs o de sermó, s'inicia amb una citació dels Salms que és ben explícita, *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo ad gloriam*. Psalm. CXIII, «No ens doneu a nosaltres la glòria, no ens la doneu, Jahvè; doneu-la al vostre nom»⁴⁹⁷.

El rei Pere emprà també sovint les citacions bíbliques en les proposicions a Corts com a legitimadores del seu discurs. Així per exemple, la proposició feta a la Cort de Tarragona del 9 de març de 1370 que té per objectiu demanar ajuda als estaments per defensar el Principat, l'inicia amb una cita procedent de l'Evangeli de Sant Lluç: *Hoc autem scitote quoniam si sciret pater familias qua hora fur ueniret uigiaret utique et non sineret perfodi domum suam. Ideo et vos stote parati (Luce, VII capitulo)*⁴⁹⁸, que es correspon amb Lluç, 12, 39 – 40: «Prou que ho compreneu: si l'amo de la casa hagués sabut a quina hora de la nit havia de venir el lladre, no hauria permès que li entressin a casa»⁴⁹⁹, en una clara referència a què tots els estaments han d'estar preparats per defensar-se de qualsevol agressió estrangera. Durant l'Edat Mitjana la Bíblia s'aplica als principis de govern, i aquest fet és especialment perceptible a les diverses cròniques del moment⁵⁰⁰.

Un parlament dramàtic és el de les corts de Sant Mateu de 1369, dirigit a Marià IV, jutge d'Arborea⁵⁰¹, la família del qual mantingué el poder a Sardenya durant generacions, – discurs que s'ha conservat complet i que el rei va escriure de manera autògrafa. El discurs regi és curull de citacions bíbliques, que demostren el profund coneixement de

---

⁴⁹⁵ Ja els estudis clàssics consideren l'obra com a providencialista. Per exemple, Martí DE RIQUER, «El rei Pere el Cerimoniós»..., p. 482; Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 179 o Jocelyn N. HILLGARTH «La personalitat de Pere el Cerimoniós...», p. 68.

⁴⁹⁶ Josep Maria SALRACH; Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p.499.

⁴⁹⁷ *Crònica*, Pròleg, 1, p. 29.

⁴⁹⁸ *Parlaments...*, p. 42.

⁴⁹⁹ *Evangeli segons Sant Lluç, Nou Testament, La Bíblia*, Barcelona, Ed. Claret, 1993, p. 142.

⁵⁰⁰ Alfons PUIGARNAU, «Iconologia política...», p. 77.

⁵⁰¹ *Parlaments a les corts catalanes...*, Barcelona, Barcino, 1928, p. 33 – 42.

les sagrades escriptures que tenia el rei. El tema és el pecat de desconeixença o pecat d'ingratitude, una falta que el Cerimoniós considera que el jutge d'Arborea ha comès contra ell, ja que Marià IV ha iniciat una revolta contra el poder regi a l'illa de Sardenya. Pere il·lustra el sermó amb molts exemples, dos dels quals són Judes i Neró, que acabaren llevant-se la vida, fet que el Cerimoniós veu com un càstig per mostrar-se ingrats cap als seus mestres, Jesús i Sèneca, respectivament:

«E així Judes e Neró foren desconeixents a llurs maestres, cor Judes traí a son mestre Jesucrist, oblidat de tot benifet de doctrina que li hagués donada; e així mateix Neró, oblidat lo benifet de doctrina que son mestre Sèneca li hagués ensenyada, féu-lo oceir. E si en foren punits no ho cal dir, car Judes se penjà après que hac traït a son mestre Jesucrist; e Neró, après alcun temps de la mort de Sèneca, son mestre, se mès un coltell per los pits, a abdós desesperats moriren per a mala mort»⁵⁰²

Unes línies més endavant, el rei deixa ben clar que l'objectiu de les al·lusions és el rebel jutge d'Arborea: «Aplicant aquestes paraules a nostre propòsit, podem dir que el jutge d'Arborea, no contrastant que haja reebut de nós e de nostra casa moltes gràcies e moltes honors, nos ha fetes moltes males obres. Per què trobam que ha pecat, per pecat de desconeixença»⁵⁰³.

Tornant al Pròleg de la seva *Crònica personal*, el rei Pere explica a continuació que el discurs cronístic narra les «moltes gràcies que el nostre Creador nos ha fetes per la sua infinita misericòrdia e bonea»⁵⁰⁴, fet que demostra que la deïtat intervé en el curs dels esdeveniments històrics i, a més, ho fa en favor dels reis de la Corona d'Aragó, tal com han remarcat Elías de Tejada⁵⁰⁵, o els propis Salrach i Rubiés⁵⁰⁶. En una carta escrita des de Perpinyà, datada del 30 d'agost de 1356, i dirigida a l'infant Ramon Berenguer, en el marc de la guerra amb Castella que acaba tot just de començar, Pere es mostra convençut de la victòria final, ja que Déu està de part de la Corona d'Aragó: «e havem esperança en Déu que nós mostrarem que.l nostre poder és tal que no deu ésser vituperat per ell [Pedro el Cruel] ni altre rey»⁵⁰⁷, mentre que en el primer capítol del

---

⁵⁰² *Parlaments...*, p. 35.

⁵⁰³ *Parlaments...*, p. 36.

⁵⁰⁴ *Crònica, Pròleg*, 1, p. 29.

⁵⁰⁵ Francisco Elías DE TEJADA, «Pedro III»..., p. 213.

⁵⁰⁶ Josep Maria SALRACH; Joan Pau RUBIÉS «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p.499.

⁵⁰⁷ *Epistolari...*, p. 126 – 127.

relat cronístic, que s'ocupa del regnat d'Alfons el Benigne, s'inclou un discurs del pare d'Alfons i avi de Pere, Jaume II el Just, davant de tots els estaments - «prelats, barons, rics-hòmens, cavallers e altres» -, que referma el poder regi, en què acomiada l'aleshores infant, just abans de salpar cap a Sardenya. El sermó tracta de la tradició de la victòria lligada a l'estendard reial. Déu, en efecte, protegeix al seu llinatge:

«La primera [cosa] que li dix, que ell li comanava un privilegi, lo qual nostre senyor Déus per la sua gràcia e misericòrdia havia fet a la Casa d'Aragó, lo qual era bollat ab bolla d'aur e era clar e net e no corromput ne viciat en res, ço és, que la bandera de la Casa reial d'Aragó, null temps fon vençuda ne arrencada de camp»⁵⁰⁸.

En un moment del Pròleg de la seva crònica personal, el rei Pere, després d'insistir en afirmar que tots els seus èxits i les seves gràcies es deuen a la protecció especial de Déu i que, per això, «a Ell deu ésser donada la glòria e honor», resumeix aquestes gràcies. La primera, la «nostra pròpia prudència», virtut essencial que havia de reunir un monarca. A continuació, l'«astúcia del nostre poble»⁵⁰⁹ i la «nostra subtilitat». També el «dictament de nostres consellers», ja que Pere considerava que Déu li havia enviat bons consellers al llarg del seu regnat, com ara Bernat de Cabrera o l'infant Pere, el seu oncle. A més a més la «nostra saviesa», qualitat que Pere sovint la ressaltava fent-se comparar amb Salomó, el rei savi d'Israel, com tindrem ocasió de veure més endavant. Finalment, també hi hauria la «multitud del poble a nós subjugat», el «reial llinatge» - Pere també considerava com a font d'autoritat la seva família; la «diversitat de nacions a nós subjugades», «l'ordre dels cavallers que porten la creu»⁵¹⁰ i les «companyies de peons».

D'aquestes paraules del Cerimoniós se'n desprèn que, tot i que Déu pren part en els esdeveniments de la història, manifesta el seu poder al món terrenal precisament a través dels homes que el serveixen. El rei esdevé d'aquesta manera l'enviat de Déu a la terra, el seu vicari, i el seu poder monàrquic es reforça, es sacralitza, ja que passa a ser

---

⁵⁰⁸ *Crònica*, I, 12, p.46.

⁵⁰⁹ Enunciació difícil d'interpretar. Podria ser que es tractés d'un error del copista i que en comptes de la preposició *del* anés *pel*? Llavors potser cobraria més sentit la frase: «L'astúcia pel nostre poble» es podria referir a la manera que tingué Pere de governar, recurrent molts cops a l'engany, com tindrem ocasió de veure, i sempre en benefici del poble, és a dir, cercant el bé comú que, no obstant, sovint es confonia amb el bé privat.

⁵¹⁰ Segons Ferran Soldevila es tracta de l'Ordre dels cavallers de Sant Jordi, fundada pel propi Cerimoniós: *Crònica...*, Pròleg, 5, nota 12, p. 33.

d'origen diví⁵¹¹. És aquesta una concepció descendent del poder, seguint la definició d'Ullmann, segons la qual el poder resideix en un ser suprem, la divinitat, que el transfereix al seu representant terrenal que, en principi, només ha de retre comptes a Déu⁵¹². Aquesta visió, arrelada en les idees de Sant Pau⁵¹³ i desenvolupada a partir del pensament de Sant Agustí plasmat al *De civitate Dei*, és ben present al llarg del testament polític del rei, la seva *Crònica*, i constitueix un procés de legitimació del poder.

A la vista de tot això és possible plantejar que la cita bíblica inicial serveix per emparar un pensament polític providencial. Tot i el doble esment a la glòria divina en el pròleg, el relat inicial destaca que el rei Pere i la seva nissaga son els beneficiaris de la gràcia divina. La figura règia es presenta com un actor principal en la glorificació divina, i per això gaudeix d'una sèrie de gràcies divines o atributs que al seu torn es presenten com a aspectes fonamentals en la imatge del bon governant que ens descriu la narració del rei. Son aquestes virtuts les que conformen un perfil del rei que, tot i la gràcia divina manifestada en la seva prudència, astúcia i saviesa, o en la pròpia nissaga, depèn també ara dels consellers, i en certa mesura també de la "multitud del poble" i de les nacions. Els referents bíblics son arguments textuais i intel·lectuals indispensables, però la trama es va vestint de les noves realitats i concepcions polítiques, on tot i la descendència del poder diví, es combina amb una comprensió, en part, ascendent visible en el poble, les nacions o inclús en els consellers.

David com a referència de rei lluitador i vencedor.

El rei Pere legitima el seu poder acudint a l'Antic Testament i establint una sèrie de paral·lelismes bíblics amb figures dels reis del Poble d'Israel⁵¹⁴. En el discurs ja citat pronunciat a les Corts celebrades a Tarragona el 9 de març de 1370, el Cerimoniós es compara amb el rei Salomó, el monarca més savi i just de la Terra⁵¹⁵, mentre que al Pròleg de la *Crònica* es compara amb el rei David. Pere, igual que el rei d'Israel, patí

---

⁵¹¹ Josep Maria SALRACH Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p. 499.

⁵¹² Walter ULLMANN, *Historia del pensamiento político en la Edad Media*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 125.

⁵¹³ És coneguda la seva afirmació: «Perquè tota autoritat ve de Déu, i les que de fet tenim han estat posades per ell», *Carta als Romans, Nou Testament*, p.285.

⁵¹⁴ Alfons PUIGARNAU, «Iconologia política...», p. 77.

⁵¹⁵ *Parlaments...*, p. 43 – 44.

«guerres i tribulacions» durant el seu regnat. El monarca reconeix que «quaix continuadament, coltell d'enemic, o d'estrany, o de vassall o de privat, no és partit de la nostra Casa» i comenta que «no solament havem haüdes guerres ab los reis qui han veïnat ab nós e han los regnes contiguus ab lo d'Aragó», - es refereix a la lluita amb el rei de Castella, Pedro el Cruel, i amb el rei de Navarra, Carles el Dolent – «mas encara ab lo nostre poble propi, qui feien capitans de nostra sang, ço es, de nostres frares germans»⁵¹⁶. Pere aquí fa referència a la guerra de les Unions aragonesa i valenciana en la qual van intervenir el seu germà l'infant Jaume i els infants Ferran i Joan, germanastres seus, com veurem més endavant.

De totes maneres, Déu salvà a Pere de totes aquestes guerres, igual com va fer amb David, el qual Déu deslliurà «de la mà de Saül, rei dels filisteus, e de la mà d'Absalon, e del poble qui s'era llevat contra ell»⁵¹⁷. El paral·lelisme explicat sobre la seva trajectòria marcada per les adversitats militars foranies i dels seus propis súbdits en relació amb la referència bíblica a la del rei David no pot ser més eloqüent. El Cerimoniós es compara a continuació amb Lot, «contra lo qual cinc reis eren convenguts». De la mateixa manera que Déu, a través d'Abraham, va alliberar al personatge bíblic dels cinc reis del Gènesi, «així nós», comenta el Cerimoniós, un nou Lot, «de la mà del rei de Castella e poder del rei de Portugal, de Navarra, Anglaterra e de Granada fom, per la mà e braç poderós d'Abraham, qui és interpretat pare de molta gent, ço és, lo Creador, qui és pare de tota creatura, fom delliurats ab tota nostra substància del regne»⁵¹⁸.

Alfons Puigarnau considera que, al comparar-se amb els monarques de l'Antiga Aliança, David i Salomó, icones de poder i paradigmes bíblics emprats per altres mandataris de l'època en el context de la teocràcia política, Pere el Cerimoniós s'està investint d'un prestigi paral·lel al dels reis jueus, que derroten els seus enemics gràcies a Jahvè. En altres paraules, està legitimant el seu poder creant *auténticos iconos bíblicos del poder político*⁵¹⁹. De totes maneres, hem de tenir present que hi ha moltes altres consideracions a tenir en compte a l'hora de comprendre la tria de figures bíbliques per part dels reis com a elements de identificació, i a la postra de legitimitat, amb la seva

---

⁵¹⁶ *Crònica*, Pròleg, 4, p. 32.

⁵¹⁷ *Crònica*, Pròleg, 4, p. 32.

⁵¹⁸ *Crònica*, Pròleg, 4, p. 32.

⁵¹⁹ Alfons PUIGARNAU, «Iconología política...», p. 77 – 85.

persona, i sobre tot funció o autoritat. En aquest sentit, cal indicar que algunes novetats de la realitat del poder polític dels temps del rei Pere havien de trobar el seu recolzament en la tradició bíblica. Ens referim a la situació d'un rei guerrejador, o si mes no sotmès a guerres contínues, ben distant de la idea de rei pacificador que s'havia difós al segle XIII. Podríem suggerir a tall d'hipòtesi que el nou paradigma politico-militar cerca també una justificació explícita en els reis veto testamentaris i, molt explícitament en el rei David, tant reconegut en la tradició renaixentista.

El rei com un “bon pastor” dels vassalls i del poble.

A banda de les referències cronístiques, el rei Pere s'encarrega de recordar al seu poble que ell és el representant de Déu a la terra a través dels seus discursos. A València, per exemple, on el rei acudeix per demanar ajut als estaments per a la guerra contra Gènova, ens explica el Cerimoniós a la *Crònica* que, davant de tots els «barons, cavallers e ciutadans e altres persones» convocats al Palau Reial,

«preïcam-los e els amonestam e els pregam instantment que ells ab bon cor e ferm volguessin nós servir en aquest fet [...] e fessen en tal manera llurs afers que Déus ne fos pagat e nós ben servits [...] E après [...] diguem, invocat lo nom del Sant Esperit, beneïm-los e els senyam e els comanam a Déu e a la suea beneita mare, nostra dona Santa Maria, e al benauriat baraó sent Jordi, lo qual tots temps fo e és advocat de les batalles de la nostra Casa d'Aragó»⁵²⁰

Com veiem, el rei Pere, que en aquest cas està realitzant una funció quasi sacerdotal beneint i senyant als que estan a punt de marxar a la guerra, afirma en tot moment tenir uns lligams íntims amb la divinitat fet que, sens dubte, li aporten autoritat i el legitimen davant dels estaments.

En un altre discurs a la plaça davant de Santa Maria del Mar l'1 de gener de 1354, el rei, perfectament abillat amb els vestits reials i amb la corona d'or al cap, s'adreçà a les capes populars, que omplien la plaça de gom a gom, de manera que «muntam en alguns cadafals que hi havia fets fer en la gran plaça de la dita esgleia». L'objectiu del «sermó»,

---

⁵²⁰ *Crònica*, V, 17, p. 303 – 304.

on Pere tornà a fer gala de les seves capacitats oratòries i de posseir una profunda erudició bíblica, era anunciar al poble que estava preparant un estol per anar a Sardenya a sufocar la revolta del jutge d'Arborea. El rei Pere es presentà com un «bon pastor» que havia decidit «passar a la dita illa per cobrar e refermar e fortificar aquella e tornar-la a la nostra senyoria [...] De la qual cosa tot lo poble nostre hac gran consolació e plaer»⁵²¹. No podem deixar de fixar-nos en la darrera frase en la que el narrador explicita la aquiescència del poble, reconegut com el nostre poble, en relació a les iniciatives del rei. És molt interessant que Pere es presenti com un «bon pastor», com un instrument de Déu a la terra que ha de portar pel bon camí als vassalls rebels, en aquest cas Marià d'Arborea. Aquesta virtut cristiana vinculada a la funció de governant que s'atribueix el rei sembla ser que evoca al llibre de *Samuel*, I, 17, 34 – 37⁵²², segons Raquel Homet. L'autora identifica l'exemple del lleó i l'ós aportat pel rei David en aquest llibre de la Bíblia, als quals matà quan atacaren a les seves ovelles, amb els mateixos animals citats al Pròleg, moment en què, com hem vist, Pere es compara amb David; així, l'ós i el lleó s'assimilarien al rei Pedro el Cruel de Castella⁵²³. Del que no hi ha dubte és que la imatge del bon pastor fou utilitzada profusament ja durant el segle XIII pels monarques, com per exemple els castellans⁵²⁴.

La providència divina i els orígens excepcionals o quasi miraculosos del rei.

Pere el Cerimoniós concep ja el seu naixement com a obra de la Providència divina, com un fet miraculós i excepcional, igual que Jaume I⁵²⁵, Frederic II Hohenstaufen en el cas

---

⁵²¹ *Crònica*, V, 33, p. 317.

⁵²² «David li va explicar [a Seül]: - El teu servent és pastor del ramat del seu pare. Si ve un lleó o un ós i s'emporta una ovella del ramat, el persegueixo, l'ataco i li prenc la presa de la boca. I si s'abraona contra mi, l'agafo per sota la barra i el mati. El teu servent ha matat lleons i óssos: aquest filisteu incircumcís serà com un d'ells, perquè ha desafiat les tropes del Déu viu!», *Primer Llibre de Samuel, La Bíblia*, p. 384.

⁵²³ Raquel HOMET, «El discurso político...», p. 102.

⁵²⁴ José Manuel NIETO SORIA, *Fundamentos ideológicos del poder real en Castilla (siglos XIII – XVI)*, Madrid, Universidad Complutense, 1988, p. 103.

⁵²⁵ Jaume I, al *Llibre dels Fets*, destaca també l'excepcionalitat del seu naixement, que és miraculós en un doble sentit: d'una banda l'engendrament, ja que el seu pare Pere el Catòlic no volia consumir el matrimoni amb la seva muller, Maria de Montpeller, i només la intervenció de Déu, a través de Guillem d'Alcalà, ho va permetre; de l'altra banda, l'intent d'atemptat que sofrí essent encara un nadó, que no es dugué a terme novament per obra i gràcia de Déu: «E aenant, Nós jaent en lo bressol, tiraren per una

de la seva concepció, o altres narratives sobre monarques que tenien en els orígens excepcionals una primera fita de la dimensió única de la seva trajectòria. Tal com ens conta a la *Crònica*, Pere nasqué setmesó, així que hi havia moltes possibilitats que no sobrevisqués: «e fom nats, complits los set mesos que fom engendrats, e nasquem tan feble e tan eixaquiós, que no es pensaven les madrines, ne aquells qui foren a la nostra naixença que poguésem viure»⁵²⁶. De totes maneres el monarca, per voluntat de Déu, va sobreviure de manera que, segons explica, «en menys d'un any, nós encombríem set dides»⁵²⁷. Aquesta darrera anècdota pot haver estat incorporada al relat per reiterar la excepcionalitat de la seva persona, essent encara un nadó. És una metàfora adient al seu afany vital, que té una dimensió sobrenatural.

També fou obra de la Providència que el petit Pere pogués finalment pujar al tron. El seu pare Alfons el Benigne, en efecte, no era el primogènit de Jaume el Just, sinó que ho era l'infant Jaume, que va renunciar als seus drets el 1319 i va refusar casar-se amb Elionor de Castella per esdevenir frare de l'Orde de Montesa, tal com se'ns explica a la *Crònica*⁵²⁸. A més a més, Pere tampoc fou el primogènit d'El Benigne, sinó que ho era l'infant Alfons, que morí poc després.

Aquesta doble actuació de la providència en benefici seu, és explicada pel monarca en un discurs a les Corts de Montsó l'11 de febrer de 1363. En una situació de gran dificultat es trobava el Cerimoniós a finals de 1362, amb la represa de la guerra contra el seu homòleg castellà, Pedro el Cruel⁵²⁹ que, trencant de manera unilateral la Pau de Deza - Terror, envaí el territori aragonès per sorpresa i en pocs dies guanyà una sèrie de castells. De fet, la guerra contra Pedro el Cruel obligarà al Cerimoniós a convocar corts quasi cada any i, evidentment, a reparar els greuges per tal de rebre l'ajuda econòmica i militar sol·licitada. El rei Pere, que es trobava a Perpinyà, decidí convocar Corts generals el mes de novembre per obtenir ajuda econòmica dels estaments i al mes de febrer següent pronuncià davant d'ells les següents paraules: «A nostre senyor Déu ha plagut

---

trapa sobre Nós un cantal, e caec prop del bressol, mas nostre Senyor nos volgué estorçre, que no moríssem», *Llibre dels Feits*, cap. 5, p. 52 – 53.

⁵²⁶ *Crònica*, I, 40, p. 72

⁵²⁷ *Crònica*, I, 40, p. 72.

⁵²⁸ *Crònica*, I, 2- 6, p. 30 – 35.

⁵²⁹ José Luis MARTÍN «La actividad de las cortes catalanas en el siglo XIV», *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'Història Institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1991, p. 146.

que nós som vostre rei e vostre príncep, e jassia nós no en siam dignes, emperò açó féu Ell per sa gràcia e sa virtut» - se suposa que quan el Cerimoniós parla de què no era «digne» de ser rei, es refereix a què a ell no li tocava en un principi, tot i que també pot ser una expressió de modèstia cristiana⁵³⁰; no fou sinó per la intervenció de la Providència que pogué ésser rei.

A continuació, el Cerimoniós explica les dues gràcies que li féu la Divinitat. La primera, passar la primogenitura al seu pare: «la una, car lo senyor rei nostre pare no nasc primer, ans nasc primer l'infant en Jacme, qui renuncià al regne e es mès en l'ordre de Muntesa e en aquell morí, e, en après, la primogenitura e lo regne pervenc al nostre pare» La segona, passar la primogenitura a ell mateix: «Nós aitantpoc no nasquem primer, ans nasc primer l'infant n'Amfós; e aquell morí, e la primogenitura e lo regne pervenc a nós»⁵³¹.- En aquest cas com veiem, tot i que existia el dret hereditari, fou el dret diví el que actuà i decidí qui havia d'heretar.

Tot seguit, el rei Pere expressa la seva voluntat de servei, d'acord amb la responsabilitat assumida secularment pel propi llinatge⁵³²:

«E jassia Déus no ens haja fets gran de persona, emperò la volentat e lo cor havem aitant gran e aitant bastant com negun cavaller qui sia e'l món, de morir e viure per defendre la nostra corona e lo nostre regne, lo qual, los nostres predecessors ab ajuda dels vostres e nós seguits les llurs petjades ab ajuda vostra, hi havem treballat en conquerir e guanyar»⁵³³.

El monarca té ben present la memòria dinàstica i intenta mostrar-se a l'altura dels seus predecessors, tot i les dificultats materials i físiques⁵³⁴. Una idea molt semblant la trobem a una carta enviada a l'infant Pere des de Saragossa el 1357, i a la que ens hi tornarem a referir més endavant, ja que constitueix una autèntica reflexió sobre els avantpassats:

---

⁵³⁰ Flocel SABATÉ, «Estamentos, soberanía y modelo político en la Cataluña bajomedieval», a *Aragón en la Edad Media*, 21, 2009, p. 257.

⁵³¹ *Parlaments...*, p. 24.

⁵³² Flocel Sabaté, «Estamentos...», p. 257.

⁵³³ *Parlaments...*, p. 24 – 25.

⁵³⁴ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 226.

«jatsia que nós no hajam tan gran persona con los passats, lo cor nostre és així forts de guardar e deffendre nostre regne noblement, així com segons Déu e segons lo món ne som tenguts, e no entenem que negun dels passats hagen més treballat, per deffensió del regne, que nós havem»⁵³⁵.

De la inspiració i de la voluntat divina a l'acció de govern

Durant el seu regnat, en algunes ocasions el rei Pere creu que la seva presa de decisions és inspirada per Déu. Quan l'estiu de 1356 Pedro el Cruel aprofità l'acció corsàrica de nou naus catalanes en contra dels Genovesos, aliats de Castella i enfrontats amb la Corona d'Aragó, a Sevilla per llençar un ultimàtum al Cerimoniós que, a la llarga seria l'inici de la Guerra dels dos Peres, Pere reuní Consell. Entre els consellers hi havia molts dubtes sobre quina solució triar: «tots los de nostre Consell estigueren molt dubtants en dar consell», diu el rei. Mentre n'hi havia alguns que li recomanaven «que fòssem ab la Casa de Castella en aquella bona amistat que solien ésser los nostres passats» – recordem que Pere, per exemple, havia ajudat a Alfonso XI de Castella en la seva lluita contra els benimerins per «exalçar la cristiandat»⁵³⁶, fet que acabaria amb la victòria del Salado de 1340 -, d'altres li deien que «seria gran vergonya e deshonor e minva nostra de fer la dita missatgeria».

Finalment, el Cerimoniós, convençut com estava d'iniciar les hostilitats vers Castella⁵³⁷, en contra del que diu i repeteix a la *Crònica*, i veient com entre els consellers no hi figurava una opinió favorable a començar la guerra, decidí posar en boca de la Providència la seva decisió final: «Déus volc e li plagué metre en nostre enteniment e voler de reebre los deseiximents del dit rei»⁵³⁸. O sigui, com que si atenia el Consell no podia declarar la guerra a Castella, el rei la intentà presentar com una guerra defensiva atribuïnt a el Cruel la voluntat de començar-la i, a més, atribuïnt la seva decisió a la inspiració divina. La guerra, llavors, esdevenia perfectament lícita. Son diversos els moments de la *Crònica* en què el rei dóna a entendre que la guerra la inicià Pedro el

---

⁵³⁵ *Epistolari...*, p. 143.

⁵³⁶ *Crònica*, IV, 23, p. 261 – 262.

⁵³⁷ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 187.

⁵³⁸ *Crònica*, VI, 4, p. 333.

Cruel. Per exemple, al començar el capítol VI, dedicat a la Guerra dels dos Peres, diu: «En aquest sisè capítol és contengut e declarat lo fet de la guerra, la qual lo rei de Castella iniquament e maliciosa s'esforçà de fer contra nós rei En Pere»⁵³⁹. Aquesta és una de les moltes distorsions del relat. Recordem que ens trobem davant d'un text propagandístic.

Com a vicari de Déu que era a la terra, era normal que el Cerimoniós rebés una protecció especial per part de la divinitat. Així, per exemple, la Providència va intervenir perquè el rei no anés a veure la seva germana, que era la muller de Jaume de Mallorca, fet que hagués possibilitat un eventual segrest d'aquest rei, fent-li sortir un furóncol a la cara:

«e nostre senyor Déus, esguardant la nostra lleialtat e nostre bon enteniment, volent-los tolre e llunyar de tot mal e perill, aquella nit que ho havíem atorgat que hi iríem en l'endemà [a veure la reina], se féu en la cara nostra, prop l'ull, una eixidura fort àvol e de mala natura e que ens haguem de sagnar; per la qual fom excusats de no anar veure la dita reina, nostra sor»⁵⁴⁰.

De la ira divina en contra dels enemics del rei

Així com la Providència actua com a guardiana del Cerimoniós, i ell n'és conscient, els seus rivals també saben, per contra, que no tenen a la Divinitat de la seva part. Pedro el Cruel, per exemple, és presentat a la *Crònica* sempre poc disposat a entrar en batalla contra el Cerimoniós i fugint del rei perquè és conscient que està duent una «guerra injusta» contra ell i tem «la punició de Déu, qui és jutge e senyor de les batalles».⁵⁴¹ Jaume de Mallorca, un altre dels grans enemics del Cerimoniós, tampoc compta amb l'ajut de la Divinitat. Durant la batalla reial a Mallorca que ha d'acabar amb la seva derrota, per exemple, conta la *Crònica* que un diumenge al matí Jaume «volc oir missa en la sua capella que tenia allí, e, tant no cercaren los capellans que no s'hi trobàs hòstia ab què poguessen sacrificar, e no poc oir missa»⁵⁴², senyal diví de la iniquitat de la seva causa.

---

⁵³⁹ *Crònica*, VI, 1, p. 327 – 328.

⁵⁴⁰ *Crònica*, III, 18, p. 138.

⁵⁴¹ *Crònica*, VI, 26, p. 356 – 357.

⁵⁴² *Crònica*, III, 27, p. 149.

Així doncs, davant de tots els conflictes el rei Pere està convençut que Déu, que sempre afavoreix els justos, li atorgarà la victòria. En discurs adreçat al seu exèrcit a Morvedre, per exemple, a punt d'entrar en batalla contra el rei Pedro el Cruel de Castella, tot i que era conscient que tant ell com el seu homòleg castellà es trobaven «davant lo juí de Déu», el Cerimoniós estava convençut de la seva victòria ja que el seu rival «alment e falsa e com a gran traïdor m'ha feta e em fa guerra en ço del meu». Veiem com constantment el rei català s'esforça a demostrar que el rei Cruel ha iniciat una guerra injusta contra ell, tot i que això no fou així. D'aquesta manera, el rei Pere demanà a Déu que «faça justícia d'ell, la qual ha ferma confiança en Ell que la'm farà»⁵⁴³

Amb aquestes paraules del Cerimoniós, veiem com una de les accions de la Providència era castigar els que es comportaven d'una manera injusta contra el rei Pere, com fou, per exemple, Pedro el Cruel. El rei castellà, «per juí de Déu», fou condemnat «dues vegades en perdicó de sos regnes. E, la darrera vegada que perdé sos regnes, perdé la persona e fon escapçat per mà de son enemic, ço és, lo rei Enric, frare seu, així com aquell qui ho mereixia, per ço com tota la sua guerra fon injusta e maliciosa»⁵⁴⁴. En efecte, Pedro el Cruel fou assassinat pel seu germanastre després de la derrota a la batalla de Montiel el 1369. També els revoltats unionistes foren castigats per la Providència, a través del rei. Quan el rei s'estava acostant a València per aplicar la seva justícia, «la ciutat veent que la ira de Déu los era venguda dessús per llur gran colpa, tenc tots los portals de la ciuta tancats, que no en gosava eixir persona»⁵⁴⁵. Aquesta «ira de Déu» té reminiscències veterotestamentàries: el Déu de l'Antic Testament és un Déu que castiga sense contemplacions. Ja hem vist com en el pròleg de la *Crònica* Pere es compara amb David i Salomó, monarques d'Israel de l'Antic Testament.

En definitiva, presentant-se com un enviat de Déu a la terra, el rei Pere està avisant els estaments: qui cometi una injustícia contra ell serà castigat per Déu. Els seus diversos encerts són també guiats per la Divinitat i el situen en un pla de certa superioritat envers els nobles, els eclesiàstics i els prohoms de les ciutats, que tot i configurats també per la intervenció divina, no tenen una posició tant única i especialment lligada al pla diví. De

---

⁵⁴³ *Crònica*, VI, 41, p. 374.

⁵⁴⁴ *Crònica*, VI, 65, p. 399.

⁵⁴⁵ *Crònica*, IV, 56, p. 285.

totes maneres, a la pràctica, el poder del rei no és il·limitat. Els estaments, presents a les Corts, intentaran retallar sempre que puguin el poder del monarca. Un aspecte que exemplifica perfectament la manca de poder del rei Pere és la tardança a les Corts en accedir a les peticions d'ajuda fiscal i militar del monarca per part dels tres braços, com veurem més endavant.

3.2.2 El Llibre dels feits de Jaume I en la crònica particular del rei

El *Llibre dels feits* de Jaume I és el principal model historiogràfic de la crònica de Pere el Cerimoniós. L'elecció d'aquest text com a referent és el resultat lògic de la legitimitat a través de l'estirp que tanta importància tingué en la narrativa del rei. D'altra banda, el rei Jaume I va ser un model per al rei en molts aspectes. De manera particular, el rei Pere va seguir les pautes memorialístiques endegades per ell. Cal destacar una sèrie de paral·lelismes que s'estableixen entre les dues cròniques: el caràcter religiós o sacralitzador dels pròlegs, la voluntat exemplar dels dos textos i un punt de partida lligat al naixement providencial. Aquestes tres característiques són justament els elements definitoris d'una nissaga que gaudia de la gràcia divina, i que la narració situava la màxima expressió de l'acció providencial en l'origen de la narrativa i en l'origen vital de l'artífex de l'obra. Eren els punts de partida que donaven sentit a tot el conjunt i en aquest sentit la crònica del rei Pere s'instal·lava en el model historiogràfic après en el text emblemàtic de la seva pròpia estirp. Era segurament una imitació deliberada, o en tot cas responia a la voluntat manifesta de donar continuïtat formal i de fons a la ideologia política del text de Jaume I, tot i que l'obra del rei Pere va ser realment diferent i innovadora en respecte d'aquest precedent.

Podem observar la coincidència en el valor exemplar de la trajectòria d'un rei guiat i emparat per la providència, però els destinataris del text i finalment del model a imitar són ben diferents. El rei Pere escriu un tractat polític precís destinat a què els seus hereus puguin aprendre i fer front a les "tribulacions", mentre que el rei Jaume I destina les seves ensenyances a tots els homes del món. En el cas del rei Pere, la seva condició de rei pietós, que té fe i esperança han merescut la bondat i misericòrdia divina, en les paraules de Jaume la intervenció divina és més unívoca i donat que gaudeix de la gràcia.

El rei Pere demana, per tant, als seus successors que mantinguin aquesta fe i esperança, i no perd l'ocasió per explicar que tot i el concert de grans adversitats militars, ell en surt victoriós i amb honor. L'èmfasi en la seva heroïcitat és major en les paraules de Pere, que sense apartar-se de la forma i visió providencial del text del rei Jaume, presenta una visió personalista i amb una finalitat més pràctica que de prestigi. El prestigi de la monarquia és, però, quelcom que comparteix aquest moment inicial del text, que en el *Llibre dels feits* haurà de ser explicat arreu, i en el cas de la crònica del rei Pere "llegida pels seus successors".

Pel que fa a la (re)conquesta de Mallorca, abordada en el capítol 3 del relat cronístic – el més extens –, la intencionalitat política de legitimar una acció d'ocupació militar i en contra d'un familiar troba en un dels episodis més èpics de la seva nissaga un recurs d'excepció per a la seva narrativa. Recuperar i resseguir el relat del *Llibre dels feits* era com resseguir la mateixa gesta de Jaume I, obviant, però, que no hi havia cap connexió entre aquestes dues accions.

El capítol mallorquí mostra, més que en qualsevol altre, la tendència del rei a embellir la narració amb records personals, fet que aporta a la crònica un aire d'intimitat, a imitació del *Llibre dels feits*. Un exemple destacat a la *Crònica* del rei Cerimoniós d'aquest darrer punt és l'anècdota de les cireres, ocorreguda durant l'expedició a Mallorca per conquerir el feu del rei Jaume:

«E, tantost com fo hora de dinar o abans, lo dit infant En Pere nos tramès de belles cireres que li eren vengudes de la ciutat de Mallorques. E dix-nos lo missatger qui les portà: - Senyor, aquestes cireres vos tramet lo senyor infant, que en mengets en tal punt que dins breus dies siats en la ciutat de Mallorques e senyor d'aquella. E nós haguem-ne gran plaer, e tantost prenguem-nos a menjar de les cireres, e diguem: - E nós ab aqueixa condició ne menjam»⁵⁴⁶

A banda de les reminiscències al *Llibre dels Feits*, l'episodi adquireix certa entitat política o de poder perquè el rei prova unes cireres, un fruit exquisit, d'un lloc que aviat estarà sota la seva dominació. Mallorca era un indret preuat i que ambicionava el rei, així que

---

⁵⁴⁶ *Crònica*, III, 33, p. 159.

la vivència del monarca era una expressió del seu triomf sobre una illa rica i amb bons fruits.

Creu Cingolani que la voluntat d'imitació del rei Pere de l'obra del rei Jaume condiciona tant el plantejament narratiu de la *Crònica* com, fins i tot, en alguns moments la política reial, ja que es pot entendre la reincorporació del regne de Mallorca als dominis de la Corona d'Aragó com la voluntat d'imitar l'obra del rebesavi⁵⁴⁷. Tinc les meves reticències sobre aquest segon plantejament, ja que, com tindrem l'oportunitat de veure, la reincorporació de Mallorca es du a terme per un acte de fellonia del rei Jaume III, perfectament propiciat pel propi rei Pere. El que queda fora de tot dubte són els paral·lelismes que es poden establir entre el *Llibre dels feits* i la *Crònica de Pere el Cerimoniós* des del punt de vista històric i literari, i que breument hem repassat: la voluntat exemplar, el fet que els dos reis comencin les seves obres amb una introducció d'història dinàstica parlant dels seus respectius avis i pares, la voluntat d'ambdós reis de comparar-se amb monarques de l'antic Israel – David i Salomó –, la religiositat i el providencialisme.

---

⁵⁴⁷ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 243.

4. EL DISCURS CRONÍSTIC DEL REI PERE COM A INSTRUMENT POLÍTIC

4.1. Introducció: el rei escriptor.

D'entre les diverses memòries que va forjant el monarca, la que ens ocupa de manera essencial és la memòria escrita. En aquest capítol, concretament, ens centrarem en la figura del *rei escriptor* i mirarem d'escatir la relació que s'estableix entre el monarca i l'escriptura, que agafa una enorme importància en aquest moment. De Pere el Cerimoniós, s'ha dit que inaugura una època en què l'escriptura passa a ser no només un instrument de comunicació, sinó també una eina útil per governar; és a dir, amb aquest monarca, les pràctiques escripturístiques comencen a oferir noves possibilitats en l'exercici del poder⁵⁴⁸, fet que dota al rei d'una gran modernitat respecte als seus predecessors⁵⁴⁹.

Una bona colla d'exemples autògrafs del Cerimoniós han arribat fins als nostres dies. Sembla ser que a partir del 1344, al mateix temps que es fixa el funcionament de la cancelleria, el monarca comença a firmar de manera concisa els documents reals amb la fórmula *Rex Petrus* que, a partir d'aquest moment, apareixerà a quasi totes les cartes reials i privilegis en pergamí expedits per aquest òrgan⁵⁵⁰. De totes maneres, la relació entre el Cerimoniós i l'escriptura no es reduirà a les pràctiques administratives i diplomàtiques. També participarà, com veurem, en el procés creatiu de la seva crònica personal, ja sigui redactant ell mateix algun passatge, ja sigui corregint i donant el vistiplau als capítols redactats pels escriptors. El mateix grau d'implicació el trobem en els discursos pronunciats a corts, revisats, corregits i, de vegades, directament escrits pel propi monarca. Segons Francisco Gimeno, que ha estudiat de manera exhaustiva i rigorosa l'estreta relació que s'estableix entre el rei Pere i l'escriptura, per al Cerimoniós, escriure de manera autògrafa els assumptes relatius a l'àmbit privat «*les confiere personalidad e intimidad, sustrayéndolos de la frialdad cancelleresca y diplomática*»⁵⁵¹.

---

⁵⁴⁸ Aquesta és la tesi de l'obra de Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 17 – 20.

⁵⁴⁹ Armando Petrucci, al pròleg de l'obra de Gimeno Blay assenyalada en la nota anterior, compara al monarca aragonès amb Francesco Petrarca a partir del nexa que uneix a ambdós personatges: l'escriptura autògrafa com a eina creativa i transmissora d'un programa ideològic, de caire cultural per a l'humanista italià i polític per al Cerimoniós. V. Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 9 – 15.

⁵⁵⁰ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p.88.

⁵⁵¹ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p.98.

És necessari que ens preguntem què empeny al monarca a escriure o quins son els motius que el porten a utilitzar de manera sistemàtica l'escriptura en detriment de l'oralitat. La primera explicació a aquesta actitud la trobem expressada al pròleg d'una de les obres que el rei patrocina, la *Crònica* del seu regnat, on mostra diàfanament la voluntat que els seus fills i els seus néts i successors extreguin del text escrit pautes sobre com governar adequadament: «per tal que els reis, succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre [...] *prenguin eiximpli*⁵⁵² que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador»⁵⁵³. El Cerimoniós, coneixedor de la potencialitat dels llibres d'història com a proporcionadors de models d'exemples i virtuts, vol esdevenir, a través de la redacció de la seva pròpia història, un model per als seus successors.

La nítida voluntat exemplar és la que permet englobar la *Crònica* del rei Pere dins del gènere dels *specula principis* o miralls de prínceps tant en voga en l'Europa del moment⁵⁵⁴. Aquesta tipologia d'obres pretenen plasmar la imatge del governant perfecte i estan destinades a l'educació dels futurs reis. Recordem que l'infant Pere, el quart fill de Jaume el Just, poc abans d'entrar a l'orde de Sant Francesc escriu, entre 1355 i 1358, un tractat, seguint la tradició dels *specula*, dedicat al seu nebot Pere el Cerimoniós, anomenat *De vita, moribus et regimine principum*, en què exposa les seves idees sobre com ha de governar adequadament un monarca⁵⁵⁵. El tractat està inspirat en el *De regimine principum* d'Egidi Romà, tractat polític destinat al rei Felip el Bell de França, que el rei Pere coneix i posseeix, i que enviarà a la seva biblioteca de Poblet cap al final de la seva vida.

La voluntat de servir d'«eiximpli» va unida a l'altra motivació essencial que porta al monarca a deixar constància per escrit dels esdeveniments mes importants del seu regnat: recordar als seus coetanis quines són les fonts del seu poder. Cal insistir en

---

⁵⁵² El subratllat és meu.

⁵⁵³ *Crònica*, Pròleg, 5, p. 34.

⁵⁵⁴ Bonifacio PALACIOS, «El mundo de las ideas políticas en los tratados doctrinales españoles: los “espejos de príncipes” (1250 – 1350)», a *Europa en los umbrales de la crisis, 1250 – 1350, Actas de la XXI Semana de Estudios Medievales, Estella, 18 a 22 de julio de 1994*, Gobierno de Navarra, 1995, p. 463 – 483.

⁵⁵⁵ El millor estudi sobre el *Tractatus* és el treball d'Alexandra BEAUCHAMP: «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'infant Pierre d'Aragon (v. 1357 – 1358)», *Anuario de Estudios Medievales*, 35/1, 2005, p. 233 – 270. Anteriorment se n'havia ocupat, de manera breu, Francisco ELÍAS DE TEJADA: «Pedro III, entre dos mundos», a *Historia del pensamiento político catalán*, I, Sevilla, Ediciones Montejurra, 1963, p. 203 – 226.

aquest fet: ens trobem davant d'una obra que és un tractat polític - no pas una autobiografia – i, per tant, la voluntat del monarca, més que pretendre justificar els seus actes, és la de demostrar com al llarg del seu regnat es produeix un afermament del poder reial i deixar constància de quins són els elements que li permeten sobreposar-se a les constants dificultats. Els fonaments del poder regi, tal com veurem al llarg del capítol, són el providencialisme - el poder del monarca radica, en primer lloc, en el fet d'haver estat escollit per Déu per tal d'ocupar el tro –, la tradició familiar, el valor de l'estirp, la continuïtat dinàstica i la consciència d'una continuïtat amb el passat, la creació d'un cerimonial i una escenografia diferenciats i diferenciadors i, finalment, l'exercici de la violència, com a mostra de compliment de la justícia, i la guerra.

4.1.1. La cancelleria: un nucli productor de memòria.

El Cerimoniós és conscient del poder que posseeix la lletra escrita, que és memòria i a la vegada és narrativa. Aquesta presa de consciència el porta a reorganitzar l'arxiu reial, amb la creació de càrrec d'arxiver el 1346⁵⁵⁶, a sistematitzar la cancelleria i a fixar la biblioteca, autèntic dipòsit de la memòria escrita de la dinastia, al monestir de Poblet, com veurem en el següent capítol. L'arxiu, creat el 1318 per decisió de Jaume II el Just, amb la voluntat de centralitzar tota la documentació expedida per la Corona i anteriorment dispersa⁵⁵⁷, és un lloc freqüentment visitat pel rei Pere, sempre perseguint informació escrita que l'ajudi a prendre una decisió governativa o, simplement, que li ofereixi una base empírica als seus discursos polítics. Així, per exemple, el 28 d'agost de 1346, des del Monestir de Poblet, envia una carta a l'arxiver recentment nomenat, Pere Pesseia, demanant-li que «cerquets en lo nostre arxiu tots testaments de comtes de

---

⁵⁵⁶ El primer arxiver encarregat de custodiar la memòria textual derivada de l'acció de govern del Cerimoniós és Pere Pesseia. El document a través del qual el monarca encarrega a Pesseia la conservació dels instruments, registres i escriptures conservats a l'arxiu apareix a Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CXXIX, p. 137 – 138, i és comentat per Gimeno Blay a *Escribir, reinarse...*, p. 125 – 126.

⁵⁵⁷ Sobre la creació i desenvolupament de l'arxiu reial, v. Jordi RUBIÓ BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial a Poblet...», p. 414 – 419; Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinarse...*, p. 115 – 128; Albert TORRA, «La conservació de la memòria: archivos regioes», a José Ángel SESMA MUÑOZ (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia: la monarquía aragonesa y los reynos de la Corona*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2010, p. 271 – 284 i, especialment, Rafael CONDE, *Las primeras ordenaciones de l'Arxiu Reial de Barcelona, 1384 / Las primeras ordenanzas del Archivo Real de Barcelona, 1384*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1993.

Barchinona qui hagen haut nom Ramon Berenguer»⁵⁵⁸. Possiblement es pugui entendre aquesta demanda com a part de la recollida d'informació que estava realitzant el monarca a mitjans de la dècada dels quaranta per a la realització de la *Crònica general* de seu regnat, o *Crónica de San Juan de la Peña*.

A l'arxiu, no només hi acudeix el rei a la recerca de documentació de tot tipus. Sovint es produeix el procés a la inversa i l'arxiu es converteix en un autèntic dipòsit de la memòria règia escrita de caire administratiu. Així per exemple, en una carta del 21 de setembre de 1346 dirigida a Ferrer de Magarola, «*ffideli de scribania nostra*», el Cerimoniós expressa la voluntat que les actes del procés contra Jaume de Mallorca que s'estan acabant de completar a l'escribania, siguin conservades a l'arxiu del palau de Barcelona «*ad memoriam futurorum*»⁵⁵⁹.

La fixació del funcionament de la Cancelleria⁵⁶⁰ com a centre de producció de documents s'estableix a les *Ordinacions de la Casa i Cort*, promulgades pel rei Pere el 1344 a partir d'una traducció i adaptació de les *Leges palatinae* de Jaume III de Mallorca (1337), amb la finalitat de regular el complex funcionament de la casa reial⁵⁶¹. El text de les *Ordinacions* s'organitza en quatre grans llibres a l'inici dels quals figuren els quatre oficis majors i seguidament s'inclouen els seus subalterns. Al tercer bloc es descriu l'ofici de canceller, mencionat ja durant l'època de Jaume el Conqueridor⁵⁶² i que ha de ser a parer del rei «arquebisbe o bisbe qui sia doctor en leys»⁵⁶³, i els col·laboradors que d'ell depenen: el vicescanner, el protonotari, encarregat de revisar les «cartes, lretres e privilegis» de la cúria règia i, en cas que calgui, corregir-les perquè estiguin «en bella retòrica o bon llatí»⁵⁶⁴, els dotze escrivans de manament, que exerceixen funcions

---

⁵⁵⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CXXXI, p. 138 – 139.

⁵⁵⁹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CXXXIII, p. 139 – 140.

⁵⁶⁰ L'estudi més exhaustiu sobre el funcionament de la cancelleria del rei Pere entesa com a font de producció de documents escrits segueix sent, tot i la seva antiguitat, el de Francisco SEVILLANO COLOM, «Apuntes para el estudio de la Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso», a *Anuario de Historia del derecho español*, 20, 1950, p. 137 – 241.

⁵⁶¹ Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO, Josep TRÈNCHS (eds.), *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2009.

⁵⁶² Francisco SEVILLANO COLOM, «Apuntes para el estudio de la Cancillería», p. 147.

⁵⁶³ *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 119.

⁵⁶⁴ *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 123.

semblants a les d'un notari, els vuit escrivans de registre, els ajudants de l'escrivania, els secretaris, els escalfadors de cera, els «segelladors de la scrivania» o els missatgers.

Al ser considerada l'escriptura un acte d'extrema necessitat, íntimament lligat a l'acció de govern, la cancelleria inicialment posseeix un caràcter itinerant. Escrivans, secretaris i altres funcionaris segueixen el rei als diversos territoris de la Corona, preparats per expedir documents en qualsevol moment. No obstant, a partir de 1365 sembla ser que la cancelleria comença a ubicar-se en alguna dependència del palau reial de Barcelona. Aquesta tendència, com intueix Francisco Gimeno, es relaciona amb el fet que, progressivament, l'escriptura deix de ser un instrument de gestió propi d'ambients administratius per convertir-se en una eina útil per organitzar els textos jurídics i cronístics, activitat que requereix un lloc tranquil on sigui fàcil concentrar-se, un lloc on puguin coincidir tranquil·lament la lectura i l'escriptura⁵⁶⁵.

En el si de la Cancelleria, l'*oficina de copistes* juga un paper transcendental com a nucli productor de llibres manuscrits per afrontar les constants demandes del monarca⁵⁶⁶. Aquest lloc de treball sembla ser que ja funciona a ple rendiment abans del 30 de juny de 1373, data en què, a través d'una carta, el Cerimoniós fa saber al seu primogènit Joan - bibliòfil compulsiu, potser fins i tot més que el seu pare - que, si necessita qualsevol llibre, li notifiqui «car ja tenim certs escrivans que'ins fan *trellats*⁵⁶⁷ d'aquells llibres que és necessari»⁵⁶⁸. Depenent del protonotari, aquesta oficina podria constituir el nucli original d'un *scriptorium* amb la presència i participació d'altres professionals com ara il·luminadors, miniaturistes o enquadernadors⁵⁶⁹. De totes maneres, creu Gimeno que aquesta oficina «*no funcionó al completo como un scriptorium ni según el esquema ideal de un taller en el que se distribuyen las actividades relacionadas con la elaboración*

---

⁵⁶⁵ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 55 – 66.

⁵⁶⁶ No hem d'oblidar que, segons Gimeno, «*durante el reinado del Cerimonioso, la producción del libro manuscrito asistió a un notable incremento, motivado, entre otras razones, por la intensa actividad de copia desarrollada en la propia Cancillería, con la intención de satisfacer las necesidades bibliográficas de los miembros de la familia real, comenzando por el mismísimo rey*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 157.

⁵⁶⁷ No ens queda clar, pel context, si s'està referint a «còpies» o a «traduccions». Entenem, potser, que s'està referint a «còpies»: del llatí *translatum*, «trasllat» en català.

⁵⁶⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CCLIX, p. 247.

⁵⁶⁹ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 157 – 159. Cf. Ángel CANELLAS i José TRÈNCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia...*, p. 29 – 30; Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La cultura catalana en el regnat de Pere III...» p. 226.

material de libros [...] Da la impresión de que en el scriptorium tan sólo actuó el sector de los copistas, quienes, por imperativo regio, copiaron algunos libros»⁵⁷⁰.

4.1.1.1. Les traduccions.

Tot i que és durant el regnat de Jaume II el Just, època de gran fecunditat cultural, quan les traduccions d'obres literàries al català comencen a assolir importància⁵⁷¹, és sobretot durant el regnat de Pere el Cerimoniós – aproximadament cap al 1350⁵⁷² – el moment en què el nombre de traduccions d'obres literàries de tot tipus – des de vides de sants a tractats tècnics i des d'obres historiogràfiques fins a llibres de filosofia – augmenta de manera exponencial. Paral·lelament, es produeix una incorporació progressiva de novetats culturals procedents essencialment d'Itàlia determinada, això sí, pel patronatge bàsicament monàrquic, nobiliari o del patriciat urbà. En aquest procés, la cancelleria hi jugarà un paper fonamental, tal com es desprèn de la documentació cancelleresca, que mostra la creixent difusió d'aquestes traduccions des de la cort cap a la societat cavalleresca i urbana. En última instància, la creació literària del moment es veurà influenciada també per aquesta activitat traductora⁵⁷³.

El món de les traduccions al català medieval és un fenomen de gran complexitat. La diversitat temàtica, la complexitat de les tradicions textuais, l'existència de traduccions perdudes o fragmentàries, d'adaptacions, de traduccions elaborades a partir d'una versió intermediària, de retraduccions i de dobles traduccions d'un mateix text, per una banda, i la dificultat per escatir, sovint, l'autor, la datació o la llengua d'origen de l'obra en qüestió per l'altra, expliquen perquè a dia d'avui no existeix encara una monografia

---

⁵⁷⁰ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 158 – 159.

⁵⁷¹ V. l'obra de Martí DE BARCELONA (ed.), «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II», a *Estudios Franciscanos*, 91, 1990, p. 213 – 295 i 92, 1991, p. 127 – 145 i 383 – 492. Recordem que és durant el regnat de l'avi del Cerimoniós que es produeix la traducció al llatí del *Llibre dels feits* de Jaume el Conqueridor, elaborada pel dominic Pere Marsili. El *Liber gestarum* – ja sigui l'original o una còpia – el trobem entre les obres que el rei Pere envia a Poblet en la donació del 1380.

⁵⁷² Lluís CIFUENTES, «'Translatar sciència en romans catalanesch': la difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement», a *Llengua & Literatura*, 8, 1997, p. 7 – 42, concretament p. 13.

⁵⁷³ Lluís CIFUENTES, «Traduccions i traductors», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch, vol. II. Literatura medieval (II) Segles XIV – XV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2014, p. 117 – 118.

global sobre el fenomen⁵⁷⁴. Afortunadament, disposem del catàleg del projecte TRANSLAT – Traduccions al català medieval fins 1500, consultable en línia en forma de cens (TCM) i de base de dades (TRANSLAT DB) elaborat pel Grup de Literatura Medieval del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona⁵⁷⁵ que facilita enormement la cerca de traduccions historiogràfiques, filosòfiques, religioses o enciclopèdiques, de llibres de viatges o de tractats cavallerescos⁵⁷⁶. De totes maneres, no és el nostre objectiu presentar una panoràmica extensa i exhaustiva de les traduccions produïdes a la Corona d’Aragó durant la Baixa Edat Mitjana, tasca titànica que reclamaria una tesi doctoral independent. Aquí ens interessa la figura del rei Pere com a promotor i patrocinador de traduccions d’obres literàries de temàtica molt diversa – fet que entronca amb la seva faceta de rei bibliòfil que hem analitzat en el capítol tercer – , sovint realitzades per escrivans i notaris de la Cancelleria com ara Mateu Adrià, Jaume Conesa, Guillem Nicolau o Ferrer Saiol, tot i que tampoc podem obviar els eclesiàstics com Antoni Canals o Jaume Domènec.

Les traduccions més interessants per al nostre propòsit són les de la *Crònica general* del regnat de Pere el Cerimoniós o *Crònica dels reis d’Aragó e comtes de Barcelona*, altrament coneguda com *Crònica de Sant Joan de la Penya*, encarregada pel rei Pere. Inicialment escrita en llatí, cap al 1366 es tradueix al català – malauradament, la versió llatina original⁵⁷⁷ del text cronístic no ha arribat als nostres dies -, i poc després – i abans del 1372 – es tradueix a l’aragonès. La voluntat normativa del rei Pere resulta diàfana: pretén que el relat cronístic que narra la història de la Península des dels primers pobladors fins al regnat del seu pare, Alfons el Benigne, sigui conegut a tots territoris de la Corona d’Aragó i també més enllà de les seves fronteres, com ho demostra la posterior

---

⁵⁷⁴ Els tres treballs més recents – tot i tenir ja uns anys – que ofereixen una visió de conjunt del complex univers de les traduccions literàries al català medieval són els de Lluís CIFUENTES, *La ciència en català a l’Edat Mitjana...*; Josep PUJOL, «Traducciones y cambio cultural entre los siglos XIII y XV», a Francisco LAFARGA; Luis PEGENAUTE (ed.), *Historia de la traducción en España*, Salamanca, Ambos Mundos, 2004, p. 623 – 650, i Lola BADIA, «Traduccions al català dels segles XIV – XV i innovació cultural i literària», *Estudi General*, 11, 1990, p. 31 – 50. Aporta notícies de traductors catalans el *Diccionari de la traducció catalana*, dirigit per Montserrat BACARDÍ i Pilar GODAYOL, Vic, Eumo, 2011.

⁵⁷⁵ <http://www.narpan.net/translat-db>, consultat per darrera vegada el 17/6/19. Cada traducció literària citada, va acompanyada del codi del cens TCM (TRANSLAT)

⁵⁷⁶ La base de dades exclou els textos científics, disponibles al portal <http://www.ciencia.cat/>, litúrgics, hagiogràfics, de dret, o les traduccions bíbliques, de les quals se n’ocupa el projecte *Corpus Biblicum Catalanicum* (<http://cbcat.abc.cat/>)

⁵⁷⁷ TCM 97.1.1.

traducció de nou al llatí del text cronístic, elaborada per Guillem Nicolau a partir possiblement de les versions en català i aragonès⁵⁷⁸.

També Guillem Nicolau és l'autor de la traducció al català del *Chronicon Siculum* o «Cronicó de Sicília»⁵⁷⁹, una crònica anònima del Regne de Sicília – recordem les vinculacions familiars i les ambicions del Cerimoniós sobre aquest regne – coneguda també com a *Anònim Palermità*⁵⁸⁰. El 23 de maig de 1375, el rei Pere demana a un dels seus escrivans, Bernat Descoll, que recuperi el llibre de les «Cròniques dels reis de Sicília», que són «en poder de Jacme Conesa»⁵⁸¹, mentre que el 3 de gener de 1381, el monarca encarrega a Pere Desvall que pagui 100 florins a Guillem Nicolau «per treballs que sostench en tresladar les cròniques de Aragon e de Sicília»⁵⁸² - les *Cròniques d'Aragó* a les quals es refereix el rei, si ens fixem en la cronologia, creiem que podria ser la segona versió llatina de la *Crònica General*.

Ja hem vist que França, posseïdora d'una aurèola sagrada, és un altre dels grans referents ideològics del rei Pere. En conseqüència, el Cerimoniós coneix perfectament la tradició cronística francesa i encarrega traduccions de les cròniques més destacables. El cas per excel·lència és el de les *Grandes Chroniques de France* del monjo Primat⁵⁸³. Sembla ser que el monarca va llegir i rellegir l'obra fins arribar a memoritzar-la.

Tot i que el Cerimoniós sembla que no en posseï mai cap exemplar, hem de mencionar la traducció de la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne - original de 1287 - ja que va ser elaborada per Jaume Conesa, protonotari i secretari del rei Pere, i difosa amb el títol *Històries troianes*⁵⁸⁴. Possiblement a causa del prestigi de les llegendes de

---

⁵⁷⁸ Stefano CINGOLANI, «Pere III el Cerimoniós», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana...*, p. 188 – 217, concretament p. 192 – 194.

⁵⁷⁹ TCM 0.6.1.

⁵⁸⁰ Josep David GARRIDO – VALLS, *El llibre de la crònica de Sicília*, Barcelona, Tesi doctoral de la Universitat Autònoma, 1997, consultat el 14/8/19; del mateix autor «La Crònica de Sicília (*Chronique de Sicile*), traduction catalane médiévale du *Chronicon Siculum*», a *Scriptorium*, 55, 2001, p. 93 – 106.

⁵⁸¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CCLXXXII, p. 263.

⁵⁸² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.1, doc. CCCXIII, p. 288.

⁵⁸³ TCM 105.1.1.

⁵⁸⁴ TCM 49.1.1. L'estudi definitiu sobre l'obra és la tesi doctoral de Joan M. PERUJO MELGAR, *Les Històries Troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la Historia destructionis troiae de Guido delle Colonne. Estudi i edició. Volum 1. Estudi*. Tesi doctoral de la Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana, Alacant, 2015, consultada el 10/7/17. V. també Joan M. PERUJO MELGAR, «“Axí com plom en esguart de fin aur”: procediments traductològics de Jaume Conesa», a Santiago FORTUÑO, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (eds.), *Actes del VII Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura*

l'Antiguitat i la fusió d'elements històrics i novel·lescos, les *Històries troianes* es van convertir en el gran èxit de la literatura narrativa de la Catalunya medieval⁵⁸⁵. Iniciades, segons ens diu Conesa al pròleg, el 18 de juny de 1367, l'infant Joan en va demanar una còpia el 12 de juliol de 1374⁵⁸⁶, i al cap d'un mes, en una actitud molt similar a la del seu pare, hi insistí, tot apressant al traductor a què acabés l'empresa⁵⁸⁷. L'obra degué arribar al cap de poc al primogènit, ja que a través d'una carta enviada des de Girona el 25 de juny del 1377, sabem que l'havia deixat a Blasco d'Azlor, merí de Saragossa⁵⁸⁸.

Com veurem al capítol cinquè, cap al final de la seva vida, Pere el Cerimoniós farà una donació de la majoria dels seus llibres d'història al monestir de Poblet. La cessió anirà acompanyada d'un important prefaci en què el rei exposa la seva concepció de la història en unes línies de fort regust prerrenaixentista. L'hel·lenisme, un dels seus elements definidors d'aquest prehumanisme de les últimes dècades del segle XIV i que es relaciona amb la projecció de la Corona d'Aragó sobre Sicília i la fundació dels ducats de Neopàtria (1377) i Atenes (1379) esdevé, així, un dels referents ideològics més innovadors del rei Pere, i un element d'afirmació del poder monàrquic notablement modern, tant pel que fa als gustos literaris com a la concepció del poder. El món de la Grècia clàssica com a referent ideològic de la monarquia: element innovador, sens dubte, que doten al Cerimoniós d'un caire de modernitat.

Medieval (Castelló de la Plana, 22 – 26 de setembre de 1997), vol. 3, Castelló, Universitat Jaume I, 1999, p. 169 – 179.

⁵⁸⁵ Isabel BECEIRO, «El contacto con el libro de la nobleza peninsular bajomedieval...», p. 236; Stefano CINGOLANI, «“Nos en leyr tales libros trobemos plazer e recreation”. L'estudi sobre la difusió de la literatura d'entreteniment a Catalunya els segles XIV i XV», a *Llengua & Literatura*, 4, 1990 – 1991, p. 39 – 127, concretament p. 99 – 105. Considerada durant l'Edat Mitjana una verdadera crònica de la guerra de Troia, l'obra es basa en el *Roman de Troie* de Benoît de Saint-Maure (c.1160), que al seu torn depèn dels relats pseudohistòrics de la guerra de Dictis (s. IV) i Dares (s. VI), suposats testimonis oculars del conflicte, Joan M. PERUJO MELGAR, «“Axí com plom en esguart...”», p. 171.

⁵⁸⁶ «Entès havem que vós havets transladat de latí en romanç lo libre qui és apellat Troya, lo qual nos desijam haver fort. Per ço us pregam que translat del dit libre al pus tots que puixats liurets al feel secretari nostre», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLXXIII, p. 256 – 257.

⁵⁸⁷ «Us grahim molt com havets distribuïts per quaerns entre diversos escrivans lo libre de les istories Troyanes per vos arromançades, per tal que trellat del dit libre sia tots fet, e pregants vos que ab diligència lo dit trellat façats cuytar en escriure per tal que aquell nos puixats breument trametre», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLXXVI, p. 258 – 259.

⁵⁸⁸ «Mandamos vos que cobrades de continent de la muller de mossen Blasco d'Azlor, merino de Çaragoça, qui fue, el libro clamado las istorias troyanas», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLXXXVIII, p. 269 – 270. L'1 de maig del mateix 1377, i també des de Girona, el primogènit havia demanat al seu camarlenc Lope de Gurrea que recuperés el llibre, Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1771, p. 447 – 448.

4.2. El discurs polític del rei Pere.

La peça fonamental del discurs polític del rei és la seva crònica. Aquest relat és completat amb una sèrie d'altres textos i accions, com ara els discursos a les corts. A través del discurs, el rei intenta crear una imatge que atenuï o difumini les seves limitacions i, sobretot, que permeti lloar les seves accions de govern. Aquesta imatge serà un element destacat en la definició i consolidació de la monarquia feudal com a forma política principal en la Baixa Edat Mitjana a la Corona d'Aragó. És interessant recordar que les imatges tenen la voluntat d'atorgar una singularitat i funcions específiques a la persona del monarca⁵⁸⁹ i, en el cas del rei Pere, situar-lo en un pla superior o d'àrbitre entre els estaments.

La iconografia, els discursos del rei i altres elements han estat objecte d'aproximació des de la imatge, l'escenografia i la narrativa pròpia i de propaganda que gira entorn al monarca. Alguns textos són apologetics o si es vol laudatoris de la funció pròpia del monarca, i en aquest sentit estudiem els discursos del rei. Realment, aquesta lectura és útil per a altres relats de la cronística catalana referida a altres reis. En aquest sentit, aquesta aproximació descobreix quins eren els aspectes que el rei Pere el Cerimoniós destaca com a centrals en la seva condició preeminent envers a la resta de poders, quines són, en definitiva, les funcions o aspectes que valora com a definitoris de la seva singular autoritat.

Sobre el discurs polític.

En les últimes dècades, l'anàlisi del *discurs polític* ha esdevingut objecte d'estudi preferent per a la historiografia medieval, en el marc de la renovació de la història política⁵⁹⁰. L'estudi de la *propaganda* ha deixat de ser vist com un anacronisme per passar a veure's com una arma emprada des del poder, especialment rellevant en el si dels conflictes plantejats a propòsit del que es coneix com a la gènesi de l'Estat

---

⁵⁸⁹ José Manuel NIETO SORIA, *Fundamentos ideológicos del poder real...*, p. 36.

⁵⁹⁰ Per al marc de la Corona d'Aragó, pot consultar-se l'estudi de Carme BATLLE i Joan BUSQUETA, «La renovación de la historia política de la Corona de Aragón», a *Medievalismo*, 1994, 4, p. 159 – 188.

Modern⁵⁹¹. La institució monàrquica baix medieval ha estat la protagonista indiscutible d'aquests temes, ja sigui a través de l'anàlisi del procés de legitimació de noves dinasties o en la seva lluita contra altres autoritats sobiranes⁵⁹².

Discurs i poder polític són dos termes d'una mateixa equació. Si, com propugna Foucault⁵⁹³, el discurs és instrument i efecte del poder, l'anàlisi del discurs implica obligatòriament l'examen del discurs del poder, entès aquest últim no com una possessió, sinó com un conjunt de xarxes, una relació de lluites i forces entre les quals s'estableixen múltiples llaços de subjectes units entre ells – les *relacions de poder* –, seguint la noció foucoulitana. Així, cal prestar atenció a qui posseeix el poder i qui el pretén, en com s'exerceix aquest poder i en els efectes que produeix en els subjectes. També com es manifesta, en quines àrees es desplega i quins arguments utilitza per justificar-se. Finalment, qui té accés al discurs – polític – del poder.

El poder també és creador d'ideologies, enteses segons Teun Van Dijk com una sèrie de representacions mentals fonamentals compartides pels membres dels diferents grups socials. Les ideologies, relacionades íntimament amb el discurs, la cognició social i la societat, controlen les actituds socials dels grups i, de manera indirecta, els models mentals que els membres d'aquests grups formen sobre fets concrets. Aquests models ideològics formen la base de les estructures del *discurs ideològic*⁵⁹⁴. A més a més, i això és el que més ens interessa, aquestes ideologies participen en la composició del discurs i en modifiquen les seves estructures, fet que resulta especialment evident en els nivells de contingut i significat del discurs: escollir o evitar un tema, expressar la informació de manera implícita o explícita⁵⁹⁵.

---

⁵⁹¹ Ana Isabel CARRASCO MANCHADO, «Discurso político y propaganda en la corte de los Reyes Católicos: resultados de una primera investigación (1474 – 1482)», a *La España Medieval*, 2002, 25, p. 299 – 379, concretament p. 300. De totes maneres, segueixen havent-hi autors que mantenen les seves reticències a utilitzar el terme *propaganda* en el marc de la història política de l'Edat Mitjana peninsular. Per exemple Maria Teresa FERRER MALLOL, referint-se a l'estudi de les Quatre Grans Cròniques catalanes, comenta que «*la actualidad que conlleva la palabra [propaganda] no tiene sentido con las crónicas, que se difundían poco y tarde respecto a los intereses que podían defender*», a «Las crónicas reales catalanas», dins Esteban SARASA (coord.), *Monarquía, crónicas y cancillerías en los reinos hispano – cristianos: siglos XIII – XV*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2014, p. 77 – 144, concretament p. 81.

⁵⁹² Isabel BECEIRO, «Los cambios en el discurso político de la nobleza castellana durante la baja Edad Media», a *Cahiers d'études romanes*, 2000, 4, p.45 – 62.

⁵⁹³ Michel FOUCAULT, *El orden del discurso*, Barcelona, Tusquets, 1979, p. 11.

⁵⁹⁴ Teun VAN DIJK, *Ideología y discurso*, Barcelona, Ariel, 2003, p. 77.

⁵⁹⁵ Teun VAN DIJK *Ideología y discurso...*, p. 78.

En discurs cronístic del rei, que no deix de ser el seu testament polític, només hi figuren els aspectes que *a priori* interessin al monarca de cara al missatge propagandístic que vol transmetre per legitimar la seva autoritat: que és un bon sobirà governant, un bon guerrer, que té la Providència al seu costat, o que és cruel quan toca, però també misericordiós: aquest és el primer nivell del discurs memorialístic de la *Crònica*. Insistim en què tan important és copsar què diu el relat, com allò que no diu o diu distorsionadament. Ja hem mencionat que el Cerimoniós hagué de recórrer, a contracor, a la convocatòria de les Corts de manera habitual per tal d'obtenir recursos extraordinaris, a canvi de concessions de privilegis als braços, i que, significativament, en el discurs cronístic les referències a les Corts són molt poques.

Havent analitzat el paper de la de la providència a l'apartat 3.2, a propòsit de les citacions bíbliques del discurs cronístic, repassem a continuació les altres fonts de legitimitat de Pere el Cerimoniós presents en el seu relat: el llinatge i la família, el cerimonial i l'escenografia, la justícia i la guerra.

4.2.1. Les fonts de legitimitat del monarca: la família i el valor del llinatge

La cultura medieval és una cultura memorial, commemorativa. Des dels grups que ostenten el poder és freqüent l'elaboració de memòries identitàries per tal de legitimar-se. En el marc de la Corona d'Aragó, el culte a la història dinàstica és constant entre els monarques, que busquen fonamentar el seu prestigi i autoritat davant de tots els súbdits⁵⁹⁶. D'entre tots els reis, possiblement sigui Pere el Cerimoniós un dels que mostra un major interès en la preservació de la memòria del seu llinatge⁵⁹⁷, tal com ho demostren les diverses cròniques que va escriure – o va ordenar escriure –, així com els seus discursos, sermons a corts i cartes en les quals rememora les gestes dels seus antecessors.

---

⁵⁹⁶ Amadeu SERRA DESFILIS, «La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón», a *Locus Amoenus*, 6, 2002 – 2003, p. 57 – 74, concretament p. 61; Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 226 – 229.

⁵⁹⁷ José Ángel Sesma creu que en el procés de construcció de la seva memòria, el desplegament de mitjans i la intensitat d'intervenció del rei Pere resulten tant diàfanes fins al punt que es pot considerar el seu regnat com l'iniciador d'un nou tractament de la propaganda al voltant del rei i la manipulació de la seva imatge com a mètode de govern i exercici de poder: «Pedro IV y la proyección...», p. 416.

Una carta ja citada dirigida a l'infant Pere, el seu oncle, i datada a Saragossa el 24 de febrer de 1357, constitueix un magnífic exemple de la memòria familiar règia. La Guerra dels dos Peres, que tants maldecaps hauria de portar al Cerimoniós, acabava de començar. Pere I el Cruel havia atacat Aragó i el rei Pere demanà al seu oncle que li enviés tropes des de València per contraatacar. Tot i que l'infant suggeria a Pere moderació, el rei ja havia pres la determinació d'iniciar una ofensiva, ja que confiava en la victòria. Per motivar la voluntat de l'infant Pere li dirigí una sèrie de paraules, plenes de coratge, en què repassava les gestes dels seus avantpassats:

«Car vos sabets que.ls nostres null temps no han çofert que neguns reys, encara pus poderoses, lurs calcigassen lur terra ne.ls tolguessen lochs ne.ls fessen deshonoris ne sobrieries. Car primerament, començant al rey en Pere [Pere el Gran], sabets que per aventurament de sa persona con fon temut e duptat, e com se defès de sos enamichs. Aprés, sabets lo rey n'Amfós [Alfons el Liberal] con ab poques companyes parà batalla a rey de Castella, qui li era entrat en son regne,e puy a rey de Mallorches, qui era ab tres tants e li era entrat en son regne⁵⁹⁸. Aprés lo rey en Jacme, vostre pare [Jaume el Just], sabets que con era a Múrcia, que havia tolta al rey de Castella, e el rey de Castella hi vench, que tramès per tot son regne que tot hom hi anàs, e féu saber al dit rey de Castella que ell era stat soptat e que no havia ses gents, mas que si l'esperava, que ell se combatria ab ell. Aprés sabets que.l rey nostre pare [Alfons el Benigne], con los moros vengueren a Guardamar, e altra vegada con vengren a Elx, no sperà res, sinó que se'n anà devers ells per combatre's ab ells»⁵⁹⁹.

El rei està construint una evident memòria dinàstica en la qual són diàfanament definits els enemics – Castella, Mallorca i els sarraïns – alhora que conforma totes les seves accions a partir de la imitació dels avantpassats, fent gala així d'una consciència del llinatge rigorosa⁶⁰⁰.

Un altre bon exemple del culte a la història dinàstica retut pel rei Pere ens l'ofereix el discurs d'obertura de les Corts de Tarragona de 1370. En la seva proposició, el rei s'ocupa de les obligacions que ha de tenir tot bon governant vers el seu poble, «que sia

---

⁵⁹⁸ Es refereix a la doble defensa del regne a la que es va veure obligat Alfons el Liberal, contra Sanç IV de Castella i Jaume II de Mallorca.

⁵⁹⁹ Ramon GUBERN, *Epistolari...*, p. 142 – 143.

⁶⁰⁰ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 197.

just regidor, savi e prudent» i «que sia ardit defensor, prou e valent»⁶⁰¹, requisits que han posseït tots els seus antecessors: «La primera, que els reis d'Aragó foren savis e prudents en los seus pobles regir e governar. La segona, que els reis d'Aragó foren ardits e valents per sos pobles defensar»⁶⁰². A continuació expressa que, volent imitar en totes les virtuts dels seus avantpassats, ell també està disposat a complir una sèrie de deures: seguir els seus actes, «la primera que nos pertany, és los llurs juís seguir, com foren savis e justs regidors» [els antecessors] i recordar el valor de les seves gestes, «la segona que nos pertany, és llurs bons feits en nostra memòria retenir, cor foren prou e valents combatedors»⁶⁰³. «*Recordar para mitificar; recordar para proclamar la naturaleza casi sobrenatural de unos seres protegidos por la divinidad*», tal com diu Joan Molina.⁶⁰⁴

Com veurem al capítol cinquè, la construcció de la memòria familiar posseeix dos àmbits fonamentals. D'una banda, existeixen les produccions artístiques - arquitectòniques, majoritàriament – que s'elaboren per tal de recordar els morts; de l'altra, les obres historiogràfiques, els textos que recorden les gestes d'uns protagonistes destacats i que refan el passat en funció del present amb uns interessos polítics molt determinats. Ambdós registres es complementen. D'aquesta manera, les cerimònies i els espectacles regis i les imatges protagonitzades per la monarquia actuen també de poderosos mitjans de transmissió de la memòria règia i dinàstica⁶⁰⁵. En aquest sentit, el 1342, possiblement en paral·lel a l'inici de la recerca de materials per escriure la *Crònica General* del seu regnat, el rei Pere ordena que s'esculpeixin vuit estàtues dels seus predecessors de la casa de Barcelona, des de Guifré I, que seran col·locades al palau reial⁶⁰⁶, de manera que quan el rei s'assenti per rebre, per exemple, als estaments, les estàtues l'envoltaran i l'antiguitat del llinatge i el lloc que el rei Pere ocupa saltaran a la vista espectacularment. No obstant, la celebració del passat del seu llinatge més destacada pel que fa a l'àmbit artístic és, sens dubte, el panteó que el rei Pere projecta construir a Poblet, la seu

---

⁶⁰¹ *Parlaments...*, p. 42 – 43.

⁶⁰² *Parlaments...*, p. 46.

⁶⁰³ *Parlaments...*, p. 48.

⁶⁰⁴ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 220. V. també Flocel SABATÉ, «L'invisibilitat del rei i la visibilitat de la dinastia...», p. 49.

⁶⁰⁵ Miguel FALOMIR, «Sobre los orígenes del retrato y la aparición del "pintor de corte" en la España bajomedieval», *Boletín de Arte*, Universidad de Málaga, 1996, p. 177 – 196.

⁶⁰⁶ Frederic – Pau VERRIÉ, «La política artística de Pere el Cerimoniós», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 177 – 192, concretament p. 181.

permanent que allotja els cossos de la família reial i que, per tant, garanteix la memòria històrica del llinatge i la grandesa de la corona i que ha d'anar acompanyat d'una biblioteca, a banda d'un conjunt d'estàtues que conformarien un programa iconogràfic perfectament pensat. Ho veurem al capítol cinquè.

La tradició familiar, el valor del llinatge, la continuïtat dinàstica i la consciència d'una continuïtat amb el passat, fonts de poder, d'autoritat i de legitimitat, són presents ja al pròleg de la *Crònica*, on Pere el Cerimoniós exposa el títol de l'obra: «Llibre en què es contenen tots los grans fets qui són entrevinguts en nostra casa, dins lo temps de la nostra vida, començant-los a nostra nativitat»⁶⁰⁷. A aquest aspecte hem d'unir-li la voluntat exemplar ja referida que manifesta el monarca amb l'elaboració del text cronístic, en el sentit que els seus descendents n'extreguin pautes sobre com governar adequadament: «per tal que els reis, succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre [...] prenguin eiximpli que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador»⁶⁰⁸. El procés de construcció de la memòria resulta diàfan: el rei Pere se situa en el punt d'arribada d'una llarga successió de reis que es remunta als temps heroics de Guifré el Pelós i que han dut a terme empreses memorables. Al mateix temps, encapçala una altra sèrie de grans monarques que hauran de seguir la les seves passes en una empresa assignada que sembla no tenir final.

Aquesta projecció de la imatge règia com si d'un «*eslabón central de una cadena larga y fuerte*»⁶⁰⁹ es tractés reflecteix clarament el culte als avantpassats, els quals són utilitzats com a referència. El seu model per antonomàsia, com venim dient, és Jaume el Conqueridor. Sabem que el rei coneixia la crònica del seu avantpassat, tal com es desprèn del pròleg on, al referir-se a la voluntat exemplar que pretén donar a la seva, la cita: «de qui vénen tots béns [del Creador], victòries e gràcies, e suportar les dites tribulacions ab gran paciència que fa, segons mossèn senct Jacme en la sua Canònica, la obra acabada e perfeta»⁶¹⁰. Ja hem vist, però, que el rei Pere no només havia sentit a parlar del *Llibre dels Fets*, sinó que era per ell una lectura habitual, tant per extreure'n ensenyances com per plaer. Així, a la *Crònica* ens explica el rei que durant la campanya

---

⁶⁰⁷ *Crònica*, Pròleg, 6, p.34.

⁶⁰⁸ *Crònica*, Pròleg, 5, p.34..

⁶⁰⁹ José Ángel SESMA MUÑOZ, «Pedro IV y la proyección...», p. 418.

⁶¹⁰ *Crònica*, Pròleg 5, p. 34.

del Rosselló contra Jaume de Mallorca, una nit de diumenge, encara despert a la «hora de prim so [...] llegíem lo llibre o Crònica del senyor rei en Jacme, tresavi nostre, e venc un correu dels prohòmens de Berga, qui ens feren saber com la vila de Puigcerdà havia rebel·lat contra nós»⁶¹¹. Ja hem vist els diversos paral·lelismes que es poden establir entre el *Llibre dels feits* i la *Crònica de Pere el Cerimoniós* des del punt de vista històric i literari: la voluntat exemplar, el fet que els dos reis comencin les seves obres amb una introducció d'història dinàstica parlant dels seus respectius avis i pares, com veurem a continuació, la voluntat d'ambdós reis de comparar-se amb monarques de l'antic Israel – David i Salomó –, la religiositat i el providencialisme, o la tendència a embellir la narració amb records personals.

La lectura del *Llibre dels Fets*, de la qual se n'ha d'extreure la importància que el rei Pere atorga al llinatge i a la dinastia present a les diverses cròniques dels seus avantpassats que esdevenen, així, precedents que justifiquen les seves decisions – fonts d'autoritat i legitimitat, en definitiva –, és un dels motius que ha esgrimit la crítica de caire més tradicional per assenyalar la passió per la història i la historiografia de Pere el Cerimoniós⁶¹² i la seva voluntat de preservar la memòria dels fets passats⁶¹³.

Segons Ramon Gubern, fou l'infant Pere el que despertà la veneració per les tradicions de la dinastia en el pensament del rei⁶¹⁴. Sigui com sigui, al llarg del discurs cronístic queda ben clar la gran consideració que sent el monarca pels seus avantpassats. A Morvedre, abans d'entrar en batalla contra el rei de Castella, el Cerimoniós adreça un discurs als seus soldats en què exalta la glòria dels reis de la Corona que han vingut abans que ell: « - Ara dic a vosaltres, que sots mos vassalls e naturals, que us vaja lo cor a vostres predecessors, quantes valeroses obres han fetes ab los meus, e vaja – us lo cor de qui sots fills, car a mi em va lo cor, que són fill de un rei dels bons del mon»⁶¹⁵. D'aquest discurs destaca també la manera com s'adreça als vassalls: els tracta de «naturals». La idea d'un «senyor natural» que governa als seus súbdits «naturals» és un dels pressupòsits que utilitza la dinastia aragonesa per legitimar el seu govern,

---

⁶¹¹ *Crònica*, III, 193, p.242.

⁶¹² Ramon GUBERN, «Introducció», a *Epistolari...*, p. 25; Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 160; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 41.

⁶¹³ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda...*, p. 131.

⁶¹⁴ Ramon GUBERN, «Introducció», *Epistolari...*, p. 40.

⁶¹⁵ *Crònica*, VI, 41, p. 375.

juntament amb la idea d'una successió tranquil·la i calmada d'una sèrie de reis legítims i una tradició honorable de cooperació entre l'antiga nissaga de reis i els seus súbdits⁶¹⁶.

Ja hem vist que la *Crònica personal* del rei Pere, igual que el *Llibre dels feits*, s'inicia amb una introducció que fa referència a la història dinàstica, fornidora d'autoritat i legitimitat pels respectius monarques. Només iniciar el relat, el Cerimoniós, en un exercici de legitimitat dinàstica i familiar, ens explica, amb orgull, l'alt rang social d'alguns dels seus parents més pròxims, tots ells amb títols i càrrecs polítics principals:

«Lo senyor rei N'Anfós, pare nostre, fon fill del rei en Jacme e de la reina dona Blanca, filla del rei Carles⁶¹⁷, avi e àvia nostres. Aquests rei e reina, avis nostres, hagueren en llur vida deu fills, ço és, cinc mascles e els altres cinc dones. Lo primer, qui fon primogènit, hac nom Jacme; lo segon Alfonso, qui fon pare nostre; lo terç En Joan, e fon patriarca d'Alexandria, arquebisbe de Tarragona; lo quart, En Pere, e fon comte de Ribagorça e d'Empúries: lo cinquè en Ramon Berenguer, e fon comte de les Muntanyes de Prades»⁶¹⁸.

A continuació, passa a desglossar un altre aspecte essencial per la legitimació de la monarquia: la política matrimonial, una autèntica estratègia per consolidar el llinatge i, sobretot, com a instrument destacat de la projecció política "internacional" tant del rei com de la seva nissaga:

«De les dones, la primera hac nom dona Constança, e fon muller de don Joan, fill de l'infant en Manuel⁶¹⁹; la segona hac nom dona Maria, e fon muller de l'infant don Pedro de Castella, qui morí en la vega de Granada; la terça hac nom dona Isabel, e fon muller del duc d'Àustria; la quarta hac nom dona Blanca, e fon prioressa de Seixena; la cinquena hac nom dona Violant, e fon muller del dipòsit de Romania⁶²⁰».⁶²¹

Com veiem, des d'un primer moment, el rei Pere deixa ben clar que forma part de la noblesa: tots els seus familiars són nobles i estan emparentats amb famílies de la

---

⁶¹⁶ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda...*, p. 142.

⁶¹⁷ Es refereix a Carles II d'Anjou, rei de Nàpols i comte de Provença. Recordem que des de bon principi es vincula amb els reis de França.

⁶¹⁸ *Crònica*, I, 1, p.35.

⁶¹⁹ Es tracta de l'escriptor castellà Don Juan Manuel. El llinatge dels Manuel era un dels més importants de Castella.

⁶²⁰ Felip, dèspota de Romania, és a dir, emperador de l'Imperi grec.

⁶²¹ *Crònica*, I, 1, p.36.

reialesa o de l'alta noblesa europea. Aquesta és una font de legitimitat potent, però en necessitarà una altra per situar-se per damunt dels nobles, ja que sinó seria un simple *primus inter pares*. Aquesta altra font d'autoritat serà, com hem vist, la providència: Pere s'entreté a explicar a continuació en el relat cronístic la doble acció de la Providència que va permetre que ell fos rei i que ja hem explicat.

Un altre moment en què es fa patent l'estima i la consideració per la dinastia del rei Pere és quan se'ns explica la tria del seu nom, durant el baptisme. Ot de Montcada, el seu padrí, creu que Pere és un nom molt adequat «per tal que mossèn sent Pere lo faça viure e li recapte de Déu gràcia, que, pus haja nom Pere, que haja les bones ventures que hac son besavi, lo rei en Pere. E veus la raó per què haguem nom Pere»⁶²². Sembla que el Cerimoniós veu en el fet de portar el mateix nom que el seu besavi Pere el Gran una predestinació a ser un futur gran rei.

Els lligams entre els diversos membres de la Casa d'Aragó són tant acusats que, fins i tot en casos de rivalitat, el prestigi de la dinastia està per damunt de tot. Quan el rei Jaume de Mallorca es rendeix davant del Cerimoniós, el seu cunyat, tot reconeixent que s'ha equivocat a causa del seu «foll seny e per mal consell»⁶²³, li recorda a Pere que «de la vostra Casa son», i el rei Pere li respon: «Si havets errat vers nós, no és greu cosa, car sots de la nostra Casa»⁶²⁴. Tot i que la misericòrdia és una dels comportaments que se li demanen a un bon rei, en aquest cas el motiu del perdó és doble, ja que es tracta d'un membre de la seva dinastia. De totes maneres, com sabem, aquestes bones intencions seran només temporals, ja que les hostilitats entre els dos reis es reiniciaran al cap de poc.

Un cop acabada la guerra amb Castella, que no anirà de la manera que el monarca s'esperava, ja que Enric de Trastàmara, el nou rei castellà, no li retorna els territoris que li havia promès durant la guerra, el Cerimoniós es consola pensant en la futura successió del seu nét Enric al tron de Castella: «E hui s'esguarda lo dit regne a l'infant don Enric,

---

⁶²² *Crònica*, I, 40, p.72. V. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques...*, p. 212.

⁶²³ Jocelyn N. HILLGARTH dubta de la veracitat d'aquests diàlegs. Creu que es tracta d'una de les moltes distorsions del rei, que vol deixar en una situació inferior el seu rival. Tot i que el perdó que aquí demanava Jaume fos verídic, sabem que al cap de poc temps de perdre els seus dominis ja encapçalava un petit exèrcit per recuperar el Rosselló, «La personalitat política»..., p. 68.

⁶²⁴ *Crònica*, III, 163, p.225.

nét nostre, fill del rei qui hui és en Castella e de la infanta dona Elionor, filla nostra de bona recordació, que fon muller del dit rei de Castella apellat Joan, fill del dit rei Enric»⁶²⁵ - cal dir, de totes maneres, segons el que es descriu a la *Crònica*, que Pere no tenia cap intenció de casar la seva filla amb el rei castellà, però s'hi va veure obligat: «E, per tal com les requestes lo dit rei de Castella nos feia per raó de dit matrimoni de nostra filla, jatsia que nos desplaqués molt, haguem-lo a fer, [...] perquè haguem a complir la voluntat del dit rei»⁶²⁶.

Aquests són alguns exemples de com la família i el llinatge, erigits en els eixos identitaris bàsics al voltant dels quals es basteix el model social avalat per l'Església a partir dels segles centrals de l'Edat Mitjana, constitueixen una de les grans fons de legitimitat del discurs del poder regi. En aquest marc, el matrimoni esdevé un element clau per a la consolidació dels grups familiars nobiliaris⁶²⁷, els llinatges i dinasties dels quals reivindiquen una pròpia identitat afermada en una memòria que narra uns orígens determinats, explicats a través d'una sèrie d'eines com són, des del segle XII, l'heràldica i les cròniques, reivindicades per les diferents nissagues⁶²⁸.

De totes maneres, tindrem ocasió de veure que, molt sovint, les pressions a les que es veurà sotmès el rei Pere per limitar el seu poder vindran de membres de la seva pròpia família, com ara els seus germans Jaume i Ferran, que jugaran un paper destacat en l'afer de les Unions, o membres de la seva pròpia Casa; el cas paradigmàtic serà l'enfrontament amb Jaume III de Mallorca que acabarà amb la reunificació de l'illa a la Corona d'Aragó.

---

⁶²⁵ *Crònica*, Capítol VI, 2, p.330.

⁶²⁶ *Crònica*, Capítol VI, 64, p.398.

⁶²⁷ Sobre aquest aspecte, tot i que per a un període anterior al segle XIV, v. Martin AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785 – 1213)*, Barcelona, Omega, 1998.

⁶²⁸ Flocel SABATÉ, «Els referents històrics de la societat: identitat i memòria», a Flocel SABATÉ (coord.), *L'edat mitjana: món real i espai imaginat...*, p. 13 – 38, concretament p.21.

4.2.2. Les fonts de legitimitat del monarca: el cerimonial i l'escenografia.

L'exercici del poder requereix la posada en escena de pràctiques simbòliques com ara els ritus o les cerimònies que esdevenen, així, fonts d'autoritat, dignitat i supremacia per a la institució monàrquica⁶²⁹. Una de les grans preocupacions del Cerimoniós és la de crear un cerimonial i una escenografia diferenciats i diferenciadors sempre que hagi d'entrar en contacte amb els estaments, de manera que pugui afirmar i legitimar el seu poder enfront d'aquests. Ja hem insistit en el fet que el rei Pere sent predilecció per la pompa, la cerimònia i els aspectes protocol·laris, fet que li va valdre l'epítet de «Cerimoniós». Aquesta tendència, que no és excepcional a la Baixa Edat Mitjana⁶³⁰, esdevé una de les fonts de legitimitat més visibles de la monarquia a ulls de la gent: a les cerimònies reials, a través d'una escenografia perfectament pensada i uns vestits i atributs propis que du el protagonista, el rei crea un escenari diferenciat que el situa per damunt dels eclesiàstics, dels nobles i dels prohoms de les ciutats.

El moment d'escenificació i d'afirmació de l'autoritat per excel·lència del rei Pere enfront dels estaments és la seva coronació, que alhora esdevé el punt de partida del seu regnat. A més a més, el relat del rei situa la coronació a l'inici de la narració – el primer capítol narra bàsicament esdeveniments del regnat del seu pare, Alfons el Benigne –, en l'origen del relat cronístic. Aquest és també el moment de naixença del discurs on mostrarà el desplegament de la seva acció de govern conforme a la tradició o l'esperit dels *specula principis*, i sobre tot, de la cronística catalana, com ja ha estat assenyalat.

La coronació de Pere el Cerimoniós, esdevinguda segons la *Crònica*, el «dimgenge après pasqua⁶³¹ en l'any de mil e tres-cents trenta - sis»⁶³² - el rei, nascut a Balaguer el dia 5 d'octubre de 1319, tenia, per tant, 17 anys – està àmpliament explicada en el relat regi.

---

⁶²⁹ Jaume AURELL, «La práctica de las autocoronaciones reales. Análisis histórico e implicaciones simbólicas», a *El acceso al trono: concepción y ritualización. XLVIII Semana de Estudios Medievales de Estella-Lizarrá*, Pamplona, Fondo de Publicaciones del Gobierno de Navarra, 2017, p. 287 – 302, concretament p. 287.

⁶³⁰ Ernst KANTOROWICZ, *Los dos cuerpos del rey: un estudio de teología política medieval*, Madrid, Akal, 2012, p. 185.

⁶³¹ Segons Soldevila es tracta del dia 7 d'abril: *Crònica*, nota 258 al subcapítol 7 del capítol 2, p. 94.

⁶³² *Crònica*, II, 7, p. 94.

En aquesta cerimònia, de gran importància, insistim, per a l'afirmació del poder reial⁶³³, conflueixen dues de les imatges règies que es constaten com a principals en la definició i defensa de l'autoritat del rei Cerimoniós. Aquestes imatges són el diàleg del rei amb el seu regne, que significativament mostra un punt d'arrencada allunyat del seu suposat autoritarisme, i la passió del monarca per tot allò relacionat amb la cerimònia.

El ritus de coronació dels reis d'Aragó constava de les següents parts: la unció, la coronació, la col·locació de les insígnies reals – el ceptre i el pom –, la declaració del rei i l'entronització. Tots aquests actes sacramentals anaven precedits de la investidura de cavaller amb la benedicció i entrega de l'espasa al rei⁶³⁴. No obstant, les cròniques reials s'aparten sovint del cerimonial establert i tendeixen a recrear-se en aspectes accidentals que es produïen simultàniament per tal d'implicar al poble en l'espectacle públic motivat per les celebracions⁶³⁵. En aquest sentit, la *Crònica* del Cerimoniós, obvia algunes parts de la cerimònia com la unció, fet que possiblement és fruit d'un oblit intencionat per tal de restar importància al poder eclesiàstic, i en recrea d'altres que no pertanyen pròpiament a la cerimònia, com ara la comitiva solemne que trasllada el monarca.

Tots els actes duts a terme durant el dia previ a la coronació i durant la cerimònia pròpiament dita, desenvolupats d'acord amb el que s'havia prescrit al cerimonial, tendeixen a exaltar la figura del rei davant dels seus súbdits,⁶³⁶ a realçar el seu poder. El rei Pere deixa clara aquesta voluntat al privar a l'arquebisbe de Saragossa que li col·loqui la corona, tal com analitzarem amb detall en un pròxim apartat. Més enllà d'això, altres consideracions poden ser apuntades envers a la necessitat d'una litúrgia pròpia de la monarquia. En aquesta nova expressió del poder, s'hi descobreix la manifestació de la diferència i la generació d'un llenguatge escènic propi per al rei i els seus representants,

---

⁶³³ Enrique RODRÍGUEZ – PICAVEA, «Ideología y legitimación del poder en la Castilla del siglo XIV. La imagen regia en el Poema de Alfonso XI», a *Medievalismo. Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, 22, 2012, p. 197.

⁶³⁴ Carmen ORCÁSTEGUI «La coronación de los reyes de Aragón: evolución político-ideológica y ritual», a *Homenaje a Don Antonio Durán Gudiol*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Diputación de Huesca, 1995, p. 633 – 648, concretament p. 633.

⁶³⁵ Carmen ORCÁSTEGUI, «La coronación de los reyes de Aragón...», p. 634 – 635.

⁶³⁶ «Ante todo se trataba de consolidar el mito de la realeza, que ésta apareciera rutilante de gloria y por encima de los demás mortales», Bonifacio PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204 – 1410: aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, Anubar, 1975, p. 244.

que operen com a contrapunt al tradicional de l'església o de la cavalleria i són novament la representació d'una nova forma d'autoritat.

El dissabte previ a la coronació, segons ens indica la *Crònica*, una comitiva solemne sortí al vespre de l'Aljaferia de Saragossa en direcció a l'església de Sant Salvador, on el rei s'havia de coronar. Pere, en un costum que recorda al *Llibre dels Fets* de Jaume I i que va apareixent al llarg de tota la *Crònica*, es recrea en mencionar al lector la presència de tots els estaments, presents per a reconèixer el seu poder superior: diversos nobles, prelats i prohoms de les ciutats que l'acompanyaven, aragonesos, catalans, valencians i fins i tot de l'illa de Sardenya. Sobretot, però, el monarca s'adelita en explicar-nos els diversos actes protocol·laris que es dugueren a terme, amb tota mena de solemnitat: durant la vigília, la reverència a Déu i a la Verge a l'altar de l'església - «e ab gran devoció diguem aquelles oracions que nostre cor, ab tota aquella humilitat que fer poguem»⁶³⁷ - i la nit passada a la sagristia.

El dia de la coronació s'inicià amb la preparació amb tots els «arreament qui es pertany a rei qui deu pendre coronació»⁶³⁸. El rei Pere, que sent especial predilecció pels vestits i els ornaments, no s'està de dir-nos que anava aparellat amb una dalmàtica real, túnica de reminiscències sacerdotals que, segons Álvaro Fernández de Córdoba «*expresaba la mutación del rey in alium virum con posibilidad de acceder a los bienes espirituales reservados a los eclesiásticos*»⁶³⁹. Amb la utilització d'elements identitaris dels eclesiàstics, el rei Pere mostrava la seva voluntat de participació – o si es vol, d'ingerència –, en el carisma del poder dels prelats. A continuació, la sortida de la sagristia amb tots els «prelats, rics-hòmens, cavallers e d'altres persones honrades qui eren dedins ab nós»⁶⁴⁰, la solemne arribada a l'altar, la col·locació de la corona, «*símbolo de la soberanía terrenal y divina [...] que asume el significado de la perfección, y se*

---

⁶³⁷ *Crònica*, II, 8, p. 94.

⁶³⁸ *Crònica*, II, 9, p. 95.

⁶³⁹ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos del poder real», a Rosario GONZÁLEZ i Lucía VALLEJO (coord.), *Los Reyes Católicos y Granada. Exposición Hospital Real (Granada), 27 de noviembre de 2004 – 20 de enero de 2005*, Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2004, p. 37 – 58, concretament p. 56.

⁶⁴⁰ *Crònica*, II, 12, p. 96.

*convierte en expresión de la luz divina al recubrirse de perlas y piedras preciosas»*⁶⁴¹, i l'inici de l'ofici amb la missa oficiada per l'arquebisbe.

Tot seguit, el rei fou armat cavaller, tal com corresponia a la seva condició de membre de la noblesa, tot i mostrar elements de superioritat o distinció envers aquesta en el cerimonial. Segons ens indica la *Crònica*, l'infant Jaume «aquell dia nos calçà los esperons», en Joan Ximénez d'Urrea «ens portà l'espaa davant» i en Gonçalvo Díez d'Arenós «ens aportàs nostres armes»⁶⁴². L'espasa resulta ser un dels símbols més importants del poder reial. Segons Enrique Rodríguez - Picavea, citant Jean Flori, posseeix un significat triple: representa la justícia del rei, la protecció de la Església enfront les forces del mal i la imposició de la pau a través del poder coercitiu i justicier de rei⁶⁴³.

Si seguim la *Crònica*, un cop acabat l'ofici el rei fou acollit pels seus súbdits, que portaven palmes a les mans i, a continuació, pujà al cavall i «van-nos metre en nostra man dreta lo *ceptrum*, qui era molt bell, de una rica verga d'aur, e en la mà senestra un pom d'aur»⁶⁴⁴. El ceptre, que és un dels principals símbols de poder utilitzats per les reialeses medievals, juntament amb la corona i el tron⁶⁴⁵, representa la funció del rei com a guia i jutge del poble, segons Fernández de Córdoba⁶⁴⁶. En quant al pom, expressa l'exercici de l'autoritat del rei sobre els seus dominis, tot i que pot utilitzar-se també per referir-se a què el monarca era vicari de de Déu⁶⁴⁷. El Cerimoniós era conscient de tota aquesta simbologia i va voler fer-ho patent al seu memorial polític, a la crònica. És per això que en la narració detalla els elements identitaris del poder regi - la corona, el ceptre, el pom -, sense perdre de vista altres que l'identifiquen amb diferents condicions com ara la cavalleriesca - l'espasa o el cavall.

En la comitiva de tornada a l'Aljaferia, al voltant del rei s'agrupaven tots els súbdits, que l'ajudaven a conduir el cavall i estaven organitzats de manera jeràrquica, tal com el

---

⁶⁴¹ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos...», p.39.

⁶⁴² *Crònica*, II, 14, p. 97.

⁶⁴³ Enrique RODRÍGUEZ - PICAVEA, «Ideología y legitimación...», p.198.

⁶⁴⁴ *Crònica*, II, 13, p. 96.

⁶⁴⁵ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos...», p.39.

⁶⁴⁶ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos...», p.31. A més a més, afegeix l'autor que la seva forma recta expressa «*su naturaleza legal para señalar el buen camino y discernir lo que es de cada uno a la hora de impartir justicia*».

⁶⁴⁷ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos...», p.42 - 43.

monarca s'encarrega de recordar: «E van prendre les regnes del cavall los rics-hòmens d'Aragó, e anaven pus prop de nós, après los prohòmens de Saragossa, après les ciutats e viles d'Aragó»⁶⁴⁸. Els aragonesos, segons el cerimonial, havien de ser els únics que tiressin de les regnes del cavall del rei; no obstant, els germans del jutge d'Arborea van demanar-li al rei si ells també podien. Tot i que els d'Aragó s'hi van oposar, el rei va intervenir i «responguem-los que els hi lleixessin tenir o prendre, que bo ens sabia que hi tenguéssim, per tal com eren nobles persones e notables», així que, finalment, les regnes del cavall ver agafades per «prohòmens de Saragossa e del regne d'Aragó d'una part, e los prohòmens del regne de València de l'altra, ab alguns de Catalunya qui aquí eren venguts per raó de nostra festa»⁶⁴⁹. Aquesta és una escena altament simbòlica que denota la significació del regnat de Pere el Cerimoniós. En un cert sentit, el rei està muntant el cavall, però els qui condueixen realment l'animal són els estaments. En aquest episodi, un cop passat el misteri religiós especial i singular de la coronació, el rei, a cavall, està en una posició de superioritat, per bé que a mans dels seus estaments, que són els que duen les regnes del cavall.

Un cop arribà la comitiva a l'Aljaferia, començaren les festes que duraren tres dies i que el rei, amant d'aquest tipus de celebracions, descriu, tot i que amb pocs detalls, a la *Crònica*. Pere només menciona el banquet oficial que es realitzà, on hi hagueren «grans cants e melodies de diverses joglars de nostra terra e de diverses parts»⁶⁵⁰. La presència de la joglaria de tot arreu reforçava la idea de la territorialització del seu poder, i sobre tot, del reconeixement de l'autoritat dels estaments manifestada en la conducció. Durant els següents dos dies va oferir menjar a tothom que s'apropés al palau: «tenguem casa a tothom qui volgués menjar»⁶⁵¹, novament com a expressió de què era el rei de tots. Durant el banquet oficial, un banquet polític tal com el defineix Palacios, citant Schramm, on «*la figura del monarca coronado debía aparecer llena de majestad y distante de los súbditos*»⁶⁵², l'infant Jaume, el seu germà, i diversos nobles del regne, com en Llop de Lluna o en Joan Ximénez d'Urrea van servir al rei en diferents oficis, com ara majordoms o cambrers. El rei Pere ens ho recorda i ens explica quina funció realitzà

---

⁶⁴⁸ *Crònica*, II, 13, p. 96.

⁶⁴⁹ *Crònica*, II, 13, p. 96 – 97.

⁶⁵⁰ *Crònica*, II, 14, p. 97.

⁶⁵¹ *Crònica*, II, 15, p.98.

⁶⁵² Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p.246.

cada noble, tal com si això volgués reflectir l'elevació del monarca per damunt dels seus súbdits, fins i tot els nobles, convertits ara en servents⁶⁵³. Al mateix temps, però, la referència a una funcionalitat per cadascú d'ells és testimoni i metàfora de la contribució de l'estament nobiliari al poder regi, així com d'una comprensió organicista de la contribució de tots ells al "cos" social, encapçalat aquí pel rei⁶⁵⁴:

«E foren ordenats a servir a la nostra taula aquell dia, és a saber: l'infant don Jaime, frare nostre [...]; en Llop de Lluna, que fos majordom; [...] Joan Ferrández de Luna que ens portàs les viandes; Alfonso de Lòria o de Xèrica que ens donàs el vi; Pericó de Montcada que ens servís de pitxer; Gombau de Tramacet que ens servís dels bassics; Blasco d'Alagó que ens tallàs dels coltells davant; En Felip de Castro que ens servís de ventall»⁶⁵⁵

Com veiem doncs, la cerimònia de coronació, regida per un rígid protocol, és un moment crucial de la vida i el regnat de Pere el Cerimoniós: constitueix una autèntica exhibició del poder reial a ulls dels estaments, un poder que el monarca s'encarrega de demostrar, coronant-se ell mateix, que li prové directament de Déu, sense cap intervenció eclesiàstica. L'altra demostració de poder es realitza fora de l'església, a ulls del poble, dels súbdits, que participen, meravellats, en els festejos populars programats per a la ocasió. I a pesar d'aquest contundent discurs, el rei Pere encarna parcel·les de poder dels estaments, dels quals n'és dependent de forma manifesta. El discurs cronístic mostra les dues cares de la moneda. Tot i que hi hagi un discurs "oficial", el text és també expressió del que hi ha a l'ombra de l'esmentada narrativa. Allò que el rei construeix en la seva memòria, és susceptible de "deconstrucció".

Aquest gust per la cerimònia li ve al rei Pere del seu gran sentit de la dignitat reial. En una carta dirigida a la seva filla Constança, datada a Hostalric el 30 de juny de 1347, li critica que no hagi utilitzat el plural majestàtic en primera persona del singular a l'hora de dirigir-se a ell, com progenitor seu que és:

«E car nos scrivis per vostra letra meten-vos en plural, vos fem saber que no és sens reprehensió; et així de huy avant corregits-ho, car axí.s cové que filla deu scriure a pare

---

⁶⁵³ Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p.246.

⁶⁵⁴ Sobre la figura del monarca com a «cap» del «cos místic», que és la cosa pública, v. Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social a la Catalunya Baixmedieval», a Àngel CASAS (dir.), *El compromís de Casp. Negociació o imposició?*, Cabrera de Mar, Galerada, 2013, p. 53 – 93, concretament p. 90.

⁶⁵⁵ *Crònica*, II, 14, p. 98.

com pus humilment pot, ordenam en singular, e dién en vostres letres que-ns trametrets: “Jo, humil Constança, filla vostra primogènita, vos faz saber, etc.”; e no posan-vos en plural com a nós scriurets»⁶⁵⁶.

En realitat, el rei s'està dirigint als escrivans de la seva filla, ja que ella només tenia llavors 3 o 4 anys. De totes maneres, el que interessa demostrar és que el rei no tolera cap mena de subversió a l'ordre social establert. La seva autoritat com a rei i com a pare no pot ser transgredida ni tan sols per un membre de la seva família en el registre escrit, que ha d'esdevenir un reflex fidel de la realitat⁶⁵⁷.

En diversos moments de la *Crònica*, el rei Pere se'ns mostra segur i orgullós de la grandesa de la seva condició de rei. Estant a València, per exemple, el Cerimoniós ens explica que va anar a rebre el seu conseller Bernat de Cabrera, que tornava de Sardenya victoriós després d'haver encapçalat la victòria sobre Gènova, amb molts honors «així com és acostumat de fer per los grans senyors del món en semblants cases»⁶⁵⁸. En una altra ocasió, el rei Pere ens explica que es va casar amb la filla del rei de Sicília, Leonor, a València «solemnement, e així com se convenia a nostra dignitat reial»⁶⁵⁹. És interessant fer notar que l'adverbi *solemnement* és emprat un gran nombre de vegades a la *Crònica* quan el rei es refereix als aspectes cerimonials i protocol·laris per remarcar la majestuositat de l'esdeveniment⁶⁶⁰.

El rei Pere, un cop derrotat Jaume de Mallorca, va consolidar la seva autoritat a l'illa amb una altra gran cerimònia de coronació molt similar a la realitzada anys abans a Saragossa. Pere la descriu minuciosament a la *Crònica* d'una manera deliberada. Després d'una vetlla que durà tota la nit de dissabte a la sagristia, el diumenge al matí s'encaminà cap a l'església. El relat presta especial atenció als vestits del Cerimoniós, que eren:

«una camisa romana d'un drap de seda prim verd ab alguns fullatges, sens totes obres, e, après, una dalmàtica de drap vermell historiat, ab obres d'aur e ab fullatges, mas no

---

⁶⁵⁶ Ramon GUBERN, *Epistolari...*, p. 89.

⁶⁵⁷ Francisco GIMENO, *Escribir, reinar...*, p. 115.

⁶⁵⁸ *Crònica*, V, 30, p. 312.

⁶⁵⁹ *Crònica*, IV, 64, p. 289.

⁶⁶⁰ Per exemple, el rei Pere defineix la cerimònia de la translació del cos de la verge de Santa Eulàlia de la següent manera: «la qual dita translació e processó fo així meravellosa e solemne que quaix creure no es poria», *Crònica*, II, 35, p. 116.

hi havia perles ne altres obres per ço com s'aparellà cuitadament; e d'aquest drap mateix una estola que començà en lo muscle esquerre e travessà el costat dret, e puis, era cinta entorn e eren igualats los caps de l'estola e penjaven, segons que és acostumat que els reis s'aparellen en semblant ca, e un maniple, e calces del dit drap, sens sabates»⁶⁶¹.

Tant la «camisa romana» - mena de túnica –, com la dalmàtica eren peces de vestir semblants a les sacerdotals, com ja hem vist⁶⁶². El rei Pere, com ja havia fet en la seva coronació a Saragossa, volia mostrar la seva total independència de l'estament eclesiàstic i, fins i tot, amb una certa concomitància amb els vestits o distinció eclesial, volia aparèixer no només lliure sinó amb certa proximitat a les seves competències, funcions i dignitat.

Durant la coronació, Pere també portava els mateixos atributs propis d'un rei que ja hem vist amb la cerimònia de Saragossa. Primerament, la «corona d'aur ab pedres precioses e perles en lo cap», el «cepre d'aur», «e un robís al cap en la mà dreta». A la mà esquerra el «pom d'aur ab una creu al cap, de perles e de pedres precioses». Finalment, l'espasa «tota coberta de perles e de pedres precioses que portàvem cinta»⁶⁶³.

Acabada la cerimònia de coronació, havent acordat «que el regne de Mallorca e les illes a aquell adjacents, ab les terres de Rosselló e de Cerdanya, jamás no es puixen separar de la Corona nostra», el rei ens explica que els nobles, que portaven un pal.li sobre el seu cap, l'escortaren fins a la porta de la Seu. O sigui, que tot i ser també un noble, el rei Pere mostrava el seu rang superior en la jerarquia de poders: «E los barons e rics-hòmens qui eren ab nós portaren-nos dessobre un pavelló de drap d'aur [...] tro fom a la porta de la Seu»⁶⁶⁴. Segons Fernández de Córdoba, el pal.li, que durant l'Edat Mitjana s'emprava per cobrir el *Corpus Christi*, va ser usurpat posteriorment per la reialesa «en un ambiguo fenómeno de Christomimesis»⁶⁶⁵. Estaríem, per tant, en una altre expressió de la reialesa teocràtica, una autèntica exhibició de poder davant dels estaments i de tota la gent de la "terra", que contempen la seva suposada autoritat.

---

⁶⁶¹ *Crònica*, III, 47, p. 168.

⁶⁶² Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA «Los símbolos...», p.46.

⁶⁶³ *Crònica*, III, 47, p. 168.

⁶⁶⁴ *Crònica*, III, 47, p. 169 – 170.

⁶⁶⁵ Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA «Los símbolos...», p.53.

Un cop a la Seu, el rei va muntar a un cavall excepcionalment guarnit per la ocasió i va començar a cavalcar pels carrers de la ciutat de Mallorca, també engalanats: «E aquí fo aparellat un bell cavall ab son ensellament cobert d'or e de perles, e nós cavalcam tot sols». Possiblement, Pere recalrava el fet de cavalcar sol com a signe de jerarquia: ell anava primer i els altres nobles darrere, com expressaria explícitament envers a Jaume de Mallorca en el camí a Avinyó: «E los jurats de Mallorques, ab los barons nostres qui hi eren, portaven lo pavelló sobre nós, e cavallers, ciutadans, e altres gents notables de Casa nostra destraven-nos lo cavall ab unes regnes de seda blanca be llongues»⁶⁶⁶. Novament, com en el cas de la coronació de Saragossa, Pere va damunt del cavall conduit pels estaments en una mostra de superioritat vers ells que, no obstant, són els que guien el regne. De totes maneres, a diferència del primer relat de la coronació, ara hom troba una implícita distinció entre «nosaltres» i «els altres», que es podria comprendre pel fet que el rei deix enrere una confrontació i com a imatge d'un monarca més segur que en l'episodi de Saragossa, ja que ara gaudeix de «gent» molt propera, de «casa nostra».

Els festejos a Perpinyà per celebrar la conquesta del Rosselló també estigueren plens de pompa i solemnitat per tal d'impressionar els vassalls recentment conquerits. En aquesta ocasió, durant el dia de Nadal – probablement el rei escollí aquest dia amb tota la intenció del món, segons una vella fórmula de *christomimesi* – Pere cavalcà en processó per la vil.la amb les «insígnies reials»: la dalmàtica, la corona, l'estola i el maniple – ornaments litúrgics –, el pom i el ceptre. Novament, els nobles, que anaven a peu, remarcant així encara més la preponderància del rei, portaven les regnes del cavall: «anaven-nos al fre del cavall e als costats, a peu, los nobles. [...] E, puis, los cònsols e prohòmens de Perpenyà destraven-nos»⁶⁶⁷. És important aquí ressaltar la jerarquia que es produïa en la processó: els nobles eren els que anaven més a prop del rei; després venien els prohoms de Perpinyà.

La preocupació pel rang i la dignitat del rei Pere es pot veure també en la importància que tenen els títols per ell. Només començar la *Crònica*, el rei talla sobtadament el fil del discurs per enunciar-los: «Aquestes paraules nós, En Pere, per la gràcia de Déu rei

---

⁶⁶⁶ *Crònica*, III, 48, p. 170.

⁶⁶⁷ *Crònica*, III, 200, p. 246.

d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sardènia e de Còrsega, e comte de Barcelona, de Rosselló e de Cerdanya, pròpiament podem pendre en lo començament d'aquest llibre»⁶⁶⁸.

Aquesta fixació del Cerimoniós per l'etiqueta i el cerimonial provoca que quan sorgeix un problema de protocol, el rei reaccioni ràpidament per solucionar-lo i afirmar la seva preeminència. Quan Jaume de Mallorca, després de fer-se pregar molt, decideix jurar fidelitat a Pere a la capella del palau de Barcelona, abans d'iniciar la cerimònia li demana un coixí al rei Pere per seure «al·legant que així és acostumat de tot príncep». El Cerimoniós, sabent ja que Jaume li demanaria quelcom semblant, «fem-nos fer coixins de major forma e pus nobles dels altres coixins de la nostra cambra, e no lo hi volíem atorgar». Després de celebrar un consell amb els seus homes de confiança, havent fet esperar a Jaume «estant així dempeus», decideix atorgar-n'hi un, «mas no pas d'aquells de la major forma, mas un dels altres de la nostra cambra, e fem-li'n posar un. E lladoncs ell s'assec e féu-nos lo dit homenatge»⁶⁶⁹.

Hillgarth destacà d'aquesta anècdota l'actitud del rei, cercant humiliar i menysprear el seu cunyat fent-lo esperar dret mentre ell deliberava si li pot donar un coixí o no, i després, atorgant-li un de més petit⁶⁷⁰. És evident que el rei Pere ja sentia rancor per Jaume en aquests moments, després que aquest endarrerís tant com pogués retre-li homenatge. De totes maneres, creiem que el més remarcable de l'escena és el gust per la pompa i la categoria del Cerimoniós, que es fa present en la manera acurada que té el monarca de descriure la mida del coixí designat a Jaume. A més a més, és evident que donant-li al rei de Mallorca un coixí més petit, Pere estava afirmant la seva preeminència sobre el seu vassall: un cop més, el protocol li servia per remarcar la seva autoritat.

Un dels moments de la *Crònica* en què el rei Pere fixa d'una manera més acusada les qüestions de protocol és durant el viatge que el monarca realitza a Avinyó per retre homenatge al Papa Benet XII per Sardènia i Còrsega. Quan el rei arribà a Perpinyà, el sortí a trobar el rei Jaume de Mallorca, protegit del Sant Pare, que va fer treure un pal·li – ja hem vist el seu significat simbòlic – i s'inicià una comitiva pels carrers de Perpinyà.

---

⁶⁶⁸ *Crònica*, Pròleg, 1, p. 29.

⁶⁶⁹ *Crònica*, II, 36, p. 115.

⁶⁷⁰ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 84.

El Cerimoniós s'apressa a explicar-nos que «nós anàvem primer que ell, e ell prop nós, així mig cors de cavall»⁶⁷¹. L'entrada del rei a la ciutat era motiu de celebració i comitiva, però el valor que té en aquest moment del relat és que ell en deixa constància a Perpinyà, que pertanyia a la corona de Mallorca, ja que encara no l'havia conquistat. Era una manera de recordar que la ciutat i el comtat de Rosselló estaven sota la seva dominació, i ell anava primer, físicament en el passeig i en el rang, és a dir, rei per sobre del de Mallorca.

Un cop arribaren a Avinyó, el sortiren a rebre els cardenals, per tal que «nos fessen aquella honor que a rei se pertanyia» - insistència continuada de Pere en la seva gran dignitat reial – i «molt honradament, cascun llevant-se lo capell e tot l'àls que tenia sobre el cap, e besant-nos, e nós així mateix, llevant-nos nostre caperó, e feent-los aquella honor que es pertany de fer»⁶⁷². Un cop el Cerimoniós, juntament amb el rei de Mallorca, accediren a la ciutat, novament es posaren sota pal.li, ressaltant la seva autoritat. L'entrada a Avinyó es féu de manera jeràrquica i seguint les normes de protocol adients: el rei Pere entrà el primer, juntament amb els cardenals que l'acompanyen: «E nós ab lo dit pali entram primers, e après nós, los dits dos cardenals qui ens acompanyaven»; darrere seu entrà el rei de Mallorca: «e, après, venc lo dit rei de Mallorques ab son pali e, après, venien los dos cardenals qui l'acompanyaven»⁶⁷³.

Durant la comitiva, el rei explica a la *Crònica* que, primerament, els dos reis cavalcaven «ensems». Però aviat el cavall del rei Pere s'avançà al de Jaume i un dels homes del rei de Mallorca el colpejà perquè tornés enrere: «un cavaller de casa sua [del rei Jaume], apellat Gastó de Levís, [...] veent que el nostre cavall se dava major avantatge que aquell del dit rei, son senyor, donà bastonades al nostre cavall e a aquell qui el nos destrava»⁶⁷⁴. El rei no podia tolerar una reacció d'aquesta mena: convençut com estava de la seva preeminència sobre el rei de Mallorca, vassall seu, creia que ell havia de cavalcar primer i que darrere havia d'anar Jaume. El Cerimoniós, «veents aquella minva que es feia a

---

⁶⁷¹ *Crònica*, II, 37, p. 117.

⁶⁷² *Crònica*, II, 37, p. 118.

⁶⁷³ *Crònica*, II, 37, p. 118.

⁶⁷⁴ *Crònica*, II, 37, p. 119.

nós, e en nostra presència»⁶⁷⁵, estigué a punt de matar el seu cunyat, cosa que finalment no es va dur a terme per la intervenció de la providència.

Com veiem, la presentació del rei entre els seus semblants eclesiàstics, nobles o fins i tot altres reis el situen sempre en un lloc preferent i amb uns atributs sovint únics o de major rang. Tot això enmig d'una acurada escenografia en els espais de poder, com ara determinades esglésies, les seus de Saragossa i Mallorca, o singularitzant un espai urbà sota pal.li. En aquest sentit, les sessions d'obertura de les Corts, constitueixen un autèntic escenari polític on tenen lloc els encontres entre el monarca i els estaments⁶⁷⁶. És un moment privilegiat en qual el rei Pere, a l'hora de realitzar la seva proposició o discurs inaugural que acostuma a acabar amb una demanda d'ajuda econòmica als tres braços allà reunits, pot posar en marxa tot el seu repertori de cerimonial i protocol. Segons Suzanne Cawsey, la pompa que envoltava la *prepositio* reial era molt destacable. Es tractava d'un autèntic espectacle religiós en què el rei feia el discurs en estil de sermó des de la trona o d'enfront de l'altar⁶⁷⁷. La voluntat del monarca era recordar al públic, a través del cerimonial, que ell era el representant de Déu a la Terra i el guia espiritual del seu poble. Com ja hem avançat, tot i el desplegament de mitjans oratoris i cerimonials per part del monarca en el seu discurs inicial, les Corts, convocades només pel rei en moments de gran necessitat, es convertiran en el marc propici on diversos col·lectius organitzats en braços - eclesiàstic, municipal i noblesa - exposaran al rei les seves demandes. Aquestes acabaran sent atorgades a causa de les constants dificultats econòmiques del rei Pere.

4.2.3. Les fonts de legitimitat del monarca: la imatge jurídica del rei.

L'exercici de la violència com a mostra del compliment de la justícia és una de les fonts essencials d'autoritat del Cerimoniós. Aquesta violència no està tan relacionada amb el suposat caràcter cruel i despietat del rei, tal com pensaven autors clàssics com Ramon

---

⁶⁷⁵ *Crònica*, II, 37, p. 119.

⁶⁷⁶ Oriol OLEART, «Organització i atribucions de la Cort General», *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'Història institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1991, p. 15 – 24, concretament p. 19.

⁶⁷⁷ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda...*, p. 174.

d'Abadal, Martí de Riquer o Rafael Tasis, sinó amb la demostració del seu exercici de *rei justicier*. Cal recordar que la crueltat és una de les tres posicions, juntament amb la provocació de por i l'alternança entre rigor i clemència, que defineixen les actituds d'un rei justicier⁶⁷⁸. Insistim, l'actuació rancorosa i violenta contra els traïdors no s'ha de veure com un tret psicològic del Cerimoniós, sinó com a quelcom que entra dins dels paràmetres d'un rei que imparteix justícia: es tractaria de la manifestació més extrema o activa de la seva funció justiciera.

Hem de tenir en compte que altres monarques contemporanis de Pere el Cerimoniós es comporten d'una manera similar amb els traïdors: a partir de l'estudi citat de Rodríguez – Picavea⁶⁷⁹, sabem que el *Poema de Alfonso XI*, per exemple, relata com el rei castellà (1311 – 1350), seguint la imatge del rei justicier, actua d'una manera implacable contra els nobles rebels alhora que justifica les diverses morts dels rics-homes que s'oposen a la política del rei, com ara don Juan el Tuerto o Alvar Núñez de Osorio. Fernando Arias Guillén, per la seva banda⁶⁸⁰, recorda que la *Chronique de Jean le Bel* narra com Eduard III d'Anglaterra (1312 – 1377), un cop puja al poder el 1326, executa els Arundel i els Despenser, famílies nobles partidàries del seu pare, després, això sí, de ser jutjats i declarats culpables de traïció. Aquesta imatge del rei formaria part dels discursos sobre el poder regi que circulaven ja en la primera meitat de segle XIV en altres ambients, i que, tot i que no hem pogut corroborar-ho a partir de la documentació consultada, probablement el rei Pere hauria llegit, ja que hem vist que posseïa cròniques de pràcticament tota l'Occident feudal.

L'acte de castigar els que no serveixen de manera adequada la causa reial és una funció pròpia del monarca i totalment intransferible. Aquesta capacitat es legitima perquè ell és el representant de Déu a la Terra⁶⁸¹. Així, el rei Pere no dubta en aplicar les «justícies» que ell considera necessàries a qui s'ho mereix. Una de les més paradigmàtiques és la que infligeix als unionistes revoltats que pretenen limitar el seu poder: la Unió

---

⁶⁷⁸ José Manuel NIETO SORIA, *Fundamentos ideológicos del poder real...*, p. 152.

⁶⁷⁹ V. nota 639.

⁶⁸⁰ Fernando ARIAS GUILLÉN és autor d'un interessant estudi comparatiu de la imatge d'Alfons XI de Castella que es desprèn del seu poema i la d'Eduard III a la *Chronique de Jean le Bel*: «La imagen del monarca en el siglo XIV. Alfonso XI frente a Eduardo III» L'autor aborda especialment la imatge del rei justicier i la del rei guerrer. L'article es troba a la xarxa: <http://e-spania.revues.org/20412>, consultada el 5/7/18.

⁶⁸¹ José Manuel NIETO SORIA, *Fundamentos ideológicos del poder real...*, p.152.

aragonesa, formada bàsicament per nobles, i la valenciana, de tons més populars. El monarca decideix actuar contra ells perquè, segons ens explica, li cometen una gran «injustícia» i, per això, «destruïm e anullam en tot, e corregim e castigam, per via ordinària e justa molts d'aquells qui les havien començades»⁶⁸² [les unions] Els nobles, per la seva condició, són decapitats: «e donam la sentència en aital manera que quatre d'aquells, qui eren generoses, foren escapçats»⁶⁸³; altres són arrossegats pel terra: «la resta foren rossegats e penjats, e altres solament penjats»⁶⁸⁴, mentre que alguns desgraciats són condemnats a beure el metall fos de la campana de la Unió: «I alguns, així com ho mereixien, foren condemnats a beure el metall de la campana de la Unió, la qual estava en la sala de la casa del Consell de la ciutat, qui és prop la Seu»⁶⁸⁵. Veiem, doncs, l'actuació d'un rei que imparteix justícia i castiga, convençut que ho fa de manera justa, i en contra dels que han atacat l'ordre que existia abans de l'inici de les revoltes. La pena és, doncs, l'element que serveix per tal que l'estat de les coses retorni a un ordre just⁶⁸⁶.

Una altra justícia remarcable que reconta el discurs cronístic és la que el rei aplica contra el seu germanastre Ferran durant la guerra que el Cerimoniós mantingué amb el seu homòleg de Castella, Pere el Cruel. El rei aragonès, un cop sospità que Ferran estava planejant un seguit de «males obres» contra ell, reuní «Consell secret» i decidí «que el dit infant fos pres», sospitós de traïció com era. Sembla ser que l'infant Ferran, molest, havia decidit marxar a França amb les seves companyies, fet que debilitava notablement el poder militar del Cerimoniós. Una de les raons del seu descontentament era que el rei no li havia permès contractar companyies a França, com havia fet el comte de Trastàmara. A més a més, és possible que a l'infant li hagués arribat el rumor d'un acord secret que el propi comte de Trastàmara havia signat amb el rei prometent-li ajudar per tal de conquerir Castella, acord que hauria anul·lat el pacte anterior del Cerimoniós amb ell del 31 de gener de 1362, pel qual també li havia promès ajuda militar i financera

---

⁶⁸² *Crònica*, IV, 1, p. 250 – 251.

⁶⁸³ *Crònica*, IV, 59, p. 286.

⁶⁸⁴ *Crònica*, IV, 60, p. 287.

⁶⁸⁵ *Crònica*, IV, 60, p. 287.

⁶⁸⁶ Rafael NARBONA, «Ritos y gestos...», p. 322 – 324.

per conquistar Castella⁶⁸⁷. Així, el Cerimoniós el féu anar, sembla ser que amb un ardit,⁶⁸⁸ a Almagora, on es trobava ell i, segons la *Crònica*, en comunicar-se-li de part del rei que es trobava pres, intentà deslliurar-se dels seus captors i es produí un aldarull: «e ell, com a furiós, menyspreant lo nostre manament, no donà paciència a ésser pres, ans, com a furiós, mes contrast als dits aguatzirs, e mes mans a les armes per defendre's e mocse gran crit e gran avalot en nostre hostel». Aquesta fou l'excusa perfecta pel rei per ordenar la seva execució: «e manam que si no es lleixava pendre, que morís, e de continent ocieren-lo»⁶⁸⁹.

El procés engegat contra Bernat de Cabrera⁶⁹⁰, que havia estat un dels seus consellers més reeixits, i la seva posterior execució fou una altra de les actuacions del Cerimoniós com a rei justicier i bona mostra de les contradiccions en què entraven sovint el monarca i els estaments. Els motius de la caiguda del conseller, segons el que diu el rei, s'haurien de buscar, d'una banda, en els tractes que dugué a terme Cabrera amb Pere el Cruel durant la Guerra dels dos Peres i que tant mals resultats, a parer del rei, havien donat: «E, estants nós en la dita ciutat, on era la reina [...] haguem gran consell sobre lo fet de mossèn Bernat de Cabrera, de què ens teníem per mal servits, així com fom, sobre l'anada sua al rei de Castella [...] e d'altres afers que ens havia fets e ens faïa contínuament, en gran minva e dan de nostra persona e dels nostres regnes»⁶⁹¹. En efecte, Cabrera considerava que la millor opció era no enfrontar-se a el Cruel, mentre que Pere era partidari de la guerra. De totes maneres, els creixents enemics⁶⁹² que havia anat guanyant el vell conseller, amb la reina Elionor de Sicília al capdavant⁶⁹³, seria un altre motiu força plausible de la tràgica fi del conseller. Sigui com sigui, se'l condemnà a mort. Un matí de dijous del mes de juliol de 1364 «fon menat a la dita plaça, e, en hora de tèrcia, fon-li tallat lo cap». El rei, en un intent de desprestigiar-lo un cop mort, afegeix

---

⁶⁸⁷ Maria Teresa FERRER MALLOL, *Entre la paz y la guerra: la Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 2005, p. 407 – 409.

⁶⁸⁸ Rafael TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 74.

⁶⁸⁹ *Crònica*, VI, 35, p.367 – 368.

⁶⁹⁰ V. nota 35.

⁶⁹¹ *Crònica*, VI, 47, p.378 – 379.

⁶⁹² Segons Ramon Gubern, Cabrera acabà tenint enemics provinents de tots els estaments. La causa de l'animadversió cal cercar-la en el fet que intentés augmentar el poder del rei sense tenir en compte ni a la noblesa ni als eclesiàstics ni als rics-homes de les ciutats, que experimentaren, així, un fort ressentiment vers el conseller: «Introducció», a *Epistolari...*, p. 55.

⁶⁹³ Rafael TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 80.

que la gent present a la «justícia» no sentí cap pena pel conseller: «los nostres pobles no se n'agrejaren en res, ans parec que els plagués»⁶⁹⁴.

També és convenient recordar el procés que inicià el monarca contra Jaume III, rei de Mallorca, i vassall de Pere⁶⁹⁵, d'enorme importància en el discurs cronístic – recordem que ocupa un 33% del total – perquè acabà amb la unificació de l'illa a la Corona aragonesa. En aquest cas, el rei justicier actuà perquè el rei de Mallorca havia comès el delicte de la fellonia, és a dir, la infidelitat vassallàtica. En no presentar-se a les corts com li era requerit en virtut de pacte feudovassallàtic que s'havia firmat el gener de 1279⁶⁹⁶, Jaume havia esdevingut felló i Pere ja podia actuar - fer justícia - contra ell per omissió de compliment. Ens trobem, doncs, davant d'un cas evident de justícia feudal. Pere el Cerimoniós executà la justícia no pas per culpa d'una revolta, com en el cas de les unions sinó per un incompliment del deure vassallàtic. El rei és ben explícit a l'inici del capítol tercer de la *Crònica*:

«En aquest tercer capítol és declarat en qual manera lo rei de Mallorques, qui era vassall e hom nostre lige, tractà e s'esforçà en denegar la senyoria alodial e la feultat de què ens era tengut per lo regne de Mallorques e comdats e terres que tenia per nós en feu nostre. Per la qual raó nós proceïm contra ell, e lo dit regne, comdats e terres confiscam, e aplicam-les a la nostra corona reial d'Aragó»⁶⁹⁷.

La justícia feudal esdevé, així, d'entre les diverses fórmules de justícia, la més paradigmàtica.

4.2.4. Les fonts de legitimitat del monarca: el rei guerrer.

La guerra conforma, juntament amb la justícia, la base de la font d'autoritat del poder del rei Cerimoniós; és l'altra cara de la moneda⁶⁹⁸. Al atribuir-se el monarca la funció

---

⁶⁹⁴ *Crònica*, VI, 47, p.380.

⁶⁹⁵ Recordem que va ser publicat per Manuel de Bofarull: v. nota 34. Sobre la figura de Jaume III es pot consultar, per exemple, l'estudi clàssic de Jesús - Ernest MARTÍNEZ FERRANDO: *La tràgica història...*, p. 173 – 244.

⁶⁹⁶ Gabriel ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343 – 1349)*, 2 vol., Palma de Mallorca, Moll, 1997; vol. 1, p. 90 – 92.

⁶⁹⁷ *Crònica*, III, 1, p. 122.

⁶⁹⁸ La història de la guerra no fou un terreny especialment cultivat per la historiografia medieval durant gran part del segle XX. Philippe CONTAMINE, per exemple, es proposava amb el seu llibre, aparegut el

d'administrar la pau i la justícia, està marcant distàncies respecte a la feudalitat i l'aristocràcia militar. En un discurs, al qual ha ens hem referit, pronunciat a les Corts celebrades a Tarragona, el 9 de març de 1370, el rei Pere és ben explícit a l'hora de referir-se a les obligacions que ha de comprar el monarca vers el seu poble: «Tot rei, tot príncep e tot senyor e tothom a qui es comanat regiment de gents deu haver dues condicions vers lo poble. La primera [...] que sia just regidor, savi e prudent [...] la segona [...] que sia ardit defensor, prous e valent»⁶⁹⁹. Ara ens interessa la segona condició que ha de complir el rei: ser un defensor valent del seu poble. L'acció militar queda confirmada com un dels elements identificadors de les funcions del bon rei o governant, que serà utilitzada cada cop més amb una certa tendència monopolística.

El regnat de Pere el Cerimoniós es caracteritzà per guerres i conflictes constants amb tota mena d'enemics: amb el seu cunyat Jaume III de Mallorca, amb els unionistes revoltats d'Aragó i València, amb Gènova o amb Pedro el Cruel de Castella. Ja al pròleg del *Llibre*, recuperant una fragment ja citat, el Cerimoniós es presenta com un *rei guerrejador* comparant-se amb el rei David, i assenyalant que «en lo temps de nostre regiment, quaix continuadament, coltell d'enemic, o d'estrany, o de vassall, o privat, no és partit de la nostra Casa», i que «nós, no solament havem haüdes guerres ab los reis qui han veïnat ab nós e han los regnes contiguus ab lo d'Aragó, mas encara ab lo nostre poble propi»⁷⁰⁰.

Les guerres foren tant ofensives com defensives. En el cas de les defensives, la justificació moral de les quals era senzilla – es consideraven «guerres justes», encara que l'enemic fos cristià -, venien representades per l'Usatge *Princeps namque*⁷⁰¹, la seva

---

1980, *La guerra en la Edad Media*, «colmar el vacío que, en este sentido, sigue experimentando la Edad Media (p. VII) No obstant, actualment, disposem ja d'un aparell bibliogràfic més ampli i d'una major qualitat. Alguns exemples: el treball ja mencionat de Contamine, *La guerra en la Edad Media*, Barcelona, Labor, 1984; Francisco GARCÍA FITZ, *Ejércitos y actividades guerreras en la Edad Media europea*, Madrid, Arco/Libros, 1998; Maurice KEEN, *La caballería*, Barcelona, Ariel, 1986, o John KEEGAN, *A History of warfare*, Nueva York, Alfred A. Knopf, cop., 1993.

⁶⁹⁹ *Parlaments...*, p. 42 – 43.

⁷⁰⁰ *Crònica*, Pròleg, 4, p. 31 – 32. Cf. Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 206.

⁷⁰¹ Aquest *Usatge* establia que, si el regne es trobava en perill, tots els homes havien d'estar disposats a defensar la *terra*, sota pena de perdre els seus béns: «Si'l Príncep per aventura és asetgat, ho el té sos enemichs asetyats, o ohirà un reig o un prínceb venir contra si per bataya, e amonestarà sa terra que li acórega, per letres o per messatges o per fareyar, tots hòmens, cavalers, e pedons, qui an edat e poder de combatre, sobre que açò hoiran ni veuran, com pus tost puxen li vengen socórer. E si nengú li fal d'ajuda, perdre deu per tots tems tot quant per el tanga; e cel qui per el res no tenrà, esmen-li lo faliment

base legal, fet que es relaciona amb la imatge del *rei guerrer* i amb la figura del *rei protector*, defensor del poble. Un exemple: quan Jaume de Mallorca, havent perdut el seu regne, envaià Puigcerdà per intentar recuperar-lo, el rei Pere ens explica:

«trametem a tots sengles prelats, comtes, barons, ciutats e viles, generalment tothom, de qual *estament*⁷⁰² fos-se, feuater o aloer, que ens venguessen acórrer en Cerdanya, on anàvem per cobrar la vila de Puigcerdà, [...] per l'usatge de Barcelona que comença *Princeps namque*»⁷⁰³.

Diàfanament, el Cerimoniós és l'únic que està per damunt de tots els estaments. Precisament, el fet que els uneixi aquí amb la llei, refereix com ell, a través de la llei i la justícia, se sentia per sobre i com a representant dels estaments. No obstant, la demanda reiterada d'aquest usatge per part del rei Pere a partir de la segona meitat del segle XIV, a causa de les successives guerres en les quals es va veure immers el monarca, provocà conseqüències negatives pel que fa a la relació entre el rei i els municipis, ofegats fiscalment⁷⁰⁴. Els ens locals començaren a rebre les demandes règies amb reticències i desgana, ja que eren vistes com a elements dissonants per als interessos locals, perilloses per a les activitats productives, ja que si la majoria dels homes d'un municipi se n'anava a la guerra, òbviament no es podien ocupar de les activitats agràries i comercials de la ciutat o la vil·la, per a la pròpia defensa local, i molt costoses per a les ja de per si molt minvades arques locals⁷⁰⁵.

Un altre exemple interessant. Durant els anys 1345 i 1346, Jaume de Mallorca, tot i haver perdut la corona, havia intentat atacar el Rosselló i havia aconseguit reclutar alguns homes d'armes. També havia intentat atacar Mallorca o Menorca el 1346, amb la

---

e la desonor que fet li aurà, ab /aver e ab sacrament, juran ab ses pròpies mans, Que nus hom no deu fallir a Príncep a aytal ops ni ha aital cuita». Citat per Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 220 – 221.

⁷⁰² El subratllat és meu.

⁷⁰³ *Crònica*, III, 194, p. 243.

⁷⁰⁴ Sobre aquest aspecte v. Flocel SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i resposta», a Manuel SÁNCHEZ; Antoni FURIÓ; Prim BERTRAN (coord.), *Actes del Col.loqui Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Illerdencs, 1997, p. 423 – 466. El professor Manuel Sánchez Martínez ha estudiat en profunditat la fiscalitat i les finances règies i urbanes a la Corona d'Aragó durant el segle XIV, especialment a Catalunya. Com a resultat, ha anat publicant al llarg dels últims decennis diversos articles i treballs especialitzats, alguns dels quals apareixen recollits a l'obra *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV: estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 2003.

⁷⁰⁵ Flocel SABATÉ, «Municipio y monarquía...», p. 27 – 28.

col.laboració de vaixells genovesos i propis⁷⁰⁶. Quan el 1347 el rei Pere hagué de preparar una expedició a Cerdanya per tal de repel·lir una incursió del seu cunyat, que es resistia a donar per perduts els seus dominis, ens explica que «fem manament [...] que ens deguésem entrar *sometent*⁷⁰⁷ a Vilafranca de Penedès per lo procés del nostre usatge *Princeps namque*»⁷⁰⁸. En aquest cas, resulta d'especial interès la menció de l'organització del sometent – «Toc de campanes per assenyalar alarma i mobilitzar el poble per defensar-se o per encaçar malfactors; conjunt de persones mobilitzades pel dit toc d'alarma⁷⁰⁹» –, que exemplifica els alts nivells de solidaritat urbana existents en les ciutats i viles catalanes de l'època, i com el rei se'n servia. El sometent, a través de la intervenció armada, servia per a protegir els seus membres de qualsevol agressió forana. En efecte, ser habitant d'un municipi implicava pertànyer a un cercle de solidaritat que se sobreposava a uns altres d'inferiors.⁷¹⁰

Hem anunciat al capítol introductori, i ara és el moment de desenvolupar-ho que, des de posicions historiogràfiques molt diverses, s'ha insistit sovint en què el relat cronístic de la *Crònica personal* del Cerimoniós es caracteritza per la manca d'èpica i la figura del rei Pere per la manca d'idealitzacions cavalleresques, a diferència dels textos cronístics precedents, com ara el *Llibre dels feits* de Jaume I o la *Crònica de Bernat Desclot*, que narren les grans gestes del Conqueridor, com ara la conquesta de Mallorca i de València, o la *Crònica de Ramon Muntaner*, que explica les glorioses gestes dels catalans a Grècia⁷¹¹. Ramon d'Abadal, per exemple, creu que a la *Crònica* la figura del Cerimoniós, a diferència dels seus antecessors, ja no encarna l'ideal cavalleresc – bon guerrer, expert i valent que dirigeix l'expansió feudal. Un dels exemples que aporta l'autor del relat cronístic és un passatge de la conquesta del regne de Mallorca en el qual el monarca, durant la pujada a una muntanya, s'excusa als seus acompanyants, que es desplacen a

---

⁷⁰⁶ Gabriel ENSENYAT *La reintegració...*, p. 250 – 255.

⁷⁰⁷ Sobre el sometent, v. Flocel SABATÉ, «El somaten en la Catalunya medieval», a *Clío & Crimen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, núm. 3, 2006, p. 209 – 304.

⁷⁰⁸ *Crònica*, IV, 12, p.257.

⁷⁰⁹ Antoni Maria ALCOVER; Francesc de BORJA MOLL *Diccionari català – valencià – balear*, <http://dcvb.iecat.net/>, consultat el 10/5/16.

⁷¹⁰ Flocel SABATÉ «Identitat i representativitat...», p. 64.

⁷¹¹ V., per exemple, Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre l'elaboració...», p. 532 i 540; Josep Maria SALRACH i Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p. 501; Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 203, o Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 235 – 236.

peu, pel fet de seguir-los a cavall⁷¹²: «dixem als barons e cavallers que ens seguissen a peu, e que ens perdonessin perquè nos cavalcàvem, car no érem bon peó»⁷¹³. Aquesta confessió del Cerimoniós seria, segons d'Abadal, la mostra de la debilitat física del monarca. De totes maneres, l'autor no s'adona que, tot i mencionar que no és un bon soldat, el rei podria anar a cavall pel simple fet que ell està a un nivell superior a la resta de feudals, i vol deixar-ho per escrit.

Josep Maria Salrach i Joan Pau Rubiés conclouen que la falta d'èpica i d'idealitzacions cavalleresques que caracteritza el discurs cronístic del Cerimoniós és una conseqüència del fet que, durant el seu regnat, el mode de producció feudal entra en crisi i, juntament amb ell, tots els seus esquemes i ideals⁷¹⁴. En efecte, tan sols començar el relat, resulta diàfan que el món que se'ns descriu difereix, ni que sigui lleument, del de les cròniques anteriors. Al segle XIV, a partir del desenvolupament i enfortiment dels sistemes de govern monàrquics, que monopolitzaran progressivament la violència, ens trobem amb un món de ciutats, d'economia mercantil i monetària, amb un perfeccionament de les maquinàries administratives dels estats i dels instruments d'extracció fiscal – aquest és el moment en què es comença a desenvolupar la fiscalitat d'estat⁷¹⁵ –, de territorialitat heterogènia i amb una gran importància de la cort i de les intrigues que s'hi desenvoluparan⁷¹⁶. D'aquesta manera, si les condicions socials, polítiques i econòmiques del món són diferents, les militars ho hauran de ser també amb tota probabilitat. No és que el model cavalleresc entri en decadència, com creuen Salrach i Rubiés. sinó que s'adapta a les coordenades de la nova època. Ara, el rei cavaller seguirà sent un referent, tot i que no serà ni l'únic ni el principal, en la narració política de les monarquies emergents. Recordem la imatge de rei Pere a cavall després de la coronació com a màxima expressió de la condició cavalleresca, però flanquejat pels estaments.

---

⁷¹² Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 140 – 141.

⁷¹³ *Crònica*, III, 28, p. 151.

⁷¹⁴ Josep Maria SALRACH i Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p. 501.

⁷¹⁵ Maria Teresa FERRER MALLOL, *Els orígens de la generalitat de Catalunya (1359 – 1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2009, o Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'estat...*, p. 107 – 134.

⁷¹⁶ Francisco GARCÍA FITZ, *Ejército y actividades guerreras en la Edad Media europea*, Madrid, Arco/Libros, 1998, p. 24.

La guerra al segle XIV⁷¹⁷ es caracteritza, en primer lloc, per l'enorme desenvolupament dels períodes bèl·lics, que s'allunyen de la guerra feudal, circumscrita a atacs ràpids, d'abast reduït, i amb el predomini de les escaramusses, saquejos i incendis. Un dels canvis més rellevants que s'observen als conflictes d'aquest segle és el mode de reclutament, amb l'inici de la utilització de les tropes a sou en el si dels exèrcits⁷¹⁸. El vincle feudal passa a tenir un protagonisme secundari, mentre que la retribució monetària en forma de soldada accedeix a un primer pla⁷¹⁹. Això es manifesta en la mateixa trama del discurs cronístic, on la guerra és un element central, tot i que a diferència de la mirada que ens ofereix Jaume I en la seva crònica, en aquest cas no predominen les imatges del rei capitanejant uns exèrcits que proganitzen grans conquestes, sinó que veiem un monarca centrat en tasques podríem dir més prosaiques, com ara el pagament de les soldades o les negociacions diplomàtiques.

El rei Pere tindrà grans problemes al llarg del seu regnat per pagar les soldades, a causa dels problemes financers, ja mencionats, que assolaran la monarquia des de la segona meitat del segle XIV⁷²⁰ i que obligaran al rei a alienar part del seu patrimoni, fet que entorpirà l'afermament del poder regi. A la *Crònica* trobem referències constants a les dificultats econòmiques del rei Pere, que sempre acaba pagant tard i malament als seus exèrcits. Quan el Cerimoniós hagué d'afrontar la conquesta del Rosselló, per exemple, es trobà que «no havíem diners de què poguéssim pagar los cavallers e les companyes que eren ab nós, als quals era ja degut de llur sou, e afrontaven-nos-en tan fort que no sabíem que hi féssim»⁷²¹.

Molts cops el rei havia de recórrer a la seva habilitat diplomàtica per cercar un compromís amb els soldats. Durant la primera campanya per a la conquesta del Rosselló, novament el rei es trobava que no podia pagar a les tropes, «e alguna gent de cavall que eren ab nós a Gerona, per ço com no els fem allí compliment de paga, tornaren-se'n»⁷²².

---

⁷¹⁷ Sobre els canvis que experimenta la guerra al segle XIV en aspectes com ara la infanteria, la introducció de la pólvora i l'artilleria, el desenvolupament dels contractes militars o l'inici del recurs a les companyies de mercenaris estrangers, v. Philippe CONTAMINE, *La guerra en la Edad Media...*, p. 154 – 217.

⁷¹⁸ Francisco GARCÍA FITZ, *Ejército y actividades guerreras...*, p. 21 – 25.

⁷¹⁹ Philippe CONTAMINE, *La guerra en la Edad Media...*, p. 193.

⁷²⁰ Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Cortes y fiscalidad: el caso de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XIV», a *Aragón en la Edad Media (XXI)*, p. 279 – 308.

⁷²¹ *Crònica*, III, 53, p. 174.

⁷²² *Crònica*, III, 61, p. 177.

El rei necessitava arribar a un compromís per evitar més desercions i assegurà als soldats que quedaven que els pagaria en menys d'un més: «prometem-los a fe de rei» - els donava la seva paraula - «que els pagaríem dins Rosselló lo sou de un mes qui els era degut per anar en Rosselló e per tornar en llurs cases. E ells foren pagats d'açò e seguiren-nos tots»⁷²³.

De totes maneres, és durant la guerra amb Pere el Cruel de Castella quan el rei Pere farà una autèntica demostració de les seves capacitats diplomàtiques. El relat cronístic ens descriu com, primerament, s'alia amb Enric de Trastàmara, germà bastard del rei castellà que s'havia exiliat a França⁷²⁴: «E après molts tractaments, lo dit comte de Trastàmara venc a nostre servei e procurà tota aquella gent que poc de la terra de Castella qui l'amaven e el seguiren e ens serviren a nostre sou ab les nostres gents»⁷²⁵. Després, féu tractes també amb l'infant de Navarra: «foren fermades entre nós i l'infant de Navarra algunes convinences sobre alguns tractaments qui foren entre nós e lo rei de Navarra»⁷²⁶. També es va atreure al seu germà l'infant Ferran, que estava de part del rei de Castella, al seu bàndol, fent-lo procurador general del regne⁷²⁷:

«foren fets tractaments entre nós e l'infant don Ferrando, frare nostre, qui era en Castella, que vengués ab nós e romangués en nostres regnes e en nostre servei per defendre nostra terra e la sua en cas que passàs la treva dessus dita [...] E fem-li procuració general en los nostres regnes, així com és acostumat de fer a primogènit d'Aragó»⁷²⁸.

De totes maneres, el desenllaç de la guerra no acabaria sent favorable al rei Pere. Tot i que el Cruel morí, el nou rei Enric de Trastàmara, no li retornaria els territoris que li havia promès. Alguns d'ells, com el senyoriu de Molina, el castell de Requena i Cañete, seran atorgats al cabdill francès Bertrand du Guesclin.

---

⁷²³ *Crònica*, III, 63, p. 177.

⁷²⁴ Sobre les negociacions entre el Cerimoniós i Enric de Trastàmara, v. Maria Teresa FERRER MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 245 – 358, concretament p. 248; de la mateixa autora, *Entre la paz y la guerra...*, p. 362.

⁷²⁵ *Crònica*, VI, 8, p. 343.

⁷²⁶ *Crònica*, VI, 16, p. 348.

⁷²⁷ Sembla ser que les negociacions amb l'infant les va portar principalment Bernat de Cabrera. Les condicions de la concòrdia es poden consultar a Maria Teresa FERRER MALLOL, «La frontera meridional...», p. 254 – 256, i *Entre la paz y la guerra...*, p. 371 – 373.

⁷²⁸ *Crònica*, VI, 17, p. 348 – 349.

El recurs a les companyies de mercenaris estrangers és una altra de les característiques de la guerra del segle XIV. Es tracta de soldats amb una gran reputació per la seva eficàcia militar que es vinculen als poders públics que els contracten, és a dir, a les monarquies⁷²⁹. Una d'aquestes companyies que entraren a sou de Pere el Cerimoniós per lluitar contra Pedro el Cruel, foren les Grans Companyies franceses⁷³⁰, tal com ell mateix ho explica a la *Crònica*: «E nós, [...] acordam que [...] companyes de les parts de França qui, a sou de la nostra Cort, fessen guerra ensems ab les gents dels nostres regnes contra lo dit rei de Castella»⁷³¹. Aquestes companyies, des de la Pau de Bretigny de 1360 que havia posat fi de manera provisional a la Guerra dels Cent Anys, rondaven pel sud de França dedicant-se al bandolerisme, de manera que quan el Cerimoniós demanà que passessin a la península, els francesos van acceptar ràpidament⁷³². Així, els mercenaris arribaren a Barcelona el 1366 i, ràpidament, el rei Pere els hi donà «cent mília florins d'or oltra lo pillatge⁷³³ que trobarien per los nostres regnes e terres»⁷³⁴ i els oferí un bon tractament. Aviat la inversió donà els seus resultats i les Companyies Blanques – s'anomenaven així pel color de les seves banderes – derrotaren sense gaires dificultats el Cruel. Això va permetre al Cerimoniós el «recobrament de les dites terres e llocs nostres» que havia perdut en els regnes d'Aragó i València en detriment de Castella⁷³⁵. De totes maneres, els mercenaris francesos, que realment havien estat cridats per Enric de Trastàmara, obeïren més a partir de llavors al que s'acabava de proclamar nou rei de

---

⁷²⁹ Francisco GARCÍA FITZ, *Ejércitos y actividades guerreras...*, p. 24 – 25.

⁷³⁰ Sobre les companyies i alguns dels seus líders més importants, com ara Bertrand Du Guesclin, que apareix al relat cronístic com a *Bertran Claquí*, es poden consultar els treballs de Kenneth FOWLER: «L'emploi des mercenaires par les pouvoirs ibériques et l'intervention militaire anglaise en Espagne (vers 1361 – vers 1379)», a *Realidad e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid, Ambito, 1988, p. 23 – 55, «The wages of War: The mercenaries of the Great Companies», a *Viajeros, peregrinos, mercaderes en el occidente medieval: XVIII Semana de Estudios Medievales*, Estella 22 a 26 de Julio de 1991, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 1992, p. 217 – 244, o «Greats companies, Condottieri and Stipendiary Soldiers: Foreign Mercenaries in the Service of the State: France, Italy and Spain in the Fourteenth Century», a *Guerra y diplomacia en la Europa occidental, 1280-1480*, actas de XXXI Semana de Estudios Medievales, Estella, 19 al 23 de julio de 2004, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 2005, p. 141-162.

⁷³¹ *Crònica*, VI, 57, p. 390.

⁷³² Julio VALDEÓN, «La incidencia de la guerra de los Cien Años en la Península Ibérica», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 47 – 57, concretament p. 50.

⁷³³ El Cerimoniós ja comptava amb què aquestes companyies, que quan no hi havia guerra vivien del bandolerisme, cometrien el pillatge, bo per a uns i no tant per altres, per les terres catalanes.

⁷³⁴ *Crònica*, VI, 57, p. 390.

⁷³⁵ *Crònica*, 60, p. 393. Sobre la recuperació de les vil·les ocupades per Pedro el Cruel a Aragó, a la frontera meridional valenciana, v. Maria Teresa FERRER MALLOL, *Entre la paz y la guerra...*, p. 467 – 474.

Castella que a Pere el qual, si bé havia sufragat fins al moment l'empresa, no ofería més perspectives de guany i profit⁷³⁶.

El rei Pere comandà els exèrcits en repetides ocasions. A la batalla reial de Mallorca, per exemple, hi prengué part. Una anècdota explicada a la *Crònica* ens ho testimonia: els planys dels guerrers que es quedaren a les naus i no van poder anar a la batalla amb el rei, fet que demostra, per tant, que el rei sí que hi acudí: «E los qui romangueren en naus tiraren-se los cabells e les barbes, e feien gran dol per tal com no podien venir als afers ab nos»⁷³⁷.

És molt interessant l'alegria amb què anaven sempre al combat els súbdits de la Corona d'Aragó⁷³⁸. Aquest bon estat d'ànim es posà també de manifest quan el monarca i els seus homes es preparaven per combatre amb Pere el Cruel i els seus homes: «E nostre senyor Déus havia mes tant de bon cor en tota la nostra gent que tots anaven fort alegres e pagats, e, especialment, com se pensaven que haurien a combatre»⁷³⁹, actitud que es pot relacionar amb el fet que guerrear era quelcom propi de la classe feudal alhora que la font del seu poder: en aquesta època, com ja hem vist, a banda del botí un gran estímul per als cavallers era la soldada. Altrament, no podem perdre de vista aspectes de caire propagandístic o lligats a la comprensió providencial del poder del rei.

Quan el rei Pere anava amb l'exèrcit, tenia una sèrie d'atribucions que li pertocaven com a tal, com a líder militar. Una d'elles era ordenar els setges, com per exemple durant la campanya del Rosselló: «Dissabte a vint-e-dos de maig ordenam d'assetjar Argilers»⁷⁴⁰. Una altra era ordenar la instal·lació de la maquinària de guerra: «fem manament al

---

⁷³⁶ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 236.

⁷³⁷ *Crònica*, III, 26, p. 148.

⁷³⁸ A la *Crònica de Ramon Muntaner*, el cronista de Peralada insisteix en repetides ocasions al llarg del seu discurs cronístic en l'alegria amb la qual els soldats catalans entren a la batalla. La nit abans d'una batalla amb els sarraïns, per exemple, ens explica: «E tantost lo senyor rei manà que en l'alba fossen los cavalls armats, e tothom, així sirvents de mainada com almogàvers e hòmens de mar, fossen aparellats en l'alba e fossen tuit en les barreres; e con les trompes e les nàcares tocarien del senyor rei, e l'estendard se desplegaría, que tantost, tothom cridant "Sent Jordi!" o "Aragó!", que tothom ferís. E així manà lo senyor rei que tothom anàs a dormir; e tuit havien tan gran goig, que a penes ne poc negun dormir aquella nit»: *Crònica de Ramon Muntaner*, Ferran SOLDEVILA (ed.), revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, cap. 55, p. 106 – 107.

⁷³⁹ *Crònica*, VI, 52, p. 384.

⁷⁴⁰ *Crònica*, III, 109, p.201.

nostre almirall que fes fer un castell de fusta per combatre la vila d'Argilers»⁷⁴¹. També s'encarregava d'aparellar la host per a la batalla, un aparellament que es duia a terme a tocs de trompeta, com ens explica el Cerimoniós a la *Crònica* en motiu de la Guerra dels dos Peres:

«E l'acord, que nós haguem ab los dits comtes e alguns altres del nostre Consell [...] fo aital: [...] en hora d'alba, al primer toc de la nostra trompeta, tothom se curàs de reconèixer totes les bèsties, de referrar e donar civada, e, a la segona trompeta, tothom almorzàs, e, a la terça trompeta, tothom regonegués e prengués ses armes, e, al quart toc de la dita trompeta, tothom fos sobre els cavalls e seguís la nostra bandera»⁷⁴².

En definitiva, el rei Pere es presenta al llarg de la *Crònica* com un rei guerrer en la fórmula pròpia de la guerra del segle XIV, on la diplomàcia, l'estratègia i el gran desenvolupament dels períodes bèl·lics s'allunyen de la guerra feudal clàssica dels segles XI o XII. El monarca. El Cerimoniós apareix afrontant les despeses d'exèrcits costosos, participant en les batalles, de vegades en primera posició i altres vegades a la rereguarda, dirigint l'estratègia, la tècnica o la tàctica. Els episodis militars cobreixen una bona part de la narració i mostren com la vida o la funció del rei és precisament afrontar aquesta activitat com a destacada, i fins i tot principal.

De totes maneres, que el rei Pere fos el líder militar no li assegurava la obediència de tots els seus súbdits. Són diverses les vegades a la *Crònica* que el rei explica com, durant una campanya, alguns homes començaven a actuar pel seu compte. Durant la campanya del Rosselló, per exemple, en un moment determinat «alguns hòmens de cavall e deu peu, sens voler nostre, apartaren-se e anaren combatre la torre de Nidoleres, qui era fora de nostre camí [...] e la combateren tan fort que, ans que nós hi fóssem a temps, que hi anàvem per destolre lo combatiment, ja hagueren presa e cremada la torre»⁷⁴³.

L'afer de la torre de Nidoleres és una mostra ben il·lustrativa de què en el discurs cronístic del rei Pere, tot i que apareixen constantment les fonts de poder i d'autoritat, com l'exercici de la violència, la justícia, o el cerimonial, existien una sèrie de grups que menystenien el rei i intenten limitar el seu poder. Aquests provenen de tots els

---

⁷⁴¹ *Crònica*, III, 117, p.204.

⁷⁴² *Crònica*, VI, 52, p. 383 – 384.

⁷⁴³ *Crònica*, III, 68, p. 184.

estaments: nobles, eclesiàstics, o rics-homes de les ciutats. El contrapunt entre la teoria – *auctoritas* – i la realitat – *potestas* – és especialment acusat i d'això el rei Pere se'n ressentirà especialment. Ens referirem en el següent epígraf a l'altra cara de la moneda, als estaments, i la relació que aquests tenen amb el monarca, segons el que es desprèn del seu discurs cronístic.

4.3. El projecte polític del Cerimoniós: l'execució del poder enfront dels estaments.

4.3.1. Introducció: la tragèdia d'un rei

La contradicció i el conflicte marquen la vida del rei Pere⁷⁴⁴. Per una banda, la seva concepció del poder inspirada, en part, pel dret romà, que tendeix – o vol tendir – cap a l'autoritarisme. Per l'altra, la seva incapacitat d'imposar-se als estaments motivada, en part, pels greus problemes econòmics a partir de la segona meitat del segle XIV ho impedeix. Aquesta contradicció es trasllada, com no podria ser d'una altra manera, al discurs cronístic que presenta, com hem apuntat, una lluita entre la teoria i la pràctica, entre l'*auctoritas* i la *potestas*, entre les aspiracions del rei i la crua realitat. Cal insistir, però, que aquesta contradicció no es fa palesa a simple vista en el marc d'un, *a priori*, discurs cronístic en forma de relat triomfal: el monarca posa en relleu especialment les dues grans victòries del seu regnat: la reintegració del regne de Mallorca i el desbaratament de la revolta de les unions. El conflicte amb Pere el Cruel de Castella també és rellevant, tot i que el rei no s'està de mostrar, al final del relat cronístic, la seva animadversió pel seu antic aliat en contra del Cruel, Enric de Trastàmara.

Durant el seu regnat, el rei serà constantment contestat per diversos col·lectius amb interessos en joc i, a la vegada, amb la capacitat efectiva suficient com per forçar l'alteració de l'ordre vigent⁷⁴⁵. El poder regi, en conseqüència, sofrirà les investides de

---

⁷⁴⁴ Jaume Aurell qualifica, crec que de manera encertada, el llegat històric i historiogràfic del Cerimoniós com a *King's Tragedy*: Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 105.

⁷⁴⁵ Flocel SABATÉ, «El poder del soberano...», p. 483.

l'estament de la noblesa, dels grans eclesiàstics, de les cúpules burgeses i, fins i tot, de membres de la seva pròpia família. Aquests, agrupats al voltant de la cúria, aconseguiran, en diversos moments, que el poder del rei Pere minvi d'una manera considerable, tot i la seva voluntat d'afermar-se, i arribaran a "segrestar" les competències règies en els darrers anys del regnat⁷⁴⁶. Recordem l'escena de la *Crònica*, plena de simbolisme, en què el rei Pere, després de coronar-se, es passeja dalt d'un cavall pels carrers de Saragossa – està en una posició de superioritat –, però són els estaments els que porten les regnes del cavall, els que dirigeixen en el fons, el regne⁷⁴⁷.

El rei Pere es veu constantment contestat per altres poders que lluiten entre ells o contra ell rei per la jurisdicció: els nobles, els eclesiàstics o els col·lectius municipals. Són els estaments, que obligaran a què el poder sigui a partir de la Baixa Edat Mitjana un poder pactat. En aquest context cobren una gran importància, a partir del segle XIII, les corts i parlaments, on els diversos col·lectius organitzats en braços -eclesiàstic, municipal i noblesa- exposen al monarca les seves demandes.

La funció primària de les corts i parlaments, l'element essencial de les quals, i base del seu èxit, desenvolupament i credibilitat, és la representativitat, és la de garantir al monarca un impost amb finalitats específiques, molt sovint relacionades amb la guerra⁷⁴⁸. Si tenim en compte⁷⁴⁹ que les dificultats financeres són una constant durant el regnat del Cerimoniós⁷⁴⁹ i que, gràcies a això, els estaments aprofiten per reclamar el respecte a les seves llibertats i privilegis, és obvi que els monarques en general i el rei Pere en particular només convoquin corts quan es trobin en una situació de perill i no tinguin cap altre possibilitat d'obtenir recursos que la demanda als estaments. De totes maneres, resulta molt il·lustratiu que, tot i la vocació autoritària del rei, que pretén convertir les corts en un instrument més de la seva *potestas*, aquest es vegi obligat a

---

⁷⁴⁶ Rogerio TOSTES, "Una lectura sobre el lenguaje institucional en las asambleas parlamentarias catalanas del siglo XIV", *Calamus. Revista de la Sociedad Argentina de Estudios Medievales*, 3, 2019, p. 102 – 119, concretament p. 104.

⁷⁴⁷ *Crònica*, II, 13, p. 96 – 97.

⁷⁴⁸ Antony BLACK, *El pensamiento político en Europa...*, p.252.

⁷⁴⁹ Maria Teresa FERRER MALLOL «Els problemes financers dels reis catalans i una solució: l'empenyorament dels llocs i viles. El cas de Teià», a *Revista de Dret Històric Català*, núm.6, 2006 p. 89 – 90.

convocar en més de trenta ocasions als aragonesos, valencians i catalans a cort⁷⁵⁰, fet que s'explica, insistim, per la urgència de recursos crematístics, aprofitats al seu torn pels estaments per reclamar el respecte a les seves llibertats i privilegis.

4.3.2. Les relacions amb l'estament eclesiàstic.

Les relacions entre el rei Pere i les màximes autoritats eclesiàstiques són d'una gran tensió durant tot el regnat del monarca, fet que ha merescut una destacada atenció historiogràfica⁷⁵¹. Hom ha parlat d'una «actitud força autocràtica sobre l'Església»⁷⁵² del rei Pere, afirmació que ens sembla correcte a tenor del discurs cronístic. Si més no, el Cerimoniós testimonia a través del discurs polític el rang superior de la seva autoritat envers els eclesiàstics. De totes maneres, no hem de perdre de vista la finalitat del text narratiu, propagandística o de teorització del que el monarca considera que ha de ser el seu poder.

Convençut de la seva superioritat vers el poder eclesiàstic, el rei Pere actua sovint sense gaire miraments vers l'Església, actitud que fa palesa al llarg del discurs cronístic. Durant la guerra amb Castella, el 1364, tornava a estar, com quasi bé sempre, necessitat de diners per pagar els soldats: «E esdevenç-se que, per fer paga a la gent de nostre estol, haguem gran fretura de moneda, e los soldats nostres sens diners no podien retre llur deute als afers de la guerra»⁷⁵³. Conscient que si havia de convocar Corts, els braços es demorarien en atorgar-li el donatiu, decidí confiscar els béns de totes les esglésies del regne, com ara retaules, llànties i reliquiaries, i distribuir-los entre els membres de la host:

---

⁷⁵⁰ Germán NAVARRO ESPINACH, «Las cortes del reino de Aragón en la Edad Media» (1283 – 1516), a *e-Humanista. Journal of Iberian Studies*, 7, 2015, p.231 – 244, concretament p. 239.

⁷⁵¹ Josep Maria PONS GURÍ, «El conflicte de la notaria de Girona», a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 25, 1, 1979 – 1980, p. 167. Sobre la situació de l'Església catalana al s. XIV y la seva interacció amb el poder regi, v. Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 296 – 299; Prim BERTRAN «Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)», a *Anuario de Estudios Medievales*, 29, p. 121 – 139, especialment p. 121 – 125 o Flocel SABATÉ, «L'Església secular catalana al segle XIV: la conflictiva relació social», a *Anuario de Estudios Medievales*, 28, 1998, p. 757 – 788.

⁷⁵² Flocel SABATÉ, «L'Església secular...», p. 782.

⁷⁵³ *Crònica*, VI, 45, p. 377.

«Per què, ab llicència del bisbe, plevim-nos de totes les vaixelles de les esglesies, així com són reetaules d'argent, creus, calzes e llànties, e encensers, e tota altra vaixela d'or e d'argent que trobam en los reliquiariis de les dites esglésies. E aquella prenguem e distribuim entre los nostres soldats»⁷⁵⁴.

Tot i que el Papa regnant, Urbà V, era força favorable al rei d'Aragó, no podia admetre aquest tipus d'actuacions. L'Església del segle XIV, en efecte, s'emparava en les Constitucions Tarraconenses com a discurs protector que, per exemple, precisava la protecció de les persones i els béns de l'Església sota amenaça de diverses penes⁷⁵⁵. Així, el Papa amenaçà al rei Pere amb l'excomunió i van caldre els bons oficis del castellà d'Amposta, Fernández de Heredia, ambaixador quasi permanent del rei Pere a Avinyó, i de l'infant Pere, perquè les relacions amb la Santa Seu no empitjessin⁷⁵⁶. Serveixi això com a testimoni de la tensió entre la voluntat i decisió governativa del rei i les possibilitats efectives.

La coronació: ressonàncies de l'incident amb l'arquebisbe de Saragossa.

Des del mateix moment de la coronació del monarca, s'observa una contundent pugna pel poder entre el rei Pere i l'arquebisbe de Saragossa, Pedro López de Luna⁷⁵⁷, que acabarà amb la victòria del primer i un ressentiment per part d'aquest vers l'estament eclesiàstic que ja no l'abandonarà mai. Anem a veure-ho.

L'exercici del poder requereix la utilització de pràctiques simbòliques. Hem vist a l'apartat 4.1. la importància i el valor del cerimonial, l'escenografia i els rituals com a eines que emprà el rei Pere per enfortir la seva imatge de dignitat i supremacia vers la resta d'estaments. En aquest sentit, la cerimònia de coronació, moment per excel·lència

---

⁷⁵⁴ *Crònica*, VI, 45, p. 378. Algunes altres notícies sobre aquesta confiscació consentida de riqueses de l'Església a Josep COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV...*, p. 60.

⁷⁵⁵ Flocel SABATÉ, «L'Església secular...», p. 776.

⁷⁵⁶ Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 78.

⁷⁵⁷ Arquebisbe de Saragossa des de 1318, fou canceller d'Alfons el Benigne des del 1327 i es va fer càrrec del petit Pere enfront dels atacs de la seva madrastra Leonor de Castella. Va tenir una gran influència sobre el Cerimoniós fins al moment de la seva coronació. Sobre la seva figura, v. Francisco DE MOXÓ, *La casa de Luna, 1276 – 1348: factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*, Münster Westfalen. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1990, p. 144 – 148, 151 – 156, 177 – 185, 195, 259 – 261, 263 – 267, 271, docs. 213, 227, 228, 251 – 253, 255, 261, 262, 267, 270, 276, 278, o Josep RIUS I SERRA «L'arquebisbe de Saragossa, canceller de Pere III», a *Analecta Sacra Tarraconensia*, VIII, 1932, p. 1 – 62.

de la unió entre allò secular i allò espiritual, resulta el moment idoni per emfatitzar l'autoritat de rei vers els nobles i els prelats⁷⁵⁸. A la Península Ibèrica del segle XIV, l'autonomia del poder regi vers l'eclesiàstic s'aconseguirà, en part, a través de la manipulació dels símbols i els ritus de coronació: la negació de molts reis castellans i aragonesos a ser coronats pels bisbes o els arquebisbes ja des del segle XII – recordem que Jaume I, un dels models del rei Pere, s'oposa a ser coronat pel papa Gregori X, en un gest de pretensió d'alliberament del regne d'Aragó de la dependència del Papat⁷⁵⁹ –, culminarà amb l'escenificació de tres autocoronacions solemnes en el transcurs de vuit anys: la d'Alfons el Benigne, pare del Cerimoniós, el 1328, la d'Alfons XI de Castella el 1332 i la de Pere el Cerimoniós el 1336⁷⁶⁰. A banda del context específic del XIV, el rei Pere, sempre inspirat per la vida i relat del Conqueridor, opta per una mateixa acció, que no és altra que la que enceta el seu relat cronístic, despullat de la preeminència i concepció descendent del poder que passa per l'Església.

En el moment de la coronació del Cerimoniós, el 7 d'abril de 1336, el partit aragonès, amb l'arquebisbe al capdavant tenia força ascendència sobre la figura del jove rei. El rei Pere havia passat els primers anys de la seva vida i s'havia educat a Aragó, sota la tutela de López de Luna, a causa de les intrigues de la seva madrastra, Elionor de Castella, que volia afavorir els seus fills en detriment dels del primer matrimoni d'Alfons el Benigne, pare del Cerimoniós. La reina, incapaç de prendre els drets de primogenitura al petit Pere, intentarà aconseguir pels seus fills, els infants Ferran i Joan, un patrimoni reial el suficientment extens – Ferran serà designat senyor del marquesat de Tortosa, creat especialment per ell⁷⁶¹, a banda de senyor de les vil·les d'Alacant, Elda, Novelda, Oriola,

---

⁷⁵⁸ Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 208.

⁷⁵⁹ «E nós dixem-los [als cardenals] que no érem venguts a la sua cort [del Papa] per metre-nos en treüt, mas per franquees que ell nos donàs; e, pus fer no ho volia, volíem-nos –en més tornar menys de corona que ab corona. E sobre açò romàs que no ens volguem coronar»: *Llibre dels feits*, cap. 538, p. 508.

⁷⁶⁰ Jaume AURELL, «La práctica de las autocoronaciones reales...», p. 290 – 291. Cf. Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p. 269 – 276.

⁷⁶¹ El document de la creació del marquesat de Tortosa per a l'infant Ferran, datat el 29 de desembre de 1329, va ser publicat per Elías ABAD NAVARRO, *El Castillo de la Mola en la Ciudad de Novelda. Trabajo histórico y arqueológico*, Alacant, Diputació Provincial, 1984, doc. 16.

Guardamar, Montfort i Asp, mentre que Castelló, Borriana i Llúria serien per l'infant Joan⁷⁶² – que els convertís en «petits reis dins el regne de llur germanastre»⁷⁶³.

Sabem que al matí del dia de la coronació del rei, es va produir, poc abans de l'inici de la cerimònia, una forta discussió entre el Cerimoniós i López de Luna a la sagristia sobre qui havia de posar la corona al cap del monarca, fet que originà un retràs en la litúrgia enfront del desconcert del poble, que omplia la catedral de Saragossa de gom a gom. El rei Pere acceptava cedir el protagonisme a l'arquebisbe a la part de la unció de la cerimònia – esfera espiritual –, considerada un sacrament, però es negava a què el prelat el coronés – esfera temporal. El rei pretenia, així, imitar el gest del seu pare Alfons, que també s'havia autocoronat vuit anys abans⁷⁶⁴. A més a més, amb la voluntat de controlar la narració històrica dels fets i donar-li la deguda importància, decidí incorporar el relat de la seva autocoronació a l'inici del discurs cronístic⁷⁶⁵. I anà així, segons el monarca. Minuts abans de l'inici de la cerimònia, l'arquebisbe, tot i que era coneixedor del cerimonial⁷⁶⁶ confeccionat per a l'acte, segons el qual la corona, un dels símbols essencials de la reialesa, se l'havia de posar el mateix rei, sense la col·laboració de ningú més, anà trobar al jove monarca i li va demanar que li deixés posar la corona: «E quan l'ofici se dec començar, venc-nos l'arquebisbe e dix-nos e ens pregà que ell nos posàs la corona al cap denant tot lo poble, al·legant raons algunes denant nós, que així es devia fer»⁷⁶⁷. La resta dels consellers del rei semblaven estar d'acord amb les paraules de Lope de Luna, fet que trasbalsà al rei, ja que es veié obligat a enfrontar-se amb els que l'havien aconsellat fins llavors, amb els que havia cregut, que ara es mostraven poc interessats en les seves prerrogatives: «Emperò neguns dels nostres consellers no hi contrastaren a açò que dix l'arquebisbe, ans ho atorgaven, e així mateix los prohòmens de la ciutat de

---

⁷⁶² *Crònica*, I, 44 – 47, p. 76 – 78.

⁷⁶³ Maria Teresa FERRER MALLOL «Reintegracionisme i dificultats polítiques: el regnat de Pere el Cerimoniós», a *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona, Salvat, 1978, p. 73.

⁷⁶⁴ Jaume AURELL, «La práctica de las autocoronaciones...», p. 298.

⁷⁶⁵ La coronació de rei està inserida a l'inici de capítol 2 – el capítol 1 està dedicat al regnat del seu pare: *Crònica*, II, 7 – 14.

⁷⁶⁶ El nucli original del cerimonial el constituïa l'orde borgonyó, contingut al Pontifical d'Osca, però amb alguns canvis significatius. Un d'ells era que se suprimia ara la intervenció del bisbe en la col·locació de la corona, que només era tocada pel rei: s'eliminava tot el que pogués semblar una dependència del poder eclesiàstic. V. Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p.234.

⁷⁶⁷ *Crònica*, II, 10, p.95.

Saragossa. E nós veents açò, fom fort torbats en nostre cor e no sabíem què ens hi responguéssem»⁷⁶⁸.

L'actitud que mostren els prohoms aragonesos, partidaris de López de Luna, en el relat cronístic pot explicar-se per dos motius: perquè volien augmentar la dignitat de l'arquebisbe, que era el que s'adreçava a les corts al rei en nom de tots, o bé perquè trobaven aquesta una manera de contrarestar la puixança que estava prenent la monarquia⁷⁶⁹. De tota manera no hem de perdre de vista que el relat es comença a escriure després de la guerra de les unions i que és important en la trama global de la crònica - ocupa el 14'5% de la narració. En recordar aquest primer episodi de la interacció entre el rei i l'arquebisbe, la narració situa als eventuais seguidors del partit aragonès i de López de Luna en un punt de partida de discussió de la font del poder del rei, fins i tot abans de ser coronat.

D'entre les persones allà presents, només Ot de Montcada, padrí de Pere, sortí en defensa del rei, al qual aconsellà que no es deixés coronar per l'arquebisbe, «car seria perjudici de la Corona que nós fóssem coronats per mà de prelat». Així, el rei decidí coronar-se ell mateix malgrat que la majoria d'opinions eren adverses: «Mas emperò nós responguem que nós mateis nos volíem posar la corona»⁷⁷⁰. Aquesta fórmula, basada en la contraposició de la voluntat d'un protagonista en contra de les opinions dels altres, és també present a la crònica de Jaume I: el rei pren decisions en contra de la majoria, i són encertades. És una típica solució per ressaltar la heroïtat del protagonista. El rei Pere, tot i la seva joventut, ja se'ns presenta decidit a defensar la institució monàrquica.

El nucli d'aquest debat era essencial perquè manifestava el dilema entre la dependència del poder del rei envers els estaments o la seva única vinculació amb la divinitat, en quant a la font de *potestas*. Hem de tenir en compte que no era únicament el principal representant de l'Església en aquell moment el que s'oposava a què el monarca es coronés ell mateix, sinó també altres representants dels estaments, com els prohoms

---

⁷⁶⁸ *Crònica*, II, 10, p.95.

⁷⁶⁹ Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p.243.

⁷⁷⁰ *Crònica*, II, 10, p.95.

de Saragossa, els nobles aragonesos o els consellers. Ot de Montcada, representant de la nissaga fidel, encarnava, però, certa diversitat o varietat de posicions que es donarien dins d'un mateix estament, per bé que tímidament. Per tant, l'incident amb l'arquebisbe de Saragossa denota, mes que no pas una polaritat entre el rei Pere i l'Església, una reminiscència del recent enfrontament amb l'estament nobiliari, representat pels unionistes aragonesos revoltats.

Tot i la negativa reial, Pedro López de Luna i els nobles aragonesos no es donaren per vençuts. L'arquebisbe seguia insistint i demanà a Pere que, almenys, li deixés arranjar la corona quan es trobessin davant de l'altar de Sant Salvador. El monarca, però, que era conscient que el que pretenia l'arquebisbe era «honrar la sua esgleia e son arquebisbat en gran detriment e subjugació de nostre regne»⁷⁷¹, ideà un ardit per sortir-se amb la seva. Va fer creure a l'arquebisbe que accedia a les seves demandes, tot i que estava decidit a què ningú li toqués la corona. La *Crònica* és ben explícita en aquest cas: «nós, emperò, coneixents lo contrari, fom torbats fortment dins nostre cor, e, si bé ens érem de pocs dies, tantost haguem acord entre nós mateis que lo hi atorgàssem, mas, emperò, que no en féssem res»⁷⁷². Així, quan Pere es trobà davant de l'altar, per sorpresa desagradable de l'arquebisbe, que s'adonà que el jove rei l'havia enganyat, agafà la corona i se la posà ell mateix al cap: «E nós diguem-li que prou bastava e que no ens adobàs ne ens tocàs nostra corona, que nós la'ns adobaríem. E així no lí'n donam llicència, de la qual cosa ell fo molt mogut, e no en gosà fer res aparers»⁷⁷³. El Cerimoniós no només havia traït la confiança del seu mentor sinó que, a més, ni tan sols en volia la seva ajuda per arreglar-se la corona al cap. Quedava explícit que ja no depenia d'ell i que es mostrava independent del poder eclesiàstic⁷⁷⁴. Era tota una declaració d'intencions. A partir d'aquell moment, el rei es decantaria cap a l'opció de l'infant Pere com a conseller, donant per tancada així la influència de l'arquebisbe i el partit aragonès damunt d'ell.

Els treballs de caire més tradicional, que senten especial predilecció per abordar qüestions referents al caràcter i a les vivències personals del monarca, destaquen aquest

---

⁷⁷¹ *Crònica*, II, 11, p.95.

⁷⁷² *Crònica*, II, 11, p.95.

⁷⁷³ *Crònica*, II, 12, p.96.

⁷⁷⁴ Rafael NARBONA, «Ritos y gestos»..., p. 318 - 319.

moment del relat cronístic com una perfecta exemplificació del temperament astut, sagaç, geniüt i quasi autoritari que estava forjant el jove Pere, capaç d'imposar la seva voluntat als poderosos que l'havien tutelat ni que fos a través de l'engany i la simulació⁷⁷⁵. Hillgarth, destaca també aquest moment com un dels més importants del regnat del Cerimoniós ja que és el primer cop que la seva política no és determinada per ningú més que per ell mateix⁷⁷⁶, fet que no tornarà a ocórrer fins al conflicte amb Jaume de Mallorca. Ara bé, més enllà d'una qüestió purament de caràcter, el que convé remarcar és la idea elevada de la dignitat reial que té el Cerimoniós amb només disset anys ja que, a més, en algun moment del relat cronístic ell refereix precisament la fragilitat que comporta la joventut. Així, per exemple, quan s'està debatent sobre si ha d'anar a Barcelona a jurar els furs dels catalans abans de coronar-se, o no, exclama: «Sobre aquest acord, nós, veents la gran fadrinea nostra e que, per nostre cap, no podíem bonament conèixer qual nos era pus profitós, ço és, l'anada o l'aturada»⁷⁷⁷. Aquest cas, i justament en contraposició a la fortalesa i convicció manifestada envers l'arquebisbe, sembla també un recurs justificatori més que una altra cosa.

El rei Pere era conscient que la seva autoritat provenia de Déu i que no havia d'estar subjugada, sota cap concepte, al poder eclesiàstic. D'aquí l'actitud de Pedro de Luna, que lluità per recordar al monarca les seves limitacions: «*Bueno era hacerle presente que dependía de los demás, aunque se tratara del pontífice, como en este caso*», afegeix Palacios referent al pensament de l'arquebisbe⁷⁷⁸. Però el jove monarca, desoïnt el seu tutor fins al moment, pretenia fer una exhibició del seu poder a ulls del poble, que a partir d'aquell moment hauria d'ésser governat per ell.

Les relacions tenses amb el Papat.

Les relacions entre Pere el Cerimoniós i el Papat foren força turmentoses durant tot el seu regnat i, fins i tot, abans d'ell. Com hem vist, el rei Pere es coronà solemnement a

---

⁷⁷⁵ V. Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 141 – 142, o Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 84.

⁷⁷⁶ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 25.

⁷⁷⁷ *Crònica*, II, 4, p.91.

⁷⁷⁸ Bonifacio PALACIOS, *La coronación...*, p.242.

Saragossa el diumenge després de Pasqua de 1336. De totes maneres, segons comenta el rei a la *Crònica*, «nós devíem-nos coronar a la Pasqua florida, e no ho poguem fer, car nós érem vedats e ja havíem tramés un correu a papa Benet XI que ell que donàs poder a l'arquebisbe de Saragossa que ens absolvés»⁷⁷⁹. No obstant, aquesta carta arribà amb retard, fet que obligà el rei a posposar la seva coronació vuit dies. Sobre el fet de trobar-se «vedat», sembla ser que el rei havia estat sotmès a l'entredit papal perquè no havia satisfet el cens anual que estava obligat a pagar pel vassallatge de Sardenya i Còrsega⁷⁸⁰. Com veiem, en aquest joc d'interaccions entre el poder regi i l'eclesiàstic, l'Església sempre es mostrava atenta a protegir les seves rentes i jurisdiccions, i no dubtava en aplicar les màximes penes canòniques si creia que el seu poder en podia sortir perjudicat⁷⁸¹.

Una altre motiu de conflicte recurrent entre el poder regi i el papal era el de la provisió de dignitats eclesiàstiques. Els monarques intentaven sempre recomanar a naturals seus per als bisbats dels seus dominis, mentre que el Papa pretenia situar-hi a persones pròximes a ell. Una carta del rei Pere dirigida al Sant Pare Climent VI, datada a Perpinyà el 13 de març de 1345, exemplifica el problema perfectament. En l'escrit, el Cerimoniós es queixa de què el Pontífex no hagués tingut en compte la seva opinió en el moment de proveir l'arquebisbat de Saragossa, on el Papa hi havia col·locat el seu nebot. Aquesta decisió havia enutjat especialment al monarca i li feia saber directament: «de la qual cosa, si vera és, nos maravellam e.ns dolem molt, com vehem la dita esgleya, la qual nós molt amam, així com damunt és dit, ésser venguda en persona estraïna, la qual no és a nós tenguda per deute de naturalesa ni per àls»⁷⁸². A la vegada, Pere es lamentava del poc favor que rebia de l'Església, alhora que es preguntava per què: «Més bé vehem, pare sant, que hon més va, meïgns de favor trobam ab vós, e no podem conèixer per quina rahó, car no.ns pensam que haja rey al món qui més d'onors ni de favors mostre a l'Esgleya que nós»⁷⁸³. La tensió que existia entre Climent VI i Pere el Cerimoniós venia

---

⁷⁷⁹ *Crònica*, II, 8, p. 94.

⁷⁸⁰ Ferran SOLDEVILA, *Crònica de Pere III el Cerimoniós* (ed.), nota 254 al subcapítol 8 del capítol 2, p. 93.

⁷⁸¹ Flocel SABATÉ, «L'Església secular...», p. 777.

⁷⁸² *Epistolari...*, p. 82.

⁷⁸³ *Epistolari...*, p. 82.

en gran manera pel suport que el Papa donava al ja ex-rei de Mallorca en aquell moment, Jaume.

El rei Pere prengué consciència de la protecció que rebia Jaume de Mallorca durant la visita que féu a Avinyó per tal de retre homenatge al Papa per Sardenya i Còrsega. Després de fer-se pregar molt, el Cerimoniós decidí desplaçar-se a Avinyó per jurar fidelitat a Benet XII: «E, estants nós en la ciutat de Barcelona, pensants e veents que papa Benet, qui lladoncs era, no ens volia pus allargar de l'homenatge que fer-li devíem per lo regne de Sardenya e de Còrsega, haguem anar en Avinyó»⁷⁸⁴.

Durant la reverència inicial del rei al Papa relatada en el discurs cronístic, en què el monarca «li besam los peus, e ell a nós en la boca» - el bes a la boca formava part de la cerimònia d'homenatge feudal i, recordem-ho, en certa manera el rei Pere és encara un rei feudal –, la preocupació pel rang que té Cerimoniós es pot comprovar en la descripció jeràrquica i acurada que fa de les cadires del Consistori: «E foren-nos aparellades sengles cadires pus baixes que la sua, mas eren pus altes que els sitis dels cardenals. E la nostra cadira estava a la part dreita e la del rei de Mallorques a la part esquerra»⁷⁸⁵: tot i que el monarca tenia menys rang i dignitat que el Papa, en tenia més que els cardenals. A més, a l'asseure's a la dreita es mostrava la seva preferència. En aquest exemple, cal observar com els elements materials són sovint integrats en la seva vessant simbòlica en el discurs d'afirmació del poder del rei present a la *Crònica* –insistim: estem davant d'un tractat polític amb abundància de símbols. Cada cosa és part del tot, i tot té sentit en un únic ordre, on el rei és el màxim representant i garant del mateix en allò conegut com a *argumentatum unitatis*⁷⁸⁶. Quelcom similar trobem al *Llibre dels feits* en el passatge en què se'ns descriu l'arribada de Jaume I davant del pontífex al concili celebrat a Lió el maig de 1274:

«E, quan entram per l'església, veem-hi meravelles, que veem, entre arquebisbes e bisbes e abats, bé cinc-cents o pus, e l'apostoli, qui estava en la tribuna, e los cardenals e los patriarques en dos fenistols davant lo papa, pus alt que els altres. E faé'ns clamar que fóssem prop d'ell, e faé'ns asseer a la destra part sua, molt prop, que null hom no

---

⁷⁸⁴ *Crònica*, II, 37, p. 117.

⁷⁸⁵ *Crònica*, II, 37, p. 119.

⁷⁸⁶ Otto GIERKE, *Political Theories of the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, p. 33.

es pogra metre entre nós e ell. E la sua cadira no era pus alta que la nostra d'una palmada»⁷⁸⁷.

Igual que en el relat cronístic del rei Pere, el rei Jaume remarca en el seu discurs cronístic que es troba en una situació lleugerament inferior a la del papa des d'un punt de vista jeràrquic però superior a la dels cardenals.

De totes maneres, la visita a Avinyó no acabà de la millor manera. En primer lloc, l'incident produït el dia següent amb el seu cunyat Jaume pels carrers d'Avinyó quan, durant el trajecte fins a la seu papal, en la desfilada prèvia, el cavall del rei Pere s'avançà uns passos respecte al de Jaume III i, seguidament, un patge del rei de Mallorca el bastonejà. El Cerimoniós, irat per la desconsideració que li acabava de fer el rei de Mallorca al no intervenir perquè Pere cavalqués primer, estigué a punt de matar el seu cunyat. L'infant Pere, conseller seu, se li acostà i l'advertí de la protecció que rebia allà el rei mallorquí: «- Senyor, no sia per res. Bé savets, vós, senyor, que el rei de Mallorques és molt amat en aquesta cort de Roma, e per lo papa, e per los cardenals e per tota l'altra gent. Per què hic poríets pendre vostre pesar o encara morir per ventura»⁷⁸⁸.

A continuació, el rei es dirigí a la seu papal i ràpidament s'adonà de la vanaglòria del Papa, ja que volia que ell li retés l'homenatge davant de molta gent – «el papa [...] havia fet aparellar lo seu Consistori, per ço que denant molta gent li feéssem lo dit homenatge»⁷⁸⁹. Aquest fet, devia ferir en gran mesura a un rei com el Cerimoniós, que volia mostrar-se constantment independent de l'estament eclesiàstic. Tot seguit, però, es produí un esdeveniment providencial: la Divinitat castigà l'actitud del Papa cremant-li el palau, ens reconta Pere: «E nostre senyor Déu, veent la sua vanaglòria, volc que aquella nit se pres foc al seu palau e al dit Consistori, així que, per raó d'aquell foc, no li poguem fer lo dit homenatge allí, mas fem-lo-li en la capella que ara és vella»⁷⁹⁰. El ressentiment del rei en parlar del Papa és evident: «E gràcia alguna no poguem obtenir ni recaptar d'ell, tant era avariciós e desgraciat»⁷⁹¹. Per tant, seria plausible – tot i que no en tenim cap constància – que aquest incendi del palau que Pere presenta com a

---

⁷⁸⁷ *Llibre dels feits...*, cap. 528, p. 503.

⁷⁸⁸ *Crònica*, 37, p. 119.

⁷⁸⁹ Cal recordar que la supèrbia era un dels principals, sinó el principal pecat capital.

⁷⁹⁰ *Crònica*, II, 37, p. 120.

⁷⁹¹ *Crònica*, II, 37, p. 120.

obra de la Providència, fos causat pel mateix rei, que ja sabem que tenia sovint excessos d'ira⁷⁹². De totes maneres, el més destacable són els durs qualificatius a través dels quals el rei es refereix al Papa, amb menció a pecats capitals comesos pel pontífex com són la supèrbia i l'avarícia, i el to sarcàstic amb què narra l'episodi de l'incendi. Ja hem vist que és precisament l'ús del sarcasme i el cinisme el que ha dut a certa historiografia a referir-se al Cerimoniós com un rei «maquiavèl·lic *avant la lettre*»⁷⁹³.

Així les coses, no ha d'estranyar que en ple conflicte amb el rei Jaume de Mallorca, el rei Pere anés rebutjant els diversos llegats papals que l'anaven a trobar per intentar que el Cerimoniós aturés el procés contra el seu cunyat que havia d'acabar amb l'annexió de l'illa de Mallorca i els comtats del Rosselló i la Cerdanya a la corona. En una ocasió, per exemple, conta el rei que «venc a nós lo cardenal Rodés [...] per lo sant Pare, per tractar a fer avinença entre nós e aquell qui fon rei de Mallorques [...] e presentà'ns una bolla del sant Pare [...] que ens trametia lo dit cardenal per tractar pau»⁷⁹⁴. Pocs dies més tard, un nou cardenal visità el rei Pere amb les mateixes intencions d'intercedir a favor de Jaume. El Cerimoniós respongué queixant-se al legat papal que el Sant Pare concedís per a un conflicte dos cardenals al seu cunyat Jaume, que ja no era rei de Mallorca, i no n'hagués donat cap a ell:

«E aquest dia venc a nós lo cardenal [...] e [...] li diguem que ens meravellàvem molt de la favor que el qui dit fo rei de Mallorques trobava en la Cort de Roma, que nós jamés [...] no poc traure un cardenal de Cort de Roma per la qüestió [...] e aquell que fo rei de Mallorques, per aquest fet, n'havia trets dos, e que açò era gran favor».

El Cerimoniós, en una resposta que té reminiscències de la carta enviada al papa Climent VI que hem vist anteriorment, li recordà a continuació que «no era estat algun rei d'Aragó tro a nós, que no hagués escampada de la sua sang per l'Esgleia o per Déu, e no ha rei al món a qui pus tenguda sia l'Església que a nós»⁷⁹⁵. Resulta força interessant la coincidència d'arguments entre la carta i el text cronístic pel que fa al patrocini envers l'Església, en tant que en ambdós casos el Cerimoniós es presenta com el rei que més ha protegit i beneficiat la institució eclesiàstica. En canvi, en el cas del seu relat ens parla

---

⁷⁹² Ferran SOLDEVILA, a *Crònica...*, nota 370 al subcapítol 7 del capítol 2, p. 120.

⁷⁹³ Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 80.

⁷⁹⁴ *Crònica*, III, 56, p. 175.

⁷⁹⁵ *Crònica*, III, 69, p. 184.

de com l'estirp dels reis d'Aragó han estat els més bel·ligerants i actius en la defensa de la cristiandat, fet que el posiciona, per tant, en un pla superior en el terreny militar en tots els sentits i que, intencionalment, situa al rei aragonès per sobre del mallorquí, sobre tot en coratge a l'hora de lluitar per l'Església.

El rei Pere, en definitiva, estava rebutjant la funció d'àrbitre pròpia del Papat. No volia la ingerència d'un tercer element en el conflicte entre ell i Jaume de Mallorca que podia actuar de distorsionador, perquè «aquell poria jutjar que li tornéssem Mallorca, e, per lo consentiment de juí, perdríem nostre *regalia*⁷⁹⁶, com nós siam son jutge e son senyor del crim per ell fet e no nengun altre».

Com veiem, l'actitud del rei Pere amb l'Església no està exempta de problemes, relacionats amb la voluntat del monarca de mostrar-se independent de l'estament eclesiàstic, fet palès des de la mateixa cerimònia de coronació. En ella, recordem que Pere pretén mostrar la seva total independència fins i tot amb una certa concomitància amb els vestits o distinció eclesial: intenta demostrar que les seves competències, funcions i dignitat s'assimilen a les dels eclesiàstics. De totes maneres, l'Església, que també posseeix un discurs propi i unes armes singulars, no dubta en imposar penes al monarca si veu perillar les seves rendes i jurisdiccions. Un cop més, les corts seran un escenari propici perquè el braç eclesiàstic pugui plantejar una sèrie de greuges al monarca respecte a diversos punts i pressionar-lo perquè adopti resolucions el més favorables possibles als seus interessos⁷⁹⁷.

Ara bé, el que ha de quedar clar és que no es tracta d'una lluita entre el Cerimoniós i l'estament eclesiàstic, sinó contra algunes de les seves màximes autoritats, com són l'arquebisbe de Saragossa i el Papa. En determinats moments del discurs crònic, el monarca se'ns presenta servint-se de l'estament eclesiàstic per als seus interessos particulars. Durant la campanya de Mallorca, per exemple, un frare dominic predica en favor seu i contra Jaume III: «E, aquest dia, se reté lo castell d'Orta e de Coblliure, e oïm sermó en presència de tot lo poble, e preicà frare Miquel Aost, de l'orde dels preicadors, qui declarà a les gents los drets de la nostra execució e els greuges que ens faïa en Jacme

---

⁷⁹⁶ El subratllat és meu.

⁷⁹⁷ Flocel SABATÉ, «L'Església secular...», p. 778.

de Mallorca»⁷⁹⁸. Aquest frare pot ser el mateix que és mencionat en una carta del rei a Pere de Xèrica, el mitjancer en les negociacions entre el Cerimoniós i Jaume de Mallorca que acabaran amb l'entrega dels comtats de la Cerdanya i el Rosselló: «Així mateix un capellà del dit En Jacme de Mallorches ha tramesa a frare Michel d'Agost, qui ha preïcat parlant del nostre dret...»⁷⁹⁹.

En una altra ocasió el rei se serveix de «maestres en teologia i doctors savis e grans clergues, experts així en dret canònic com civil»⁸⁰⁰ per justificar que, si morís, l'herència del tro passés a la seva primogènita Constança, un fet que trencava amb la tradició successòria de la Corona, que exclouïa a les dones de la successió. Aquesta decisió, com veurem en el pròxim epígraf, serà el germen de la revolta de les unions, a les quals haurà de fer front el rei. El germà del monarca, l'infant Jaume d'Urgell, a qui corresponia la successió si el monarca finalment no tenia descendència masculina, demanarà explicacions al Cerimoniós i, veient la seva negativa, es desplaçarà a València i Saragossa i farà ressorgir l'antiga Unió de 1283 a la qual es va haver d'enfrontar Jaume II el Just.

4.3.2. El rei, la noblesa i la família.

La noblesa de la Corona d'Aragó del segle XIV no constitueix un grup homogeni⁸⁰¹. D'una banda, existeixen els grans nobles, segurament més feudals i senyorials que

---

⁷⁹⁸ *Crònica*, III, 147, p.217. V. *Epistolari...*, doc. II, p. 76.

⁷⁹⁹ *Epistolari...*, doc. II, p. 76.

⁸⁰⁰ *Crònica*, IV, 4, p. 252.

⁸⁰¹ La relació entre la noblesa i la monarquia aragonesa a la Baixa Edat Mitjana gaudeix d'una bibliografia prolífica. Sense cap voluntat exhaustiva, alguns dels treballs més rellevants que se s'han ocupat del tema són: Luis BLANCO, «El precio del poder: la espiral de alienaciones patrimoniales en el reino de Aragón durante el reinado de Pedro IV», a *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 72, 1997, p. 53 – 65; María Isabel FALCÓN, *Los infanzones de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico, 2008; Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA – OLIVER, «Temps de dificultats (1348 – 1400)», a Ernest BELENGUER (dir.), Antoni FURIÓ (coord.), *Història de la Corona d'Aragó*, Vol. 1. *L'època medieval*, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 245 – 286»; Mario LAFUENTE «Amistad y poder entre la baja nobleza aragonesa del Trescientos», a *Mundos medievales: espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre*, Vol. 2, Santander, Universidad de Cantabria, 2012, p. 1509 – 1522; ID, «Las relaciones entre la baja nobleza aragonesa y la casa del rey en el siglo XIV», a Alexandra BEAUCHAMP i María NARBONA (coord.), *La sociedad cortesana en la P. Ibérica (s. XIV – XV): fuentes para su estudio. Dossier des Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle Serie*, 45 (2), 2015, p. 33 -49; Carlos LALIENA; María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV – XV)», *Revista d'Història Medieval*, 9, 1998, p. 41 – 79; Flocel SABATÉ, «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV», *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder*

aristocràtics⁸⁰², i de l'altra la petita noblesa, que a Catalunya reben el nom d'*homes de paratge*, en el seu grau més inferior, i a Aragó *infazones*. La noblesa posseïdora d'un títol – comtes, vescomtes, barons i ducs –, a la cúspide de la piràmide social, no és necessàriament ni aragonesa, ni catalana, ni valenciana. Les seves possessions i jurisdiccions s'estenen per tots els territoris de la Corona⁸⁰³ i, fins al regnat de Pere el Cerimoniós, posseeixen vincles amb la casa reial – pensem, per exemple, en el comte d'Empúries o el de Ribagorça. No obstant, és precisament amb el rei Pere que s'acaba la tradició de reservar els títols nobiliaris per als membres de la casa d'Aragó⁸⁰⁴.

Una de les maneres que posseeix el monarca de reforçar el seu poder és concedir titulacions nobiliàries. Al llarg de la *Crònica* veiem un rei Pere creador de noblesa. A Francesc de Perellós, capità de les nou galeres que havien d'iniciar la guerra amb Castella, el féu vescomte de Roda: «foren armades en la ciutat de Barcelona nou galeres per ofecials del rei de França, de les quals fo capità per lo dit rei de França mossèn Francesc de Perellós, lo qual per temps esdevenidor feem vescomte de Roda»⁸⁰⁵. A Bernat de Cabrera, el seu gran conseller que tan dramàticament acabaria els seus dies, li atorgà el vescomtat de Bas pel seu important paper jugat en la revolta del jutge d'Arborea: «E aquí donam al dit noble en Bernat de Cabrera, per los treballs que havia soferts per nós per los afers de la dita guerra e entenia a sostenir, lo vescomdat de Bas a si e als seus en per tots temps»⁸⁰⁶. La donació d'aquestes concessions tenien dos motius: crear patrimonis per als membres de la seva família o, en el cas dels exemples aportats, el reconeixement del significat de la figura del rei i, per extensió, dels servidors del sistema monàrquic en el si de la societat⁸⁰⁷. La “creació” de nous nobles per part del rei restava importància a l'essència mateixa del poder nobiliari, que era el blindatge familiar. A més a més, i sobretot, situava la decisió del rei per sobre de la legitimitat de

---

real en la Corona de Aragón (siglos XIV – XVI), Tomo I, vol.2, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 1996, p. 327 – 342; Santiago SOBREQUÉS «La nobleza catalana en el siglo XIV», a *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1970 – 1971, p. 513 – 531; ID, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens – Vives, 1980.

⁸⁰² Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 293.

⁸⁰³ Antoni FURIÓ, Ferran GARCIA – OLIVER, «*Temps de dificultats (1348 – 1400)...*», p. 269 – 270.

⁸⁰⁴ Antoni FURIÓ, Ferran GARCIA – OLIVER, «*Temps de dificultats (1348 – 1400)...*», p. 270.

⁸⁰⁵ *Crònica*, VI, 3, p. 330.

⁸⁰⁶ *Crònica*, V, 15, p. 303.

⁸⁰⁷ Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies...», p. 621.

la sang. Finalment, el fet en si de poder donar nous títols refermava la seva condició preeminent, aspecte destacat en la trama narrativa de la *Crònica*.

Una altra de les solucions que troba el rei Pere per potenciar la seva figura és esdevenir «*dador de fama y honra*»⁸⁰⁸ a la classe nobiliària, fet que el situa, de nou, per damunt d'aquesta. En efecte, el rei s'encarrega de deixar constància en el seu discurs cronístic de qui són els nobles que l'han ajudat o s'han significat en les empreses militars o en el consell reial. En el primer capítol, per exemple, s'inclou un llistat dels nobles que van lluitar amb el seu pare, Alfons, en la conquesta de Sardenya, classificats per regnes i dividits entre els que moriren i els que no⁸⁰⁹. Com veurem al capítol sisè, la inclusió d'extenses llistes de nobles que participen en una empresa bèl·lica – opció que trenca el ritme del relat – és un tret que adoptarà, quasi un segle després, l'historiador Pere Tomic en les seves *Històries e conquestes del Realme d'Aragó e Principat de Catalunya* (1495), tot i que amb un voluntat radicalment diferent a la del Cerimoniós: mentre que el cavaller de Bagà presenta els èxits del monarca com a obra essencialment de la noblesa, el rei, a través del seu discurs memorialístic, pretén demostrar com durant el seu regnat del s'aferma el poder reial, almenys des d'un punt de vista teòric. La noblesa és, per tant, presentada bàsicament en termes de fidelitat, o no, a la seva persona.

En un altre moment, quan la gran majoria de senyors, procuradors i síndics catalans marxen de Saragossa i rebutgen ésser presents a la coronació del rei, perquè aquest no havia accedit a anar primer a Barcelona a jurar els seus furs com a comte de Barcelona, el rei Pere remarca els dos únics que es quedaren amb ell: «Per què ells [la majoria de catalans], irats e fellons, partiren-se de nós e tornaren-se'n a Barcelona. Així que nengú de Catalunya no romàs ab nós, salvant En N'Ot de Montcada – recordem que Ot de Montcada és l'únic que li recomanà al rei que no es deixés coronar per l'arquebisbe de Saragossa i que la seva família històricament és presentada com a lleial al casal barceloní – e En Ramon de Peralta»⁸¹⁰. El rei Pere novament remarca la polaritat entre els fellons i els fidels. Aquest passatge també és interessant perquè mostra, des d'un punt de vista geopolític, la lluita interna existent en el si dels estaments, traduïda en aquest cas en la

---

⁸⁰⁸ Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso...», p. 113.

⁸⁰⁹ *Crònica*, I, 35, p. 66 – 69.

⁸¹⁰ *Crònica*, II, 6, p. 92.

pugna entre la noblesa d'Aragó i la de Catalunya per fer-se amb el favor d'un rei que és encara molt jove – la «fadrinea nostra»⁸¹¹ a la qual es refereix el monarca quan es disposa autocoronar-se. Tenint en compte aquestes tensions, cobra encara més relleu la lloança de Catalunya – perfectament pensada i calculada – que realitza el rei un cop abandona Saragossa després de les dramàtiques corts de 1347, en les quals arriba a ser fet presoner pels unionistes aragonesos: el monarca contraposa la «lleialtat» catalana a la «terra rebel e malvada» que és Aragó⁸¹². Culmina d'aquesta manera el «*deslizamiento del favor regio hacia Cataluña*» del que parla Raquel Homet, que ja s'havia manifestat en l'anterior decisió d'assegurar aquesta terra contra l'atac de Jaume de Mallorca abans d'acudir a Aragó, per atendre els reclams dels unionistes: el rei ja és conscient que resulta més fàcil arribar a acords amb els nobles catalans que amb els aragonesos⁸¹³:

«Nostre senyor Déus mes-nos en nostre enteniment que deguésem socórrer Ila on era major perill, car nós veíem que ja es tenia lo foc per tot Aragó e que la dissensió era ja escampada entre ells, imaginant que deguésem acórrer a Catalunya, que no entràs la dita dissensió e que ens en anàssem a Barcelona, car, si aquella guardàvem que no entràs en la Unió, sí es faria tota Catalunya, car ab Catalunya poríem retenir».⁸¹⁴

Les relacions entre el Cerimoniós i la noblesa del Principat, no obstant, tampoc estan exemptes de tensions. Aquesta puixant classe nobiliària rep la seva força dels mateixos orígens de Catalunya. El país, a diferència del que pretenia el rei Pere quan el 1353 encarregava a Bartomeu de Puig que busqués entre les escriptures del castell de Perpinyà «la donació feta al primer comte de Barchinona del dit comtat e del nom del rey de França qui li dona»⁸¹⁵, parteix de la crisi carolíngia posterior a la mort de Carles el Calb el 878⁸¹⁶, que porta com a conseqüència la «desvinculació simultània de diversos comtats situats en un lloc tant distant de l'epicentre imperial com era el nord – est de la península Ibèrica». Aquests comtats acabaran formant un espai «jurisdiccionalment molt fragmentat», amb l'expansió posterior sobre la frontera musulmana, durant els

---

⁸¹¹ *Crònica*, II, 4, p. 91.

⁸¹² *Crònica*, IV, 33, p. 269.

⁸¹³ Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso...», p. 105.

⁸¹⁴ *Crònica*, IV, 12, p. 256.

⁸¹⁵ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol.I, doc. CLXV, p. 165

⁸¹⁶ Sobre aquest aspecte, v. Amancio ISLA, *La Alta Edad Media. Siglos VIII – XI*, Madrid, Síntesis, 2002, p. 41 – 59

segles X i XI, i el desenvolupament del feudalisme, entre els segles XI i XII, fet que no serà obstacle perquè la coincidència econòmica, política i social els vagi aproximant⁸¹⁷.

En aquest context, el comtat de Barcelona, que gaudeix d'una preeminent posició econòmica i fiscal ja al segle XII⁸¹⁸, i uneix als seus dominis gran part dels comtats, assoleix la condició reial a partir de la unió amb el regne d'Aragó el 1162, recurs de gran importància per consolidar-se sobre el conjunt de Catalunya: el comte de Barcelona passa a ser el rei de tothom⁸¹⁹. De totes maneres, a causa de la feblesa de les seves bases – rendes i jurisdiccions –, les pretensions de la monarquia d'exercir la jurisdicció i rebre exaccions sobre el conjunt de Catalunya seran contestades constantment per la força dels barons. En aquest context, els reis hauran de cercar un discurs de preeminència que els pugui situar per damunt de la noblesa⁸²⁰.

Al ser també un noble – teòricament el *primus inter pares* –, Pere el Cerimoniós reconeix la categoria superior d'aquest grup la vida del qual gira al voltant de la guerra. Les tendències cesaristes del monarca, no obstant, el duen a voler situar-se per damunt d'ells. Durant la cerimònia de coronació com a rei de Mallorca, el monarca s'entreté en explicar-nos com es diverteix amb diversos cavallers, tot i que se'ns mostra en una situació de superioritat, interactuant amb tots ells⁸²¹:

«e, a les festes, nos deportàvem ab nostres cavallers, que els uns bornaven, los altres tiraven a taulat, los altres junyien, guarnits ab escuts llongs e capells de ferre, los altres junyien en gonella, que solament portaven escut e capell de ferre e gorgera, los altres anaven ab armes. E en aquesta manera menàvem nostre solaç»⁸²².

Al noble se li pressuposen una sèrie d'atributs: ésser un bon guerrer, prudent en la manera de governar, i posseir honor i virtut⁸²³. L'honor en particular és una de les aptituds nobiliàries que el rei Pere considera més importants i se l'atribueix en el seu

---

⁸¹⁷ Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social...», p. 69.

⁸¹⁸ Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. 2, Barcelona, Edicions 62, p. 151 – 153.

⁸¹⁹ Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies...», p. 620.

⁸²⁰ Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social...», p. 70.

⁸²¹ Josep Ramon JULÀ i VIÑAMATA, «Jocs de guerra i jocs de lleure a la Barcelona de la Baixa Edat Mitjana», a *Revista d'etnologia de Catalunya*, 1, 1992, p. 10 – 23. Sobre el paper d'aquests jocs, juntament amb altres espectacles públics com els balls, com a elements que contribueixen a la glorificació de la monarquia, v. Stefano CINGOLANI, «Entretenimientos, placeres, fiestas y juegos en la corte de los reyes de Aragón en el siglo XIV», a *En la España medieval*, 39, 2016, p. 224 – 248.

⁸²² *Crònica*, III, 46, p. 167 – 168.

⁸²³ Flocel SABATÉ, «Els referents històrics de la societat...», p. 21.

discurs cronístic. Recordem, per exemple, l'enfrontament del Cerimoniós amb els comtes de Trastàmara i de Dènia per anar a la rereguarda a l'hora de passar un pont de camí a València durant la guerra amb Pere el Cruel. Després d'un estira i afluixa amb els nobles, el rei, amb un to exaltat, els acaba exigint que el deixin a ell a la rereguarda perquè, d'honor, en posseeix tant com ells: «Nós diguem-los, la darrera vegada, que de punt d'honor tant ne sabíem com ells. Per què nos prometíem a Déu que, mentre cent de nostres companyes fossen per passar lo dit pont, jamás no passaríem nós»⁸²⁴.

Per contra, el rei Pere destaca també els casos contraris de nobles que cometen actes de deshonor. Quan el seu cunyat Jaume de Mallorca, ja desposseït de tots els seus estats, intentà a la desesperada una invasió del Rosselló, el rei ràpidament es dirigí cap on es trobava el seu enemic que, al poc temps, en veure que la seva empresa fracassava, es refugià a Mallorca vergonyosament, sense voler requerir batalla a Pere: «Mas haguem ardit en lo camp que el dit en Jacme, ab tot ço que poc haver de Vilafranca, a gran sa deshonor era fuit en terra francesa»⁸²⁵, ens diu el Cerimoniós.

Els conflictes amb la noblesa: traïdors, fellons i lligams familiars.

Un dels elements essencials de la relació entre el rei i la noblesa és la fidelitat. El rei és molt sensible als actes de fellonia, de manera que els diversos traïdors apareixen amb noms i cognoms en el discurs cronístic. És el cas de Pere de Xèrica, que ajudà a fugir a la madrastra del rei Pere, Elionor de Castella, quan aquest inicià la seva persecució un cop mort Alfons el Benigne⁸²⁶. Segons la *Crònica*, el juny de 1336 el rei Pere celebrà corts a València, on «nos juraren per llur rei». Aquest va ser l'inici del procés engegat contra Elionor, per tal de revocar les donacions que el seu pare Alfons li havia fet. Cal recordar que la reina havia rebut de manera vitalícia Osca, Calataiud, Montblanc, Tàrrega, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, mentre que el germanastre del rei, l'infant Ferran, havia rebut perpètuament Tortosa, Albarrasí, Oriola, Alacant, Elda,

---

⁸²⁴ *Crònica*, VI, 42, p. 375.

⁸²⁵ *Crònica*, IV, 14, p. 259.

⁸²⁶ Sobre l'afer amb Pere de Xèrica, v. Maria Mercè COSTA, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó: segles XIII-XIV*, 1998, p. 150 – 152 i, sobretot, Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió al Regne de València (1330 – 1348)*, PUV, 2013, p. 137 – 151.

Novelda, La Mola, Callosa, Asp i Montfort⁸²⁷. Totes aquestes donacions danyaven greument el patrimoni regi i, especialment, el del Regne de València.

Tot i haver estat convocat, ja que una de les obligacions dels vassalls era precisament la d'acudir a Corts, Pere de Xèrica, que havia protegit la fugida de la reina Elionor de Castella i els seus fills cap a la corona castellana, on regnava Alfons XI, germà d'Elionor, i tenia por de les represàlies de rei, no hi acudí: «per què nós lo citam, e ell no hi volc comparar, dubtant-se que no fóssem agreujats contra ell per lo fet de la reina, nostra madrastra, la qual [...] trasc ab sos fills lo dit don Pedro del realme d'Aragó e la mis dins Castella»⁸²⁸. Pere de Xèrica, doncs, havia comès fellonia i el rei, consegüentment, obrí un procés contra ell i envià l'infant Jaume a «assetiat e talar Eixèrica». No obstant, un procurador aragonès al·legà que la vil·la era poblada «a fur d'Aragó», explica el rei, «e aquesta protestació tengren per justa los dits rics-hòmens d'Aragó que hi eren. E per ço no volgren d'allí avant anar a combatre lo dit lloc d'Eixèrica»⁸²⁹. Observem una nova topada entre el rei i el partit aragonès, preludi, sens dubte, de la revolta unionista que no tardaria en esclatar. Com suggeríem abans, hi ha una sèrie d'episodis que prefiguren en la trama els desenvolupaments de temes centrals del discurs cronístic com poden ser la guerra de les unions. El text està preparant al lector per a què la justificació de les accions del rei siguin coherents i fonamentades en divergències anteriors, ja siguin les mostrades per l'arquebisbe de Saragossa, com hem vist, els prohoms o ara Pere de Xèrica.

Davant la resposta dels aragonesos, el rei Pere decidí «anar assetjar la vila d'Eixèrica». Pere de Xèrica li demanà «ab lletres sues de creença» una sèrie d'homes al rei prometent-li que s'hi sotmetria, però quan els homes del Cerimoniós anaren a l'encontren es trobaren un gran nombre de cavallers castellans que els empresonaren. La traïció li notificà al rei Pere l'únic que s'havia pogut escapar, Pere d'Antist: «- Senyor, senyor, traït sots, que veus don Pedro d'Eixèrica, qui ha preses vostres barons e cavallers que li havets trameses al lloc d'Otiel!»⁸³⁰. Resultava evident que darrere del noble valencià hi havia, un cop més, Elionor de Castella i els seus fills. Finalment, la intervenció

---

⁸²⁷ Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 137.

⁸²⁸ *Crònica*, II, 26, p. 101 – 102.

⁸²⁹ *Crònica*, II, 26, p. 102.

⁸³⁰ *Crònica*, II, 26, p. 102.

del sempre assenyat infant Pere propicià que el Cerimoniós fes les paus – ni que fos de manera temporal – amb la madrastra i els seus fills. Amb el temps, Pere de Xèrica arribà a una concòrdia amb el rei Pere, a qui restà des d'aleshores fidel. Durant el conflicte de la Unió valenciana, per exemple, és mencionat al discurs cronístic com un dels pocs addictes al rei:

«E en tots aquells consells de la Unió cabien e sabien la reina, nostra madrastra, e l'infant don Ferrado e frare Dalmau de Cruïlles, e n'Humbert de Cruïlles, a N'Arnau Sa-Morera, qui fo nostre vicicanceller, e molts cavallers, e juristes e mercaders, e menestrals, Mas en açò no consentiren, ans foren tostemps ab nós, don Pedro d'Eixèrica, castellà d'Amposta, Maestre de Montesa, mossèn Gilabert de Centelles, e lo comte de Terranova»⁸³¹.

Així com el rei no tolerava cap fellonia, rebia amb gran alegria quan algun noble enemic es passava al seu bàndol. El Cerimoniós reconta alguns d'aquests casos a la *Crònica*, com ara el de Ramon de Fenollet, vescomte de Canet, que es convertí en aliat del rei Pere durant la primera campanya del Rosselló i se li lliurà com a presoner amb tota la seva família després d'una sèrie de tractes: «Digmenge, a tres d'agost, lo vescomte de Canet venc a nós e féu lliurar a nós lo castell de Canet [...], e lo vescomte, ab sa muller e sa companya, trametem-lo en una galea nostra a Gerona, [...] lo qual li assignam per presó»⁸³². Durant aquesta mateixa campanya el rei Pere va rebre també l'ofertament d'ajut del comte de Pallars, que «mostrà'ns lo dret que li pertanyia en lo comdat de Pallars. E regonec-nos lo feu del comdat de Pallars e de la baronia de Cervelló»⁸³³.

En una altra ocasió, el rei resolgué un plet de família amb el seu oncle Ramon Berenguer, comte d'Empúries, gràcies a la intervenció de l'infant Pere, que induí al monarca a perdonar-lo, tant a ell com a la seva muller:

«a pregàries de l'infant en Pere e d'algunes altres, perdonam a l'infant en Ramon Berenguer e a la comtessa, muller sua [...], que n'havien lleixats anar a los nobles en Berenguer de Vilaragut e En Bernat de So, e alguns hòmens de paratge e de peu que havien preses per par nostra N'Arnau de Lladrera e mossèn Berenguer de Palau [...] prop

---

⁸³¹ *Crònica*, IV, 43, p. 277.

⁸³² *Crònica*, III, 72, p. 186.

⁸³³ *Crònica*, III, 96, p. 193.

de Llançà, e puis los dits comte e comtessa havien-los ocupats, e segons que es dix, lleixats anar»⁸³⁴.

Aquest és un fragment de gran interès. D'una banda, el rei, actuant aquesta vegada com un monarca misericordiós, se situa un cop més, per damunt dels nobles. De l'altra, però, se'ns documenta una noblesa que gaudeix de jurisdicció sobre els seus dominis i es comporta, dins del seu àmbit jurisdiccional, d'una manera idèntica al rei a les zones reials: recapta exaccions o, com aquest cas, aplica justícia deixant anar presoners del rei⁸³⁵. Aquesta situació és fruit de la debilitat de les bases institucionals a Catalunya. Tot i la voluntat d'afirmació del poder reial, la feblesa de la corona, incapaç d'establir un sistema fiscal sobre el conjunt del territori, fa que es vegi obligada a dependre de les contribucions extraordinàries dels estaments a les corts, a cedir constantment el seu patrimoni o a concedir amb gran facilitat canvis de jurisdicció o guiatges⁸³⁶ que dificulten l'actuació de la justícia ordinària i impedeixen fer front a la violència i el desordre present a les ciutats i les vil·les⁸³⁷.

En aquest context, les pugnes jurisdiccionals entre el poder regi i el baronial són una constant. La *Crònica* ens documenta el cas del marquesat de Tortosa, concedit inicialment en donació perpètua per Alfons el Benigne al seu fill l'infant Ferran, gràcies a les pressions d'Elionor de Castella. Després de desfer-se del seu germanastre el 1363, el rei Pere el reincorpora immediatament a la Corona, ja que creu que li pertany «per lo vincle qui fon posat en la donació llavors com lo senyor rei N'Anfós nostre pare, féu donació al dit infant En Ferrando de la dita ciutat e marquesat»⁸³⁸.

---

⁸³⁴ *Crònica*, III, 100, p. 197.

⁸³⁵ Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social...», p. 72.

⁸³⁶ Són diverses les ocasions que el rei Pere atorga guiatges, com ara al rei de Mallorca (Capítol III, 15, p. 135), o uns predicadors (Capítol III, 29, p. 152)

⁸³⁷ Flocel SABATÉ, «El poder del soberano...», p. 500 – 501.

⁸³⁸ *Crònica*, VI, 36, p. 368.

La revolta de la Unió aragonesa.

Una de les resistències més contundents amb la qual topa el rei Pere és la Unió aragonesa⁸³⁹. El conflicte, com molts d'altres, l'inicià el propi Cerimoniós⁸⁴⁰. Impacient perquè no tenia fills mascles, va decidir proclamar la seva filla Constança com a hereva del tron en cas que ell morís sense descendència masculina: «E estants en València, perpensam e albiram que, per volentat de Déu, no engendràvem sinó filles; anàn'ns lo cor si es pogra *fer de dret*⁸⁴¹ que nostra filla Constança, primogènita, en cas que moríssim sense infants mascles, succeís après nós en los regnes e terres nostres»⁸⁴². El rei, a continuació, reuní «mestres en Teologia» i «doctors e savis e grans clergues, esperts en dret canònic com civil» - hi havia una sèrie de consellers a la cort del Cerimoniós experts en dret romà i canònic⁸⁴³ - que li comunicaren que «segons dret divinal e humanal en cas que, segons que dit és, moríssim sense infants mascles, la dita nostra filla podia romanir heretera universal», tot i que «alguns savis tenien tot lo contrari»⁸⁴⁴. El rei trencava, d'aquesta manera, la tradició successòria de la corona, que exclouïa les dones de la successió⁸⁴⁵ i ho feia, recuperant les paraules d'Abadal, «vestint d'hàbits jurídics una decisió política»⁸⁴⁶, conferint-hi a més, legitimitat eclesiàstica i religiosa – recordem la copiosa adquisició de llibres de dret romà i canònic que efectuà durant al llarg del seu

---

⁸³⁹ Els treballs més rellevants sobre la Unió aragonesa són els següents: Manuel DUALDE, «Tres episodios zaragozanos de la lucha entre "Pere el del punyalel" y la Unión aragonesa», a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*. Sección Zaragoza, 2, 1946, p. 295 – 377; J. Manuel PÉREZ – PRENDES, «Sobre la naturaleza feudal de la Unión aragonesa», a *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad de Madrid*, IX, 22, 1965, p. 493 – 523; Esteban SARASA: *Sociedad y conflictos sociales en Aragón. Siglos XIII – XV. Estructuras de poder y conflictos de clase*, Madrid, Siglo XXI, 1981, p. 33 – 75, I.D., «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unión y sus consecuencias», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 35 – 45, i Santiago SIMÓN BALLESTEROS, «El acuerdo secreto firmado entre el rey Pedro IV y el noble aragonés Lope de Luna durante la segunda Unión (1347 – 1348)», *Aragón en la Edad Media*, XXII, 2011, p. 247 – 269.

⁸⁴⁰ Aquest fet contrasta amb la imatge que es desprèn del discurs cronístic, on els conflictes sempre són provocats pels enemics del rei.

⁸⁴¹ El subratllat és meu.

⁸⁴² *Crònica*, IV, 4, p. 252.

⁸⁴³ Se'ls anomenava «els rossellonesos», òbviament per la seva procedència: Ramon GUBERN, «Introducció», a *Epistolari...*, p. 52 – 53. El seu pensament polític estava imbuït «*del espíritu renacentista del derecho romano y del derecho canónico y eran partidarios de la preeminencia real*»: Gabriel ENSENYAT, «La filosofía discursiva de Pedro el Cerimonioso respecto a la reintegración de la corona de Mallorca a la corona de Aragón», a *Medievalista*, 23, 2018, p. 1 – 18, concretament p. 3 – 4.

⁸⁴⁴ *Crònica*, IV, 4, p. 252.

⁸⁴⁵ Rafael Tasis recorda, de totes maneres, que la Corona d'Aragó s'havia transmès per via femenina a través de Peronella al seu espòs Ramon Berenguer IV i al fill Alfons: *Pere el Cerimoniós...*, p.38.

⁸⁴⁶ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 96.

regnat i, especialment, durant la dècada dels quaranta. Un cop més, el rei prenia decisions amb autoritat, però les embolcallava d' "acords" o concurs d'elements i arguments que procedien dels estaments. En tot cas, els llibres i el coneixement dels rossellonesos eren dues fonts amb les que el Cerimoniós va voler fonamentar la seva decisió, i en això descobrim que més enllà de les possibles arbitrietats o solucions interessades, el rei Pere va trobar en el saber una arma o instrument principal per a les seves polítiques.

La decisió de rei desagradà a molts dels súbdits, especialment al seu germà, Jaume d'Urgell, a qui correspondria la successió, segons la tradició, si el monarca no tenia finalment descendència masculina. Ràpidament, anà a trobar el rei per intentar fer-lo canviar d'opinió, sense èxit. Pere, com quasi sempre, es creia estar obrant de manera correcta i es recolzava en el dret: «car ço que nos feiem, en disputar lo dret de primogenitura de nostra filla, enteníem a fer justament, e que així ho trobàvem clarament de dret»⁸⁴⁷. Els dos germans discutiren i acordaren de convocar un consell de savis que formularia la resposta definitiva. De totes maneres, i sempre segons la versió del rei – en aquest passatge, de manera molt hàbil, se'ns presenta a Jaume d'Urgell amb una actitud rebel i poc raonable, quan el responsable de l'enfrontament era Pere⁸⁴⁸ –, l'infant prosseguí amb les seves «males induccions» i el rei decidí retirar-li el càrrec de procurador general dels regnes. Jaume, irat, se n'anà cap a Saragossa, on s'alià amb els nobles aragonesos, als quals aconseguí convèncer ràpidament amb l'argument que les seves tradicions i llibertats – privilegis – estaven sent trepitjades pel monarca⁸⁴⁹, i ressuscità l'antiga Unió d'Aragó, apareguda en temps de Pere el Gran. Immediatament, sorgí un moviment semblant al País Valencià per bé que aquest darrer sembla ser més popular i revolucionari⁸⁵⁰.

L'objectiu dels unionistes, representants de les forces feudals⁸⁵¹ del regne, als quals s'hi havien afegit burgesos de les ciutats, era sense cap mena de dubte limitar el poder del

---

⁸⁴⁷ *Crònica*, IV, 6, p. 253.

⁸⁴⁸ Aquesta és una de les moltes distorsions factuais que apareixen al llarg del discurs cronístic. Sobre les omissions i distorsions del relat regi, v., per exemple, Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 62 – 68.

⁸⁴⁹ Esteban SARASA «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso... », p. 37.

⁸⁵⁰ Maria Teresa FERRER MALLOL, «Reintegracionisme...», p.80.

⁸⁵¹ L'alta noblesa aragonesa, tot i els seus pretesos aires aristocràtics, és eminentment feudal. V. l'estudi de J. Manuel PÉREZ – PRENDES, «Sobre la naturaleza feudal de la Unión aragonesa...».

rei⁸⁵². Així, quan Pere acudí a Saragossa el 1347 per presidir les corts, fou fet personer per la Unió d'Aragó. Els seus membres, «moguts d'esperit maligne» - el Cerimoniós no perd ocasió per desacreditar els seus rivals en el discurs cronístic –, van obligar al monarca a destituir tots els seus homes de confiança del consell⁸⁵³ «per tal que no poguéssim haver consells d'ells en nostres afers» i col·locar-hi persones afins a la Unió⁸⁵⁴. A continuació, li començaren a exigir una sèrie de concessions que «així que hom de un en un los llegia, així los denegàvem, car tots eren fort desraonats, car coneixiem que no era sinó destrucció de nostre regne»⁸⁵⁵. El rei, tot i la situació adversa, es resistia a acceptar les peticions dels unionistes, com ara la de confirmar el Privilegi de la Unió, encaminades clarament a limitar el seu poder. És interessant fer notar que les raons esgrimides pels unionistes són totalment silenciades en el relat, només es fa referència a què eren unes exigències perjudicials per la Corona. El Cerimoniós, en definitiva, volia remarcar especialment que l'actitud dels unionistes constituïa una greu ofensa al poder regi⁸⁵⁶.

Una escena de gran dramatisme recontada pel discurs cronístic es produí durant la celebració de les corts, mentre els estaments estaven llegint al rei «molts capítols desraonables». Pere s'adreçà a l'infant Jaume, el seu germà i líder de la Unió, i el reptà d'una manera quasi cavalleresca, com si es tracés d'un duel perquè tenien el mateix rang – recordem l'afecció del Cerimoniós pels llibres de cavalleries i el patrocini del *Tractat de cavalleria*, amb un gran nombre de capítols copiats de la *Segunda Partida* d'Alfons X el Savi. Després de tractar-lo de traïdor, l'animà a «combatre cors per cors, guarnit o menys de guarniment, o que en gonella vos ho combatrem ab coltells», mentre l'amenaçava dient-li «que us farem per la vostra boca mateixa dir que ço que havets fets havets fei, e renunciarem a la dignitat reial que havem e a la primogenitura, e us absolrem de la feultat que ens sots tengut». De totes maneres, el rei s'encarrega d'explicar-nos que, un cop efectuat el repte, ordenà «que En Pere Ximénez de Pomar e

---

⁸⁵² Esteban SARASA, «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso...», p.36.

⁸⁵³ Germán NAVARRO ESPINACH, «Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII – XV)», a José Ángel SESMA MUÑOZ, *La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 2009, p. 129 – 179, especialment p. 144 – 148.

⁸⁵⁴ *Crònica*, IV, 28, p. 264.

⁸⁵⁵ *Crònica*, IV, 29, p. 265.

⁸⁵⁶ Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso...», p. 111.

En Gonçalvo de Castellví estiguessin als peus del dit infant, per ço que, si ell se movia desordenadament vers nós, que aquests lo matassen». Jaume, no obstant, amb una actitud intel·ligent rebutjà el duel i replicà al rei: «- Senyor, jo a vós no dic res, mas tot altre hom, exceptat vós, qui diga això, ment per la barba!» - és a dir, mentia descaradament. Finalment, el germà del rei Pere es girà als allí presents i els digué aquestes paraules amenaçants: « - O poble benastruc, vejats com vos va, que, com a mi diu aitals paraules, qui só son frare e son lloctinent, quant més dirà a vosaltres!»⁸⁵⁷.

Entre la historiografia tradicional hi ha disparitat d'opinions sobre com s'ha d'interpretar aquesta actitud reial. Ferran Soldevila hi veu un exemple del «caràcter iracund i amoral» del rei⁸⁵⁸ apunt que no sembla del tot correcte: recordem que l'infant Ferran era un traïdor, i als traïdors se'ls aplicava justícia i molt sovint se'ls executava. Potser la manera de procedir del rei no seria la més adequada: si realment volia fer un duel amb el seu germà hauria de ser un duel un a un. Ramon d'Abadal, per la seva banda, tot i que també veu «malícia» en la manera de procedir del rei, considera el comportament de Pere més com una simulació, fet que explicaria perquè manà a dos dels seus nobles que si l'infant es movia l'executessin⁸⁵⁹. Una opinió semblant sosté Hillgarth; si bé veu en aquest episodi una bona mostra del caràcter colèric del rei, creu segurament que es tractava d'un cop d'efecte que no pensava portar fins a les últimes conseqüències, o sigui, segurament responia a una ofensa premeditada que tenia la funció de comprovar la reacció dels allí presents⁸⁶⁰. Per la seva banda, Cawsey creu que amb aquest desafiament el Cerimoniós estava imitant l'acord del seu avi Pere el Gran per lluitar en duel contra Carles d'Anjou pel tron de Sicília. No obstant, tenint en compte les poques aptituds del rei per a la guerra a causa de la seva baixa estatura i poca força física, també veu poc probable que la voluntat real de Pere fos enfrontar-se amb espases amb el seu germà⁸⁶¹. Deixant de banda el fet de si l'actitud del rei era, o no, una simulació, el més rellevant de l'escena es que el Cerimoniós ens presenta el seu rival Jaume d'Urgell rebutjant enfrontar-se a duel amb ell perquè vol mostrar-se-li fidel. És a dir, el rei se situa, una

---

⁸⁵⁷ *Crònica*, IV, 31, p. 267 – 268.

⁸⁵⁸ Ferran SOLDEVILA, *Crònica...*, nota 843 al subcapítol 31 del capítol 4, p. 267.

⁸⁵⁹ Ramon D'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 143.

⁸⁶⁰ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 83.

⁸⁶¹ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda...*, p. 163 – 164.

vegada més, per damunt del l'estament nobiliari. La família li proclama fidelitat i, per tant, reconeixement de rang.

Des de la mateixa aparició de les monarquies a la Plena Edat Mitjana, la noblesa, representada en aquest passatge de la *Crònica* pels unionistes, constituí un dels límits del poder del rei⁸⁶², com en un altre pla més teòric representava el Papa⁸⁶³. Així, el xoc entre el monarca i la noblesa era inevitable. El sobirà estava convençut que el poder li venia de Déu, i, com a conseqüència, no tolerava cap autoritat temporal per damunt seu i pretenia governar totes les parts del seu regne. La noblesa, per la seva banda, estava desitjosa de disminuir la jurisdicció del rei. En aquesta ocasió, la victòria fou per al Cerimoniós. La tasca de Bernat de Cabrera⁸⁶⁴ fou fonamental: va negociar de manera secreta amb alguns nobles unionistes i els va aconseguir atreure al bàndol del rei que, així, va poder fer front a la crisi.

Veient que la rebel·lió s'estén com la pólvora per tot el regne i conscient de la situació delicada en la que es troba la monarquia, Cabrera decideix, en representació del rei Pere, entaular negociacions amb una sèrie de rics-homes aragonesos, amb Lope de Luna al capdavant. A la *Crònica*, els escrivans del monarca posen en boca de l'influent conseller aquestes paraules: «-Senyor, jo veig que aquest fet és destrucció de vostre regne e mal per a vós. Si a vós, senyor, plaïa, jo mouria alguns tractaments ab alguns nobles en manera que us en tiràssets la major partida a vostre servei»⁸⁶⁵. Els tractes donen els seus fruits i, a finals de setembre de 1347, el Cerimoniós i Lope de Luna signen un acord secret que portarà, com a conseqüència, que diversos unionistes es passin a les files del monarca - el Cerimoniós aconseguix la divisió interna dels revoltats. A més a més, el rei obtindrà recursos crematístics per poder fer front a les despeses extraordinàries, incapaces d'assumir per la hisenda règia. El líder aragonès, per la seva banda, obtindrà el perdó del rei i el càrrec de Governador General d'Aragó, fet que augmentarà el seu poder i influència en el si del regne. D'altra banda, també aconseguirà

---

⁸⁶² Esther PASCUA, Esther PASCUA, *Guerra y pacto en el siglo XII: la consolidación de un sistema de reinos en Europa occidental*, Madrid, CSIC, 1996, p. 151 – 165.

⁸⁶³ Esther PASCUA, *Guerra y pacto en el siglo XII...*, p. 165 – 194.

⁸⁶⁴ Sobre aquest influent conseller del rei, v. Alejandro MARTÍNEZ GIRALT *El poder feudal, els seus agents i el territori: el vescomtat de Cabrera (1199 – 1423)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2012.

⁸⁶⁵ *Crònica*, IV, 30, p. 266.

un seguit de concessions en els seus dominis patrimonials, que s'ampliaren gràcies a la recuperació d'Osca i les seves vil·les. Per tant, si bé es considera el nomenament de Constança com hereva al tro de la corona el motiu essencial de l'esclat de la revolta de la Unió aragonesa, en el cas de Lope de Luna, aquest tan sols va ser un motiu més. El líder unionista encapçalà la rebel·lió per donar el seu suport a l'infant Jaume, però també – i potser sobretot – per defensar els seus interessos particulars⁸⁶⁶.

Finalment, els unionistes aragonesos van ser vençuts a la batalla d'Épila el 1348, i l'infant Jaume morí a Barcelona a finals de 1347. La causa de la seva mort no està gens clara. Un autor com Rafael Tasis creu que va ser la Pesta Negra⁸⁶⁷, fet que és estrany ja que la Pesta teòricament no va fer acte de presència a Barcelona fins el maig del 1348. Altres autors suggereixen que fou el propi rei qui ordenà emmetzinar-lo, duent a terme així, una altra de les seves justícies. Ferran Soldevila, per exemple, veu en la fredor amb què és relatada per part de Pere la mort de l'infant Jaume a la *Crònica* una explicació plausible a favor de la teoria que el rei havia tingut quelcom a veure amb el possible assassinat de l'infant, opinió que, afegeix, comparteixen autors clàssics com ara Zurita o Tomic⁸⁶⁸. De totes maneres, opta per considerar que el germà del rei probablement morí de febre maligna⁸⁶⁹. Podem concloure que la teoria de l'emmetzinament del rei Pere al seu germanastre és força probable. És interessant recordar que el propi Cerimoniós, quan hagué de fer front a l'hostilitat de la seva madrastra la reina Elionor, decidí finalment fugir cap a la frontera amb França per por de què la reina no l'enverinés: «nostra madrastra, qui ens metzinaria, pus nós fóssem en poder del senyor rei, nostre pare»⁸⁷⁰.

Realment, l'escena de la mort de l'infant Jaume és lleugerament desconcertant:

«E com fom en Barcelona, que començam a tenir les dites Corts, après poc temps venc allí l'infant en Jacme, fort molt aparellat de malaltia, en tant que com nós isquem a reebre'l, com entràvem en la ciutat, un hom feia jocs per alegria, que e anava de part en part del carrer per un fil prim, e nós li diguem: - Frare, veets aquests jocs? E ell dix: -

---

⁸⁶⁶ Santiago SIMÓN BALLESTEROS, «El acuerdo secreto...», p. 262 – 263.

⁸⁶⁷ Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós...*, p.44.

⁸⁶⁸ Pere Tomic, com veurem al capítol sisè, membre de l'estament nobiliari, posseeix una visió negativa de la figura del rei Pere.

⁸⁶⁹ Ferran SOLDEVILA, *Crònica*, nota 851 al subcapítol 34 del capítol IV, p. 270.

⁸⁷⁰ *Crònica*, I, 51, p. 84.

Senyor, no veig res. E tantost com fo en la posada sua, gitàs en son llit e, a cap d'alguns jorns, reté l'ànima a nostre senyor Déu»⁸⁷¹

En efecte, a banda de la manera lacònica amb què el rei explica la mort del seu germà, sobta especialment en la descripció de l'escena la figura de l'equilibrista, que podria tenir alguna significació simbòlica relacionada amb Jaume: seria ell també el que, havent-se revoltat contra el rei, s'havia posat a caminar per la corda fluixa? I el fet de la pèrdua de visió de Jaume? Es podria interpretar com si es trobés en una espècie d'inòpia, almenys en el pla simbòlic, i que en aquest estat moriria?

Derrotats militarment els unionistes, la bandositat aragonesa fou desmantellada i el Cerimoniós es preparà per executar la seva justícia particular contra els revoltats, la sanció exemplaritzadora que pren la forma de càstig corporal, el *suplici* de M. Foucault, entès no només com aplicació de la justícia, sinó també com un ritual polític, com una manifestació del poder⁸⁷². Ràpidament, el rei Pere envià a Saragossa uns agutzils per detenir els que considerava culpables de la revolta, que foren finalment tretze. A continuació, el propi monarca es traslladà a Saragossa per «*fer justícia* e punir aquells qui eren principals e pus culpables en los actes de la Unió»⁸⁷³. El rei no s'està de remarcar que la sentència fou «personalment donada» per ell i llavors «trasgueren los dits condemnats de la dita Aljaferia, e foren penjats, partida a la porta de Toledo e partida en altres llocs de la ciutat». A banda d'execucions, també hi hagueren condemnes en absència i confiscacions de béns, conforme al dret feudal: «E, noresmenys, foren condemnats alguns altres, qui eren absents, com fossen fuits. E confiscam los béns d'aquells e encara confiscam los béns dels morts qui havien consentit los actes de la Unió»⁸⁷⁴.

A continuació vingué la condemna judicial dels unionistes, representada per la crema de les seves escriptures i privilegis:

«e, dins la casa major del convent del monestir dels preïcadors, on les corts se celebraven, foren cremades les dites ecriptures totes e processses que fetes eren estades

---

⁸⁷¹ *Crònica*, IV, 47, p. 280.

⁸⁷² Michel FOUCAULT, *Vigilar y castigar. El nacimiento de la prisión*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2012, p. 11 – 82.

⁸⁷³ El subratllat és meu. *Crònica*, IV, 48, p. 280.

⁸⁷⁴ *Crònica*, IV, 48, p. 280.

per la Unió. E, així mateix, fon lo segell de la Unió trossejat e trencat, per tal que els actes dessús dits en lo esdevenidor res no n'aparegués ne mostrar-se pogués»⁸⁷⁵.

La crema dels documents posseeix un alt valor simbòlic. Hem comentat, a l'inici del capítol, la importància que adquireix amb el rei Pere l'escriptura no només com a eina comunicativa, sinó també com a eina de transmissió del poder⁸⁷⁶. Per tant, el monarca és plenament conscient del significat de la crema i destrucció d'uns documents escrits, preludi dels càstigs corporals als revoltats unionistes. És important remarcar que la crema dels privilegis el rei la va fer a les Corts, davant dels estaments, que van poder presenciar l'exhibició de força del Cerimoniós: la destrucció, a més a més, del segell implicava aniquilar l'autoritat de qui emetia el document. D'altra banda, cremar les escriptures significava acabar de cop i volta amb la base legitimadora dels privilegis.

L'escena descrita posseeix un segon nivell d'interès, que a primera vista pot passar per alt. El discurs cronístic exposa de manera impersonal la crema de les escriptures i el trossejament del segell de la Unió, de mode que el lector pot pensar que no fou el rei Pere el que va dur a terme aquest acte. De totes maneres, en una carta dirigida al seu oncle, l'infant Pere, el 14 d'octubre de 1348, el Cerimoniós explica com fou ell personalment qui, de sis en sis fulls, tallà tot el llibre per anul·lar-lo, destrossà el segell de la Unió i els segells dels privilegis amb un mall, i posteriorment els féu cremar. A continuació, explica al seu oncle que el plor dels assistents a l'assemblea era motivat pel fum concentrat a la sala a causa de la combustió dels papers i pergamins, i que l'únic dolor real allà present va ser el seu, quan s'esgarrinxà la mà tallant els papers dels privilegis amb el seu punyal:

«E totes aquestes coses e altres escriptures de la dita Unió, denant nós e tota la Cort, foren meses públicament e.l foc grand que haguem fet bastir en lo refetor dels Preycadors, on la dita Cort se tenia; e açò fon fet ab grans plors, ço és, del fum gran que allí era. Per què podets entendre que la Unió, mercè de Déu, és morta, pus nós e tanta bona gent la havem plorada per la força e destret del dit fum. Aquestes coses vos fem saber que.n haurets goig e plaer»⁸⁷⁷.

---

⁸⁷⁵ *Crònica*, IV, 49, p. 281.

⁸⁷⁶ Segons Esther Pascua, des de la segona meitat del segle XII, aproximadament, sembla ser que la tradició escrita comença a ser ja vista com a més valuosa que l'oral: *Guerra y pacto en el siglo XII...*, p. 40.

⁸⁷⁷ *Epistolari...*, doc. 10, p. 100 – 101.

Aquestes paraules constitueixen una ironia quasi cínica – fet que, recordem, serveix a alguns historiadors per mostrar el tarannà maquiavèlic o prerrenaixentista del monarca – si tenim en compte la sagnant repressió que va dur a terme el rei Pere sobre els unionistes, i denoten una manera d’actuar del rei obviada en el discurs cronístic⁸⁷⁸. Recordem que un dels epítets amb els quals passaria el monarca a la posteritat seria *el del Punyaleit*, qualificació motivada precisament per l’esquinçament amb el seu punyal de les escriptures i privilegis de la Unió. Segons Ramon d’Abadal, és precisament aquesta violenta crema de papers i pergamins una de les actituds del rei Pere que ha servit als partidaris de qualificar-lo de monarca *autoritari* per recolzar la seva teoria⁸⁷⁹.

El conflicte amb Jaume de Mallorca i la reintegració de la corona mallorquina: tema central en el discurs d’afirmació del poder regi

L’enfrontament entre el rei Pere i el seu cunyat Jaume, rei de Mallorca, és profusament narrat en el discurs cronístic⁸⁸⁰, com no podia ser d’altra manera ja que reuneix els

---

⁸⁷⁸ José Ángel SESMA MUÑOZ, «Pedro IV y la proyección de la imagen real...», p. 415; Francisco Elías DE TEJADA *Historia del pensamiento político catalán...*, p. 205.

⁸⁷⁹ Ramon d’ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 262.

⁸⁸⁰ Alguns dels treballs més notables que aborden les vicissituds del Regne de Mallorca al segle XIV i el conflicte amb la Corona d’Aragó són els següents: David ABULAFIA, *A Mediterranean Emporium: the Catalan kingdom of Majorca*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, especialment p. 150 – 234; I.D., «Consideraciones sobre la historia del reino de Mallorca: Mallorca entre Aragón y Francia», a Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l’època de la dinastia privativa. XVI Jornades d’Estudis Històrics Locals*, Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997, Palma de Mallorca, Institut d’Estudis Baleàrics, 1998, p. 37 – 52; Pau CATEURA, *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma de Mallorca, Institut d’Estudis Baleàrics, 1982; I.D. «Fiscalidad regia y municipal en la Mallorca del siglo XIV», a *Anuario de Estudios Medievales*, XXII, 1992, p. 443 – 462; I.D., *El regne esvàit: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca 1300 – 1335)*, Palma de Mallorca, El Tall, 1998; I.D., *La trentena esgarrifadora: Guerra i fiscalitat (el regne de Mallorca, 1300 – 1357)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2000; I.D., *Sociedad y sistema fiscal del reino de Mallorca (1360 – 1400)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2003; I.D., «El Regne de Mallorca després de la reincorporació a la Corona d’Aragó (1343 – 1412)», a Ernest BELENGUER (dir.); Miquel DEYÀ (coord.), *Història de les Illes Balears*. Vol. II. *L’època foral i la seva evolució (1230 – 1715)*, Barcelona, Edicions 62, 2004, p. 87 – 130; Gabriel ENSENYAT, «El regne de Mallorca i la república de Gènova: les difícils relacions durant els anys centrals del segle XIV», a *Randa*, 29, 1991, p. 63 – 74; I.D., «Notícies entorn a la participació mallorquina en les campanyes sardes (1347 – 1357)», *XIV Congresso di Storia della Corona d’Aragona*. Vol. II, *Comunicazioni I*, 1995, p. 417 – 426; I.D., *La reintegració de la Corona de Mallorca...*; Guillem MORRO, «Els òrgans de poder de la Part Forana a l’època de Jaume III», a Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l’època de la dinastia privativa. XVI Jornades d’Estudis Històrics Locals*, Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997, Palma de Mallorca, Institut d’Estudis Baleàrics, 1998, p. 225 – 242; Josefina MUTGÉ, «La contribució del regne de Mallorca a la guerra catalano-aragonesa de 1330 a 1335», a *XIII Congrès d’Història de la Corona d’Aragó*. Palma de Mallorca, 27 de setembre - 1 octubre, 1987. Comunicacions I (Primera part), Palma de Mallorca, Institut d’Estudis Baleàrics, 1989, p. 217 – 226; Antoni RIERA Melis, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer*

elements centrals de la presentació de l'acció del rei, a banda de la importància *per se* que posseeix en termes de la territorialització de la corona. El *procés*, tal com l'anomena el Cerimoniós a la *Crònica*, va ocórrer en els moments inicials del regnat de Pere, entre 1340 i 1345 i la problemàtica de fons rau en la infeudació de la Corona de Mallorca i els successius intents dels monarques aragonesos per reincorporar-la, tan com se'n recorda al text cronístic. Per tant, el rei, des de l'inici del seu discurs, mostra una voluntat de justificar la seva manera de procedir o, si es vol, i tenint en compte que ens trobem davant d'un tractat polític més que no pas una autobiografia règia, explicar detalladament la seva actuació.

La Corona de Mallorca s'havia format a partir de la divisió dels estats de la Corona d'Aragó establerta per Jaume el Conqueridor, seguint un concepte familiar i patrimonial de la monarquia. En efecte, el tresavi del Cerimoniós havia donat com a herència al seu segon fill viu que tingué amb Violant d'Hongria, Jaume II de Mallorca, un seguit de territoris fruit de la conquesta, com era el cas de Mallorca, Menorca i les Pitiüses, i fruit de l'herència que rebé per via materna – Maria de Montpeller –, com eren el Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i el Capcir. En aquest cas, el Cerimoniós, allunyant-se del seu tresavi, compartia l'opinió del seu besavi, Pere el Gran, com de la resta d'avantpassats – Jaume el Just i Alfons el Benigne: calia reincorporar la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó.

Jaume III de Mallorca, net del primer rei *privatiu* Jaume, havia pujat al tron el 1324 i s'havia casat amb la germana del Cerimoniós, Constança. De la mateixa manera que els seus dos predecessors en el regne de Mallorca, Jaume II i Sanç I, havia seguit una política independent que parava poca atenció a la seva condició de vassall del rei d'Aragó: havia creat fronteres aranzelàries contra els mercaders catalans, s'havia aliat amb França i el Marroc i mantenia una relació estreta amb Gènova, quasi sempre hostil a la Corona

---

cuarto del siglo XIV. Vol. I. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298 – 1311), Madrid, CSIC, 1986; Jaume SASTRE «L'aportació de Mallorca a la Campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», a *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul.liana*, 65, 2009, p. 57 – 67; Jaume SERRA BARCELÓ, «“Lo rei qui fo”. El context ideològic del destronament de Jaume III», a Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa...*, p. 265 – 290, i Luis TUDELA *Catalunya, Mallorca i Gènova (1335 – 1349): economia i política*, Palma de Mallorca, El Tall, 2005, especialment p. 13 – 20; 21 – 57; 213 – 220, i 223 - 464.

d'Aragó⁸⁸¹. De totes maneres, la condició de vassall del rei Pere de Jaume III pel regne de Mallorca i els comtats de Rosselló, la Cerdanya i el senyoriu de Montpeller era inqüestionable. Els termes del pacte feudovassallàtic amb què Pere es referia a la seva relació amb el rei de Mallorca no deixaven cap dubte: existien unes «*covinences e infeudacions fetes antigament entre la Casa d'Aragó e de Mallorca*»⁸⁸². No obstant, quan el rei, seguint la recomanació de l'infant Pere⁸⁸³, el seu conseller més ben considerat en aquells moments, el requerí per tal que li fes el degut homenatge, Jaume va intentar posposar-lo tant com va poder seguint les recomanacions de Pere López de Luna, arquebisbe de Saragossa i enfrontat amb el rei des de l'afer de la coronació:

«E és cert que, com [...] érem en regne de València, nós, a consell del dit infant en Pere, citam lo rei de Mallorques, car fort desplaïa al dit infant com tant se llaguïava l'homenatge que ens devia fer lo dit rei, lo qual s'era molt perllongat per favor que li dava l'arquebisbe de Saragossa»⁸⁸⁴.

De totes maneres, Jaume no aconseguí l'«allongament del dit homenatge». El 17 d'agost de 1339, finalment, en qualitat de vassall feudal, jurarà fidelitat al seu senyor, el rei Pere. No obstant, han passat ja tres anys des de l'inici del regnat del Cerimoniós i la tensió entre els dos monarques és ja més que latent. El monarca aragonès ja té en ment arrabassar-li la corona al seu cunyat; només ha d'esperar el moment adequat.

Aprofitant la conjuntura de la Guerra dels cent anys, el rei de Mallorca decidí canviar la política dels seus predecessors d'establir aliances amb França i negocià amb el rei d'Anglaterra, Eduard III. A principis de 1341, Jaume III entrà en conflicte amb Felip VI de França quan es negà a retre-li l'homenatge que li devia per la infeudació de Montpeller

---

⁸⁸¹ Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 58 – 68; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 26 – 27.

⁸⁸² *Crònica*, II, 32, p. 112. El 12 de gener de 1279 es firmà el tractat d'infeudació – Tractat de Perpinyà – entre Jaume II de Mallorca i el seu germà Pere el Gran. El rei de Mallorca es reconeixia com a vassall de rei de la Corona d'Aragó i ambdós monarques s'imposaven obligacions mútues. V. Gabriel ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, vol. 1, p. 91 – 92. El Tractat d'Agnani de 1295, que establia la devolució de les Illes Balears a Jaume II de Mallorca després de la victòria de Pere el Gran sobre Carles d'Anjou a les Vespres Sicilianes, la posterior invasió de Mallorca per part d'Alfons el Franc i el Tractat d'Argelers de 1298 restabliren la infeudació i reafirmaren el vassallatge. V. Gabriel ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, vol. 1, p. 92 – 98.

⁸⁸³ El monarca, una vegada més, fa recaure en algú altre l'origen d'un conflicte, en aquest cas en el seu oncle i conseller de capçalera en aquells moments. D'aquesta manera, el Cerimoniós emprà el recurs d'escollir un *alter ego* per reforçar la seva posició.

⁸⁸⁴ *Crònica*, II, 32, p. 112.

el 1293⁸⁸⁵. Jaume, en condició de vassall, demanà ajuda al seu senyor, a Pere. Aquest, però, no tingué cap mena de pressa en escoltar el missatge que li havia tramès el seu homòleg mallorquí. Preferí primer, en una manifestació de menyspreu vers el seu vassall que tant havia tardat a prestar-li homenatge, «d'anar a caça de porc en les partides del monestir de Valldigna»⁸⁸⁶. Sembla ser que el cinisme del rei trasllueix diàfanament en la següent frase: «per què lladoncs escoltar no el poríem; mas, com seríem tornats de caça, l'escoltaríem»⁸⁸⁷. De totes maneres, també es pot interpretar com una manifestació de superioritat que el monarca se'n vagi de cacera. Ell era el rei i, com a sobirà, practicava uns tipus de passatemps totalment diferents dels del poble menut i molt més semblants als de la noblesa.

Finament, quan escoltà a través del missatger que «el rei de Mallorca havia proposat de fer guerra palesa al rei de França, e açò per los torts que li feia en la vila de Montpeller, e que nós d'açò li haguéssem d'ajudar e valer» ja tenia Pere en el seu enteniment que havia de trobar alguna manera legal per no haver d'ajudar al seu vassall, ja que com a senyor seu es podia trobar immers en el conflicte si Jaume li demanava protecció. Pere era ben conscient que «era en gran perill de nostres regnes e terres metre'ns en guerra ab tan poderós rei com és de França e, si, li ho denegàvem, trencaríem-li la dita covinença feta entre los nostres predecessors e los seus»⁸⁸⁸. No ha de sorprendre la sinceritat amb què Pere reconeix que la francesa era una corona tant o més poderosa que l'aragonesa. Recordem que França, posseïdora d'una aurèola sagrada, és un dels grans referents ideològics del rei Pere: ens hi hem referit al capítol tercer, a propòsit de l'adquisició de cròniques franceses per part del Cerimoniós ja des dels primers anys del seu regnat. A més, i com destaca aquí, no es volia posar en risc les convinences o acords assolits pels seus antecessors, i més encara en un context d'un passat d'intensa conflictivitat.

L'ardit que s'enginyà el rei Pere fou el de convocar corts a Barcelona un mes abans que Jaume el cridés per atacar França. Llavors, com que el rei de Mallorca no podia abandonar la frontera, ocupat amb els preparatius de la guerra com estava, aquest fet

---

⁸⁸⁵ Gabriel ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, vol. 1, p. 106 – 111.

⁸⁸⁶ *Crònica*, III, 12, p. 131.

⁸⁸⁷ *Crònica*, III, 12, p. 131.

⁸⁸⁸ *Crònica*, III, 12 - 13, p. 132.

el col·locava tècnicament en falta, fet que van aprofitar els juristes del rei per iniciar un procés legal contra seu com a vassall rebel⁸⁸⁹, una «*telaraña jurídica con la que [el Cerimoniós] envolvió a Jaime III*»⁸⁹⁰. Ara, el rei justicier ja podia actuar contra el seu cunyat i membre de la seva estirp. A més, havia trobat un mecanisme ràpid per no haver-se d'involucrar en el conflicte.

Aquest és un cas paradigmàtic de justícia feudal. El Cerimoniós actuà perquè el rei de Mallorca era un felló, ja que no s'havia presentat a Corts com li era requerit segons el pacte feudovassallàtic. En virtut de l'obligatorietat del vassall de presentar-se sí o sí a les Corts, el rei estava demostrant la seva preeminència sobre el noble⁸⁹¹. La capacitat exclusiva de convocar Corts el monarca la seguiria defensant en el segle XIV com una regalia. De totes maneres, en aquest moment les Corts ja s'havien convertit en un àmbit de pressió dels estaments que condicionarien el govern d'un sobirà mancat de recursos i de jurisdicció⁸⁹².

A propòsit de l'estratagema que emprà el rei Cerimoniós per aconseguir trencar el pacte feudovassallàtic i, així, no haver d'ajudar al seu vassall, Ramon d'Abadal creu que és una bona mostra, d'una banda, de la tendència als procediments «tortuosos i indelicats» que tenia el rei i que li servien, no obstant, per aconseguir els seus objectius⁸⁹³ i, de l'altra, de la manifestació primerenca de la voluntat dominant del rei que després s'anà diluint⁸⁹⁴. Hillgarth, per la seva banda, indica que aquest és un bon exemple de l'astúcia i capacitat d'engany que té l'encara jove monarca – tenia poc més de vint anys –⁸⁹⁵, que ja deixà entreveure a la seva coronació. Sigui com sigui, no hi ha dubte que el rei actuà d'una manera molt semblant a com ho féu quan decidí proclamar la seva filla Constança hereva al tron, fet que desencadenà la revolta de les unions: guarnint amb vestidures jurídiques una decisió política. Recordem, però, que el dret era ja un element fonamental per a l'acció política, que enquadrava i donava forma a l'ordre establert, i el rei així ho manifestava en el seu text.

---

⁸⁸⁹ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...», p. 28.

⁸⁹⁰ Gabriel ENSENYAT, «La filosofía discursiva de Pedro el Cerimonioso...», p. 2.

⁸⁹¹ Flocel SABATÉ «Estamentos, soberanía...», p.247.

⁸⁹² Flocel SABATÉ, «Estamentos, soberanía...», p.254.

⁸⁹³ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 143.

⁸⁹⁴ Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós...*, p. 262.

⁸⁹⁵ Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política...» p. 85.

De totes maneres, per si amb la no compareixença de Jaume III a les corts no n'hi havia prou, a la *Crònica* Pere el Cerimoniós desgrana altres «injúries e fellonies e rebel·lions» que, segons ell, el seu cunyat va cometre, totes relacionades amb el dret de Pere com a senyor feudal de Jaume: el rei de Mallorca estava actuant més com un monarca independent que no pas com un vassall del rei d'Aragó, fet que devia irritar considerablement a Pere. Una d'elles fou que «dins los comdats de Rosselló e de Cerdanya [...] feia fondre les monedes e fer altres monedes e fer-hi córrer diverses monedes de la terra francesa» fet que, com molt bé apunta Pere, «era contra nostres regalies»⁸⁹⁶ - un dels privilegis que reclamava el Cerimoniós era l'encunyació de moneda a Catalunya, com corresponia al ser regalia. Aquesta acusació, considerada tradicionalment una invenció del rei Pere, fou demostrada per la historiografia del segle XX⁸⁹⁷: Jaume III fabricà moneda francesa a Perpinyà i també moneda pròpia, el florí d'or. És més, poc temps després, el 1346, el propi Cerimoniós adoptà el florí d'or⁸⁹⁸.

Una altra injustícia del rei de Mallorca que reporta àmpliament⁸⁹⁹ Pere fou que «havia fet fer un pont de fusta en la mar en dret del monestir de frares menors de la dita ciutat, on ell posava»⁹⁰⁰. Aquest pont, que comunicava el mar amb la cambra del rei, permetia sortir i entrar secretament a tota la gent del rei de Mallorca que volgués, s'havia construït com a part d'una suposada conspiració elaborada per Jaume III per segrestar Pere i portar-lo a Mallorca. Aquest fet, però, sembla més aviat una invenció del monarca. En el procés contra Jaume de Mallorca tan sols es menciona en una carta enviada al rei de Mallorca el 12 de febrer de 1344⁹⁰¹ – cronologia molt tardana. És sorprenent que un fet tant greu – estem parlant d'un intent de segrest – no tingués mes ressonància en el procediment jurídic, fet que condueix a pensar si, en efecte, no es tractaria d'una creació a posteriori del rei Pere per tal d'engruixir els delictes contra el rei mallorquí.

---

⁸⁹⁶ *Crònica*, III, 14, p. 134.

⁸⁹⁷ Gabriel ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, p. 125 – 131.

⁸⁹⁸ Miquel CRUSAFONT SABATER «Jaume III de Mallorca (1324 – 1343), veritable creador del florí català», a *Acta Numismatica*, 15, 1985, p. 203 – 217; Miquel CRUSAFONT SABATER, Rafael COMAS i EZEQUIEL, *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*, Barcelona, Asociación Numismática Española; Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1996, p. 27 – 30.

⁸⁹⁹ *Crònica*, III, 16 – 20, p. 136 – 141.

⁹⁰⁰ *Crònica*, III, 16, p. 136 – 137.

⁹⁰¹ Gabriel ENSENYAT, «La filosofia discursiva de Pedro el Cerimonioso...», p. 4 – 5.

En un discurs adreçat als delegats de Mallorca, el rei Pere explicà d'una manera més detallada aquests «greuges»: el primer, que abans de prestar-li homenatge, Jaume havia establert «convincences contra nós ab lo rei de França, e ab lo rei de Castella, e ab lo rei Robert» i, fins i tot, amb el «rei de Marrocs» per tal d'obtenir suports i, així, evitar que es recongués el seu estatus de vassall. La segona «injustícia» era que havia establert *impostos* «en la ciutat de Mallorques a les nostres gents»; la tercera, que havia encunyat i fos monedes de plata a Perpinyà i «sabien bé ells que açò lo dit rei no podia fer, segons les covinences que són entre nós e ell, e nostres predecessors e los seus»; la última, que «dix que no tenia de nós en feu cosa alguna, ans era rei e príncep en son regne, així com nós en lo nostre»⁹⁰².

Segons Suzanne Cawsey, amb totes aquestes argumentacions, el rei Pere estava establint les limitacions legals del poder d'un vassall en relació al seu sobirà⁹⁰³. Més que això, creiem que les exigències que li feia a Jaume guardaven relació amb les funcions pròpies del sobirà: lligams amb altres reis, fiscalitat d'estat, o encunyació. Per tant, l'atac frontal era a la condició de rei, i Pere s'agafava al lligam vassallàtic per discutir uns drets que el regne de Mallorca disposava com a regne separat per Jaume I en els seus orígens. Així, eren totes reclamacions sense fonament que el Cerimoniós buscava perquè el que volia era apoderar-se de l'illa com fos. Mallorca era realment interessant pels interessos comercials de Barcelona. Els prohoms de la ciutat, tal com veurem en el pròxim apartat, participaren activament en la conquesta de l'illa.

El procés contra Jaume III acabà el 1343 i va ser declarat culpable per incompliment de les obligacions de vassall i per conspiració contra el seu senyor. En conseqüència, se'l condemnà a la desposseïció de tots els seus estats: «lo regne, comdats e terres del dit rei, en contumància sua, a la nostra Cort ajutjam», diu el rei⁹⁰⁴. En compliment de la sentència, Pere al cap de poc es traslladà a les Illes amb el seu exèrcit, derrotà el seu cunyat, que fugí al Rosselló, i aconseguí el que feia temps que perseguia: la conquesta

---

⁹⁰² *Crònica*, III, 30, p. 154. Resulta curiós que entre les causes no enumerés Pere l'intent de segrest de Jaume; era tot una invenció, doncs?

⁹⁰³ Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda...*, p. 154.

⁹⁰⁴ *Crònica*, III, 20, p. 141.

del Regne de Mallorca a la Corona. Poc després es féu el mateix també el Rosselló i la Cerdanya.

Recapitulant, el rei Pere sofreix durant el seu llarg regnat nombrosos casos de resistències dels poders feudals de la Corona, moltes vegades procedents de membres de la seva pròpia família. Tot i les dificultats, el discurs regi deixa ben clar que el rei s'acaba imposant en els casos més importants, la rebel·lió unionistes aragonesos i el procés contra Jaume III de Mallorca. No obstant, no hem d'oblidar mai les dificultats crematístiques del monarca, fet que donaria ales a la noblesa, ja que veuria augmentada considerablement les seves rendes i jurisdiccions en detriment del poder regi. A més, hem de tenir sempre presents les Corts com el marc on el braç nobiliari és capaç també de condicionar l'acció de govern del rei.

4.3.3. El rei i els prohoms urbans.

Durant els segles XI – XIII, les ciutats de l'Occident medieval experimenten un renaixement sense precedents⁹⁰⁵. Segons la historiografia tradicional, les revolucions demogràfica i agrícola es troben a l'origen d'aquest desenvolupament urbà⁹⁰⁶. De totes

---

⁹⁰⁵ La relació entre la monarquia aragonesa i les oligarquies urbanes al segle XIV ha originat un bon nombre d'estudis i treballs monogràfics. Mencionem a continuació tan sols alguns d'ells. Pel cas de Catalunya, podem assenyalar alguns treballs de Flocel SABATÉ, com ara «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV – XVI)*, Tomo I, vol.2, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, p. 327 – 342, o «Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña», a *Revista d'Història Medieval*, 9, València, 1998, p. 127 – 153. Per al Regne d'Aragó, v. Carlos LALIENA; María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV – XV)», a *Revista d'Història Medieval*, 9, 1998, p. 41 – 79. Finalment, pel que fa al Regne de València, v. l'obra de Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas (1239 – 1418)*, València, Ajuntament de València, 1995. Aquest darrer treball, que posa el focus en la ciutat del Túria, posa de relleu una problemàtica de caràcter més general que ha rebut l'atenció dels estudiosos a les últimes dècades: la formació a la Baixa Edat Mitjana d'un seguit de bandositats en el si de les ciutats, en constant pugna entre ells, i que suposaran un problema afegit per la monarquia. Pel cas de Catalunya, v. Flocel SABATÉ, «Els bàndols com a solidaritat...», o Assumpta SERRA, «Lucha de bandos en Cataluña: orígenes y características en el siglo XIV», a *Poder y sociedad en la baja Edad Media hispánica*. Vol. I. Valladolid, Universidad de Valladolid, 2002, p. 1103 – 1127. Pel cas d'Aragó, els estudis ja citats de Mario LAFUENTE, «Amistad y poder entre la baja nobleza aragonesa...» o d'Esteban SARASA, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón...*, especialment p. 99 – 130.

⁹⁰⁶ No és aquest el lloc per repassar l'abundant bibliografia que ha generat, al llarg de tot el segle XX i part de XXI, un tema tant estudiat i treballat per la historiografia medieval com és el del renaixement urbà dels segles XI – XIII. Per ara, podem citar algunes obres de síntesi, com les de María ASENJO, *Las ciudades en*

maneres, cal considerar també altres factors que hi contribueixen, com ara les pretensions de les monarquies emergents o el paper de la noblesa feudal com a atorgadora de privilegis a determinats llocs que veuen reconeguts, així, la seva existència⁹⁰⁷.

En oposició al tòpic decimonònic que establia una radical dicotomia entre la ciutat, caracteritzada per la llibertat, i el camp, atraçat, rural i feudal⁹⁰⁸, la ciutat medieval només es pot entendre governant una àrea d'influència⁹⁰⁹. A partir de la formació de grups de persones de diverses procedències amb la capacitat de reunir capital suficient, aquest comença a ser invertit en les propietats rústiques de l'entorn. Les cúpules burgeses, d'aquesta manera, van adquirint progressivament una sèrie de rendes i jurisdiccions, a la vegada que els habitants de les zones rurals utilitzen els serveis de les ciutats i viles: acudeixen al mercat – condició *sine qua non* per poder parlar de ciutat –, a la notaria o a les autoritats religioses. D'altra banda, les inversions en territori rural de les cúpules urbanes condiciona també la producció agropecuària, que es veurà obligada a orientar els seus excedents al mercat urbà i fer dependre la seva agricultura i la seva

---

el Occidente medieval, Madrid, Arco Libros, 1996; Georges JEHÉL; Philippe RACINET, *La ciudad medieval: del occidente cristiano al oriente musulmán (siglos V – XV)*, Barcelona, Omega, 1999, o José María MONSALVO, *Las ciudades europeas del medievo*, Madrid, Síntesis, 1997, especialment p. 45 – 124. Al llarg d'aquest epígraf mencionarem altres treballs rellevants sobre el tema.

⁹⁰⁷ Flocel SABATÉ, «Renovación económica y social: el mundo urbano», a Vicente Ángel ÁLVAREZ PALENZUELA, *Historia Edad Media universal*, Barcelona, Ariel, 2002, p. 513 – 526.

⁹⁰⁸ El tòpic decimonònic de la ciutat medieval com una entitat fonamentalment burgesa, paradigma de les llibertats cíviques i polítiques i avantguarda comercial i industrial, en oposició al món rural, atraçat i feudal té en l'obra de Henri PIRENNE *Las ciudades de la Edad Media*, Madrid, Alianza, 1972, una de les seves primeres expressions. Al segle XX, la teoria fou seguida per diversos investigadors com ara Michael POSTAN (*The Medieval Economy and Society*, Londres, Penguin Books, 1972), tot i que s'ocupa essencialment del món anglès, elabora una enunciació que farà fortuna en diversos països: la ciutat medieval és una illa no feudal en un mar feudal – p. 239. De totes maneres, la dicotomia establerta entre camp i ciutat, com si fossin dos ens que no mantenen cap tipus de relació, posada ja en dubte per Maurice DOBB en els seus *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo*, Madrid, Siglo XXI, 1988 – original de 1946, va ser corregida pel materialisme històric. Així, Rodney HILTON, en la seva obra *English and French towns in feudal society: a comparative study*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, sense negar l'originalitat urbana, propugna la integració de la ciutat en el si del feudalisme i un seguit de paral·lelismes entre les estructures de la ciutat i del camp. Aquesta posició segueix sent defensada per autors més recents com ara Denis MENJOT. En el seu article «La ville et ses territoires dans l'Occident medieval: un système spatian. Etat de la question», a Beatriz ARÍZAGA; Jesús A. SOLORZANO, *La ciudad medieval y su influencia territorial*, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, p. 451 – 492, afirma que «*les villes et les campagnes ne sont pas deux mondes irréductibles parce qu'ils ne peuvent pas l'être*», p. 452.

⁹⁰⁹ Flocel SABATÉ, «El naixement medieval d'una identitat urbana i burgesa», a Flocel SABATÉ (coord.), *L'edat mitjana: món real i espai imaginat...* p. 111 – 126, concretament p. 119.

ramaderia de les necessitats de la ciutat.⁹¹⁰ D'aquesta manera, es pot dir que els dos àmbits, el rural i l'urbà, es condicionen mútuament.

Així, es formen les regions d'influència, de dimensions proporcionals a la capacitat del nucli urbà. La importància que tenen aquests radis d'influència per la capital de la zona queda perfectament especificat en el discurs cronístic del rei Pere. Quan les diverses ciutats de la zona de València que Alfons el Benigne, per influència d'Elionor de Castella, volgué passar a l'infant Ferran, germanastre de Pere, aquestes demanaren ajuda a València. El representant dels valencians, Guillem de Vinatea⁹¹¹, exposà de manera clara la minva que això seria per a la capital: «car allò no volia àls dir sinó tolre e separar lo regne de València de la Corona d'Aragó, car, separats les viles e llocs tan apropiats com aquells eren de la ciutat de València, València no seria res»⁹¹². Tornarem sobre la figura d'aquest ciutadà notable més endavant.

Diferents burgesos de les ciutats, a través de la seva activitat inversora, esdevenen l'elit econòmica del grup i es converteixen en els governants del col·lectiu. S'encarreguen tant de les problemàtiques locals com de dirigir-se al senyor corresponent, o al rei, en nom del conjunt⁹¹³. Els anomenats *prohoms* de les ciutats, quan vagin a veure el rei en qualitat de representants de la vila o ciutat, pressionaran al senyor o al rei perquè els hi atorguin una sèrie de privilegis que garanteixin la capacitat institucional, exempcions o franqueses. Busquen, en definitiva, incrementar el seu marc jurídic⁹¹⁴. En aquesta voluntat, no es diferencien ni de la noblesa, ni de l'Església ni, evidentment, del sobirà.

Quan Pere el Cerimoniós decidí coronar-se a Saragossa sense abans haver acudit a jurar els «usatges e llurs constitucions» dels catalans, aquest fet desagradà als síndics i

---

⁹¹⁰ Flocel SABATÉ, «El naixement medieval...», p. 114 – 119.

⁹¹¹ El seu nom real és Francesc de Vinatea (1273 – 1333) Considerat ja des dels temps de Francesc Eiximenis per gran part de la historiografia moderna com l'essència del pactisme valencià. Lectura, aquesta, si mes no discutible. V. Vicent BAYDAL, «A figura de Francesc de Vinatea no reino de València. Da crónica real aos documentos arquivísticos (1331 – 1332)», a *Mirabilia*, 13, 2011, p. 214 – 237; I.D., *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 46 – 65; Xavier RENEDO, «Francesc de Vinatea, el ciutadà ideal segons el "Dotzè del Crestià" de Francesc Eiximenis», a Flocel SABATÉ (ed.), *Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana. Reunió científica: XII Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer, 4, 5 i 6 de juliol de 2007)*, Lleida, Pagès, 2009, p. 215 – 252; Pau VICIANO, «Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana», a *Revista d'història medieval*, 4, 1993, p. 263 – 274.

⁹¹² *Crònica*, I, 48, p. 79 – 80.

⁹¹³ Flocel SABATÉ, «El naixement medieval...», p. 117.

⁹¹⁴ Flocel SABATÉ, «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial...», p. 340; I.D., «El naixement medieval...», p. 117.

procuradors de les ciutats i vil·les de Catalunya i, en especial, de Barcelona. A continuació, ens explica el rei Pere que alguns «prohòmens de Barcelona e síndics e procuradors de ciutats e viles de Catalunya», fins i tot, acudiren a Saragossa per fer-li la petició:

«suplicaren-nos e ens requiriren ab cartes públiques que nós, ans que ens coronàssem en rei, deguéssim personalment anar a la ciutat de Barcelona, e aquí que els juràssem llurs usatges e llurs constitucions, e ells que ens farien sacrament de feeltat per raó del comdat de Barcelona, així com deien que era acostumat en tot los reis passats, antecessors nostres»⁹¹⁵.

Pere, no obstant, respongué als representants catalans, després de tenir consell, que «en negun cas del món, nós no partiríem de Saragossa tro que fóssem coronats en rei»⁹¹⁶ desoïnt, així, les recomanacions dels seus oncles, els infants Pere i Ramon Berenguer, que li aconsellaven que visités primer Catalunya. En aquesta actitud cal veure, sens dubte, el gran ascendent que en aquells moments tenien els aragonesos, amb l'arquebisbe de Saragossa, Pedro López de Luna, el seu tutor, al capdavant, sobre el jove rei⁹¹⁷. Els prohoms catalans van interpretar com una desconsideració molt gran per part del rei l'ajornament de la cerimònia que s'havia de realitzar a Barcelona i marxaren de Saragossa «irats e fellons». Fins i tot van celebrar un «Parlament general en Barcelona»⁹¹⁸ que hauria pogut precipitar una rebel·lió a Catalunya, però que al final no prosperà⁹¹⁹.

El rei i les oligarquies barcelonines.

El paper jugat per les oligarquies barcelonines com a força de pressió durant el regnat del Cerimoniós és de gran importància ja que, com veurem, arriba a condicionar l'acció

---

⁹¹⁵ *Crònica*, II, 3, p. 90 – 91. En efecte, sabem que tant Jaume el Just, el 1291, com Alfons el Benigne, el 1327, havien jurat les lleis privatives de Catalunya abans de coronar-se. V. Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 133; Rafael NARBONA, *Ritos y gestos...*, p. 318.

⁹¹⁶ *Crònica*, II, 4, p. 91 – 92.

⁹¹⁷ Bonifacio PALACIOS, *La coronación de los reyes...*, p. 231.

⁹¹⁸ *Crònica*, II, 6, p. 92.

⁹¹⁹ El Parlament general era una reunió de les corts que no era obligatòria que fos presidida pel rei. Sobre aquesta institució, v. Víctor FERRO, *El Dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 238 – 240.

de govern d'un rei amb greus dificultats econòmiques. De manera progressiva, es va consolidant una xarxa de regions d'influència i concatenacions de capitals en el territori català que culminarà en un sistema piramidal que pretén coronar la ciutat de Barcelona⁹²⁰. Convençut de la seva posició, el govern de la capital del país pretén obtenir un ascendent sobre el rei i el seu entorn⁹²¹. Així per exemple, quan el 1336 el recentment nomenat rei Pere manà que es traslladés el cos del seu pare Alfons a Lleida, car «el testament de nostre pare deia que fos soterrat em Lleida», s'adreçà «als infants En Pere de Ribagorça e d'Empúries Comte, e en Ramon Berenguer, comte de Prades, oncles nostres». Aquests, però, ja es trobaven a Barcelona, prenent decisions sense el consentiment del monarca. Ens diu el Cerimoniós que «escrivim als infants [...] qui eren en Barcelona, ab d'altres prelats e rics-hòmens qui eren aquí ab lo cors de nostre pare, que deguessen portar lo dit cors a la ciutat de Lleida. E ells respongueren-nos que ja l'havien soterrat al monestir dels frares menors de Barcelona»⁹²².

De la mateixa manera que el monarca s'identifica sovint com a “cap” del “cos místic” que és el regne, la ciutat de Barcelona construeix un discurs en què s'assimila sovint amb el “cor” del cos místic⁹²³ o, fins i tot, amb el propi “cap”, igual que el monarca. Aquesta és l'argumentació que utilitzaren els prohoms de la ciutat comtal per tal que el rei Pere jurés els privilegis a Barcelona en comptes de Lleida. En efecte, el Cerimoniós, rancuniós amb l'oligarquia barcelonina perquè havia marxat de seu acte de coronació, decidí jurar els usatges i les constitucions de Catalunya a la ciutat del Segre. Els prohoms de Barcelona, gelosos de la jerarquia que representaven, protestaren al monarca, i li digueren «que Barcelona cap era de Catalunya e que aquí eren tots temps acostumat de jurar e de confermar los dits usatges e constitucions»⁹²⁴. Tanmateix, el rei Pere no hi accedí. L'episodi, així, li serveix per insistir en què les pretensions dels barcelonins quedaven limitades per les decisions del rei, que era el que al final triava els llocs on desplegava l'escenificació de la seva autoritat o poder, ja fos Saragossa o a Lleida.

---

⁹²⁰ Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social...», p. 76 – 77.

⁹²¹ Flocel SABATÉ, *Lo senyor rei és mort! Actitud i cerimònies dels municipis catalans baix-medievals davant la mort del monarca*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 1994, p. 173.

⁹²² *Crònica*, II, 1, p. 89.

⁹²³ Flocel SABATÉ, «Identitat i representativitat social...», p. 92 – 93.

⁹²⁴ *Crònica*, II, 21, p. 100.

El rol jugat per l'oligarquia barcelonina durant la guerra iniciada pel rei Pere contra el seu cunyat Jaume de Mallorca és molt remarcable. El discurs cronístic ens documenta la presència constant de prohoms de Barcelona a prop del Cerimoniós⁹²⁵. Durant el viatge d'anada cap a l'illa, diversos ciutadans l'aconsellen en reiterades ocasions: «E com fom defora, venc En Bertrellans, ciutadà de Barcelona, que nós havíem tramès primer, ans que partíssim del cap Vell de Llobregat, per vogir tota la illa de Mallorques e per haver llengua e saber tots los ardots de la illa». Unes hores més tard, «nós haguem nostre acord, altra vegada, ab alguns ciutadans de Barcelona, destres de mar, e ab alguns dessús dits, en qual lloc pendríem terra»⁹²⁶.

En un consell celebrat a Mallorca durant la campanya que havia d'acabar amb la conquesta de l'illa, el rei Pere convocà els seus savis «e misser Francesc Despuig, qui era per los prohòmens de Barcelona», una mostra més del relleu que tenien els burgesos barcelonins en l'empresa. No obstant, els barons s'enfurismaren per no haver estat convocats: «E los barons, per ço com hi havíem apellats los savis e no ells, foren agreujats»⁹²⁷. Ràpidament, el Cerimoniós hagué de calmar els nobles:

«E sempre apellam los rics-hòmens [...] e diguem-los que no els fes greu com no els havíem apellats sobre lo parlament dels missatgers de Mallorques, car ells ho requeririen que no hi hagués algun, e, après, que havíem apellats solament los savis e doctors per alguns punts de dret que tocaven sobre açò de què havien parlat ab los dits missatgers, los quals punts volíem secretament veure ab los dits savis»⁹²⁸.

---

⁹²⁵ Sobre les oligarquies burgeses barcelonines de la Baixa Edat Mitjana es poden consultar els nombrosos estudis de Carme Batlle. Si ens centrem en els personatges que apareixen en el discurs cronístic, v. Carme BATLLE; Àngels BUSQUETS; Inmaculada NAVARRO, «Aproximació a l'estudi d'una família barcelonina. Els segles XIII i XIV: els Grony», a *Anuario de Estudios Medievales*, 19, 1989, p. 285 – 310, o Carme BATLLE, «Evolució d'una família de la Barcelona medieval. Els Gualbes del segle XIV», a Carme BATLLE; Maria Teresa FERRER MALLOL [et al.], *El "Llibre del consell" de la ciutat de Barcelona: segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'estudis medievals, 2007, p. 49 – 133. També Maria Teresa FERRER MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet», a *El "Llibre del consell"...*, p. 135 – 267, i I.D., «Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina», a *El "Llibre del consell"...*, p. 269 – 346. Una panoràmica de les activitats econòmiques d'aquesta burgesia oligàrquica que apareixen en el discurs cronístic a Antoni RIERA MELIS, Gaspar FELIU, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS, *Història de Barcelona*, Vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, p. 139 – 272, especialment p. 180 – 221 i 225 – 240. Sobre la col·laboració de la burgesia de Barcelona en la conquesta de Mallorca, v. Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós...*, p. 64.

⁹²⁶ *Crònica*, III, 24, p. 146.

⁹²⁷ *Crònica*, III, 30, p. 155 – 156.

⁹²⁸ *Crònica*, III, 31, p. 157 – 158.

Aquest fragment és altament explicatiu. D'una banda, perquè mostra la insistència del Cerimoniós en demostrar que les seves accions posseeixen una base legal i jurídica – d'aquí la convocatòria dels «savis de dret»; és aquesta una concepció del poder força diferent a la de les meres accions guiades per la providència, per bé que aquesta com hem vist també és invocada com a argument en determinades ocasions. Des d'una altra perspectiva el mode de procedir del monarca resulta també significatiu. El rei Pere, veient que els nobles se sentien agreujats, hagué d'actuar ràpidament per calmar els seus ànims. Si per una banda no podia renunciar a tenir a prop seu els prohoms de Barcelona, tampoc es podia allunyar dels nobles; la seva figura havia de servir per equilibrar els estaments quan apareixien les disputes entre ells. Era aquest, de fet, un tret diferencial i principal de la seva funció política.

En el marc del procés contra Jaume de Mallorca, la figura règia apareix en el discurs cronístic com una mena de “palanca” dels interessos econòmics de l'oligarquia barcelonina, conscient dels beneficis que suposava la conquesta de Mallorca, del Rosselló i de la Cerdanya. Un cop el rei Pere arribà a Barcelona, la gran burgesia barcelonina li féu saber immediatament que, tot i que s'alegraven de la seva vinguda, estarien encara mes contents si salpava directament cap a Cotlliure per apoderar-se del Rosselló i la Cerdanya:

«e digueren-nos [els prohoms de Barcelona] que ells e tota la ciutat havien gran alegria de la nostra venguda, però que no es cuidaven, per nenguna manera del món, que nós venguéssem ne deguéssem venir a adés en la ciutat de Barcelona, mas tot dret que haguéssem feta la via de Coblliure ab tot nostre estol, car si nós llavors entràvem en Barcelona, tots nostres afers anaven a perill de perdre e de torbar»⁹²⁹.

El monarca va seguir en bona mesura els consells de la burgesia barcelonina ja que la seva estada a la ciutat comtal fou breu. El Cerimoniós, a més, demostrà que es feia el càrrec de les necessitats econòmiques de la capital catalana anul·lant la festa d'entrada a la ciutat:

«A la fi, digueren-nos [els prohoms] que per nulla manera no es pensaven que aquí prenguéssem terra, pus que així érem venguts en descuit e que ens tenguéssem una peça

---

⁹²⁹ *Crònica*, III, 53, p. 173.

defora, que aparelessin de fer solemnitat e festa gran de nostra venguda e que ens rebessen així com se pertanyia. E nós diguem-los que no calia ne volíem que a adés nos en fessen altra solemnitat ne festa, car no la mereixíem tro de tot haguéssem acabada l'execució de les terres de Rosselló e de Cerdanya»⁹³⁰.

Quan el rei retornà al cap d'uns mesos, després que la primera campanya rossellonesa no hagués tingut els resultats esperats, la rebuda que li van fer els prohoms barcelonins fou freda: «Dimercres, a vint-e-set d'agost, entram en Barcelona, e les gents no ens feren dengun acolliment, ans paria que es retessen per mal pagats, com tornàvem que no haguéssem pres Perpenyà e Rosselló»⁹³¹. La oligarquia barcelonina mostrava clarament al rei quina era la seva voluntat. Mesos després, quan el Cerimoniós tornà a entrar a la capital després d'haver conquerit el Rosselló i la Cerdanya, la rebuda fou totalment diferent: «Divendres, a deu de setembre, entram en Barcelona, on fom reebuts ab molta gran alegria e molt gran solemnitat»⁹³².

El relat cronístic, així, ens presenta un rei especialment atent a l'estament ciutadà ja que era conscient dels recursos econòmics que li aportaven els municipis, especialment Barcelona⁹³³. Ara bé, aquestes pressions de les oligarquies barcelonines a les que es veu sotmès el monarca poden ser una simple construcció discursiva a través de la qual el rei Pere buscava justificar la seva actuació expeditiva contra Jaume de Mallorca; es tractaria, en definitiva, d'un dels molts elements propagandístics que utilitza el monarca contra el seu homòleg mallorquí⁹³⁴. No obstant això, el recurs emprat sovint en el relat cronístic a la cerca de suports o consells d'una sèrie de persones o grups socials que apuntalen les decisions i la posició del rei li permeten, com en aquest cas, anar identificant els fidels, aspecte també central de les relacions de poder.

La ciutat de Barcelona, com qualsevol altre municipi medieval, no estava formada tan sols per una agrupació de burgesos que s'havien alçat contra els seus senyors, tal com es creia en el segle XIX. En el seu interior existien també una sèrie de grups solidaris que es relacionaven entre ells a partir de l'ajut mutu⁹³⁵. La màxima expressió de solidaritat

---

⁹³⁰ *Crònica*, III, 53, p. 174.

⁹³¹ *Crònica*, III, 90, p. 191.

⁹³² *Crònica*, III, 179, p. 232.

⁹³³ Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso...», p. 113.

⁹³⁴ Gabriel ENSENYAT, «La filosofía discursiva de Pedro el Cerimonioso...», p. 6.

⁹³⁵ Flocel SABATÉ, «Els bàndols com a solidaritat...», p. 459.

del poble barceloní, que amb tant d'orgull comenta el rei Pere, es produí durant l'atac de l'estol castellà a la ciutat durant la guerra amb Pedro el Cruel de Castella. Tots els barcelonins col·laboraren amb entusiasme en la defensa: «E encara tota la ciutat ab tots los oficis, cascuns ab llurs penons e llurs armes, e encara tots los llocs qui són a dues o tres llegües de la ciutat, vingueren ab llurs armes»⁹³⁶.

La revolta de la Unió valenciana.

A partir del segle XIII, una nova força social comença a aparèixer a les ciutats. És l'anomenat *poble menut*, format per artesans, obrers o petits empleats i que protagonitzarà diverses tensions contra el poder regi. El rei Pere haurà de fer front a la Unió valenciana que, a diferència de l'aragonesa, tindrà molta més presència d'elements populars, els quals intentaran minvar la influència del poder regi⁹³⁷. Tenint també en compte les comprensions socials de l'època, segons les quals els treballadors eren poc virtuosos, les poques vegades que el Cerimoniós es refereix al *poble menut* ho fa despectivament: «arlots»⁹³⁸ o «petites formigues»⁹³⁹ són alguns dels qualificatius que el rei Pere utilitza per referir-se al poble.

La revolta de la Unió valenciana té el seu precedent en l'aixecament de València contra el pare del Cerimoniós, Alfons el Benigne. La ciutat es resistia a acceptar que diverses ciutats de la seva àrea d'influència passessin com a donació perpetua a l'infant Ferran, fill seu i de la reina Elionor de Castella i, per tant, germanastre del futur rei Pere. Algunes escenes que ens reconta la *Crònica* recorden els aldarulls que es produiran a la mateixa ciutat durant el regnat del rei Cerimoniós. Una d'elles és, per exemple, el moment en què Guillem de Vinatea, representant dels revoltats, es presentà davant del rei Alfons, la reina i l'infant Ferran i exposà les seves queixes, alhora que es mostrà decidit a

---

⁹³⁶ *Crònica*, VI, 22, p. 353.

⁹³⁷ A banda de l'obra ja citada de Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, un altre treball que s'ocupa d'aquest fenomen és el de Mateu RODRIGO LIZONDO, «La Unió valenciana y sus protagonistas», a *Ligarzas*, 7, 1975, p. 132 – 166. La tesi doctoral de Rodrigo Lizondo, *La Unió de Valencia (1347 – 1348) Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, Universitat de València, 2 vols., 1987, roman inèdita i, malauradament, no s'ha pogut consultar. De Rodrigo Lizondo també és útil la recopilació de fonts primàries *Diplomatari de la Unió del Regne de València...*

⁹³⁸ *Crònica*, III, 192, p. 241. Segons el DCVB de Joan Corominas <http://dcvb.iecat.net>, consultat el 18/6/19, un *arlot* és un «home vil, de mala vida». Queda clara la connotació despectiva del vocable.

⁹³⁹ *Crònica*, IV, 42, p. 275.

continuar defensant el seu propòsit: «E alre, senyor, no hi mudarien, si a mi, senyor, sabiéts tolre lo cap de coll ne si ens sabiéts a tots matar». A continuació, en un to amenaçant exclamà: «Mas certific-vos, senyor, que, si nós morim, que no escaparà algú d'aquests qui són ací que no muiren tots a tall d'espasa, sinó vós, senyor, e la reina, e l'infant don Ferrando». En sentir aquestes paraules, la reina Elionor, irada, contestà entre gemecs al seu marit que «*esto non consentria el rei don Alfonso de Castella, hermano nuestro, que ell no los degollase todos*». El Benigne, però, establint un contrast entre la Corona d'Aragó caracteritzada per la llibertat, i la de Castella li respongué que «el nostre poble és franc, e no és així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons»⁹⁴⁰.

Aquesta escena ha estat reproduïda per un gran nombre d'historiadors, de totes les tendències, per demostrar els suposats sentiments de llibertat que el poble valencià, i com aquests sentiments els sabia mantenir enfront de la monarquia⁹⁴¹. També s'ha utilitzat el passatge per demostrar la concepció divergent de la reialesa entre la Corona d'Aragó i la de Castella. En aquest sentit, i com tal com hem vist al segon capítol, les diverses històries de Catalunya elaborades durant el segle XIX i bona part del XX, dediquen una enorme quantitat d'espai a subratllat el caràcter democràtic del poble català i a destacar la seva llibertat – la *Historia* de Víctor Balaguer és segurament l'exemple paradigmàtic⁹⁴². De totes maneres, com advertí Jaume Vicens Vives, cal no confondre, com feien els romàntics, aquestes llibertats amb l'existència efectiva d'unes condicions jurídiques privilegiades ja que, recordem, *privilegi no equival a llibertat ni a llibertats*⁹⁴³. En efecte, en aquest context s'entén el concepte de *llibertat* com el procés de limitació del poder regi per part dels estaments. A la Corona d'Aragó, les Corts s'encarregaran de contestar, de manera incessant, el poder d'un monarca que, en el cas de Pere el Cerimoniós, necessitat de recursos crematístics, es veurà obligat a negociar

---

⁹⁴⁰ *Crònica*, I, 48, p. 80 – 81.

⁹⁴¹ Vicent BAYDAL, «A figura de Francesc de Vinatea no reino de València...», p. 216 – 217.

⁹⁴² Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña...* Ja hem vist que la concepció romàntica és heretada per bona part de la historiografia catalana del segle XX. Ferran Soldevila, per exemple, a la seva *Història de Catalunya*, es refereix a aquest passatge en els següents termes: «Escena colpidora que ens mostra ben al viu la divergent concepció de la reialesa i de la ciutadania en ambdós pobles, i que pren un relleu de tràgica exemplaritat quan considerem que aquesta reina forastera [Elionor de Castella], ara enyorosa de la sagnant repressió que el rei de Castella hauria fet, era cridada a morir, en presó castellana, per l'ordre despòtica d'un rei castellà»: Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. 446.

⁹⁴³ V. nota 215.

amb els tres braços i a concedir-los una sèrie de privilegis. A Castella, contràriament, els tres braços participants a les Corts no podran actuar d'una manera tant contundent⁹⁴⁴.

D'altra banda, com ha subratllat Flocel Sabaté, aquestes afirmacions s'han d'entendre en el context d'enfrontament bèl·lic entre la corona aragonesa i la castellana i no mostren, en realitat, cap diferència en el plantejament polític⁹⁴⁵. Recordem que el rei inicia la composició de la seva crònica personal en un moment en què la rivalitat amb la corona de Castella per l'hegemonia peninsular es troba en un dels seus punts més candents; per tant, és lògic que la imatge que es desprèn dels diversos representants castellans, començant per Pere el Cruel, el qual «mentre regnà, no féu sinó mal⁹⁴⁶», s'articuli sovint a partir de la clàssica contraposició entre les virtuts del bon governant i els defectes del mal governant, i sigui ponderadament negativa.

En el discurs cronístic, Alfons el Benigne apareix condicionat i dominat per la seva esposa, Elionor de Castella, que l'indueix a actuar contra els que s'oposen a la decisió de donar perpetuament a l'infant Ferran el seguit de territoris mencionats del regne de València. És el cas, per exemple, de Llop de Conclud – el rei Pere sempre vol deixar constància, amb noms i cognoms, dels partidaris de la seva causa. Aquest «sotstresorer» del rei, tot i tenir el convenciment «que no havia fet res per què degués ésser perseguit, car en si havia lleialtat e veritat», fou capturat i torturat seguint l'ordre donada pel rei Alfons, a petició d'Elionor: «proceïren contra lo dit En Llop e li faeren turments. E fo-li, finalment, dada sentència de mort, ço és, que fon rossegat e penjat». A aquest noble, a més, se li atribuïa haver causat a l'esposa del Benigne una suposada infertilitat: «com se deïa que ell havia fetes fetilles a la dita reina que no pogués jamás infants concebre»⁹⁴⁷. Pel que fa al rei Pere, també castiga severament tots aquells que es revoltaven contra el seu poder, com és el cas dels unionistes aragonesos⁹⁴⁸. En el cas dels valencians, el *rei justicier* actuarà de mode semblant, o fins i tot encara de manera més cruel.

---

⁹⁴⁴ La diferència entre el poder dels reis d'Aragó i els de Castella per mobilitzar el regne i obtenir recursos crematístics ja va ser posada de manifest per José Luis MARTÍN «La actividad de las cortes catalanas en el siglo XIV...».

⁹⁴⁵ Flocel SABATÉ, «Percepció dels catalans i identificació dels catalans a l'Edat Mitjana», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 14.

⁹⁴⁶ *Crònica*, VI, 2, p. 329.

⁹⁴⁷ *Crònica*, I, 51, p. 83.

⁹⁴⁸ Flocel SABATÉ, «L'abus de pouvoir dans la Couronne d'Aragon (XIIIe – XVe siècles): pathologie, corruption, stratégie ou modèle?», a Patrick GILLI (dir.), *La pathologie du pouvoir: Vices, crimes et delits*

Seguint el relat cronístic, la mort de l'infant Jaume a Barcelona el 1347 va provocar una sèrie d'aldarulls a València. L'infant Ferran, germanastre del rei, decidí posar-se al capdavant de la Unió, va enviar tropes a València i després s'hi dirigí ell personalment. Després d'una sèrie de derrotes, el propi rei decidí encaminar-se a València. Estant a Morvedre, la ciutat es lliurà als unionistes valencians i expulsaren els acompanyants del rei, que foren obligats a tornar a Catalunya, mentre aquest era conduït a la ciutat del Túria. El Cerimoniós es trobava, novament, en situació de presoner dels unionistes⁹⁴⁹.

Poc després de l'arribada del rei a València es produïren una sèrie d'avalots entre la població, que «així com a formigues venien e corrien a la dita rambla»⁹⁵⁰, i els consellers reials. La mateixa nit de l'inici dels aldarulls un gran nombre de ciutadans es presentaren al palau del rei, quan aquest ja se n'anava a dormir, en una actitud que no estava clara si era bromista o seriosa, i obligaren al rei i a la reina a ballar amb ells. Haver de compartir danses amb el poble menut, amb les «formigues», probablement va ser quelcom que no degué fer gens ni mica de gràcia a un rei com el Cerimoniós: «venc, per lo pont del Temple, gran colp de gents, ço és, ben quatre-cents hòmens, ballant, ab trompes e tabals; e vengueren al Reial e pujaren dessus, e, a la final, que nós e la reina haguem a ballar»⁹⁵¹. La humiliació arribà al seu paroxisme quan un barber anomenat Gonçalvo, «qui es feia capità dels dessus dits», es posà entre el rei Pere i la seva muller Leonor i els cantà una cançó amenaçadora que es referia als suposats desitjos del monarca d'abandonar València: «Mal haja qui se n'irà encara ni encara...». La narració dels fets acaba amb una confessió amarga del rei: «E nós llavors no hi responguem»⁹⁵².

Aquest moment humiliant que acabava de viure el rei a València, a primera vista pot sorprendre que el monarca el decidís incloure a la *Crònica*, al seu testament polític. No obstant, aquesta incorporació l'hem d'entendre com una justificació de les justícies, dels càstigs i dels sofriments que el Cerimoniós imposà un cop la revolta fou sufocada, als que s'havien aixecat. Es tracta, doncs, d'un recurs narratiu que permet contrastar la humiliació, la injustícia a què s'ha vist sotmès el rei, d'una banda, i el càstig, la justícia

---

des gouvernants. Antiquité, Moyen Âge, époque moderne, Leiden i Boston, Brill, 2016, p. 293 – 320, concretament p. 309 – 311.

⁹⁴⁹ *Crònica*, IV, 35 – 41, p. 270 – 275.

⁹⁵⁰ *Crònica*, IV, 42, p. 275.

⁹⁵¹ *Crònica*, IV, 42, p. 275.

⁹⁵² *Crònica*, IV, 42, p. 275.

per l'altra. Tampoc són menors les referències a ell i la seva muller separats pel barber, mentre aquest darrer l'acusava d'abandonar la ciutat, ja que testimoniaven l'abús en contra de la seva persona i autoritat, cosa inadmissible des del punt de vista de la figura central que ell encarnava en l'ordre polític.

Uns anys abans, a Perpinyà, el rei Pere havia ballat també amb el poble, tot i que en unes circumstàncies molt més agradables. La ciutat, que pertanyia al seu cunyat Jaume, acabava de ser conquistada i el Cerimoniós, que sabia perfectament que l'antic rei de Mallorca encara tenia partidaris a la ciutat, va decidir prendre part en les festes populars per tal de guanyar-se al *poble menut*:

«Nós estant a Perpenyà [...] fo [...] molt honrada festa e solemnitat que en feren los prohòmens de la vila, e tots los oficis e generalment tota la gent⁹⁵³, de moltes vestidures que es feren de seda e moltes ballades e moltes alegries. E, après vespres, muntaren les ballades al pati del castell e mesclaren danses de moltes maneres, e nós haguem-ne gran plaer, e davallam a ballar ab ells en la dansa mesclada⁹⁵⁴, e hagren-ne molt gran goig e plaer»⁹⁵⁵

Fixem-nos en aquest cas com el rei destaca el fet d'ajuntar-se amb el poble amb motiu de les "danses mesclades" i destaca el plaer que li proporciona aquesta mena d'unió que deriva del ball, a diferència de la situació imposada i humiliant que havia comportat el fet a València.

Retornant a València, el Cerimoniós, després de la humiliació rebuda, en aquells moments es trobava lligat de peus i mans, ja que no disposava de les forces suficients per enfrontar-se amb els revoltats⁹⁵⁶, i va haver de reconèixer momentàniament les concessions que li exigien els valencians. Entre aquestes es trobaven, novament, la substitució dels consellers del rei: «que els oficials nostres qui eren de Rosselló e de Mallorques, fossen de llurs oficis foragitats» i que «en regne de València, hagués un oficial qui fós apellat Justícia de València, així com és en Aragó, e que hagués aquell

---

⁹⁵³ Observem la ordenació jeràrquica dels participants en la cerimònia: prohoms, gent dels oficis i el poble ras.

⁹⁵⁴ Sobre la dansa mesclada, v. Amadée PAGÈS, «La "dansa" provençale et les "goigs" en Catalogne», a *Homenatge a Rubió i Lluch: miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, 3 vols., Barcelona, [s.n.], 1936, vol. 1, p. 201 – 224.

⁹⁵⁵ *Crònica*, III, 199, p. 245 – 246.

⁹⁵⁶ Rafael TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 47.

mateix poder en regne de València que ha Justícia d'Aragó en lo regne d'Aragó»⁹⁵⁷. Totes les exigències, així, preses a imatge de les dels unionistes aragonesos, anaven destinades a crear una estructura que garantís el compliment dels Furs valencians i limités el poder del monarca i la seva administració⁹⁵⁸. Conseqüentment, es pot definir la Unió valenciana, tal com fa Vicent Baydal recollint, en part, les tesis de Mateu Rodrigo Lizondo, com una revolta contra el suposat autoritarisme regi dirigida per la ciutat de València⁹⁵⁹. És destacable la singular fixació dels unionistes amb els consellers i juristes rossellonesos que acompanyen el sobirà. El fet de ser el centre de les seves crítiques es basa en la seva identificació amb l'autoritarisme monàrquic. Se'ls acusava de rebutjar i menysprear els Furs i privilegis valencians i de pretendre imposar l'autoritat del rei fos com fos o bé el dret romà sobre ells⁹⁶⁰.

L'arribada de la Pesta Negra a València⁹⁶¹ serví de pretext al rei per poder abandonar la ciutat, ja que els unionistes no van voler assumir la responsabilitat de retenir-lo i que recaigués sobre la seva consciència, així, una possible mort del rei a causa de la pandèmia. Reuní el seu exèrcit i derrotà els revoltats valencians a la batalla de Mislata el 1348 i València es rendí. L'actuació del rei justicier, que volia vèncer als unionistes tant a través de la guerra com a través de la justícia, no es va fer esperar.

Quan arribà a València, el rei inicialment tenia molt clar el destí que es mereixien els derrotats: «És ver que nós, per la gran rebel·lió que ens havien feta los de la ciutat, érem d'enteniment que la ciutat fos cremada e destruïda e arada de sal, per tal manera que jamés persona no hi habitàs». De totes maneres, alguns consellers li recomanaren que no ho dugués a terme per tres raons: «que per los crimosos no devien ésser condemnat los justs»; «que la ciutat de València en temps passat havia fet grans e assenyalats serveis a nostres predecessors e a nós» i que «si aital ciutat se destrouís, nós minvaríem molt nostra Corona, com no ha rei de cristians que haja millors tres ciutats

---

⁹⁵⁷ *Crònica*, IV, 43, p. 276

⁹⁵⁸ Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 268.

⁹⁵⁹ Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 266.

⁹⁶⁰ Vicent BAYDAL, *Els orígens de la revolta de la Unió...*, p. 267.

⁹⁶¹ Sobre l'arribada de la Pesta a la Península Ibèrica v. Amanda LÓPEZ DE MENESES, «Documentos acerca de la peste negra...», o Jaume SOBREQUÉS, «La Peste Negra en la Península Ibérica», a *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1970 – 1971, p. 67 – 101. Per al cas de València que ens ocupa, v. Agustín RUBIO VELA, *Peste negra, crisis y comportamientos sociales en la España del siglo XIV. La ciudad de Valencia: 1348-1401*, Granada, Universidad de Granada, 1979.

que nos havíem, ço és, Saragossa, València e Barcelona»⁹⁶².- Així doncs, finalment, Pere reconsiderà la seva posició i «tempram la ira que havíem sobre el dit poble»⁹⁶³. És molt possible que la voluntat de destruir València mai passés pel cap del rei i, fins i tot, podria tractar-se d'un recurs narratiu. Segurament era conscient que seria un acte contraproductiu per a ell mateix, ja que amb la desaparició de la capital del regne de València la seva Corona se'n ressentiria força. El rei Pere, d'aquesta manera, mostrava la seva força i també la seva misericòrdia i, sobretot, actuava fent un exercici de *realpolitik* i es comportava com un acurat estadista.

Tot i que perdonà la ciutat, establí cinc condicions: en primer lloc, que els béns dels culpables morts de la pesta o en la guerra fossin confiscats⁹⁶⁴: «que de la dita gràcia no s'alegràs hom mort, ans, si per los actes de la Unió, eren atrobats culpables, que poguéssim confiscar los béns llurs a nostre fisc», aspecte que era característic del càstig als fellons feudals. En segon lloc, que els nobles i els que havien estat a la seva cort no fossin perdonats: «que no s'hi compreguessin hòmens generosos» ni «hòmens de Casa nostra». Tampoc serien perdonats els rebels d'una llista que havia elaborat: «certes persones nomenades de les quals n'haguem alguns de qui fem *justícia corporal*⁹⁶⁵». Finalment, que li fossin lliurats els privilegis de la ciutat i ell decidiria quins s'havien de liquidar: «que tots quants privilegis la ciutat havia, vinguessin a nostra mà, e que els lleixàssem aquells que a nós plauria, així com de fet se féu, que alguns los en tolguem de tot e altres ne corregim e altres los leixam»⁹⁶⁶.

Després d'entrar a València, es consumà la venjança reial per tots aquells que no havien estat indultats. Vint foren els condemnats a mort. Hi havia quatre nobles, mentre que «dels altres hi havia tres juristes, e tots los altres eren gent de poble, mercaders e menestrals». Els nobles, per la seva condició, foren decapitats: «e donam la sentència en aital manera que quatre d'aquells, qui eren generoses, foren escapçats»⁹⁶⁷. La resta

---

⁹⁶² Queda ben patent la importància que han assolit les ciutats en aquesta època com a nuclis polítics i econòmics. València, Saragossa i Barcelona, cada una capital de regne, eren les tres potes sobre les quals descansava la Corona d'Aragó.

⁹⁶³ *Crònica*, IV, 57, p. 285.

⁹⁶⁴ La confiscació de béns és típica com a reacció a la felonía o infidelitat; és un signe feudal.

⁹⁶⁵ El subratllat és meu. El rei insisteix en el que sembla que per a ell és un tipus especial de justícia: els càstigs corporals.

⁹⁶⁶ *Crònica*, IV, 57, p. 285 – 286.

⁹⁶⁷ *Crònica*, IV, 59, p. 286.

foren «rossegats e penjats, e altres solament penjats»⁹⁶⁸. I alguns, «així com ho mereixien» foren condemnats a beure el metall de la campana de la Unió, «la qual estava en la sala de la casa del consell de la ciutat, qui és prop la Seu». La campana cridava a reunió els unionistes: «E com aquesta campana repicava, los conservadors de la Unió e tots los altres, qui eren diputats als actes d'aquella, se justaven de continent». D'aquesta manera, volent demostrar que mai més es podrien aplegar per intentar limitar el seu poder, creu el rei que «*fo justa*⁹⁶⁹ la cosa que aquells que l'havien feta fer beguessen de la licor d'aquella, com fon fusa»⁹⁷⁰.

Així, del relat cronístic es desprèn que el Cerimoniós sempre creu que està actuant de la manera adequada quan castiga als que s'han revoltat contra el seu poder. Les seves sancions exemplars posseeixen una crueltat que és proporcional a la humiliació rebuda⁹⁷¹ i la violència aplicada conseguint amb les classes socials, amb manifestació explícita del màxim sadisme per a uns quants, i per a què fos una repressió exemplificadora. En aquest sentit, és paradigmàtic el cas del barber Gonçalvo el qual, un cop condemnat a ser arrossegat, el rei aprofita l'ocasió per venjar-se personalment. Aprofitant els seus dots – escassos – de poeta, abans d'executar el ciutadà el rei li recordà l'episodi del ball: «E nós diguem-li, com haguem donada la sentència: - Vós nos digués, l'altre jorn, com vingués ballar al nostre reial, tal cançó: Mal haja qui se n'irà encara ni encara... a la qual cançó no us volguem respondre». A continuació, completà els versos de la seva cançó cínicament: «Mas ara responem-vos: E qui no us rossegà susara, susara»⁹⁷².

Com veiem, tant les oligarquies urbanes de dues ciutats principals com les classes més baixes d'aquelles, constituïran elements que faran trontollar el poder del rei Pere. En un altre àmbit, menys crispat, i fins i tot amb una certa alteritat en alguns moments, els prohoms dels diversos municipis, especialment Barcelona, duran a terme una dura pugna amb el rei per negociar els seus privilegis de la millor manera possible en el marc de les corts. El Cerimoniós prestarà especial atenció a aquest grup social per motius

---

⁹⁶⁸ *Crònica*, IV, 60, p. 287.

⁹⁶⁹ El subratllat és meu.

⁹⁷⁰ *Crònica*, IV, 60, p. 287.

⁹⁷¹ Rafael Narbona, «Ritos y gestos»..., p. 322 – 324.

⁹⁷² *Crònica*, IV, 59, p. 287.

econòmics: els recursos de la corona són febles i les cúpules burgeses de les ciutats, amb un poder econòmic creixent, seran molt sovint una font de recursos crematístics de gran importància per al Cerimoniós. Més enllà de les raons econòmiques, el rei trobarà en alguns prohoms urbans, com en els barcelonins, l'acompanyament en situacions com la reincorporació del regne mallorquí

5. LA BIBLIOTECA DE POBLET COM A DIPÒSIT DE MEMÒRIA

5.1. Introducció.

La cultura medieval és una cultura memorial i commemorativa. L'interès d'un gran nombre de medievalistes pel tema de la memòria ha augmentat de manera considerable a les últimes dècades i en diversos àmbits que van des de la història política a la història de l'art, passant per la crítica literària⁹⁷³. Se li han dedicat seminaris de notable rellevància científica⁹⁷⁴ i publicacions que aborden el tema a nivell europeu amb una especial dedicació a l'àmbit peninsular⁹⁷⁵.

Ja fa quasi un segle que el sociòleg Maurice Halbwachs va establir que la memòria era un fet social, superant així el seu sentit psicològic i individual. Aquest fet permetia concebre i estudiar l'individu i la seva memòria no com un fet aïllat, sinó en el marc de la societat, que és on l'ésser humà recorda, en funció dels que l'envolten⁹⁷⁶. A més a més, els individus no recorden el passat com a tal, sinó que el reinterpreten en funció de les necessitats del present. Halbwachs parlava dels *marcs socials* o *quadres socials de la memòria*, que són instruments que utilitza la memòria col·lectiva per reconstruir una imatge del passat d'acord amb cada època i en sintonia amb els pensaments dominants de la societat⁹⁷⁷.

Passant als anys noranta, una aportació rellevant fou la de Chris Wickham i James Fentress⁹⁷⁸. Aquests autors proposen el concepte de *memòria social* en contraposició al de *memòria col·lectiva*, ja que aquest darrer remet a reminiscències junguianes relacionades amb la idea de l'inconscient col·lectiu, mentre que el primer ens allunya

---

⁹⁷³ Una bona síntesi de l'evolució dels estudis sobre la *memòria* i la *història* a les darreres dècades a Jaume AURELL, *La escritura de la memoria...*, p. 267 – 275.

⁹⁷⁴ José Ignacio DE LA IGLESIA DUARTE (coord.), *Memoria, mito y realidad en la historia medieval. XIII Semana de Estudios Medievales de Nájera*, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, 2003; Esther LÓPEZ OJEDA (coord.), *La memoria del poder, el poder de la memoria. XXVII Semana de Estudios Medievales de Nájera*, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, 2017.

⁹⁷⁵ Pascual MARTÍNEZ SOPENA i Ana RODRÍGUEZ (eds.), *La construcción medieval de la memoria regia*, València, PUV, 2011.

⁹⁷⁶ Maurice HALBWACHS, *Los marcos sociales de la memoria*, Rubí, Fondo de Cultura Económica, 2004, p. 8. L'obra original en francès és del 1925.

⁹⁷⁷ Maurice HALBWACHS, *Los marcos sociales de la memoria...*, p. 10.

⁹⁷⁸ James FENTRESS i Chris WICKHAM, *Memoria social*, Madrid, Cátedra, 2003. Edició original en anglès de 1992.

d'aquesta noció d'ànima col·lectiva per aproximar-nos a l'individu que pertany a una col·lectivitat. La memòria social, així, seria la percepció del passat compartida per una comunitat o per un grup social que, al seu torn, posseeix i construeix memòries diverses.

En aquesta obra, Chris Wickham ja advertia de la dificultat del procés de reconstrucció de les memòries socials, considerant per exemple que sovint els grups socials tendeixen a transformar els models i el contingut d'aquestes memòries, fet que no sempre resulta apreciable fàcilment⁹⁷⁹. A la introducció d'una altra obra esdevinguda també una fita dels estudis memoralístics, Mary Carruthers també avisa de l'equivocació que suposa no valorar la vessant original i creativa de la memòria medieval⁹⁸⁰, faceta subratllada també per Patrick Geary. Per aquest autor, el passat – individual o col·lectiu –, lluny de ser un procés natural i espontani, és fruit de la creació artificial en benefici del present, de la manipulació de la memòria amb finalitats polítiques, de poder o d'autoritat⁹⁸¹. La construcció d'aquestes memòries identitàries, sovint duta a terme en moments en què una societat experimenta una ràpida transformació, fet que pot provocar que es destrueixin els models socials per als quals s'havien dissenyat les tradicions «velles»⁹⁸², té molt sovint la funció de la legitimació d'un poder. Hem vist com a través dels seus discursos, el rei Pere es presenta a ell i a la seva dinastia com elegits per Déu i representants seus a la Terra i, a la vegada busca l'entroncament amb l'estirp carolíngia, legitimadora també del seu poder.

La memòria cristal·litza en uns llocs determinats, anomenats precisament per l'historiador francès Pierre Nora *llocs de memòria* en el si del seu ambiciós projecte d'anàlisi dels espais, monuments, fets i mites que configuren la memòria comuna de la

---

⁹⁷⁹ James FENTRESS i Chris WICKHAM, *Memoria social...*, p. 176 – 177. El propi Wickham, recupera aquesta idea en altres estudis i comenta que els grups socials s'identifiquen i legitimen a través de la memòria col·lectiva, que pot modificar no tan sols la interpretació dels fets històrics, sinó que també pot decidir quin tipus de fets són susceptibles de ser historiatats i quins no en funció dels seus interessos: v. Chris WICKHAM, «Lawyer's time: history and memory in tenth - and eleventh - century Italy», a *Land and power: studies in Italian and European social history: 400-1200*, Londres, British School At Rome, 1994, p. 275 – 293, concretament p. 276.

⁹⁸⁰ Mary CARRUTHERS, *The book of memory: a study of memory in medieval culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 1. L'autora creu que és precisament a través de l'anàlisi de la memòria a les vides intel·lectuals i culturals dels homes medievals que es pot copsar el que avui es coneix com a *activitat creativa: The book of memory...*, p. 1.

⁹⁸¹ Patrick GEARY, *Phantoms of remembrance*, New Jersey, Princeton, University press, 1994.

⁹⁸² Eric HOBBSBAWM i Terence RANGER, *La invención de la tradición*, Barcelona, Crítica, 2002, p. 11.

nació francesa⁹⁸³. Partint de la dicotomia, possiblement massa taxativa, establerta entre la *història*, fruit de la raó i la tradició científica, i la *memòria*, que engloba experiències viscudes, fins i tot mitificades, i susceptibles de ser manipulades, els llocs de memòria són entitats reals o imaginàries esdevingudes elements simbòlics en el si d'una societat a conseqüència de la voluntat humana o per l'efecte del pas del temps. Nora distingeix els llocs de tipus simbòlic – commemoracions o aniversaris –, funcional – manuals o autobiografies –, monumental – cementiris, escultures o edificis – i topogràfics – arxius, biblioteques o museus⁹⁸⁴. Així, el monestir de Poblet seria un lloc de memòria, com també ho seria el panteó dinàstic fet erigir a l'església del monestir pel rei Pere i la biblioteca annexa al monestir: un lloc de memòria dins d'un altre lloc de memòria.

La memòria generada per a recordar a una figura destacada posseeix un doble àmbit: el visual, que engloba les produccions artístiques - arquitectòniques o pictòriques - creades per recordar els desapareguts, i l'escrit, l'àmbit de les obres històriques, dels textos que, amb una intencionalitat més o menys evident, recorden les gestes d'una sèrie de protagonistes destacats⁹⁸⁵. Els dos registres es complementen i cal conèixer-los per tal d'obtenir una adequada comprensió de les realitzacions del passat medieval. En aquest sentit, la biblioteca "creada" pel rei Pere el Cerimoniós al monestir de Poblet, íntimament unida al panteó dinàstic allà construït, constitueix un molt bon exemple de la unió intrínseca que existeix entre els dos nivells de memòries règies.

Aquest capítol sintetitza i analitza alguns dels aspectes exposats en els capítols tercer i quart per tal d'explicar la funció memorialística atribuïda a Poblet pel monarca. Hem vist que el rei Pere, com a rei lector, posseeix un seguit d'*imputs* politicoculturals que conformen la seva cultura librària. Aquests referents ideològics – la Bíblia, el llinatge, o França –, que impacten en la producció escrita del monarca i esdevenen la base del seu discurs cronístic, els tornem a trobar a la biblioteca reunida pel rei al monestir de Poblet, una llibreria que, convertida en dipòsit de la memòria escrita de la monarquia, acaba amb la dispersió de les obres escrites, assegura la pervivència dels més apreciats⁹⁸⁶ i, el

---

⁹⁸³ Pierre NORA, *Les lieux de la mémoire*, París, Gallimard, 3 vols., 1997.

⁹⁸⁴ Jaume AURELL, *La escritura de la memoria...*, p. 271.

⁹⁸⁵ Amancio ISLA, *Memoria, culto y monarquía hispánica entre los siglos X y XII*, Jaén, Universidad de Jaén, 2006, p. 11 – 13.

⁹⁸⁶ Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya 2003, p. 198. Els llibres dels reis de la Corona d'Aragó es guardaven a la cambra del tresor de palau reial de

que és més important, serà utilitzada com a complement històric del magne panteó familiar que allà s'erigeix, designat dinàstic pel Cerimoniós el 1377⁹⁸⁷ i convertit en una autèntica culminació de la política de celebració del llinatge que el rei Pere du a terme des dels inicis del seu regnat.

Tot i que els enviaments de llibres al monestir cistercenc comencen a finals de la dècada dels cinquanta, la maduració del projecte de la biblioteca populetana, entesa com a complement del panteó de la dinastia construït al cenobi, no es produeix fins a finals de la dècada dels setanta, ja a les acaballes de la vida del monarca. Així, podem considerar la dació librària realitzada el 20 d'agost de 1380 – acompanyada d'una interessant acta de donació – com un recull dels llibres que el Cerimoniós considera fonamentals, dels seus treballs de capçalera. En efecte, si observem alguns dels títols - «*Biblia*», «*liber de Cit Roy Díez, in ydiomate castellano*», «*gesta rimata Almerici de Narbona in ydiomate francigeno*», «*liber vitae sanctis regis Iacobis, in latino*», «*liber regiminis principum, in latino*», «*liber coronationis regum Aragonum*», o «*libellus de benedictione novi militis*», podem concebre la biblioteca com una recopilació de les fonts de poder que reafirmen la seva figura de rei: el llinatge, i especialment el seu rebesavi Jaume I, el regne de França, la Bíblia i la providència, el cerimonial de la coronació, la seva imatge jurídica o la seva imatge militar. Tot això sense perdre de vista el pes de les cançons de gesta, en aquest cas una de castellana, com el *cantar de Mio Cid*. El «*liber de Cit Roy Díez, in ydiomate castellano*» de la donació no queda clar si es tracta de la versió en vers o en prosa. Donem per bona la hipòtesi de Rubió i Balaguer, plantejada ja per Menéndez Pidal⁹⁸⁸, que creu que es tractaria d'una versió prosificada del cantar, ja que l'inventari de la donació de Poblet, quan es tracta d'obres en vers ho indica com hem vist que ocorre amb les «*gesta rimata Almerici de Narbona*»⁹⁸⁹. Stefano Asperti, considerant que les poques indicacions sobre la presència de literatura èpica a Catalunya es refereixen a

---

Barcelona, al costat de les joies i les armes – fet que ens mostra el seu enorme valor –, i eren custodiats pel camarlenc. Els més utilitzats pel monarca es guardaven en cofres a les diverses habitacions. V. Jordi RUBIÓ I LLUCH, «La institució de la biblioteca reial...», p. 414.

⁹⁸⁷ Jaume SOBREQUÉS, *Els reis catalans enterrats a Poblet*, Poblet, Publicacions de l'Abadia de Poblet, 1983, p. 32.

⁹⁸⁸ Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *Poesía juglaresca y juglares. Aspectos de la historia literaria y cultural de España*, Madrid, Espasa – Calpe, 1969

⁹⁸⁹ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 449, nota al peu núm. 4.

textos francesos, creu també que es tracta de la crònica del Campeador i no d'una obra rimada⁹⁹⁰

En aquest sentit, l'objectiu d'aquest capítol és comprendre el valor politicocultural de la biblioteca populetana del Cerimoniós. En la primera part analitzarem la llibreria en el seu context, que és el del panteó dinàstic fet construir pel rei Pere. Després de preguntar-nos per què el monarca escull Poblet com a lloc d'enterrament, analitzarem les relacions que s'estableixen entre el monestir i el rei, ja que el rei Pere beneficia i afavoreix el cenobi populetà amb un seguit d'empreses d'índole diversa des dels inicis del seu regnat. Comentarem, a continuació, succintament la significació del panteó dinàstic – existeixen un gran nombre de treballs que l'han estudiat encertadament –, per passar seguidament a valorar les relacions libràries que s'estableixen entre el Cerimoniós i el monestir, que culminen en la donació de llibres del 1380. Paral·lelament, ens detindrem en algunes de les obres que envia el rei Pere a Poblet, llibres que, insistim, conformen el substrat ideològic del monarca, que se'ns mostra també en el seu discurs cronístic.

5.2. El panteó, la biblioteca i la donació del rei Pere.

5.2.1. El lloc: per què s'escull Poblet. Les relacions del rei Pere amb Poblet.

Des del moment en què puja al tron, les relacions entre el rei Pere i el monestir de Poblet són d'una gran intensitat⁹⁹¹. Sabem, per exemple, que el monarca acostuma a estiuajar al cenobi per poder gaudir, així, d'una temperatura més agradable que la que es podia trobar al palau de Barcelona. Segons la seva crònica particular, l'estiu del 1342 el rei el passà a Poblet juntament amb la seva muller Maria de Navarra, que estava

---

⁹⁹⁰ Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes», a Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO, Lluís MESEGER (coords.), *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant – Elx, 9 – 14 de setembre de 1991*, vol. 1, 1993, p. 85 – 137, concretament p. 111 – 112.

⁹⁹¹ Segons el pare Finestres, el rei Pere sentí un gran afecte pel monestir des d'un principi: «*fue este monarca tan afecto al monasterio de Poblet, que si huviesse de referir todas sus cariñosas demostraciones, sería preciso formar un grande volumen*», Jaime FINESTRES, *Historia de el Real Monasterio de Poblet*, vol. III, Cervera, Joseph Barber, 1756, p. 147. Com veurem, el rei Pere decideix enterrar-se a Poblet el 1340, quan tan sols tenia 21 anys i en portava quatre regnant.

embarassada, «per tal com eren grans calors»⁹⁹². La documentació exhumada per Trenchs Òdena ens revela que el Cerimoniós també estigué a Poblet l'estiu del 1341 i el de 1346⁹⁹³.

De totes maneres, ni la biblioteca populetana, ni l'impressionant panteó dinàstic erigit al monestir són mencionats en la producció cronística del rei, fet que tampoc ens ha de sorprendre si tenim en compte que és un discurs que només selecciona els esdeveniments polítics més rellevants del regnat del monarca. Tal com exposa Francesca Español en un treball recent, el fet que el Cerimoniós no incorpori al seu relat cronístic les empreses artístiques per ell impulsades per tal de celebrar el seu llinatge – el panteó de Poblet o les dinou figures escultòriques del Saló del Tinell del palau de Barcelona – demostra diàfanament que per al monarca la construcció del relat és aliena a aquestes empreses artístiques, tot i que tenen una importància cabdal en el sentit de donar visibilitat als fets gloriosos que ha de preservar la memòria històrica i als seus protagonistes⁹⁹⁴.

A principis de la dècada dels quaranta, el rei Pere inicia un seguit d'empreses destinades a glorificar el seu llinatge i la seva pròpia figura règia. Comença a recopilar materials per a la redacció de la *Crònica general*, de les futures *Ordinacions de casa i cort*, i encarrega les dinou estàtues de marbre dels seus avantpassats que hauran de decorar el Saló del Tinell de Palau Reial de Barcelona. Cal emmarcar en aquest context la decisió del Cerimoniós d'enterrar-se a Poblet⁹⁹⁵, posada per escrit i confirmada el 13 d'agost de 1340⁹⁹⁶. Trenca, així, la tradició dels últims monarques de la Corona d'Aragó, que ho havien fet al monestir cistercenc de Santes Creus.

---

⁹⁹² *Crònica*, IV, 3, p. 251.

⁹⁹³ Josep TRENCHS ÒDENÀ, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, docs. 679, 680, 681, 682, 683, 788, 789, 790, 791, 792, 793

⁹⁹⁴ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet: dimensión política y espiritual», a Isabel BECEIRO (dir.), *La espiritualidad y la configuración de los reinos ibéricos (siglos XII – XV)*, Madrid, Dykinson, 2018, p. 241 – 280, concretament p. 244 – 245.

⁹⁹⁵ Aquest monestir cistercenc havia estat fundat per Ramon Berenguer IV a mitjan del segle XII amb una finalitat essencialment estratègica: afermar la presència del comtat de Barcelona a una regió conquistada recentment. V. Maria BONET i Octavi VILÀ, «Notes per a l'actualització de la *Història de Poblet*», a Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, 2a. edició, Vimbodí, Abadia de Poblet, 2014, p. XXXIII – LXXXVII, concretament p. XXXIX – XLI.

⁹⁹⁶ Frederic MARÉS, *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del monasterio de Santa María de Poblet*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1952, doc. 1, p. 143 – 145.

Ens hem de preguntar en primer lloc quins van ser motius que portaren al Cerimoniós a escollir el monestir populetà en detriment del de Santes Creus, qüestió plantejada per autors com Marta Serrano, Joan Molina o Francesca Español, per citar-ne tan sols alguns. Existeixen diverses hipòtesis. En primer lloc, la situació geoestratègica del monestir, molt ben comunicat amb els tres grans territoris de la corona – Aragó, València i Catalunya – fet que no explica, però, la preferència per Poblet, ja que Santes Creus es troba relativament a prop⁹⁹⁷. Una segona explicació seria una suposada animadversió del rei Pere vers el monestir de Santes Creus a causa del partit pres pel cenobi a favor de la seva madrastra Leonor de Castella⁹⁹⁸, la qual mai tingué una bona relació amb el rei – ja hem vist el mode negatiu com se'ns presenta en el discurs cronístic la figura de la reina castellana, que malda constantment per retallar el poder del jove monarca en benefici dels seus fills. De totes maneres, el Cerimoniós també sentia una gran admiració per aquest monestir, que albergava les despulles de Pere el Gran i Jaume II el Just en un panteó que, segons Marta Serrano, podria ser una de les influències del panteó dinàstic populetà impulsat pel rei Pere. Segons Serrano, el primer projecte funerari de Poblet consistia, igual que el de Santes Creus, en un panteó col·locat al terra i situat al creuer de l'església⁹⁹⁹. D'altra banda, posseïm notícies del rei Pere donant facultats a monjos de Santes Creus per poder anar a estudiar a universitats d'Europa¹⁰⁰⁰, tal com fa amb els monjos dels altres cenobis, fet que posa encara més en dubte la hipòtesi de la animadversió.

Vistos aquests possibles arguments, pensem que l'explicació més plausible és que a l'església de Poblet, «*in loco per quem vadant ad altare transeuntes*»¹⁰⁰¹, es trobaven els sepulcres d'Alfons el Cast i Jaume I, dos personatges fonamentals en la història dinàstica i política de la Corona, i d'això el rei Pere n'era plenament conscient.

---

⁹⁹⁷ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 234.

⁹⁹⁸ Josep VIVES MIRET, «Els sepulcres reials del monestir de Santes Creus», a *Studia Monastica*, 6, 1964, p. 359 – 379, concretament p. 377; Marta SERRANO, «Imatges de la monarquia dins d'un espai monàstic: Santes Creus», a *Actes del Primer Curs Simposi sobre el monaquisme cistercenc. El Císter: poder i espiritualitat (1150 – 1250)*, Santes Creus, Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, 2006, p. 181 – 192, concretament p. 189.

⁹⁹⁹ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 746.

¹⁰⁰⁰ El 20 d'abril de 1372, per exemple, el rei Pere dóna facultat a Arnau de Lladó, monjo de Santes Creus, per poder anar a un estudi «per treballar en haver sciencia de lletres», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, p. LXXXI.

¹⁰⁰¹ Antoni UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 20, p. 138.

Coneixedor com era de les gestes dels seus avantpassats, el Cerimoniós sabia que Alfons el Cast havia estat el primer monarca per naixement de la Corona d'Aragó i que el Conqueridor havia dut a terme una política expansiva gràcies a la qual els territoris de la Corona s'havien ampliat d'una manera considerable. Així, la decisió del rei Pere d'enterrar-se a Poblet i fer-hi construir un gran panteó s'ha d'interpretar com un solemne homenatge als seus dos predecessors¹⁰⁰² i, de manera molt especial, al seu tresavi. La profunda admiració que el Cerimoniós sentia pel Conquistador quedà plasmada en una altra empresa capital per entendre la concepció del llinatge del rei Pere com és la *Crònica* personal del seu regnat, i en diverses iniciatives de caire històric i commemoratiu com quan demanà als jurats de València el 15 de juliol de 1372 que celebressin l'aniversari de la mort del Conqueridor ocorreguda el dia 27 del mateix mes¹⁰⁰³. D'altra banda, en els diversos testaments del Cerimoniós¹⁰⁰⁴ - que foren també enviats a Poblet¹⁰⁰⁵ -, quan es refereix a on vol ser enterrat, invoca als seus dos avantpassats que descansen a Poblet, però sempre és mencionat en primer lloc Jaume I¹⁰⁰⁶. A més, a mesura que el monarca va perfilant els aspectes formals i topogràfics dels mausoleus, deix clar que vol ser sebollit contiguament al seu tresavi¹⁰⁰⁷.

A diferència del rei Pere, Jaume el Conqueridor no tingué clar des de bon principi fer-se enterrar al monestir de Poblet. La seva primera decisió, tal com apareix al testament del 3 d'abril de 1226, fou la d'inhumar-se al monestir de Sixena, «*antecessorum nostrorum*

---

¹⁰⁰² Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 234.

¹⁰⁰³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLII, p. 242.

¹⁰⁰⁴ El primer testament del rei Pere que ens ha arribat data del 1356, v. Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 38. Alexandra Beauchamp va publicar fa un anys un treball en què donava a conèixer un testament i dos codicils inèdits del rei Pere de 1354, v. Alexandra BEAUCHAMP, «Régence et continuité de l'oeuvre royale: un testament et des codicilles inèdits (1354) de Pierre IV d'Aragon», a *Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle série*, 38, 2008, p. 201 – 218.

¹⁰⁰⁵ Tenim una notícia del 5 d'agost de 1351 en què el rei ja ordena portar l'original del seu testament – que desconeixem – a Poblet, v. Josep TRENCHS ÒDNA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 907, p. 260. El 18 de juny de 1359, quan el Cerimoniós envia a Poblet la versió primigènia en llatí de la seva *Crònica general*, també envia al monestir un altre testament original: «vos trametem per lo dit monge lo testament nostre per nos ara novellament fet, lo qual metets en loch segur», v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXXXIX, p. 188 – 189. La voluntat de construcció d'una memòria escrita dinàstica sembla diàfana.

¹⁰⁰⁶ Per exemple, en el primer testament del rei que ens ha arribat, del 18 de novembre de 1356, es refereix a Poblet «*in quo illustris dominus Iacobus abavus et dominus Alfonsus athavus nostri, inclite recordacionis*», v. Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 38, p. 229.

¹⁰⁰⁷ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 250.

sequi vestigia cupientes»¹⁰⁰⁸, juntament amb el seu pare, Pere el Catòlic, i la seva àvia, Sança de Castella, fundadora del cenobi. No obstant, sis anys després, en el testament del 6 de maig de 1232, ja assenyala Poblet com a lloc d'enterrament¹⁰⁰⁹. Segons Stefano Cingolani, aquest canvi d'opinió està motivada pel progressiu distanciament del seu pare, producte segurament de la conquesta de Mallorca i el seu impacte en la percepció que Jaume tenia d'ell mateix¹⁰¹⁰. Deu anys mes tard, en el testament de l'1 de gener de 1242, el Conqueridor ratifica la seva decisió, assenyala el lloc exacte de l'església on vol ser enterrat i la forma del sepulcre: «*Precipimus itaque corpus nostrorum sepeliri in monasterio Populeti et in tumulo non depicto, sed sub terram ante altare Sancte Marie eiusdem monasterii et in loco per quem vadant ad altare transeuntes*»¹⁰¹¹. Finalment, en l'últim testament, del 12 d'agost de 1272, el monarca reafirma el lloc d'enterrament a Poblet - «*In primis autem eligimus sepultura corporis in monasterio Sancte Marie Populeti*» -, tot i modificar l'emplaçament de la seva sepultura, ara situada al costat de la d'Alfons el Cast, fet que demostra la preocupació que també té pel llinatge el tresavi del Cerimoniós: «*et ibi Nostrum corpus sepelire mandamus iuxta monumentum illustris Ildefonsi felicis recordacionis avi nostri, subsequenter, scilicet, post ipsum monumentum volumus enim quod eius monumentum sit prius*»¹⁰¹². Com ha assenyalat Francesca

---

¹⁰⁰⁸ María de los Desamparados CABANES, Ambrosio HUICI (eds.), *Documentos de Jaime I de Aragón, vol. 1 (1216 – 1236)*, València, Anubar, 1976, doc. 78, p. 160.

¹⁰⁰⁹ «*Item eligo sepulturam meam apud monasterium de Populeto*», Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 19, p. 137.

¹⁰¹⁰ Stefano CINGOLANI, *Jaume I: història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 26 – 27. La imatge del rei Pere el Catòlic al *Llibre dels feits* és, en línies generals, negativa. Tot i que el rei Jaume destaca que el seu pare era «lo pus franc rei que anc fos en Espanya», reconeix que era tant «avinent, sí que tant donava, que ses rendes e ses terres ne valien menys», *Llibre dels feits*, capítol 6, p. 54. En un altre passatge de la crònica, el rei insisteix en la nefasta política financera del seu pare: «E tota la renda que nostre pare havia en Aragó e en Catalunya era empenyorada tro als jueus e als sarraïns; e encara les honors, que eren set-centes cavalleries en aquell temps; e nostre pare, lo rei Don Pedro, havia-les totes donades e venudes de cent trenta enfora. E no havíem a un dia, quan nós entram en Montsó, què menjar: si era la terra destruïda e empenyorada!», *Llibre dels feits*, capítol 11, p. 63. Però Pere el Catòlic no és només un rei pròdig i malgastador; és també un faldiller, un «hom de femnes» que la nit abans de la decisiva batalla de Muret «havia jagut amb una dona», de manera que el dia següent «anc a l'evangeli no poc estar en peus, ans s'assec en son seti mentre es deïa». Així, no ha de resultar estrany que la batalla fos un desastre per als seus interessos, «E aquells de la part del rei no saberen rengar la batalla ni anar justats, e ferien cada un ric hom per si e ferien contra natura d'armes», fins al punt que el propi monarca hi perdria la vida: «E aquí morí nostre pare», *Llibre dels feits*, capítol 10, p. 60.

¹⁰¹¹ Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 20, p. 138.

¹⁰¹² Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 21, p. 144. Al final del discurs cronístic, el rei també expressa el seu desig de ser enterrat a Poblet: «E pregam al dit infant En Pere que, la guerra passada, que ell nos faés portar, si moríssim, a Sancta Maria de Poblet, on nós érem ja lleixats», v. *Llibre dels feits*, capítol 564, p. 526.

Español, aquesta darrera referència topogràfica demostra que es tractava d'un enterrament privilegiat. La seva posició, propera a l'altar major, va ser decisiva perquè el Cerimoniós escollís el mateix lloc¹⁰¹³.

Els successors del Conqueridor, no obstant, trenquen amb la tradició d'enterrar-se a Poblet i consoliden dos altres espais d'enterrament. Alfons el Liberal és sebollit al convent de Sant Francesc de Barcelona, seguint possiblement la tradició filofranciscana pròpia de diversos membres de família real pels vols del 1300¹⁰¹⁴, mentre que Pere el Gran i Jaume II el Just escullen el monestir de Santes Creus, on s'erigirà un panteó que podria servir d'inspiració per al Cerimoniós dècades més tard. En primer lloc, el sepulcre de Pere el Gran, patrocinat pel seu fill, que estigué inspirat possiblement en els mausoleus sicilians que coneixia¹⁰¹⁵. En segon lloc, el de Blanca de Nàpols, esposa del Just, pensat com una rèplica al de Pere el Gran però doble, ja que en aquest mausoleu hi ha d'haver lloc també per al seu marit, tal com manifestà aquest en el seu últim testament dictat el 1327. Segons sembla, per a Jaume II el Just aquests enterraments havien de significar l'inici d'un vincle funerari de llarg abast amb Santes Creus que, no obstant, va ser trencat pel seu successor¹⁰¹⁶, ja que Alfons el Benigne, a causa possiblement de la seva profunda espiritualitat franciscana, manà ser enterrat al convent dels franciscans de Lleida¹⁰¹⁷. Aquesta fou una decisió de capital importància ja que, a banda de trencar el projecte dinàstic de Jaume II el Just iniciat a Santes Creus, va permetre al Cerimoniós actuar segons les seves preferències¹⁰¹⁸. El rei Pere trencarà amb el costum dels seus antecessors d'enterrar-se a Santes Creus, una tradició que, al seu torn, significava una ruptura amb la tradició d'enterrar-se a Poblet establerta per Alfons el Cast i Jaume I. Per tant, des de l'òptica del Cerimoniós, possiblement s'estava

---

¹⁰¹³ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 248, nota 23.

¹⁰¹⁴ Constança, la muller de Pere el Gran, també disposa de ser enterrada en aquest convent. Francesca ESPAÑOL, «Formas artísticas y espiritualidad. El horizonte franciscano del círculo familiar de Jaime II y sus ecos funerarios», a Isabel BECEIRO (dir.), *Poder, piedad y devoción. Castilla y su entorno. Siglos XII – XV*, Madrid, Sílex, 2014, p. 383 – 418.

¹⁰¹⁵ Francesca ESPAÑOL, «L'art al servei de Jaume II: els mausoleus dinàstics i el claustre de Santes Creus, portaveus àulics», a *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, 22, 2010 – 2011, p. 165 – 202. V. també Francesca ESPAÑOL, *El gòtic català*, Manresa, Caixa Manresa, Angle, 2002, p. 39 – 75.

¹⁰¹⁶ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 248 – 249.

¹⁰¹⁷ «*Et eligimus sepulturam nostram in monasterio fratrum minorum civitatis Ilerde*», v. Antoni UDINA, *Els testaments...*, doc. 34, p. 202. Sobre el sepulcre, v. Francesca ESPAÑOL, «Formas artísticas y espiritualidad», p. 410 – 414.

¹⁰¹⁸ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 249.

restaurant una tradició primigènia, semblant a la que havien creat els reis d'Aragó a Sant Joan de la Penya o els comtes de Barcelona al monestir de Ripoll¹⁰¹⁹.

Des del moment en què decideix enterrar-se al cenobi populetà, el rei Pere afaforeix el monestir amb un seguit d'empreses dedicades no només a encimbellar-lo i preservar-lo sinó també, evidentment, pensades per al servei de la pròpia monarquia. El panteó i la biblioteca són les construccions per antonomàsia, però n'hi ha d'altres, com ara les cambres règies construïdes durant el llarg abadiat de Guillem d'Agulló (1361 – 1393) al costat de la capella de Sant Esteve, segons Finestres per honrar els diversos monarques que s'allotjaven al monestir¹⁰²⁰, i acabades pels volts de l'any 1375¹⁰²¹, o les poderoses muralles.

La fortificació del monestir.

Ja hem vist que el rei Pere passà la major part del seu regnat en guerra, fet que el va empènyer a emmurallar els indrets estratègics del territori, com ara la ciutat de Barcelona¹⁰²², l'antic palau dels reis de Mallorca a Perpinyà, o el monestir de Poblet. La llarga guerra contra Pere el Cruel de Castella (1356 – 1369) va ser una de les més devastadores per al territori. Tot i que el 1363 el Cerimoniós, tement un atac al recinte populetà, va escriure al comte Enric de Trastàmara per demanar-li que les seves tropes no ataquessin el monestir quan hi passessin, ja que era el lloc on descansaven les restes d'alguns dels seus avantpassats i on havia decidit enterrar-se ell¹⁰²³, el monestir i,

---

¹⁰¹⁹ A banda d'Alfons el Cast i Jaume I, sembla ser que Pere el Catòlic també es volia enterrar a Poblet, tot i que a través d'una decisió papal, un cop mort, fou enviat a Sixena. V. Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 746.

¹⁰²⁰ Segons Finestres, a banda del rei Pere també s'allotjaren a les cambres reals del monestir el rei Carles II de Navarra el 1375 o el primogènit del Cerimoniós, Joan I, el 1389, v. Jaime FINESTRES, *Historia de el Real Monasterio de Poblet...*, vol. I, p. 268.

¹⁰²¹ Jaime FINESTRES, *Historia de el Real Monasterio de Poblet...*, vol. III, p. 198.

¹⁰²² Durant el regnat del rei Pere unes noranta ciutats i viles de Catalunya amplien les muralles, les milloren o les construeixen de nou, v. Manuel RIU, «L'arquitectura militar i l'urbanisme a l'època de Pere el Cerimoniós, 1336 – 1387», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 193 – 198, p. 197.

¹⁰²³ «*Conde como nos hayamos grant devocion al monasterio de Poblet por que en aquell ha sebollidos algunos corpores de nostros predecesores e por que nos havemos en aquell eleydo nuestra sepultura e por questo cupdiçiemos e queremos quel dito monasterio com los frares de aquell e noresmenos los lugares e homens suyos sean catados todas iniurias violencias e offensas e por esto hayamos prendidos aquellos e tengamos dins nostra guardia e proteccion*», v. Frederic MARÉS, *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del Monasterio de Santa María de Poblet*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1952, doc. 26, p. 169 – 170. Uns anys després, en una carta al seu primogènit el 6 de maig de

sobretot, els seus dominis van sofrir el pas de les companyies castellaness¹⁰²⁴. El rei, conjuntament amb l'abat, Guillem d'Agulló, va decidir fortificar Poblet entre finals del 1368 i principis del 1369¹⁰²⁵, tement noves incursions dels exèrcits castellans o de les *grans companyies estrangeres* que vagaven per la península¹⁰²⁶. De totes maneres, un seguit de circumstàncies econòmiques i socials negatives¹⁰²⁷ i la pròpia envergadura de les obres feren que aquestes avancessin tant lentament que van sobreviure al Cerimoniós – el 1421 encara no s'havien culminat la muralla i la majoria de torres, i el 1469 encara s'havia de fer el fossat –, i no s'enllestiren fins al segle XV¹⁰²⁸.

Com ens descriu el pare Altisent, Poblet posseeix una aparença de fortalesa que encara conserva avui en dia. La muralla té 608 metres de perímetre, el mur onze d'alçada i dos de gruix i tot ell està protegit per tretze torres situades als angles. Destaca la porta reial, flanquejada per dues torres, on hi ha esculpit un escut del rei coronat, sostingut per darrere per un àngel i amb dos lleons als costats. A la porta també trobem representacions en relleu de la cimera reial, amb el drac alat i l'escut de Catalunya i dues inscripcions. A la de l'esquerra hi diu HOC: OPUS: INCIPIT: TEMPORE: PETRI: REGIS: ARAGONUM, mentre que a la de la dreta QUI: REGNARE: CEPIT: ANNO: M:CCC:XXX:VII¹⁰²⁹. Amb aquesta representació visual del poder del rei Pere a l'indret d'entrada del monestir, la voluntat d'ingerència del Cerimoniós resulta diàfana. A la mateixa porta monumentalitzada del monestir, s'explica que les muralles es van començar en el regnat del rei d'Aragó Pere, iniciat el 1337. És aquesta una de les diverses

---

1376, el monarca insisteix en la idea de protegir els cossos dels seus avantpassats de les possibles profanacions: «les obres que nos havem fetes fer en aquell [monestir] per enfortir-se, a fi que si males gents entraven en nostra terra, aquell monestir, sepultures dels reys, nostres predecessors que hi jaen, e de les reynes, e la nostra, estiguessin pus segurament e nons pogues esser feta minva en calcigar aquellas», v. Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 44, p. 193 – 194. Les tombes romandrien intactes fins el segle XIX, moment de la destrucció i abandonament del monestir coincidint amb les guerres i la desamortització dels béns eclesiàstics de Mendizábal. Els monjos van abandonar el cenobi arran de la crema de convents de Reus i Barcelona del juliol de 1835. Finalment, el monestir va ser saquejat i profanat el 1836.

¹⁰²⁴ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 333.

¹⁰²⁵ El mateix 1369 el rei Pere dictà unes ordinations per al bon govern i la defensa de la frontera, v. Manuel RIU, «L'arquitectura militar i l'urbanisme a l'època de Pere el Cerimoniós...», p. 195.

¹⁰²⁶ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 333 – 334.

¹⁰²⁷ Entre 1360 i 1378 es produí un important descens de la població als dominis de Poblet, possiblement originada per una mortaldat d'infants el 1362 causada per la pesta, al qual s'hi ha d'afegir la fam, la sequera, la disminució de les rendes i el despoblament de 1375, v. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 339 – 340 i 344.

¹⁰²⁸ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 349.

¹⁰²⁹ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 350.

cunyes del monarca dins de Poblet, juntament amb el panteó i la biblioteca o les cambres règies. És, en definitiva, la creació d'un espai – el del poder regi – dins d'un altre espai – el del poder eclesiàstic.

Els successors del rei Pere.

Tot i tenir un sarcòfag designat al cenobi populetà, Joan I va decidir soterrar-se a l'església del monestir de Montserrat, malgrat deixar el cor i les entranyes a Poblet¹⁰³⁰. Martí l'Humà, en canvi, va mostrar-se decidit a complir escrupolosament els desitjos del seu pare en relació a la continuació del panteó dinàstic populetà¹⁰³¹. L'estima que sentia pel monestir es va traduir en un seguit d'empreses artístiques com ara el palau de gran valor simbòlic que s'hi va fer construir¹⁰³² o el rotlle genealògic realitzat al *scriptorium* del monestir, convertit en lloc de peregrinació de miniaturistes íntimament units a la corona des del moment en què el cenobi esdevingué panteó dinàstic¹⁰³³. Especialment rellevant per als nostres interessos resulta el rotlle dinàstic en pergamí, elaborat abans de la mort del primogènit de Martí l'Humà el 1409, ja que aquest hi apareix representat, i on s'insisteix en l'origen doble del llinatge del qual forma part el rei Martí a partir de la representació en un tronc i dins de cercles dels onze comtes de Barcelona i en un altre i també encerclats dels cinc monarques privatis d'Aragó. Ambdós troncs s'uneixen a partir del matrimoni entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i l'infanta Peronella d'Aragó, representats dins d'un medalló doble, fet que origina la descendència representada pels deu comtes – reis aragonesos fins a Martí l'Humà ja que Martí el Jove, en aquells moments rei de Sicília, no està dins de cap cercle. Es tracta, en definitiva, de

---

¹⁰³⁰ En el seu testament del 29 d'abril de 1387 estableix: «*Et elegimus nostri corporis sepulturam in Ecclesia Monasterii Beate Marie Montisserrati [...] Sic tamen quod cor nostru, et alia viscera sive intrinseca vel intestina nostri corporis, deportentur ad Monasterium Populeti*», v. Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, apèndix I, doc. 11, p. 230 – 231.

¹⁰³¹ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 767.

¹⁰³² L'edifici es començà a construir el 1398, un any després de què el rei Martí decidís fer-se enterrar a Poblet. El 1406 es van paralitzar les obres i el palau no s'arribà a estrenar com a lloc de residència reial. De totes maneres, els treballs arquitectònics i escultòrics decoratius fan d'aquest edifici «una peça clau per arribar a comprendre el fil de les inquietuds renovadores que es manifestaren en l'art català durant els darrers anys del segle XIV i els inicis del segle XV», v. Maria Rosa TERÉS, «El Palau del Rei Martí a Poblet: una obra inacabada d'Arnau Bargués i Françoi Salau», a *D'Art*, 16, 1990, p. 19 – 40, concretament. p. 19.

¹⁰³³ Josefina PLANAS, *El esplendor del gòtic catalán: la miniatura a comienzos del siglo XV*, Lleida, Servei de Publicacions de la UDL, 1998, p. 191 – 196, concretament p. 192.

representar la continuïtat dinàstica, de presentar la successió legítima de la dinastia que ha ostentat el poder real i comtal fins arribar al que hauria de ser l'hereu de la Corona, Martí el Jove, si no hagués mort prematurament el 1409¹⁰³⁴.

Una verdadera celebració del llinatge, en definitiva, ben coherent amb la consciència històrica del rei Martí de ser l'hereu d'un antic llinatge gloriós de comtes – reis, que ha de garantir la unitat dels diversos regnes i principats de la Corona, molt en la línia del pensament del seu pare, el rei Pere¹⁰³⁵. Sota el regnat de Martí l'Humà, i segurament sota el seu impuls, es duen a terme un seguit d'empreses històriques i artístiques de notable rellevància¹⁰³⁶: la còpia del manuscrit de la versió llatina de la *Crònica General* de Pere el Cerimoniós, la *Cronica Regum Aragonum et comitum Barchinone* procedent de San Juan de la Peña¹⁰³⁷, la continuació del manuscrit català de la *Crònica dels Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona*¹⁰³⁸, per englobar els regnats de Joan el Caçador i el propi Martí tot esbossant el que hagués pogut ser la *Crònica del rei Martí*¹⁰³⁹, o el calendari del *Breviarium secundum ordinem cisterciensem*, també conegut com el «Breviari del rei Martí», executat entre 1398 – 1400, on a banda d'indicar-se els òbits de tretze membres de la família reial, des de Pere el Catòlic fins a Joan el Caçador, també s'afegeixen algunes circumstàncies històriques de cada mort, fet que demostra una evident intenció historiogràfica¹⁰⁴⁰ que queda confirmada si tenim en compte que aquest llibre de resos es concep per ser utilitzat al panteó regi del cenobi populetà com a eina també d'exaltació dinàstica i dignificació monàrquica¹⁰⁴¹.

---

¹⁰³⁴ Amadeu SERRA DESFILIS, «La historia de la dinastía en imágenes...», p. 62. Segons aquest autor, al aparèixer tan sols els membres de la família que van ostentar el títol de comte o de rei i al ser el seu ordre el de la successió al tro i no el de la generació, resulta més convenient parlar d'una sèrie dinàstica mes que no pas una genealogia pròpiament dita: p. 58.

¹⁰³⁵ Possiblement, la celebració dinàstica més impressionant del rei Martí és el discurs inaugural a les corts catalanes del 26 de gener de 1406. Lloança als catalans evocant les gestes dels seus avantpassats a la vegada que ressalta els triomfs de la dinastia que ell mateix encarna. El discurs es troba a Ricard ALBERT i Joan GASSIOT (eds.), *Parlaments...*, p. 58 – 73.

¹⁰³⁶ Miquel COLL i ALENTORN, «El rei Martí, historiador...».

¹⁰³⁷ Actualment a la Biblioteca Nacional de París (ms. 1684) Sobre els diversos manuscrits de la crònica de San Juan de la Peña, v. Antonio UBIETO (ed.), *Crònica de San Juan de la Peña*, València, Anúbar, 1961, p. 7 – 14.

¹⁰³⁸ Manuscrit que actualment està a la Biblioteca de la Universitat de Salamanca (ms. 2664)

¹⁰³⁹ Frederic – Pau VERRIÉ (ed.), *Crònica del rei Martí*, Barcelona, [s.n.], 1951.

¹⁰⁴⁰ Miquel COLL i ALENTORN, «El rei Martí, historiador...», p. 308.

¹⁰⁴¹ Josefina PLANAS, «El breviario del rey Martín y la promoción artística de una obra regia vinculada a Poblet», a Francesca ESPAÑOL, María Luisa MELERO, Anna ORRIOLS, Daniel RICO (eds.), *Imágenes y*

5.2.2. El panteó.

5.2.2.1. Introducció.

Els estudiosos que han analitzat les empreses artístiques de Pere el Cerimoniós coincideixen en considerar el panteó dinàstic de Poblet com la culminació de la política de celebració del seu llinatge i culte als avantpassats iniciada als anys 40¹⁰⁴². En aquesta empresa, la memòria visual i la memòria escrita es fusionen – com veurem, el panteó només s’entén si es concep íntimament unit a la biblioteca adjacent – per crear un tot unitari que evidencia plàsticament la concepció del poder del rei. I és que, tal com succeeix amb la resta de panteons que erigeixen els monarques baixmedievals, el monument populetà, si bé en certa manera es concep amb finalitats soteriològiques, és evident que el seu objectiu últim és l’exaltació del llinatge i la glorificació de la monarquia¹⁰⁴³, igual que en la resta d’empreses patrocinades pel Cerimoniós. Aquest doble objectiu queda explicat, com veurem en un apartat posterior, en la interessant acta que acompanya la donació librària del 20 d’agost de 1380 destinada al que havia de ser la llibreria del rei Pere annexa al panteó.

La memòria visual dinàstica.

En els capítols anteriors ens hem ocupat essencialment de la memòria escrita del rei Pere. Tot i que ja ha estat apuntada en el capítol quart, ara és el moment que ens ocupem sistemàticament de la memòria visual, íntimament unida a les altres dues tipologies memorialístiques i dotada també d’una poderosa capacitat comunicativa i propagandística dels interessos de la reialesa. Tal com exposa Joan Molina, sense menystenir l’època de Jaume II el Just, l’apoteosi de la imatge del rei a la Corona d’Aragó es produeix durant el regnat de Pere el Cerimoniós. Aquest fet es tradueix en un seguit d’empreses interrelacionades i que ja hem anat enunciat en capítols anteriors.

---

promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, p. 585 – 598.

¹⁰⁴² Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”: l’escultura al servei de Pere el Cerimoniós», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 209 – 243, concretament p. 215; Frederic – Pau VERRIÉ, «La política artística de Pere el Cerimoniós...» p. 184; Joan MOLINA, «La memòria visual de una dinastia...», p. 232, o Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 241.

¹⁰⁴³ Joan MOLINA, «La memòria visual de una dinastia...», p. 233.

Recopilem-les: 1. Les pomposes i simbòliques cerimònies de coronació a Saragossa, Mallorca i Perpinyà, profusament narrades al discurs cronístic, i les exèquies; 2. La codificació de la litúrgia palatina a través de les *Ordinacions* de la casa reial; 3. La reconstrucció i embelliment de les residències àuliques – pensem per exemple en les cambres reials construïdes al monestir de Poblet; 4. La promoció de diverses imatges del monarca i els seus avantpassats per a distints escenaris com, per exemple, el Saló del Tinell del Palau Real de Barcelona, destí final de la galeria genealògica composta per dinou escultures d'alabastre dels onze comtes i els vuit comtes – reis de Barcelona, o el monestir de Poblet, amb l'imponent panteó dinàstic allà erigit¹⁰⁴⁴.

El panteó de Poblet. Models d'inspiració.

És sabut que el 2 de gener de 1377, el rei Pere el Cerimoniós, de Barcelona estant, declarava el monestir de Poblet panteó oficial de la dinastia i lloc d'enterrament definitiu per a ell i els seus descendents. També disposava que els seus vassalls i súbdits no juressin fidelitat als nous monarques si prèviament aquests no havien disposat de ser sebollits en el cenobi¹⁰⁴⁵. La voluntat del rei Pere seria continuada per quasi tots els seus successors – ja hem vist que Joan el Caçador escollí Montserrat – fins a Ferran el Catòlic, que trià sebollir-se a la Capella Real de Granada amb la seva esposa Isabel¹⁰⁴⁶. És aquesta una decisió d'enorme rellevància: Poblet passava a ser, des d'aquest moment, l'espai d'enterrament col·lectiu dels reis d'Aragó similar al d'altres monarquies europees de la Baixa Edat Mitjana, com ara Saint-Denis per a la monarquia francesa o Westminster per a l'anglesa¹⁰⁴⁷. Ara bé, quin mausoleu actuà de referent per al rei Pere? Van ser les abadies francesa – recordem la predilecció ideològica del rei Pere per la seva monarquia

---

¹⁰⁴⁴ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastia...», p. 221.

¹⁰⁴⁵ Ricardo DEL ARCO, *Sepulcros de la Casa Real de Aragón*, Madrid, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, 1945, p. 58 – 59. De totes maneres, en un document del 26 de novembre de 1380 dirigit al seu primogènit, el rei no es mostra tant contundent, ja que simplement manifesta al futur Joan I que espera que «com a bon fill seguirets les peades nostres e de nostres predecessors» pel que fa a sebollir-se a Poblet i li pregunta això li «plaurà», v. Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 49, p. 198 – 199. V. també Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 760, nota 368.

¹⁰⁴⁶ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 760.

¹⁰⁴⁷ A partir d'aquest moment, el monestir es convertiria, en el si de l'imaginari del nacionalisme català, en uns dels llocs de memòria de referència dels catalans i erigit en símbol nacional juntament amb el monestir de Montserrat. V. Albert BALCELLS, *Llocs de memòria dels catalans*, Barcelona, Proa, 2008, p. 235 – 254.

veïna – o anglesa? O potser va ser algun panteó regi peninsular, com ara el de Ripoll, San Juan de la Peña, San Isidoro de León o Santiago de Compostela?

Marta Serrano descarta totes aquestes referències i llança una hipòtesi força plausible, la de considerar la capella de la Trinitat de la catedral de Mallorca com el model en el qual s'inspirà el rei Pere per al panteó populetà¹⁰⁴⁸. Els reis de Mallorca, semblantment als de la Corona d'Aragó, també van utilitzar l'arquitectura com a via de prestigi i símbol de poder. És partint d'aquesta premissa que cal entendre l'inici de la construcció de la Seu de Mallorca a principis del segle XIV, projecte unit íntimament a les aspiracions dels sobirans insulars de posseir un panteó dinàstic. És Jaume II de Mallorca, mort el 1311, el que vinculà els dos projectes el 1306 en un codicil que afegí al seu testament. Si bé la catedral es construiria en pocs anys, el panteó resultaria un projecte fracassat. Tot i que la capella de la Trinitat es construiria en poc temps, ja que pels volts del 1311 sembla estar molt avançada, la tràgica històrica de la dinastia privativa mallorquina frustraria el projecte funerari dinàstic¹⁰⁴⁹. Serrano, citant a Gabriel Alomar, afirma que l'art mallorquí promogut pels reis no es podia inspirar en els models de la cort barcelonina no només per motius d'orgull de mecenatge i prestigi cultural dels mallorquins, sinó també pel fet que les seves promocions artístiques constituïen un instrument polític i diplomàtic¹⁰⁵⁰. De la mateixa manera que ocorre, com hem vist, en el camp legislatiu amb la còpia i traducció quasi literal de les *Leges palatinae* com a base de les *Ordinacions de casa i cort* o com passa, com veurem, amb la biblioteca, creu Serrano que el rei Pere podria haver quedat impressionat per una obra del seu arxienemic, en aquest cas pel simbolisme i l'estructura de la Capella Reial mallorquina, i la podria haver utilitzat com a punt d'inspiració, tot i que no com a model *stricto sensu*, per al seu projecte funerari populetà¹⁰⁵¹.

---

¹⁰⁴⁸ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 761.

¹⁰⁴⁹ Francesca ESPAÑOL, *Els escenaris del rei: art i monarquia a la corona d'Aragó*, Manresa, Angle, 2001, p. 24.

¹⁰⁵⁰ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 762.

¹⁰⁵¹ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 764.

5.2.2.1. El procés de construcció de les tombes.

Sigui aquesta hipòtesi encertada o no, el que ens confirma l'abundant documentació artística exhumada sobre el procés constructiu i els diversos testaments de monarca és la implicació directa del rei Pere en el projecte de construcció del panteó, en qualitat de promotor. El Cerimoniós, personalment, dictarà diverses qüestions tècniques i decoratives als diversos escultors directors de les obres – Pere de Guines, Aloi de Montbrai, Jaume Cascalls i Jordi De Déu – de manera molt similar a com actua amb els diversos redactors de les cròniques règies – recordem la carta del 8 d'agost de 1375 amb diverses indicacions a Bernat Descoll sobre com ha de procedir en la redacció de la seva *Crònica* personal – o a la manera com es prepara els discursos a corts. Al ser ja una qüestió molt ben estudiada i resolta, ens limitarem a fer un repàs ràpid del procés constructiu, parant especial atenció als moments de coincidència amb les altres empreses impulsades pel Cerimoniós com ara la redacció de la *Crònica general* i la seva *Crònica particular*¹⁰⁵².

Com ha indicat Joan Molina, el projecte del panteó populetà es va plantejar des del seu inici com un «*work in progress*», és a dir, sense estar totalment definit i, per tant, susceptible de ser objecte de successives modificacions pròpies d'una obra oberta a innovacions tant pel que fa al concepte com pel que fa al disseny¹⁰⁵³. La primera notícia recollida per Frederic Marés data del 1340, moment en què el rei Pere també concep la galeria dinàstica del Saló del Tinell del palau reial de Barcelona¹⁰⁵⁴ i moment també en què comença a aplegar materials per a la redacció de la *Crònica General* de seu

---

¹⁰⁵² Sobre el procés constructiu del panteó de Poblet, v. Eduard TODA, *Panteones reals de Poblet*, Tarragona, Suc. de Torres & Virgili, 1935; Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*; Ricardo DEL ARCO, *Sepulcros de la Casa Real de Aragón...*; Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 292 – 332; Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”...», p. 215 – 226; Francesca ESPAÑOL, *Els escenaris del rei...*, p. 164 – 168; Maria Rosa MANOTE, Maria Rosa TERÉS, «El panteó reial de Poblet», a *L'art gòtic a Catalunya. Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 183 – 198; Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastia...», p. 232 – 238, i Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 251 – 267.

¹⁰⁵³ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastia...», p. 235.

¹⁰⁵⁴ Les primeres notícies de l'encàrrec per part del rei Pere al mestre Aloi de Montbrai de les dinou estàtues d'alabastre, onze dels primers comtes de Barcelona i 8 dels comtes – reis d'Aragó, daten de 1342: v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CXII, p. 124 – 125. De totes maneres, tal com ha fet notar Josep Bracons, quan el 1340 el rei demana que es faciliti el transport d'uns blocs d'alabastre «*de aliquibus partibus*» cap a Barcelona amb motiu d'unes obres que el mestre Aloi ha de realitzar al palau reial, és possible que es tracti ja d'aquest projecte exaltació dinàstica, v. Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”...», p. 213.

regnat¹⁰⁵⁵. Per tant, podem plantejar que a principis de la dècada del 1340, just quan el rei està duent a terme la gran campanya que marcarà el seu regnat com és la conquesta i reincorporació del regne de Mallorca a la corona d'Aragó, el Cerimoniós comença a plantejar les grans empreses de celebració del seu llinatge. Les dificultats financeres, constants durant tot el regnat del monarca, dificultaran i allargaran el procés constructiu, que serà replantejat en diverses ocasions.

El **primer projecte** de panteó funerari, seguint a Francesca Español, sembla ser que mai s'arribà a materialitzar i no passà d'ésser una simple declaració d'intencions¹⁰⁵⁶. El Cerimoniós promet enterrar-se a Poblet el 13 d'agost de 1340¹⁰⁵⁷ i el 7 d'octubre del mateix any escull com a mestres escultors del seu sepulcre a Aloi i Pere de Guines. Aquest projecte inicial sembla ser que consistia en una simple tomba per al rei Pere similar a un túmul¹⁰⁵⁸.

Segon projecte. A finals de la dècada dels quaranta, en un moment de relativa calma després d'esclafar la revolta de les unions, i coincidint molt possiblement amb l'inici de la redacció de la seva crònica personal¹⁰⁵⁹, el Cerimoniós torna a ocupar-se del panteó populetà. En el contracte establert el 24 de novembre de 1349 amb els mestres Aloi i Jaume Cascalls – Pere de Guines ha desaparegut – s'estableix que s'ha de construir un sepulcre per al Cerimoniós, un altre per a la seva muller Elionor de Sicília, i dos més per a les difuntes esposes del rei, Maria de Navarra i Elionor de Portugal¹⁰⁶⁰. El material escollit és l'alabastre procedent de les canteres de Beuda. Les pedres es transporten per terra i per mar¹⁰⁶¹.

---

¹⁰⁵⁵ El rei posseeix el *De Rebus Hispaniae* almenys des de principis de 1342. El 4 de gener d'aquest any, Miquel Pérez Çapata li entrega un «librum Canoniarum Hispaniae», v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CX, p. 123.

¹⁰⁵⁶ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet», p. 251 – 252.

¹⁰⁵⁷ Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 1, p. 143 – 145.

¹⁰⁵⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. LXIV, p. 60 – 62; Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 2, p. 145 – 146.

¹⁰⁵⁹ Stefano CINGOLANI, *La memoria dels reis...*, p. 208.

¹⁰⁶⁰ Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 4, p. 147 – 149. Document transcrit parcialment a Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, p. 61, nota al peu.

¹⁰⁶¹ El 26 de febrer de 1352, per exemple, el rei ordena a Guillem Amarell que proporcioni als mestres Aloi i Cascalls «una carreta ab la qual puxen portar les pedres de la sepultura nostra et de les altes Reynes mullers nostres de bona memòria, tro a la mar», Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 9, p. 153 – 154.

Una carta del rei als mestres Aloi i Cascalls del 17 d'abril de 1354 testimonia les primeres modificacions a aquest segon projecte: l'aplicació sobre l'alabastre de la tècnica del daurat, de policromia i, finalment, d'una crosta de vidre blau niellada en or que el rei Pere havia vist en una obra del taller de Jaume Cascalls. També és el primer cop que es mencionen els plorants que s'instal·laran als laterals dels sarcòfags¹⁰⁶².

Tercer projecte. L'estiu de 1360, Pere idea construir un arc entre els pilars del creuer per col·locar-hi damunt els sarcòfags¹⁰⁶³. Inicialment a càrrec de mestre Aloi, Pere corregeix l'altura. De totes maneres, tot i la correcció, l'obra cedeix i Pere disposa alguns anys després, el 1370, que l'arc sigui fortificat¹⁰⁶⁴. Les obres aniran a càrrec de Cascalls, que pren la direcció de les obres entre febrer i maig de 1361, el qual s'escaparà molts cops provocant la indignació del rei¹⁰⁶⁵. El 1364, un any després de la col·locació del primer arc, el rei té la idea de què un segon arc paral·lel a l'altra banda del creuer l'obra tindria més magnificència¹⁰⁶⁶. Inicialment només volia ubicar a l'arc Jaume I, però quan el 1364 decideix erigir un segon arc, opta per emplaçar les sepultures de Jaume I i la seva amb les seves esposes al costat de l'Evangeli i, a l'arc que ja estava construït, reubicar la d'Alfons.

En la reforma de projecte destaca la ubicació elevada dels sepulcres, que visualment guanyen en dignitat i solemnitat, ja que s'assimilen als dels sants. En segon lloc, la integració dels seus predecessors en el seu pla sepulcral, que comença a assimilar-se a un panteó dinàstic¹⁰⁶⁷. La posició elevada dels sepulcres s'ha explicat com una solució al problema de pas que causaven els sepulcres ubicats al terra. L'abril de 1359 - recordem que al cap d'un mes el rei envia els primers llibres cap al monestir -, Pere havia sol·licitat que la seva tomba i la de Jaume I es col·loquessin de tal manera que es pogués passar entremig¹⁰⁶⁸. Possiblement, a la visita de 1360, el rei i l'abat van veure la insuficiència espacial entre ambdues sepultures, que feia nosa a la litúrgia, i van idear la opció de

---

¹⁰⁶² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. II, doc. CII, p. 103 – 104; Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 12, p. 155 – 156.

¹⁰⁶³ Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”...», p. 217.

¹⁰⁶⁴ Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”...», p. 218.

¹⁰⁶⁵ Josep BRACONS, «“Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”...», p. 218 – 219.

¹⁰⁶⁶ Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 40.

¹⁰⁶⁷ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 750.

¹⁰⁶⁸ Ricardo DEL ARCO, *Sepulcros de la Casa Real de Aragón...*, p. 189.

col·locar-les a certa altura a través d'un arc¹⁰⁶⁹. Pel que fa a la integració dels seus predecessors en el projecte funerari, hi podem veure ja els primers signes de gestació del futur panteó dinàstic.

Un dels grans encerts del projecte és el disseny als anys seixanta dels dos enormes arcs escarsers entre els pilars del creuer per sostenir els sepulcres¹⁰⁷⁰. Seguint una cuidada i simbòlica organització, de tipus dinàstic, les restes d'Alfons i Jaume I, disposades en tombes dobles, encapçalen cada un d'aquests arcs. A continuació, venen les tombes dedicades a les esposes de Pere i els seus successors al tro. A partir d'aquest esquema compositiu es representen les imatges dels jacents en les cobertes i tot un ampli repertori d'iconografia funerària a les cares exteriors, recreat sobre fons brillants de vidre esmaltat. Els arcs, a banda de facilitar la circulació dels monjos cistercencs per la zona del creuer, permeten elevar un gran nombre de tombes i col·locar els cossos dels monarques a les altures: es trencava així una llarga tradició pel que fa als sepulcres originals d'Alfons i Jaume I, de situar les restes a nivell del terra. El rei ho feia de manera conscient: se'ns conserven indicacions precises realitzades pel rei sobre la forma i altura dels arcs. La disposició aèria de les restes dels membres de la dinastia aragonesa, suspesos entre el cel i la terra al mig del creuer, concedia per si sola un alt valor sacralitzador i simbòlic, i recordem que el rei es presentà al llarg de tota la seva vida com un representat d'una monarquia sagrada, com un intermediari entre Déu i els homes.

Finalment, cal mencionar els dos baldaquins de fusta incorporats entre el 1380 i 1386. Situats damunt dels arcs per oferir una cobertura solemne a les tombes, accentuen el caràcter escenogràfic del disseny. La possible inspiració en la tomba de Pere el Gran o Jaume II de Santes Creus no seria una hipòtesi descartable, i més tenint en compte que l'obra té una clara inspiració en les efígies de Jaume II i Blanca d'Anjou de Santes Creus pel que fa a la recreació dels monarques sobre cobertes inclinades, fet que permet que les imatges es dirigeixin a l'espectador en comptes de mirar cap amunt com succeeix en la majoria de sepulcres medievals¹⁰⁷¹. Això dóna lloc a una composició fortament dramàtica. Les imatges, tot i estar a una alçada notable, interactuen amb l'espectador,

---

¹⁰⁶⁹ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 752.

¹⁰⁷⁰ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 237 – 240.

¹⁰⁷¹ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 238.

són efigies pensades per ser contemplades. Es tracta, en definitiva, de projectar el panteó com un espectacle, com un gran aparell iconogràfic pensat per ser vist i admirat per un públic selecte. Una proposta que el conjunt funerari de Poblet, per la seva monumentalitat i les seves múltiples imatges, desenvolupa fins a un nivell i intensitat desconeguts fins llavors a la Corona. De nou, com diu Joan Molina, imitar per tal superar¹⁰⁷².

5.2.2.2. El panteó: alguns aspectes artístics i iconogràfics.

La iconografia del panteó populetà ha estat objecte d'estudis reeixits¹⁰⁷³, de manera que només farem esment dels aspectes més rellevants. Ens trobem davant d'enterraments reials que estan ordenats cronològicament i seguint la devoció que el promotor, Pere el Cerimoniós, els hi professava. Alfons el Cast i Jaume I ocuparen la zona més oriental dels arcs. El costat nord, de l'Evangeli, essent el més rellevant litúrgicament, fou elegit pel rei Pere i les seves esposes, com s'ha esmentat. Així, al costat nord estaven: Jaume I, Pere el Cerimoniós, Maria de Navarra, Elionor de Portugal, Elionor de Sicília, Ferran d'Antequera. En canvi, al costat sud, el de l'Epístola, s'hi enterraren: Alfons el Cast, Joan I, Mata d'Amanyac, Violant de Bar, Joan II, Joana Enríquez.

Les inhumacions es visualitzen a través de les figures jacentes que presideixen les cobertes. La indumentària i les insígnies reials permeten identificar-los. Alfons el Cast i Jaume I apareixen representats com a rei i com a monjo. El recurs al doble retrat permet corregir una anomalia derivada del fet que tant Alfons com Jaume, al haver-se enterrat al monestir sense les seves esposes i al no estar al sarcòfag, tampoc se les podia representar sobre la coberta. El fet que els jacentes vesteixin l'hàbit religiós és quelcom comú en l'art funerari dels diversos territoris peninsulars a l'època gòtica¹⁰⁷⁴. No obstant, durant el s. XIV, la doble efigie queda restringida a l'àmbit català, on arriba de la mà d'artífexs francesos. Ho veiem, per exemple, al sepulcre de la reina Elisenda de

---

¹⁰⁷² Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», P. 234.

¹⁰⁷³ Per exemple les descripcions de Francesca ESPAÑOL: «El panteón dinástico de Poblet...», p. 262 – 265.

¹⁰⁷⁴ Francesca ESPAÑOL, «Los indumentos del cuerpo a la espera del Juicio Final», a Joaquín YARZA, *Vestiduras ricas: el Monasterio de las Huelgas y su época, 1170 – 1340*, <catálogo de la exposición>, Madrid, 2005, p. 83 – 88.

Montcada al monestir de Pedralbes¹⁰⁷⁵. La doble efígie també subratlla la pertinença del difunt a un determinat estament i la seva adhesió espiritual a la vida monàstica; a més, reflecteix sobre la coberta allò que el sarcòfag oculta. Des d'època altmedieval, la institució de la *familiaritas* afavorí la inhumació de molts laics amb l'hàbit de l'ordre a la que se sentien vinculats espiritualment i amb la qual havien establert un pacte¹⁰⁷⁶.

El panteó com a símbol de la pugna entre el rei i l'estament eclesiàstic.

Amb la construcció de la biblioteca a Poblet, es creava un espai del rei dins de l'espai monàstic. Les torres, el palau, les tombes de l'altar i la biblioteca són quatre cunyes del Cerimoniós dins de Poblet. Anteriorment, la monarquia havia perseguit una sinergia, una sincronia d'interessos amb els poders religiosos, com seria el cas de Jaume I, enterrat amb hàbit religiós. Al s. XIV, en canvi, la monarquia busca crear els seus espais propis dins del monestir. A mesura que el disseny arquitectònic del monument es fa més complex gràcies a la triple combinació d'arcs, sepulcres i baldaquins, la tensió dialèctica entre el propi panteó i l'arquitectura del temple que l'acull augmenta¹⁰⁷⁷. Aquesta tensió entre el poder regi i el poder eclesiàstic, representat pel monestir, es present també a la *Crònica personal* del rei Pere, en el moment de la coronació, com també als sermons regis, i més encara quan es produeixen en escenaris com una catedral. El rei pretén, en un cert sentit, usurpar les funcions dels eclesiàstics per situar-se més a prop de la divinitat, tot recordant que ell és el representant de Déu a la terra.

Segons Francesca Español, no observem cap rastre d'espiritualitat al panteó de Poblet¹⁰⁷⁸. El rei Pere es fa enterrar amb la indumentària i les insígnies règies, fet que reforça la imatge que tenia de si mateix. Si tenim en compte totes les dificultats que el monarca va tenir al llarg de la seva vida, la seva posició té sentit. Sap que tenia a Déu de la seva part i això ho demostra, com hem vist, al capítol inicial de la crònica i ho recorda al text cronístic quan narra els episodis més delicats de la seva biografia política: va

---

¹⁰⁷⁵ Francesca ESPAÑOL, «L'univers d'Elisenda de Montcada i el seu patronatge sobre el monestir de Pedralbes», a *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, 25, 2013 – 2014, p. 9 – 35, concretament p. 22 – 32.

¹⁰⁷⁶ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 262.

¹⁰⁷⁷ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 238.

¹⁰⁷⁸ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 280.

néixer setmesó però va sobreviure, va ser rei per una acció doble de la providència i regnà durant cinquanta-un anys superant guerres i tota mena de conflictes interns.

Hem vist al llarg dels capítols que la gran majoria de les manifestacions públiques del rei tenen un marcat caràcter retòric i propagandístic amb l'objectiu de mostrar als súbdits la glòria del poder real. Des dels sermons a corts, passant per les cròniques, fins a la litúrgia de les ordinacions de la casa real o de la coronació, tots es basen en una cuidada i espectacular presentació del monarca, que vol impressionar a l'auditori. El disseny del panteó també. Amb les seves grans arcades a ambdues bandes del creuer; les tombes, algunes d'elles dobles, col·locades a les altures i les figures dels jacents enfocades cap als espectadors; amb uns sepulcres brillants gràcies a la policromia dels materials; amb uns baldaquins esvelts pintats i, finalment, amb una àmplia i vistosa col·lecció de cimeres, escuts i epitafis repartits arreu. És el panteó un espectacle visual destinat a glorificar la memòria de la dinastia i a ser vist no només pels monjos de Poblet sinó també pels nobles visitants del monestir. Aquest fet entronca amb la llibreria que el rei va pretendre construir allí; l'alta gran cunya establerta pel poder regi a Poblet i que passem a analitzar a continuació.

5.2.3. La biblioteca del rei a Poblet.

5.2.3.1. Introducció.

Durant el segle XIII, a l'àmbit de la Corona d'Aragó, els monestirs comencen a perdre protagonisme en detriment dels palaus reials com a àmbits preferencials d'elaboració de les gestes de la monarquia aragonesa i projecció històrica del llinatge reial¹⁰⁷⁹. De totes maneres, el fet que monestirs com ara el de Ripoll, estretament vinculats a la monarquia, cedissin la seva importància a la cancelleria règia en quant a nuclis conformadors de textos historiogràfics, no significa que perdessin importància en

---

¹⁰⁷⁹ Stefano CINGOLANI, «Del monasterio a la cancellería. Construcción y propagación de la memoria dinástica en la Corona de Aragón», a Pascual MARTÍNEZ SOPENA i Ana RODRÍGUEZ (eds.), *La construcción medieval de la memoria regia...*, p. 365 – 387.

aquest terreny. El seu prestigi arrelat, el seu caràcter sagrat i la seguretat que ofereixen les seves biblioteques segueixen fent dels monestirs llocs especialment adequats com a reserves de memòria àulica¹⁰⁸⁰. Els cenobis, així, romangueren com a dipòsits de la memòria visual de la dinastia, però també de l'escrita¹⁰⁸¹.

Pere el Cerimoniós, conscient del rol jugat pels monestirs de la corona com a dipòsits de memòria règia i dinàstica, envia les obres historiogràfiques que patrocina als principals cenobis de la Corona. El 1366, coneixedor de la importància jugada en la preservació i difusió de la primitiva memòria dinàstica, envia a Santa Maria de Ripoll, un «dels pus solemnes e antichs monestirs que nostres predecessors han hedificats e fundats en nostra senyoria»¹⁰⁸², un còdex de la seva *Crònica general* per tal que hi «sia hauda memoria dels reys d'Aragó e dels comtes de Barchinona»¹⁰⁸³. Aquest manuscrit, corresponent a la traducció catalana de la primitiva versió llatina de la crònica - tramesa pel rei a Poblet el 18 de juny de 1359 – l'envia el monarca a Ripoll ja que les cròniques que hi ha al cenobi, és a dir les *Gesta comitum Barcinonensium*, «no són ten complides ne ten ben ordenades»¹⁰⁸⁴ com les que ell acaba de compilar, i també perquè vol que l'abat les continuï: «pregant vos que l dit llibre [...] continuan de nos e dels altres reys qui apres nos seran d'Arago e de Sicilia»¹⁰⁸⁵ - el manuscrit enviat a Ripoll conté, en efecte, dues breus biografies de Pere el Cerimoniós i Joan el Caçador¹⁰⁸⁶. El rei també envia un exemplar de la versió llatina definitiva de la mal anomenada *Crònica de Sant Joan de la Penya* a la catedral de València abans del 1372¹⁰⁸⁷ i una traducció a l'aragonès

---

¹⁰⁸⁰ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 232.

¹⁰⁸¹ El monestir de Sixena, fundat per Sança de Castella, àvia del Conqueridor, es convertí també en un autèntic dipòsit de memòria al segle XIII a partir de l'establiment d'un arxiu de memòria règia, v. Maria BONET, «Identidad de las hospitalarias en la corona de Aragón (siglos XII – XIII)», a *Memoria y civilización*, 17, 2014, p. 43 – 87, especialment p. 73 – 77.

¹⁰⁸² Sobre el rol jugat pel monestir de Ripoll com a nucli preservador i propagador de la memòria dinàstica del casal de Barcelona v., per exemple, Stefano CINGOLANI, «Del monasterio a la cancillería...», p. 366 – 378.

¹⁰⁸³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXVI, p. 212.

¹⁰⁸⁴ Ens podem imaginar al Cerimoniós satisfet al veure la crònica enllestida i convençut que és molt millor que la font de la qual ha extret gran part de la informació per elaborar la seva obra. El rei es mostra, així, com un continuador i, a la vegada, corregidor a l'alça de la tradició.

¹⁰⁸⁵ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXVI, p. 212.

¹⁰⁸⁶ Correspon, segurament, al manuscrit 2.664 de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca. Aquest fet és una bona mostra del caràcter obert que posseeixen les cròniques medievals, autèntics textos en moviment, sempre susceptibles de ser intervinguts i continuats segons les necessitats.

¹⁰⁸⁷ El 15 de juliol de 1372 el rei escriu als jurats de València i fa referència a «lo libre de les corniques (sic) que nos donam a la seu de Valencia»: v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLII, p. 242.

a Joan Fernández de Heredia¹⁰⁸⁸. En paral·lel, el monarca també diposita exemplars de les seves obres als nous escenaris de reserva de la memòria dinàstica¹⁰⁸⁹. Així, a l'octubre de 1368 el Cerimoniós paga una còpia en pergamí de la *Crònica General* perquè sigui dipositada «perpetualment» a l'arxiu de Barcelona¹⁰⁹⁰.

Tot i aquesta disseminació dels diversos exemplars d'una obra historiogràfica impulsada pel rei per diversos indrets rellevants i significatius del territori que ens situen, en certa manera, en quelcom similar a una voluntat de territorialització del poder i de garantir la conservació del seu llegat, és el cenobi de Poblet el principal beneficiari de les donacions libràries fetes pel rei Pere. A partir d'una clara concepció de la memòria escrita com a complement de la visual en determinats contextos, el Cerimoniós, després d'escollir Poblet com a *locus* funerari de la dinastia, decideix que també sigui el dipòsit de la memòria escrita¹⁰⁹¹. Tot i que els primers enviaments de llibres al cenobi populetà es documenten a finals de la dècada dels 50, coincidint amb l'enllestiment de la primera versió en llatí de la *Crònica General*, la majoria seran enviats durant els últims anys de vida del rei i, especialment, l'agost de 1380, moment en què el monarca solemnitza la donació librària al monestir, a través d'una pomposa acta de regust classicitzant.

La funció instrumental en relació al panteó que el rei Pere atorga a la biblioteca que vol fer construir al monestir de Poblet queda perfectament demostrada amb el fet que la majoria dels vint-i-dos llibres que el rei dóna al cenobi el 1380 són llibres d'història i, concretament, cròniques dinàstiques. La biblioteca, conservant la memòria de la il·lustre dinastia dels reis d'Aragó, es converteix en el complement perfecte del panteó dinàstic.

Per tant, en algun moment abans d'aquesta data, el rei Pere havia enviat a la catedral de València un exemplar de la *Crònica General*.

¹⁰⁸⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXLVIII, p. 238 – 239.

¹⁰⁸⁹ Quelcom similar ocorre pel que fa a les imatges. Així, per exemple, el 1358 el Cerimoniós pregunta a l'abat de Ripoll «en quina manera e forma són figurats e pintats tots los comtes de Barchinona» que estan allà enterrats. El rei Pere vol saber «en quina edat és figurat e en quina forma e de quina color portave cascú los cabells del cap e de la barba, e si portava garceta, e en quina manera és vestit cascun de mantells e de cotes e d'altres vestidures, e si tenen o porten res en lo cap, e que té cascun en cascuna man», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXXXIV, p. 185 – 186. El vell monestir comtal entès com a dipòsit de textos, però també d'imatges. D'altra banda, aquest document també resulta altament explicatiu de la manera de procedir del Cerimoniós: en ple procés de construcció del panteó populetà, voldria saber com eren les indumentàries dels reis de finals del segle XII per comparar-les amb les de finals del segle XIII – Jaume I i Alfons el Cast – que havien de ser esculpides a Poblet, v. Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 255 – 256.

¹⁰⁹⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXXV, p. 218.

¹⁰⁹¹ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 278.

D'altra banda, el fet que, com hem vist, durant el regnat de Martí l'Humà s'elabori possiblement al *scriptorium* del cenobi l'espectacular *rotlle genealògic de Poblet* probablement corrobora la idea de la glorificació dinàstica¹⁰⁹².

La protagonista d'aquest apartat és la biblioteca populetana del Cerimoniós. En primer lloc, repassarem les relacions libràries que el rei Pere estableix amb Poblet des del principi del seu regnat: veurem que els llibres que el monarca dóna al monestir i també els que encarrega copiar configuren el substrat ideològic del rei, que reapareix iconogràficament al panteó, i constitueixen alguns dels materials emprats també per a la redacció de la *Crònica General* i la seva *Crònica* personal: la figura de Jaume I i la seva crònica és l'exemple paradigmàtic. A continuació, dirigirem l'atenció a la important acta de donació de l'agost de 1380, molt ben estudiada ja per Jordi Rubió i Balaguer, i ens centrarem primerament en els elements clau del prefaci – les idees del rei sobre la fama i la història, el seu embolcall classicitzant o la funció que ha de tenir la biblioteca populetana – per passar finalment, a analitzar alguns dels llibres enviats al monestir en tant que exemples dels diversos referents ideològics del rei Pere, plasmats també en el seu discurs cronístic.

5.2.3.2. Demandes de llibres al monestir

El monestir de Poblet, en qualitat de centre de producció textual¹⁰⁹³, serà objectiu de demandes libràries per part del rei Pere, bàsicament d'obres litúrgiques i essencialment

---

¹⁰⁹² Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 253, nota al peu 27.

¹⁰⁹³ Una breu introducció al paper fonamental jugat pels monestirs en la transmissió del coneixement durant l'Edat Mitjana a Susana GUIJARRO, «El saber de los claustros: las escuelas monásticas y catedralicias en la Edad Media», a *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*, CLXXXIV 731, maig – juny del 2008, p. 443 – 455. Un treball de referència és el de Jean LECLERQ, «Les études dans les monasteres du Xe au XIe siècle», a *Los monjes y los estudios. IV Semana de Estudios Monásticos, Poblet, 1961*, Poblet, Abadia de Poblet, 1963, p. 105 – 117. Sobre llibres i monestirs medievals es pot consultar, per exemple, Agustí ALTISENT, «Libros y economía en los monasterios de la Edad Media», a *Yermo*, vol. 5, núm.1, 1967, p. 1 – 12; Josep Antoni IGLESIAS, «La cultura dels clergues a la Catalunya baixmedieval a través de les seves biblioteques», a *Analecta sacra tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, vol. 67, núm. 1, 1994, p. 93 – 103; Josep Antoni IGLESIAS, «El clero catalán y la lectura en la época bajomedieval», a Joaquín GÓMEZ – PANTOJA, Carlos SÁEZ (coord.), *Las diferentes historias de letrados y analfabetos: actas del Congreso celebrado em Pastrana, 1 a 3 de julio 1993*, Alcalá, Universidad de Alcalá, 1994, p. 135 – 145, o Antonio LINAGE, «Libros en los monasterios: producción y consumo», a *Anales de documentación*,

durant els primers anys del regnat del rei. El 6 de juliol de 1342, per exemple, en una carta adreçada a l'abat, el Cerimoniós, després d'expressar la devoció que sent per l'ordre del Cister, demana a l'abat de Poblet un breviari que ha de contenir tot el Saltiri ja que vol resar les hores de l'Ofici diví segons el ritu de l'orde¹⁰⁹⁴. Uns anys més tard, l'1 de març de 1347, el Cerimoniós demana a Ponç de Copons un epistolari i un evangeliari per a la seva capella¹⁰⁹⁵.

La còpia del *Llibre dels feits* de 1343 i la seva influència en l'inici de la *Crònica personal* del Cerimoniós.

La importància del monestir de Poblet com a centre de producció textual queda palesa en un esdeveniment de capital rellevància ocorregut durant l'abadiat de Ponç de Copons i que relaciona de manera directa el cenobi amb el rei Pere: la còpia al monestir de la versió catalana de la crònica de Jaume I, el *Llibre dels feits*, que el Cerimoniós encarregà a l'abat Ponç a partir d'un original avui perdut, i que cal situar en el context d'altres actes propagandístics a favor del Conqueridor, font de poder de primera magnitud per a la institució monàrquica. Recordem que el rei promocionà una altra còpia de la crònica del seu rebesavi el 1380 feta per Joan de Barbastre, avalà probablement també la traducció a l'aragonès de Juan Fernández de Heredia, i instituí la commemoració de la mort del rei Jaume cada 27 de juliol, entre altres actes. Com que ja s'han dedicat força estudis al manuscrit de Poblet, repassarem el tema de manera sumària i farem especial incidència en aquells aspectes més interessants de cara al nostre estudi¹⁰⁹⁶.

8, 2005, p. 125 – 143. Diversos catàlegs de biblioteques monàstiques medievals peninsulars a Charles FAULHABER, *Libros y bibliotecas en la España medieval...*

¹⁰⁹⁴ «Cum ob intime devocionis affectum quem ad ordinem vestrum gerimus et habemus, proponamus Horas divinas iuxta ipsius ordinis regulam et consuetudinem imitare. Idcirco vos attente precamur quatenus per huius latorem vel quam citius poteritis nobis unum Breviarum, iuxta morem dicti ordinis, correctum et completum in se, continens Salterium», Josep TRENCHS ÒDNA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 698, p. 206.

¹⁰⁹⁵ Josep TRENCHS ÒDNA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 810, p. 235.

¹⁰⁹⁶ Alguns estudis sobre la còpia del *Llibre dels feits* de 1343 a Poblet: Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, p. 238 – 245; Antoni FERRANDO, «A la recerca de l'arquetip del *Llibre dels feits* del rei en Jaume I. Una tradició rica i multilingüe (Primera part)», a *Estudis Romànics*, 36, 2014, p. 185 – 221; Francisco GIMENO BLAY, «Produir llibres manuscrits catalans (segles XII – XV)», a Lola BADIA, Míriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ, *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII – XV)*, Barcelona, Curial, PAM, 2002, p. 115 – 149; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Nous documents sobre la Crònica del rei En Jaume», a *Estudis Universitaris Catalans*, 2, 1908, p. 9 – 12; Antoni RUBIÓ I LLUCH, «La crònica del rey en Jaume en el XIV^{en} segle...»; Ferran

L'11 de setembre de 1343, el rei Pere escriu a l'abat Copons i li reclama un manuscrit «*papireo libro nostro*» que conté «*gestis sive recordationis domini Jacobi, regis Aragonum, abavi nostri*». L'abat de Poblet li havia demanat, possiblement, per fer-lo copiar¹⁰⁹⁷: «*quare librum pergameneum quem, ut nobis dixistis, ad opus vestri rescribi facere debebatis et sumi ex quodam alio papireo libro nostro facto*»¹⁰⁹⁸. Segurament, aquest és l'actual manuscrit 1 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona que té un conegut colofó: «Aquest libre féu escriure l'onrat en Ponç de Copons, per la gràcia de Déu abbat de l'honrat monestir de sancta Maria de Poblet, en lo qual monestir jau lo molt alt senyor rey En Jacme, aqueyl de què aquest libre parla dells feyts que féu ni li endevengueren en la sua vida en la sua vida. E fo scrit en lo dit monestir de Poblet de la mà d'En Celestí Destorrens, e fo acabat lo dia de Sent Lambert, a XVII dies del mes de setembre en l'any M.CCC.XLIII»¹⁰⁹⁹.

Diverses són les preguntes encara no resoltes avui, com ara què se'n va fer del prototipus regi en paper, desaparegut al segle XVII, del qual sorgí la còpia, o quin era el destí final del manuscrit, si Poblet o, per contra, se'l volia quedar el rei Pere. No és aquest el lloc per intentar resoldre-les¹¹⁰⁰. El que més ens interessa és recordar – ho hem vist al 3.2. – que el *Llibre dels feits* és la font principal de la *Crònica* particular del Cerimoniós i, precisament, l'origen o la concepció primigènia de la obra del rei Pere podria raure en la carta enviada a l'abat Copons de l'11 de setembre de 1343 en què li demana justament la còpia de la crònica del seu rebesavi.¹¹⁰¹ Un any després, el rei l'estava llegint – seria la bella còpia elaborada a Poblet? – i així ho palesa en un conegut passatge del seu discurs cronístic¹¹⁰². La reincorporació del regne de Mallorca i la lectura de les gestes del seu

---

SOLDEVILA, «La crònica de Jaume I i el manuscrit de Poblet...». Un estudi iconogràfic del manuscrit es pot consultar a Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 488 – 493.

¹⁰⁹⁷ Altisent dubta de si l'encàrrec el volia l'abat Copons per a ell o si anava destinat a la futura biblioteca reial dipositada a Poblet: *Història de Poblet...*, p. 240.

¹⁰⁹⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CXVII, p. 128.

¹⁰⁹⁹ Existeix una versió facsímil amb una introducció de Martí de Riquer i una descripció codicològica de Rosalia Guilleumas: *Llibre dels feyts del Rey en Jacme: edició facsímil del manuscrito de Poblet (1343) conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972.

¹¹⁰⁰ V. les hipòtesis d'Altisent: *Història de Poblet*, p. 239 – 245.

¹¹⁰¹ Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 150.

¹¹⁰² *Crònica*, III, 193, p. 242.

avantpassat, així, possiblement van empènyer al Cerimoniós a escriure la seva pròpia crònica la qual, a finals de la dècada dels quaranta, ja constava de tres capítols¹¹⁰³.

Ja hem vist a l'apartat 3.2, tot i que pot ésser útil recordar-ho, que la influència del *Llibre dels feits* en el relat del Cerimoniós és essencialment des del punt de vista de la *forma* del relat. La utilització del plural majestàtic *nós*, la voluntat d'iniciar el discurs cronístic realitzant un *excursus* d'història dinàstica o la tendència a embellir la narració amb records personals són alguns dels paral·lelismes formals i estilístics entre les dues cròniques. Ara bé, tot i que tant la reincorporació del regne de Mallorca com la còpia del *Llibre dels feits* es realitzen el 1343, no creiem que es produeixi una «interacció» entre els àmbits polític i textual com ha proposat algun autor¹¹⁰⁴ ja que, si bé podria considerar-se la (re)conquesta de Mallorca com una voluntat d'imitació de la gesta del Conqueridor, no oblidem que el rei Pere actua militarment contra el seu cunyat perquè ha comès acte de fellonia. Així, la voluntat d'imitació de Jaume I per part del Cerimoniós, que existeix, creiem que se circumscriu, essencialment, a l'àmbit textual i no al polític.

5.2.3.3. Enviaments de llibres al monestir, sense comptar la donació de 1380.

Primers enviaments.

Les primeres notícies que posseïm que ens mostren ja una voluntat del rei Pere de crear una biblioteca a Poblet són del 1359, moment en què el Cerimoniós comença a afavorir la llibreria del cenobi¹¹⁰⁵ amb diversos enviaments libraris. El primer d'ells és del 24 de maig de 1359, quan el monarca envia un «*librum pergameneum, copertoriis rubeis coopertum, continentem in latino coronicas Gotorum et raciones dissensionis per quas*

---

¹¹⁰³ Rubió i Lluch creu els tres primers capítols de la crònica els va escriure – o esbossar – el rei entre el 1345, moment en què acaba la campanya del Rosselló, i el 1347, quan esclaten els problemes de les Unions, v. Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Estudi sobre la elaboració de la crònica de Pere.I Cerimoniós...», p. 535 – 536.

¹¹⁰⁴ Luciano José VIANNA, «La interacció entre els àmbits “polític” i “textual”...».

¹¹⁰⁵ Desconeixem quin era l'estat de la biblioteca populetana a mitjan segle XIV ni de quins llibres estava formada. Tenim algunes notícies de llibres del segle XII, essencialment religiosos, i del segle XIII, on la novetat important és l'aparició de llibres de dret, fruit de la redescoberta del dret romà a l'Europa del segle XII, v. Agustí ALTISENT, «Notes de cultura i art de Poblet (s. XII – XVII)», a *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Sant Joan de les Abadesses, 1970*, II, Abadia de Poblet, 1974, p. 133 – 212.

destruccio Ispaniarum per agarenos facta fuit», i també unes «*coronicas regum Ispaniarum super hiis que postea per eosdem gesta fuerunt*». El Cerimoniós deixa clar que vol que els volums es guardin a la llibreria del monestir per tal que es pugui conservar la seva memòria en el futur: «*ut de continentis in eo haberi seu reperiri valeat memoriam in futurum*»¹¹⁰⁶. La idea del cenobi com a dipòsit de la memòria escrita que haurà de servir per a il·lustrar els futurs súbdits és ja evident¹¹⁰⁷. D'altra banda, els dos còdexs sembla clar que es tracten de diversos volums del *De rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada i podrien ser que fossin el mateix «*Librum vocatum cronice regum Ispanorum*»¹¹⁰⁸ que mig any abans el rei havia demanat a l'Aljaferia de Saragossa¹¹⁰⁹.

El 18 de juny de 1359, poc després de la primera tramesa librària, el rei Pere escriu a l'abat del monestir informant-lo que li envia «les cròniques dels reis d'Aragó, entrò que nós començam a regnar, les quals són en pergamí e scrites en latí», per tal que les dipositi «en la libreria del vostre monestir» perquè «memòria n sia hauda»¹¹¹⁰. Possiblement es tracta de la versió llatina primitiva de les *Cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, que s'inicien amb la invasió goda i van fins al regnat d'Alfons el Benigne, el pare del Cerimoniós. El Cerimoniós també envia el seu testament al cenobi, que és possiblement el segon testament que el monarca havia atorgat un mes abans, el 25 de maig de 1359, i en què ja establia el fet d'enterrar-se a Poblet, entre altres aspectes¹¹¹¹. Convé detenir-nos en l'enviament d'aquestes dues obres al cenobi populetà en poc menys d'un mes de diferència, ja que ens revela un aspecte capital del substrat ideològic del rei Pere. No creiem que sigui casual que a mitjan 1359, moment en què ja ha esclatat de ple la guerra amb Pedro el Cruel de Castella¹¹¹², el Cerimoniós envii la crònica de Jiménez de Rada a Poblet.

---

¹¹⁰⁶ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXXXVIII, p. 188.

¹¹⁰⁷ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 358.

¹¹⁰⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXXXVII, p. 187.

¹¹⁰⁹ Pere QUER, *L'adaptació catalana de la Historia de Rebus Hispaniae de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII – XV)* Volum 1. Estudi. Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 2000, consultada el 4/7/18, p. 27.

¹¹¹⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CLXXXIX, p. 188 – 189.

¹¹¹¹ «*Denique eligimus nostri corporis sepulturam in ecclesia Beate Marie monasteri Populeti, Cistercensis Ordinis sita in Cathalonia, in diocesi Terrachone, in qua illustris dominus Iacobus abavus et dominus Alfonsus athavus nostri, inclite recordacionis, Aragonum reges sepulti existunt*», v. Antoni UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona...*, p. 254.

¹¹¹² Sobre la guerra des d'un punt de vista de la Corona d'Aragó, v., per exemple, Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós*, p. 153 – 226, que aporta força bibliografia actualitzada sobre el conflicte.

La *Historia Gothica*, acabada el 1243¹¹¹³, sembla ser que arribà abans del 1266 a la Corona d'Aragó i va ser traduïda al català en una versió que no ens ha arribat. L'any 1268 se'n va redactar, possiblement, un epítom anomenat *Crònica d'Espanya*, i entre 1268 i 1277 es va traduir al català¹¹¹⁴. L'obra del toledà, juntament amb les *Gesta Comitum Barchinonensium III*, diversos materials navarroaragonesos que el rei va demanant a diversos monestirs des dels inicis de la dècada dels quaranta - moment en què també comença a pensar els primers projectes del panteó populetà -, i el *Liber regum*, és una de les fonts essencials de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, de la qual la versió primitiva en llatí el rei envia a Poblet quasi un mes després que l'obra de Jiménez de Rada. Aquest fet està en consonància amb la importància que atorga un autor com Stefano Cingolani a l'arribada al territori dels comtats catalans de l'obra del toledà en el sentit que actuà com a «dinamitzadora de la tradició historiogràfica de la Corona d'Aragó» ja que va obligar a revisar les seves categories tradicionals i a enfrontar-s'hi en tant que model historiogràfic, ja fos per la forma, ja fos pels continguts¹¹¹⁵.

El model historiogràfic que planteja Jiménez de Rada, àmpliament conegut, i que podem qualificar de *goticista* o *neogoticista*, situa al regne de Castella com hereu del regne visigot de Toledo, fet que dota d'una superioritat moral i política la monarquia castellana respecte la resta de regnes peninsulars¹¹¹⁶. A la Corona d'Aragó, el plantejament goticista el trobem ja al segle XIV, precisament a la *Crònica General* del rei Pere: el *De Rebus Hispaniae*, juntament amb altres cròniques castellanques com el *Chronicon Mundi* de Lucas de Tuy és una de les fonts dels capítols I – IV de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que narren el poblament de la Península a càrrec de Túbal, la història del regne visigot de Toledo, l'entrada dels sarraïns i les destruccions que provocaren. Stefano Cingolani ha fet notar que a la *Crònica General* no sembla establir-se cap continuïtat

---

¹¹¹³ Existeix una traducció al castellà de l'obra. Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos de España*, Juan FERNÁNDEZ VALVERDE (ed. i trad.), Madrid, Alianza, 1989.

¹¹¹⁴ Sobre la difusió catalana de l'obra del toledà, v. Lola BADIA, «Sobre una versió en vulgar de l'epítom català de la *Historia gotica*», a *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXXI. *Miscel·lània Germà Colón*, 4, Barcelona, PAM, 1995, p. 23 – 36; Miquel COLL I ALENTORN, «Roderic Ximénez de Rada i la nostra historiografia», a *Historiografia*, p. 114 – 117; Pere QUER, *L'adaptació catalana de la Historia de Rebus Hispaniae de Rodrigo Jiméñez de Rada...*, i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La versió llatina de la crònica general de Catalunya i Aragó...», p. 318 – 320.

¹¹¹⁵ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 28 – 29.

¹¹¹⁶ Sobre la proposta neogoticista castellana, segueix sent útil, per exemple, el clàssic de Robert Brian TATE, *Ensayos sobre la historiografia peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970.

entre els gots i els regnes pirenaics de Navarra i Aragó, i encara molt menys amb els comtats de Barcelona i que, si bé s'utilitza com a punt de partida el model del toledà, es confronta per modificar-lo en clau «anticastellana»¹¹¹⁷. La motivació creiem que és evident, tenint en compte el context històric: en el marc d'una lluita per l'hegemonia peninsular amb el seu homòleg castellà, el Cerimoniós declara la guerra a Pedro el Cruel també des de la narrativa invertint el model goticista hegemònic des del segle XIII. Això implica que els reis de Navarra i d'Aragó apareguin en primer lloc a la narració, mentre que els comtes de Barcelona «privatius» ocupen un lloc secundari en l'ordre expositiu¹¹¹⁸. Aquest fet, que podria semblar que contradiu el model dinàstic del rei Pere, identificat amb una predominança de la branca dels comtes de Barcelona d'acord amb la concepció agnàtica¹¹¹⁹, resulta relativament lògic si tenim en compte el moment polític excepcional.

Els últims enviaments.

No tornem a tenir notícies d'enviaments de llibres a Poblet fins el 1378. Sabem que el rei ja havia decidit a mitjans d'aquest any realitzar la donació librària al cenobi, i així li havia fet saber a l'abat. L'1 de juny de 1378, aprofitant unes consultes relatives al cerimonial del trasllat de les restes de la reina Elionor de Sicília, l'abat Agulló demana al rei que «los vostres libres que vós, senyor, havets donats a Madona Sancta Maria de Poblet, que abans que vós anets en Sicília que.ls hi façats portar»¹¹²⁰. Segons Rubió i Balaguer, aquest és el primer document relatiu a la donació de 1380¹¹²¹. Mig any després, el 15 de desembre de 1378, el Cerimoniós escriu a l'abat comunicant-li l'enviament d'un seguit d'ornaments i un astrolabi. Seguidament, el rei li diu que «los libres que us volem trametre no.ls poretz haver de sa festa [Nadal] car encara no són comprovats con comensen ne con finen ne cascú con se deu intitular, mas après tantost

---

¹¹¹⁷ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 219

¹¹¹⁸ Stefano CINGOLANI, *La memòria dels reis...*, p. 215.

¹¹¹⁹ Recordem els projectes iconogràfics del rei, com ara les dinou estàtues del Saló del Tinell, a partir de Guifré I, o la decoració esmaltada de la baina de la seva espasa. V. Flocel SABATÉ, «L'invisibilitat del re e la visibilitat della dinastia...», p. 40 – 41.

¹¹²⁰ Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1804, p. 455.

¹¹²¹ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 431.

los haurets»¹¹²². És a dir, el rei Pere, abans de trametre els llibres a Poblet vol inventariar-los, fet que casa perfectament amb el caràcter meticulós del monarca. També sabem, a través d'aquest document, que el rei ja tenia pensat en quin lloc del cenobi havien d'anar els llibres, tot i que no se'ns explicita: «de la manera con ne on volem que estien e ab quina condició los tendrets, lo dit frare A. vos ho dirà»¹¹²³.

El 7 de maig de 1381, quasi un any després d'haver realitzar la donació librària a Poblet, el Cerimoniós hi envia un «Paulo Orosio» que havia «romàs en Barchinona» i que vol que sigui copiat en pergamí. El rei també demana a l'abat que «hajats diligència que la nostra libreria sia tots acabada» ja que, afirma el rei, «havem acordat que tots nostres llibres, on que sien, hi sien posats e conservats»¹¹²⁴. Aquest darrera afirmació és rellevant, ja que ens informa que el rei Pere ara ja no vol llegar al monestir tan sols una petita col·lecció dels seus llibres d'història, sinó que pretén que tots els seus llibres siguin enviats a Poblet, possiblement amb la voluntat d'evitar la dispersió a la seva mort. Tot i que segurament, els desitjos del rei mai va ser acomplerts¹¹²⁵, la predilecció pel cenobi resulta evident, com també resulta diàfana la seva voluntat d'inserir la seva memòria escrita en el monestir. El Cerimoniós havia concebut la llibreria reial populetana com si fos un altre arxiu similar al que tenia a Barcelona, un dipòsit de la memòria de totes les obres que havia anat adquirint des de jove¹¹²⁶. En la mateixa carta, el rei mostra la seva preocupació perquè el «monestir és flach de la part de les cambres nostres vers lo verger major, per manera que el dit monestir sen poria perdre» i, com que sospita que poden aproximar-se exèrcits que podrien atacar el cenobi – estem en el marc de la Guerra dels Cent Anys –, demana a l'abat que reforci la defensa d'aquella banda del monestir. Recordem que ja durant la Guerra dels dos Peres el monarca havia fet construir muralles al voltant del cenobi, convertides també en una altra cunya del poder regi en el si del poder eclesiàstic, igual que el panteó, la biblioteca o les cambres.

Fixem-nos en el llibre que el rei mana portar a Poblet. Es podria tractar, molt probablement, d'algun volum de les *Historiæ adversus paganos* de Pau Orosi, obra que

---

¹¹²² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, doc. CCIX, p.197. En aquest mateix document el rei també fa referència a la «devoció e afecció que havem gran al vostre monestir».

¹¹²³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 2, doc. CCIX, p.197.

¹¹²⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXVII, p. 291.

¹¹²⁵ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 437.

¹¹²⁶ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 364.

va tenir un èxit notable durant l'Edat Mitjana i s'ha considerat la «carta fundacional» de l'anomenat *agustinisme polític*¹¹²⁷. Recordem, a risc d'esdevenir reiteratiu, que el discurs cronístic del Cerimoniós és marcadament providencialista: Déu és el jutge suprem dels fets que ocorren al llarg de la història i, en conseqüència, les accions humanes només tenen sentit en la mesura en què es desenvolupen per honrar a Déu i a la seva glòria. A més, la providència manifesta el seu poder terrenal mitjançant un seguit de persones que la serveixen. Al ser el monarca el vicari de Déu a la Terra, la divinitat el protegeix i el guia i el poder regi s'enforteix i es sacralitza¹¹²⁸. Pel que fa a l'obra en qüestió, es podria d'una traducció procedent del cercle de Juan Fernández de Heredia, que es relacionà freqüentment amb el rei Pere: podria ser la traducció a l'aragonès des de l'italià patrocinada per Heredia i datada entre l'agost del 1372, moment en què obté la Castellania d'Amposta, i abans del 24 de setembre de 1377, quan és nomenat Mestre de Rodes, o també podria ser la que es tradueix directament del llatí en una data posterior a 1377¹¹²⁹.

Posseïm encara dues notícies més referents a la biblioteca populetana del Cerimoniós. El 23 de maig de 1382 el rei torna a escriure a l'abat insistint en què s'enllesteixin tant aviat com sigui les obres del panteó i de la biblioteca. El primer que crida l'atenció del document és l'elogi sense concessions que torna a fer el rei Pere de Poblet, un cenobi, diu, que és «custodia dels ossos dels pus glorioses reys qui jamás foren en la casa d'Aragó», però també de «comtes e barons, cavallers, ciutadans e homes de viles qui han aquí eletes lurs sepultures». És a dir, és el propi llinatge regi el que ha omplert de glòria el monestir. El Cerimoniós, a continuació, es mostra confiat en què tant les obres de les sepultures com les de la llibreria, on s'hi ha de guardar tots els llibres, estiguin ja acabades d'acord amb les disposicions que ha donat, ja que quan torni a Barcelona passarà pel monestir per comprovar personalment el seu estat. Si els resultats són

---

¹¹²⁷ Esteban SARASA i Carmen ORCÁSTEGUI, *La historia en la Edad Media: historiografía e historiadores en la Europa Occidental: siglos V – XIII*, Madrid, Cátedra, 1991, p. 37. Els dos autors opinen que «San Agustín, a través de Orosio, y Orosio, por San Agustín, son los fundadores de la Edad Media y, por tanto, de la historiografía medieval», *La historia en la Edad Media...*, p. 38. Sobre l'agustinisme polític, segueix sent de gran utilitat el clàssic de Herni – Xavier ARQUILLIÈRE, *El agustinismo político: ensayo sobre la formación de las teorías políticas en la Edad Media*, Granada, Universidad de Granada, 2005.

¹¹²⁸ Josep Maria SALRACH i Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia...», p.499.

¹¹²⁹ José Manuel CACHO, «Las traducciones aragonesas de Orosio patrocinadas por Fernández de Heredia: un folio recuperado», a *Aragón en la Edad Media*, núm. 14 – 15, 1, 1999, p. 243 – 262.

satisfactoris, diu el rei, «encadenarem tots nostres llibres». De totes maneres, les obres no anaven tal com el rei es pensava. El problema era la falta de numerari. La carta segueix amb un seguit d'excuses del Cerimoniós per la manca de diners en què es troba¹¹³⁰ i amb la subsegüent promesa de complir amb el llegat atorgat al monestir per Jaume I: «per gran deffalliment de diners que nos passem, havem ordonat e volem per comportar les messions de les obres que vos fets per ordinació nostra, que tot lo deute que us és degut per lo senyor rey en Jacme avi nostre, de bona memòria, vos sia pagat segons que vos havets supplicat»¹¹³¹.

L'últim document del Cerimoniós relacionat amb la llibreria de Poblet data del 20 d'agost de 1382 i és molt similar a l'anterior. El rei insta novament a l'abat a què les obres, i molt especialment la biblioteca, s'acabin «ab sobirana cura e diligència», mostra segurament de què l'abat no devia fer cas a les indicacions règies. La novetat d'aquest document és que el monarca explicita que els llibres haurien d'estar encadenats: «fets hi fer bells banchs ab senyals reynals e ab moltes cadenes, a fi que nós hi façam clavar los llibres»¹¹³².

Tot i que l'edifici de la biblioteca no es construís, la tramesa de llibres per part del Cerimoniós al monestir sembla plausible. De totes maneres, Joan I no devia estar-ne segur, o almenys això és el que es desprèn d'una carta del 19 de desembre de 1387 en què demana «una certificació dels llibres qui són a Poblet»¹¹³³. En canvi, una carta de Martí l'Humà del 12 de gener de 1404 sí que ens convida a pensar que a Poblet van arribar llibres del rei Pere. En aquest document, l'últim rei del casal de Barcelona demana a l'abat de Poblet un *Catholicon* que havia sigut del Cerimoniós: «us pregam molt afectuosament que ls prestets lo catholico qui fou del senyor rey en Pere, de bona memòria, pare nostre»¹¹³⁴.

---

¹¹³⁰ Creu Altisent que el 1382 el rei encara no havia lliurat ni un diner per a l'obra de la biblioteca, *Història de Poblet*, p. 366.

¹¹³¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXVIII, p. 300 – 301.

¹¹³² Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXXI p. 303 – 304.

¹¹³³ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXCI p. 350.

¹¹³⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCCLXXXVIII, p. 428.

5.2.3.4. L'acta de donació de 1380.

Introducció: la tasca de Jordi Rubió i Balaguer i la hipòtesi de Francisco Gimeno.

Al volum VI de les obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, *Història i historiografia*, publicat pòstumament el 1987¹¹³⁵, s'hi inclou un estudi inèdit, de gran erudició, sobre la institució de la biblioteca reial al monestir de Poblet en temps de Pere el Cerimoniós, acompanyat d'un apèndix amb l'acta de donació al cenobi d'una sèrie de llibres, essencialment d'història, per part del monarca¹¹³⁶. El tema posseeix una certa problemàtica, encara avui no resolta, ja que el document original de la donació librària no ha arribat als nostres dies. Rubió i Balaguer buscà, endebades, tant l'original com alguna còpia contemporània del document als diversos registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i també al fons de pergamins del monestir de Poblet de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, fet que explica que el seu estudi romangués inèdit a la seva mort. Aquesta atípica tradició textual d'un document jurídic de tanta rellevància, juntament amb un seguit de singularitats que presenta el text, han portat a un autor com Francisco Gimeno a proposar la hipòtesi que ens trobem davant d'un document fals¹¹³⁷. Tot i que per al nostre objectiu aquest tema posseeix una importància relativa, repassem, de manera sintètica, l'argumentació de Gimeno.

El professor de la Universitat de València, en primer lloc, es fixa en la curiosa tradició textual del document, del qual ens ha arribat tan sols una transcripció poc fidel i incompleta elaborada pel mercedari fra Marià Ribera (1652 – 1736) en la seva obra de 1725, *Real Patronato de los Serenísimos Reyes de España en el real y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced* on, a banda de mencionar la donació i transcriure'n un

---

¹¹³⁵ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia* (Obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, 6) Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

¹¹³⁶ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...».

¹¹³⁷ Francisco GIMENO BLAY, «Remarques diplomàtiques al voltant del document de creació de la biblioteca reial de Poblet (Poblet, 20 d'agost de 1380)» a *Anuario de Estudios Medievales*, 29, 1999, p. 335 – 349.

breu fragment¹¹³⁸, copia un dels títols dels llibres (la versió llatina de la crònica de Jaume I elaborada per Pere Marsili - «*Item liber vitae Sancti Regis Iacobi, in latino, in volumine uno*»¹¹³⁹) Tot i que Antoni Rubió i Lluch va trobar un resum manuscrit en castellà de fra Ribera a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i el publicà en el seu magne diplomatarí de documents culturals medievals¹¹⁴⁰, i Jordi Rubió i Balaguer aconseguí tot el que el pare Ribera havia copiat del document¹¹⁴¹, la còpia del original segueix sent incompleta ja que la transcripció del mercedari està plena d'etcèteres que amaguen part del contingut de l'inventari. Gimeno, igual que Rubió i Balaguer¹¹⁴², se sorprèn de què, tot i tractar-se d'un document jurídic de gran importància, existeixi només aquesta còpia realitzada entre els segles XVII – XVIII que Ribera va transcriure d'un llibre registre, *ex diversorum viridi*, que actualment no es conserva als dipòsits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La manca d'un original lliurat al cenobi, la inexistència de còpies posteriors, el silenci de la historiografia de Poblet vers la donació i la falta de referències a l'estructura arquitectònica del monestir de l'espai reservat a la biblioteca – l'actual es troba al vell *scriptorium* – també desconcerten a Gimeno¹¹⁴³. Pel que fa a la no construcció física de la llibreria del rei Pere es pot explicar per la manca de numerari del monestir derivat, en part, dels greus problemes econòmics del monarca¹¹⁴⁴.

En segon lloc, Francisco Gimeno, paleògraf, es fixa en una sèrie d'incorreccions formulàries que presenta el document: d'una banda, el fet que el catàleg de llibres acaba amb un *etc.* conclusiu i, sovint, la descripció del contingut i de l'estructura codicològica d'alguns llibres s'acaba també amb un *etc.* Segons Gimeno, «no era habitual l'etceteració de les descripcions físiques i textuais dels llibres consignats»¹¹⁴⁵ i molt menys venint d'algú tant meticulós pel que fa als aspectes juridicoadministratius com el rei Pere. D'altra banda, l'autor detecta una sèrie d'anomalies i incongruències a

---

¹¹³⁸ Manuel - Mariano RIBERA, *Real Patronato de los Serenísimos Reyes de España en el Real y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced, redención de cautivos*. Barcelona: Pablo Campins, f 9, núm. 9, 1725, p. 89.

¹¹³⁹ Manuel – Mariano RIBERA, *Real Patronato...*, f 9, núm. 20, p. 92.

¹¹⁴⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXI, nota al peu, p. 303. El propi Rubió es lamenta que les seves «recerques pera descobrir l'original han resultat inútils».

¹¹⁴¹ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 446 – 453.

¹¹⁴² Sobre la tradició textual del document, Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 432 – 433.

¹¹⁴³ Francisco M. GIMENO BLAY, «Remarques diplomàtiques...», p. 336 – 337.

¹¹⁴⁴ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 366.

¹¹⁴⁵ Francisco M. GIMENO BLAY, «Remarques diplomàtiques...», p. 338.

l'escatocol del document: «*Data Populeti, sub nostro sigillo secreto pendenti, XX die augusti m.ccc.lxxx, regni xl.º rex Petrus*». Primerament, creu Gimeno que la menció «*sub nostro sigillo secreto pendenti*» és errònia, ja que el segell secret s'anunciava amb la fórmula «sots nostre segell secret». En segon lloc, l'autor detecta errors en la datació del document: no se segueix l'any de la Nativitat per establir la cronologia, la utilització de la qual era comuna a tots els territoris de la Corona d'Aragó des de la dècada dels cinquanta del segle XIV; existeix també una incorrecció gramatical referida a l'any del regnat – l'expressió habitual i correcta era la fórmula *regnique nostri* i no *regni XLº* –, i un darrer error fa referència a la correspondència entre l'any de la Nativitat i el del regnat: el 1380 era l'any quaranta-quatre del regnat del rei Pere, que s'inicià el 1336, i no el quaranta. De totes maneres, el propi Gimeno no descarta que fossin simples errors de transmissió¹¹⁴⁶.

Tot i les anomalies diplomàtiques, no sembla ser aquest un document amb una manipulació – fraudulenta, o no – del seu contingut. Dos motius porten a descartar la hipòtesis de Gimeno. El primer d'ells fa referència a l'existència d'altres documents precedents, de finals de la dècada dels cinquanta, com hem vist, en què el rei Pere fa donacions de llibres a Poblet per tal que hi siguin conservats i menciona la seva voluntat d'erigir una biblioteca al cenobi¹¹⁴⁷. En segon lloc, i seguint la proposta de Jesús Alturo, les incorreccions formularies presents al document semblen més aviat producte dels errors de transcripció de fra Marià Ribera que no pas confusions de l'autor original, que hauria escrit suposadament el document amb una voluntat falsària¹¹⁴⁸.

El prefaci.

Tot i la possibilitat de problemes diplomàtics, l'acta de donació del 20 d'agost de 1380 constitueix una bona mostra del pensament de Pere el Cerimoniós en relació a la utilitat política de la història com a eina per a l'exaltació monàrquica. Consta de dues parts. La primera d'elles és un interessant prefaci, molt ben estudiat ja per Jordi Rubió i

---

¹¹⁴⁶ Francisco M. GIMENO BLAY, «Remarques diplomàtiques...», p. 340 – 342.

¹¹⁴⁷ El propi Gimeno reconeix l'existència d'aquests documents: «Remarques diplomàtiques...», p. 343.

¹¹⁴⁸ Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit...*, p. 198, nota 366.

Balaguer¹¹⁴⁹, en què el rei Pere desgrana les raons i motivacions de la donació, a la vegada que reflexiona sobre aspectes com ara la fama i la història. La segona, és un llistat d'alguns dels llibres donats. Revisem ara sumàriament les parts del prefaci¹¹⁵⁰.

El document s'inicia amb un elogi del monestir per part del rei Pere, fet que concorda amb la preferència que mostra el Cerimoniós pel cenobi populetà des de l'inici del seu regnat. El monestir, ens diu el rei, va ser fundat pels seus avantpassats, i és un dels més notables del món per les riqueses que té, pel nombre de monjos que hi fan serveis a Déu i, també, per ser la tomba d'alguns dels antics reis d'Aragó¹¹⁵¹. De la mateixa manera que els seus predecessors, diu el rei, ell també ha escollit ser enterrat a Poblet i, per aquest motiu, ha decidit honorar al cenobi amb un seguit de llibres d'història de reis, prínceps i nobles, especialment, dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona: el factor dinàstic en la configuració del caràcter de la donació populetana resulta diàfan¹¹⁵².

A continuació, el monarca es refereix a la finalitat doble del donatiu: en primer lloc, els llibres han de servir perquè els monjos i els nobles visitants del cenobi trobin delectació i profit en la seva lectura i també perquè imitin les coses bones hi llegeixin i evitin les dolentes¹¹⁵³. Aquesta és una idea fonamental, ja que ens mostra la concepció utilitària que té la història per al Cerimoniós, en sintonia amb el *topos* ciceronià de la *historia magistra vitae*¹¹⁵⁴, amb reminiscències també d'Heròdot¹¹⁵⁵, i que reapareix al pròleg de la seva *Crònica* particular, quan el rei Pere menciona que amb el discurs cronístic pretén que els fills, i els fills dels seus fills, n'extreguin pautes sobre com governar adequadament: «per tal que els reis, succeïdors nostres, lligent en lo dit llibre [...]

---

¹¹⁴⁹ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La institució de la biblioteca reial...», p. 433 – 436.

¹¹⁵⁰ Segueixo l'edició de Francisco Gimeno Blay a la seva obra *Escribir, reinarse...*, p. 191 – 194.

¹¹⁵¹ «*Ecce quod nos monasterium vestrum, quod in maxima affectione et reputatione habemus eo quia a predecessoribus nostris fundatum extitit sic quod merito futura domus nostra dici potest, est per se ipsum inter caeteros orbis solemne, plurimis opulentum redditibus monacorumque jugiter Deo famulantium copiosa turba refertum, ac in ecclesia ipsius monasterii aliqui de gloriosis principibus regibus Aragonum predecessoribus nostris tumulati existunt*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinarse...*, p. 191 – 192. El subratllat és meu.

¹¹⁵² «*Et quia etiam nos, cum Rex regum ad supernam patriam nos evitare dignabitur, nostram elegimus sepulturam; quibusdam historiarum regum et principum et populorum libris, de quibus inferius mentio habet, et specialiter libris historiarum regum Aragonum ac comitum Barchinone usque ac tempora nostra providimus decorandum*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinarse...*, p. 192.

¹¹⁵³ «*Ut vos post factum divinum obsequium, nobilisque persone que ad dictum monasterium sepe confluunt, habeatis unde legendo, delectemini ac etiam discatis proficiscamini quod si ea que bene acta legeritis imitari, male autem vitare velitis*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinarse...*, p. 192.

¹¹⁵⁴ CICERÓ, *De oratore*, I, 60, 256 i II, 9, 36.

¹¹⁵⁵ Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 96.

prenguin eiximpli que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador»¹¹⁵⁶. La història, per tant, per al monarca, dista molt de tenir simplement una utilitat ociosa.

L'altre objectiu de la donació és permetre a tots aquells visitants del monestir que llegeixin els epitafis de les tombes dels monarques allà enterrats que no hagin d'anar a buscar lluny de Poblet el coneixement de les grans gestes d'aquells reis i com augmentaren els seus dominis, tant petits inicialment¹¹⁵⁷. La biblioteca se'ns presenta, d'aquesta manera, com un projecte molt més ambiciós que el d'esdevenir un simple dipòsit de memòria escrita: és el complement perfecte al magne panteó en l'exercici d'exaltació monàrquica¹¹⁵⁸. Ha de permetre convertir als observadors de les tombes règies en celebradors de la dinastia aragonesa. «*Libros para guiar la mirada y fundamentar la memoria. Leer para ver*», escriu de manera sintètica i encertada Joan Molina¹¹⁵⁹. La memòria escrita esdevé, així, suport i a la vegada part de la visual i el panteó es converteix en un espai multimèdia per a la celebració dinàstica. Un monument on conflueixen diferents mitjans de comunicació – emprats pel rei Pere al llarg de tot el seu regnat –, on la contemplació perfecta dels sepulcres es planteja després de llegir les gestes dels personatges enterrats que apareixen als llibres de la biblioteca del Cerimoniós¹¹⁶⁰.

El classicisme.

El fragment més remarcable de l'acta de donació correspon amb aquelles línies, en què el monarca teoritza sobre la història i la fama, concepte aquest últim de reminiscències clàssiques i símptoma d'una nova mentalitat que està tot just començant a obrir-se pas

---

¹¹⁵⁶ *Crònica*, Pròleg, 5, p. 34.

¹¹⁵⁷ «*Immo quod quasi necessarium nobis videtur ut qui epigrammata legent tumulorum et illorum predecessorum nostrorum quorum cineres in dicta ecclesia vestra quiescunt, non longe inquirere habeant quam magnifica ipsi et alii predecessores nostri fecerunt et quomodo semper eorum imperium, quod ab exordio valde mininum fuit, virtuose creverint*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 192.

¹¹⁵⁸ Idea compartida, per exemple, per Ángel CANELLAS i José TRENCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia...*, p. 30 – 31; Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit...*, p. 200 – 201, o Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 493 – 494;

¹¹⁵⁹ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 238.

¹¹⁶⁰ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 241.

als territoris de la Corona d'Aragó¹¹⁶¹. El Cerimoniós, en efecte, al referir-se a les gestes protagonitzades pels seus avantpassats, i volent exaltar la seva dinastia, creu que si les gestes dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona haguessin estat celebrades per historiadors d'enginy subtil, tothom les celebraria com a extraordinàries¹¹⁶². En aquest sentit, el que més interessa no són els plantejaments del rei, sinó la manera en què s'expressen. Com ja va demostrar Jordi Rubió i Balaguer¹¹⁶³, Bernat Miquel, molt possiblement l'autor del document¹¹⁶⁴, va reproduir quasi de manera literal el capítol vuit de la *De coniuratione Catilinae* de Sal.lusti sense citar el clàssic: «Si bé les gestes dels atenesos i altres nacions van ésser magnífiques i grans, major fou llur fama perquè els grans ingenis dels escriptors d'altres terres les varen exalçar fins a tanta glòria, que quasi no son versemblants»¹¹⁶⁵. Si acarem els dos textos comprovem que el traspàs d'idees i, fins tot, paraules és diàfan.

Acta de donació de Poblet (1380)

*«Nam quamvis Atheniensium et aliarum exterarum gentium gesta amplia et magnificat fuerint, tamen amplior fuit fama quia magna ingenia scriptorum quae in aliis viquerunt partibus ipsa gesta ad tantam gloriam extulere quod quasi fidem excedunt»*¹¹⁶⁶.

Sal.lusti, *De coniuratione Catilinae*, VIII

*«Atheniensium res gestae, sicuti ego existimo, satis amplae magnificaeque fuere verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur»*¹¹⁶⁷.

---

¹¹⁶¹ Martí de RIQUER, «Medievalismo y humanismo en la Corona de Aragón a fines del siglo XIV», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. II. La Corona de Aragón en el siglo XIV*, vol. 1, València, 1969, p. 221 – 236, p. 224; Àngel CANELLAS & José TRENCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia...*, p. 30.

¹¹⁶² «Ita quod merito appellari possint semper augusti quorum celebria gesta, si a subtilibus ingeniis decorata fuissent, et universum obrem pro maximis haberentur», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 192.

¹¹⁶³ Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Sobre Sal.lusti a la cancelleria catalana...».

¹¹⁶⁴ El *Petro Michaelis* que apareix a la *iussio* de l'acta, creu Francisco Gimeno que ha de ser un altre error i que, en realitat, es tracta de Bernat Miquel, Francisco M. GIMENO BLAY, «Remarques diplomàtiques...», p. 342.

¹¹⁶⁵ Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Sobre Sal.lusti a la cancelleria catalana...», p. 292.

¹¹⁶⁶ Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 192 – 192.

¹¹⁶⁷ Gai SAL.LUSTI CRISP, *De coniuratione Catilinae*, Joaquim Icart (trad.), Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1963, p.56.

En aquest ambient classicitzant, prerrenaixentista, o prehumanista¹¹⁶⁸, hem de situar un altre document de gran significació escrit també pel secretari de la cancelleria Bernat Miquel¹¹⁶⁹, l'11 de setembre de 1380, en el qual el rei Pere concedeix al bisbe de Megara una guarnició de dotze homes per tal de defensar l'Acròpolis d'Atenes, fet que aprofita el Cerimoniós per referir-se a aquest monument com la «pus richa joia qui al mont sia, e tal que entre tots los reys de xpistians envides lo porien fer semblant»¹¹⁷⁰; segons Rubió i Lluch, és aquesta la primera ressonància estètica a Occident del conjunt monumental grec¹¹⁷¹. Així, com ja va notar Martí de Riquer, la referència als atenesos de la donació populetana no és un simple acte d'«arqueologia medieval», sinó que posseeix un valor i una funcionalitat immediates¹¹⁷². Aquest hel·lenisme que s'adverteix en el primer Humanisme¹¹⁷³, i que es relaciona amb la projecció aragonesa sobre Sicília i l'establiment dels ducats d'Atenes (1379) i Neopàtria (1377) és un dels referents ideològics del Cerimoniós més innovadors i un element d'afirmació de l'autoritat monàrquica que es relaciona amb el prerrenaixentisme regi tant pel que fa tant als seus gustos literaris com també a la seva concepció del poder. De totes maneres, el monarca se segueix movent també en paràmetres feudals, ja que en la mateixa carta el rei reconeix que els missatgers i procuradors dels ducats li han fet «sagrament e homenatge» en qualitat de vassalls¹¹⁷⁴.

---

¹¹⁶⁸ No entrarem ara, perquè no és el nostre objectiu, en un debat d'etiquetes ni discutirem si podem qualificar ja aquest moment com a *humanista* o *prerrenaixentista*. El que és indiscutible és l'embolcall classicitzant de l'acta de donació. Sobre el ja molt trillat tema dels orígens del humanisme a la Corona d'Aragó, cal consultar: Júlia BUTIÑÀ i Antonio CORTIJO (eds.), *L'Humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*, Potomac, Maryland, 2011; Lola BADIA, *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella: estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Barcelona, Quaderns Crema, 1988; Miquel BATLLORI, *De l'Humanisme i del Renaixement. Obra completa*, V, València, Tres i Quatre, 1995, o Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990.

¹¹⁶⁹ Un dels primers focus on es comença a apreciar el trànsit dels models medievals als renaixentistes és precisament la cancelleria règia: v. Àngel CANELLAS i José TRENCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia...*, p. 32 – 36, o Marçal OLIVAR, «Notes entorn la influència de l'*ars dictandi* sobre la prosa catalana de la Cancelleria de finals del segle XIV», a *Obra dispersa*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1991, p. 81 – 104.

¹¹⁷⁰ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXI, p. 286 – 287.

¹¹⁷¹ Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Significació de l'elogi de l'Acròpolis d'Atenes pel rei En Pere'l Cerimoniós...».

¹¹⁷² Martí de RIQUER, «Medievalismo y humanismo en la Corona de Aragón...», p. 225.

¹¹⁷³ Júlia BUTIÑÀ, «Barcelona, Nápoles y Valencia: tres momentos del Humanismo en la Corona de Aragón», a *Revista de Filología Románica*, 2002, annex III, p. 91 – 107, concretament p. 96 – 97. Pel que fa a la influencia hel·lenística sobre l'humanisme de la Corona d'Aragó v. Vicent Josep ESCARTÍ, «L'atracció pel mon clàssic: de Bizanci a Grècia i Troia (ss. XIII - XV)», a *Studia Iberica et Americana: journal of Iberian and Latin American literary and cultural studies*, 1, 2014, p. 93 – 110.

¹¹⁷⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXI, p. 286.

La funció de la història.

Després de la cita sal·lustiana, el rei manifesta el seu desig de trobar un historiador digne de la seva memòria: «Tant de bo que, després de la meva mort, i obtinguda la glòria celestial, pugui merèixer també de tenir un escriptor de tal enginy que exalci amb les degudes lloances les meves bones obres i, sense malvolença, censuri els meus errors»,¹¹⁷⁵ exclama el Cerimoniós a través de la ploma de Bernat Miquel, mentre demana al futur glossador de la seva figura que no ometi res que mereixi lloança o reprensió, mentre sigui digne de ser recordat¹¹⁷⁶. Novament el regust clàssic impregna l'acta. La historiografia clàssica es caracteritza per la seva voluntat *moralitzadora*, amb l'elogi de les virtuts i la censura dels vicis dels homes, i el rei Pere precisament demana al seu futur cronista que eviti que caiguin en l'oblit les seves gestes, tant les bones com les dolentes¹¹⁷⁷, de la mateixa manera que en la coneguda missiva a Bernat Descoll del 1375 li ordena que anoti tots els esdeveniments ocorreguts, encara que n'hi hagi «de gran minva nostra»¹¹⁷⁸. Per al Cerimoniós, els fets històrics són menys importants que la manera en què es transmeten.

Com sabem, però, el Cerimoniós no tingué èxit en la seva empresa. Ja hem vist al segon capítol la imatge eminentment negativa del monarca que imperà durant el segle XIX i bona part del XX entre els historiadors i erudits, que el van considerar un rei de tarannà cruel i autoritari, amb el qual s'inicia la *decadència* de la Corona d'Aragó. Ara bé, com veurem al següent capítol, la formació d'aquesta visió negativa, i en part esbiaixada, del rei Pere, comença ja poc després de la seva mort, al segle XV. De moment, tornem a l'acta de donació populetana.

A continuació, el Cerimoniós sol·licita als monjos del monestir una contrapartida a canvi del patrocini que ha exercit vers el cenobi amb la construcció del magne panteó dinàstic i la biblioteca annexa. Demana que resin per ell, perquè ja que Déu l'ha elegit com a

---

¹¹⁷⁵ «O, utinam consumpto nostro corpore, post celestem gloriam, talem et tam claris ingenii mereamur scriptorem habere, qui benefacta nostra debitis laudibus attolant erroresque nostros absque ulla malivolencia reprehendat?», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 193. La traducció al català és d'Agustí Altisent, *Història de Poblet*, p. 361.

¹¹⁷⁶ «Ipsium tamen quisvis erit, praecamur ut nil sive laudem sive reprehensionem mereatur, dum sit memoratu dignum, ommirrat», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 193.

¹¹⁷⁷ Jaume AURELL, *Authoring the Past...*, p. 96 – 97.

¹¹⁷⁸ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCLXXXIII, p. 264.

successor d'una sèrie de gloriosos prínceps, el permeti seguir vivint per tal de continuar servint-lo per al bé del seu poble, de manera que sigui digne d'igualar en gestes valeroses als seus antecessors¹¹⁷⁹. El providencialisme i l'exaltació de llinatge, dues de les fonts d'afirmació monàrquica per excel·lència del rei Pere, resulten diàfanes. El 24 de maig de 1382, poc després, en una carta a l'abat ja citada, el monarca es refereix al cenobi com el lloc que exerceix de «custodia dels ossos dels pus glorioses reys qui jamés foren en la casa d'Aragó, e aytambé de reines e de la duquessa nostra nora [...] e nos e nostres fills qui semblantment havem elegides nostres sepultures, per ço que ensemps resucitem ab los dits reys nostres predecessors al dia del juhí»¹¹⁸⁰. El Cerimoniós, conscient de ser el nexa d'unió entre els antics reis d'Aragó i els que han de venir en un futur, pretén presentar-se amb tots ells davant de Déu en el moment del judici final. És aquest, segons Joan Molina, un testimoni explícit de la creença en un destí soteriològic comú d'índole dinàstica i de la convicció de l'efecte salvífic de les oracions dels monjos cistercencs¹¹⁸¹.

De totes maneres, més que un acte de patrocini o de pietat àulica en busca de beneficis espirituals en el marc d'una *economia de benefici*¹¹⁸², creiem que l'erecció del panteó dinàstic i la donació librària del rei Pere a Poblet és essencialment una acció orientada a afavorir i exaltar el patrimoni identitari regi, acció coherent amb la resta de les seves empreses de celebració dinàstica. Pot haver-hi una certa finalitat salvífica, ja que el Cerimoniós té ben present que són els monjos els que resen, custodien i llegeixen a Poblet, però creiem que queda força eclipsada per l'exaltació de la memòria del llinatge d'Aragó. Ja hem vist que Francesca Español creu que el panteó no presenta cap traça d'espiritualitat pel simple fet que al Cerimoniós no li fa falta¹¹⁸³. El rei Pere és conscient que té a Déu de la seva part des del moment del seu naixement – recordem que és

---

¹¹⁷⁹ «Vos etiam ne huiusmodi nostri muneris, quod ex maxima erga vos et dictum monasterium affectione procedit, ingrati videamini, igitur quesumus preces vestras ad Dominum fundatis ex corde, up Ipse nos sicut tam gloriosorum principum successorem elegit, sic dies nostros feliciter quandiu nos in hoc mundo dimiserit, continuare faciat ad servitium suum ac bonum et quietum statum subditorum nostrorum, quod saltem equare dictis predecessoribus nostris virtuosis operibus mereamur», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 193.

¹¹⁸⁰ Frederic MARÉS, *Las tumbas reales...*, doc. 54, p, 205.

¹¹⁸¹ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 235.

¹¹⁸² Sobre la dicotomia entre *economia de regal* i *economia de benefici*, v. Lester K. LITTLE, *Pobreza voluntaria y economía de beneficio en la Europa medieval*, Madrid, Taurus, 1980.

¹¹⁸³ Francesca ESPAÑOL, «El panteón dinástico de Poblet...», p. 275 – 280.

setmesó – i interpreta la seva biografia política en aquest sentit. Hem vist que la providència és una de les fonts de poder essencials del monarca, i ho remarca en diverses ocasions: a diversos passatges de la seva *Crònica* particular, en els discursos a Corts i en algunes cartes. Tot i néixer dèbil i esllanguit, sobreviurà amb l'ajuda de Déu, i també és la divinitat la que permetrà que pugui ser rei, gràcies a la renúncia del germà del seu pare. Durant el seu regnat, aconsegueix imposar-se als seus enemics gràcies també a la intervenció divina. Aquest discurs topa amb el de l'estament eclesiàstic si tenim en compte, a més, que ens trobem davant element laic – el panteó i la llibreria – que s'insereix en un context eclesiàstic.

La localització de la llibreria.

Tenint en compte, com hem enunciat, que la biblioteca havia de ser l'eina perquè monjos i visitants del monestir poguessin saber a l'instant les gestes dels reis allà sepultats al llegir els seus epitafis, entenem que els còdexs enviats pel Cerimoniós no s'havien de guardar ni en cofres ni en un arxiu fosc, sinó en un espai d'accés i consulta fàcils¹¹⁸⁴. Així, a l'última part del prefaci el rei Pere expressa la seva voluntat que es guardin de forma perpètua els seus llibres al cenobi en una sala, que possiblement no s'arribaria a construir mai, on hi figuraria la inscripció «Llibreria del famosíssim rei Pere III d'Aragó»¹¹⁸⁵. La sala hauria d'estar situada al nord del claustre, damunt del calefatori¹¹⁸⁶, i hauria d'estar coberta amb una volta per tal de protegir adequadament els llibres. A banda de la inscripció mencionada, a la façana també hi hauria d'haver

---

¹¹⁸⁴ Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía...», p. 239 – 240.

¹¹⁸⁵ «*Dictis autem historiarum libros vobis et dicto vestro monasterio sic damus quod eos perpetuo in aliqua domo ipsius monasterii ad hoc depurata que vocetur libaria illustrissimi Petri regis Aragonum tertii conservetur, et a nullo etiam successore nostri inde extrahi possint*», Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar...*, p. 193. Resulta curiós, que un autor com José Ángel Sesma malinterpreti el text de la donació populetana, i al fragment «*libraria illustrissimi Petri regis Aragonum tertii*», eliminant la referència a la llibreria, interpreti que la frase es refereix a Pere el Gran i no al Cerimoniós, de manera que ell és «*el Cuarto, incluyendo a Pedro I, conquistador de Huesca*». De totes maneres, si tenim en compte la inacabable polèmica sobre la numeració dels reis d'Aragó del casal de Barcelona, tenim la temptació de pensar que la malinterpretació no és tal, sinó que hi ha tota la intenció del món. V. José Ángel SESMA MUÑOZ, «Pedro IV y la proyección de la imagen real...», p. 419. Sobre la numeració dels reis, v. Jaume RIERA, «La correcta numeració dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona», a *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 26, núm. 68, 2011, p. 485 – 521.

¹¹⁸⁶ En un document datat a Saragossa el 30 de juny del 1381 i dirigit a l'abat de Poblet, se'ns diu que la llibreria hauria d'estar situada «*in quandam domo quam fieri volumus super calefactorium*», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXVIII, nota al peu, p. 300.

l'escut regi amb el timbre¹¹⁸⁷. Aquest és un fet rellevant, ja que amb la creació d'aquest espai monàrquic dins de l'àmbit eclesiàstic podríem estar davant d'una intenció evident pel part del Cerimoniós d'apoderar-se del monestir, almenys en el pla simbòlic. Les torres, les diverses cambres que es construeixen en aquesta cronologia, el panteó i la biblioteca constitueixen quatre cunyes del poder regi en un àmbit propi del poder eclesiàstic i exemplifiquen perfectament les relacions del rei Pere amb els estaments al llarg del seu regnat – en aquest cas representades per l'estament eclesiàstic: unes relacions de pugna i competència constants.

Conclusió. Significació de la donació librària a Poblet del rei Pere.

Un gran estudiós de la figura Pere el Cerimoniós com és Jocelyn N. Hillgarth va proposar, fa uns anys, que darrere de la promoció de la biblioteca populetana existia la ferma voluntat per part del monarca d'esborrar una anterior donació realitzada pel rei Jaume III de Mallorca¹¹⁸⁸. Sabem, gràcies a una notícia donada per Finestres¹¹⁸⁹ i recollida per Altisent¹¹⁹⁰, que el 1341, a les portes de l'inici de la guerra amb el Cerimoniós, el rei mallorquí envia els seus ambaixadors a Poblet amb quaranta grans i bells manuscrits a mode d'obsequi i demana als monjos que intercedeixin en el conflicte que manté ja amb el seu homòleg aragonès¹¹⁹¹. No ens ha arribat cap inventari ni dels manuscrits que Jaume envià a Poblet ni dels fons de les biblioteques de Mallorca i de Perpinyà, en gran part segrestades pel Cerimoniós el 1343. Finestres i Altisent tampoc ens diuen de quins llibres es tractaven. A partir de la documentació exhumada per Rubió i Lluç podríem

---

¹¹⁸⁷ El 20 d'agost del 1382, el rei Pere torna a escriure a l'abat insistint en què faci construir la llibreria «de pedra picada», i li adverteix que «per res no mudets que no sia de volta, per ço que que null temps pusca venir a menys, ne ls llibres nos poguessin consumir, e que fagats fer vers la claustra les nostres armes ab nostre timbre e que ab bones letres e grosses sia escrit: aquesta es la libreria del rey en Pere.III. en diferencia dels reys altres qui han aqui nom Pere», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCCXXXI, p. 303 – 304.

¹¹⁸⁸ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca», a *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, Palma de Mallorca, 27 de setembre – 1 d'octubre de 1987, vol. II, Comunicacions, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, p. 76 – 78.

¹¹⁸⁹ Jaime FINESTRES, *Historia de el Real Monasterio de Poblet...*, vol. III, p. 148.

¹¹⁹⁰ Agustí ALTISENT, *Història de Poblet...*, p. 237.

¹¹⁹¹ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III...», p. 78.

establir la hipòtesi que es tractarien essencialment de llibres jurídics¹¹⁹², però Hillgarth especula que la donació estaria composta essencialment per llibres de teologia.

En aquest mateix estudi, l'autor menciona un inventari inèdit de les possessions de Jaume III redactat per les autoritats de Niça el novembre de 1349 i que registra el contingut d'una de les naus que havien format part de l'expedició en què Jaume de Mallorca morí el 25 d'octubre de 1349: és el tresor real que li quedà al rei mallorquí després de vendre's l'última possessió important, Montpeller, i que consistia encara en més de noranta llibres, alguns de litúrgics, i diversos volums de teologia. Si tenim en compte, segueix Hillgarth, la donació populetana de quaranta llibres i les diverses confiscacions del Cerimoniós, Jaume III va arribar al final dels seus dies amb un nombre força considerable de llibres¹¹⁹³ - seria interessant comparar aquest inventari amb algun del Cerimoniós, però no en tenim cap. És sorprenent també la fama que tenien aquests llibres. L'any 1377, el rei Pere adquireix un *Secretum Secretorum* «qui fo del rey en Jacme de Mallorques»¹¹⁹⁴, fet que significa que trenta anys després de la seva mort, el Cerimoniós seguia sentint admiració per la cultura i els llibres d'un dels seus enemics més notables¹¹⁹⁵.

A partir d'aquesta concepció que posseeix el Cerimoniós dels llibres del seu antic cunyat, podríem suposar, creu Hillgarth, que el rei Pere volia dur a terme una espècie de *damnatio memoriae* de l'antiga donació del rei mallorquí. La remarcable donació librària de Jaume III només podia ser anul·lada a través d'una altra també d'enorme grandària i qualitat¹¹⁹⁶. Aquest voluntat encaixaria molt bé amb la tria de la capella de la Trinitat de la catedral de Mallorca com el model per al panteó populetà. Seguint la hipòtesi de Hillgarth, recollida per Marta Serrano, el rei Pere, al reincorporar el regne de Mallorca a la Corona d'Aragó provoca no només l'extinció de la dinastia privativa mallorquina sinó també l'anul·lació del panteó dels reis privatius¹¹⁹⁷. El Cerimoniós, segons aquesta

---

¹¹⁹² El 9 de juliol de 1343 el rei Pere mana al seu cambrer major que els set llibres de dret que té, «*Digestum vetus, alter Codex, alter Inforciatum, alter Volumen, alter Lectura Odofredi super Codice, alter suma Açonis, alter Inventarium juris compositum per episcopum Biterensem*», que havien estat de Jaume de Mallorca els entregui al seu tresorer», Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CXVI, p. 127 – 128.

¹¹⁹³ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III...», p. 78 – 79.

¹¹⁹⁴ Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. 1, doc. CCXCI, p. 272.

¹¹⁹⁵ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III...», p. 79.

¹¹⁹⁶ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III...», p. 78.

¹¹⁹⁷ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 763.

interpretació, buscaria i aconseguiria invalidar i a la llarga esborrar la dinastia privativa mallorquina – no oblidem que el capítol més llarg de la seva *Crònica* particular és precisament el que narra la conquesta i reintegració del reialme de Mallorca, mostra de la importància que atorgava a l'empresa – i això ho demostren també un seguit d'actes posteriors a la conquesta: el llegat ridícul de 50 lliures que el Cerimoniós ofereix el 1343 a l'obra de la Seu i que era molt inferior a les 2.000 que havia ofert Jaume II¹¹⁹⁸; la decisió presa pel rei Pere que el cos de Jaume III, un cop mort el 1349, no fos enterrat al panteó dinàstic, sinó en una simple urna de fusta de la Catedral de València¹¹⁹⁹; la cerimònia de coronació del Cerimoniós com a rei de Mallorca a la catedral de Palma el 1343, entesa com el reconeixement d'un nou rei, de gran sumptuositat i profusament narrada a la *Crònica*¹²⁰⁰, i la traducció i adaptació de les *Leges palatinae* mallorquines a través de la qual el rei Pere duria a terme una absorció simbòlica del regne de Mallorca. En molts d'aquests actes, la voluntat d'imitació de Jaume III per part del Cerimoniós resulta diàfana; en aspectes com ara la legislació, el mode a través del qual ser vist pels súbdits a través de les obres d'art o les cerimònies, o la tasca de patrocinadors d'esglésies i col·leccionistes de llibres, el rei de Mallorca va anticipar el rei Pere¹²⁰¹. Així, des d'aquest punt de vista, és força plausible la hipòtesi de la imitació i la voluntat d'eliminar el llegat del rei mallorquí per part del Cerimoniós.

Tot i que la proposta de Hillgarth és atractiva, convincent en força aspectes i tampoc exclou totalment el que plantejem, creiem que la donació librària i el panteó de Poblet formen part d'un programa perfectament pensat d'exaltació de la memòria dels avantpassats del Cerimoniós en un context eclesiàstic. Hem vist que són molts els moments en què el rei Pere du a terme reflexions i celebracions del seu passat dinàstic. Pensem per exemple en l'inici de la seva *Crònica* particular quan, en un exercici de legitimitat dinàstica i familiar, ens explica, orgullós, l'alt rang social d'alguns dels seus

---

¹¹⁹⁸ Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón...*, p. 763.

¹¹⁹⁹ Gabriel ALOMAR, «La capilla de la Trinidad y las tumbas de los reyes de Mallorca», a Aina PASCUAL (coord.), *La Catedral de Mallorca*, Palma de Mallorca, José de Olañeta Editor, 1995, p. 211 – 212. Sobre els diversos pagaments realitzats pel rei Pere destinats a la tomba de Jaume III, v. Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 962, p. 276, doc. 1095, p. 304, doc. 1096, p. 304, doc. 1101, p. 305.

¹²⁰⁰ *Crònica*, III, 47, p. 168 – 169.

¹²⁰¹ Jocelyn N. HILLGARTH, «Los libros y la cultura de Jaime III...», p. 76.

parents més pròxims, tots ells amb títols i càrrecs polítics principals¹²⁰². Pensem per exemple en la carta al seu oncle l'infant Pere del 24 de febrer de 1357 en què per justificar la guerra amb Castella elabora un repàs de les grans gestes dutes a terme per la seva estirp des dels temps de Pere el Gran¹²⁰³. Pensem per exemple en els discursos a corts, com ara el del 12 de juny de 1383, en què elogia als reis d'Aragó i comtes de Barcelona, que foren «contents de defendre llurs sotmeses, mas encara conqueriren molt de llurs enemics e veïns»¹²⁰⁴. El prefaci de l'acta de donació librària populetana cal interpretar-lo en aquesta línia, i aquest és el sentit també del panteó.

---

¹²⁰² «Lo senyor rei N'Anfós, pare nostre, fon fill del rei en Jacme e de la reina dona Blanca, filla del rei Carles, avi e àvia nostres. Aquests rei e reina, avis nostres, hagueren en llur vida deu fills, ço és, cinc mascles e els altres cinc dones. Lo primer, qui fon primogènit, hac nom Jacme; lo segon Alfonso, qui fon pare nostre; lo terç En Joan, e fon patriarca d'Alexandria, arquebisbe de Tarragona; lo quart, En Pere, e fon comte de Ribagorça e d'Empúries: lo cinquè en Ramon Berenguer, e fon comte de les Muntanyes de Prades», *Crònica*, I, 1, p. 35.

¹²⁰³ *Epistolari...*, doc. 20, p. 139 – 155.

¹²⁰⁴ *Parlaments...*, p. 55.

6. LA RECEPCIÓ DE LA PRODUCCIÓ RÈGIA MEDIEVAL EN LA CRONÍSTICA HUMANÍSTICA I MODERNA: SEGLES XV - XVII

El coneixement del passat històric posseeix unes fórmules pròpies a la modernitat que, en certa manera, es desmarquen de les arrels medievals i prefiguren els temps moderns. En aquest sentit, la voluntat del rei Pere explicitada en l'acta de donació de Poblet de trobar un historiador que elogiés les seves virtuts s'estavellarà contra les realitats dels segles XV, XVI i XVII que aniran desdibuixant, progressivament, la imatge règia fins arribar als temps romàntics. Paral·lelament, les cròniques patrocinades pel monarca es convertiran en una font essencial pels cronistes moderns. Possiblement, els exemples paradigmàtics de la manera en què seran assimilats el Cerimoniós i la seva producció cronística a l'Edat Moderna són les obres de Pere Tomic i Pere Miquel Carbonell. En aquest capítol analitzem quin és el grau d'acceptació que tenen aquests dos autors del rei i la seva obra.

6.1. Les *Històries e conquestes del Realme d'Aragó e Principat de Catalunya de Pere Tomic (1495)*

L'aportació més rellevant de la historiografia en llengua catalana del segle XV la trobem en el camp de les cròniques generals, que ofereixen un panorama actualitzat de la història de la Corona d'Aragó però des d'una perspectiva ampliada: ara els nobles i els ciutadans manifesten la seva pròpia veu, de manera que es formen nous centres de producció i de difusió de textos historiogràfics al voltant de la noblesa i de les oligarquies municipals¹²⁰⁵. Albert Hauf parla d'un «canvi d'intencionalitat» dels textos historiogràfics del segle XV, «possible indicatiu d'un canvi de mentalitat»¹²⁰⁶. En aquest sentit, el relat cronístic de Pere Tomic – cavaller de Bagà, provinent d'una família de la petita noblesa vigatana, establerta a l'actual municipi del Berguedà a principis del segle XIV, servidors dels barons de Pinós i Mataplana i d'Alfons el Magnànim, documentat

---

¹²⁰⁵ Maria TOLDRÀ, «La historiografia del segle XV: un balanç», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex BROCH, vol. III. Segle XV (II), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2016, p. 172 i 174.

¹²⁰⁶ Albert HAUF, «Més sobre la intencionalitat...», p. 56 – 57.

entre el 1420 i el 1449 i mort abans del 1481¹²⁰⁷ -, intitulat *Cròniques e Conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*¹²⁰⁸, i dedicat a Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa i germà de Galceran de Pinós, vescomte d'Illa i de Canet, és paradigmàtic: la crònica té el seu origen no pas a una cort reial, sinó a la dels Pinós, un dels grans llinatges nobiliaris catalans¹²⁰⁹. Així, el cronista pretén enllaçar les gestes dels reis i les glòries del país – la història oficial –, a la història i les tradicions de la noblesa catalana en general i a la dels seus protectors en particular¹²¹⁰.

La noblesa en el centre de la renovació historiogràfica.

Mentre que la crítica tradicional valora d'una manera força negativa aquesta obra¹²¹¹, Joan Iborra, el darrer editor, la veu com un dels textos historiogràfics catalans de la Baixa Edat Mitjana que tindrà més èxit i influència cronística als dominis de la Corona d'Aragó als segles XV i XVI¹²¹² i – això és important – on s'adverteix «una concepció diferent de la historiografia catalana medieval», ja que ara els diversos monarques comparteixen, a

---

¹²⁰⁷ Sobre Tomic i la seva obra vegeu Miquel COLL I ALENTORN, «El cronista Pere Tomic i les corts del temps del Magnànim» a *IX Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, vol. 2, Nàpols, Societ  Napoletana di Storia Patria, 1982, p. 459 – 468; Xavier PEDRALS I COSTA, *Pere Tomic: la història segons els cavallers. Bagà, segle XV*, Gironella, Associació Cultural El Vilatà, 1994; I.D., *Pere Tomic. Històries i llegendes - el passat segons la noblesa – Bag , [S.l.]*, Associació Medieval de Bagà (La Pobla de Lillet: Impremta Boixader), 1998. *L'Avenç* li dedicà un dossier el 1992, «Pere Tomic: historiografia política a la Catalunya del segle XV», amb articles d'Agustí ALCOBERRO, «La cruïlla historiogr fica del segle XV. Historiografia medieval i humanisme»; Eulàlia DURAN, «La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits»; Xavier PEDRALS, «Pere Tomic: historiografia política entre el món medieval i l'humanisme», i Manuel RIU, «Les fonts de les "Històries" de Pere Tomic»; *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 17 – 53.

¹²⁰⁸ La primera edició crítica moderna de l'obra, amb un complet estudi introductor,  s la de Joan IBORRA: *Pere TOMIC, Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, introducció, transcripció, notes i índexs a cura de Joan IBORRA, Catarroja, Afers, 2009.

¹²⁰⁹ Sobre els Pinós, vegeu la magna obra de Joan SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana: investigació als seus arxius*, 3 vols., Bagà, Centre d'Estudis Baganesos, 1989 [edició original de 1930 – 1950] Especialment interessant és el primer volum, que constitueix un rep s exhaustiu dels barons, nobles i cavallers de Pinós i de Mataplana.

¹²¹⁰ Albert HAUF, «Les cròniques catalanes medievals...», p. 66.

¹²¹¹ Martí de Riquer, per exemple, creu que res és comparable a les quatre grans cròniques; i considera que «el que fa més interessant el llibre de Tomich  s la seva acceptació de llegendes, per les quals aquest historiador sentia gran afecte i que recull amb complaença»: *Història de la literatura catalana...*, p. 505 i 508.

¹²¹² Joan IBORRA, «Introducció», a Pere TOMIC, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, p.15. La cr nica va ser editada el 1495 i reeditada els anys 1519 i 1534. Va perviure a través de tres manuscrits en versió castellana, un en versió italiana, i tres reimpressions modernes (1886), dues d'elles en forma de facsímil - 1970 i 1990 : Eulàlia DURAN, , «La difusió de l'obra de Pere Tomic » , a *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 32 – 53, especialment p. 32.

parts iguals, el protagonisme del relat amb la noblesa¹²¹³. En aquesta ampliació de punt de vista del relat s'hi pot veure, al darrere, una orientació pactista del poder monàrquic, influïda per la declaració jurídica resultant del Compromís de Casp sobre els drets dels Trastàmara en la successió de Martí l'Humà¹²¹⁴.

Relat cronístic com a instrument de propaganda d'uns ideals i d'un estament amenaçats. Sobre aquest aspecte, comenta Joan Iborra: «S'endevina el propòsit de preservar de l'oblit uns privilegis i un prestigi social qüestionat, una concepció de la vida anquilosada que s'esgota davant la puixança de l'emergent burgesia comercial que provoca una evolució no desitjada de l'aristocràcia». D'aquesta manera, a Pere Tomic, segueix, l'hem d'enquadrar «dins d'un context determinat pel qual passava la noblesa catalana, a la qual pertanyia, una època de forta crisi social, de protesta camperola per la remença, d'ofensiva autoritària de la monarquia dels Trastàmara i d'absentisme reial, que provocà un major protagonisme de les Corts»¹²¹⁵.

L'objectiu de dotar d'un major protagonisme a la noblesa – els Pinós i els Mataplana, els protectors de Tomic, en particular– respecte a la reialesa¹²¹⁶ es tradueix en la inclusió en el relat de diverses llegendes sobre els orígens nobiliaris, com ara la d'Otger Cataló i els Nou Barons de la fama¹²¹⁷, i d'extenses llistes de nobles que participen en

---

¹²¹³ Sobre aquest aspecte, comenta Joan Iborra que «si a les cròniques de procedència tardomedieval el protagonisme principal de les cròniques era determinat per la reialesa, perquè en ocasions aquests mateixos monarques eren els qui les redactaven, o manaven redactar», a les *Cròniques* de Tomic «la presa de decisions importants per al regne es “desplaça” del monarca envers un grup compacte format per les diverses famílies de l'estament militar i nobiliari: Joan IBORRA, «Finalitat i funció [de la crònica]», a Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 15 – 16.

¹²¹⁴ Maria TOLDRA, «La historiografia del segle XV: un balanç», p. 176.

¹²¹⁵ Joan IBORRA, «Introducció» a Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p.14. Una breu referència al context històric en el qual es mou Tomic a Xavier PEDRALS, «Pere Tomic: historiografia política entre el món medieval i l'humanisme», *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 22 – 27, especialment p. 22 – 24; I.D. Pere Tomic. *Històries i llegendes...*, p. 26 – 32.

¹²¹⁶ Iborra es refereix a les *Històries* com el «primer corpus textual d'història nobiliària, és a dir, que els protagonistes de la seva crònica no són únicament els reis i les seves gestes [...] , sinó que l'estament nobiliari exerceix una posició gairebé hegemònica en la presa de decisions per part de la corona, quan afectaven els destins de Catalunya»: (Joan IBORRA, «Finalitat i funció» a Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p.23)

¹²¹⁷ Segons Miquel Coll i Alentorn, l'aparició dels Nou Barons es relaciona amb la popularització a Catalunya, des de mitjan segle XIV, de les figures dels *Nou Preuats* – en francès *Neuf Preux* –, figures històriques prototípiques de l'ideal cavalleresc i agrupades, igual que els Nou Barons, de tres en tres: tres són de l'època de l'Antic Testament – Josuè, David i Judes –, tres de l'època pagana – Hèctor, Alexandre i Juli Cèsar –, i tres de l'època cristiana – el rei Artur, Carlemany i Godofré de Bouillon. La llista havia aparegut per primera vegada al poema francès *Voeux du paon* de Jacques de Longuyon el 1313: Miquel COLL I ALENTORN, «Otger Cataló i els nou barons...», p. 19 – 20. Una mostra de la popularitat dels *Neuf Preux* a la Catalunya de mitjan segle XIV és l'interès que mostra per la temàtica Pere el Cerimoniós. El 27

l'empresa¹²¹⁸. Segons aquesta llegenda, nascuda segons Miquel Coll i Alentorn entre 1243, data en què fou redactada l'obra *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada, i 1268, data en què va ser traduïda i difosa aquesta obra a Catalunya, la mal anomenada «reconquesta» cristiana de la península s'iniciaria a terres catalanes molt abans de Carlemany per obra i gràcia d'un gran cavaller anomenat Otger Cataló – del seu nom derivaria Catalunya – el qual, venint de França juntament amb nou barons, agrupats de tres en tres i anomenats pel seu llinatge Montcada, Pinós i Mataplana, Cervera, Cervelló i Alemany, Anglesola, Ribelles i Erill, i molts d'altres cavallers i gentilhomes, va combatre els sarraïns i morí de malaltia al setge d'Empúries. Els seus companys, davant la superioritat numèrica dels sarraïns, es retirarien a les muntanyes, on es farien forts i romandrien fins a la vinguda de Carlemany, el qual conquistaria el Principat de Catalunya, on trobaria els nou barons. Acte seguit, el dividiria en novenes a honor dels nou ordres d'àngels, de manera que hi hauria nou comtes, nou vescomtes i nou varvassors¹²¹⁹.

És interessant remarcar que ja a la *Crònica* del rei Pere el Cerimoniós trobem, en algun passatge, la inclusió de llargues llistes de nobles que trenquen el ritme del relat. L'exemple més clar el trobem en el primer capítol, durant la narració de la campanya d'Alfons el Benigne que acabarà amb la conquesta de Sardenya. Com a culminació de l'exposició dels fets, el relat menciona, un per un, els nobles i barons morts i els supervivents. Primerament, els aragonesos difunts: «Los nobles e barons d'Aragó qui anaren ab lo dit senyor infant e los quals hi moriren són aquests: N'Artal de Luna, N'Alamany de Luna, En Gombau de Benivent, N'artal de Luna»¹²²⁰. A continuació, els aragonesos que van sobreviure: «Los que no hi moriren: En Pedro de Luna, Ramon de Peralta, Joan Ximénez d'Urrea, Ato de Foces, Pero Sant Vicent, Ramon Cornell, Llop

---

de febrer de 1347, per exemple, en una carta al tresorer de la seu de Girona, el rei li fa saber que el seu conseller Ramon Boyl li està portant d'Avinyó «depentes en un drap, les ymages dels reys davall scrits, es assaber: de Julius Cesar, Ector, Alexandre, Judes Macabeu, David, Josue, Carles Maynes, Godofre de Billo, e del rey Artus»: Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, vol. I, doc. CXXXV, p. 141.

¹²¹⁸ En aquests dos aspectes és on rau l'originalitat de l'obra de Tomic, segons Agustí Alcoberro: Agustí ALCOBERRO, «La cruïlla historiogràfica del segle XV. Historiografia medieval i humanisme», a *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 18 – 21, especialment p. 19.

¹²¹⁹ Vegeu Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», a *Llegendari*, Barcelona, Curial / PAM, 1993, p. 7 – 50, concretament p. 11 i 42; sobre la transmissió de la llegenda en la cronística de la Corona d'Aragó, v. Anna CORTADELLAS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Curial / PAM, 2001, p. 131.

¹²²⁰ *Crònica*, I, 35, p. 67.

Fernàndez de Lucenic, Jacme d'Aragó, Felip de Saluçà»¹²²¹. Seguidament, els catalans que moriren: «Los de Catalunya qui hi moriren són aquests: en Dalmau de Castellnou, En Guerau de Rocabertí, en Gilabert de Centelles, En Pere de Queralt, en Ramon Berenguer de Cervelló, en Ramon Alamany, En Galceran de Sancta Pau, En Ramon de Cardona.»¹²²² Tot seguit, els catalans supervivents: «Los que no hi moriren: En Dalmau, vescomte de Rocabertí, En Guillem d'Anglesola, En Bernardí de Cabrera, En Berenguer Arnau d'Anglesola, En Guillemó de Queralt, En Guillem de Cervelló, En Ramon de Ribelles, N'Huguet de Santa Pau.»¹²²³ Finalment «Los de València qui no hi moriren», que foren «En Francesc Carròs, En Berenguer Carròs» i «los qui hi moriren»: «En Bernat de Vilaragut, En Ramon de Vilanova, En Pero Boïl, En Ramon Rui Sànchez d'Aivar».¹²²⁴

De totes maneres, la intencionalitat del rei Pere, «autor» de la crònica, difereix en gran mesura de la de Tomic. Mentre que Tomic presenta els èxits del Cerimoniós com a obra essencialment de la noblesa, el monarca, a través del seu discurs memorialístic, pretén demostrar, com hem vist, com durant el seu regnat del s'aferma el poder reial. Quan entra en interacció amb la noblesa, el rei sempre s'intenta mostrar superior a aquest estament. En el relat cronístic, el monarca, tot i sofrir revoltes nobiliàries durant el seu regnat, com ara la de la Unió d'Aragó o la de jutge d'Arborea, les acaba sufocant com a rei justicier que és. Tampoc dubta a sacrificar el seu millor conseller, Bernat de Cabrera, si creu que ha de fer-ho, o obrir un procés contra el seu cunyat Jaume III de Mallorca. A la *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, en definitiva, els nobles apareixen en funció de la utilitat que els hi pretén donar el monarca

Tot i desviar-se lleugerament del tema que ens ocupa, creiem que és important, que ens detinguem a analitzar l'estructura de la crònica tomiciana i les fonts escrites – tot i que també orals – que utilitza l'autor.¹²²⁵ Per al nostre interès, una de les fonts és el *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada, que el cavaller i historiador empra per a la primera part

---

¹²²¹ *Crònica*, I, 35, p. 67 – 68.

¹²²² *Crònica*, I, 35, p. 68.

¹²²³ *Crònica*, I, 35, p. 68 – 69.

¹²²⁴ *Crònica*, I, 35, p. 69.

¹²²⁵ Sobre les fonts de la crònica tomiciana, v. Joan IBORRA, «De la crònica dinàstica a la intervenció aristocràtica. Fonts orals i escrites de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic», a *Recerques*, 40, 2000, p. 15 – 40; I.D. «Fonts orals i escrites», a Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 69 – 96; Xavier PEDRALS, *Pere Tomic. Històries i llegendes...*, p. 46 – 53; Manuel RIU, «Les fonts de les "Històries" de Pere Tomic», *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 28 – 31.

del relat, de la creació fins al començament de l'època carolíngia. Per a la segona part, que aborda el tema dels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó, els materials que utilitza Tomic són les *Gesta Comitum*, el *Llibre dels Feyts* de Jaume I, la crònica de Bernat Desclot, la de Pere el Cerimoniós i la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, fet que ha portat a Agustí Alcoberro a definir l'obra de Tomic com «el colofó – no superat fins al segle XVII – d'una línia historiogràfica ja fresada en segles immediatament anteriors [...] feudalitzant, legitimadora del pactisme i fortament particularista»¹²²⁶.

Les Històries e conquestes de Pere Tomic: estructura i fonts.

Com que les *Històries* de Pere Tomic, que posseeixen una estructura que uneix el territori i el llinatge que el regeix en la lectura providencialista de la història universal¹²²⁷, segueixen el model de les cròniques universals com la *Crònica general* de Pere III o *Crònica de Sant Joan de la Penya* en molts moments, hem de fer referència a la seva carcassa, al seu esquelet, a partir de anàlisi de Joan Iborra, que divideix el relat cronístic en dues parts ben diferenciades. La primera, que ocupa els primers vint-i-tres capítols de la crònica, comprèn els capítols dedicats a l'origen del món, d'acord amb la tradició historiogràfica medieval. Els primers cinc, des del *Gènesi* fins als descendents de Jàfet, fill de Noè i del qual, segons la tradició, deriven els primers pobladors de «Spanya»¹²²⁸, s'estructuren cronològicament segons la tipologia cronística medieval¹²²⁹.

El període de la història antiga comença al capítol 6 i s'inicia amb la vinguda d'Hèrcules a terres hispanes, el qual, tot seguint la fabulació de Rodrigo Jiménez de Rada, funda les ciutats de Vic, Urgell i Barcelona¹²³⁰. Els capítols 8 i 9 aborden la història dels gots, procedents de l'illa d'Istància, mitjançant una còpia quasi literal de l'obra de l'arquebisbe toledà. El període s'acaba amb un plany per la desaparició de la generació

---

¹²²⁶ Agustí ALCOBERRO, «La cruïlla historiogràfica del segle XV...», p. 18.

¹²²⁷ Maria TOLDRÀ, «La historiografia del segle XV: un balanç...», p. 176.

¹²²⁸ Anna CORTADELLAS, «El simbolisme dels fills de Noè», a *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, p. 21 – 23.

¹²²⁹ Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites», a Pere TOMIC, *Històries e conquestes...* p.70 – 71.

¹²³⁰ Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló...», p. 10.

gòtica, motivada, segons el cronista, pel seguiment de l'heretgia arriana, que va permetre la entrada dels «infidels»¹²³¹.

Seguidament, entrem al període de la conquesta cristiana de la Península. Els quatre capítols que van del 10 al 13 tracten els orígens i desenvolupament dels regnes de Castella i Portugal, seguint la crònica de Jiménez de Rada i, també – i això ens interessa –, la *Crònica General* de Pere el Cerimoniós¹²³². Finalment, la primera part es clou amb deu capítols – del 14 al 23 –, on Tomic demostra la influència que tingueren les llegendes del cicle carolingi en la historiografia catalana medieval com, per exemple, la conversió al cristianisme del rei got Xilderic (sic) [Clodoveu] a instàncies de la seva esposa Ermesén, llegenda que apareix a d'altres textos medievals més antics com el *Libre dels reis*¹²³³ o el *Flos Mundi*, molt probablement la crònica universal catalana més citada¹²³⁴. El capítol següent narra, de manera molt breu, l'adveniment de Muhàmmad i de l'islamisme a Europa, mentre que al setzè s'inclou la llegenda de l'entrada a Catalunya d'Otger Cataló i els Nou Barons de la fama amb importants remarques, com ara el llinatge d'Otger – que Tomic fa procedir d'una nissaga de prínceps alemanys¹²³⁵ –; el nombre de combatents de l'exèrcit que entrà a Catalunya; el lloc per on van entrar – la Vall d'Aran –, el camí que seguiren – la vall d'Àneu –; les batalles que van tenir amb els musulmans i les conseqüents terres que conquistaren: la Cerdanya, el Capcir i el Pallars¹²³⁶.

La llegendària carolíngia és narrada del capítol 16 al 23. Tomic s'inspira en el PseudoFilomena – unes cròniques apòcrifes del monestir de Santa Maria de la Grassa atribuïdes a un suposat secretari de Carlemany, Filomena – i en el PseudoTurpí, una crònica falsament atribuïda a l'arquebisbe Turpí de Reims i que narra les conquestes pirenaïques dels mítics Carlemany i Rotllant, acompanyats d'aquest personatge. Ens

---

¹²³¹ Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites...», p.71 – 74.

¹²³² *Crònica General de Pere III el Cerimoniós...*, p. 27 – 35.

¹²³³ Primera crònica universal i general que s'escriu a Catalunya – entre 1277 i 1280. Obra fabulosa curulla d'invençions, faules i llegendes historiogràfiques, v. Stefano CINGOLANI (ed.), *Libre dels reis*, València, Universitat de València, 2008

¹²³⁴ Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites», p.75 – 77.

¹²³⁵ «Serà cap a la segona meitat de segle XIV quan les cròniques catalanes començaran a recollir les llegendes nobiliàries que es refereixen a l'origen alemany o francès dels principals llinatges del país» NO cal textual perquè és una informació que no és un pensament propi, és coneixement (Anna CORTADELLAS, «Els orígens mítics de la noblesa. Ésser del llinatge d'un cavaller d'Alemanya», a *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, p. 18)

¹²³⁶ Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites», p.78

interessa el capítol 22, que s'ocupa del suposat repartiment de Catalunya en novenes, d'acord amb els nou ordes dels àngels, esdeveniment que clou la llegenda d'Otger Cataló i els nou barons de la fama¹²³⁷ i que explica l'origen de les grans senyories del moment. Recordem que la majoria de llegendes historiogràfiques posseeixen una finalitat concreta: explicar la realitat, intentar ordenar-la¹²³⁸, o construir una estructura ideològica adequada que justifiqui les finalitats polítiques a les quals es vol arribar¹²³⁹. En el cas de la dels Nou Barons, es busca la demostració d'una preeminència a favor dels llinatges fundats pels Nou Barons, i d'una igualtat entre els comtats catalans, sense una major categoria per al de Barcelona, i per tant, sense una major autoritat per al poder reial¹²⁴⁰.

Definit per a Miquel Coll i Alentorn com «el més important agent de transmissió ulterior» de la llegenda d'Otger Cataló¹²⁴¹, Pere Tomic, no obstant, introdueix una novetat que quedaria incorporada a la llegenda otgeriana: l'origen, també llegendari, dels pagesos de remença. Segons explica, l'origen d'aquesta servitud rauria en temps de Lluís el Piadós. Aquest monarca, al entrar a Catalunya, incitaria als cristians que vivien sotmesos als musulmans a rebel·lar-se i, no havent-se atrevit aquests a fer-ho per temor dels dominadors, quan el rei hauria conquistat tota la terra, els hauria condemnat, com una mena de penitència, a patir els «mals usos»¹²⁴². Tomic, al recollir la llegenda, justifica històricament una situació injusta que coneixia perfectament, ja que tenia remences a les seves propietats¹²⁴³.

La segona part del relat cronístic va del capítol 24 al 47, últim de les *Històries* escrit per Tomic, i és la que atorga el verdader sentit i relleu a la crònica. Narra el període que va

---

¹²³⁷ Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites...», p.82.

¹²³⁸ Anna CORTADELLAS, «Cloenda», a *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, p. 53. Moses I. Finley, en estudi clàssic, comenta al respecte: «*mucho antes de que nadie soñase con la historia, el mito ya ofrecía su respuesta. En eso consistía su función, o una de sus funciones: en hacer el pasado inteligible y dotado de sentido mediante la selección, la concentración en algunos fragmentos de ese pretérito que de tal manera adquirieron permanencia, relieve y significación universal*»: Moses I. FINLEY, «Mito, memoria e historia», a *Uso y abuso de la historia*, Barcelona, Crítica, 1984 [primera edició en anglès, 1975], p. 14

¹²³⁹ Moses I. FINLEY, «Mito, memoria e historia», a *Uso y abuso de la historia...*, p. 32 – 44.

¹²⁴⁰ Miquel COLL I ALENTORN, «Otger Cataló i els nou barons...», p. 43.

¹²⁴¹ Miquel COLL I ALENTORN, «Otger Cataló i els nou barons...», p. 27.

¹²⁴² Miquel COLL I ALENTORN, «Otger Cataló i els nou barons...», p. 29.

¹²⁴³ Segons Xavier Pedrals, els Tomic, tot i que les seves propietats personals eren reduïdes, posseïen a Bagà el mas de Cirerarc, terra de remença: Xavier PEDRALS, *Pere Tomic. La història segons els cavallers...*, p. 22.

des de Guifré el Pilós fins a l'adveniment del rei Alfons el Magnànim, amb una especial cura a l'enaltiment de la família Pinós. S'inicia amb l'època comtal, que va del capítol 24 fins al 35, dedicat al naixement de la Corona d'Aragó. El cicle històric de la Corona comença amb el regnat d'Alfons el Cast i acaba amb el d'Alfons el Magnànim. Són dotze capítols, un per cada rei. La font per a la redacció del capítol 36, dedicat al fill de Ramon Berenguer IV i Peronella, segueix essent la *Crònica General*¹²⁴⁴. Al capítol 37 es narra la llegenda de l'engendrament de Jaume I basat en tres fonts diferents. L'inici de la narració, extret de la *Crònica General*¹²⁴⁵, i el nucli central de l'engendrament del rei Jaume, extret de la *Crònica* de Desclot i d'un breu fragment de la de Ramon Muntaner¹²⁴⁶. També s'utilitza la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* en el capítol 38, que s'ocupa de Jaume I. La narració del regnat incorpora la llegenda de Sant Jordi, recontada a la *Crònica de Sant Joan de la Penya*. A la versió catalana, se'ns narra l'aparició de Sant Jordi a Bernat Guillem d'Entença durant la batalla del Puig de Santa Maria del 1237 en el marc de la campanya de conquesta de València: «car diu-se que con ell hagués trameses alguns nobles e cavallers en lo regne de València, ço és, lo noble En Bernat Guillem d'Entença e d'altres cavallers d'Aragó e de Catalunya, e fossen en un munt qui ara és apellat Santa Maria del Puig, e tota la morisma vengués contra ells en la batalla qui entre ells fo gran, los aparec Sant Jordi ab molts cavallers de Paradís qui els ajudà a vençre la batalla, per la qual ajuda negú cristià no hi morí»¹²⁴⁷

---

¹²⁴⁴ *Crònica General...*, p. 105 – 109.

¹²⁴⁵ *Crònica Genera...l*, p. 117 – 118.

¹²⁴⁶ Sembla ser que Pere el Catòlic no volia consumir el matrimoni amb la seva muller, Maria de Montpeller, possiblement perquè, a parer del monarca, no devia ser prou atractiva, i també perquè la seva utilitat – reforçar el poder del rei a les terres del sud de França a través de Montpeller – ja havia caducat. Segurament, la momentània reconciliació entre els cònjuges, que va possibilitar la providencial relació carnal i el posterior engendrament de l'hereu es va deure a una intervenció externa: segons el rei Jaume, a la seva crònica, fou gràcies a un cavaller aragonès, Guillem d'Alcalà; segons Muntaner i el *Libre dels Reis*, els cònsols i els prohoms de Montpeller; segons Desclot, fou gràcies a la pròpia reina. Sobre el mite de l'engendrament de Jaume I, vegeu Stefano CINGOLANI, *Jaume I...*, p. 69 – 84. Cf. Martí DE RIQUER, *Llegendes històriques catalanes...*, p. 49 – 103.

¹²⁴⁷ *Crònica General...*, p. 123 – 124.

El capítol dedicat a Pere el Cerimoniós.

El capítol 43, que aborda el regnat del rei Pere, és el més extens de tots els referits a l'època medieval. El cronista inicia la narració explicant el motiu d'un dels sobrenoms amb els quals passaria el monarca a la posteritat: *El Cerimoniós*. Segons Tomic, el rei Pere «fo apellat lo rey Serimoniós [...] car ell féu cercar totes les cases de tots los reys de cristians, e volgué saber en quin ordre vivien en lurs cases, e havent-ho sabut, lo dit rey ordenà la sua casa prenent de cascuna de les dites cases dels reys dessus dits les cerimònies e ordinacions, de cascuna la millor»¹²⁴⁸. Per tant, l'enorme interès del monarca per les cerimònies i celebracions reials, que ell veia com un element d'exaltació de la reialesa i clau per consolidar el seu poder enfront dels estaments, li valgueren l'epítet de *Cerimoniós*.

Tomic, a continuació, fa un repàs dels matrimonis i la descendència del monarca. Seguidament, aborda la qüestió sarda: la rebel·lió a l'illa del jutge d'Arborea i la posterior campanya momentàniament exitosa del rei, que incorpora una extensa llista de tots els nobles que hi participaren, aspecte típic de la crònica tomiciàna¹²⁴⁹. Tot seguit, Tomic menciona la guerra amb Castella, «de la qual guerra lo rey e los regnes passaren prou enuig e tribulacions»¹²⁵⁰ i incorpora la llegenda històrica del repte de Bernat Galceran de Pinós al rei de Castella¹²⁵¹. Segons aquesta, Bernat Galceran de Pinós, mentre es trobava exiliat a Avinyó per un assassinat que havia comès¹²⁵², va rebre manament del seu senyor, el rei Pere, de presentar-se davant del papa Innocent i reptar en la seva presència el rei de Castella, Pedro el Cruel, en guerra amb la Corona d'Aragó¹²⁵³. Galceran de Pinós havia de dir davant del papa que, si el rei de Castella no es tenia per

---

¹²⁴⁸ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 253.

¹²⁴⁹ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 253 – 254.

¹²⁵⁰ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵¹ Anna CORTADELLAS, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, p. 28.

¹²⁵² «E lo noble [Bernat Galceran de Pinós] era foragitat de la terra per cert cas de una mort de la qual lo dit noble fo inculpat; e lo dit noble era en aquell temps en Avinyó»: Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵³ «E com micer Francesc Romà fos en Avinyó e trobàs aquí lo dit noble [Bernat Galceran de Pinós], al qual dix de part del rey son senyor que fes aquest reptament davant lo papa, e que axí lo y manava son senyor rey. E per tant fonch elet lo dit noble a fer aquest reptament al dit rey de Castella, com era lo pust dispost a fer aquesta batalla que baró ni noble que fos en la senyoria del rey en aquell temps» - Tomic aprofita l'ocasió per fer llocar al seu senyor (Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255)

traïdor, ell i el Cerimoniós el combatrien dos per dos¹²⁵⁴. Això ho va fer cada dia durant un any, i cada vegada manava prendre'n acta¹²⁵⁵. Si el rei de Castella hagués acceptat el repte, Bernat Galceran de Pinós hauria combatut pel seu rei, i el Cerimoniós, com a recompensa, l'hauria convertit en rei de Mallorca¹²⁵⁶. Finalment, però, el repte no es va produir ja que Pere el Cruel ho rebutjà¹²⁵⁷.

Seguidament, Tomic, partidari d'una noblesa controladora de la monarquia a través de les Corts, fa referència a la crueltat del rei i l'equipara, en quant a brutalitat, a l'emperador Neró. El cronista acusa precisament al Cerimoniós d'atacar la noblesa, concretament, d'haver matat els seus germanastres Jaume i Ferran, al rei Jaume de Mallorca i al seu fill: «durant aquests temps, lo rey En Pere féu morir sos frares lo comte en Jacme d'Urgell [e] lo infant don Ferrando [...] Encara havia feyta altra crueldat, que havia fet morir lo rey de Mallorques, qui era son frare, e après féu morir lo infant de Mallorques, qui era son nebot». També el fa responsable de l'execució del seu antic conseller, Bernat de Cabrera: «Encara après féu altra desconeixença, que féu morir lo noble baró En Bernat de Cabrera, qui li havia feta la major honor e servey que lo romanent de son regne en los grans fets que havia fets en Serdenya [...] E per bona remuneració li féu levar lo cap». Per tot plegat, conclou Tomic, «es pot dit ab tota veritat que lo dit rey fo lo segon Neró en fer morir tantes persones e tan notables e acostades al dit rey sens causa nenguna»¹²⁵⁸.

Tot i l'èxit de la comparació¹²⁵⁹, Tomic no és el primer a utilitzar aquest apel·latiu per referir-se a un personatge especialment cruel. Al foli 20r. de la *Crònica dels reis de Sicília*¹²⁶⁰, datada el «XXX de janer de l'any 1313», en referir-se al papa Bonifaci es fa la

---

¹²⁵⁴ «E haver sabut lo noble baró la intenció que son senyor li havia tramesa a dir, tan prestament començà a fer lo dit reptament e dir davant lo papa que si lo rey de Castella volia dir que ell no fos traydor, que dos per dos lo rey d'Aragó e ell lo y combatrien»: Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵⁵ «E cascun jorn lo dit noble dues vegades feya davant lo papa lo dit reptament, e de cascuna vegada feya levar carta», Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵⁶ «E açò durà per spay de hun any. E lo rey d'Aragó havia per acordat que si lo rey de Castella volgués pendre la batalla, que ell lo faria rey de Mallorqua al dit noble baró, e que.l prengués per so.n companyó» (Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵⁷ «Mas lo rey de Castella fo pus cortès que no curà gents del reptament» (Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255.

¹²⁵⁸ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 257.

¹²⁵⁹ Recordem que encara a finals del segle XIX, Francisco de Montsalvatje, referint-se a la mort de Bernat de Cabrera per ordre del Cerimoniós, recordava aquest últim mitjançant l'epítet tomicia. V. nota 4.

¹²⁶⁰ Traducció catalana del *Chronicum siculum* o Anònim palermità. V. Josep David GARRIDO – VALLS, *El llibre de la crònica de Sicília...*

següent menció: «De cert aquest és *Neró, molt cruel*, qui los apòstols de Déus occís de, en mort de la mare, cruelment se escalffa»¹²⁶¹. Si ens desplaçem a la Corona de Castella, un dels grans rivals del Cerimoniós, Pere el Cruel (1334 – 1369), també serà qualificat com el Neró de l'Edat Mitjana pels cronistes coetanis¹²⁶². És més, el propi Cerimoniós ja hem vist que l'utilitza al dirigir-se al jutge d'Arborea, en el dramàtic parlament a les corts de Sant Mateu 1369¹²⁶³.

Si ens fixem en les fonts emprades per Tomic per redactar el capítol sobre el Cerimoniós, és evident que la majoria d'informació està extreta de la *Crònica personal* del rei Pere¹²⁶⁴. Les dades que forneixen el passatge de la campanya de Sardenya¹²⁶⁵, que ve a ser una concatenació dels noms dels nobles que participaren a l'empresa, on se significà Bernat de Cabrera com a comandant de l'estol català, corresponen totes al capítol cinquè de la crònica règia¹²⁶⁶. El paper i protagonisme de Cabrera, que Tomic l'esbandeix en poc més de deu línies¹²⁶⁷, ocupa diversos epígrafs del relat cronístic¹²⁶⁸ fins al punt que podríem dir que és un dels protagonistes més destacats del capítol. La seva importància, posteriorment, anirà minvant, fins a la seva caiguda en desgràcia i posterior execució per part del rei Pere al capítol VI. Quelcom similar es pot dir del fragment que narra la guerra dels dos Peres. Si exceptuem la llegenda del repte de Bernat Galceran de Pinós al rei de Castella, anteriorment esmentada, i que no apareix a la crònica règia, podem afirmar que Tomic segueix, en línies generals, el capítol VI de la *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, dedicada a explicar la llarga i cruenta guerra contra Pere el Cruel de Castella (1356 – 1369) Concretament, Tomic se centra en la fase final de la guerra, a partir del moment en què entren en joc les potències estrangeres: Anglaterra i França¹²⁶⁹. Deixant de banda les extenses llistes de nobles que participaren en el

---

¹²⁶¹ He pres la cita de Joan IBORRA, «Fonts orals i escrites...», p.94, nota al peu 114.

¹²⁶² V. apartat 3.2.

¹²⁶³ Sobre aquest parlament, vegeu Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, c. 1200 – 1500*, Marta CEDRO (trad.), València, PUV, 2008, [primera edició en anglès, 2002], p. 98 – 101.

¹²⁶⁴ En segon terme, Tomic se serveix també de la informació oral proporcionada per la seva família paterna; ja hem dit que el seu avi morí a la campanya de Sardenya del rei Pere.

¹²⁶⁵ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 254 – 255.

¹²⁶⁶ *Crònica...*, capítol V, p. 291 – 327. La llista de nobles que participaren a la campanya apareix a *Crònica*, V, 31, p. 313 – 314.

¹²⁶⁷ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 254 – 255.

¹²⁶⁸ *Crònica*, V, 17 – 30, p. 303 – 312.

¹²⁶⁹ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255 – 256. Cf. *Crònica de Pere III El Cerimoniós*, capítol VI, 61 – 64, p. 394 – 399.

conflicte, Tomic se centra especialment en el personatge de «Bertran de Claquí», anomenat també així a la crònica règia, que ve a ser el mercenari i militar francès Bertrand du Guesclin, capità de les Companyies Blanques, les quals, aliades amb el rei Pere i Enric de Trastàmara, pretendent al tron castellà en disputa amb Pere el Cruel, aconseguiren derrotar aquest últim¹²⁷⁰.

6.2. Les Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell.

Quatre mesos abans de la publicació de la primera edició de les *Històries* de Tomic¹²⁷¹, Pere Miquel Carbonell¹²⁷², arxiver reial de Barcelona, començava la redacció de la seva obra més emblemàtica: les *Cròniques d'Espanya*¹²⁷³, acabades el 1513, tot i que no serien publicades fins el 1547, dècades després de la mort de l'autor, ocorreguda el

---

¹²⁷⁰ Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, p. 255 – 256. Cf. *Crònica de Pere III El Cerimoniós*, capítol VI, 61 – 62, p. 394 - 397

¹²⁷¹ Tot i que Tomic morí abans de 1481, les seves *Històries* no van ser editades per primer cop fins el 1495.

¹²⁷² Sobre l'autor, vegeu Agustí ALCOBERRO, «L'Arxiu Reial de Barcelona i la historiografia humanista: les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell», a *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13 (2), 1993, p. 515 – 524; I.D., «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista, i la historiografia catalana del segle XV», a *Pedralbes: revista d'història moderna*, 14, 1994, p. 209 – 220 – l'article és un resum de la seva Tesi doctoral; I.D., «Medievals i moderns. El debat historiogràfic en la Catalunya del segle XV», a *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 19, 1994, p. 537 – 554; I.D., «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, vol. I, Barcelona, Barcino, 1997, p. 5 – 170, especialment p. 7 - 36; I.D., «La semblança d'Alfons el Magnànim com a model de príncep humanista de Pere Miquel Carbonell», a Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, Xavier ESPLUGA, Maria AHN (eds.), *Pere Miquel Carbonell i el seu temps*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2016, p. 19 – 25; Gemma AVENOZA i Lourdes SORIANO, «Lectors de Pere Miquel Carbonell cronista», a *Pere Miquel Carbonell i el seu temps...*, p. 107 – 131; Manuel de BOFARULL, «Introducción», a *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vol. 1, 1864 – 1865, p. 1 - 19; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona y de sus archiveros durante los reinados de Juan II y Fernando el Católico», a Jordi RUBIÓ I BALAGUER [et al.], *Fernando el Católico y la cultura de su tiempo. V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Estudios, vol. 5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1961, p. 75 – 109; Marc MAYER, «A tall de conclusió. *Nemo libris et uxori deservire potest*: la passió d'un bibliòfil, Pere Miquel Carbonell», a *Pere Miquel Carbonell i el seu temps...*, p. 225 – 252; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell fins a l'any 1484...» I.D., «Un bibliòfil català del segle XV: En Pere Miquel Carbonell», A *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990, p. 90 – 100; Maria TOLDRÀ, «“Tanta escriptura com se mostra escrita de mà mia”: literatura i activitat professional als manuscrits de Pere Miquel Carbonell», a Eulàlia duran i Maria TOLDRÀ (ed.), *Itineraris. Nou estudis sobre cultura al Renaixement*, València, Tres i Quatre / Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 157 – 203; Mariàngela VILALLONGA, «Introducció» a *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, [Barcelona], Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1988, p. 15 – 43; I.D., *La literatura llatina a Catalunya al segle XV: repertori bio-bibliogràfic*, Barcelona, Curial / PAM, 1993, p. 63 – 72.

¹²⁷³ Vegeu Agustí ALCOBERRO, «Introducció...», p. 36 – 146; I.D., «Les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell: algunes claus per a la seva lectura», *Recerques*, 40, 2000, p. 79 – 98,

1517¹²⁷⁴. És per aquest motiu que Agustí Alcoberro assenyala que el 1495 marca un important «punt d'inflexió en l'evolució de la historiografia catalana»¹²⁷⁵, una «cruïlla historiogràfica» basada en la «contraposició – però també consolidació de dues línies interpretatives del passat de Catalunya. L'una, feudalitzant, del pactisme i fortament particularista», representada per Pere Tomic, i l'altra, «elitista, reialista i força cosmopolita», representada per Pere Miquel Carbonell.¹²⁷⁶ Com veurem, la contraposició entre ambdós autors no serà només des del punt de vista de l'estil, de la metodologia històrica o de la visió política, sinó també en el mode de valorar la figura del rei Pere el Cerimoniós.

D'entrada, cal dir que l'elecció del títol del text cronístic és totalment atribuïble a Carbonell el qual, en diversos passatges, es refereix a la seva pròpia obra com a «crònica o història d'Espanya»¹²⁷⁷. Segons Alcoberro, l'ús del terme *Espanya* ha de ser entès per una banda com l'ideal humanista de recompondre la Hispània romana i, per l'altra, com la defensa del pes històric de la Hispània Citerior, identificada amb Catalunya, en un moment en què, amb la fusió de les corones d'Aragó i de Castella, s'establia també una lluita per l'hegemonia dels regnes peninsulars i, també, per l'apropiació del mot clàssic d'Hispania¹²⁷⁸. Aquesta lluita, tal com ha demostrat Eulàlia Duran, es va lliurar en el camp de la historiografia¹²⁷⁹.

Entorn del concepte d'Espanya en els inicis de la modernitat.

En el marc de l'Europa de finals del segle XV, on els diversos estats buscaven contrarestar la preponderància exclusiva dels orígens mítics romans difosos pels humanistes italians, amb una antiguitat pròpia important i prestigiosa, el terme *Espanya* va ser utilitzat

---

¹²⁷⁴ Creu Alcoberro que la coincidència temporal entre l'obra tomiciàna i la de Carbonell no es pot deure simplement a la casualitat, sinó tot el contrari: «les Cròniques d'Espanya han de ser enteses, entre d'altres coses, com una reacció davant la impressió de l'obra del cavaller baganenc.» I segueix: «si bé Pere Miquel Carbonell ja s'havia plantejat anteriorment, sota els auspicis del seu cosí i mentor intel·lectual Jeroni Pau, canonge de Barcelona, la redacció d'una història de Catalunya, l'edició de l'obra de Tomic en va constituir un autèntic esperó en negatiu»: Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 538.

¹²⁷⁵ Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 538.

¹²⁷⁶ Agustí ALCOBERRO, «La cruïlla historiogràfica del segle XV...», p. 18 i 21.

¹²⁷⁷ Agustí ALCOBERRO, «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista...», p. 211.

¹²⁷⁸ Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 85.

¹²⁷⁹ Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», p. 29.

indiscriminadament pels historiadors de tradició catalana i castellana per referir-se als temps antics peninsulars fins a la invasió musulmana. El nom tenia essencialment un sentit geogràfic, derivat d'Hispania, i corresponia, per tant, a la Península Ibèrica¹²⁸⁰. Segons Eulàlia Duran, aquesta terminologia es dividí en dues tradicions historiogràfiques contraposades en tractar de l'època medieval a partir de la invasió musulmana. En primer lloc, els historiadors de la Corona de Castella, especialment a partir de Jiménez de Rada, al descriure les gestes de la «reconquesta» les van continuar inserint dins el marc ambigu d'*Espanya* – el seu horitzó propi –, encara que només s'ocupessin dels afers de Castella. Els motius eren, d'una banda, el fet que es consideraven la part més rellevant i representativa d'Espanya i l'única que posseïa un ideal global peninsular heretat de l'època romana i gòtica. De l'altra, el fet d'evitar així una denominació parcial com Castella o Lleó que podia provocar susceptibilitats en les altres regions de la Corona – aquest seria l'origen de la interessada i fructífera confusió entre Castella i Espanya¹²⁸¹. En segon terme, la tradició de la Corona d'Aragó, amb un horitzó més mediterrani, va seguir considerant sempre *Espanya* com un terme simplement geogràfic, equivalent a Iberia. Per això, al voler precisar, s'optava per un qualificatiu aclaridor que suggerís el marc total o parcial: al referir-se a la Corona d'Aragó, especificaven «la nostra Espanya», «aquesta Espanya», la «Citerior Espanya» o «l'Espanya alta», en contraposició a «aquella Espanya», «l'Espanya ulterior», o «l'Espanya baixa» per designar la corona castellana¹²⁸².

Aquestes dues tradicions van conviure sense problemes fins al darrer terç del segle XV. La implantació de la impremta, però, contribuí decisivament a divulgar fora de les fronteres pròpies les cròniques d'Espanya castellanques o reials que proporcionaven una imatge distorsionada de l'Espanya medieval, ja que passaven per alt les gestes dels reis de la Corona d'Aragó. Aquest fet va ser vist com una provocació pels seus historiadors. És en aquest context que cal entendre la voluntat de Carbonell de titular la seva obra *Cròniques d'Espanya* – al colofó de l'obra, no obstant, s'hi llegeix *Cròniques de Catalunya* –, tot i que no abordava fets de la Corona de Castella – invertia, així, la opció dels historiadors castellans. La seva proposta, no obstant, no tingué acceptació i s'anà

---

¹²⁸⁰ Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», p.29.

¹²⁸¹ Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», p.29.

¹²⁸² Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», p.30.

produint un procés gradual d'imposició i acceptació del terme *Espanya* per a la suma de les dues corones de Castella i d'Aragó¹²⁸³.

Historiografia sobre Pere Miquel Carbonell: defensors i detractors.

Nascut a Barcelona el 1434¹²⁸⁴, Pere Miquel Carbonell va ser nomenat el 1458 notari públic pel rei Alfons el Magnànim. Posteriorment, Joan el Sense Fe el nomenà el 1476 arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona¹²⁸⁵ – tasca que desenvolupà durant quaranta anys amb gran abnegació i zel i que seria continuada pel seu fill Francesc i el seu net Pere Miquel¹²⁸⁶ – i va ser confirmat en el càrrec el 1477 per Ferran el Catòlic: Carbonell, doncs, gaudí de la confiança dels diversos monarques Trastàmars i també dels personatges més rellevants del moment, com ara l'arquebisbe de Saragossa. Aquesta és una de les grans diferències respecte Tomic: el cronista de Barcelona era un «reialista convençut i afalagador», en paraules de Rubió i Balaguer.¹²⁸⁷

Deixant de banda l'elogiós retrat que fa Manuel de Bofarull de Carbonell¹²⁸⁸, la crítica contemporània va tenir, en un primer moment, poca pietat amb l'extravagant arxiver i cronista. Jaume Massó i Torrents, per exemple, el qualifica de «l'autor que marca més la decadència catalana tant pel seu esperit com pel seu estil»¹²⁸⁹. Anys més tard, Rubió i Balaguer, tot i mostrar-se interessat per la vessant bibliòfila de l'arxiver, considera que les *Cròniques d'Espanya* «són una arreplega bigarrada, on la *Crònica de Sant Joan de la*

---

¹²⁸³ Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», p.30.

¹²⁸⁴ Aquest esbós biogràfic de Carbonell està extret de la biografia que traçà Manuel de Bofarull com a introducció als *Opúsculos inéditos*, Manuel DE BOFARULL, «Introducción...», p. 1 – 19, i de l'estudi introductor d'Alcoberro a la seva edició crítica de la crònica, Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya...*, p. 7 – 36.

¹²⁸⁵ Carbonell no formava part de l'escribania reial, fet que, en principi, l'impossibilitava per al càrrec d'arxiver, segons les ordenances dictades per Pere el Cerimoniós. No obstant, les bones relacions que havia anat cultivant entre els membres de la Cancelleria i de la Cort contribuïren a la seva elecció. Sobre la faceta d'arxiver a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Pere Miquel Carbonell, i les dificultats que tingué en l'exercici del seu càrrec, vegeu Jesús - Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona...», p. 85 – 108.

¹²⁸⁶ Les diverses notes autògrafes que Carbonell anà deixant en diversos indrets de l'Arxiu de la Corona d'Aragó ho testimonien.

¹²⁸⁷ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Un bibliòfil català del segle XV...», p. 91.

¹²⁸⁸ Manuel DE BOFARULL, «Introducción...», p. 1 – 19

¹²⁸⁹ Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català...», p. 131 – 132.

Penya, de la qual tenia un manuscrit, avui a la Nacional de Madrid, i la del rei Cerimoniós, es barregen amb els records i fets personals i disquisicions indigestament erudites»¹²⁹⁰. No serà fins als anys vuitanta del segle XX que la figura de l'arxiver barceloní i la seva obra començaran a ser recuperades i correctament ponderades. Així, Mariàngela Vilallonga, editora del *De viris illustribus catalanis*¹²⁹¹ – obra que Carbonell escriu el 1476 a la manera del *De viris illustribus* de Bartolomeo Facio i que constitueix el primer repertori d'autors catalans i, a la vegada, un «interessantíssim retrat generacional» del col·lectiu italianitzant del qual formava part l'autor¹²⁹² –, tot i considerar que Carbonell no es distingeix precisament per la qualitat de les seves obres literàries, creu que les seves *Cròniques*, «situen a l'autor en un lloc d'honor entre els historiadors del segle XV»¹²⁹³. Finalment, Agustí Alcoberro, editor crític de les *Cròniques d'Espanya*, considera aquesta una «obra cabdal en la renovació historiogràfica empresa per l'humanisme a casa nostra a partir de la segona meitat del segle XV»¹²⁹⁴.

L'altre punt rellevant de la figura de Carbonell és la seva passió pels llibres i pels autors clàssics, que el converteix en un «aglutinador d'una primera generació d'humanistes catalans, conformada per funcionaris reials, juristes i eclesiàstics»¹²⁹⁵, una generació que escriu sobre les diverses matèries en llengua llatina, que apareix a Catalunya en el regnat de Joan II¹²⁹⁶, i que posseeix un seguit d'interessos comuns – la gramàtica, la retòrica, la poesia, la història o la filosofia – una sèrie de vincles amb Itàlia – entre el Nàpols d'Alfons el Magnànim i la Roma dels Borja – i uns vincles forjats a partir del gènere epistolar¹²⁹⁷. Els dos personatges més interessants d'aquest cercle, des d'un punt de vista historiogràfic són, en primer lloc, el cardenal Joan Margarit¹²⁹⁸, que col·loca els

---

¹²⁹⁰ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Un bibliòfil català del segle XV...», p. 92.

¹²⁹¹ Mariàngela VILALLONGA, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell...*, p. 47 – 115.

¹²⁹² Agustí ALCOBERRO, «Les Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell...», p. 98. Cf. Mariàngela VILALLONGA, «Introducció» a *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell...*, p. 34 – 39.

¹²⁹³ Mariàngela VILALLONGA, «Introducció» a *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell...*, p. 15 – 16 i 26.

¹²⁹⁴ Agustí ALCOBERRO, «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista...», p. 209.

¹²⁹⁵ Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 539 – 540. Vegeu una bona síntesi sobre la historiografia catalana del període de l'Humanisme a Eulàlia DURAN, «Historiografia del temps de l'Humanisme», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana...*, p. 77 – 92.

¹²⁹⁶ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell...», p. 208.

¹²⁹⁷ Agustí ALCOBERRO, «Les Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell...», p. 80. Una bona síntesi d'aquest moviment a Mariàngela VILALLONGA, *La literatura llatina a Catalunya al s. XV*, p. 9 – 17.

¹²⁹⁸ Sobre aquest personatge segueix sent útil l'estudi clàssic de Robert Brian TATE, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona. La seva vida i les seves obres*, Barcelona, Curial, 1976. Sobre la seva vessant historiogràfica, p. 209 – 283.

fonaments de la historiografia humanista catalana a través del *Paralimpomenon Hispaniae*, història antiga de la península i, sobretot, del *De originem regum Hispaniae et gotorum*, escrit cap al 1459, en què se'ns presenta una filiació directa entre els antics gots i el principat de Catalunya¹²⁹⁹: és el conegut concepte de *goticisme*, que ja s'havia utilitzat en la *Crònica General* del regnat del Cerimoniós. En segon lloc, Jeroni Pau¹³⁰⁰, cosí de Carbonell i un dels impulsors de la redacció de les *Cròniques*¹³⁰¹, jurista, historiador i poeta. Va viure a Roma del 1475 al 1492, al servei del cardenal Roderic de Borja – després papa Alexandre VI – i va escriure, com a obra més destacada, l'epístola *Barcino*¹³⁰².

De l'humanisme català i les cròniques d'Espanya.

No hem d'oblidar que el fet d'inserir les *Cròniques d'Espanya* en el context precís de l'humanisme català de la segona meitat del segle XV resulta problemàtic ja que, com sabem, existeixen pocs conceptes historiogràfics tant imprecisos com el d'«humanisme»¹³⁰³. Deixarem de banda ara el debat sobre si es pot parlar o no d'*humanisme català*¹³⁰⁴, i acceptarem la proposta de Lola Badia de definir com a

---

¹²⁹⁹ Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 80 – 81. Cf. Eulàlia DURAN, «Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans: discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991 - 1992», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991, p. 11 i Robert B. TATE, «Margarit i el tema dels gots», a Jordi BRUGERA i Josep MASSOT I MUNTANER (coord.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 151 – 168.

¹³⁰⁰ Vegeu Jeroni PAU, *Obres*, Mariàngela VILALLONGA (ed.), Barcelona, Curial, 1986, 2 vols.

¹³⁰¹ Creu Alcoberro que la seva petjada és essencial tant en la decisió de Carbonell de redactar les *Cròniques d'Espanya* com en l'assessorament i correcció dels seus primers passatges»: Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 81.

¹³⁰² Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 81; Cf. Eulàlia DURAN, «Historiografia del temps de l'Humanisme», p. 87 – 88.

¹³⁰³ Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 549 – 550.

¹³⁰⁴ N'és un exemple, la polèmica entre Lola Badia i Miquel Batllori. Per a un seguit d'estudiosos com ara el pare Batllori, l'*Humanisme català* és un fenomen precoç, aparegut el 1387, que es pot cloure cap el 1495, i que té com a figura més representativa Bernat Metge (Vegeu, per exemple, Miquel BATLLORI, «Entorn de certs corrents actuals sobre l'Humanisme i el Renaixement a Catalunya, a *Orientacions i recerques: segles XII – XX*, Barcelona, Curial / PAM, 1983, p. 80 – 85) En canvi, per a Lola Badia, no existeix un període humanístic amb Joan I i Bernat Metge, sinó que hi ha humanistes i trets de cultura humanística, i aquests humanistes i aquests trets de cultura humanística es poden anar detectant des de les darreres dècades de XIV a les darreres del XVII» (Lola BADIA, «L'humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», a *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, p. 41 – 70, especialment p. 65) Uns anys més tard, en un article fulgurant, Badia afirma que l'*humanisme català* no seria res més que «una maniobra noucentista, un típic producte de la necessitat de retrobar una història nacional de Catalunya que estigui d'acord amb un determinat ideal i, sobretot, amb un programa polític i

«humanistes catalans» aquells que van escriure en llatí al segle XV i amb motlles homologables als *studia humanitatis*, com els ja esmentats Margarit i Jeroni Pau, constatant que l'«humanisme» que s'imposa a Catalunya arriba a través de la cort d'Alfons el Magnànim de Nàpols¹³⁰⁵ a finals de segle XV. Un anàlisi de la notable biblioteca de Pere Miquel Carbonell – en un sentit quantitatiu i qualitatiu – tant ben estudiada per Rubió i Balaguer, ens ofereix la imatge d'un Carbonell, sinó completament humanista, si amb trets rotundament moderns¹³⁰⁶. Entre les obres que hi havia a la seva llibreria podem trobar, per exemple, Sèneca, la *Història natural* de Plini el Vell, les *Saturnalia* i el *Comentari al somni d'Escipió* de Macrobi, *La Política* d'Aristòtil, Valeri Màxim, diverses obres de Ciceró, com ara les *Tusculanes* o les *Epistulae ad familiares*, Vegeci, *La conjuració de Catilina* i *La guerra de Jugurta* de Sal·lusti, les *Tristeses* d'Ovidi, Lactanci, o les *Històries troianes* de Guido delle Colonne¹³⁰⁷. Aquesta selecció d'obres, algunes de les quals seran utilitzades per Carbonell per redactar les seves *Cròniques*, mostren l'interès de l'arxiver barceloní per estar al dia de les novetats editorials impreses a Itàlia, tant pel que fa a les edicions crítiques dels antics com a les històries dels moderns¹³⁰⁸.

Carbonell versus Tomic.

A les *Cròniques d'Espanya*¹³⁰⁹, la seva obra més ambiciosa¹³¹⁰, Carbonell construeix una nova història general, de caràcter similar a la *Crònica de Sant Joan de la Penya* o a les *Històries* de Pere Tomic. Precisament, l'obra, dividida en set parts¹³¹¹, s'inicia amb una

---

cívica»: Lola BADIA, «Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques», a *Revista de Catalunya*, 8, maig de 1987, p. 143 – 155, especialment p. 147 – 148.

¹³⁰⁵ Vegeu Eulàlia DURAN, «L'Humanisme català i la cort de Nàpols» a *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*, Maria TOLDRÀ (ed.), València, Eliseu Climent, Edicions 3 i 4, 2003, p. 381 – 397 [edició original de l'estudi, 2001]

¹³⁰⁶ Agustí ALCOBERRO, «Les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 97.

¹³⁰⁷ Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell...», p. 216 – 222.

¹³⁰⁸ Agustí ALCOBERRO, «Les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 83.

¹³⁰⁹ Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí ALCOBERRO, Barcelona, Barcino, 1997, 2 vols.

¹³¹⁰ «Les *Cròniques d'Espanya* destaquen per la seva magnitud, també per l'ambició intel·lectual», ens diu Alcoberro (Agustí ALCOBERRO, «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista...», p. 211.

¹³¹¹ Segueixo la divisió d'Alcoberro: «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, p. 45.

extensa crítica a l'obra tomiciana que ocupa vint-i-dos capítols¹³¹². Les crítiques de l'arxiver barceloní a l'obra del cavaller de Bagà, construïdes sempre a partir de l'al·legació a l'autoritat intel·lectual de Jeroni Pau, se centren en dos grans àmbits temàtics: els mites forjats al llarg de l'edat mitjana sobre els primers pobladors de la Península i les llegendes sobre els orígens nacionals de Catalunya. En total, tretze dels quaranta-nou capítols en què es divideixen les *Històries e conquestes...* de l'edició de 1495¹³¹³.

Com hem vist al tractar la crònica tomiciana, la historiografia catalana baixmedieval, incloent-hi la *Crònica General* del regnat del Cerimoniós, és clarament deutora, pel que fa a la història antiga, del *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada. L'obra de l'arquebisbe toledà aglutina les dues grans tradicions mítiques fundacionals d'Hispania: la bíblica – amb Túbal, fill de Jàfet i Noè – i la clàssica – amb Hèrcules. Aquesta versió, que explica la fundació de ciutats com ara Tortosa, Barcelona o Vic, serà seguida quasi literalment per la *Crònica General* de Pere el Cerimoniós en els primers capítols¹³¹⁴. La reacció de Carbonell contra aquest cicle mític és contundent. Rebutja, per exemple, la tradició que explica que Túbal – el nom del qual derivarien els *celtibers* – hauria fundat les primeres poblacions hispàniques a l'Ebre, al Pirineu o a Andalusia¹³¹⁵.

Pel que fa al corpus mitològic generat sobre els orígens dels comtats catalans, les refutacions de Carbonell se centren en una sola llegenda: la d'Otger Cataló i els Nou Barons de la Fama. Segons Alcoberro, tot i que el rebuig per part de l'arxiver barceloní d'aquesta llegenda pot tenir uns fonaments erudits¹³¹⁶, sembla més lògic pensar en motivacions polítiques. Ja hem vist que la llegenda dels Nou Barons subratllava l'existència d'uns drets originaris de la gran noblesa catalana, previs i fins i tot superiors als de la mateixa monarquia i que, com a conseqüència, havia estat utilitzada, posteriorment, com una argumentació històrica a favor de les lectures més radicals de

---

¹³¹² Coneguda és la rotunda sentència sobre l'obra tomiciana de Carbonell: «E molts altres errors se tròben scrites en la crònica del dit mossèn Tomich, que.s deurien totes cremar e anichilar»: Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 541.

¹³¹³ Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 541.

¹³¹⁴ Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 85.

¹³¹⁵ Eulàlia DURAN, «Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans...», p. 10. Sobre la crítica de Carbonell a la formulació medievalitzant dels mites antics sobre la fundació d'Hispania per part de Tomic, vegeu Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns...», p. 542 – 543.

¹³¹⁶ Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 87.

les propostes pactistes»¹³¹⁷. Així doncs, Carbonell rebutjava la llegenda d'Otger Cataló no pas perquè fos falsa, sinó perquè la considerava perillosa pels interessos de la reialesa, que ell defensava. D'altra banda, tampoc hem d'oblidar que en el moment en què Carbonell va escriure les *Cròniques*, començava a tenir suport una etimologia del mot *Catalunya* que diferia de que proposava la llegenda d'Otger Cataló. La tesi neogòtica, defensada per humanistes com Joan Margarit o Jeroni Pau, sostenia que els termes *Catalunya* i *català* provenien de la mítica Gotolània, o terra dels gots i els alans, compresa entre l'Ebre, el Cinca i els Pirineus¹³¹⁸. El cronista barceloní creia que aquesta nova etimologia posseïa una major utilitat i estava en sintonia amb el major predicament que anava adquirint el goticisme, defensat entre d'altres per Joan Margarit¹³¹⁹, que presentava als gots com l'origen de les dinasties comtals catalanes¹³²⁰, com ja s'havia dut a terme amb les monarquies castellanes. Es tractava, en definitiva, de confirmar l'herència goda com a justificació de la mal anomenada «reconquesta» del territori peninsular dominat pels musulmans»¹³²¹. Això és, en efecte, la utilització política de les llegendes historiogràfiques que, en el cas d'Espanya restà quasi intacta fins als anys cinquanta del segle XX, sota la protecció de Menéndez Pidal i el seu cercle¹³²².

Partint del *De rebus Hispaniae*, Robert Tate va enunciar, ja fa uns anys, que els capítols introductoris de les cròniques generals de l'Edat Mitjana que aborden temes bíblics i de mitologia clàssica no són simples refoses arbitràries de materials literaris procedents d'altres textos, sinó que posseeixen una intencionalitat molt determinada i són útils per determinar l'actitud de l'època respecte a la seva herència clàssica¹³²³. A causa del seu interès, «*la llegada del Renacimiento no suposo una disminució del esfuerzo en este*

---

¹³¹⁷ Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell...*», p. 87.

¹³¹⁸ Agustí ALCOBERRO, «*Medievals i moderns...*», p. 545 – 546. Cf. Robert B. TATE, «*Margarit i el tema dels gots*», p. 156.

¹³¹⁹ Robert B. TATE, «*Margarit i el tema dels gots*», p. 151 – 168.

¹³²⁰ Robert B. TATE, «*Margarit i el tema dels gots*», p. 167.

¹³²¹ Eulàlia DURAN, «*Historiografia del temps de l'Humanisme*», p. 82 – 83. No obstant, hi havia un problema: la reconquesta havia estat iniciada pels francs, que no eren autòctons. Per salvar aquest escull els historiadors de la Corona d'Aragó van idear una genealogia goda per a Guifré el Pilós, considerat el primer comte català: Eulàlia DURAN, «*Els conceptes d'Espanya en el segle XVI*», a *L'Avenç*, 244, febrer del 2000, p. 27 – 34, especialment p. 32.

¹³²² Robert B. TATE, «*Margarit i el tema dels gots*», p. 152.

¹³²³ Robert B. TATE, «*Mitología en la historiografía española de la Edad Media y del Renacimiento*», a *Ensayos sobre la historiografía peninsular de siglo XV*, Jesús Díaz (trad.) Madrid, Gredos, 1970, p. 13 – 32 [versió original de l'assaig, 1954]

terreno»¹³²⁴, i l'interès pels relats històrics fundacionals de les nacions, en contra del que es podria pensar¹³²⁵, no va decaure. En una línia molt similar, Eulàlia Duran considerava que la imatge que han forjat totes les nacions, està construïda per un entramat ideològic fet a base de mites, de llegendes, de símbols, i és durant el Renaixement, amb l'aparició dels moderns estats europeus, que aquests mites i aquestes llegendes gaudiren d'una edat d'or. Aparegué llavors un tipus d'humanista, l'historiador – polític, que exercí un paper essencial en la formulació de tot aquest entramat ideològic¹³²⁶. Pere Miquel Carbonell representa perfectament aquesta figura.

L'historiador – polític renaixentista considera que la història ha d'estar al servei del poder, dels interessos de la monarquia com a representant de l'estat o de la nació. Conrea un tipus d'història volgudament didàctica que pretén convèncer de la superioritat de la comunitat política al servei de la qual és escrita i recorre a qualsevol artifici per afavorir allò que pretén il·lustrar, ja siguin diàlegs, llegendes, gestes, mites o símbols». Com hem vist amb Pere Miquel Carbonell i la llegenda d'Otger Cataló, aquest tipus d'historiador tria o rebutja les llegendes a partir de motivacions polítiques i no pas a partir de l'esperit crític¹³²⁷. Hem vist també que l'arxiver barceloní es mostra partidari de la teoria neogòtica – inaugurada possiblement amb Jiménez de Rada –, que, en el cas de la Corona d'Aragó, defensa la continuïtat establerta entre els reis gots i els reis d'Aragó. Tot i ser acusats de l'entrada dels musulmans a la península Ibèrica – la famosa *pèrdua d'Espanya* – els gots també serviran per legitimar la mal anomenada «reconquesta»¹³²⁸, tant de les terres castellanques com de les catalanes.

---

¹³²⁴ Robert B. TATE, «Mitología en la historiografía española...», p. 13.

¹³²⁵ Eulàlia DURAN, «Historiografía del temps de l'Humanisme», p. 81.

¹³²⁶ Eulàlia DURAN, «Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans...», p. 7.

¹³²⁷ Eulàlia DURAN, «Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans...», p. 7 – 8.

¹³²⁸ El concepte, aparegut en la historiografia hispànica del segle XIX, s'associa des del primer moment a la formació de la identitat nacional espanyola, assegurant un passat comú a totes les regions i oferint una singularitat enfront altres països europeus. En essència, el terme s'utilitza per referir-se a la lluita armada contra l'Islam, estesa al llarg de vuit segles, i que acabaria amb la recuperació del territori patri que havia estat usurpat per l'enemic «estranger» musulmà. El concepte, de gran càrrega nacionalista, va tenir un èxit notable i es va transmetre al segle XX, convertint-se en un dels mites originaris del nacionalisme espanyol i consolidant-se en la historiografia. Avui dia, existeix un acord entre la majoria d'historiadors sobre el fet que cal rebutjar aquest terme, marcadament ideològic. V. Martín RÍOS SALOMA, *La Reconquista en la historiografía hispana: revisión y deconstrucción de un mito identitario (siglos XVI – XIX)*, Tesi Doctoral inèdita, Madrid, Universidad Complutense, 2007, i Francisco GARCÍA FITZ, «La Reconquista: un estado de la cuestión», a *Revista Clío & Crimen*, 6, 2009, p. 142 – 215.

La oposició entre Carbonell i Tomic s'estableix també des del punt de vista de la metodologia emprada. Carbonell, com a historiador humanista, cerca constantment la fiabilitat de les seves fonts. Aquest fet el condueix fins als originals, dels quals no n'estava gaire lluny, si tenim en compte la basta biblioteca que posseïa i el lloc on treballava: l'Arxiu Reial de Barcelona. En conseqüència, les cròniques presents al que avui és l'Arxiu de la Corona d'Aragó són les matèries primeres a partir de les quals Carbonell basteix el seu relat. Per al període medieval, es basa, entre altres textos, en el *Llibre dels feits*, en la crònica de Bernat Desclot a l'hora de descriure la conquesta de Mallorca, en l'anomenada *Crònica menorquina* o crònica de la conquesta de Menorca – text avui desaparegut que, segons Carbonell, hauria estat trobat a l'illa de Menorca i feta transcriure per ell mateix el 1497 –, el *Flos Mundi* o, fins i tot, les pròpies *Històries e conquestes* del seu gran rival, Pere Tomic, per a la narració dels esdeveniments de la seva època¹³²⁹.

Una de les cròniques que constitueix l'espina dorsal de la redacció del període medieval de les *Cròniques d'Espanya* és la *Crònica General* de Pere el Cerimoniós, en la seva versió catalana, que es correspon amb l'actual manuscrit 1811 de la Biblioteca Nacional de Madrid. Aquest manuscrit es clou amb la mort d'Alfons el Benigne¹³³⁰ i Carbonell el parafraseja de manera continuada a la seva obra, fins a la mort d'Alfons el Benigne, fet que significa que la considerava una font completament fiable¹³³¹. L'altra, la *Crònica* personal del rei Pere, la qual és transcrita íntegrament en la sisena part de les *Cròniques d'Espanya*¹³³². Aquest fet ens interessa particularment: amb l'edició de la crònica de Carbonell el 1547, l'única en llengua catalana anterior al segle XX¹³³³ s'inicia també l'edició moderna del text cronístic del Cerimoniós. És important remarcar que si decideix transcriure literalment la crònica – i no parafrasejar-la, com en el cas de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* – és perquè considera que ha estat escrita pel propi

---

¹³²⁹ Una explicació detallada de les fonts utilitzades per Carbonell ens l'ofereix Alcoberro: «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, p.70 – 94.

¹³³⁰ Aquest fou el manuscrit que transcriví i estudià Amadeu – J. Soberanas en la seva tesi doctoral inèdita, conservada avui a la biblioteca de la Universitat de Barcelona; Amadeu – J. SOBERANAS, *La Crònica de Sant Joan de la Penya: materials per a la seva edició crítica*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 2 vol. 1973. El Dr. Soberanas també va transcriure el manuscrit 2664 de la Biblioteca de la Universitat Literària de Salamanca, que inclou també el regnat de Joan el Caçador: *Crònica General de Pere III...*

¹³³¹ Agustí ALCOBERRO, «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, p.75.

¹³³² Agustí ALCOBERRO, «*Les Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell...», p. 83.

¹³³³ Agustí ALCOBERRO, «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, p.76.

rei. Carbonell presenta la crònica en els termes següents: «Pere el Cerimoniós compongué, scrivi e ordenà de mà sua huna gran hystòria [...] he delliberat, yo dit archiver, de mot a mot com stà scrit transcriure aquella en lo present llibre»¹³³⁴. El prototipus utilitzat per Carbonell per transcriure la crònica del rei Pere és l'actual manuscrit 212 de la Biblioteca Universitària i Provincial de València. Redactat a la dècada dels anys 20 del segle XV, és un volum miscel·lani que conté¹³³⁵, a banda, una continuació sobre els regnats dels fills del rei, Joan i Martí, i Ferran d'Antequera.

La tercera, quarta i cinquena part narren, respectivament, les gestes dels reis de Navarra i d'Aragó, les dels comtes de Barcelona fins a l'època de la unió amb el regne d'Aragó i els inicis i desenvolupament de la Corona d'Aragó fins al regnat de Pere el Cerimoniós. La sisena part incorpora la transcripció de la *Crònica* personal del rei Pere, i en constitueix la primera edició. La setena abasta fins al regnat de Joan II. Finalment, l'obra es clou amb apèndix on l'autor transcriu una sèrie de proposicions a Corts del rei Pere, i una epístola enviada per Carbonell a Bartomeu de Verí – personatge vinculat a l'administració reial i membre de la primera generació d'humanistes catalans a la qual hem fet referència – en què l'arxiver descriu l'atemptat contra Ferran el Catòlic perpetrat per un pagès de remença el 1492¹³³⁶.

L'entusiasme pel rei Pere.

La concepció del Cerimoniós per part de Carbonell difereix força de la que tenia Tomic. Un seguit de notes autògrafes de l'humanista, disperses per diversos indrets de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, testimonien l'admiració i entusiasme que sentia pel rei Pere que arribà fins a l'extrem d'imitar el suposat costum del monarca de portar sempre un punyal a la cintura. Al final de la primera columna del foli 100 de la crònica règia que Carbonell incorporà a les seves *Cròniques d'Espanya*, s'hi pot llegir: «E per semblant yo dit Archiver he delliberat portar punyalet tant com viuré e jal començ portar encara quen

---

¹³³⁴ Agustí ALCOBERRÓ, «Introducció», a Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, p.76.

¹³³⁵ Vicent Josep ESCARTÍ, «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», a *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 15, tardor de 1993, p. 31 – 48.

¹³³⁶ Agustí ALCOBERRÓ, «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista...», p. 211 – 212.

sia motejat del punyalet»¹³³⁷. Sembla ser que un dels motius de l'extremada admiració de Carbonell pel monarca podria ser «la bella lletra que este poseía», ja que Carbonell, que també era un excel·lent cal·lígraf, es devia deixar portar per la grafomania tan en voga en els gustos renaixentistes del seu temps¹³³⁸. Al costat del text de la proposició a corts sobre Sardenya, en què el monarca realitzà una invectiva contra el jutge d'Arborea, hi trobem:

«Aquest original és tot escrit de mà del dit rei en Pere. E açò sé io, Pere Miquel Carbonell, que conec la sua letra per lo que ell ha escrit e confessa haver escrit son testament, e més per les ordinacions de la sua casa d'Aragó, apostillades en moltes parts de sa mà; ítem, per altres escriptures de mà del dit rei escrites e recondides en lo Real Arxiu de Barcelona».

I afegeix:

«és escrita de mà de mà pròpia del dit senyor Rei qui és estat lo pus bell escriptor de tots los reis d'Aragó e molt savi e bon rei, tement Déu, e qui ha ordenada tota la casa real d'Aragó amb ordinacions de les quals se regeix e governa, no solament la dita casa, més encara moltes d'altres dels prínceps, reis e senyors del món: tan són excel·lents e de comendació dignes»¹³³⁹.

A l'inici del text del Tractat de Cavalleria del rei Pere, adaptació de la Segona Partida d'Alfons el Savi, Carbonell apunta:

«la qual obra ha compost aquell gloriós rei, En Pere Terç, qui compongué les s qantes ordinacions de la sua casa d'Aragó, e encara scrisqué la història sua , qua no sperà altre històric bé aquella après mort sua compongués. És stat home de gran intel·ligència, gran astròlech e molt donat a legir e scriure, ultra que era valent cavaller e sabé molt bé regir lo poble e sí mateix»¹³⁴⁰.

En definitiva, les semblances traçades per un partidari de la noblesa, Tomic, i un reialista convençut, Carbonell, sintetitzen perfectament la visió ambivalent que s'anirà

---

¹³³⁷ Manuel DE BOFARULL, «Introducción...», p. 4, nota al peu.

¹³³⁸ Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona...», p. 100.

¹³³⁹ Joan AINAUD I DE LASARTE, «L'època del Cerimoniós. Balanç d'un regnat», a *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 1 – 11, concretament p. 3.

¹³⁴⁰ Joan AINAUD I DE LASARTE, «L'època del Cerimoniós...», p. 3.

transmetent del monarca al llarg dels segles. Tot i reconèixer la important tasca organitzadora de la cort, codificada a través de les *Ordinacions*, i subratllar els seus interessos culturals, se li criticarà la seva excessiva crueltat, especialment amb la noblesa. Aquesta semblança tindrà poc a veure ja amb la que se'ns mostra del rei Pere en el seu discurs cronístic, com hem vist.

7. CONCLUSIONS

A diferència de Jaume I el Conqueridor, que ha gaudit sempre d'una àureola èpica i llegendària per la historiografia, la imatge del rei Pere el Cerimoniós construïda al llarg dels segles, ha insistit en aspectes com ara que era un rei esquifit, obsessionat amb el cerimonial, violent i cruel. Aquest fet contrasta amb els esforços que dedicà el rei Pere durant molts anys de la seva vida a construir una imatge molt determinada de la seva persona i del seu regnat. Conscient de pertànyer a una estirp gloriosa de reis escollits per Déu, el culte a la història i la celebració del llinatge foren per al monarca el nucli del seu substrat ideològic, un substrat present tant a la memòria escrita – *Crònica general* del seu regnat, la seva *Crònica personal*, les cartes o els parlaments a Corts – com a la visual.

El monarca reflexiona sobre la seva dinastia en diversos parlaments a corts. Pensem en el discurs d'obertura de les Corts de Tarragona de 1370, en que recorda als estaments que els seus antecessors «foren savis e prudents en los seus pobles regir e governar» i «ardits e valents per sos pobles defensar»¹³⁴¹. La reflexió sobre el valor dels seus avantpassats li serveix per mostrar-se com imitador i un superador de les gestes dels seus antecessors. Uns anys abans, en el discurs a Corts Generals de Montsó de l'11 de febrer de 1363, afirmava que «jassia Déus no ens haja fets gran de persona, emperò la volentat e lo cor havem aitant gran e aitant bastant com negun cavaller qui sia e·l món, de morir o viure per defendre la nostra corona e lo nostre regne, lo qual, los nostres predecessors ab ajuda dels vostres, e nós, seguint les llurs petjades ab ajuda vostra, hi havem treballat en conquerir e guanyar»¹³⁴². Aquesta idea ja l'havia plasmat en una carta al seu oncle l'infant Pere del 24 de febrer de 1357 quan, amb l'objectiu de defensar la seva idea de fer la guerra amb Castella, li escrivia que «jatsia que nós no hajam tan gran persona com los passats, lo cor nostre és axí forts de gardar e deffendre nostre regne noblement, axí com segons Déu e segons lo món ne som tenguts, e no entenem que negun dels passats hajen més treballat, per deffensió del regne, que nós havem».¹³⁴³

---

¹³⁴¹ *Parlaments...*, p. 46.

¹³⁴² *Parlaments...*, p. 24-25. En efecte, a mitjans dels anys el rei Pere ja ha culminat algunes de les grans empreses del seu regnat com ara la reincorporació de Mallorca a la Corona.

¹³⁴³ *Epistolari...*, doc. 20.

Per tant, el monarca es va esforçar en disseminar una imatge de legitimitat provinent de l'estirp i, sobretot, va reivindicar-se a partir la qualitat moral, la dedicació i el compromís en la defensa del *poble* o del regne dels seus avantpassats - fixem-nos com aquests dos darrers termes eren assimilables en el seu discurs. Semblantment, la lleialtat que reclamava als estaments era conseqüència dels lligams de les seves nissagues amb els seus antecessors. Aquesta imatge quallaria parcialment en les futures plomes. El gran historiador del segle XVI de la Corona d'Aragó, Jerónimo Zurita, habitualment hostil al rei Pere, ofereix al final de l'anàlisi del regnat del Cerimoniós una descripció del monarca que sembla clarament inspirada en aquests discursos del rei:

«cuanto fue este príncipe de más débil y delicada compostura de cuerpo, tanto fue en el ánimo más ardiente y de una increíble prontitud y viveza y de grande vigor y ejecución en todo lo que emprendía, y de ánimo y valor para qualquiere empresa y extrañamente ambicioso y altivo y muy cerimonioso en conservar la autoridad y preeminencia real»¹³⁴⁴.

En el terreny de la memòria visual, el Cerimoniós també promocionà un seguit d'empreses relacionades amb el culte dinàstic. Hem vist, recordem-ho, que el 1342 ordenà que s'esculpissin vuit estàtues dels seus predecessors de la casa de Barcelona, que havien de ser col·locades al palau reial, de manera que quan el rei s'assentés per rebre, per exemple, als estaments, les estàtues l'envoltarien i l'antiguitat del llinatge i el lloc que el rei Pere ocupava saltarien a la vista espectacularment. El 28 de febrer de 1360, el monarca encarregà una espasa cerimonial on apareixien retrats en esmalt d'ell i dels seus avantpassats a la beina. De totes maneres, la celebració del passat del seu llinatge més destacada pel que fa a l'àmbit artístic fou, sens dubte, el panteó que projectà construir a Poblet, la seu permanent que allotjaria els cossos de la família reial i que, per tant, garantiria la memòria històrica del llinatge i la grandesa de la corona. Aquest panteó havia d'anar acompanyat d'una biblioteca, a banda d'un conjunt d'estàtues que conformarien un programa iconogràfic perfectament pensat. El panteó i la biblioteca populetanes, convertits així en un espai on convergeixen i es

---

¹³⁴⁴ Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Ángel CANELLAS (ed.), vol. 4, llibre X, 39, 1973, p. 713.

complementen la memòria visual i l'escrita, és possiblement la celebració dinàstica més paradigmàtica del Cerimoniós.

Tot i manifestar clarament la seva esperança de trobar un historiador digne de la seva memòria a l'acta de donació populetana, els esforços del Cerimoniós foren estèrils. Ja un segle després de la seva mort, un autor partidari d'una noblesa controladora de la monarquia com Pere Tomic, que utilitza profusament com a font la *Crònica General* del Cerimoniós per a bastir el seu relat cronístic, es recreava en descriure la crueltat i brutalitat del rei Pere, que hauria estat el Neró de la seva època, assassí dels seus germanastres Jaume i Ferran. La imatge del monarca s'anà enfosquint més i més amb el pas del temps i, tal com hem vist al capítol dos, al segle XIX, amb l'esclat de la historiografia romàntica d'arrel nacionalista, els autors carregaren les tintes contra el Cerimoniós, que començà a ser vist com el rei amb més tons negatius de tot el Casal de Barcelona i de tot el sistema mític català. Historiadors com Pròsper de Bofarull o Víctor Balaguer van projectar els seus prejudicis sobre la figura del rei Pere, que va ser qualificat de cruel, tirà, assassí, tortuós, enganyador o mentider. El Cerimoniós era aquell rei que a les Corts de Saragossa de 1347, derrotada la Unió aragonesa, crema les seves escriptures i destrossa els seus privilegis amb el seu punyal, que castiga cruelment als unionistes valencians obligant-los a beure el metall fos de la campana que sonava per tal que aquests es poguessin reunir o que anihila el regne de Mallorca. El motiu principal que trobaven aquests autors per explicar el caràcter del rei era l'influx negatiu de la seva madrastra Leonor de Castella: la corona castellana com a culpable de tots els mals en un exercici de simplificació historiogràfic típic dels historiadors romàntics del segle XIX que voregen perillosament la història – justificació i arriben a traspassar-la en alguns casos.

Hem vist que un tema capital és el de la imatge del rei Pere com anorreador de les llibertats. Per als romàntics del segle XIX, la gran majoria d'ells burgesos, Pere el Cerimoniós és un criminal que es caracteritza, per exemplar, per esclafar els privilegis dels unionistes aragonesos i valencians. La semblança negativa del monarca, així, prové del fet que, per a un Víctor Balaguer, segurament l'escriptor i historiador romàntic més paradigmàtic, el rei Pere encarna un sistema pre-estatalista precursor de les grans monarquies absolutistes dels temps moderns. És el repressor de revoltes ciutadanes i l'enemic de les llibertats. Hem vist com aquesta visió és fruit d'una lectura errònia del

text cronístic en el sentit de considerar-lo un discurs acurat del seu regnat, error en el qual cauen sovint també els historiadors de la literatura com, per exemple, Martí de Riquer.

Els historiadors positivistes catalans, com Antoni de Bofarull o Josep Coroleu es mostren incapaçs de deslliurar-se del jou romàntic. Tot i protagonitzar una modernització del mètode historiogràfic, en ells preval la ideologia romàntica que implica, per exemple, una continuació de la visió susceptible envers Castella, paradigma de l'absolutisme, i la Corona d'Aragó, entesa com un dels bressols del constitucionalisme. En conseqüència, la imatge del rei Pere es veurà mediatitzada per aquest debat cultural, i en sortirà perjudicada.

Aquesta concepció passa al segle XX. A les primeres dècades de la centúria, dues *històries de Catalunya* paradigmàtiques en el marc del *noucentisme historiogràfic* com són les d'Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila insisteixen en la imatge de tonalitats fosques del monarca, com és el cas de Rovira o, en el millor dels casos, en la d'un rei de caràcter ambivalent com el que ens construeix Soldevila: irascible i imperatiu, magnífic i amarat de subtileza política, mancat d'escrúpols i feble de complexió, delicat i valent, ambiciós i dotador d'un impuls vigorós a Catalunya. És, però, amb l'estudi de Ramon d'Abadal quan es comença a conformar la creença de considerar el Cerimoniós i el seu regnat com els inicis de la decadència del sistema polític català. És altament significatiu que Abadal publiqui el seu treball el 1966, sis anys després de la mort de Jaume Vicens Vives, el gran renovador metodològic de la historiografia catalana contemporània. Tot i la tasca introductora de Vicens de corrents com l'Escola dels Annals, amb una preponderància pels aspectes econòmics i socials, se seguirà creant a Catalunya una història de caire polític i clarament de reminiscències romàntiques. El paradigma, així, no canvia.

Hem vist, i no està demés repetir-ho a risc de caure en la reiteració, que totes aquestes visions constitueixen una lectura excessivament parcial del discurs cronístic regi. El que hem procurat al llarg d'aquest estudi és intentar apartar-nos de les imatges del rei Cerimoniós, del rei del Punyalet i del rei setmesó per aproximar-nos a la concepció del monarca com a eix del model de govern estamental i protagonista, o fins i tot impulsor, de l'allò que es podria anomenar el sistema monàrquic baixmedieval. Un treball publicat

el 2015 per part d'un historiador més que consagrat com és Ernest Belenguer, tot i allunyar-se metodològicament de la historiografia èpica romàntica representada per Víctor Balaguer o de la historiografia positivista d'Antoni de Bofarull, segueix insistint, com hem vist, en aspectes com la suposada crueltat del rei, la seva debilitat física o el fet de ser un cavaller mediocre.

L'altre resultat de l'estudi ha estat analitzar els llibres que posseeix Pere el Cerimoniós durant el seu regnat i posar-los en relació amb algunes de les seves fites biogràfiques, propòsit resolt al capítol tres. Essent el monarca un rei lector, l'acaparació de manuscrits té una finalitat que sobrepasa la de la simple col·lecció. Hem vist que quasi un 75% del total dels manuscrits del Cerimoniós són obres religioses, jurídiques i cronístiques, és a dir, tres de les quatre fonts de poder elementals que utilitza el rei per afermar el seu poder enfront dels estaments: la providència, la justícia i el llinatge. Pel que fa a la *literatura religiosa*, el protagonisme és per al món de la Bíblia i els manuscrits devocionals, que ens aproximen a la religiositat del rei Pere, aspecte que mereixeria un estudi molt més detallat. Remarcable és també l'adquisició i l'encàrrec de traducció de l'*Alcorà*. En quant a les *obres jurídiques*, més del 50% són recopilacions legislatives, com ara les *Ordinacions de casa i cort* que el rei Pere encarrega traduir quasi al peu de la lletra de les *Leges palatinae* de Jaume III de Mallorca, o les *Partidas* d'Alfons X de Castella, fet que demostra la importància que atorga el Cerimoniós a la llei com a un dels elements que l'han d'ajudar a afermar el seu poder. Importants quantitativament són també els manuscrits de dret justinianenc: còpies del *Corpus Iuris Civilis* o comentaris de les compilacions de Justinià.

La *cronística* està dominada per narracions del propi llinatge amb un gran protagonisme per a la crònica de Jaume I, model literari i historiogràfic de la *Crònica* personal del rei Pere. El Cerimoniós posseeix exemplars tant de la versió llatina elaborada per Pere Marsili el 1313 com de la versió catalana, el *Llibre dels feits*. Cal mencionar també les diverses versions en llatí, aragonès i català de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* o *Crònica general* de Pere el Cerimoniós, que seran enviades significativament a diversos monestirs del territori, com ara el de Ripoll, dipòsit de memòria dels antics membres de la dinastia d'Aragó, o el de Poblet, com a part de la biblioteca que reunirà en aquest cenobi. Si el llinatge aragonès és la primera i més paradigmàtica font del poder

emprada pel monarca, l'entroncament amb l'estirp francesa és un altre element fonamental del seu substrat ideològic. Des de ben jove, el rei llegeix i es familiaritza amb les *Grandes Chroniques de France*, que seran també traduïdes al català. Pel que fa a les cròniques castellanes, el *De Rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada és una de les lectures de capçalera del Cerimoniós, enviada a Poblet a la dècada dels cinquanta i un dels models per a la mal anomenada *Crònica de Sant Joan de la Penya*. Aragó, Castella i França com a llocs comuns del monarca. Tot i això, el rei mostra interès també per cròniques d'altres indrets d'Europa, com a ara les dels reis d'Hongria, Dàcia i Noruega.

El Cerimoniós també mostra interès pels *llibres de ciència* i, de manera molt particular, pels manuscrits d'astronomia. Encomana diverses obres als millors astrònoms del moment, els quals també freqüenten la cort règia. Pel que fa a la *literatura d'entreteniment*, el monarca posseeix manuscrits de l'anomenada *Matèria de Bretanya* com ara el Meliadux o el Lançalot, tot i que serà el seu fill Joan el gran consumidor d'aquest tipus de literatura. En quant a la *literatura de l'època clàssica o de l'Antiguitat Tardana*, el rei Pere tan sols mostra interès per autors que podríem anomenar de *segona fila* com ara Flavi Eutropi o Juli Frontí; serà també el futur Joan I el gran lector i acaparador d'obres clàssiques grecollatines. Finalment, hi ha els manuscrits d'*arts liberals*, és a dir, obres de gramàtica per a l'ensenyament dels fills i algun diccionari destinat als escrivans de la Cancelleria, la literatura didàctica i sapiencial i les obres eticopolítiques, amb el protagonisme per al *De regimine principum* d'Egidi Romà, manual de teoria política que serà enviat a Poblet.

L'evolució que hem traçat de les demandes i/o mencions de llibres del monarca per dècades ens ha permet treure una sèrie de conclusions. En primer lloc, el rei adquireix bíblies en llatí i en català, manuscrits que contenen algun llibre bíblic com el Gènesis o el de Job, i comentaris de les Sagrades Escripures, com ara les *Moralia de Job* de Sant Gregori Magne durant tot el seu regnat. El text sagrat és, com ja hem vist, un element fonamental del substrat ideològic del Cerimoniós.

En els primers cinc anys de regnat, el rei Pere obté diversos manuscrits de temàtica francesa, ja siguin obres de ficció com el *Meliadux* i el *Lançalot*, ja siguin les *Cròniques dels reis de França*, ja sigui una obra com el *Llibre de la conquesta d'Ultramar*, que pot ser una crònica de temàtica francesa. L'enllaç matrimonial el 1338 amb Maria de

Navarra, d'ascendència francesa, pot ser el fet que motiví l'interès del jove monarca pels manuscrits francesos.

A principis de la dècada dels quaranta, el rei comença a plantejar els seus grans projectes de celebració del seu llinatge, les dinou estàtues dels seus antecessors per al Saló del Tinell del Palau Reial de Barcelona, el panteó de Poblet, la *Crònica general* del seu regnat i la seva *Crònica* personal. Per dur a terme la redacció de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* comença a recollir materials com ara el *De Rebus Hispaniae*, o «un llibre de Cròniques de fets de la terra». Aquesta és també la dècada en què el Cerimoniós es fa amb un bon nombre de manuscrits devocionals i litúrgics, com ara llibres d'hores, breviaris, saltiris, missals, oficiers, molts dels quals van destinats a la seva capella del palau reial de Barcelona. Destaca també el «llibre de medicina» que demana el 1348 i que pot estar relacionat perfectament amb l'arribada de la Pesta Negra a la península.

El 1341 s'inicia el conflicte amb Jaume III de Mallorca que culminarà amb la desposseïció del seu regne per part del rei Pere, la ocupació militar del regne i la reintegració de la corona mallorquina a la d'Aragó. El Cerimoniós, derrotat el seu homòleg, li confisca com hem vist un gran nombre de llibres de dret, des de manuscrits del *Corpus Iuris Civilis* com ara un *Codex* o un *Digest nou* i un *Digest vell*, fins a comentaris de l'obra de Justinià, com la *Lectura d'Odofred sobre el Codex*, i també de religió, com ara algunes bíblies. La primera menció al *procés* jurídic conclòs iniciat contra el rei mallorquí és de 1345. Recordem també que algun autor ha intentat vincular la reincorporació del regne de Mallorca amb la còpia del *Llibre dels feits* que s'enllesteix a Poblet el 1343; així, la (re)conquesta de Mallorca s'hauria de interpretar com una voluntat d'imitació de la gesta del seu antecessor per part del rei. En aquest estudi hem rebaixat la voluntat d'emular Jaume I del Cerimoniós a l'àmbit textual i no al polític.

La dècada dels cinquanta presenta una novetat important: l'aparició dels llibres d'astronomia, probablement relacionats amb la composició de les Taules astronòmiques del rei Pere, tot i que tampoc es pot descartar que ocorregués algun fenomen astronòmic com ara l'aparició d'algun cometa que portés al rei a adquirir un «llibre de figures i astronomia», un «llibre anomenat *Almanach*», o el «tractat d'astrologia o ciència dels estels de Dalmau Desplanes i Pere Gilabert». Les mencions de llibres escassegen entre 1354 i 1355, moment en què el Cerimoniós es desplaça a

Sardenya per intentar sufocar la revolta del jutge Marià d'Arborea. Precisament quan el rei retorna de l'illa, el novembre de 1355, tenim la primera menció a la documentació de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*. Es tracta de la versió en llatí encara inacabada de la *Crònica general* i que, a l'esclatar el conflicte amb Pedro el Cruel de Castella el 1356, el Cerimoniós s'apressarà a enllestir per tal de lliurar la guerra al seu homòleg també des del camp de la narrativa. Així s'entenen les demandes d'exemplars del *De Rebus Hispaniae* com el que es troba a l'Aljaferia de Saragossa el 1358. Finalment, un altre element rellevant és la demanda el 1356 de llibres de gramàtica, com el «Doctrinal», el «Gracisme», l'«Alaxandri», el «Cató», i el «Tobies» destinats a l'ensenyament del primogènit nascut el 1350. A finals de la dècada es produeixen els primers enviaments de cròniques al cenobi populetà: un exemplar de la versió llatina de la *Crònica general* i un exemplar de l'obra de Jiménez de Rada.

La dècada dels seixanta està marcada pel cruent conflicte amb la corona castellana. Diverses mencions de llibres que adquireix, encarrega copiar o passen per les mans del Cerimoniós durant aquests anys es relacionen amb el conflicte amb Castella. El 1360, el rei demana una còpia de les Constitucions de les Corts celebrades a Cervera. Són aquestes unes corts crucials del regnat del rei Pere ja que conformen l'embrió de la creació de la futura Diputació del General. El 1363 demana els capítols del donatiu de les Corts celebrades a Montsó: en aquestes corts generals s'implanta el nou impost indirecte de les generalitats. El 1365 sabem que demana diversos volums de les *Partidas* d'Alfons X el Savi que farà traduir al català, mentre que el 1361 havia manat fer copiar el *Llibre del cavaller Zifar*, novel·la de cavalleries castellana. El 1366 s'enllesteix la versió en català de la *Crònica general*.

La dècada dels setanta és el moment en què el Cerimoniós demana més manuscrits de cronística. Conclòs el gran conflicte del seu regnat, el rei Pere decideix enllestir els projectes cronístics que havia iniciat a la dècada dels quaranta. Amb la pretensió d'acabar la versió llatina ampliada de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, i també l'aragonesa, el 1369 demana la *Crónica de los estados peninsulares* – les «*Cròniques dels reis de Castella, de Navarra i de Portugal*», que posteriorment seran portades Poblet: aquesta és una altra de les fonts en què es basa la *Crònica general*. També es pot relacionar la demanda a Juan Fernández de Heredia el 1370 de la «*Suma*

de les Històries en francès» amb l'enllestiment de la *Crònica general* que, recordem-ho, conté capítols d'història universal, mentre que les freqüents mencions al *Procés* de Jaume III cal relacionar-les amb l'acabament de la seva *Crònica* personal: el procés jurídic contra el difunt rei Jaume de Mallorca és utilitzat profusament com a font per al capítol tercer de la crònica del rei Pere. Finalment, les cròniques demanades a l'abat de Sant Victorià de Sobrarbe el 1373 van destinades possiblement a enllestir la versió aragonesa de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*. El rei Pere seguirà consultant llibres cronístics fins a la seva mort el 1387: en el moment del seu traspàs sembla ser que estava llegint l'*Speculum Historiale* de Vicent de Beauvais.

Un altre resultat de l'estudi ha estat conèixer quin és el grau d'utilització dels llibres que el rei adquireix al llarg de la seva vida i que envia finalment al monestir de Poblet en l'elaboració de la seva *Crònica* personal i dels seus discursos a corts. El rei Pere posa l'escriptura de la història al servei de la raó d'estat, al servei del prestigi de la institució monàrquica, i això es demostra diàfanament en el discurs cronístic. La *Crònica personal* del Cerimoniós és un artefacte fruit de la Cancelleria presentada des d'un punt de vista formal com una autobiografia – tot i que no ho és – més que no pas un relat de cavalleries, com sí que ho son la de Jaume I, Bernat Desclot o Ramon Muntaner. Destaca per sobre de tot la incidència de la narrativa de les Sagrades Escripures. D'entre tots els llibres del rei Pere, una bona part són llibres religiosos i, entre aquests darrers, la Bíblia ocupa un protagonisme important. L'ús de les fonts bíbliques es tradueix d'una banda en les comparacions que el rei estableix amb un seguit de personatges bíblics com ara el rei David, el rei Salomó, Lot o el propi Jesucrist i, de l'altra, en la utilització de diversos passatges de l'Antic o el Nou Testament que se'ns mostren inserits en el discurs cronístic.

A la *Crònica*, la utilització de la Providència divina com a força conformadora i legitimadora de les accions i encerts del rei és un recurs recurrent. Ja el pròleg, organitzat en forma de discurs o de sermó, s'inicia amb una citació provinent del salm CXIII que és ben explícita: «No ens doneu a nosaltres la glòria, no ens la doneu, Jahvè; doneu-la al vostre nom». L'estructura sermonaria enllaça el relat del rei Pere amb el del seu antecessor Jaume I: el discurs d'ambdós monarques constitueix una acció de gràcies a Deu, que sempre ha estat al seu costat durant les constants guerres i batalles que han

atapeït el seu regnat. Les victòries del monarca són les victòries de la Divinitat. En conseqüència, la crònica es compona en última instància per lloar a Deu.

La majoria de citacions bíbliques de la *Crònica personal* del rei, procedents dels *Salms*, del *Llibre de Samuel* o del *Llibre dels Reis* es troben al pròleg. La resta de discurs cronístic no és profús en fonts procedents de les sagrades escriptures, i les que apareixen fan referència a la caracterització de Deu com a font de justícia i s'empren per "justificar" els càstigs que imposa el rei justicier. El capítol IV, per exemple, que tracta de la revolta de les unions aragonesa i valenciana es clou amb un seguit de moralitzacions, que consisteixen a deixar clar que cap crim queda sense càstig, i que s'adornen amb una coneguda sentència presa de les *Enarrationes in Pslamos* de Sant Agustí d'Hipona: «*Nullum malum in punitum, nullumque bonum irremuneratum*». El Cerimoniós utilitza seguidament una cita procedent de l'Epístola als Romans i de l'Epístola als hebreus - «*Mihi vindictam et ego retribuam illis in tempore ut labatur pes eorum*» - per referir-se a la derrota definitiva dels unionistes que s'havien atrevit a intentar retallar el poder regi. La conclusió resulta clara: a tots aquells que s'aixequin contra el poder regi, li serà aplicada la *iustitia Dei*. En canvi, el rei Pere trufa constantment amb citacions bíbliques les seves proposicions a Corts per tal de legitimar el seu discurs. La proposició feta a la Cort de Tarragona del 9 de març del 1370, per exemple, que té per objectiu demanar contribucions econòmiques als estaments per tal de defensar el Principat, s'inicia amb una cita procedent de l'Evangeli de Sant Lluç, *Hoc autem scitote quoniam si sciret pater familias qua hora fur ueniret uigiaret utique et non sineret perfodi domum suam. Ideo et vos stote parati (Luce, VII capitulo)*¹³⁴⁵, per tal de deixar clar als estaments han d'estar preparats per defensar-se de qualsevol agressió estrangera.

L'altre model de la *Crònica personal* del Cerimoniós és la crònica de Jaume I. Hem vist una sèrie de semblances o paral·lelismes que s'estableixen entre els dos relats. En primer lloc, la utilització del plural majestàtic, fet que ha portat a gran part de la crítica contemporània a assenyalar de manera errònia que ens trobem davant d'una autobiografia. En segon lloc, el caràcter religiós dels dos pròlegs, íntimament lligat a la seva voluntat exemplar. En tercer lloc, el naixement providencial dels dos reis. Tant el

---

¹³⁴⁵ *Parlaments...*, p. 42.

relat de la vinguda al món del Conqueridor com la del Cerimoniós estan plenes d'esdeveniments miraculosos: en el cas de Jaume I, la poca predisposició del seu pare a consumir amb la seva mare i l'atemptat que sofrí quan era un nadó, i en el cas del rei Pere, el fet de néixer setmesó i que, a mes, ni a ell ni al seu pare els hi corresponia ser rei a priori. Finalment, tant al *Llibre dels feits* com a la *Crònica personal* del rei Pere se'ns descriu una expedició naval a Mallorca. Els dos relats mantenen una sèrie de paral·lelismes, com ara el protagonisme que adquireixen els dos monarques durant la travessia animant a les respectives tripulacions, el desembarcament dels dos exèrcits a Santa Ponça o els moments d'intimisme que també conté el relat: recordem l'anècdota de les cireres en el cas del Cerimoniós. De totes maneres, tot i que algun autor ha intentat vincular en un doble àmbit polític i textual la voluntat la reincorporació del regne de Mallorca el 1343 per part del Cerimoniós amb la composició a Poblet el mateix any d'una versió del *Llibre dels feits*, la unió entre ambdues cròniques és menor del que es podria pensar. Una de les diferències fonamentals entre els dos relats és de tipus formal: mentre que el de Jaume I és una autobiografia, la de Pere el Cerimoniós és un *speculum principis*.

En el capítol quatre, dedicat a la figura del rei escriptor, hem vist com a la seva *Crònica personal*, el Cerimoniós pretén mostrar-se com un monarca ideal que se situa per damunt de la resta de poders. De totes maneres, es descobreixen a la *Crònica del rei Pere el Cerimoniós* dos discursos memorialístics. Per una banda, el discurs "oficial", el que pretén demostrar l'afermament del poder reial. Per l'altra, el camuflat o implícit, que mostra un monarca incapaç de sortir de la xarxa estamental creada.

En la memòria escrita règia la font bàsica d'autoritat del rei Pere és l'exercici de la violència com a mostra del compliment de la justícia, fet que és comú fins a dates molt avançades. Aquesta violència no té tant a veure amb la crueltat, com la historiografia de caire més tradicional ha volgut reconèixer, com amb la demostració del seu exercici de rei justicier. Recordem que la crueltat és una de les tres posicions, juntament amb la provocació de por i l'alternança entre el rigor i la clemència, que defineixen les actituds d'un rei justicier. Al llarg del discurs cronístic predomina aquesta imatge del rei, la d'aplicador de la justícia i de la violència com a solució justa. En canvi, no hi ha una referència precisa a la seva condició de legislador, tot i que hem vist que tenia les lleis –

la tradició – en gran estima. També és difusa la seva relació com a rei jutge, per bé que s'identifica amb el rei Salomó.

El rei Pere es presenta al llarg de la *Crònica* també com un rei guerrer en la fórmula pròpia de la guerra del segle XIV, on la diplomàcia, l'estratègia i l'enorme desenvolupament dels períodes bèl·lics s'allunyen de la guerra feudal clàssica, efímera i circumscrita a atacs ràpids, dels segles XI o XII. El monarca, així, se'ns mostra afrontant les despeses d'exèrcits costosos, participant en les batalles, de vegades en primera posició i altres vegades a la rereguarda, dirigint l'estratègia, la tècnica o la tàctica. Els episodis militars cobreixen una bona part de la narració i mostren com la vida o la funció del rei és precisament afrontar aquesta activitat com a destacada, i fins i tot principal. El relat descriu les enormes vicissituds en aquest terreny que pateix el rei, com per exemple durant les revoltes unionistes, vicissituds de les que sempre en surt vigorós i victoriós. La seva existència venç qualsevol resistència i dona als seus les victòries necessàries o els càstigs oportuns.

Altres fonts de legitimitat del monarca són, la providència divina en línia amb la insistència ja esmentada sobre la teleologia divina de les seves accions en les seves paraules. Definint-se al llarg del relat com un enviat de Déu a la Terra - reialesa teocràtica –, la Providència esdevé la protectora i guia del rei Pere: qui cometi una injustícia contra ell serà castigat per la Divinitat. Els seus encerts són també guiats per Déu i el situen en un pla de certa superioritat envers els estaments, que tot i configurats també per la intervenció divina, no tenen una posició tan única i especialment lligada al pla diví. La tradició familiar, el valor del llinatge, la continuïtat dinàstica i la consciència d'una continuïtat amb el passat són també una font de poder, d'autoritat i de legitimitat, igual que la creació d'un cerimonial i una escenografia diferenciats i diferenciadors. El rei es presenta sempre entre els seus semblants eclesiàstics, nobles o fins i tot altres reis, en un lloc preferent i amb uns atributs sovint únics o de major rang.

Un dels moments en què l'afirmació de l'autoritat del rei enfront dels estaments queda plàsticament evidenciada és en el moment de la seva coronació. Volent-se coronar ell mateix sense la intervenció de l'estament eclesiàstic, representat per l'arquebisbe de Saragossa, el rei Pere pretén mostrar la seva no dependència dels estaments i la seva única vinculació amb la divinitat. De totes maneres, un cop coronat, els estaments participen en la seva conducció a cavall per Saragossa, que mostra el contrapunt a la seva

voluntat, que és la dependència “necessària” o estructural amb els estaments. De fet, el rei és el representant de tots els estaments. Tot i tenir-hi un lligam dialèctic, ell és el que crea les condicions per a què funcioni l’estructura de poders compartits, és l’equilibri del sistema. De vegades afavorirà un grup, altres vegades hi entrarà en contradicció, de la mateixa manera que entraran en contradicció els estaments entre si o buscaran aliances conjunturals.

En aquest sentit, en relació a l’estament eclesiàstic, el rei Pere entra en contradicció amb les màximes dignitats, com són el Papa i l’arquebisbe de Saragossa. S’enfronta precisament a ells perquè són els que tenen el mateix rang, de manera que la seva imatge en pot sortir reforçada. Ara bé, el Cerimoniós en cap moment expressa una confrontació total amb l’estament eclesiàstic. Ja hem vist, per exemple, com se serveix de doctors en Teologia quan ha de justificar que la successió al tron passi a la seva filla Constança. Quan entra en interacció amb la noblesa, les solucions són semblants. Tot i sofrir revoltes nobiliàries durant el seu regnat, com ara la de la Unió d’Aragó o la de jutge d’Arborea, les acaba sufocant com a rei justicier que és. Tampoc dubta a sacrificar el seu millor conseller, Bernat de Cabrera, si creu que ha de fer-ho, o obrir un procés contra el seu cunyat Jaume. D’altra banda rei Pere estableix aliances amb diversos nobles que decideixen fer-se vassalls seus, com ara el vescomte de Canet. De la relació del rei amb les ciutats, resulta interessant la interacció que s’estableix entre el rei i l’oligarquia barcelonina. A l’encarnar el monarca una correlació de forces, en l’empresa que ha d’acabar amb la conquesta de Mallorca i els comtats del Rosselló i la Cerdanya del seu cunyat Jaume, el rei Pere no deixa de ser una “palanca” dels interessos econòmics de les cúpules barcelonines. Els prohoms de Barcelona apareixen constantment durant el viatge donant indicacions al rei, animant-lo a assaborir breument l’èxit per la conquesta de Mallorca i dirigir-se amb celeritat cap al Rosselló i la Cerdanya al rei, i participant en els seus consells més privats, fet que irrita als barons. Com a equilibrador de les forces estamentals que és, el Cerimoniós ha d’anar a parlar immediatament amb els nobles per calmar la seva ofensa.

El rei Pere, en definitiva, és el protagonista absolut del seu relat cronístic, però no perquè el seu poder acabi afermant-se de manera contundent i tendit cap a una mena d’autoritarisme com dirien Abadal, Hillgarth o Riquer, sinó perquè tot el sistema

estamental o de poders compartits gira al seu voltant, ja que és el que fa possible. Les Corts seran l'escenari polític privilegiat on es reproduirà l'encontre entre el poder reial i el poder estamental que acabarà amb el triomf d'aquest segon. Les dificultats econòmiques del rei Pere, motivades en part per les continuades guerres, provocaran que el rei es vegi obligat a negociar amb els diferents braços, actuant en representació de la "terra", per aconseguir subsidis extraordinaris. Per contra les competències i privilegis dels estaments negociants augmentaran i acabaran contribuint què el poder sigui a partir de la Baixa Edat Mitjana un poder *pactat*. Aquest fet és, en essència, és el que ens allunya de la visió del Cerimoniós com un rei *autoritari* i, fins i tot, *absolutista*. Els seus gustos literaris i la seva concepció del poder ens aproximen a un rei prerrenaixentista però el rei Pere es veurà incapacitat de materialitzar-lo tot.

En el capítol cinquè, hem vist que alguns dels *imputs* politicoculturals que el rei Pere posseeix com a rei lector i que esdevenen la base del seu discurs cronístic son enviats al monestir de Poblet. Així, manuscrits de la Bíblia, del *De Rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada, de la crònica llatina de Jaume I elaborada per Pere Marsili, del *De Regimine principium* de Gil de Roma, o del cerimonial de coronació dels reis d'Aragó són algunes de les obres que conformen la base de la biblioteca que el monarca pretén fer construir al cenobi en qualitat de dipòsit de la memòria escrita del llinatge d'Aragó i complement del magne panteó dinàstic allà construït. De la mateixa manera que en les cròniques que patrocina, el monarca controlarà de ben a prop el procés constructiu del panteó, autèntica culminació de la política de celebració del llinatge que el Cerimoniós du a terme des dels inicis del seu regnat, que passarà per diverses etapes i projectes i on hi participaran els millors escultors del territori del moment. Un cop més, és la voluntat d'homenatjar Jaume I la que porta al Cerimoniós a escollir el cenobi populetà com a lloc d'enterrament primer d'ell i posteriorment de les seves diverses esposes i els seus fills. A partir del moment en què decideix sebollir-s'hi, el monarca afavoreix el cenobi amb una sèrie d'empreses, com ara les muralles, construïdes durant la guerra amb Pedro el Cruel, i les diverses cambres que, juntament amb el panteó i la biblioteca aconseguixen crear un espai propi dins de l'espai monàstic: el rei Pere busca usurpar les funcions dels eclesiàstics per situar-se mes a prop de la divinitat i recordar que ell és el representant de Déu a la terra. Es tradueix en el camp de la memòria visual una tensió dialèctica entre

el rei i els estaments, en aquest cas l'eclesiàstic, que ja hem vist que és una constant del seu regnat.

Des de principis de la dècada dels quaranta, el Cerimoniós demana llibres a Poblet. A banda de de manuscrits devocionals i litúrgics, l'obra més rellevant és el manuscrit del *Llibre dels feits* copiat al cenobi per iniciativa de l'abat Copons i acabat el 1343, el mateix any que es reincorpora el regne de Mallorca a la Corona. Pel que fa als enviaments de llibres al monestir cistercenc, tot i que s'inicien a finals de la dècada dels cinquanta, quan el Cerimoniós envia un exemplar de la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* i un altre del *De Rebus Hispaniae*, el monarca no madura el projecte de la biblioteca, entesa com a complement indispensable del panteó, fins a la dècada dels setanta. El gran enviament de llibres es produeix el 20 d'agost de 1380. La dació librària va acompanyada d'una interessant acta de donació en què el Cerimoniós, partint d'idees de Sal.lusti, reflexiona sobre la utilitat política de la història com a eina per a l'exaltació monàrquica. Entre els vint-i-dos llibres donats destaquen els d'història castellana, com ara un manuscrit del *Cantar de Mio Cid*, els d'història francesa, com ara la cançó d'Aimeric de Narbona, els d'història sagrada – la Bíblia – i, sobretot, els d'història de la Corona d'Aragó, com ara una crònica versificada dels fets de Pere el Gran a Sicília: els diversos elements que conformen el substrat ideològic del Cerimoniós apareixen a la donació populetana.

Finalment, al capítol sis, hem vist la recepció de la cronística règia i la transformació de la imatge del Cerimoniós en els segles XV i XVI a partir de dues obres historiogràfiques paradigmàtiques com son les *Històries e conquestes del Realme d'Aragó e Principat de Catalunya* de Pere Tomic (1495) i les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (1547) En l'obra de Tomic, on ja s'adverteix una concepció historiogràfica diferent en el sentit que el protagonisme del relat és compartit a parts iguals entre la monarquia i la noblesa, ja trobem la insistència en alguns trets del caràcter del rei que faran fortuna, com ara l'interès quasi obsessiu del monarca per les cerimònies i celebracions reals com a element d'exaltació de la reialesa, que li valdran l'epítet de Cerimoniós, i el caràcter violent o cruel del rei, assassí dels seus germanastres Jaume i Ferran o del seu conseller Bernat de Cabrera. Pel que fa a Pere Miquel Carbonell, tot i que la valoració de la figura

del rei Pere és molt més entusiàstica, també contribuirà a fer quallar un altre tòpic, en aquest cas el del rei del *Punyalet*.

La imatges que conformen del rei Pere aquests dos historiadors de l'època moderna resulta altament explicativa d'un dels grans errors comesos per la crítica literària i la historiografia dels segles posteriors, especialment a partir del segle XIX: considerar el relat cronístic del Cerimoniós com un text històric i, en conseqüència, creure que son verídics tots els esdeveniments que descriu el monarca aragonès. La principal problemàtica rau en la utilització malintencionada, o simplement esbiaixada, d'autors que van des de Pere Tomic fins a Ramon d'Abadal de les diverses eines que el Cerimoniós utilitza per reforçar el seu poder. Un exemple és el cas de les *justícies del rei*. Hem vist com al llarg del discurs cronístic el monarca se'ns presenta com un rei justicier que castiga els revoltats o executa els traïdors. Aquesta manera de procedir, típica de l'època, ha estat distorsionada per la crítica posterior fins a crear la imatge d'un monarca cruel i violent, una imatge que pràcticament podríem considerar una caricatura, especialment quan per referir-se al monarca s'empra l'epítet de *rei del Punyalet*. Aquesta imatge ,producte d'una lectura literal del seu discurs cronístic en el sentit de considerar-lo un relat objectiu i neutral, impedeix una adequada aproximació a la visió d'un rei que utilitza tots els mitjans que té a l'abast – cròniques, cartes, parlaments a corts o escultures – per oferir una imatge molt determinada i que pretén afermar el seu poder. En aquest procés de conformació d'un poder més prerrenaixentista que feudal, els llibres i la cultura librària del Cerimoniós hi juguen un paper cabdal.

BIBLIOGRAFIA

Fonts primàries

Ricard ALBERT i Joan GASSIOT (eds.), *Parlaments a les corts catalanes*, Barcelona, Barcino, 1928

Ricardo del ARCO, *Sepulcros de la Casa Real de Aragón*, Madrid, Instituto Jerónimo Zurita, 1945

La Bíblia, Barcelona, Ed. Claret, 1993

Manuel de BOFARULL, *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vol. 1, 1864 – 1865

_____ *Proceso contra el rey de Mallorca, D. Jaime III, mandado formar por el rey Don Pedro IV de Aragón*, 3 vols., "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, núm. 29 – 31, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1866.

_____ *Proceso contra Bernardo de Cabrera, mandado formar por Don Pedro IV*, 3 vols., "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, núm. 32 – 34, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1867-1868.

María de los Desamparados CABANES, Ambrosio HUICI (eds.), *Documentos de Jaime I de Aragón, vol. 1 (1216 – 1236)*, València, Anubar, 1976

Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, Agustí ALCOBERRO (ed.), Barcelona, Barcino, 1997

José COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV: col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, La Renaixensa, 1889

Anna CORTADELLAS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Curial / PAM, 2001

Crònica de Pere III el Cerimoniós, Ferran SOLDEVILA (ed.), revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014

Crònica General de Pere III el Cerimoniós, dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya, transcripció, prefaci i notes d'Amadeu SOBERANAS, Barcelona, Alpha, 1961

Crónica de San Juan de la Peña, versión latina e índices preparados por Antonio UBIETO, València, Anubar, 1961

Crònica del rei Martí, Frederic VERRIÉ (ed.), Barcelona, [s.n.], 1951

Els Annals de la família rivipullense i les genealogies de Pallars-Ribagorça, Stefano CINGOLANI (ed.), València, PUV, 2012

Epistolari del rei Pere el Cerimoniós, Stefano CINGOLANI (ed.) (en premsa)

Henrich FINKE, *Acta Aragonensia*, 3 vols., Berlín – Leipzig, W. Rothschild, 1908 – 1922

Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'Infant Pere (després Rei Pere III (1319 – 1336))», *Estudis Universitaris Catalans*, XIX, 1934, p. 81 – 262

Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos de España*, Juan FERNÁNDEZ VALVERDE (ed. i trad.), Madrid, Alianza, 1989

Libre dels reis, Stefano CINGOLANI (ed.), València, Universitat de València, 2008

Libro de las gestas de Jaime I, rey de Aragón. Compilación aragonesa patrocinada por Juan Fernández de Heredia, Francisco José MARTÍNEZ ROY (ed.), Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón / Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses / Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 2010

Llibre dels feits del rei en Jaume, Ferran SOLDEVILA (ed.), revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007

Llibre dels feyts del Rey en Jacme: edición facsímil del manuscrito de Poblet (1343) conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972

Francisco M. GIMENO; Daniel GOZALBO, Josep TRENCHS ÒDENA (eds.), *Ordinacions de la casa i la Cort de Pere el Cerimoniós*, València, Universitat de València, 2009

Ramon GUBERN (ed.), *Epistolari de Pere III*, Barcelona, Barcino, 1955

Jocelyn N. HILLGARTH, «Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina», *Studia lulliana*, vol. 30, núm. 82, fascicle 1, 1990, p. 57 – 74

Amada LÓPEZ DE MENESES, «Florilegio documental del reinado de Pedro IV de Aragón», *Cuadernos de Historia de España* 13, 1950 – 1953, p. 181-190; 14, p. 183-197; 15, p. 170-189; 16, p. 160-171; 17, p. 167-176; 18, p. 161-172; 19, p. 165-172; 20, p. 165-173

_____ «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 5, 1952, p. 669-771

Josep Mª MADURELL I MARIMON, «Documents culturals medievals (1307-1485)», *Boletín de la real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 38, 1979 – 1982, p. 301-473

Frederic MARÉS, *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del Monasterio de Santa María de Poblet*, [Barcelona], Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1952

Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del Rey Martí d'Aragó», *Revue Hispanique*, 12, 1905, p. 413 – 590

José MILLÁS VALLICROSA (ed.), *Las Tablas astronómicas del rey Pedro el Ceremonioso*, Madrid, CSIC, 1962.

Francisco DE MONTSALVATJE, *El vizcondado de Bas, Noticias históricas*, vol. 5, Olot, Imprenta y librería de Juan Bonet, 1893

Jeroni PAU, *Obres*, Mariàngela VILALLONGA (ed.), Barcelona, Curial, 1986, 2 vols

Jaume RIERA i Jaume TORRÓ, *Francesc Eiximenis i la casa reial: diplomataris 1373 – 1409*, Girona, Universitat de Girona, 2011.

Martí DE RIQUER, *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, Quaderns Crema, 2000

Josep RIUS SERRA, «Més documents sobre la cultura catalana medieval», *Estudis Universitaris Catalans* 13, 1928, p. 135-170

Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la història de la cultura catalana migeval*, Albert BALCELLS (ed.), Barcelona., Institut d'Estudis Catalans, 2000

Gai SAL.LUSTI CRISP, *De coniuratione Catilinae*, Joaquim ICART (trad.), Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1963

Eduard TODA, *Panteones reals de Poblet*, Tarragona, Suc. de Torres & Virgili, 1935

Pere TOMIC, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, introducció, transcripció, notes i índexs a cura de Joan IBORRA, Catarroja, Afers, 2009.

Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011

Josep TRENCHS ÒDENA i María Luz MANDIGORRA, «La capilla de Pedro el Ceremonioso (1356): sus libros», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIII, 1987, p. 581 – 607

Antoni UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001

Jean VIELLIARD, «Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Âge», *Estudis Universitaris Catalans*, XV, 1930, p. 21 – 39

Fonts secundàries

Elías ABAD NAVARRO, *El Castillo de la Mola en la Ciudad de Novelda. Trabajo histórico y arqueológico*, Alacant, Diputació Provincial, 1984

Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Ed. Xavier Fort i Bufill. Barcelona, Edicions 62, 1987 [1a ed. cast. 1966; 1a ed. cat. 1972]

David ABULAFIA, *A Mediterranean Emporium. The Catalan Kingdom of Majorca*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

_____ «Consideraciones sobre la historia del reino de Mallorca: Mallorca entre Aragón y Francia», Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998, p. 37 – 52

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «'De plaga muscarum': els mals de França a les cròniques catalanes medievals», a Míriam CABRÉ; Francesc FELIU; Narcís IGLESIAS; Sadurní MARTÍ; David PRATS (eds.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Cultura Catalanes*. Universitat de Girona, 9 – 12 de setembre de 2003, vol. 3, 2007, p. 59 – 79

_____ *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.

_____ «La historiografia medieval», a Albert HAUF (dir.), *Panorama crític de la literatura catalana*. Volum I. *Edat Mitjana. Dels orígens a principis del segle XV*, Barcelona, Vicens Vives, 2010

Frédéric ALCHALABI, «A Chronicler King: Rewriting History and the Quest for Image in the Catalan Chronicle of Peter III (1319 – 1336 / 1387)», *Imago Temporis*, 2008, p. 177 – 189

Agustí ALCOBERRO, «La cruïlla historiogràfica del segle XV. Historiografia medieval i humanisme»; *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 18 – 21

_____ «L'Arxiu Reial de Barcelona i la historiografia humanista: les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell», *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13 (2), 1993, p. 515 – 524

_____ «Pere Miquel Carbonell, historiador humanista, i la historiografia catalana del segle XV», *Pedralbes: revista d'història moderna*, 14, 1994, p. 209 – 220

_____ «Medievals i moderns. El debat historiogràfic en la Catalunya del segle XV», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 19, 1994, p. 537 – 554

_____ «La semblança d'Alfons el Magnànim com a model de príncep humanista de Pere Miquel Carbonell», a Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, Xavier ESPLUGA, Maria AHN (eds.), *Pere Miquel Carbonell i el seu temps*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2016, p. 19 – 25;

Gabriel ALOMAR, «La capilla de la Trinidad y las tumbas de los reyes de Mallorca», a Aina PASCUAL (coord.), *La Catedral de Mallorca*, Palma de Mallorca, José de Olañeta Editor, 1995, p. 211 – 212

Agustí ALTISENT, «Libros y economía en los monasterios de la Edad Media», *Yermo*, vol. 5, núm.1, 1967, p. 1 – 12

_____ «Notes de cultura i art de Poblet (s. XII – XVII)», a *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Sant Joan de les Abadesses, 1970*, II, Abadia de Poblet, 1974, p. 133 – 212

_____ *Història de Poblet*, Maria BONET i Octavi VILÀ (eds.), [Vimbodí i Poblet], Abadia de Poblet, 2014 [primera edició, 1974]

Jesús ALTURO, *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, 2003.

Fernando ARIAS GUILLÉN, «La imagen del monarca en el siglo XIV. Alfonso XI frente a Eduardo III», <http://e-spania.revues.org/20412>, consultada el 5/7/18

Herni – Xavier ARQUILLIÈRE, *El agustinismo político: ensayo sobre la formación de las teorías políticas en la Edad Media*, Granada, Universidad de Granada, 2005.

María ASENJO, *Las ciudades en el Occidente medieval*, Madrid, Arco Libros, 1996

Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes», Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO, Lluís MESEGER (coords.), *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant – Elx, 9 – 14 de setembre de 1991*, vol. 1, 1993, p. 85 – 137, concretament p. 111 – 112

Martin AURELL, «Eschatologie, spiritualité et politique dans la confédération catalano-aragonaise (1282 - 1412)», *Fin du monde et signes des temps: visionnaires et prophètes en France méridionale (fin XIIIe – début XIVe siècle)*, Actes du 27e colloque de Fanjeaux, Toulouse, Privat, 1992, p. 191 – 235, concrètement 191 – 192.

_____ «Messianisme royal de la Couronne d'Aragon (XIVe – XVe siècles)», *Annales. Histoire. Sciences Sociales*, 52/1, 1997, p. 119 – 155

Jaume AURELL, *Els mercaders catalans al quatre – cents: mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona, 1370 – 1470*, Lleida, Pagès Editors, 1996.

_____ «Historiadores “románticos e historiadores “científicos” en la historiografía catalana contemporánea: nacionalismo historiográfico y revisionismo generacional», *Memoria y civilización: anuario de Historia*, 3, 2000, p. 237 – 273

_____ «Els discursos del poder: la funció política de la historiografia», *L'edat mitjana: món real i espai imaginat, Afers*, 2012, p.135 – 147

_____ «La práctica de las autocoronaciones reales. Análisis histórico e implicaciones simbólicas», a *El acceso al trono: concepción y ritualización. XLVIII Semana de Estudios Medievales de Estella-Lizarra*, 2016, p. 287 – 302

Gemma AVENOZA i Lourdes SORIANO, «Lectors de Pere Miquel Carbonell cronista», a *Pere Miquel Carbonell i el seu temps*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2016, p. 107 – 131;

Lola BADIA, «L'humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», a Jordi BRUGERA i Josep MASSOT I MUNTANER (coord.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 41 – 70

_____ «Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques», *Revista de Catalunya*, 8, maig de 1987, p. 143 – 155

_____ *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella: estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Barcelona, Quaderns Crema, 1988

_____ «Traduccions al català dels segles XIV – XV i innovació cultural i literària», *Estudi General*, 11, 1990, p. 31 – 50

_____ «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes», dins Lola BADIA, *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / PAM, 1993, p. 19 – 38

_____ «Sobre una versió vulgar de l'epítom català de la *Historia gotica*», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 31. *Miscel·lània Germà Colón*, vol. 4, Barcelona, PAM, 1995, p. 23 – 36.

_____ «El context polític dels segles XIII – XV», Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. 1, Barcelona, 2013

Albert BALCELLS, *Llocs de memòria dels catalans*, Barcelona, Proa, 2008, p. 235 – 254

Martí DE BARCELONA (ed.), «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II», a *Estudios Franciscanos*, 91, 1990, p. 213 – 295 i 92, 1991, p. 127 – 145 i 383 – 492.

Carme BATLLE, «Evolució d'una família de la Barcelona medieval. Els Gualbes del segle XIV», a Carme BATLLE; Maria Teresa FERRER MALLOL [et al.], *El "Llibre del consell" de la ciutat de Barcelona: segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'estudis medievals, 2007, p. 49 – 133

Carme BATLLE; Àngels BUSQUETS; Inmaculada NAVARRO, «Aproximació a l'estudi d'una família barcelonina. Els segles XIII i XIV: els Grony», *Anuario de Estudios Medievales*, 19, 1989, p. 285 – 310

Carme BATLLE i Joan BUSQUETA, «La renovación de la historia política de la Corona de Aragón», *Medievalismo*, 1994, 4, p. 159 – 188

Miquel BATLLORI, «Entorn de certs corrents actuals sobre l'Humanisme i el Renaixement a Catalunya», a *Orientacions i recerques: segles XII – XX*, Barcelona, Curial / PAM, 1983, p. 80 – 85

Miquel BATLLORI, *De l'Humanisme i del Renaixement. Obra completa*, V, València, Tres i Quatre, 1995

Vicent BAYDAL, «A figura de Francesc de Vinatea no reino de Valência. Da crónica real aos documentos arquivísticos (1331 – 1332)», *Mirabilia*, 13, 2011, p. 214 – 237

_____ *Els orígens de la revolta de la Unió al Regne de València (1330 – 1348)*, València, PUV, 2013

Alexandra BEAUCHAMP: «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'infant Pierre d'Aragon (v. 1357 – 1358)», 2005, p. 233 – 270

_____ «Régence et continuité de l'oeuvre royale: un testament et des codicilles inédits (1354) de Pierre IV d'Aragon», *Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle série*, 38, 2008

_____ «Ordonnances et réformes de l'hôtel royal au début du règne de Pierre IV d'Aragon», *Anuario de Estudios Medievales*, 39/2, juliol – desembre de 2009, p. 555 – 573

_____ «Les *Ordinacions de la casa i cort* de Pierre IV d'Aragon et le nombre des serviteurs royaux», a Alexandra BEAUCHAMP (ed.), *Les serviteurs du prince à la fin du Moyen Âge. Une approche quantitative*, Madrid, Casa de Velázquez, 2013 p. 43 – 56.

Isabel BECEIRO, «Los cambios en el discurso político de la nobleza castellana durante la baja Edad Media», *Cahiers d'études romanes*, 2000, 4, p.45 – 62

_____ «Modas estéticas y relaciones exteriores: la difusión de los mitos artúricos en la Corona de Castilla (s. XIII – comienzos s. XVI)», Isabel BECEIRO, *Libros, lectores y bibliotecas en la España medieval*, Murcia, Nausicä, 2007, p. 245 – 287

_____ «El contacto con el libro de la nobleza peninsular bajomedieval», *Discurso, memoria y representación. La nobleza peninsular en la Baja Edad Media. Actas de la XLII Semana de Estudios medievales de Estella – Lizarra*, Pamplona, Fondo de Publicaciones del Gobierno de Navarra, 2015, p. 213 – 242

Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319 – 1387)*, Lleida, Pagès Editors, 2015.

Prim BERTRAN «Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)» *Anuario de Estudios Medievales*, 29, p. 121 – 139

Thomas N. BISSON, *The Medieval Crown of Aragon. A Short History*, Oxford, Oxford University Press, 1986 [Trad. cat.: *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Crítica, 1988]

Antony BLACK, *El pensamiento político en Europa, 1250 – 1450*, Cambridge, University Press, 1996

Luis BLANCO, «El precio del poder: la espiral de alienaciones patrimoniales en el reino de Aragón durante el reinado de Pedro IV», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 72, 1997, p. 53 – 65

Pere BOHIGAS, «Un nou fragment del Lancelot català», *Estudis Romànics*, X, 1962, p. 179 – 187

_____ «La matèria de Bretanya a Catalunya», Pere BOHIGAS, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona, PAM, 1982, p. 277 – 294

_____ «Crònica Universal de Guillermo de Nangís», a Antoni BADIA I MARGARIT, Germà COLÓN DOMÈNECH i JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI (eds.), *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001

Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera: creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI* [traducció de Carles Castellanos], Barcelona, Edicions 62, 2 vols, 1979 - 1981

Maria BONET, «La consolidació política i econòmica», Maria BONET & Amancio ISLA, *Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del camp*, vol. 2, Lluís PAGÈS (dir.), *Història de Tarragona*, 2012

_____ «Identidad de las hospitalarias en la corona de Aragón (siglos XII – XIII)», a *Memoria y civilización*, 17, 2014, p. 43 – 87

Maria BONET i Octavi VILÀ, «Notes per a l'actualització de la *Història de Poblet*», a Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, 2a. edició, Vimbodí, Abadia de Poblet, 2014, p. XXXIII – LXXXVII,

Josep BRACONS, « “Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus”: l'escultura al servei de Pere el Cerimoniós», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 209 – 243

Júlia BUTIÑÀ, «Barcelona, Nápoles y Valencia: tres momentos del Humanismo en la Corona de Aragón», *Revista de Filología Románica*, 2002, p. 91 – 107

Júlia BUTIÑÀ i Antonio CORTIJO (eds.), *L'Humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*, Potomac, Maryland, 2011

Lluís CABRÉ i Montserrat FERRER, «Els llibres de França i la cort de Joan d'Aragó i Violant de Bar», Anna ALBERNI, Lola BADIA, Lluís CIFUENTES, Alexander FIDORA (ed.), *El saber i les llengües vernacles a l'època de Lull i Eiximenis. Estudis ICREA sobre vernacularització*, Barcelona, PAM, 2012, p. 217 – 230.

_____ «La traducció catalana (c. 1351) de les *Grandes Chroniques de France*», *Anuario de Estudios Medievales*, 42/2, 2012, p. 653 – 668

José Manuel CACHO, «Las traducciones aragonesas de Orosio patrocinadas por Fernández de Heredia: un folio recuperado», a *Aragón en la Edad Media*, núm. 14 – 15, 1, 1999, p. 243 – 262.

Ángel CANELLAS i José TRENCHS ÒDENA, *Folia Stuttgartensia. Cancillería y cultura. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344 – 1479)* Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1988

Joseph CANNING, *The political thought of Baldus de Ubaldis*, Cambridge, Cambridge University, 1987.

Ana Isabel CARRASCO MANCHADO, «Discurso político y propaganda en la corte de los Reyes Católicos: resultados de una primera investigación (1474 – 1482)», *La España Medieval*, 2002, 25, p. 299 – 379

Pedro M. CÁTEDRA, «Acerca del sermón político en la España medieval (A propósito del discurso de Martín el Humano en las cortes de Zaragoza de 1398)», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 40, 1985 – 1986, p. 17 – 47

Pau CATEURA, *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1982

_____ «Fiscalidad regia y municipal en la Mallorca del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, XXII, 1992, p. 443 – 462

_____ *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca 1300 – 1335)*, Palma de Mallorca, El Tall, 1998

_____ *La trentena esgarrifadora: Guerra i fiscalitat (el regne de Mallorca, 1300 – 1357)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2000

_____ *Sociedad y sistema fiscal del reino de Mallorca (1360 – 1400)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2003

_____ «El Regne de Mallorca després de la reincorporació a la Corona d'Aragó (1343 – 1412)», Ernest BELENGUER (dir.); Miquel DEYÀ (coord.), *Història de les Illes Balears*. Vol. II. *L'època foral i la seva evolució (1230 – 1715)*, Barcelona, Edicions 62, 2004, p. 87 – 130

Suzanne CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, c. 1200 – 1500*, Marta CEDRO (trad.), València, PUV, 2008, [primera edició en anglès, 2002], p. 98 – 101.

Lluís CIFUENTES, «'Translatar ciència en romans catalanesch': la difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement», a *Llengua & Literatura*, 8, 1997, p. 7 – 42

_____ *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona / Palma, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears, 2002

_____ «Traduccions i traductors», a Lola Badia (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch vol. II. Literatura medieval (II) Segles XIV – XV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2014

Stefano CINGOLANI, « “Nos en leyr tales libros trobemos plazer e recreation”. L’estudi sobre la difusió de la literatura d’entreteniment a Catalunya els segles XIV i XV», *Llengua & Literatura*, 4, 1990 – 1991, p. 39 – 127

_____ *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, 2006

_____ *Jaume I. Història i mite d’un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007

_____ *La memòria dels reis: les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*, Barcelona, Base, 2007

_____ «Del monasterio a la cancillería. Construcción y propagación de la memoria dinástica en la Corona de Aragón», a Pascual MARTÍNEZ SOPENA i Ana RODRÍGUEZ (eds.), *La construcción medieval de la memoria regia*, València, PUV, 2011

_____ «Pere III el Cerimoniós», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch vol. I Literatura medieval (I) Dels orígens al segle XIV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 188 – 217

_____ «Entretenimientos, placeres, fiestas y juegos en la corte de los reyes de Aragón en el siglo XIV», *En la España medieval*, 39, 2016, p. 224 – 248

Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques universals catalanes», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIV, 1971 – 1972, p. 43 – 50

_____ «El cronista Pere Tomic i les corts del temps del Magnànim» a *IX Congresso di Storia della Corona d’Aragona*, vol. 2, Nàpols, Societá Napoletana di Storia Patria, 1982, p. 459 – 468;

_____ *Obres completes. I. Historiografia*, Barcelona, Curial, PAM, 1991

_____ *Llegendari*, Barcelona, Curial / PAM, 1993

Gaspar COLL ROSELL, «La relació preu/valor artístic i social del llibre manuscrit català al segle XIV. Aproximació a un estudi documental», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, Universitat de Barcelona, 16 – 17, 1995 – 1996, p. 215 – 232

_____ «La il·luminació de manuscrits a Catalunya durant el segle XIV: aproximació a un estudi documental», a *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya, 3, 1998, p. 328 -

Rafael CONDE, *Les primeres ordinacions de l'Arxiu Reial de Barcelona, 1384 / Las primeras ordenanzas del Archivo Real de Barcelona, 1384*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1993.

Philippe CONTAMINE, *La guerra en la Edad Media*, Barcelona, Labor, 1984

Anna CORTADELLAS, «Les mosques de Girona: erudició i fantasia», *Revista de Girona*, 190, setembre – octubre de 1998

Maria Mercè COSTA, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó: segles XIII-XIV*, 1998

Miquel CRUSAFONT SABATER «Jaume III de Mallorca (1324 – 1343), veritable creador del florí català», *Acta Numismatica*, 15, 1985, p. 203 – 217

Miquel CRUSAFONT SABATER, Rafael COMAS i EZEQUIEL, *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*, Barcelona, Asociación Numismática Española; Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1996

Núria de DALMASES, «Els argenters de la cort en temps de Pere III», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 203 – 207

Cecilia DEVIA, «Pedro I y Enrique II de Castilla: la construcción de un rey monstruoso y la legitimación de un usurpador en la crónica del canceller Ayala», *Mirabilia. Revista Electrónica de Historia Antiga e Medieval*, 13, 2011, p. 58 – 78

Manuel DUALDE, «Tres episodios zaragozanos de la lucha entre “Pere el del punyalet” y la Unión aragonesa», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*. Sección Zaragoza, 2, 1946, p. 295 – 377

Eulàlia DURAN, «Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans: discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991 - 1992», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991

_____ «La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits», *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 32 – 53

_____ «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», *L'Avenç*, 244, febrer del 2000, p. 27 – 34

_____ «Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI» a *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*, Maria TOLDRÀ (ed.), València, Eliseu Climent, Edicions 3 i 4, 2003, p. 351 – 379 [edició original de l'estudi, 2001]

_____ «L'Humanisme català i la cort de Nàpols» a *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*, Maria TOLDRÀ (ed.), València, Eliseu Climent, Edicions 3 i 4, 2003, p. 381 – 397 [edició original de l'estudi, 2001]

_____ «Historiografia del temps de l'Humanisme», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico – Arqueològica, 2004, p. 77 – 92

Gabriel ENSENYAT «El "lou" dels genovesos: els canvis operats després de l'annexió de Mallorca»; XIII *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca, 27 de setembre - 1 octubre, 1987. Comunicacions I (Primera part), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1989, p. 73 – 83

_____ «El regne de Mallorca i la república de Gènova: les difícils relacions durant els anys centrals del segle XIV», *Randa*, 29, 1991, p. 63 – 74

_____ «Notícies entorn a la participació mallorquina en les campanyes sardes (1347 – 1357)», XIV *Congresso di Storia della Corona d'Aragona*. Vol. II, *Comunicazioni I*, 1995, p. 417 – 426

_____ *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343 – 1349)*, 2 vol., Palma de Mallorca, Moll, 1997

_____ «La filosofía discursiva de Pedro *el Cerimonioso* respecto a la reintegración de la corona de Mallorca a la corona de Aragón», *Medievalista*, 23, 2018, p. 1 – 18

Vicent Josep ESCARTÍ, «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 15, tardor de 1993, p. 31 – 48

_____ «L'atracció pel mon clàssic: de Bizanci a Grècia i Troia (ss. XIII - XV)», a *Studia Iberica et Americana: journal of Iberian and Latin American literary and cultural studies*, 1, 2014, p. 93 - 110

Francesca ESPAÑOL, *Els escenaris del rei: art i monarquia a la corona d'Aragó*, Manresa, Angle, 2001

_____ *El gòtic català*, Manresa, Caixa Manresa, Angle, 2002

_____ «Los indumentos del cuerpo a la espera del Juicio Final», Francisco YARZA LUCES (comissari), *Vestiduras ricas. El monasterio de las Huelgas y su época, 1170 – 1340, <catálogo de la exposición>*, Madrid, 2005

_____ «Artistas y obras en la Corona de Aragón y el Reino de Francia», Concepción COSMEN, María Victoria HERRÁEZ, María PELLÓN (coords.), *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la baja edad media*, León, Univesidad de León, 2009, p. 253 – 294.

_____ «L'art al servei de Jaume II: els mausoleus dinàstics i el claustre de Santes Creus, portaveus àulics», *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, 22, 2010 – 2011, p. 165 – 202.

_____ «L'univers d'Elisenda de Montcada i el seu patronatge sobre el monestir de Pedralbes», *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, 25, 2013 – 2014, p. 9 – 35

_____ «Formas artísticas y espiritualidad. El horizonte franciscano del círculo familiar de Jaime II y sus ecos funerarios», a Isabel BECEIRO (dir.), *Poder, piedad y devoción. Castilla y su entorno. Siglos XII – XV*, Madrid, Sílex, 2014, p. 383 – 418.

_____ «El panteón dinástico de Poblet: dimensión política y espiritual», dins Isabel BECEIRO (dir.), *La espiritualidad y la configuración de los reinos ibéricos (siglos XII – XV)*, Madrid, Dykinson, 2018, p. 241 – 280.

Charles FAULHABER, *Libros y bibliotecas en la España medieval: una bibliografía de fuentes impresas*, Londres, Grant & Cutler, 1987

María Isabel FALCÓN, *Los infanzones de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico, 2008

Laura FERNÁNDEZ, «Los espacios del conocimiento en palacio: de las arcas de los libros a las bibliotecas cortesanas en el reino de Castilla», *Anales de Historia del Arte*, 2013, vol. 23, núm. especial, II, p. 107 – 125.

Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, «Los símbolos del poder real», *Los Reyes Católicos y Granada*, Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2004

Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», Axel SCHÖNBERG, Tilbert Dídac STEGMANN (curadors), *Actes del desè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, vol. II, Barcleona, PAM, 1996, p. 197 – 216

_____ «A la recerca de l'arquetip del *Llibre dels feits* del rei en Jaume I. Una *traditio* rica i multilingüe (Primera part)», a *Estudis Romànics*, 36, 2014, p. 185 – 221

Maria Teresa FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano – aragonesos a la fi del segle XIV», a *La investigación de la historia hispánica del siglo XIV. Problemas y cuestiones*, Barcelona, CSIC, 1973

_____ «Reintegracionisme i dificultats polítiques: el regnat de Pere el Cerimoniós», *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona, Salvat, 1978

_____ «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 245 – 358

_____ «Els grups d'elit: la noblesa i la clerecia», *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol.3. *La forja dels Països Catalans, segles XIII – XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, 1996, p. 162 – 183

_____ *Entre la paz y la guerra: la Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 2005

_____ «Els problemes financers dels reis catalans i una solució: l'empenyament dels llocs i viles. El cas de Teià», *Revista de Dret Històric Català*, núm.6, 2006

_____ *Els orígens de la generalitat de Catalunya (1359 – 1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2009

_____ «Las crónicas reales catalanas», dins Esteban SARASA (coord.), *Monarquía, crónicas y cancellerías en los reinos hispano – cristianos: siglos XIII – XV*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2014, p. 77 – 144

_____ «Una família de navegants: els Marquet», Carme BATLLE; Maria Teresa FERRER MALLOL [et al.], *El "Llibre del consell" de la ciutat de Barcelona: segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'estudis medievals, 2007, p. 135 – 267

_____ «Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina», Carme BATLLE; Maria Teresa FERRER MALLOL [et al.], *El "Llibre del consell" de la ciutat de Barcelona: segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'estudis medievals, 2007, p. 269 – 346

Víctor FERRO, *El Dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 238 – 240

Jaime FINESTRES, *Historia de el Real Monasterio de Poblet*, vol. III, Cervera, Joseph Barber, 1756

Heinrich FINKE, «Relacions dels Reis d'Aragó ab la literatura, la ciència y l'art en els segles XIII y XIV», *Estudis Universitaris Catalans*, IV, 1910, p. 66 – 80

Moses I. FINLEY, *Usos y abusos de la historia*, Barcelona, Crítica, 1984 [primera edició en anglès, 1975]

Michel FOCAULT, *El orden del discurso*, Barcelona, Tusquets, 1979

_____ *Vigilar y castigar. El nacimiento de la prisión*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2012

Kenneth FOWLER: «*L'emploi des mercenaires par les pouvoirs ibériques et l'intervention militaire anglaise en Espagne (vers 1361 – vers 1379)*», *Realidad e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid, Ambito, 1988, p. 23 – 55

_____ «*The wages of War: The mercenaries of the Great Companies*», *Viajeros, peregrinos, mercaderes en el occidente medieval: XVIII Semana de Estudios Medievales*, Estella 22 a 26 de Julio de 1991, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 1992, p. 217 – 244

_____ «*Greats companies, Condottieri and Stipendiary Soldiers: Foreign Mercenaries in the Service of the State: France, Italy and Spain in the Fourteenth Century*», *Guerra y diplomacia en la Europa occidental, 1280-1480*, actas de XXXI Semana de Estudios Medievales, Estella, 19 al 23 de julio de 2004, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 2005, p. 141-162

Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA – OLIVER, «*Temps de dificultats (1348 – 1400)*», a Ernest BELENGUER (dir.), Antoni FURIÓ (coord.), *Història de la Corona d'Aragó*, Vol. 1. *L'època medieval*, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 245 – 286

Francisco GARCÍA FITZ, *Ejércitos y actividades guerreras en la Edad Media europea*, Madrid, Arco/Libros, 1998

_____ «*La Reconquista: un estado de la cuestión*», *Revista Clío & Crimen*, 6, 2009, p. 142 – 215.

Josep David GARRIDO – VALLS, *El llibre de la crònica de Sicília*, Barcelona, Universitat Autònoma, 1997

_____ «*La Crònica de Sicília (Chronique de Sicile)*, traduction catalane médiévale du *Chronicon Siculum*», a *Scriptorium*, 55, 2001, p. 93 – 106.

Otto GIERKE, *Political Theories of the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Francisco GIMENO BLAY, «Remarques diplomatiques al voltant del document de creació de la biblioteca reial de Poblet (Poblet, 20 d'agost de 1380)» *Anuario de Estudios Medievales*, 29, 1999, p. 335 – 349.

_____ «Produir llibres manuscrits catalans (segles XII – XV)», a Lola BADIA, Míriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ, *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII – XV)*, Barcelona, Curial, PAM, 2002, p. 115 – 149

_____ *Escribir, reinar: la experiencia gráfico – textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336 – 1387)*, Madrid, Abada, 2006

Fernando GONZÁLEZ OLLÉ, «Opciones y preferencias lingüísticas del rey Pedro IV de Aragón », *Revista de filología espanyola*, LXXXVII, 2, 2007, p. 293 – 322

Ramon GUBERN, «L'home de lletres», a *Pere III, el Cerimoniós (1319 – 1387)*, Barcelona, Fundació Jaume I, any XXI, 1987, p. 41 – 53

Bernard GUENÉE, «*Les Grandes Chroniques de France: Le Roman aux roys (1274 – 1518)*», Pierre NORA (ed.), *Les Lieux de la mémoire*, París, Gallimard, 1986, vol. II, p. 198 – 214

Susana GUIJARRO, «El saber de los claustros: las escuelas monásticas y catedralicias en la Edad Media», *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*, CLXXXIV 731, maig – juny del 2008, p. 443 – 455

Albert HAUF, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», a Ian MICHAEL i Richard A. CARDWELL (eds.), *Medieval and renaissance Studies in honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Book, 1986, p. 47 – 61, especialment p. 56 – 57.

_____ «Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico – Arqueològica, 2004, p. 66.

Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, 2 vols., Barcelona, Fundació Noguera, 1995

Jocelyn N. HILLGARTH, *The Spanish Kingdoms, 1250 – 1516*. Vol 1: 1250 – 1410. Cambridge: Cambridge University Press, 1976 [Trad. cast. *Los Reinos Hispánicos. 1250 – 1516*, Barcelona: Grijalbo, 1979 – 1984]

_____ «Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca», a *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, Palma de Mallorca, 27 de setembre – 1 d'octubre de 1987, vol. II, Comunicacions, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, p. 76 – 78

_____ *Readers and Books in Majorca, 1229 – 1550*, París, Centre national de la recherche scientifique, 1991

_____ «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica». *Llengua & Literatura*, vol. 5, 1992 – 93, p. 7 – 102

José HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, Nerea, 2006

Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso», Nida GUGLIELMI, Adeline rucqoi, *El discurso político en la Edad Media – Le discours politique au Moyen Âge*, Buenos Aires, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas – Centre Nacional de la Recherche Scientifique, 1995, p. 97 – 115

Amancio ISLA, *La Alta Edad Media. Siglos VIII – XI*, Madrid, Síntesis, 2002

_____ *Memoria, culto y monarquía hispánica entre los siglos X y XII*, Jaén, Universidad de Jaén, 2006

Joan IBORRA, «De la crònica dinàstica a la intervenció aristocràtica. Fonts orals i escrites de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic», *Recerques*, 40, 2000, p. 15 – 40

Antoni IGLESIAS, «El clero catalán y la lectura en la época bajomedieval», a Joaquín GÓMEZ – PANTOJA, Carlos SÁEZ (coord.), *Las diferentes historias de letrados y*

analfabetos: actas del Congreso celebrado em Pastrana, 1 a 3 de julio 1993, Alcalá, Universidad de Alcalá, 1994, p. 135 – 145,

_____ «La cultura dels clergues a la Catalunya baixmedieval a través de les seves biblioteques», a *Analecta sacra tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, vol. 67, núm. 1, 1994, p. 93 – 103

_____ *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV: les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396 – 1475)* Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 1996, consultat el 17/01/18

Nikolas JASPERT, «Historiografía y legitimación carolingia. El monasterio de Ripoll, el Pseudo – Turpín y los condes de Barcelona», Klaus HERBERS (coord.), *El Pseudo – Turpín, lazo entre el culto jacobeo y el culto de Carlomagno: actas de VI Congreso Internacional de Estudios Jacobeos*, Santiago de Compostela, Xerena de Promoción do Camiño de Santiago, 2003, p. 297 – 315

Georges JEHEL; Philippe RACINET, *La ciudad medieval: del occidente cristiano al oriente musulmán (siglos V – XV)*, Barcelona, Omega, 1999

Josep Ramon JULÀ i VIÑAMATA, «Jocs de guerra i jocs de lleure a la Barcelona de la Baixa Edat Mitjana», *Revista d'etnologia de Catalunya*, 1, 1992, p. 10 – 23.

Ernst KANTOROWICZ, *Los dos cuerpos del rey: un estudio de teología política medieval*, Madrid, Akal, 2012

Maurice KEEN, *La caballería*, Barcelona, Ariel, 1986

John KEEGAN, *A History of warfare*, Nueva York, Alfred A. Knopf, cop., 1993

Matthew KEMPSHALL, *The common good in late medieval political thought*, Oxford, Clarendon Press; New York, Oxford University Press, 1999.

Marina KLEINE, «Imágenes del poder real en la obra de Alfonso X (III): Rex sapiens», *De Medio Aevo*, núm. 7, 1, 2015/1, p. 63 – 98

Mario LAFUENTE «Amistad y poder entre la baja nobleza aragonesa del Trescientos», a *Mundos medievales: espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre*, Vol. 2, Santander, Universidad de Cantabria, 2012, p. 1509 – 1522

_____ «Las relaciones entre la baja nobleza aragonesa y la casa del rey en el siglo XIV», a Alexandra BEAUCHAMP i María NARBONA (coord.), *La sociedad cortesana en la P. Ibérica (s. XIV – XV): fuentes para su estudio. Dossier des Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle Serie*, 45 (2), 2015, p. 33 – 49

Carlos LALIENA; María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV – XV)», *Revista d'Història Medieval*, 9, 1998, p. 41 – 79

Jean LECLERCQ, *Jean de Paris et l'ecclésiologie du XIIIe siècle*, Paris, J. Vrin, 1942.

Jean LECLERQ, «Les études dans les monasteres du Xe au XIe siècle», a *Los monjes y los estudios. IV Semana de Estudios Monásticos, Poblet, 1961*, Poblet, Abadia de Poblet, 1963, p. 105 – 117

Antonio LINAGE, «Libros en los monasterios: producción y consumo», a *Anales de documentación*, 8, 2005, p. 125 – 143

Lester K. LITTLE, *Pobreza voluntaria y economía de beneficio en la Europa medieval*, Madrid, Taurus, 1980.

Isabel LOZANO – RENIEBLAS, *Novelas de aventuras medievales: género y traducción en la edad media hispánica*, Kassel, Reichenberger, 2003

Thomas LÜTTENBERG, «Le tissu comme aura. Les fonctions des tentures à la cour d'Aragon et à Barcelone (XIV – XV siècles)», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Age*, 111, núm. 1, 1999, p. 373 – 392.

Maria Rosa MANOTE, Maria Rosa TERÉS, «El panteó reial de Poblet», a *L'art gòtic a Catalunya. Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007

José Luis MARTÍN, «Las Cortes catalanas en la guerra castellano – aragonesa (1356 – 1365)», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, vol. II, València, 1973, p. 79 – 90

Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II. Su vida familiar*, 2 vols., Barcelona, CSIC, 1948

_____ *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, Aedos, 1960

_____ «Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona y de sus archiveros durante los reinados de Juan II y Fernando el Católico», a Jordi RUBIÓ I BALAGUER [et al.], *Fernando el Católico y la cultura de su tiempo. V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Estudios, vol. 5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1961, p. 75 – 109

Alejandro MARTÍNEZ GIRALT, *El poder feudal, els seus agents i el territori: el vescomtat de Cabrera (1199 – 1423)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2012.

Antoni MAS, «La problemàtica evolució política del regne privatiu», Ernest BELENGUER (dir.); Miquel DEYÀ (coord.), *Història de les Illes Balears. Vol. II. L'època foral i la seva evolució (1230 – 1715)*, Barcelona, Edicions 62, 2004, p. 51 – 83

Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, XV, Nova York – París, 1906

Marc MAYER, «A tall de conclusió. *Nemo libris et uxori deservire potest*: la passió d'un bibliòfil, Pere Miquel Carbonell», a *Pere Miquel Carbonell i el seu temps*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2016, p. 225 – 252

Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *Poesía juglaresca y juglares. Aspectos de la historia literaria y cultural de España*, Madrid, Espasa – Calpe, 1969

Joan MOLINA, «La memoria visual de una dinastía. Pedro IV El Ceremonioso y la retórica de las imágenes en la Corona de Aragón (1336 – 1387)». *Anales de Historia del Arte*, vol. 23, núm. especial (II), 2013, p. 219 – 241

_____ *La memoria de Carlomagno: culto, liturgia e imàgenes en la Catedral de Gerona*, Aguilar de Campoo, Fundación Santa María de la Real del Patrimonio Histórico, 2017

José María MONSALVO, *Las ciudades europeas del medievo*, Madrid, Síntesis, 1997

Jordi MORELLÓ, «El clero de Catalunya davant els impostos del general: la polèmica sorgida a la dècada de 1370 al voltant de la doble contribució eclesiàstica», *La corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 2013, p. 495 – 504

Guillem MORRO, «Els òrgans de poder de la Part Forana a l'època de Jaume III», Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998, p. 225 – 242

Francisco DE MOXÓ, *La casa de Luna, 1276 – 1348: factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*, Münster Westfalen. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1990

Josefina MUTGÉ, «La contribució del regne de Mallorca a la guerra catalano-aragonesa de 1330 a 1335», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca, 27 de setembre - 1 octubre, 1987. Comunicacions I (Primera part), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1989, p. 217 – 226

Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas (1239 – 1418)*, València, Ajuntament de València, 1995.

_____ «Ritos y gestos de la realeza en las cuatro grandes crónicas», José Ángel SESMA (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208 – 1458. La Monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación, Universidad, Cultura y Deporte, 2010, p. 285 – 326

Germán NAVARRO ESPINACH, «Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII – XV)», a J. A. SESMA MUÑOZ, *La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2009, p. 129 – 179

José Manuel NIETO SORIA, *Fundamentos ideológicos del poder real en Castilla (siglos XIII – XVI)*, Madrid, Universidad Complutense, 1988

Oriol OLEART, «Organització i atribucions de la Cort General», *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'Història institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1991

Marçal OLIVAR, *Els tapissos francesos del rei En Pere el Cerimoniós*, Barcelona, Artur Ramon – Manuel Barbier, 1986

_____ «Notes entorn la influència de l'*ars dictandi* sobre la prosa catalana de la Cancelleria de finals del segle XIV», a *Obra dispersa*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1991, p. 81 – 104.

Walter J. ONG, *Oralidad y escritura: tecnologías de la palabra*. Mèxic D.F., Fondo de Cultura Económica, 1987.

Carmen ORCÁSTEGUI «La coronación de los reyes de Aragón: evolución político-ideológica y ritual», *Homenaje a Don Antonio Durán Gudiol*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Diputación de Huesca, 1995

Pere ORTÍ i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu, 1288 – 1384*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997

Amadée PAGÈS, «La “dansa” provençale et les “goigs” en Catalogne”», a *Homenatge a Rubió i Lluch: miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, 3 vols., Barcelona, [s.n.], 1936

Bonifacio PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204 – 1410: aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, Anubar, 1975

_____ «El mundo de las ideas políticas en los tratados doctrinales españoles: los “espejos de príncipes” (1250 – 1350)», *Europa en los umbrales de la crisis, 1250 – 1350, Actas de la XXI Semana de Estudios Medievales, Estella, 18 a 22 de julio de 1994*, Gobierno de Navarra, 1995, p. 463 – 483

Esther PASCUA, *Guerra y pacto en el siglo XII: la consolidación de un sistema de reinos en Europa occidental*, Madrid, CSIC, 1996

Xavier PEDRALS I COSTA, «Pere Tomic: historiografia política entre el món medieval i l'humanisme», *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 22 – 27

_____ *Pere Tomic: la història segons els cavallers. Bagà, segle XV*, Gironella, Associació Cultural El Vilatà, 1994

_____ *Pere Tomic. Històries i llegendes - el passat segons la noblesa* – Bagà, [S.I.], Associació Medieval de Bagà (La Pobla de Lillet: Impremta Boixader), 1998

J. Manuel PÉREZ – PRENDES, «Sobre la naturaleza feudal de la Unión aragonesa», *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad de Madrid*, IX, 22, 1965, p. 493 – 523

Joan M. PERUJO MELGAR, «“Axí com plom en esguart de fin aur”: procediments traductològics de Jaume Conesa», Santiago FORTUÑO, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (eds.), *Actes del VII Congrès Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval (Castelló de la Plana, 22 – 26 de setembre de 1997)*, vol. 3, Castelló, Universitat Jaume I, 1999, p. 169 – 179

_____ *Les Històries Troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la Historia destructionis troiae de Guido delle Colonne. Estudi i edició. Volum 1. Estudi*. Tesi doctoral de la Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana, Alacant, 2015

Antonio PLANAS, *El Sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca (1315 – 1834)*, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1995

Josefina PLANAS, *El esplendor del gòtic catalán: la miniatura a comienzos del siglo XV*, Lleida, Servei de Publicacions de la UDL, 1998

_____ «El breviario del rey Martín y la promoción artística de una obra regia vinculada a Poblet», a Francesca ESPAÑOL, María Luisa MELERO, Anna ORRIOLS, Daniel RICO (eds.), *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, p. 585 – 598.

Josep Maria PONS GURÍ, «El conflicte de la notaria de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 25, 1, 1979 – 1980

Gerard PUIG, «El rei Pere i els estaments en la *Crònica de Pere el Cerimoniós*», Treball Final de Màster inèdit, Universitat Rovira i Virgili / Universitat de Lleida, 2014

Alfons PUIGARNAU, «Iconología política en la Cataluña medieval», *Anuario de Estudios medievales*, 32/1, Barcelona, CSIC, 2002, p. 75 – 89

Josep PUJOL, «Traducciones y cambio cultural entre los siglos XIII y XV», a Francisco LAFARGA; Luis PEGENAUTE (ed.), *Historia de la traducción en España*, Salamanca, Ambos Mundos, 2004, p. 623 – 650

Pere QUER, *L'adaptació catalana de la Historia de Rebus Hispaniae de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII – XV)* Volum 1. Estudi. Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 2000

Jeannine QUILLET, *La philosophie politique de Marsile de Padoue*, Paris, J. Vrin, 1970.

Xavier RENEDO, «Francesc de Vinatea, el ciutadà ideal segons el “Dotzè del Crestià” de Francesc Eiximenis», Flocel SABATÉ (ed.), *Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana. Reunió científica: XII Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer, 4, 5 i 6 de juliol de 2007)*, Lleida, Pagès, 2009, p. 215 – 252

Manuel - Mariano RIBERA, *Real Patronato de los Serenísimos Reyes de España en el Real y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced, redención de cautivos*. Barcelona: Pablo Campins, f 9, núm. 9, 1725.

Antoni RIERA Melis, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*. Vol. I. *Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298 – 1311)*, Madrid, CSIC, 1986

Jaume RIERA, «La correcta numeració dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona», a *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 26, núm. 68, 2011, p. 485 – 521.

Martín RÍOS SALOMA, *La Reconquista en la historiografía hispana: revisión y deconstrucción de un mito identitario (siglos XVI – XIX)*, Tesi Doctoral inèdita, Madrid, Universidad Complutense, 2007

Isabel DE RIQUER, «La literatura francesa en la Corona de Aragón en el reinado de Pedro el Ceremonioso», a Francisco LAFARGA (coord.), *Imágenes de Francia en las letras hispánicas*, Barcelona, PPU, 1989, p. 115 – 126

_____ «Los libros de Violante de Bar», María del Mar GRAÑA (coord.), *Las sabias mujeres: educación, saber y autoría*, Madrid, Asociación Cultural Al-Mudayna, 1994, p. 161 – 172

Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana. Part antiga, volum 1*, Barcelona, Ariel, 1964

_____ «Medievalismo y humanismo en la Corona de Aragón a fines del siglo XIV», a. VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. II. La Corona de Aragón en el siglo XIV, vol. 1, València, 1969, p. 221 – 236, p. 224

Manuel RIU, «L'arquitectura militar i l'urbanisme a l'època de Pere el Cerimoniós, 1336 - 1387», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 193 – 202

_____ «Les fonts de les "Històries" de Pere Tomic»; *L'Avenç*, 165, desembre de 1992, p. 28 – 31

Josep RIUS I SERRA, «L'arquebisbe de Saragossa, canceller de Pere III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, VIII, 1932, p. 1 – 62.

Mateu RODRIGO LIZONDO, «La Unión valenciana y sus protagonistas», *Ligarzas*, 7, 1975, p. 132 – 166

Manuel Alejandro RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, «Mecenas, trovadores, bibliófilos y cronistas: los reyes de Aragón del Casal de Barcelona y la sabiduría (1162 – 1410)», *Revista Chilena de Estudios Medievales*, 2, 2012, p. 81 – 120

Enrique RODRÍGUEZ – PICAVERA, «Ideología y legitimación del poder en la Castilla del siglo XIV. La imagen regia en el Poema de Alfonso XI», *Medievalismo. Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, núm.22, 2012

José ROY MARTÍN i Diego NAVARRO BONILLA, «La librería del rey Martín I el Humano: aproximación metodológica para su estudio», *Aragón en la Edad Media XIV – XV. Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros*, vol. II, Saragossa, Universidad de Zaragoza, Facultad de Filosofía y Letras, Departamento de Historia medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos, 1999, p. 1369 – 1381.

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Nous documents sobre la Crònica del rei En Jaume», a *Estudis Universitaris Catalans*, 2, 1908, p. 9 – 12

_____ «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell fins a l'any 1484», *Miscel·lània Crexells*, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1929, p. 205 – 222

_____ «La versió llatina de la crònica general de Catalunya i Aragó», a *Història i historiografia*, Barcelona, PAM, 1987, p. 317 – 332

_____ «La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós», a *Història i historiografia*, Barcelona, PAM, 1987, p. 411 – 453

_____ «Un bibliòfil català del segle XV: En Pere Miquel Carbonell», Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990, p. 90 – 100

_____ «Sobre Sal.lusti a la cancelleria catalana (segles XIV – XV)», a *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990, p. 271 – 295

Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Notícia de dos manuscrits d'un Lançolot català», *Revista de Bibliografia Catalana*, 3, 6, 1905, p. 5 – 25

_____ «La crònica del rey en Jaume en el XIV^{en} segle», a *Estudis Universitaris Catalans*, 1, 1907, p. 349 – 357

_____ «Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909 - 1910, 3, p. 519 - 570

_____ «La cultura catalana en el regnat de Pere III», dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. 8, 1914, p. 219 – 247

_____ «Significació de l'elogi de l'Acròpolis d'Atenes pel rei En Pere'l Cerimoniós», a *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal. Miscelánea de estudios lingüísticos, literarios e históricos*, III, Madrid, Librería y Casa Editorial Hernando, 1925, p. 37 – 56.

Adeline RUCQOI, «El rey Sabio: cultura y poder en la monarquía medieval castellana», a *Repoblación y reconquista. Actas del III Curso de Cultura Medieval*, Aguilar de Campoo, Centro de Estudios del Románico, 1993, p. 77 – 87.

Flocel SABATÉ, *Lo senyor rei és mort! Actitud i cerimònies dels municipis catalans baix-medievals davant la mort del monarca*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 1994

_____ «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 25, 1995, p. 617 – 645

_____ «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV», *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV – XVI)*, Tomo I, vol.2, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 1996, p. 327 – 342

_____ «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i resposta», a Manuel SÁNCHEZ; Antoni FURIÓ; Prim BERTRAN (coord.), *Actes del Col.loqui Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 423 – 466

_____ «Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña», *Revista d'Història Medieval*, 9, València, 1998, p. 127 – 153.

_____ «L'Església secular catalana al segle XIV: la conflictiva relació social», *Anuario de Estudios Medievales*, 28, 1998, p. 757 – 788.

_____ «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 13, 2000 – 2002, p. 6 – 75

_____ «Renovación económica y social: el mundo urbano», a *Historia Universal de la Edad Media*, Barcelona, Ariel, 2002, p. 513 – 526

_____ «L'Europe imaginée par les Catalans au Moyen Âge. Structure politique et mirage des sociétés voisines», *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France*, 2004 – 2005, 2011, p. 414 – 423

_____ «El nacimiento de Cataluña. Mito y realidad», *Fundamentos medievales de los particularismos hispánicos. IX Congreso de Estudios Medievales*, León, Fundación Sánchez Albornoz, 2005, p. 221 – 276

_____ «El poder del soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», François FORONDA, Jean – Philippe GENET, José Manuel NIETO SORIA, *Coups d'État à la fin du Moyen Âge*, Madrid, Casa de Velázquez, 2005, p.483 – 527

_____ «El somatén en la Cataluña medieval», *Clío & Crimen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, núm. 3, 2006, p. 209 – 304.

_____ «Estamentos, soberanía y modelo político en la Cataluña bajomedieval», *Aragón en la Edad Media*, 21, 2009, p. 245 – 278

_____ «Els referents històrics de la societat: identitat i memòria», *Afers*, 2012,

_____ «El naixement medieval d'una identitat urbana i burgesa», *L'edat mitjana: món real i espai imaginat*, Catarroja, Afers, 2012, p. 111 – 125

_____ «Identitat i representativitat social a la Catalunya Baixmedieval», Àngel CASALS (dir.), *El compromís de Casp. Negociació o imposició?*, Cabrera de Mar, Galerada, 2013, p. 53 – 93

_____ «L'invisibilità del re e la visibilità della dinastia nella corona d'Aragona», dins Lucia BERTOLINI, Arturo CALZONA, Glauco Maria CANTARELLA, Stefano CAROTI (eds.), *Il principi invisible: atti del Convegno internazionale di studi (Mantova 27 – 30 novembre 2013)*, Turnhout, Brepols, 2015, p. 27 – 64.

_____ «L'abus de pouvoir dans la Couronne d'Aragon (XIIIe – XIVE siècles): pathologie, corruption, stratégie ou modèle?», a Patrick Gilli (dir.), *La pathologie du pouvoir: Vices*,

crimes et delits des gouvernants. Antiquité, Moyen Âge, époque moderne, Leiden i Boston, Brill, 2016, p. 309 – 311.

_____ «Percepció dels catalans i identificació dels catalans a l'Edat Mitjana», Barcelona, IEC, 2016

Paul SAENGER, «Silent reading: it's impact on late medieval script and society», *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, 13, 1982, p. 367 – 414

Josep Maria SALRACH; Joan Pau RUBIÉS, «Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les *Quatre Grans Cròniques*», Jaume PORTELLA i COMAS (ed.), *La formació i expansió del feudalisme català*, Revista del Col·legi Universitari de Girona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985 – 1986, p. 467 – 510

Manuel SÁNCHEZ MARIANA, «El libro en la Baja Edad Media. Corona de Aragón y Navarra», a Hipólito ESCOLAR (dir.), *Historia ilustrada del libro español*, vol. 1. *Los manuscritos*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Pirámide, 1993, p. 223 – 273

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'estat*, Vic, Eumo, 1995

_____ *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV: estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 2003.

_____ «Cortes y fiscalidad: el caso de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XIV», *Aragón en la Edad Media (XXI)*, 2009, Maria Teresa FERRER MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, p. 245 – 35 p. 279 – 308.

Esteban SARASA: *Sociedad y conflictos sociales en Aragón. Siglos XIII – XV. Estructuras de poder y conflictos de clase*, Madrid, Siglo XXI, 1981

_____ «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unión y sus consecuencias», *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC, 1989, p. 35 – 45

Esteban SARASA i Carmen ORCÁSTEGUI, *La historia en la Edad Media: historiografía e historiadores en la Europa Occidental: siglos V – XIII*, Madrid, Cátedra, 1991

Jaume SASTRE «L'aportació de Mallorca a la Campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul.liana*, 65, 2009, p. 57 – 67

Assumpta SERRA, «Lucha de bandos en Cataluña: orígenes y características en el siglo XIV», *Poder y sociedad en la baja Edad Media hispánica*. Vol. I. Valladolid, Universidad de Valladolid, 2002, p. 1103 – 1127

Jaume SERRA BARCELÓ, «“Lo rei qui fo”. El context ideològic del destronament de Jaume III», Pau CATEURA (coord.), *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998, p. 265 - 290

Amadeu SERRA DESFILIS, «Ab recont de grans gestes. Sobre les imatges de la història i de la llegenda en la pintura gòtica de la Corona d'Aragó». *Afers*, 41, 2002, p. 15 – 35

_____ «La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón». *Locus Amoenus*, 6, 2002 – 2003, p. 57 – 74

Amadeu SERRA DESFILIS, «La imagen construida del poder real en la Corona de Aragón (siglos XIII – XV): casas, ceremonial y magnificencia». *Res publica*, 18, 2007, p. 35 – 57

Joan SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana: investigació als seus arxius*, 3 vols., Bagà, Centre d'Estudis Baganesos, 1989 [edició original de 1930 – 1950]

Marta SERRANO, *La imagen figurativa del rey de Aragón en la Edad Media*. Tesis doctoral de la Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, 2005.
<https://www.tesisenred.net/handle/10803/69363> [Consulta: 12 d'agost de 2017]

_____ «Imatges de la monarquia dins d'un espai monàstic: Santes Creus», dins *Actes del Primer Curs Simposi sobre el monaquisme cistercenc. El Císter: poder i espiritualitat (1150 – 1250)*, Santes Creus, Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, 2006, p. 181 – 192

José Ángel SESMA MUÑOZ, «Pedro IV y la proyección de la imagen real en la Corona de Aragón», a Pascual MARTÍNEZ SOPENA i Ana RODRÍGUEZ, *La construcción medieval de la memoria regia*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 415 – 424, 2011

Francisco SEVILLANO COLOM, «Apuntes para el estudio de la Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso», *Anuario de Historia del derecho español*, 20, 1950, p. 137 – 241.

Santiago SIMÓN BALLESTEROS, «El acuerdo secreto firmado entre el rey Pedro IV y el noble aragonés Lope de Luna durante la segunda Unión (1347 – 1348)», *Aragón en la Edad Media*, XXII, 2011, p. 247 – 269.

Jaume SOBREQÜÉS, *Història de Barcelona*, Vol.3, *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Enciclopèdia catalana

Santiago SOBREQÜÉS «La nobleza catalana en el siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1970 – 1971, p. 513 – 531

_____ *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens – Vives, 1980.

_____ *Els reis catalans enterrats a Poblet*, Poblet, Publicacions de l'Abadia de Poblet, 1983

Ferran SOLDEVILA, «La crònica de Jaume I i el manuscrit de Poblet», a *Miscellanea Populetana*, Scriptorium Populeti, 1, Abadia de Poblet, 1966, p. 305 – 310

Lourdes SORIANO, «Sobre la tipologia material de la literatura artúrica peninsular: els textos catalans», José Manuel FRADEJAS, Deborah Anne DIETRICK, María Jesús DÍEZ, Demetrio MARTÍN (eds.), *Actas del XIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Valladolid, 15 – 19 de setiembre de 2009. In memoriam Alan Deyermond*, Valladolid, Asociación Hispánica de Literatura Medieval, 2 vols., 2010, p. 1697 – 1712

_____ «El *Lancelot en prose* en bibliotecas de la península ibérica ayer y hoy», *Medievalia*, 16, 2013, p. 265 – 283

Rafael TESIS, *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona, Ed. Dalmau, 1960.

_____ *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Aedos, 1954

_____ *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1992

Robert B. TATE, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona. La seva vida i les seves obres*, Barcelona, Curial, 1976

_____ «Margarit i el tema dels gots», a Jordi BRUGERA i Josep MASSOT I MUNTANER (coord.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 151 – 168.

Giuseppe TAVANI, *Per a una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial, 1996

Francisco Elías de TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*, I, Sevilla, Ediciones Montejurra, 1963

Maria Rosa TERÉS, «El Palau del Rei Martí a Poblet: una obra inacabada d'Arnau Bargués i Françoi Salau», a *D'Art*, 16, 1990

Maria TOLDRÀ, «“Tanta escriptura com se mostra escrita de mà mia”: literatura i activitat professional als manuscrits de Pere Miquel Carbonell», a Eulàlia DURAN i Maria TOLDRÀ (ed.), *Itineraris. Nou estudis sobre cultura al Renaixement*, València, Tres i Quatre / Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 157 – 203

Maria TOLDRÀ, «La historiografia del segle XV: un balanç», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex BROCH, vol. III. Segle XV (II), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2016, p. 172 i 174.

_____ «La prosa històrica. Les cròniques universals: definició, tipologia i estructura», a Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex BROCH, vol. III. Segle XV (II)

Albert TORRA, «La conservación de la memoria: archivos regios», a José Ángel Sesma Muñoz (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia: la monarquía aragonesa y los reynos de la Corona*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2010, p. 271 – 284

Rogério TOSTES, “Una lectura sobre el lenguaje institucional en las asambleas parlamentarias catalanas del siglo XIV”, *Calamus. Revista de la Sociedad Argentina de Estudios Medievales*, 3, 2019, p. 102 – 119

José TRENCHS ÒDNA, «*Libri, letture, insegnamento e biblioteche nella Corona d'Aragona (secoli XIII – XV)*», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Vol. 1, Sassari, Carlo Delfino editore, 1993, p. 193-258, concretament p. 210 – 212.

Luis TUDELA *Catalunya, Mallorca i Gènova (1335 – 1349): economia i política*, Palma de Mallorca, El Tall, 2005

Walter ULLMANN, *Historia del pensamiento político en la Edad Media*, Rosa Vilaró, trad., Barcelona, Ariel, 1983

Julio VALDEÓN, «La incidencia de la guerra de los Cien Años en la Península Ibérica», *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989

Teun VAN DIJK, *Ideología y discurso*, Barcelona, Ariel, 2003

Frederic – Pau VERRIÉ, «La política artística de Pere el Cerimoniós», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 177 – 192

Luciano José VIANNA, «La interacció entre els àmbits “polític” i “textual” en el regnat del Cerimoniós», a *Revista de Llenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, 16, 2011, p. 15 – 26

Pau VICIANO, «Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana», [Revista d'història medieval](#), 4, 1993, p. 263 – 274.

Mariàngela VILALLONGA, «Introducció» a *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, [Barcelona], Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1988, p. 15 – 43

_____ *La literatura llatina a Catalunya al segle XV: repertori bio-bibliogràfic*, Barcelona, Curial / PAM, 1993, p. 63 – 72

Maurizio VIROLI, *De la política a la razón de Estado. La adquisición y transformación del lenguaje político (1250 – 1600)*, Madrid, Akal, 2009

Josep VIVES MIRET, «Els sepulcres reials del monestir de Santes Creus», a *Studia Monastica*, 6, 1964, p. 359 – 379

Paul ZUMTHOR, *La letra y la voz de la "literatura" medieval*, Madrid, Cátedra, 1989

Diccionaris

Antoni Maria ALCOVER; Francesc de BORJA MOLL *Diccionari català – valencià – balear*,
<http://dcvb.iecat.net/>, consultat el 10/5/16

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI